STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06148

MIN HA MEYTSAR

Gedaliah Bublick

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מִן הַמֵּצַר

מן המצר קראתי—
(תהלים).

א שטודיום איבער דאָס לעבען
פון דער אידישער נאציאָן און
א בליק אין דער צוקונפט
פון אידען און יודענטום

—— פון ——

גדליה בובליק

ניו יאָרק, תרפ״ג
1923

Copyright, 1923, by Gedaliah Bublick.
All Rights Reserved.

געווידמעט מיין פרוי עלקע
בת ר׳ ליב קאָסאָווסקי ז״ל.

אינהאלטס-פערצייכניס
ביים ענדע פון בוך.

העדתי בכם היום את השמים ואת
הארץ החיים והמות נתתי לפניך
הברכה והקללה ובחרת בחיים למען
תחיה אתה וזרעך.

(דברים ל' י"ט.)

אין ירושלים צו נעילה

דאָס איז געווען אין ירושלים יום־כפור צו נעילה.

איך האָב געדאַווענט אין דער גרויסער ספרד'ישער שוהל וועלכע רופט זיך די שוהל פון ר' יוחנן בן זכאי. די הייסע ארץ־ישראל זונן איז שוין געווען ווייט געזונקען. דער אומע־דיגער ניגון מיט וועלכען די ספרדים זאָגען די תפלות, א ניגון פול צער און בייגקעניש, האָט ארומגעשוועבט אין דער אַלטער שוהל מיט די גראָבע שטיינערנע ווענד, ווי די ווענד פון אַן אַלטען פעסטונג וואָס זעהט אויס אז עס וועט אייביג שטעהן. די עטליכע ליכט וואָס ברענען פון ערב יום כפור האָבען מיט זייערע לעצטע כחות געקעמפּפט מיט דער פינס־טערניש וואָס האָט אַלע מאָל מעהר ארומגענומען די שוהל און אַלעמען וואָס זיינען אין איהר.

און אין מיטען האָט זיך אויפגעהויבען א רעש : דער חזן האָט אָנגעפאַנגען צו זאָגען : אבינו מלכנו. און דער עולם, ריכטיג ווי ער וואָלט אָבגעפרישט געוואָרען מיט א שטראָם פון נייע כחות האָט אָנגעהויבען נאָכזאָגען דעם חזן, אויס־שרייענדיג, ווי דער שטייגער פון די ספרדים, יעדעס וואָרט. און איך האָב געהערט ווי דער חזן האָט וויינענדיג אויסגע־שריען אַן אבינו מלכנו וועלכען איך האָב קיין מאָל ניט גע־הערט אין מיין לעבען און וועלכער איז מיר געווען גאַנץ אונ־בעקאַנט. הויך און שאַרף האָבען געציטערט אין דער לופט די ווערטער פון דער מאָדנער תפלה :

אבינו מלכנו אל תאבדנו באורך גלותנו.

(אונזער פאָטער, אונזער קעניג, זאָלסט אונז ניט לאָזען אונטערגעהן דורך די לאַנגקייט פון גלות.)

הייסט עס, אז די לאַנגקייט פון גלות קען לאַנגזאַם אונז פערניכטען און מאַכען פון אונז א סוף !...

איך האָב מיינע אויערע ניט געגלויבט. אַט די תפלה האָט דאָך אָנגעריהרט אין מיין הארצען די וועהטאָגען מיט וועלכע איך טראָג זיך ארום יאָהרען לאנג. דאָס איז דאָך די תפלה וועלכע איך זאָג, אָהן ווערטער, דריי הונדערט פינף און זעכציג טעג אין יאָהר; די תפלה אין וועלכער עס ליעגט אַ מורא׳דיגער געדאנק וועלכען איך האָב קיינמאָל ניט גע־וואגט אָפען ארויסצוזאָגען: אז מיר רוקען זיך מיט שנעלע טריט צום אונטערגאנג, אז עס וואָרט שוין פיליכט הינטער אונזער רוקען דער שרעקליכער טאָג אין וועלכען דאָס אידי־שע פאָלק וועט צום לעצטען מאָל ערשיינען אויף דער וועלט־סצענע — און וועט פערשווינדען אין דעם תהום פון וועלכען קיין נאציאָן וואָס איז אונטערגעגאנגען איז שוין צוריק ניט געקומען!

אין די ביטערע חלומות פון שלאָפלאָזע נעכט, אין רעכטען מיטען פון שמחות וועז עס האָבען ארום מיר געשוואומען די וואסערדיגע רייד פון די גלאטע צינגער וואָס שמייכלען און גלעטען די זעלבסטליעבע פון אונזערע אידען, האָט זיך מיר געדאכט אז איך זעה אויף דעם וואנד אָנגעשריבען מיט פייערדיגע אותיות דעם אורטייל: מנא, מנא תקל ופרסין! איך האָב זיך געוואונדערט ווי שטעלען זיך די דאָזיגע מענ־שען ניט אָב און פרעגען ניט: האלטען מיר ניט ביים לעצ־טען קאפיטעל פון אונזער געשיכטע? שטעהען מיר ניט ביי דער ענדע פון דער גרויסער גלאָררייכער עקזיסטענץ פון דער וואונדערליכסטער פון אלע נאציאָנען?

איך האָב עס געקלעהרט און האָב עס מורא געהאט ארויס־צוזאָגען. האָב מורא געהאט מיין צווייפעל אין דער צוקונפט פון אידען אין די לענדער פון גלות ארויסצוזאָגען. איך האָב מורא געהאט אויף די ליפען צו ברייגגען די מעגליכקייט פון אַזאַ זאך: די מעגליכקייט אז דער גלות וועט אונז אויפ־עסען, פערשלינגען און פערניכטען.

און דאָ קומען די ספרדים און שרייבען אריין אין זייער מחזור מיט גרויסע ווערטער, אז דער גלות קען סוף כל סוף פערשלינגען די אידען, קען פון זיי מאכען אַ סוף. און זיי בעטען ביים רבונו של עולם אז ער זאָל ניט לאָזען דאָס אי־דישע פאָלק אין גלות אונטערצוגעהן צוליעב דער לאנגקייט

מיט וועלכער דער גלות ציהט זיך. א פנים אז די סכנה ליעגט אין דער לאנגקייט. א פנים אז וואס מעהר דער גלות ציהט זיך, אלץ גרעסער איז די געפאהר אז מיר וועלען פון דאנען לעבעדיג ניט ארויס. אז וואס ווייטער איז דער קאמפף געגען אונטערגאנג שווערער. די ספרדים פערשטעהען די געפאהר בעסער, אדער זיי זיינען מעהר אמת ווי מיר זיינען, ווייל זיי זיינען פשוט'ער פאר אונז און זיי האבען אמווייניגסטענס געהאט מוטה צו אנערקענען אז אונזער צוקונפט אין גלות איז אזוי אונזיכער און האבען דארויף געשריבען אן אבינו מלכנו.

א ! ספרדים ! קרוין פון דער אידישער נאציאן, אור־אייניקלעך פון יענע ריעזען פון קארדאווא או גראנאדא. איהר פערשטעהט, אדער בעסער : איהר פיהלט ווי שוואך עס זיינע אונזערע כחות געגען די כוואליעס וואס ווילען אונז פערשלינגען. איהר פיהלט אז אין דעם ווארט גלות ליעגט איינגעוויקעלט די דונקעלע צוקונפט פון א נאציאנא־לען אונטערגאנג און איהר האט עס כאטש עהרליך פערציי־כענט אין דעם הייליגען רעקארד פון סידור און מחזור, וועה־רענד מיר געהען ארום שטאלץ און פלוידערען פון אונזער גרויסקייט, פון דאס שטארקע אידישע לעבען אין די גלות לענדער, פון אונזער אייביגקייט, און מיר זעהען ניט וואס עס טהוט זיך פאר אונזערע אויגען וועלכע זיינען פער־בלענדעט.

אונזער אייביגקייט !

איז דאס ניט דאס העכסטע פון אלעם וואס דער איד קען ווינשען זיין נאציאן ? איז דאס ניט דאס זיסעסטע פון אלע אידישען טרוימען ? איז דאס ניט די שעהנסטע נקמה אויף אונזערע שונאים ? איז דען פאראן א בעסערע ראכע ווי צו שטעלען זיך געגען דער גאנצער וועלט און זאגען : אומזיסט זיינע אלע אייערע פלענער געגען אונז, אומזיסט זיינען אלע אייערע מחשבות ; דער טויט קען דאס פאלק ישראל ניט בע־הערשען. מיר זיינען געשיצט פון אונטערגאנג. מיר זעהען פאר אונזערע אויגען ווי פעלקער קומען און געהען, נאציאנען ווערען געבארען און פערשווינדען, אבער מיר זיינען אייביג ווי די בערג. ווי דער ים, ווי די זונן. צו אונז איז ענטדעקט

געוואָרען דער סוד פון אייביגען עקזיסטענץ. מיר האָבען ערדייכט דאָס נאַציאָנאַלע אונשטערבליכקייט !

אָט דאָס איז די העכסטע מדרגה פון אידישען נאַציאָנאַ־ליזם, פון אידישען פּאַטריאָטיזם. אָט דערפאַר זיינען גע־שטאָרבען די אידישע קדושים, פון חנה מיט איהרע זיבען קינדער ביז די וואָס זיינען געפאַלען על קדוש השם אין אוקראַינע.

און דיזע אידישע אייביגקייט, דער צענטער פון אלע אידישע מחשבות, דער גרויסער אידעאַל וואָס האָט געוואַ־־עמט די הערצער פון אונזער פאָלק פון אברהם אבינו ביז היינט, קען ניט מעהר בעטראַכט ווערען אלס זיכער ווען מיר זעהען וואָס די נייע אומשטענדען פון לעבען האָבען פון און געמאַכט.

א קלוגער איד וואָס איז געקומען אהער מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר צוריק, האָט געזעהן ווי אזוי אידישקייט האָט אויסגעזעהן מיט דרייסיג יאָהר צוריק אין דער אלטער היים און קוקט מיט אָפענע אויגען אויף דאָס וואָס עס מהוט זיך דאָ, האָט צו מיר געזאָגט :

— איך ווייס אז איך וועל פילייכט נאָך לאָזען א שטי־קעל אידישע ירושה צו מיין זוהן. מיר איז שווער זיך פאַר־צושטעלען וואָס עס וועט זיין די אידישע ירושה וואָס מיין זוהן וועט לאָזען צו זיין זוהן. איך קען אָבער ניט גלויבען אז מיין אייניקעל וועט האָבען וואָס צו לאָזען אלס אידישע ירושה צו זיינע קינדער. ביז עס וועט קומען צום דריטען און פיערטען דור וועט עס ווערען גאָר ניט.

דאָ קומען אָבער די געשוואָרענע טרייסטער אָדער די פאַלשע נביאים וואָס האָבען פון אייביג אָן געהאַט די טבע צו זאָגען : שלום, שלום, ווערענד עס איז ניט געווען שלום, און טענה'ן : אידען האָבען געלעבט אזוי לאַנג, וועלען זיי לעבען ווייטער. דאָס איז א פערזיכערונג וואָס האָט קיין גרונד. דאָס וואָס אימיצער איז נאָך ביז איצט ניט געשטאָר־בען איז נאָך קיין בעווייז ניט אז ער וועט ווייטער ניט שטאַרבען. און די נאַציאָנען וואָס זיינען אונטערגעגאַנגען האָבען אויך פריהער געלעבט. אָט איז א פאָלק אָדער א שטאַם וואָס האָט מיט אונז א געוויסע שייכות — די

שומרונים וואָס האָבען געלעבט אַ פּאָאַר טויזענד יאָהר, און יעצט זיינען זיי שוין אַזוי גוט ווי אונטערגעגאַנגען. און די קראים וועלכע זיינען לויט זייער בלוט אמת'ע אידען, געהען אויך אויף דעם וועג פון די שומרונים און זיי ווייסען שוין אַליין אַז דער טויט קלאַפּט אין זייער טיהר.

די קראים האָבען געלעבט כל זמן זיי האָבען געהאַט די גייסטיגע קראַפט צום לעבען, און מיר וועלען אַזוי לאַנג לעבען ווי לאַנג מיר וועלען האָבען די גייסטיגע קראַפט דערצו, כל זמן אונזער אידישע נשמה וועט זיין גאַנץ. וועלען מיר אָבער קענען אויפהאַלטען אונזער אידישע נשמה גאַנץ, ווערענדיג מיר ווערען אַלץ מעהר און מעהר פאַר'גוי'אישט?

אָבער מיר זיינען דאָך שוין אַזוי פיעל קריזיסען דורכגע־גאַנגען זייט מיר זיינען אין גלות! — וועלען ווייטער טענה'ן די טרייסטער — אַ קריזיס ביי אונז איז קיין נייעס ניט. און מיט וואָס איז דיזער קריזיס געפעהרליכער ווי אַלע אַנדערע וואָס זיינען געווען זייט די אידען האָבען פערלאָזען זייער היים און אַנגעהויבען וואַנדערען אין דער פרעמד?

אָבער דאָ ליעגט דער געוואַלדיגער טעות.

די פריהערדיגע קריזיסען וועלכע די אידען האָבען דורכ־געלעבט אין גלות זיינען גאָר ניט געגען דעם יעצטיגען. אין אמת'ן האָבען אידען ביז יעצט קיינע קריזיסען אין זייער גע־שיכטע ניט געהאַט. יענע קריזיסען זיינען געווען בלויז אוי־סערליכע: פערפאָלגונגען, גזרות א. ז. וו. קיין אינערליכע קריזיסען זיינען עס ניט געווען, די אידישע נשמה האָט עס ניט בעריהרט, דעם לעבענסקראַפט פון דער אידישער אומה האָט עס ניט אונטערגעגראָבען. דער יעצטיגער קריזיס איז אָבער אַן אינערליכער, עס איז אַ קריזיס ווען די כחות געהען אויס פון אינווייניג. דאָס איז דאַרום דער ערשטער קרי־זיס אין דער אידישער געשיכטע.

ביז יעצט האָבען די אידען ניט געקענט אונטערגעהן. זיי האָבען זיך ניט געקענט אַסימילירען מיט זייערע שכנים. עס איז דאַמאָלס געווען פאַר אידען אַזוי שווער צו אַסימילירען זיך, פונקט ווי עס וועט זיין שווער פון יעצט אָן און ווייטער זיך ניט צו אַסימילירען.

די געפאַהר וואָס עס שטעהט פאַר דער אידישער נאַ־

ציאָן אין גלות קען נאָר ווערען קלאָר ווען מען שטעלט זיך אָב אויף דער פראגע : פארוואס זיינען אלע נאציאָנען אונ־טערגעגאנגען ווען זיי זיינען געקומען אין דער פרעמד און אידען זיינען געבליבען לעבען אלס א מינאָריטעט און האָבען זיך מיט זייערע שכנים ניט צומישט ?

פאַרוואָס דער איד איז ניט געשטאָרבען

ווען טיטוס האָט געפיהרט געפאַנגען די גבורים פון ירושלים דורך די גאַסען פון רוים, די הענד געבונדען, און פאַר זיי האָט מען געטראָגען די געראַבטע כלים פון בית־המקדש, האָט מען פון די דעכער געוואָרפען פאַר׳ן רוימישען המון מטבעות אויף וועלכע עס איז געווען אויפגעשריבען אין רוימישע ווערטער:

יהודה איז בעזיעגט, יהודה איז פ א ר ל א ר ע ן!

טיטוס און זיינע רוימער האָבען גערעכענט, אַז די הייפעל אידען וועלכע ער צושפּרייט איבער דער גרויסער וועלט וועלען, ווי אַלע אַנדערע פעלקער וואָס געהען אוועק צווישען פרעמדע, ווערען פאַרשלונגען און אויסגעמעקט פון דער וועלט.

און גערעכט איז ע ר געווען — לויט אַלע געזעצע פון דער היסטאָריע! ווייל די אייזערנע געזעצע פון דער נאַטור, וועמען קיינער קען ניט בעזיעגען, פאָדערען אַז אויב א קליינע גרופּע מענשען ווערט מגולגל צווישען א פרעמדע גרויסע מאַססע זאָל זי, די קליינע גרופּע זיך אויסמישען מיט דער גרויסער מאַססע, אונטערגעהן אין איהר און פאַרניכטעט ווערען; ריכטיג ווי דער קליינער וואַלד־טייכעל מישט זיך אויס אין דעם גרויסען טייך אין וועלכען ער פאַלט אריין, און ווי דער גרויסער טייך ווערט פאַרשוואונדען אין ים.

ד י נ א ט ו ר צ ו ו י נ ג ט צ ו א ס י מ י ל א צ י אָ ן.

ווען איהר גיסט אריין א קליינע מאָאָס מילך אין א גרויסע מאָאָס וואַסער, וועט איהר אין א ווייַלע אַרום אומזיסט זוכען די מילך. דאָס ב י ס ע ל מילך איז א ס י מ י ל י ר ט געוואָרען אין די סך וואַסער.

דערזעלבער געזעץ וואָס אסימילירט די מילך אין די וואַסער אסימילירט דער מינאָריטעט אין דער מאַיאָריטעט. דאָס לעבען פון א לאַנד קאָכט און מישט כסדר אָהן אַן

אויפהער און יעדער מינאָריטעט וואָס פאַלט אַריין אין דעם ברויזענדען קאָכענדיגען קעסעל ווערט צוקאָכט, צונומען, צו־שמאָלצען און פאַרשווינדעט אין דער גרויסער מאַסע אַזוי ווי די מילך אז פאַרשוואונדען געוואָרען אין די וואַסער.

און דערפאַר זיינען אַלע אומות וואָס זיינען אוסגעריסען געוואָרען פון זייער גרונד און זיינען אַוועק אין "גלות", צומישט געוואָרען מיט אַנדערע און אונטערגעגאַנגען.

נאָר עס איז פאַראַן איין בן־יחיד ביי דער מענשהייט, איין יחסן וואָס האָט געוואַגט צו צושמעטערען די געזעצע פון דער נאַטור, האָט געוואַגט צו חוזק־מאַכען פון דער גאַנ־צער וועלט־געשיכטע מיט איהרע אייזערנע כללים. עס איז פאַראַן בלויז איין פּריוויליגירטעס פאָלק וואָס שטעהט העכער פון אַלעמען און פון אַלעס, און דאָס זיינען די אידען. דאָס איז די איינציגע מינאָריטעט צווי־שען מענשען, וואָס האָט זיך ענטזאָגט צו ווערען פאַרשלונ־גען פון דער מאַיאָריטעט!

און די וועלט שטעהט ערשטוינט, פאַרוואונדערט אויף דער געוואַלדיגער ערשיינונג, וועלכע איז אונפאַרשטענדליך פאַר'ן מענשליכען שכל. אַנדערע וואונדערען זיך און ציהען מיט די אַקסלען, אַנדערע וואונדערען זיך און קריצען מיט די צייהן פון פאַרדרוס, זיי פאַרגינען ניט דעם בן־יחיד וואָס ער איז אַן אויסנאַהם פונקט ווי קיין מענש אויף דער וועלט וואָלט ניט פאַרגונען ווען עס זאָל זיך געפינען איינער וואָס זאָל דורך אַן אונפאַרשטענדליכע קראַפט בעזיעגען דעם נאַטירליכען געזעץ פון טויט, ווערענד אַלע אַרום איהם זיי־נען שטערבליך. (און אין דעם ליעגט אין אַ גרויסע מאָס דער סוד פון אַנטיסעמיטיזם). די וועלט שטעהט און שטוינט פאַר דעם דאָזיגען רעטעניש: פאַרוואָס זיינען אידען ניט געשטאָרבען?!!

איך וויל דיעזען וועלט־רעטעניש ערקלעהרען אויף אַ זעהר לייכטען און פּשוט'ען אופן. עס וועט קלאָהר ווערען אַז עס איז דאָ גאָר ניטאָ איבער וואָס צו וואונדערען זיך. אַז איהר ווילט, איז דער גאַנצער פּלא גאָר אַ נאַטירליכע זאַך.

די אידען האָבען זיך ניט אויסגעמישט מיט זייערע

גוי'שע שכנים, האָבען זיך מיט זיי ניט אסימילירט דערפאר ווייל זיי, די אידען, זיינען געשטאנען אהן א שיעור העכער ווי די גוים צווישען וועמען זיי האָבען זיך בעזעצט. און דאָ איז דער סוד פון דער אידישער עקזיסטענץ אין גלות !

די אידען האָבען ניט געקענט אריינגעהן אין דער גוי'שער געזעלשאפט. אננעהמען דעם גוי'שען ארט לעבען, חתונה האָבען מיט גוי'שע פאמיליעס און אסימילירט ווערען אין דער גוי'שער סביבה דערפאר וואָס די אידען האָבען גע־קוקט אויף די גוים פון אויבען ארונטער.

זיי, די אידען, האָבען ניט געוואָלט און האָבען ניט גע־קענט זיך ארונטערלאָזען פון א העכערער מדרגה צו א ניעדריגערער. עס איז די נאטור פון יעדען איינצעלנעם מענשען, און נאָך אין א גרעסערער מאָס, פון יעדעם פאָלק צו שטרעבען ארויף, צו וועלען געהן העכער און ניט זינקען ניעדריגער, און דערפאר איז די געפאהר פון אסימילאציאָן נאָר שטארק דאן ווען מען קוקט פון אונטען ארויף. מען וויל זיך אויסמישען, פאראייניגען מיט די וואָס מען האלט העכער פון זיך. דער בעדער איז שטענדיג גרייט זיך משדך זיין מיט דעם רב און אריין אין דעם רב'ס משפחה, ווערענד דער רב וועט זיך ניט איילען אריינצוגעהן אין בעדער'ס משפחה — אויב איהר ווילט אזא משל. לויט דעם ענין וועגען וועלכען מיר ריידען דאָ וואָלט זיך געפאסט זאָגען: אז דער רב קען זיך פיעל וויניגער אסימילירען מיט דעם בעדער, ווי דער בעדער מיט'ן רב.

ווען די אידען זיינען מיט געוואלד ארויסגעריסען געוואָרען פון זייער לאנד, זיינען זיי געווען, אזוי צו זאָגען, די רבנים צווישען די בעדערס. זיי האָבען זיך געהאלטען פיר די אריסטאָקראטען פון די אומות, פיר די "עליטע" פון דער מענשהייט און זיי זיינען ווירקליך געשטאנען אויף אזא הויכע מדרגה אין פערגלייך מיט זייערע שכנים, אז זיי האָבען גערעכענט אן אויסמיש מיט די פעלקער אלס א ערניעדריגענדע זאך.

אין דער צייט ווען די אידען זיינען געקומען נאָכ'ן חורבן בית המקדש אין רוים איז שוין די שעהנערע עפאָכע פון דער רוימישער געשיכטע געווען פארשוואונדען. באלד

איז אריינגעטרעטען א געוואלדיגע פארפוילטקייט אין דעם גרויסען קערפער פון דער רוימישער אימפעריע. די רוימישע געצען האבען זיך געוואלגערט אין שאנדע, פארלאזען אפילו פון זייערע אייגענע אנהייגער. רוים איז געווען פארפלייצט פון אן עקעלהאפטע אונמאראליטעט און קארופציאן, אי־בערזעטיגטע תאוות און פוילקייט האבען שנעל געפרעסען דעם ארגאניזם פון דעם רוימישען ריעז. די רוימישע רע־ליגיאן, וועלכע איז פריהער אויך ניט געווען געהויבען, איז יעצט געווען דערטרונקען אין דעם ניעדריגסטען סארט אבער־גלויבען. דער בלאסער שיין וואס האט זיך אבגעשפיגעלט אויף רוים פון דער גריכישער קולטור איז געווען פארלאשען. קיינע אידעאלען מיט וואס אבצופרישען די מענשליכע נשמה זיינען ניט געווען. עס האט געהאלטען אזוי וויט, אז פיעלע רוימער זיינען געלאפען פון זייער אייגענע קולטור און האבען געזוכט טרייסט פיר זייער גייסט אונטער די פליגלען פון יודענטהום. ניט קיין סך שפעטער זיינען גע־קומען די בארבארען פון נארד־איירופא און געמאכט א סוף פון רוים.

און אהין אין דיעזער געזינדעל פון רוימישער צופוילט־קייט און פון בארבארישע ווילדע זיעגער זיינען געקומען די אידען מיט דעם תנ״ך אין האנד און אין הארצען, מיט דעם ליכטיגען ווארט פון גאט, מיט דער איבערצייגונג פון דער איינהייט פון אלע וועלטען, מיט די לעהרע פון העכסטען מאראל, מיט דער געוואלדיגער קולטור פון די נביאים, מיט דעם ״כה אמר ד׳״ פון עמוס. אהין אין דער וועלט פון תוהו ובהו זיינען געקומען די אידען אלס די טרעגער פון א הויכע ציוויליזאציאן און זיי, די אידען, האבען געקוקט פון אויבען ארונטער אויף דאס נארישע טרייבען פון פעלקער און מדינות. פרעגט זיך: האבען די אידען געקענט ארונ־טערגעהן אזוי ניעדריג און זיך אויסמישען מיט די דאזיגע מענשען, וועלכע זיי האבען בעטראכט פאר אזוי שפל אין קולטורעלען זינן? געוויס ניט!

און נאכהער זיינען די אידען געקומען אין אנדערע לענ־דער פון איירופא, וואו זיי האבען אומעדום געפונען באר־בארען אדער ראסען וואס האבען ערשט קוים אנגעפאנגען

ארויפצוגעהן אויף דעם ערשטען שטאפּעל פון ציוויליזאציאָן. אָט איז א ביישפּיעל אויף וואָס פיר א מדרגה די אייראָפּע־אישע פעלקער זיינען געשטאנען אין דער צייט אונגעפעהר ווי די אידען זיינען אהין געקומען: דער גרויסער היסטאָריקער טעין דערצעהלט ווי אזוי די איינוואָהנער פון ענג־לאנד האָבען געלעבט אַן ערך מיט טויזענד יאָהר צוריק פון אונזער צייט. מען פלעגט זיך זעצען ביי א טיש און אזוי פיעל פרעסען און זויפען ביז וואנען אלע פלעגען זיך ארונ־טערקייקלען אונטער'ן טיש און ליגען איינע אויף די אַנ־דערע. די משרתים פלעגען נאכהער קומען מיט לאנגע גראבליעס ארויסשלעפּען די "הערען און דאמען" פון אונ־טער'ן טיש און זיי אוועקשלעפּען אויף זייערע געלעגערס.

און די אידען וואָס זיינען אנגעקומען צו די דאָזיגע בריטען האָבען שוין געהאט מיט זיך ניט נאָר דעם תנ"ך, נאָר אויך די לעהרע פון רבי עקיבא און ר' חנינא בן תרדיון און ר' יהודה הנשיא, וואָס האָט קיינמאל ניט געהאלטען זיין האנד ניעדריגער ווי דער גארטעל!

ניט העכער ווי די בריטען זיינען געווען די אור־אור־עלטערען פון די פראנצויזען, פון די גערמאנען און ווער רעדט פון די סלאווען. איז א וואונדער, אז די אידען האָבען געקוקט אויף דיעזע אלע מענשען פון אויבען ארונטער? איז א וואונדער, אז זיי האָבען ניט געקענט זיך פּערמישען מיט דער געזעלשאפט וואָס ארום זיי? איז א וואונדער אז זיי האָבען ניט געקענט בטל ווערען ביי זיך אליין אין די אויגען נעגען זייערע שכנים? און ווען מען ווערט ביי זיך ניט בטל איז ניטאָ דער גרונד פיר אסימילאציאָן.

דער געוועהנליכער פּראָצעס פון אסימילאציאָן איז: גע־מישטע התונות. דורך דיעזען מיטעל ווערען משפחות און פעלקער צוזאמענגעמישט, אסימילירט. אָבער פאר אידען צו חתונה האָבען מיט א גוי איז געווען פארדעכענט פיר א גרויסען שריט ארונטער פון דעם שטאפּעל פון קולטור. און ווען דער איד האָט געזאָגט דעם "אתה בחרתנו" האָט ער עס עהרליך און ערנסט געמיינט, און ווען ער האָט געדאנקט גאָט וואָס ער האָט ניט פון אידען געמאכט אזוי ווי די גוים פון די לענדער, האָט ער עס הארצליך געפיהלט. ווייל ער

האָט געהאַלטען זיך אַלס איד אָהן אַ מאָס העכער ווי דער גוי. ער האָט זיך געהאַלטען פיר אַ געפאַנגענעם פּרינץ צווישען קנעכט, עס הייסט, צווישען מענשען וועמעס קולטור, בילדונג און מאָראַלישע השגה איז אַ קנעכטישע, אַ גראָבע. דאָס האָט געהיט זיין זוהן פון אַ גוי'שע כלה און זיין טאָכטער פון אַ גוי'שען חתן. דאָס האָט געהיט דאָס פאָלק פון פאַרלירען זיין גאוה און אונטערגעהן.

קען אַ איד היינט אויך אין אַ ציוויליזירטע מדינה האַלטען זיך העכער און קוקען אויף די בעלי־בתים פון לאַנד פון אובען ארונטער? קען, למשל, אַן אַמעריקאַנער איד מבטל זיין די גוי'שע וועלט, די ברייטע וועלט וואָס רינגעלט אונז אַרום און האַלטען זיך אַלס אַ העכערען סאָרט מענשען ווי די צווישען וועמען מיר לעבען? קען אימיצער פון אונז דיינקען, אַז אַריינטרעטענדיג אין דער געזעלשאַפט פון אַמעריקאַנער, איז דער גוי'שער געזעלשאַפט, לאָזען מיר זיך ניעדריגער ארונטער? האַלט זיך דער דייטשער איד העכער ווי דער דייטש, דער פראַנצויזישער העכער ווי דער פאַנצויז און דער ענגלישער העכער ווי דער ענגלענדער?

געוויס ניט! און ניט נאָר האַלט זיך ניט דער איד ה ע כ ע ר פון זיינע שכנים, נאָר ער האַלט זיך אפילו ניט ג ל י י ך מיט'ן גוי! ער האַלט זיך אינוויינג אין זיין הארצען נ י ע ד ר י ג ע ר, ער האַלט דעם גוי העכער פון זיך! יענעמ'ס חכמה איז אַ גרעסערע, יענעמ'ס ליטעראַטור איז אַ מעכטיגערע, יענעמ'ס פיהרונג איז אַ שעהנערע, יענעמ'ס מאַניערען זיינען איידעלערע און מען דאַרף זיי נאָכאַהמען.

אנשטאט וואָס דער איד איז אַמאָל געשטאַנען אויפ'ן באַרג און האָט אַראָבגעקוקט אויף זיינע שכנים, וואָס זיינען געווען אין טהאָל, פיהלט זיך היינט דער איד אין טהאָל און קוקט אַרויף צו זיינע שכנים, וועלכע זעהען איהם אויס אַז זיי שטעהען אויפ'ן באַרג. די אַמאָליגע אידען האָט ניט געצויגען צום טהאָל אַ ר ו נ ט ע ר, די היינטיגע אידען ציהט עס ווי מיט טויזענד מאַגנעטען צום באַרג אַ ר ו י ף. כל־זמן די גוים צווישען וועלכע די אידען האָבען געלעבט זיינען געשטאַנען אויף ניעדריגע שטופען פון ציוויליזאַציאָן און

קולטור האָבען אידען ניט געהאט אפילו די תאוה צו אסימי־
לירען זיך און דער נאציאָנאַלער עקזיסטענץ פון אונזער
פאָלק איז דארום ניט געווען אין סכנה. ווען די גוים אָבער
זיינען ארויף אויף א זעהר הויכער מדרגה פון קולטור האָט
אָנגעפאנגען צו ארבייטען דער אייביגער נאַטור־געזעץ, אז
די מינאָריטעט ציהט צו דער מאַיאָריטעט, אז דער קלענע־
רער מאגנעט ציהט זיך צו בעהעפטען אין גרעסערען.

דער גוי איז הויך געוואָרען! און דאָס איז אונזער נאַ־
ציאָנאַלער אונגליק. מיר זיינען יעצט אין דעם ערשטען
קריזיס פון אונזער געשיכטע, צום ערשטען מאָל
טרעפען מיר זיך פנים אל פנים מיט'ן אמת'ן געפאהר פון
אונטערגאנג.

האַרוואַרד אָדער וואָלאָזשין ?

געדענקט איהר די מעשה ?

עס לויפט אַ טייערער עקיפּאַזש געשפּאַנט צו פיער פּערד. דער קוטשער, אויסגעצויגען ווי אַ סטרונע, האַלט די לייצעס אין זיינע הענד וועלכע זיינען אָנגעטהאָן אין ווייסע הענטשקעס. אינווייניג זיצט אַ גענעראַל מיט בעגאָלדעטע עפּאָלעטען. נעבען איהם זיצט זי, די משומדת. איבער'ן גאַס געהט דורך אַן אָרימער איד, אַ שמש, שטעלט זיך אָב, גיט אַ קוק אויף איהר מיט גרויס פּעראַכטונג, שפּייט אויס, גיט אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ און זאָגט :

כן יאבדו !...

צו ווערען די ווייב פון אַ מאַגנאַט אָדער אַ גרויסען גענעראַל האָט געהייסען אַ מיאוס'ער סוף, אַ סוף וואָס האָט ערוועקט שרעק און עקעל אפילו ביי דעם אָרימסטען און פּערלאָזענסטען פון דער אידישער גאַס. און יעדער וואַסערפיהרער וואָלט זיך געפיהלט דערשלאָגען און פול מיט שמאַך און חרפּה ווען עס וואָלט זיין טאָכטער געטראָפען אַזאַ אונגליק. אין דער אידישער גאַס האָבען געוואָהנט די פּרינצען, די געפאַנגענע בני־מלכים וואָס האָבען געקוקט מיט בעדויערן אויף אַלעם וואָס איז אין דרויסען אין דער גוי'שער וועלט.

געוואוסט האָבען די אידען אַז ביי גוים זיינען פאַראַן געלערנטע מענשען, אַז ביי די גוים זיינען פאַראַן ב י כ ע ר און אַ גאַנצע וועלט פון בילדונג, אָבער וואָס פיר אַ בעדייטונג האָבען אַלע זייערע גרויסע מענשען צוזאַמענגענומען געגען איינעם פון די גרויסע אידישע צדיקים און גאונים ? און וואָס פיר אַ בעדייטונג האָבען אַלע זייער ב י כ ע ר צוזאַמענגענומען געגען איין אידישען ס פ ר ?

איין מאמר פון חז"ל וועגט־איבער אַלע זיבען חכמות פון

די אומות העולם און איין וואָרט פון דער תורה הקדושה שיינט אריבער אַלעם וואָס זייערע חכמים האָבען געזאָגט און געשריבען זייט די וועלט שטעהט. אין אַ פּרק משניות וואָס אַ פּראָסטער איד לערנט איז פאַראַן מעהר ערהאבענהייט ווי אין אַלע גוי׳שע חכמות, ווייל אַלעם וואָס עס איז געשריבען אין די אידישע ספרים שטאַמט פון די פריהערדיגע דורות וואָס האָבען עס מקבל געווען פון באַרג סיני און עס איז דאָרום הייליג און געטליך וועהרענד דאָס וואָס די גוים שרייבען איז נאָר על פּי שכל. און פּאַר זיי זיינען ניט אַנט־פּלעקט געוואָרען די קוואַלען פון מאָראַל און קדושה און זיי טאַפּען דאָרום אין דער פינסטער.

א ז ו י האָבען אידען געפיהלט, א ז ו י האָבען אידען געדענקט, א ז ו י קליין האָט ביי זיי אויסגעזעהן די גאַנצע וועלט נעגען די אידישע גייסטיגע אוצרות, א ז ו י אָרים האָט ביי זיי אויסגעזעהן אַלעם וואָס עס איז אויף יענער זייט פון יודענטהום און א ז ו י רייך האָט ביי זיי אויסגעזעהן אַלעם וואָס איז אינווייניג. ביכער וואַלגערען זיך אויף דער ערד — אַזאַ עס קיינעם ניט; אַיין קליינער אידישער ספר׳ל זאָל אַראָבפאַלען — און די אידישע נשמה ווערט עמפּערט! דאָס הייליגטהום איז פערשוועכט געוואָרען. די האַנד לויפט אַליין מיט ציטערניש, כאַפּט דעם טייערען אוצר פון דער ערד, און מיט ליעבשאַפט קושט דער איד דעם ספר און בעט איהם איבער די בעליידיגונג וואָס מען האָט איהם געטהאָן.

ווייל אין דעם אידישען ספר — האָט דער איד גע־גלויבט — איז פערקערפּערט אַלעם וואָס איז אמת, אַלעם וואָס איז מאָראַליש, אַלעם וואָס איז עהרליך, אַלעם וואָס איז שעהן, ווייל נאָר פון אידישען ספר קען מען לערנען ווי צו לעבען, ווי צו קענען ליידען און קעמפּפען פאַר׳ן אמת, ווייל דער אידישער ספר לערנט די וועגען פון גערעכטיגקייט אויף דער וועלט און דעם אייביגען גליק אויף יענער וועלט, וועלכע איז דער עיקר.

האָבען אידען וועלכע האָבען אַזוי געגלויבט און אַזוי גע־פיהלט געקענט זיך אַסימילירען? האָבען זיי געקענט אויס־בייטען זייערע רענדלעך אויף די בלעכענע מטבעות פון זייע־

רע שכנים ? קיין מענש וואס האט מארך אין קאפ בייט ניט אוים א בעסערע זאך אויף אן ערגערע און די אידען האבען אזא אויסטויש ניט געקענט מאכען.

איך האב געזאגט : קיין מענש בייט ניט אוים א בעסערע זאך אויף אן ערגערע. עס איז אבער פאראן נאך אן אייזערנער כלל אז קיין מענש האלט זיך ניט מיט אן ערגערע זאך ווען ער קען עס אויסבייטען אויף א בעסערע. א מענש האלט זיך מיט זיין סחורה און וועט עס ניט פערבייטען אויף אן אנדערע אזוי לאנג ווי ער איז זיכער אז זיין סחורה איז בעסער ווי די פון זיין שכן. ווען ער קומט אבער צום בעשלוס אז זיין סחורה איז די ערגערע און אז דעם שכן'ס איז די בעסערע איז ניטא קיין כח וואס זאל איהם אבהאלטען אז ער זאל דעם אויסטויש מאכען ! עס הייסט ער זאל אוועקווארפען און נעהמען דעם שכן'ס ווען ער קען נאר.

די גרויסע אידישע טראגעדיע איז וואס דער איד האט אויפגעהערט צו גלויבען, אז זיין סחורה איז בעסער ווי די סחורה פון זיין שכן. און נאך א גרעסערע טראגעדיע איז וואס ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג אז דעם שכן'ס סחורה איז פיל בעסער ווי זיין אייגענע. ער דענקט אז ער טראגט זיך ארום מיט א זאך וואס איז פון קליינעם ווערטה געגען דאס וואס ער זעהט ביי אנדערע. ווי לאנג, פרעגט זיך, קען מען זיך טראגען מיט א ירושה וואס האט פערלארען איהר ווערטה אין די אויגען פון דעם וואס טראגט איהר ? ? ?

און זאל קיינער ניט קומען לייקענען דעם פאקט אז די אידישע ירושה איז געפאלען אין די אויגען פון אידען און אז אלעם וואס עס איז פרעמד איז ביי אונז אין די אויגען זעהר הויך געשטיגען ! זאלען מיר זיין אמת אמוויניגטענס פאר אונזער געוויסען. דער גוי'שער בוך איז ביי אונז אונגע־הויער פיעל חשוב'ער ווי דער אידישער ספר. דער וואס האט א גוי'שע בילדונג איז ביי אונז פיעל חשוב'ער ווי דער וואס האט א אידישע בילדונג. דער וואס טראגט א טיטול וואס ער האט געקראגען אין דער גוי'שער וועלט איז אהן אן ערך ביי אונז מעהר יחסן ווי דער וואס טראגט אפילו דעם גרעסטען טיטול וואס מען קען קריגען לערנענדיג די תורה.

זעהט וואָס פיר א כבוד מען גיט אָב ביי אונז די אידען וואָס קענען ניט אפילו א צורה פון אן אלף און פערגלייכט עס מיט דער בעהאַנדלונג וואָס עס קריגען ביי אונז די וואָס האָבען אוועקגעגעבען זייער לעבען אויף דער אידישער לעהרע. זעהט אז ביי אונז, צום ביישפּיעל, אין אמעריקא, פערשטופּט מען אפילו אויף שמחות תלמוד תורות אָן א זייט אַלעמען וואָס קענען עפּענען א אידישען ספר אן מען זעצט אוועק אויפ'ן סאַמע אויבען אָן די וואָס קענען אפילו ניט לייענען פון רעכטס אויף לינקס !

דאָס איז דערפאַר וואָס די אידישע תורה, פיר וועלכע אידען זיינען מיט שמחה געשטאָרבען, איז ביי אונז בזוי און שפּל געגען אן אנדער תורה, אן אנדער בילדונג, אן אנ־דער קולטור, די קולטור פון אונזערע שכנים. דאָס איז דער־פאַר וואָס אידען האָבען אָנגעפאַנגען צו גלויבען אז די קוועלע פון ליכט, פון ערהאַבענע געדאַנקען, פון בעגייסטערענדע אידעאַלען — אז די קוועלע פון אַלעם וואָס איז שעהן, אז די אמת'ע ציוויליזאַציאָן איז דאָרטען ביי זיי, ביי די גוים. אי־אידען זעהן ניט מעהר די זונן פון הויכע אידעען און אידעאַ־לען שיינענדיג אין זייער אייגענעם געצעלט, זיי האַלטען אז זי שיינט דאָרטען אין דעם פרעמדען לאַגער און אז מיר דאַר־פען זיין צופרידען וואָס מען לאָזט אונז וואַרימען זיך אין יענעמס ליכט.

דער צענטער פון אונזערע געדאַנקען, דער וואונש פון אונזער נשמה איז דאָרטען אין דער גוי'שער וועלט. מיר האָבען דעם גרעסטען רעספּעקט פיר יעדע זאַך וואָס קומט פון דאָרטען. מיר מעגען זיך געהן אין שוהל מאַכען א ברכה: אשר בחר בנו מכל עם ונתן לנו תורת אמת, און פונ־דעסטוועגען גלויבען מיר אז די תורה פון האַרוואַרד איז העכער ווי די **תורה פון וואָלאָזשין.** מיר זיינען גליקליך וואָס אונזערע קינדער לערנען אין יעיל און ניט אין מירער ישיבה. א ו נ ז ע ר בילדונג איז געפאַלען ביי אונז אַליין, אונזער גוף שטעהט נאָך אין יודענטהום אָבער אונזער נשמה איז שוין דאָרטען אין דער פרעמד. ווי לאַנג קען אָנציהען א גוף אָהן א נשמה ?

ווארום אויב די גוי'שע וועלט איז אזוי שעהן, אויב מיר

האָבען זיך ניט וואָס איבערצונעהמען אַלס אידען געגען איהר, און פערקעהרט, מיר קניען נאָך פאַר איהר גרויסקייט, דאָן איז ניטאָ מעהר קיין שטערונג אַז מיר זאָלען סוף כל סוף ניט אויפהערען צו שטעהן בעזונדער און אין גאַנצען צומישט ווערען מיט דער גרויסער וועלט, וועלכע האָט ביי אונז אַזאַ גרויסען חן, פונקט ווי גרוים עס איז געווען דער אונ׳חן וואָס זי האָט געהאַט ביי אַמאָליגע אידען.

ווארום דער כח אונזערער איז געווען אין דעם וואָס מיר האָבען זיך געהאַלטען אַלס אויסערערוועהלטע און האָבען ניט געוואָלט אַרונטערגעהן פון דעם פּעדעסטאַל אויף וועלכען מיר האָבען גערעכענט אַז מיר שטעהען. איז בטל געוואָרען דיזע זעלבסטווירדע, דיזער גלויבען אין אונזער גרויסקייט אין פערגלייך מיט אַנדערע — איז דערמיט אוועקגענומען געוואָרען דער באָדען פון אונטער אונזערע פיס. עס איז צו־גענומען געוואָרען דער גרונד פון אונזער אָבגעזונדערטקייט אַלס אַ בעזונדער קערפּערשאַפט וואָס וויל זיך ניט פערמישען מיט קיינעם.

אַ קלוגער איד, אַ גרויסער למדן און אַ הויך קולטיווירטער מענש האָט צו מיר געזאָגט: הערט! אויב רבי עקיבא איז גרעסער ווי דארווין וואָלט ביי מיר רעכט געווען צו ליידען אַ מיליאָן יאָהר אַלע אינקוויזיציעס שבעולם פאַר׳ן יודענ־טהום, אויב אָבער איך זאָל קומען צום בעשלוס, חס וחלילה, אַז דארווין איז גרעסער ווי רבי עקיבא שמד איך זיך מאָר־גען!

איהר דאַרפט זיך ניט שרעקען אַז מיין פריינד געהט ווירקליך גלייך זיך שמד׳ן. אָבער ער האָט ארויסגעזאָגט אַ זעהר טיעפען אמת. טויזענדער יאָהרען האָבען אידען גע־קעמפּפט פאַר רבי עקיבא און רבי חנינא בן תרדיון, ווייל זיי האָבען געגלויבט אַז דאָס איז די העכסטע זאַך וואָס די וועלט פערמאָגט. אויב אָבער דארווין און אַנדערע האָבען עטוואָס העכערס און בעסערס צו שיינקען דער מענשהייט, אויב די גוי׳שע וועלט איז העכער ווי די אידישע, וועלען די אידען אויפהערען צו קעמפּפען און זיי וועלען לאַנגזאַם אריבער צום לאַגער וואָס זיי גלויבען אַז די גרויסקייט איז דאָרטען און די ליכטיגקייט איז דאָרטען.

די פּאָעזיע פון דער "גהעטאָ"

ווי שעהן זיינען געוועזן דיינע געצעלטען, ישראל, אייד־ער עס איז געקומען דער שטורם פון דער וועלט־ציוויליזאַ־ציאָן און האָט זיי צושמעטערט !

ווי שעהן איז געוועזן די אידישע מאַמע, די כשר'ע אידי־שע טאָכטער, ווען זי האָט איהר פרומען פּנים פאַרשטעלט מיט די הענד פאַר ליכט בענטשען און האָט א הייסע תפלה שטיל געזאָגט צום בורא עולם פאַר איהר מאַן און פאַר איה־רע קינדערלעך.

און ווען זי האָט איהרע הענד פון פּנים אַוועקגענומען האָבען פּערל פון טרעהרען געבלישצעט אין איהרע עהרליכע אויגען. טרעהרען פון גליק און פון דער הייליגסטער ליעב־שאַפט וואָס די וועלט פערמאָגט, די ליעבשאַפט פון דער משפחה.

קומט, איהר דיכטער און קינסטלער וואָס איהר גראָבט זיך אין מענשליכע געפיהלען, וואָס איהר ווילט ענטדעקען די הייליגע פערבאָרגענע וועגען פון מענשענ'ס הארצען, קומט און בעזינגט די טרעהרען פון דער אידישער מאַמע ביי ליכט־צינדען !

העכער אָבער ווי אייער פאַנטאַזיע זיינען די דאָזיגע טרעהרען, און די מענשליכע שפּראַך האָט ניט גענוג ווער־טער עס צו שילדערן. אין דער מאַמעס אויגען פריישאָג פאַר־נאַכט האָב איך מעהר פּאָעזי געלערנט ווי אין אלעם וואָס איך האָב נאָכהער געלעזען מיין גאַנצען לעבען.

ווי שעהן איז געוועזן דער אידישער טאַטע ווען ער איז לאַנגזאַם אריין אין שטוב פון שוהל, ווי א פּרינץ וואָס קומט צו זיין פּאַלאַץ. שעהנער ווי די בעגלייטונג פון אלע פּרינצען אין דער וועלט איז געוועזן די בעגלייטונג פון דעם אידישען טאַטען פריישאָג צו נאַכט. יענעם בעגלייטען שטערבליכע

און דער איד איז בעגלייטעט פון מלאכים. א י ך ה אָ ב ז י י ג ע ז ע ה ן מיט מיינע — גייסטיגע — אויגען, די מלאכים, ווי זיי פלעגען שטיל ארייננעהן ביים שוועל און פלעגען שטיל זיך ארויסגליטשען צוריק. מיינע אויגען פלעגען זיין צוגעשמידט צום טיהר דורך וועלכע זיי פלעגען ארייין און צוריק אוועקגעהן ווען דער טאטע פלעגט זאָגען "צאתכם לשלום".

און ווען די מלאכים פלעגען אוועקגעהן פלעגען זיי לאָזען אַ שיין פון זייער ליכטיגקייט אויף דעם פנים פון אידישען טאטען. די אויגען שיינען מיט אַ גלאַנץ פון אן אנדער וועלט, דאָס זיינען ניט די אויגען מיט וועלכע דער אידישער טאטע שטעהט אין קראָם! אנדערש איז זיין קול, קלאָרער, טיעפער און פייערליכער. ער מאַכט דעם קידוש און אלעס הויבט זיך אויף אין די אויגען פון די קינדער.

העכער און העכער שטייגט ארויף דער שבת־טיש דאָס איז ניט סתם אַ סעודה וואָס מענשען עסען ווען זיי זיינען הונגעריג. דאָס איז עפּעס אַ הייליגער גאָטעס־דיענסט. אָט אזוי — רעכענט דאָס אידישע קינד מיט אַ צאַפּעלדיגע האַרץ — האָט געווים אויסגעזעהן די סעודה וואָס אברהם האָט געגעסען מיט די מלאכים דאָרטען אין אלוני ממרא... און די געפלאָכטענע חלות זעהען געוויס אוים ווי דער לחם־הפנים!... און די געדאַנקען פון יונגען קינד וואַנדערן אוועק אין די גרויסע וועלטען פון אלטע געוואַלדיגע פּאַסירונגען ארומגעוויקעלט אין דעם צויבער פון פּאָעזי און ערהאבענהייט.

הייליג און ערהאבען זיינען געווען די שבת־פּארנאַכטען אין די אידישע געצעלטען! זיסער צער! דאָס זעגענען זיך מיט'ן שבת. פּארוויקעלט אין דער דונקעלקייט פון פּארנאַכט זיצט די מאַמע אין אַ ווינקעל נעבען פענסטער, גלעט און צערטעלט די קעפּלאַך פון איהרע קינדערלאַך וועלכע טוליען זיך צו איהר. זי איז ערנסט און שווייגענדיג. עטוואָס גרויסעס פּאַסירט אויף דער וועלט. דער שבת וואָס האָט אלעמען גליקליך געמאַכט טרעט צוריק. די שבת'דיגע נשמה וואָס מיר האָבען געקראָגען פּרייטאָג פּארנאַכט פון הימעל רייסט זיך ביי אונז ארוים און מיר בלייבען מיט דער וואָכעדיגער

נשמה, מיר פאַלען אראָב אויף דער ערד און ווערען צוריק קליינע מענשען פערזונקען אין קליינע מעשים, אין קליינע מחשבות. די הערצער פון די יונגע קינדער קלאַפּען און דער מאַמע'ס שטימע ברעכט אוים מיט דעם אומעדיגען געזאנג: גאָט פון אברהם...

ווי שעהן זיינען געווען די טרוימען פון דעם אידישען קינד. אָט געהט ער צוזאַמען מיט יעקב'ן אין יענער געפעהר־ליכער וועג וואו ער שלאָפט אויף א הארטען שטיין. אָט קלאַפּט זיין הארץ וואָס יעקב און עשו טרעפען זיך צוזאַמען. אָט איז ער מיט יוסף'ן אין גרוב. אָט איז ער מיט איהם אין געפענגנים אין מצרים. ווי גליקליך איז ער, דער אידישער אינגעל וואָס יוסף ווערט שני למלך! און נאַכהער: משה, יציאת מצרים, דער מדבר, דער בארג סיני, וועלכער קינד איז אזוי רייך אין פּאָעזי, אזוי רייך אין פאַנטאַזיע ווי דער אידישער קינד אין דער אידישער גאַס! וועלכער קינד האָט אזא ברייטע וועלט ווי דער אידישער קינד!

וואונדערליך איז געווען די אידישע חתונה. צניעות'דיג און בעשיידען איז די אידישע כלה. עהרליך און גאנץ איז איהר הארץ, ריין ווי דער מאָרגענשטערן, הייליג ווי דער אונשולד פון א פריש געבאָרענער טאָג. זי לאַכט ניט פאַר־שייט. זי זוכט ניט געפעלען צו ווערען די מאַנסבילשע אויגען. זי געהט צו דער חופה נ אָ ך א ט אָ ג פ ו ן פ א ס ט ע ן. עס איז א הייליגער שריט וועלכען זי מאַכט. די אידישע ליעבע איז איינגעוויקעלט אין קדושה. זי איז העכער ווי ליידענשאַפט, העכער ווי אַלעס וואָס ערדיש. זי האָט עררייכט איהר העכסטע מדרגה אין דעם אידעאַל פון דעם נאָבעלסטען פאַמיליען־לעבען וואָס די וועלט האָט ווען געזעהן.

די משפחה! די מענשהייט האָט ניט קיין וויכטיגערען וואָרט ווי דיזער. דער ווינקעלשטיין פון דער געזעלשאַפט, דער פונדאַמענט פון דער מדינה. אָבער אויב איהר ווילט זעהן דעם אידעאַל פון משפחה, אויב איהר ווילט זעהן די פאַ־מיליע אין איהר שעהנסטען פאָרם, געהט אין דער אידישער גאַס אין די געצעלטען פון דער "גהעטא", וואו די האַנד פון דער מאָדערנער ציוויליזאַציאָן האָט עס נאָך ניט צושטערט.

די אידישע משפחה איז אָבער ניט בלויז א מוסטער פון צוזאמענלעבען, עס האָט אויפגעהויבען דער פאמיליע צו דער שטופע פון א פּאָעטישע שאפונג, צו א שיר השירים צווישען מאַן און ווייב.

און ווי גרויס איז געווען אייער פּראַכט, אידישע געצעלטען, אין דעם יום־טוב פסח ! די גאַנצע אידישע גאַס איז איבערגעטראָגען געוואָרען אין א וועלט פון פּאָעזי. די יונגע נשמות פון די קינדער זיינען געווען אויפ׳ן ״קאמפּף׳ס פלאַץ״ אין מצרים צווישען גבורות, נסים ונפלאות, צויבער און פאַנטאַזי. דאָס איז ניט געווען קיין לעסאָן אין היסטאָרי, נאָר אן איבערלעבונג פון דער פערגאַנגענהייט. נאָך ליכטיגער ווי עס איז די פריהלינגס־זונן איז געווען די ליכטיגקייט אין דער הארץ פון אידישען קינד. ווי העכער האָט זיך געפיהלט דאָס אידישע קינד איבער אלע פעלקער און נאציאָנען וואָס לעבען היינט און האָבען געלעבט זייט די וועלט שטעהט ! פאר די אויגען איז געשטאַנען דער געשפּאָלטענער ים, אין די אויערען האָט געקלונגען דער ״אז ישיר״.

אין דעם זיבענטען טאָג פסח ווען דער גאַנצער עולם גיט זיך אין שוהל א שטעל מיט שטורם צו הערען שטעהענדיג די געוואַלדיגע ווערטער פון דער שירה האָט די קינדערשע נשמה אין גאַנצען פארגעסען, אז עס האַנדעלט זיך וועגען א לאַנג פערגאַנגענע זאך נאָר ווי מיר אליין וואָלטען יעצט געשטאַנען איינגעוויקעלט אין די טליתים אויפ׳ן ברעג ים און משה אליין לייענט זיין שירה... ווארום האָט ניט בפירוש די הגדה געזאָגט, אז יעדער איד דארף זיך בעטראַכטען ווי ער אליין וואָלט ארויסגעגאַנגען פון מצרים !

ווי שעהן זייט איהר געווען אידישע טאַטעס און מאַמעס וואָס האָבען אזוי אָפּט דעם לעצטען רובעל אוועקגעגעבען פאר שכר־לימוד ניט אום די קינדער זאָלען דורכ׳ן לערנען קענען מעהר געלד פערדינען, נאָר זיי זאָלען קענען לערנען צוליעב לערנען אלס א תכלית פיר זיך אליין. (ווי מען זאָגט אויפ׳ן מאָדערנעם לשון : קונסט לשם קונסט).

און ווי שעהן זייט איהר געווען אונזערע בתי־מדרשים פארנאַכט צווישען מנחה און מעריב. אוועקגעלייגט האָט דער שניידער זיין שעהר, דער שוסטער זיין האַמער, דער

שמיעד זיין קאָוואדלע, פערלאָזען האָט דער קרעמער זיין קראָם און געקומען זיינען אלע ל ע ר נ ע ן. פערשידען זיינען די וועגען פון דער ברייטער תורה. אַוועק איז דער לַמדן אויף דעם גרויסען שליאַך פון טיעפע סברות און זעל־טען־קלוגע איינפאַלען פון דער הלכה. אַוועק איז דער פּראָס־טערער עולם אויף דעם וועג פון זיסע און הארציגע אגדה, וועלכע וויעגט איין די הארץ און פאַנטאַזי פון מענשען און בריינגט איהם אין אַ העכערע וועלט פון צויבער און דיכ־טונג.

און דער פּראָסטער עולם, וואָס איז געלאָפען טרינקען תורה אַנשטאַט וואָס ביי די „ציוויליזירטע" פעלקער לויפט ער טרינקען בראַנפען, אויב ער קען נאָר קריגען, האָט געהאַט אַ רבי'ן וואָס פלעגט לערנען אויפ'ן קול און די בעלי־מלאכות האָבען עס נאָכהער איבערגע'חזר'ט. און דאָרטען האָט זיך גערעדט פון עהרליכקייט און צדיקים, און פון קדושים און פון מאַרטירער און ווען עס האָט געהאַלטען ביי דער גע־שיכטע פון רבי חנינא בן תרדיון וועלכען מען האָט אריינ־געוואָרפען אין פייער און פאַרברענט מיט דער תורה און פון רבי עקיבא פון וועמען מען האָט געריסען שטיקער מיט איי־זערנע קאַמען און ער האָט זיך געפרעהט וואָס ער קען דיענען דעם בורא דורך מסירת נפש, האָבען אַ סך שוסטערשע און שניידערשע הענד פערהאַרטעוועטע פון מלאכה, אָבגעווישט אַ טרעהר פון אויג.

און אין רעכטען מיטען פון אַלע דיזע אידעען און אידע־אַלען, פון אַלע דיזע געדאַנקען און געפיהלען, איז געשטאַ־נען יענע וואונדער־לאַנד, אונזער היים פון וועלכע מיר זיי־נען פערטריבען געוואָרען אין פ ר ע מ ד ע לענדער פון וועלכע גאָט וועט אונז אויסלייזען. יענע לאַנד מיט וועלכער אַלעם וואָס איז הייליג און גרויס איז פערבונדען, די לאַנד צו וועלכער מיר וועלען קומען אזוי שנעל ווי דער גואל וועט זיך בעווייזען. אין דעם הארצען פון יעדען אידען האָט פער־נומען דעם צענטראַלען פּלאַץ מ ש י ח און די האָפנונג אויף משיח.

אָט אזוי איז דער אידישער לעבען אין דער אידישער גאַס געוועען געקנאָטען פון פּאָעזי און קדושה, פון גרויסע

טרוימען, מעכטיגע פֿארשטעלונגען און ערוואַרטונגען. אזוי איז עס די אידישע גאַס אין דער "געהעטאָ" געוועזן פול מיט האַרץ און גייסט, מיט דיכטונג און קונסט, די קונסט וואָס איז געשאַפען געוואָרען פֿון א גרויסער אומה און איז אריינגעלייגט געוואָרען אין זיינע ספרים מיט וועלכע דער איד האָט געטאָגט און גענעכטיגט.

* * *

און ווען דאָס אלעס איז שוין כמעט ווי פערשוואונדען אין די גרויס־ציוויליזירטע לענדער, ווי קען מען ערוואַרטען מען זאָל דאָ האָבען אידען? א פאָלק קען ניט לעבען אָהן פּאָעזי, אָהן בעגייסטערונג, מיט איין וואָרט: אָהן נשמה!

* * *

און די משכילים, אָן אונגליקליכע אומה וואָס האָט ווייניג געוואוסט און נאָך ווייניגער פערשטאַנען, האָבען געזאָגט, אז דאָס אידישע לעבען איז "טרוקען", אז דאָס האַרץ פון אידישען קינד איז "פערדאַרט".

די לעבערליכסטע מענשען אויף דער וועלט זיינען געוועזן די משכילים!

די „משכילים"

א איד איז געקומען צו לויפען צום בעריהמטען פילאָזאָף מאָזעס מענדעלסאָן מיט א שמחה: הערר מענדעלסאָן! איך האב א זוהן וואס וועט זיין א גרויסער פילאָזאָף, ער איז שוין ווייט ארייגעפאָהרען!

—וואס איז דער פראַגרעס וואס אייער זוהן האָט ביז יעצט געמאכט אין דער פילאָזאָפיע?—האט מענדעלסאָן זיך נאָכגעפרעגט.

— אָ—האט דער גליקליכער טאַטע געענטפערט מיט בעגייסטערונג—ער האט שוין מאָנאַטען לאנג די תפלין ניט אנגעמאָסטען!

דאס איז געווען דער סימן פון השכלה ווען די השכלה איז געבאָרען געוואָרען אין בערלין אם ענדע פון אכטצעהנטען יאהרהונדערט, און דאס איז איהר סימן ביז היינטיגען טאָג.

די סטודענטען פון דעם סעמינאר וואס די רוסישע רעגיערונג האט געהאלטען, וועמעס אויפגאבע עס איז געווען צו ברייגען השכלה צו די אידען, האבען געגעסען טרפות בפרהסיא אום צו צייגען קלאָר וואס וועלטליכע בילדונג בעדייטעט. ישיבה־בחורים וועלכע זיינען משכילים געוואָרען האבען זיך ניט געקענט פארגינען אזא זאך צו טהאָן, ניט זיי האבען געהאט געלד צו קריגען טרפות און אזא עובדה איז ניט געווען פאר זיי זיכער, האבען זיי זיך בענוגענט מיט שמירען אין דער שטיל חלב אויף ברויט אבי מקים צו זיין די מצוה פון זיין „אויפגעקלעהרט".

ניט לאנג איז אין נויארק געשטאָרבען א שרייבער וועלכער איז געווען פון די וואס האבען געמאכט יום־כפור־בעלער אום צו ברייגען די פראָלעטארישע גאולה, און א סאציאליסטישע צייטונג אין נויארק האט גע'פסקן'ט אז א אידישע מאַמע האט ניט קיין רעכט צו מאכען בלינצעס אום שבועות

ווייל דערמיט וועט זי זינדיגען געגען דער סאָציאַלער רעוואָ־לוציאָן!

אָט דאס איז די לעבערליכע זייט פון דער השכלה. אבער אויב מיר ווילען זיין אמת צו זיך אליין, אויב מיר ווילען ניט פארלייקענען דאס וואס עס טהוט זיך אין אונזער האר־צען, וועלען מיר מודה זיין אז מיר אלע, טראָץ דעם וואס מיר זיינען ניט קיין סטודענטען פון רוסישען סעמינאר און ניט חלב־עסער־צו־להכעיס און ניט קיין פּראָלעטארישע ער־לעזער, זיינען דאָך נאָך אלץ מעהר אדער ווייניגער אנגע־שטעקט מיט דער "השכלה" קראנקהייט און מיר שטעהען נאָך ניט גאנץ ווייט פון יענעם בערלינער טאטען וואס האט מיט הונדערט און פופציג יאהר צוריק געהאלטען אז אוועק־ווארפען די תפלין איז דער סימן פון פּראָגרעס און בילדונג.

אין דער אידישער גאס איז נאָך היינט אויך פאררעכענט דאס היטען פון אידישקייט אלס א סימן פון אונוויסענהייט און צוריקגעשטאנענהייט און דאס פערווארפען פון אידיש־קייט אלס א סימן פון בילדונג און פון פּראָגרעס. פרומע יונגע לייט, געבילדעטע און אין א גוטע עקאָנאָמישע לאגע, קלאָ־גען זיך אז עס איז זיי שווער צו טהאָן שדוכים. דאס וואס זיי היטען די געזעצע פון יודענטום איז פאררעכענט אלס א שווערער חסרון וועלכע קיין מעלה קען ניט איבערוועגען.

א דאקטאר אין א דורכאויס־אידישער געגענד אין ניו־יארק, האט מיר געזאגט: איך וואָלט וועלען אריינגעהן שבת אין א שוהל און איך וואָלט געוואָלט א מאָל אין מיטען וואך אויך פערבלאָנדזשען אין שוהל, מיין הארץ ציהט אהין, אבער איך קען דאס ניט טהאָן, איך האב א ווייב און קינדער און דאס קען פון מיר אוועקנעהמען פרנסה.

— ווי אזוי? — האב איך ניט פערשטאַנען.

— גאָר פּשוט, מיין פּראַקטיק איז אין דיעזען געגענד וואו אלע קענען מיר, און ווען מען וועט מיר זעהן אָפּט אריינ־געהענדיג אין שוהל וועט מען ניט טרויען מיין מעדיצינישעס וויסען, איך וועל פארלירען די פּראקטיק און ווערען רואינירט.

דער אידישער עולם האט די "השכלה" אין די ביינער. מיר געפינען זיך אלע אין דעם פּעריאָד פון השכלה וואס האט זיך אנגעפאנגען פון מענדעלסאָן. מיר האבען צו פיעל דרך־

ארץ פיר אלעם וואס איז גוי'איש און צו ווענינ דרך־ארץ פיר אלעם וואס איז אידיש, און אין דעם בעשטעהט אונזער אונגליק.

ווארום אין וואס בעשטעהט דער גאנצער טעות פון די משכילים אויב ניט אין דעם וואס זיי האבען אראבגעווארפען נידריג אלעם וואס זיי האבען געזעהן אין דער אידישער גאס און האבען אויפגעהויבען ביז'ן הימעל אלעם וואס איז ביי די גוים?!

עס איז אונמעגליך צו פארשטעהן די עובדות פון די משכילים אויב מען זאל פריהער ניט קלאר דורכנעהמען דעם דאזיגען פונקט: זיי, די משכילים, זיינען געשטאנען מיט זייער גוף אין דער אידישער גאס אבער זייער נשמה האבען זיי שוין געהאט דארטען אין דער גוי'אישער וועלט.

געזאגט האבען זיי אז זיי ווילען צוזאמענפארען דאס יודענטהום מיט דער וועלטליכער בילדונג, אין אמת'ן אבער האבען זיי פארקויפט דאס יודענטהום צו דער וועלטליכער בילדונג. זיי האבען געהאלטען אז דאס וואס די אידען האבען אריינצולייגען אין דער שותפות איז גאר ניט ווערטה, דא־געגען איז ווערטה אהן א שיעור דאס וואס די גוים ווילען אריינלייגען אין דעם שותפות'דיגען עסק.

אויף זיי, די משכילים, קען מען אמבעסטען זאגען דעם פסוק: „עינים להם ולא יראו". זיי האבען געהאט אויגען און האבען ניט געזעהן דעם רייכטום פון דער אידישער גאס. אזוי פיעל איז זייער דרך־ארץ פאר די גוים געווען גרויס אז זיי האבען געגלויבט אז נאר דארטען קען זיין עטוואס שעהנעס און אנשטענדיגעס.

ניט דער אידישער שבת, ניט די אידישע ימים־טובים האבען געמאכט א ווירקונג אויף די בלינדע מענשען וועמעס הויפט אידעאל אין לעבען איז געווען צו ווערען וואס מעהר ענליך צו די גוים. ניט די אידישע משפחה מיט איהר רייך־נעם לעבען האט געקענט בעגייסטערן די משכילים וואס האבען געקוקט מיט זשעדנע אויגען אין גוי'אישען לאגער, ניט די אידישע איבערגעבענהייט צום לערנען, וועלכעס איז די גרעסטע מדרגה פון קולטור, האט געהאט פאר זיי א חן.

ווי באלד אידען האבען דאך געלערענט אידישע ספרים, טו וואס קען עס טויגען?

עס איז ניטאָ קיין לעבערליכערע זאך אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט ווי דאס משכיל׳שע רייסען זיך צו "דער גרויסער ליכטיגער וועלט", ריכטיג ווי דאס אידישע לעבען מיט זיינע טראדיציאָנען, מיט זיינע פארהייליגטע איינגע־פעסטיגטע לעבענס־פאָרמען זיינען ניט א טהייל פון דער וועלט, ריכטיג ווי אידען וואָלטען געשטאַנען אויסער דער וועלט.

און דאָ ליעגט דער סוד פארוואס זיי זיינען אזוי בלינד געוועזען צו אלע ליכטיגע זייטען פון דעם אידישען לעבען און צו אלל־דאס־שעהנע פון דער אידישער גאס. קוים האבען די משכילים זיך ארייננגענומען אין זינען אז דארטען אויף יע־נער זייט פון דער "געטאָ" איז די ברייטע וועלט און דאָ איז דער אבגעשלאָסענער ווינקעל, האבען זיי דעם ווינקעל שוין ממילא מבטל געוועזען ביי זיך אין הארצען און האבען שוין ניט געהאט קיין פארשטענדניס פיר דאס וואס עס טהוט זיך דארטען.

און מיר שטעהען דאך היינט אין דערזעלבער שלעכטער לאגע ווי די משכילים זיינען געשטאַנען. מיר האלטען דאך אויך אז דארטען אויף יענעם זייט גרענעץ פון דער אידישער גאס איז די גרויסע וועלט. מיר האלטען דאך אויך אז די אידישע קווארטאלען זיינען ניט מעהר ווי פארווארפענע ווינקלען פון דאס גרויסע אמעריקא, אדער ענגלאנד, אדער פראנקרייך א. ז. וו. די אידען פון אמעריקא האלטען דאך אויך ניט אז איסט בראדוויי איז דער וויכטיגסטער פלאטץ אין די פעראייניגטע שטאַאטען און ישיבת ר׳ יצחק אלחנן איז דער העכסטער קולטור־אנשטאלט וואס עס איז פאראן אין אמעריקא. און דארום קומט דער בטול און די קאלטקייט צו אלע אידישע זאכען. מיר זיינען אויך, נאָך אלעמען, "משכילים".

דער ערשטער שדכן צווישען יודענטהום און וועלט־ציוויליזאציאָן, איז געוועזען מאָזעס מענדעלסאָן. ער איז גע־שטאַנען נעהנטער צו אידישקייט ווי די משכילים פון די

שפּעטערדיגע צייטען, ער האט נאָך אליין מקים געווען אלע מצוות און געלעבט ווי אַן אָרטאָדאָקסישער איד.

און פונדעסטוועגען האבען זיך זיינע קינדער און זיינע תלמידים אויסגע׳שמד׳ט. מיט מענדעלסאן האט זיך אנגעפאנגען די אסימילאציאָן.

ווייל מיט מענדעלסאָנען האט זיך אנגעפאנגען דער דרך ארץ פיר אלעם וואס קומט פון גוי. מענדעלסאָן האט איבערזעצט דעם תנ"ך אין דייטש, פון איין זייט האט עס געקענט הייסען אז ער פערשפּרייט דעם תנ"ך צווישען די וואס קענען קיין לשון־קודש, אבער אין אמת׳ן איז אין דעם געלעגען אן אנדער זאך: צו צייגען דעם גרויסען רעספּעקט פיר דער דייטשער שפּראך און ניט אזוי פאר דער דייטשער שפּראך ווי פאר דער דייטשער קולטור, און ניט אזוי פאר דייטשער קולטור אליין, ווי פאר דעם גוי אין אלגעמיין. מענדעלסאָן האט אוועקגעשטעלט דעם גוי און זיין קולטור אין דעם צענטער פון דער וועלט און האט דערמיט אוועקגענומען ביי׳ן אידען זיין אינערליכען שטאָלץ, זיין איבערצייגונג אז ער, דער איד, שטעהט העבער מיט זיין תורה, מיט זיין סאָרט לעבען, מיט זיינע אידען און מאָראל פון דעם גוי.

די וואס האבען בעקעמפפט די משכילים האבען טיעף פערשטאַנען אין וואס עס בעשטעהט די געפאהר פאר׳ן אידען, פיר דער אידישער נאציאָן. די אידען וואס זיינען נאָכגעלאָפען נאָך דעם משכיל לילענטאל וואס איז געקומען מיט געוואלד מאכען רעגיערונגס שולען אין ווילנא, מינסק און גראָדנא, און האָבען געשריען „שקאָלאס ניע זשעלאיעם" האבען בעסער פארשטאַנען די געזעצע פון דער געזעלשאפט ווי לילענטאל און אלע משכילים. דיעזע פשוט׳ע אידען האבען געוואוסט אז לערנען רוסיש אָדער אירגענד וועלכע שפּראך איז ניט קיין אונגליק און זיי האבען אויך גוט פערשטאַנען די נוצען דערפון, אבער זיי האָבען געוואוסט אז הינטער דער בעוועגונג פיר רוסישע סקולס ליעגט דער גרויסער דרך־ארץ פיר דער גוי׳אישער בילדונג און זיי האָבען געוואוסט אז הינטער דעם דרך ארץ פאר דער גוי׳אישער בילדונג ליגט אַ נייער וועג צו נאכאהמען די גוים אין זייערע אי־

דעען און זייערע אידעאַלען און עטוואס ווייטער ליעגט שוין די אסימילאציאָן.

די פשוט'ע אידען פון דער אידישער גאס האָבען פער־שטאַנען פיעל בעסער ווי די משכילים דעם סוף פון דער השכלה. מיט דעם טיעפען חוש מיט וועלכען עס פיהלט יעדע לעבעדיגע בעשעפעניש א נאָהנטע לעבענסגעפאהר האָבען די אידען דערפיהלט אז די משכילים געהען אונטערגראָבען דעם פיער־טויזענד יאָהריגען פעסטונג אין וועלכען זיי זיינען בע־שיצט געווען פון אונטערגאַנג.

און מיט דער גבורה פון א לייב וואס ווערט אטאקירט פון די וואס ווילען נעהמען זיין לעבען האָבען די אייניקלעך פון די חשמונאים זיך געוואָרפען אין שלאַכט צו בעשיצען זייער פעסטונג, צו בעשיצען די אידישע גאס און אל־דאס הייליגקייט וואס זי פערמאָגט, צו בעשיצען דאס לעבען אליין פון דער אידישער נאציאָן.

און דאָ האָט זיך אָנגעפאַנגען דער מורא'דיגסטער קאמפף פון דער גאַנצער אידישער געשיכטע, די גרויסע מלחמה וועל־בע האַלט נאָך יעצט אין סאַמע מיטען, און אין וועלכער עס הענגט אָב פאר אונז די פראגע פון לעבען און טויט!

די גרויסע מלחמה געגען דער אידישער גאס

ארויס פון דער "געטא"! האָבען געשריען די גענעראַלען פון דער השכלה אין בערלין אם ענדע פון אכצעהנטען יאָהר־הונדערט, ווען זיי זיינען צוגעטרעטען צו צושמעטערען די אידישע גאַס און מאַכען א סוף פון דעם אידישען לעבען וואָס האָט דאָרטען עקזיסטירט.

ווען זיי האָבען געשריען: ארויס פון דער "געטאָ", האָבען זיי געמיינט: ארויס פון אַלע אידישע מנהגים, ארויס פון אַלע אידישע ספרים מיט וועלכע אידען האָבען זיך געקוויקט אַזויפיעל דורות און אין וועלכע זיי האָבען געפונען טרייסט און הילף אין אַלע זייערע שווערע ליידען.

אונטער דעם געשריי: ארויס פון דער "געטאָ", האָט מען געמיינט: ארויס פון דער גמרא! פאַרניכטונג צו אַלעם וואָס איז געשריבען געוואָרען ביי אידען זייט דער תנ"ך האָט זיך געענדיגט. ניעדער מיט'ן תלמוד! אָט דאָס איז געוועזן דער הויפּט־צוועק פון דער מלחמה וואָס די משכילים האָבען גערופען: דער קאַמפּף פון ליכט מיט פינסטערניש. פינסטערניש האָט געמיינט דאָס אידישע לעבען און דער תלמוד.

וויל מען טרעפען די אידישע הארץ, וויל מען אויסלעשען די אידישע נשמה, וויל מען פון אידען מאַכען אויס־אידען, זאָל מען דעם תלמוד צונעהמען. עס איז אזוי ווי ארויסנעהמען א פיש פון וואסער און איהם ארויפוואַרפען אויף דער יבשה.

די משכילים האָבען געוואוסט, אז דאָס גאַנצע איינגעוואָרצעלטע אידישעס לעבען אין הויז און אין גאַס, אין שוהל און אין מארק, אויף שמחות אדער ביי אונגליקען חלילה, איז געבויט און געגרינדעט אויף דעם דאָזיגען וואונדערליכען ספר וועלכעס האָט ניט צו זיך קיין גלייכען אין די כתבים פון דער גאַנצער מענשהייט; אין דעם ספר

אין וועלכען אזויפיעל דורות האָבען אריינגעהויכט זייער נשמה — אין דעם תלמוד. און זיי האָבען דארום געוואָלט אונטערהאקען די וואָרצלען פון בוים, אום ער זאָל אומ־פאַלען.

די גמרא ! דער ספר וואָס שטעהט אויף דער ערד און שפּאַרט איין ביז'ן זיבעטען הימעל. דער וואונדערליכער ספר וואָס נעהמט ארום די גאַנצע וועלט און אַלעס וואָס די מענשליכע פאַנטאַזי האָט געקענט דערגרייכען, דער בוך וואָס איז אַ גאַנצע ליטעראַטור אין זיך אַליין, די ערשטע ענציקלאָפּעדיע איידער עס איז איינגעפאַלען אימיצען ענ־ציקלאָפּעדיעס צו שרייבען. אָבער צו גרויס און ערהאבען איז דער תלמוד, אַז מען זאָל איהם ענציקלאָפּעדיע אָנרופען. אין איהם איז ניטאָ די טרוקענקייט און די פאַרכמורעטע בייז־קייט פון ענציקלאָפּעדיע, ווייל דעם תלמוד האָבען געשריבען דיכטער, גאָט־בעגאַבטע דיכטער מיט טרוימערישע נשמות.

דאָרטען אין דעם בוך פון אַלע ביכער, אין דער אונפער־גלייכליכער שאַפונג פון דעם אידישען געניוס שטעהען ניט די עניגים וועגען וועלכע עס ווערט דאָרטען פאַרהאַנדעלט בעזונדער אויסגעמושטירט ווי סאָלדאַטען אין באַטאַליאָנען און רעגימענטען, שטריינג מיליטעריש ווי זיי שטעהען אין פאַרדאַרטע ענציקלאָפּעדיעס. ניין ! זיי שטעהען דאָרטען אין בונטער פיעלפאַרביגקייט דורכגעוועבט איינע אין די אַנ־דערע ווי די שעהנע געמעלדען אויף טייערע טעפּיכע אַלע קאָלירען דורכגענומען און דורכגעקרייצט אין איין גאַנצע שעהנע זאַך, און ווי עס איז דעם מענשענס לעבען אויפ־געשטעלט פון ערנסטע פפליכטען און לייכטערע פערוויילונ־גען, קומענדיג גלייך איינע נאָך די אַנדערע און דעם שנעלען וועקסעל פון די פּאַסירונגען. אזוי איז דער תלמוד !

אָט עוסק'ט זיך די גמרא אין אַ קלוגען סעטלמענט צווי־שען סוחרים פון לוד. און אין אַ מינוט שפּעטער שמייכעלט זי צו אייך זיס און דערצעהלט אייך פון די וואונדערשעהנע זאַכען וואָס יענער רייזענדער רבה בר בר חנה האָט געזעהן און געהערט פאַהרענדיג אויף די ים'ען. צו לאַנג, נאַטירליך, ווערט אייך די גמרא ניט לאָזען זיך וויעגען אין שעהנע פאַנ־טאַזיעס. מיט מעשיות אַליין, ווי שעהן זיי זאָלען ניט זיין,

קען מען די וועלט ניט דורכמאכען, און אין א פּאָאר מינוטען שפּעטער זיינט איהר ווידער אין רעכטען מיטען פון א גרויסע פראגע פון ביזנעס וואָס האָט זיך פארוויקעלט צווישען צוויי שותפים און איהר מוזט עס אויספּלאָנטערן. געלעזט די פראגע און ווידער גיט אייך די גמרא א זאָג א ווערטעל שוין ניט פון קיין מעשה, נאָר פון מאָראַליש־פילאָזאָפישען אינהאַלט, און איידער איהר גיט זיך א קעהר, האָט איהר א שמועס איבער פאָלק ישראל און זיינע ליידען און די גרויסע וועלטען וואָס זיינען פאר איהם אָנגעגרייט אין דער צוקונפט און אייער הארץ ווערט ווידער פול מיט ווייכקייט און איהר פיהלט ווי די ליעבענדע האנד פון דער מאַמען גלעט אייך אייערע האָאר, א טרעהר קייקעלט זיך פון איהרע אויגען אויף אייער קאָפּ און זי ערמוטיגט אייך ווייטער און ווייטער אין אייער קאַמפּף. די גמרא איז אייער מאַמע, די מאַמע פון אידישען פאָלק.

און אזוי לאַנג ווי מיר זיצען ביי דער מאַמען אין שויס, אזוי לאַנג ווי מיר זיינען אונטער דעם פליגעל פון דער גמרא, קענען אונז קיין קוילען ניט דורכדרינגען און קיין פייערען ניט פארברענען. אזוי לאַנג ווי מיר האַלטען זיך ביי די גמרא, געהען מיר ניט אליין אין קאַמפּף פיר ישראל׳ס עקזיסטענץ, עס מאַרשירען פאר אונז א פריהער מורא׳דיגע ריעזען: רבי עקיבא, און רבי חנינא בן תרדיון, ר׳ יהודה בן בבא, וועמען די רוימער האָבען דורכגעשטאָכען מיט דריי הונדערט שפּיזען און האָבען איהם געמאַכט ווי א זיפּ און ער איז געשטאָרבען גליקליך וואָס ער האָט איבערגעלאָזען נאָכפאָלגער צו לערנען מיט׳ן פאָלק תורה, און די איבעריגע הרוגי־מלכות געהען פאר אונז. מיט זיי צוזאַמען איז גרינג צו ליידען. דער תלמוד מאַכט אונז פיר גבורים און קעמפּפער.

די גמרא איז אונזער גרויסער היסטאָרישער בוך. אין איהם זעהען מיר לעבעדיג שטעהן פאר אונזערע אויגען די אידישע נאציאָן מיט איהר מוטה, מיט איהר פארביסענע עקשנות געגען א וועלט פון שונאים, אין איהם זעהען מיר דעם בראַוועץ קאַמפּף פון דעם אידען אין גלות און פון איהם שעפּען מיר כח צו קעמפּפען ווייטער. עס קען זיין, אז די וואָס לערנען פון היסטאָריע־ביכער וויסען מעהר פאַקטען

פון דער אידישער געשיכטע ווי די וואָס שעפּען זייערע היס־טאָרישע ידיעות נאָר פון תלמוד און די שפּעטערדיגע ספרים, אבער פערשטעהן אידישע היסטאָריע, פיהלען איהר גייסט, איבערלעבען די אידישע פער־גאַנגענהייט — דאָס האָבען בעסער פערשטאַנען, געפיהלט און איבערגעלעבט די וואָס האָבען זיך געהאָדעוועט אויף דער גמרא און זיינען ביי איהר געבליבען. ניט די איינצעלהייטען איז דער עיקר אין היסטאָריע, נאָר דער תמצית, דאָס גרויסע סך־הכל, דער קווינט־עסענץ פון דער פאָלקס־זעעלע וואָס שפּיגעלט זיך אָב אין די מעשים און דאָס האָבען די אידען פון דער גמרא פיעל בעסער געוואוסט פון אלע יאסטס און גרעץ'ס צוזאַמענגענומען. מיט דער גמרא האָט דער איד זיין אידישעס לעבען געשאַפען, אָהן דער גמרא קען דער איד קיין איד ניט בלייבען. איך רייד ניט פון איינצעלנע מענשען, איך רייד פון דער נאַציאָן.

און טאַקע דערפאַר האָט זיך דער קאַמפּף פון די משכילים שטענדיג קאָנצענטרירט געגען דעם תלמוד, וועלכעס מיינט נאַטירליך אויך די מדרשים און אלע אידישע ספרים פון נאָכ'ן תלמוד. און ביז היינט זיינע אלע געגנער פון דעם אי־דישען נאַציאָנאַלען לעבען, געגנער פון תלמוד.

אין נויאָרק איז געוועזן אַ גרויסער גביר, אַ רעפאָרמער, וואָס ווען מען האָט איהם געבעטען געלד פאר א תלמוד־תורה האָט ער געזאָגט, אז ער וועט געבען, נאָר מיט דעם תנאי אַ, מען זאָל אָבשאַפען פון תלמוד־תורה די גמרא־קלאַס. אַ טרייער נאָכפאָלגער פון די בערלינער אסימילאַטאָרען מיט הונדערט און פופציג יאָהר צוריק!

אום צו מבטל זיין דעם תלמוד און דאָס גאַנצע אידישע לעבען וואָס איז אין איהם אָנגעבונדען, האָבען די גענעראַלען פון דער השכלה, נאָך גלייך אין מענדעלסאָן'ס צייט ער־קלעהרט, אז די אידען דאַרפען זיך אומקעהרען צו דער ביבעל. דאָס אומקעהרען זיך צו דער ביבעל האָט געמיינט אויסצומעקען פון דער אידישער געשיכטע און פון אידישען לעבען די גאַנצע דריטהאַלבען טויזענד יאָהר וואָס זיינען פאַרפלאָסען פון דער ענדע פון תנ"ך ביז דער נייער צייט. עס האָט געמיינט, ברעכען די אויטאָריטעט פון אלעם וואָס

איז געווען פארהייליגט ביי אידען אין דעם טאָג־טעגליכען לעבען. וואָרים אוועקנעהמענדיג די אויטאָריטעט פון תלמוד איז ניטאָ קיין כשרות (פון פסוק לא תבשל גדי בחלב אמו אָהן די אויסטייטשונג פון תלמוד קען א איד קיין כשר'ע הויז ניט פיהרען), און עס פאַלען אוועק פיעלע אַנדערע הויפּט־זיילען פון אידישען לעבען.

אבער דאס אַלעס איז געווען בעהאַלטען הינטער דער כלומר'שט אונשולדיגער טענה אַז מען דאַרף אָנפאַנגען צו קולטיווירען די ריינע העברעאישע ביבלי־שע שפּראַך. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט דקדוק און העברעאישע מליצות. א מאָדנער אָנפאַנג פון אסימילאַציאָן! די פּלוצלינגע אהבה צו העברעאיש האָט אבער בעדייטעט: צוריק צו דער ביבעל איבער דעם טויטען קערפּער פון תלמוד און איבער די חורבות פון דעם אידישען לעבען.

און עס האָט לאַנג ניט געדויערט ביז מען האָט געזעהן דעם גאַנצען מאַרשרוט פון די משכילים. עס האָט זיך אָנגע־פאַנגען מיט א העברעאישען זשורנאַל "מאסף" באַלד איז עס איבערגעביטען געוואָרען אין א "פעראיין פיר גוטעס אונד עדלעס". װעלכעס האָט שוין קיין אידישען צוועק גאָר ניט געהאַט, אָבוואָהל עס האָט נאָך געטראָגען אַ העברע־אישען נאמען אויך: "שוחרי הטוב והתושיה". באַלד אבער איז ביי די משכילים מיאוס געוואָרען נאכצושלעפּען א העב־רעאישען נאמען און זיי האָבען דערפון געמאַכט די "געזעל־שאַפט דער פרוינדע". די דאָזיגע געזעלשאַפט וועלכע איז א נאכקומער פון די מאספים האָט זיך געענדיגט ווען אַלע מיטגליעדער האָבען זיך אויסגע'שמד'ט! די איראָניע פון דער געשיכטע: מען זאָל איבערגעהן צום שמד דורך א בריק פון דעם נאַציאָנאַלען לשון פון אידישען פאָלק!

די אידען אבער האָבען ניט געדאַרפט וואַרטען אויפ'ן סוף. זיי האָבען גלייך פערשטאַנען וואס עס שטעהט הינטער דיזער פאָדערונג פיר העברעאיש און ווען נפתלי הערץ וויזעל'ס בוך "דברי שלום ואמת" איז אָנגעקומען אין ווילנא האָט מען עס עפענטליך פארברענט, ווי עס שיינט, מיט דער הסכמה פון ווילנער גאון.

ווען איך האָב צו צוועלף יאָהר געשיקט פון מירער ישיבה,

וואו איך האָב געלערנט, מיין ערשטען בריעף אין העברעאיש צו מיין טאַטען, האָב איך, צו מיין גרויסער איבערראשונג, געקראָגען אַלס ענטפער אַן אָרדער פון איהם איך זאָל גלייך קומען אהיים און פערלאָזען די ישיבה. איך האָב געפונען מיין טאַטען זעהר פערזאָרגט און האָב ניט געקענט פער־שטעהן:

מיין טאַטע וואס וואָלט זיך מקריב געווען פאר לשון־קודש, ביי וועלכען יעדער אות פון דער הייליגער שפראך איז געווען קודש־קדשים, איז געווען פול מיט צער און וועהטאָג וואס זיין זוהן האָט געשריבען אין דער דאָזיגער שפראך!

אָבער טיעף אין דער פאָלקס־נשמה איז געלעגען דער אָבקלאַנג פון די בערלינער העברייער, די "מאספים" און זייער סוף, מען האָט געוואוסט אין די אידישע געצעלטען אז די השכלה האָט געוואָלט פון העברעאיש מאכען א בריק פון דער אידישער גאס — אין דער גוי'שער אריין. און מיין אָרימע העברעאישע פאָסט־קארט האָט מיין עהרליכען פרו־מען טאַטען איבערגעשראָקען...

רעפאָרמער און אסימילאציאָן

די גייסטיגע קינדער פון די ערשטע משכילים זיינען די רעפאָרמער.

ווען איהר הערט אמאָל א רעפאָרם ראבבי ריידענדיג וועגען דעם גרויסען אידעאַל פון יודענטהום: סאָציאַלע גע־רעכטיגקייט, און וועגען די גרויסע נביאים ישעיה און עמוס וועלכע האָבען געפּרעדיגט גערעכטיגקייט און האָבען זיך אנגענומען פאר'ן ארימאַן א. ז. וו. קען זיך דאכטען אויבער־פלעכליך אז דאס איז דאך עפּעס גאַנץ אידישלאך.

און אין אמת'ן פיהלט איהר אז עס איז אזוי פרעמד, אזוי אסימילאַטאָריש, אזוי גוי'איש אז עס האָט געקענט געזאָגט ווערען אפילו פון א גלח אין א טשוירטש!

געוויס איז סאָציאַלע גערעכטיגקייט דער יסוד פון די אידישע אידעאַלען, געוויס איז עס דער ווינקעלשטיין פון דער אידישער תורה און עס איז ניטאָ קיין ספר אין אלעם וואס איז געשריבען געוואָרען ביי אידען אין די פיער טויזענד יאָהר פון זייער לעבען וואס זאָל דערפון ניט ריידען.

אָבער ווען דער רעפאָרם ראבי זאָגט "סאָשעל דזשאַס־טיס" איז זיין כונה קלאָר און דייטליך אז דאס יודענטהום בעשטעהט נאָר פון סאָציאַלע גערעכטיגקייט און אלל דאס איבריגע דארף ווערען ארויסגעוואָרפען. ווען ער רעדט פון "סאָושעל דזשאָסטיס" מיינט ער, און יעדער פיהלט אז ער מיינט דאס, אז דאס גאַנצע אידישקייט, מצוות און טראַדי־ציאָנען, קורץ, דאס גאַנצע אידישע לעבען, דארף ווערען אָב־געשאַפט.

אויב אידען זאָלען בלייבען ביי א אידישקייט פון בלויז "סאָציאַלע גערעכטיגקייט" מוז עס פיהרען צו דעם אונטער־גאַנג פון דער אידישער נאַציאָן, ווארום אויב אלע אידען זאָלען ניט טהאָן קיין שום אנדער אידישע זאַך ווי נאָר זיך

אינטערעסירען מיט "סאושעל דזשאסטיס", הייסט עס וואר־טען פיר עהרליכע קאנדידאטען פיר סיטי־מעיר, און העל־פען דורכפיהרען אזעלכע גערעכטיגקייט־ בילס ווי למשל די רענט־לאו, וועט אין פערלויף פון א געוויסע צייט ניט זיין קיין אונטערשיעד צווישען איד און גוי, ווייל סאציאלע גע־רעכטיגקייט בעלאנגט דאך צו אלעמען, ניט נאר צום אידען. און דר. פעליקס אדלער איז געקומען פון סאציאלע גערעכ־טיגקייט צו זיין "עטיקאל קולטשור", וועלכע שטעהט שוין אויסערהאלב דאס יודענטהום.

און ווען דער רעפארם־ראבבי זאגט עמוס און ישעיה מיינט ער, און דארויף שטעהט דאס גאנצע רעפארם, צו זא־גען : עמוס און ניט רבי עקיבא, ישעיה און ניט רבי יהודה הנשיא, מיכה און ניט ר' יוחנן בן זכאי. מיט זיין שטעלען זיך אויף די נביאים, וויל ער זאגען : אלעס וואס עס איז געשאפען געווארען נאך די נביאים פערווארפען מיר, פון אלעס וואס איז געשריבען געווארען פון הלל און שמאי ביז דעם ווילנער גאון ווילען מיר ניט וויסען, דאס איז אלעס "געטא־יודענטהום", דאס ריין־אידישע איז נאר אין תנ"ך. דערמיט מיינט דער רעפארמער, ווי די ערשטע משכילים־אסימילאטארען, צו פערניכטען דעם תלמוד און זיין איינ־פלוס אויף אידען און דאס מיינט שוין ממילא פערניכטען דאס גאנצע אידישע לעבען.

די רעפארמער שטעהען פאלשטענדיג אויף איין באדען מיט די קאראאימער, וועלכע האבען ערקלעהרט אז זיי קעה־רען זיך צוריק אום צום פסוק און ווילען ניט אננעהמען דעם תלמוד. די משכילים האבען געהאט דעמזעלבען שטאנדפונקט אבוואהל עס זיינען געווען אויסנאהמען אויך, ווי למשל יצחק בער לעווענזאהן. זיי האבען נאכאנאנד געשמייכעלט צו די קאראאימער, ווי עס ציינט די פיעלע ווערק וואס משכילים האבען געשריבען איבער די קאראאים. צווישען משכילים רעפארמער און קראאים איז פאראן איין שותפות'דיג זאך : די געגנערשאפט צו דער גאנצער תלמודישער ליטעראטור און דער עיקר צו די מצוות המעשיות, אויף וועלכע דאס אידישע לעבען איז געגרינדעט.

אונטער דער בעגייסטערונג פון די רעפארמער פיר דעם

"פּראָפּעטישען יודענטהום" האבען זיי פערניכטעט דאס אידישקייט אין הויז, וועלכען זיי האבען א נאמען געגעבען "קיך־יודענטהום"; אונטער דער מאסקע פון ליעבשאַפט צו די נביאים האבען זיי פון דעם לעבען פון דעם רעפאָרמירטען אידען ארויסגענומען יעדען סימן פון אידישען לעבען. נאכ־מעהר: זיי האבען ארויסגענומען יעדען סימן פון אידישקייט אפילו פון טעמפּעל, אויף אזוי ווייט, אז גלחים פיהלען זיך דאָרטען זעהר בעקוועם ווען זיי ווערען איינגעלאדען צו זא־גען דעם "רב'ס דרשה" אין טעמפּעל. ווארום אין די נביאים און אין סאָציאַלע גערעכטיגקייט האלטען זיך דאך די גלחים אויך פאר שותפים. "צוריק צו דער ביבעל" קלינגט איינגענט־ליך גאנץ שעהן. מיינען, מיינט עס אבער: "לאמיר מארשי־רען צום גלח!"

ווייל א יודענטהום וואס ווארפט אוועק די מצוות, ווארפט אוועק דאס לערנען אין אידישע ספרים, ווארפט אוועק אונ־זערע מנהגים, ווארפט אוועק אלעס וואס דער אידישער גייסט האט געשאפען אין דער גרעסטער העלפט פון דער אידישער געשיכטע (ווארום די תלמודישע עפּאכע פון די כנסת הגדולה ביז היינט איז פיעל גרעסער ווי די ביבלישע) מוז זיך ענדיגען פריהער אָדער שפּעטער — ביים גלח! מיט עמוס און ישעיה אליין קענען מיר היינט קיין אידען ניט זיין. זיי זיינען אזוי ווייט פון אונז און די אומשטענדען אונ־טער וועלכע זיי האבען געלעבט זיינען אזוי אנדערש ווי אונזערע, און דאס אידישע פאלק האט אזויפיעל געשאפען אין דער לאנגער צייט צווישען זיי און אונז, אז דער וואס זאגט: לאמיר אלעס איבערלאזען און געהן צוריק צו ישעיה און עמוס און מעהר ניט — איז אלץ איינס ווי ער וואלט זאגען: לאמיר זיך אומקעהרען צו איידער מתן־תורה. לאמיר ווערען אוים־אידען! ניט אומזיסט דערצעהלט די גמרא אז ווען איינער איז געקומען זיך מגיר זיין און האט געזאגט אז ער וויל בלויז אננעהמען דעם תנ"ך האט מען איהם צוריק־געשטויסען.

אָהן תלמוד קענען מיר קיין אידען ניט זיין! דער תלמוד איז קודם־כל דער איינציגער ספּעציעלער אידישער ספר. דאס טהיילט דעם אידען אָב פון אלע אנדערע קולטורען, פון

אַלע אַנדערע נאַציאָנען. דער תנ"ך איז ניט מעהר אונזערע אַליין. די גוים לערנען איהם אויך, סטודירען איהם אויך און ער איז יעצט דער בוך פון דער מענשהייט. עס איז בלויז פאַראַן איין ספר וועלכער איז ביי אידען און נאָר פאַר אידען און דאס איז: דער תלמוד. דער תנ"ך מיט'ן תלמוד צוזאַמען בילדען דעם נאַציאָנאַל אידישען פאַרמעגען, דער תנ"ך אבער אליין אָהן דעם ספּעציעל אידישען גייסט אין וועלכען דער תלמוד טייטשט איהם אויס, קען ניט זיין דאס וואס ער דאַרף זיין ביי אונז. דער תנ"ך ווערט אונזער תנ"ך, ער ווערט בלויז אונזער תנ"ך און ניט קיינעמס אַנ־דערענס נאָר ווען ער ווערט פערשטאַנען דורך די אויגען פון תלמוד, דער נאַציאָנאַלער אידישער ספר פאַר עקסעלאַנס.

דער תלמוד איז דער נאַציאָנאַלער אידישער ספר אויך דערפאַר וואס אין איהם זיינען אַנגעזאַפּט די טרעהרען פון דער אידישער אומה. דאס איז אונזער ליידענס־בוך און ווי עס ווערט אין דעם דאָזיגען ספר גופא געזאָגט: "ליעב זיינען די יסורים ביי אידען". אונז זיינען ליעב די ליידענס־ספרים וויל זיי דערצעהלען אונז אַז מיר ליידען פיר אַן אידעאַל. און פון די בלעטער פון דיזען הייליגען ספר וואס האָט אונז בעגלייט אין פייער און אין וואַסער שעפּען מיר קראַפט אויף אונזער, מיט דערנער פולער, וועג.

אין דער שטימע פון א אידישען אינגעל וואס זיצט אין מיטען נאַכט אין בית־המדרש און פאַרזינגט זיך מיט בייגק־שאַפט און מתיקות "שור שנגח את הפרה" זיינען פאַראַן גאַנצע וועלטען פון פּאָעזיע. וואס אַארט עס אונז וואס אַנ־דערע, גוים, וועלען זיך וואונדערן: וואס פיר א פּאָעזי איז פאַראַן אין א לעגאַלע פראַגע וועגען אַז אַקס וואס האָט גע־שטויסען א קוה און וועגען דעם וואס דער אייגענטהימער פון אַקס דאַרף בעצאָהלען א. ז. וו.? וואס אַארט עס אונז אַז דער גוי פערשטעהט אונז ניט; מיר זיינען ניט פאַר איהם גע־שאַפען געוואָרען, מיר האָבען אונזער וועלטעל. און מיר ווייַ־סען אַז אין דעם געזאַנג פון "שור שנגח את הפרה" הערען מיר די שטימע פון דער שכינה וואס קלאָגט און וויינט: וועה צו מיר וואס איך האָב פערטריבען מיינע קינדער פון מיין טיש! אין דער שטימע פון "שור שנגח את הפרה" הע־

רען מיר דעם מערטירער־קול פון טויזענדער יאָהרען, פון אונזערע אור־אור־עלטערן, מיר הערען דעם אויסגעשריי פון אַלע דורות: פיהרט אָן וויטער דעם קאַמפף פון ישראל! אין דעם "שור שנגח את הפרה" האָט אַן אומה געפונען איהר וואַפען געגען אַלע מעכטע פון דער ערד־קוגעל. עס מוז עפּעס ליגען אַ וואונדער אין דעם.

און ווען איהר געפינט אין ווילנא, אין ווארשא, אין מאָסקווא, אין וולאַדיוואָסטאָק, אין סאַן פראַנציסקא, אין נויאָרק, אין בוענאָס־איירעס, אין פּאַריז, בערלין, אין יאָהאַנעסבורג, קאַהירא און ירושלים אידען אין וועמעס הער־צער עס ברענט דער פייער פון ליעבע צו זייער נאַציאָן, אידען וואָס זיינען גרייט זיך מקריב צו זיין פיר זייער אומה, זיינען זיי פון די יעניגע וואָס האָבען געזונגען דעם "שור שנגח את הפרה" אין די שטומע נעכט, אין דער אידישער גאַס.

אבער דער "שור שנגח" האָט געדיענט נאָך צו אַ צוועק. עס האָט געשאַפען דעם געניאַלען אידישען קאָפּ. ער האָט געשארפט דעם אידישען מח און האָט אונז דערמיט שטאַרק געמאַכט אַלס אומה. דער כח פון אונזער אומה ליעגט אין די רש"י'ס און די מהרש"א'ס און די ווילנער גאונ'ס. און אפילו די איינשטיינס און די רעדינגס האָבען צו פערדאַנקען זייער געניאַליטעט צו דעם ספר פון "שור שנגח!"

און געגען דיזען ספר האָבען עס די רעפאָרמער און די משכילים געמאַכט אַ קריעגס־צוג — דוקא ווייל זיי האָבען געוואוסט אַז דאָס איז דער נאַציאָנאַלער אידישער ספר. ווייל זיי זיינען אַנטי־נאַציאָנאַל. די וואָס האָבען אויסגעמעקט ציון פון סדור און די וואָס האָבען געזוכט צו מאַכען פון אידען אוים־אידען האָבען מיט דעם דאָזיגען ספר ניט גע־קענט שלום מאַכען. איבריגענס האָבען די ערשטע קריסטען אויך ארויסגעטרעטען געגען תלמוד. אַלע וואָס ווילען דעם אידישען אונטערגאַנג האָבען אַזוי געטהאָן.

* * *

די הויפּט אורזאַכע פארוואָס די משכילים און די רע־פאָרמער זיינען ארויסגעטרעטען געגען תלמוד איז געווען אום צו געפעלען ווערען די גוים. די גוים האָבען געברענט דעם תלמוד, האָבען איהם פערוואורטיילט, האָבען געשאָטען

פעך און שוועבעל אויף די פרושים, די גרינדער פון תלמוד. די גוים האבען ניט געקענט דולדען די גמרא, ווייל זיי האַ־בען געוואוסט אז אין איהר ליעגט דער סוד פון דעם אידישען לעבען. די גוים האבען געצווינגען א שטריך צווישען ביבעל און תלמוד. די ביבעל איז הייליג און דער תלמוד איז שלעכט און פערדארבען און מען דארף איהם אויסראטען. די משכילים און די רעפארמער האבען איבערגענומען פון די גוים דיזען גאנצען בליק אויפ'ן יודענטהום: האלטען די ביבעל און פערווארפען דאס איבריגע. אין דעם איז אויך גע־ווען א כונה צו איינקויפען זיך אין פריינדשאפט ביי די גוים ווי זיי וואלטען געזאגט צו די גוים: זעהט, מיר זאגען זיך אב פון דער גמרא, וועלכע איהר האט פיינט און בלייבען בלויז ביי די ביבעל פון וועלכער איהר האלט אויך. איהר דארפט אויף אונז קוקען פריינדליך דערפאר!...

און איין כלל זאלט איהר האבען: אויב איהר ווילט צופאסען אייערע אידעען און אייערע מעשים צו דער גוי'־אישער וועלט, קענט איהר קומען צו אסימילאציאן אפילו דורך די הייליגסטע זאכען. איהר זעהט דאך אז אפילו דורך העברעאיש, און תנ"ך און די גרויסע אידעאלען פון צדק און יושר האט מען געמאכט כלי־זיין געגען דאס יודענטהום, ווייל אין הארצען איז געלעגען די כונה צו געפעלען ווערען דעם גוי! איך בעט אייך האלטען דיזען כלל אין זינען, ווייל מיר וועלען עס נאך דארפען ווייטער אין אונזערע ווייטער־דיגע בעטראכטונגען.

חסידים אויפ'ן שלאכטפעלד

ניט אזוי לייכט איז אנגעקומען דער קאמפף געגען דעם אלטען איינגעארדענטען אידישען לעבען אין דער אידישער גאס

ווען די באטאליאנען פון די ערשטע משכילים די "בערלינטשיקעס" זיינען צוגעטראטען צו דער אידישער פעסטונג צו שטורמען איהם און ניעדעררייסען אלעס וואס זיי וועלען געפינען אין אידישען קווארטאל האט מען פון דער פעסטונג געענטפערט מיט אזא שווערע קאנאנאדע וואס האט גלייך איבערצייגט די אנגרייפער, אז זיי האבען צו טאן מיט גבורים און עקשנים וואס שרעקען זיך ניט אויפנעהמען א קאמפף. דאס זיינען דאך אייגענטליך געווען די סארט מענשען וואס האבען זיך ניט געשראקען פיר אינקוויזיציעס און קרייציגע. די שלאכט צווישען די בעלאגערער און די פערטהיידיגער פון פעסטונג האט זיך פארנאנדערגעפלאקערט. די פערטהיידיגער האבען געוואוסט, אז אין דעם רעזולטאט פון דער מלחמה הייננט־אב די גאנצע צוקונפט, זאגאר דער גאנצער לעבען פון דער אידישער נאציאן.

די פערטהיידיגער פון פעסטונג האבען זיך צוטהיילט אין צוויי לאגערן. דער צוועק פון ביידע לאגערן איז געווען דערזעלבער ; אבצושלאגען דעם שונא אין רעטען די פעסטונג, אבער זיי האבען זיך אונטערשיעדען אין די מיטלען וועלכע זיי האבען בענוצט דעם שונא אבצושלאגען. די הויפט־מחנה האט געהאלטען, אז דער בעסטער מיטעל איז צו פארבארעקאדירען אלע וועגען וואס פיהרען צום פיינד, צורייסען אירגענד־וועלכען בריק וואס קען פיהרען די שונאים צו דער פעסטונג, אויסגראבען נאך טיעפערע טהאלען צווישען דער ארמיי פון שונא און דער פעסטונג און פארריגלען די אידישע גאס געגען דעם געפעהרליכען פיינד. אזוי האט געהאלטען די הויפט־מחנה פון די פערטהיידיגער וועלכע

זיינען געזעסען אין גאליציען, פוילען און ליטא, מיט איין ווארט, די מזרח־איירָאפּעאישע מחנה.

א קלענערע מחנה פון פערטהיידיגער איז געווען די וואס האט געוואָהנט אין דייטשלאנד און אנדערע וועסט־אייראָ־פּעאישע לענדער. זי האט געגלויבט, אז דער בעסטער מיטעל איז צו טאָן ווי יענער אידישער גבור פון דוד המלד׳ס סטאף האט געטאָן, ווען ער האט געקעמפפט מיט דעם ריע־זיגען מצרי "און ער האט גערויבט דעם שפּיעז פון דעם מצרי און האט איהם ערמאָרדעט מיט זיין אייגענעם שפּיז". שלאָגען די אָנגרייפער, די משכילים, מיט זייער אייגענעם וואפען, מיט בילדונג, אין דער רייכסטער דייטשער שפּראך, אין דעמזעלבען סטיל און פאָרם וועלכען זיי, די אנגרייפער, בענוצען. אזוי האט געדיינקט די מערב־אייראָפּעאישע מחנה.

מיר וועלען שפּעטער זעהן וועלכער וועג האט געבראכט גרעסערע רעזולטאטען, דערווייל וועלען מיר זיך אָבשטעל־לען אויף דער הויפּט־ארמיי דער מזרח־אייראָפּעאישער אויף וועלכער עס איז געפאלען די שווערסטע און גרעסטע טהייל פון דער מלחמה. די הויפּט־ארמיי אליין האט זיך צוטהיילט אין צוויי טהיילען. איין טהייל איז קאָמאנדירט געוואָרען פון די תלמידים און נאָכפאָלגער פון בעל־שם: רבי שניאור זלמן פון לאדי, ר׳ נחמן פון בארעסלאָוו, ר׳ לוי יצחק פון בערדיטשעוו און נאָך אנדערע. דער צווייטער טהייל איז קאָמאנדירט געוואָרען פון די תלמידים און אנהייננגער פון ווילנער גאון מיט ר׳ חיים וואָלאָזשינער אן דער שפּיצע.

און מערקווירדיג! די צוויי טהיילען פון דער מזרח־אייראָפּעאישער מחנה, די וואָס איז געפיהרט געוואָרען פון חסידישע גענעראלען און די וואס איז געפיהרט געוואָרען פון מתנגדישע האבען צווישען זיך געהאט אזעלכע אונטער־שיעדע, אז עס האט אויסגעזעהן און זיי האבען אליין אויך געמיינט, אז די הויפּט־מלחמה איז גאר צווישען זיי, צווישען די ביידע פליגלען פון דער הויפּט־ארמיי. דער אמת איז אָבער געווען, אז זיי האבען ביידע געהאט איין שונא און ביידע זיינען, טראָץ זייערע אונטערשיעדע צווישען זיך, גע־גאנגען אין שלאכט געגען דיעזען שונא. יעדער פון זיי, די

חסידישע מחנה אונטער איהרע פיהרער און די מתנגדישע אונטער איהרע פיהרער האָבען פערטהיידיגט א בעזונדער ווינקעל פון דער אידישער פעסטונג. די חסידישע ארמיי האָט בעשיצט די אמונה געגען די אנגרייפער, די מתנגדישע האָט בעשיצט די תורה. דער פייער פון שונא האָט אָנגעגריפען דיזעביידע ווינקעל־טורעמס מיט איין מאָל.

* * *

די חסידים זיינען ארוים אויפ׳ן שלאכט־פעלד געגען דער השכלה, וועלכע איז געקומען אלעם פארניכטען, מיט א מורא׳דיגען וואפען אין האנד. זיי זיינען ארויסגעטראָטען מיט יענעם כח וואָס שאפט וועלטען, וואָס קעהרט איבער לענדער און מדינות, וואָס פארוואנדעלט דעם שוואכען אין א גבור, מאכט דעם בלינדען זעהענדיג, מיט יענעם כח וועלכער איז דער סוד פון דעם זיעגער, די נשמה פון דעם קינסטלער, דער כח וואָס פיהרט מענשען זינגענדיג צום טויט און בעקליידעט מיט צויבער אפילו די יסורים אליין. זיי זיינען ארוים אין שלאכט־פעלד מיט דעם שווערד פון התלהבות אין זייערע הענד.

התלהבות איז א חסידישעס וואָרט, וואָס שטאמט פון דאָס העברעאישע וואָרט להב א פלאם, און קיין וואָרט אין דער וועלט האָט ניט געקענט בעסער און טיעפער אויסדריקען דעם אינהאלט פון חסידות ווי דער וואָרט פ ל א ם. אין דער נשמה פון חסידים ברענט א שטענדיגער פלאם, וואָס קיהלט זיך קיינמאָל ניט אָב. אין דער טיעפעניש פון הארצען פון חסיד שיינט א פלאם וואָס צייגט זיך ארוים דורך די אויגען, איז קענטיג אין אלע תנועות וואָס ער מאכט, אליץ איינס צי שטעהט ער ביין דאווענען, אָדער ער זינגט זיך זיין בים־באם, אָדער ער דערצעהלט א מעשה פון רבי׳ן, אָדער ער גערט א טאנץ. און אמאָל גיט א חסיד א קלאפּ מיט די פינגער איבער׳ן האנד און איהר דערפיהלט שטעהענדיג דערביי אז דאָס איז ניט סתם א קלאפּ מיט פינגער איבער׳ן האנד, נאָר דאָס איז א תנועה וואָס גיט ארוים אין אן אויסערליכע פארם, אז עס האָט אויפגעפלאמט עפּעס טיעף דאָרטען אין הארצען, אז דער בעל־הבית פון דער תנועה איז יעצט אין ה ת ל ה ב ו ת. התלהבות איז די העכסטע

מדרגה פון בעגייסטערונג, די אלמעכטיגע בעגייסטערונג פון חסידות איז א טיעף רעליגיעזע וואס דערגרייכט ביז דער סאמע טיפעניש פון דער מענשליכער זעעלע.

דער אמת׳ער חסיד איז אין דעם צושטאנד פון א שטערבליך פארליעבטען, דער פייער פון ליעבע בעוועלטיגט אלע זיינע געדאנקען און אלע זיינע געפיהלען. זיין ליעב־שאפט איז גרעסער ווי זיינע כחות און עס איז אזוי ברייט, אז עס דוכט זיך איהם, אז זיין ברוסט קען עס ניט איינ־האלטען. עטוואס געוואלדיגעס רוישט און שטורעמט אין איהם און ער געפינט זיך קיין ארט ניט פון ליעבע. דאס זינ־גען און דער טאנצען און די תנועות דאס זיינען ניט מעהר ווי די סימנים אויף דער שטורעמדיגער ליעבע פון אינע־וויניג און דער בליאסק אין די אויגען אין די מעהר אויפ־רעגענדע מאמענטען איז דער סימן אז דער מענש באדט זיך דאן אין דעם אייביגען גן־עדן פון ליעבע אהן א גרענעץ און אהן א שיעור. דער חסיד איז א פארליעבטער און ער האנדעלט ווי א פארליעבטער: אמאל אונפארשטענדליך און מאדנע אין די אויגען פון א פרעמדען, וואס וויס ניט דעם טעם פון אמת׳ע ליעבע. אבער דער ליעבענדער קימערט זיך וויניג מיט דעם זייטיגען, אבי ער איז גאנץ און טריי צו זיך אליין.

דער חסיד איז שטערבליך פארליעבט אין גאט. זיינע אלע חושים, זיין גאנצער לעבען, זיינע אלע רעיונות, זיין גאנצער גייסטיגער כח וועלכען ער פארמאגט, זיינע אלע פי־בערן פון זיין נשמה זיינען פארבונדען, פארוויקעלט, קאנ־צענטרירט אין דער דאזיגער ליעבע. אויסערהאלב פון דיזער ליעבע איז פאר איהם אויף דער וועלט גאר ניטא. רעליגיאן איז ביי איהם אונבעגרענצטע ליעבע צו השם יתברך, ליעב־שאפט אהן א מאאס און אהן א שיעור אויף אזוי ווייט ווי די כחות קענען נאר אויסטראגען און אמאל מעהר ווי די כחות קענען אויסטראגען. ביי חסידים איז פאראן אן אויס־דרוק: „ביז די נשמה געהט אוים (עד כלות הנפש)”, דאס מיינט ניט ביז מען שטארבט, נאר ביז דעם פונקט אין וועל־כע די נשמה שיינט זיך ארוים צו כאפען פון גוף פון בייענק־שאפט און אהבת.

עס איז קיין וואונדער, אז רבי לוי יצחק פון בערדיטשעוו ווען ער פלעגט אנהויבען ריידען פון אהבת הבורא פלעגט ער ארויפשפרינגען אויפ'ן טיש, אדער אראבשלעפען דעם טיש־טוך מיט אלע כלים, אדער כאפען א שטוהל און איבער־קעהרען איהם אויפן קאפ פון גרוים התלהבות. ווארום ווי קען מען עס איבערטראגען צו זיצען שטיל ווען מען ווערט אינעווייניג אויפגעגעסען פון דעם בראנד פון ליעבע און השתפכות הנפש ? !

און ווי קען מען איינשטעהן אויף אן ארט ווען מען קומט דאוונען מיט א פולע הארץ, מיט ברענענדע ליעבע און מען פאנגט עס אן אויסצוגיסען פאר איהם אליין, פאר דעם בע־שעפער פון אלע וועלטען, פאר דעם טאטען אין הימעל ? קען מען זיצען אדער שטעהען און זאגען, ווען די הארץ וויל ארויספליהען פון א ברוסט, ווען קיין גליעד קען זיך ניט האלטען רוהיג, קען דען דער צונג זאגען כאטש איין מיליאנען־חלק פון דאס וואס עס ליעגט אויף דער נשמה ? ניין ! מען מוז לויפען, מען מוז שרייען, מען מוז אמאל פא־טשען מיט די הענד, מען קען זיך ניט איינהאלטען קאלט און פארמאל ווען א פלאם־פייער ברענט אינעווענינ !

און דער חסיד דארף ניט זוכען גאט אין שוהל. ער זעהט איהם וואו ער געהט און וואו ער שטעהט, ער זעהט איהם אין שמחה און אין צער, אין טרויער און אין נחת, ער זעהט איהם אין גראז און אין בוים, אין פעלד און אין וואלד, אין בארג און אין טהאל, אויבען און אונטען, אין מזרח און מערב. ער זעהט איהם אין מענש און אפילו אין יעדעם לע־בעדיגע בעשעפעניש, ער זעהט איהם אין זיינע אייגענע גע־דאנקען אין די פארבארגענסטע ווינקלען פון זיין נשמה. אפילו אין דאס שלעכטע, אין דאס מיאוס'ע איז אויך דא א חלק פון באשעפער, ווייל עס קען דאך קיין זאך ניט זיין אהן איהם און ווייל ער איז דאך אלעס און אלעס איז א טהייל פון איהם.

און דארום איז ניטא קיין העכערע זאך פאר'ן מענשען, האלט דער חסיד, ווי צו אנקלעפען זיך אן איהם, אן רבונו של עולם, מען דארף זיך צוזאמענגיסען מיט איהם, מען דארף דורך ד ב ק ו ת מיט איהם אין זיך אליין בעזייטי־

גען דאָס שלעכטע און ארויסהייבען דאָס גוטע, דאָס נאָבעלע פון אייער אייגענעם הארצען ארויס. און וואָס מעהר איהר קלעפּט זיך צו צום בורא עולם, אלץ העכער און העכער שטייגט איהר און הויבט זיך אויף אלס מענש וואָס איז דער בחיר היצורים. דאָ האָט חסידות אָנגעריהרט דעם קוואל פון מ י ס ט י צ י ז ם, וועלכעס ליעגט שטענדיג מעהר אָדער וויינינגער אין דעם גרונד פון א רעליגיאָן. דאָס איז דער קוואל פון דאס פערשטעלטע, פון דאס אונבעוואוסטע, פון יענע סודות וואָס זוכען דעם אורשפּרונג פון דער מענשליכער נשמה און דאָס גרויסע ליכט וואָס האָט אלעס געשאפען, אין דער געטליכער קראפט פון וואנען מיר אלע קומען און צו וועלכער מיר געהען. דאָ גרענעצט זיך חסידות מיט דער פילאָזאָפיע וועגען דער יצירה.

חסידות איז ניט קיין נייע שאפונג אין אידענטום. אלעס האָט זי געפונען גרייט אין תנ"ך און אין תלמוד. ליעבע צו גאָט איז א גרויסער פונקט אין דער תורה און אידען זאָגען אלע טאָג "ואהבת את ד' אלקיך". דבקות איז אויך פאראן אין חומש און אין אלע אידישע ספרים. די מיסטיש־פילאָזאָפישע אידעען פון חסידות זיינען אלע פאראן אין דער קבלה, וועלכע האָט געשעפּט פון די גאָר אלטע קוועלען פון אידישען גייסט, אָבער די קראפט פון חסידות איז בעשטאַנען אין דעם וואס זי האָט דיזע פונקטען אויפגעהויבען צו א העכערע מדרגה און האָט זיי שארפער ארויסגעבראַכט.

פון די דריי זאַכען וואס דאס חסידות האָט ארייננעטראָ־גען אין קאמפף געגען דער השכלה: **התלהבות, אהבה און דבקות איז געבאָרען געוואָרען די פּאָעזיע פון חסידות.**

די פּאָעזי פון חסידות

חסידות איז די פּאָעזי פון יודענטום, דער „שיר השירים" פון דער אידישער נשמה.

ניט אומזיסט פאַרנעהמט דער געזאַנג אַזאַ הויכען פּלאַץ אין חסידות. דורך דעם געזאַנג הויבט זיך אויף דער חסיד אין די העכערע וועלטען, דערגרייכט אַפילו ביז דער שכינה און כסא־הכבוד און גיסט זיך אויף צוזאַמען מיט אַלעם וואָס שוועבט ווייט איבער דעם עולם השפל אין וועלכען מיר געפינען זיך. דאָס וואָס ביי מתנגדים איז לערנען, איז ביי חסידים זינגען.

דער צדיק ר' נחמן פון בראַצלאַוו האָט געזאָגט, אַז ווען יעקב אבינו האָט געשיקט צו זיין זוהן יוסף אין מצרים פרוכט „מזמרת הארץ" האָט ער דערביי געשיקט צו זיין זוהן אַ ניגון, אַן ארץ־ישראל ניגון אין מצרים אריין. חסידים קענען זיך ניט פאַרשטעלען קיין בעסערע מתנה ווי אַ ניגון.

זאָגט טאַקע דער צדיק ר' נחמן אין אַן אנדער אָרט:

אַז דו געהסט אין פעלד, הערסטו ווי יעדער פאַסטוך האָט אַן אנדער ניגון לויט דעם געגענד וואו ער פאַשעט און לויט די גראָזען וואָס עס געפינען זיך דאָרטען, ווייל יעדער גראָז האָט אַ באַזונדער שיר און פון די שירים פון אַלע גראָזען ווערט אויפגעשטעלט דער שיר פון פאַסטוך.

און דער בראַצלאַווער צדיק זאָגט ווייטער:

אַז אַ מענש דאַווענט אין פעלד, קומען אַלע גראָזען, העלפען איהם מיט זייער געזאַנג און גיבען איהם כח צום דאַוונען. און אין אַן אנדער אָרט זאָגט דערזעלבער:

די דבקות צו גאָט איז דורך שיר און זמרה. דער עיקר שמחה פון עולם־הבא איז דער שיר און דער ניגון וואָס עס וועט געזונגען ווערען לעתיד לבוא.

דער חסיד שוועבט אַרום שטענדיג אין די הויכע ספע־

רען פון פּאָעזי. ווי אן אמת'ער דיכטער אזוי קוקט אן
אמת'ער חסיד ניט אויף דער אויסערליכער געשטאַלט פון
זאַכען, נאָר אויף דעם אינערליכען תוך, אין די נשמה פון
יעדער זאַך, ער דרינגט אריין צו דעם שורש פון יעדער גע־
גענשטאַנד און געפינט דאָרטען דעם סוד פון אַלע סודות,
ד'עם וואונדער פון אַלע וואונדער, דעם געטליכען כח וואָס
האָט אַלעם געשאַפען.

א שטיין איז ביי איהם ניט קיין פארהאַרטעוועטע מאַ־
סע, נאָר עס איז א בעשאַפונג פון בורא יתברך. דער שטיין
שווייגט, אָבער אין שווייגען איז פאַראַן א גרויסער כח. אין
שווייגען זעהט מען דעם רעיון וואָס האָט זיך נ י ט
ארויסגערעדט, עס איז אַמאָל פאַראַן א זינגענדיגער שוויי־
גען און דער האַרטער שטיין שווייגט און ווערט ענטציקט
פון די גדלות הבורא פון וועמען עס זיינען פול אַלע וועלטען.

די שטראַהלען פון ליכט זיינען ביין אמת'ן חסיד ניט
עפּעס אזא ערשיינונג, ווי ביי אַנדערע מענשען. ביי איהם
איז עס אן אָבשיין פון דעם בורא כביכול, וועלכער ענט־
פּלעקט זיך אין דעם דאָזיגען מלבוש פון שטראַהלען. א רב,
א געגנער פון חסידות, האָט אַמאָל געפרעגט א חסידישען
רבי: "ווי זעהט אויס א נשמה?" האָט איהם דער רבי
געענטפערט: "קוק זיך איין אויף די קרישטאַלען וואָס
היינגען אַראָב פון א לאָמפּ, בעטראַכט דעם בּרעג פון דיעזע
קרישטאַלען ווען די פייער פון לאָמפּ שפּיגעלט זיך אָב אין
איהם — אָט אזוי זעהט אויס א נשמה".

דאָס וואָס עס זעהט אויס ביי אן אַנדער מענשען וואָ־
כעדיג און פשוט זעהט אויס אין די דיכטערישע אויגען פון
דעם חסיד א גרויסע און ערהאָבענע זאַך. דער פּאָעט זעהט
שטענדיג ווייטער און טיעפער ווי געוועהנליכע מענשען. ער
זעהט אין אן איינזאַמע הויז אויפ'ן שפּיץ פון א בערגעל ווי
זי שטעהט געגען די לעצטע שטראַהלען פון דער פאַרגע־
הענדער זונן, א וועלט מיט ביינקשאַפט. דער חסיד זעהט
אויך וואונדערליכע מעשים אין דאָס וואָס עס זעהט אויס
ביי אַנדערע מענשען פשוט.

אָט איז, למשל, עסען. ביי אַנדערע מענשען איז עסען
ניט מעהר ווי ברעכען דעם הונגער. ביין חסיד איז עסען אן

עבודת הבורא, אויב מען האָט דערביי א ריינע כונה. אפילו דאָס פּשוט׳סטע וואָס אַ מענש טוט קען דערהויבען ווערען צו אַ וויכטיגען און גרויסען טהאַט, אויב מען מיינט דער־מיט צו ערפילען דעם רצון פון השם יתברך און אויב מען האָט איהם אין זינען דערביי.

״מיין רויכערן אַ ליולקע ציבעק — האָט אַ גרויסער חסיד געזאָגט — איז דאָסזעלבע וואָס אן אנדערנס תפלה״. און גוט האָט ער געזאָגט. מען קען רויכערן אַ ליולקע־ציבעק און בשעת מעשה קאָנצענטרירען אַלע חושים אויף די העכסטע רעיונות, אויף די הייליגסטע מחשבות, און מען קען דאוונען און האָבען אין זינען דעם יריד. אַלעס ווענדעט זיך אָן דער כ ו נ ה. אַלעס ווענדעט זיך אָן שטימונג און שטימונג איז דער עיקר פון פּאָעזי.

און ווייל דער עיקר איז כונה, איז חסידות אַזוי קאַרג אין ווערטער. דאָס וואָרט קען ניט אויסשעפּען אַלעס וואָס עס טוט זיך אין הארצען. דיכטונג איז צו גרוים אַז עס זאָל קענען אריינגעהן אין די ענגע ראַהמען פון ווערטער און דארום איז די פּאָעזי שטענדיג געוועזן בלויז האַלב־דערזאָגט, עס איז פאַראַנען ניט־דערזאָגטעס אין די שורות און עס ליגט בעהאַלטען צווישען די שורות אויפ׳ן וואונק. ״מיט אַ בעהאַלטענע זאַך קען מען בעסער ווירקען״, זאָגט איינער פון די חסידישע צדיקים און עס איז טיעף געזאָגט. נאָר דאָס פאַרבאָרגענע, דאָס פאַרדעקטע רעגט דעם מענשענ׳ס פּאַנטאַזי.

דער וואונק פון אַ רבי ביים טיש, אַ קורצער וואָרט וואָס דעקט אויף בלויז דעם ברעג פון אַ מחשבה טוט־אויף מעהר ווי הונדערטער לאַנגע דרשות. דאָס זיינען די סימנים וואָס ווערען איבערגעגעבען פון נשמה צו נשמה דירעקט אָהן די פאַרמיטלונג פון ווערטער. און ווען דער רבי, וועלכער איז אַזוי ענג פאַרבונדען דורך אונזיכטבאַרע פעדים פון ליעבע און בעגייסטערונג מיט זיינע חסידים גיט אַ ברום אין דער שטיל אָן אָנהויב פון אַ טרויעריגען ניגון און גיט דערביי אַ קרעכץ און אַ זאָג: ״אַי, אַי, אַי״, עפענען זיך פאַר די חסידים אַלע וועלטען פון השתפכות הנפש, און זייערע הער־צער ווערען דורכגעדרונגען פון אַ טיעפען צער, זיי פיהלען

ווי עס טראָגט זיך אַרום אין דער לופטען א שמערץ אויף אידען וואָס זיינען אין גלות, אויף דער גאולה וואָס קומט ניט און אויף די נאַרישקייט און נוצלאָזיגקייט פון אונזער גאַנצען לעבען. דער רבי האָט דאָ מיט זיינע חסידים אויסגערעדט גאַנצע וועלטען מיט מחשבות אין זיין קרעכץ, אין דעם אָנהויב פון נגון און אין זיין אי, אַי, אַי,

און ווי רייך איז דעם חסיד'ס לעבען אין דעם מאַטעריאַל פון וועלכען פאַעזי ווערט געשאַפען ! ווער איז נאָך אַזוי פול ווי דער חסיד מיט ליעבשאַפט און מיט בייִנקשאַפט ! ער בייִנקט נאָך דער שכינה, ער בייִנקט נאָך ישועות ונחמות, ער בייִנקט אַז די וועלט זאָל האָבען איהר תקון, אַז אַלעס וואָס איז שפּל און האָט א שייכות מיט דעם "סטרא אחרא" זאָל פאַרשווינדען. ער בייִנקט נאָך די אייביגע ליכט וואָס וועט אַמאָל אויפשיינען. און פון ליעבע און בייִנקשאַפט פלעכט דער חסיד אויס זיין נגון, זיין האַרץ־אויסגוס, זיין שיר פון דער נשמה !

עס קען ניט זיין אמת'ע פאַעזי אָהן צער. דער חסיד האָט זיין טיעפען צער, זיין "וועלט־שמערץ" מיט וועלכען זיין האַרץ איז אָנגעפילט, טראָץ דעם וואָס חסידות איז פול מיט שמחה. דער חסיד איז פרעהלאַך, עצבות איז פאַררעכענט פאַר א גרויסען חטא ביי חסידים, אָבער די פרעהליכקייט קומט אום צו פאַרשלאָגען די עצבות, זי קומט צו פאַרטרייבען דעם צער, דערפאַר איז די חסידישע שמחה ניט קיין פאַרשייטע, ניט קיין גראָבע. זי, די חסידישע שמחה, איז אַן איידעלע בת־מלכה, פון איהר זיסען שמייכעל קוקט אַרויס א צאַרטער זאָרג וואָס קומט שטענדיג פון פיין־פיהלען און נאָבל דיינקען.

דער חסיד האָט דעם נאָבעלסטען צער וואָס מענשען־קינדער האָבען ווען געהאַט. ער זאָרגט אויף דער "שכינתא בגלותא", די שכינה וואָס איז געבונדען אין קייטען פון גלות, וואָס פלאָגט זיך צוזאַמען מיט'ן פאָלק ישראל. ער הערט דעם יאָמערליכען געשריי וואָס געהט אַרויס אַלע בייִנאַכט פון דעם באַרג חורב און רופט אויס און זאָגט : "וועה איז מיר וואָס איך האָב פאַרברענט מיין הויז און חרוב געמאַכט מיין היכל און פאַרטריבען מיינע קינדער צווישען די אומות". דער חסיד האָט צער וואָס דער מענש טראָץ־דעם וואָס ער

האָט אזא גרויסע השגה וועגען הויכע און ערהאַבענע וועל־טען, קען זיך ניט אויפהויבען העכער ווי זיין ערדישער גוף און מוז בלייבען פארזונקען אין די קליינקייט און שפלות פון דער וועלט.

אָט איז א שבת־צו־נאַכט. חסידים זיצען ביי'ן רבי'ן. אין שטוב פיהלט מען, אַז די מלכה שבת געהט אוועק, א טיעפער צער פון ביינקשאַפט נעהמט דורך אַלע הערצער, אַלע פ י ה ל ע ן, אז זי געהט אוועק און אַז מיט איהר אוועקגעהן פאַלט אַלעס אַראָב פון הימעל אויף דער ערד, און אַן אומעדיגער ניגון אויסגעווייקט פון צער און וועהטאָג טראָגט זיך שטיל פון איינעם צום אַנדערן, און דערביי קלאַפּט מען אומעדיג שטיל און צום טאַקט מיט'ן האַנד אויפ'ן טיש. און פּלוצלינג גיבען זיך די חסידים א הויב און מען פאַנגט אָן א פרעהליכען ניגון'דל, אַלע מאָל העכער, אַלע מאָל שאַרפער, די פנים'ער ווערען פאַרפלאַמט, די אויגען אָנגעצונדען און פול מיט התלהבות טאַנצט און פרעהט זיך דער חסידישער עולם; ער פרעהט זיך אום צו פאַרדעקען דאָס געזעגענען זיך מיט דעם שבת. טיעף אינעווייניג אין דער נשמה איז איהם אומעדיג ריכטיג ווי עס איז אומעדיג טיעף אין דער נשמה ביי די מחותנים ווען די געסט געהען אוועק נאָך דער ענדע פון דער חתונה. און אין מיטען גיט א חסיד א געשריי: "כאַפּט דער מלכה!" "לאָזט איהר ניט ארויס!" אָבער די מלכה געהט אוועק און די חסידים געהען מיט פולע הערצער אַהיים.

אָט אזוי האָט חסידות געשאַפען א וועלט פון צויבער, פון זיסע טרוימען און פון שעהנע פאַנטאַזיען ארום דאָס לעבען. דער חסיד לעבט אין צוויי וועלטען, איינע האַלט איהם צו דעם טעגליכען לעבען און די אַנדערע טראָגט איהם אוועק אויף די פליגלען פון פּאָעזי צו יענע ברייטע פאַנ־טאַסטישע רוימען וואו אַלעס איז לויטער געזאַנג, האַרמאָ־ניע און אייביגער גליק. די חסידות איז די ראָמאַנטישסטע בעוועגונג פון דער מענשהייט. איז אָבער אין דערזעלבער צייט די גרעסטע נאַציאָנאַלע בעוועגונג וואָס איז געווען ביי אידען זייט חורבן בית המקדש, ווייל נעקסט צו דער ליעבע צו גאָט קומט אין חסידות די ליעבע צום פאָלק ישראל.

חסידות, פאָלק ישראל און ארץ־ישראל

טיעף און ברענענדיג ווי עס איז דעם חסיד'ס ליעבע צו גאָט איז זיין ליעבע צום אידישען פאָלק ניט פיעל קלענער, אָדער ריכטיגער, זיין ליעבע צו ביידען איז אויף איין מאָס. דער חסיד קען זיך ניט פאָרשטעלען די אהבה צום בורא אָהן די אהבה צו ישראל אזוי ווי ער קען זיך ניט פאָרשטעלען א ליעבשאפט צו ישראל אָהן ליעבשאפט צו השם יתברך.

אין דער חסידישער וועלט־אנשויאונג, אין דער חסידי־שער אמונה פארנעהמט די הייליגקייט פון דער אידישער אומה דעם ערשטען פלאַץ נאָך דער היילגקייט פון דער שכינה. אָפט ווערט געוועדט אין די חסידישע ספרים און אין די קבלה ספרים פון וואנען דאס חסידות שעפּט איהר כח, ווענען גאָט אלס דער חתן און די כנסת ישראל אלס די כלה. דער אורשפרונג פון דיזען געוואגטען פערגלייך איז נאָך פאראן אין תנ"ך, עס איז אויך פאראן אין מדרש און איז נאָך מעהר פערטיעפט געוואָרען אין דער קבלה.

לויט דעם חסידות קען די וועלט גאָר ניט עקזיסטירען אָהן די אידען. דאס פאָלק ישראל איז דער פערמיטלער צווי־שען גאָט און די מענשהייט, ער איז די כלי דורך וועלכער עס געהט דורך די געטליכע השפעה צו די מענשען־קינדער דאָ אויף דער וועלט. דאס וואס דער צדיק איז אין פערהעלט־נים צו פשוט'ע אידען, אזוי אונגעפעהר איז דאס אידישע פאָלק אין פערהעלטנים צו דער גאנצער וועלט.

דער צדיק איז דער סימבאָל פון פאָלקאָמענהייט, ער איז דער צענטער פון ליכט, ווייל ער איז העכער ווי דער געוועהנ־ליכער מענש, ער איז דער טרעגער פון דאס וואס איז שעהן און הערליך און ער איז דארום נעהנטער צו גאָט, זיין נשמה איז א העכערע און ער הויבט אויף מיט זיך (אויפ'ן חסידישען לשון: ער איז מעלה) די נשמה פון אנדערע. אזוי,

אַן ערך, איז די שטעלונג פון דער אידישער אומה געגענאי־בער אַלע מענשען. די אידישע נאַציאָן איז דער סימבאָל פון פאָלקאָמענהייט, ער איז העכער ווי אנדערע דורך דער תורה וועלכע איז איהם געגעבען געוואָרען, ער איז נעהנטער צו גאָט און ער הויבט אויף מיט זיך (אויפ׳ן חסידישען לשון: ער אז מתקן) די גאַנצע וועלט וועלכע קריגט דורך איהם איהר עקזיסטענץ בערעכטיגונג. און אָהן דעם אידען און זיין תפלה וואָלט ניט געקענט זיין די נשמה פון דער וועלט, ער איז דער צענטראַלער זייל אויף וועלכעם דאס גאַנצע יוניווערזום האַלט זיך.

דער בעל־שם איז זעהר אין כעס געוואָרען אויף א מגיד וואס האָט גערעדט האַרבע שטראָף־רייד צו אידען. און ווען דער מגיד האָט איהם געפרעגט די אורזאַכע פון זיין אונצופרידענהייט, האָט ער געענטפערט: טשעפּעט ניט די אידען! אז א איד לויפט ארום א גאַנצען טאָג אין מאַרק, ער זעהט עס ווערט פינסטער, כאַפּט ער זיך אריין אין שטוב און דאַוועננט א מנחה, פון וועלכער ער פערשטעהט אפילו ניט וואס ער רעדט, ווערען פערציטערט אַלע שרפים און אופנים און עס טרייסלען זיך אויף אַלע זיבען הימלען.

אזוי גרויס און ליעב איז די אידישע אומה אין דער חסידות!

דער אָפּטער צדיק האָט געהייסען מען זאָל אויף זיין מצבה ניט אָנשרייבען קיין אַנדער וואָרט ווי: אוהב ישראל. די גרעסטע מדרגה וואס א איד קען עררייכען איז געוועזן ביי איהם און ביי אַנדערע פיהרער פון חסידים צו ליעב האָ־בען מיט דער גאַנצער נשמה, מיט דעם גאַנצען ברען פון הארצען, מיט דער גאַנצער התלהבות אויף וועלכער א חסיד איז פעהיג — דעם אידישען פאָלק. די גרעסטע נאַציאָנאַליס־טען וואס די אידישע נאַציאָן האָט פערמאָגט אין דער גאַנ־צער צייט פון דער אידישער געשיכטע זיינען די חסידים. ביי זיי האָט זיך די אהבת ישראל דערהויבען ביז צו אזא פונקט ווען עס פערשלינגט די גאַנצע זעעלע, און ווען יעדער איינצעלנער פיהלט זיך שטענדיג ווי ער איז אויפגעגאַסען מיט׳ן כלל, מיט דער נאַציאָנאַלער פאָלקס נשמה. דער חסיד דאַוועננט ניט פאר זיך, זינגט ניט פאר זיך, און טאַנצט ניט

פאר זיך. דאס דאוועט דורך איהם, זינגט דורך איהם און טאנצט דורך איהם די פאלקס־זעעלע, דאס פרעהט זיך דורך איהם און עס זארגט דורך איהם די כנסת ישראל אליין וועל־כע לעבט אין איהם.

ווען מען האט אויף איינעם פון די ציון־קאנגרעסען אנ־געפאנגען צו לעזען א רעפעראט איבער דער פראגע צו אידען זיינען א נאציאן, איז אויפגעשפרונגען דער חסיד שלמה מעלצער הכהן און האט אויסגעשריען: דאס איז א פראגע פאר די דאטשען, מיר אידען האבען אין דעם קיינמאל ניט געצווייפעלט! דאס האט דורך איהם גערעדט די חסידות ביי וועלכער א דיסקוסיאן איבער דער פראגע פון נאציאנא־ליזם איז אזוי לעכערליך, ריכטיג ווי עס וואלט לעכערליך געווען פאר אימיצען צו דיסקוטירען אויב ער לעבט אדער ער איז שוין לאנג געשטארבען.

ביי ר' לוי יצחק פון בערדיטשעוו איז די ליעבע צו דער נאציאן איבערגעגאנגען אין אזא עקסטאז אז ער האט אפט געזאגט הארטע כמעט עזות'דיגע דבורים געגען גאט אליין. עס איז בעקאנט זיין ווארט: רבונו של עולם, אויב דו וועסט זיך איינ'עקשנ'ען און וועסט אונז ניט אויסלייזען אט באלד וועלען מיר דיר זאגען: דו שפיעל זיך ניט מיט די בני אברהם יצחק ויעקב!!

ווי אזוי ר' לוי יצחק האט זיך נאכאנאנד "געקריעגט" מיט'ן רבונו של עולם פאר די אידען, ווי ער פלעגט נאכ־אנאנד שרייען: א, וואס פאר א טייערע אומה דו האסט, ווי ער האט ניט געקענט הערען קיין עולות אויף א אידען, און ווי אזוי ער פלעגט האבען טענות צו גאט: וואס האסטו זיך אנגעזעצט אויף דיין פאלק ישראל?! — דאס איז בע־קאנט דעם אידישען עולם, דאס צייגט ניט בלויז די אונבע־גרענצטע פייערדיגע ליעבשאפט צו דער אידישער נאציאן פון ר' לוי אליין, עס צייגט דעם אונבעשרייבליכען נאציאנא־לען פאטהאס פון חסידות ביי וועלכער דער נאציאנאלער זעלבסטבעוואוסטזיין האט דערגרייכט ביז'ן הימעל אין דער צייט ווען די פארשטעהער פון דער השכלה האבען זיך בע־שעפטיגט מיט זעלבסט־פארלייקנונג און האבען געקניעט צו דער אסימילאציאן.

גרוים ווי עס איז געווען די נאַציאָנאַלע טרייהייט און ליעבשאַפט פון די חסידים אזוי גרוים איז געווען זייער האַס צום גלות און זייער בענקשאַפט נאָך דער ערלייזונג. דער רעיון און די האָפנונג אויף משיח איז געווען דער צענט־ראַלער פונקט ארום וועלכען אַלע פּאַטישע געפיהלען פון חסידות האָבען זיך קאָנצענטרירט. אזוי ווי די וועלט קען ניט זיין אָהן אידען אזוי קענען אידען ניט זיין אָהן משיח׳ן, ווייל ווען אידען זיינען אין גלות איז די שכינה אליין אויך איז גלות, די שכינה אליין, כביכול, טרויערט און וויינט און עס קען ניט איינגעשטעלט ווערען קיין גלייכגעוויכט אין אַלע וועלטען ביז ישראל ווערט ניט אויסגעלייזט.

דער רוזשינער זאָגט אויף דעם פסוק, גם כי אלך בגי צלמות לא אירא רע וכו׳, אזוי: רבונו של עולם, אפילו אז איך געה אין דעם טהאָל פון טויט האָב איך ניט קיין מורא פאר מיר, איך וואָלט שוין ווי עס איז אויסגעהאַלטען, שלעכט איז נאָר כי אתה עמדי, דאס וואס דו אליין ביזט מיט מיר אין גלות, דאס וואס דו אליין וואַלגערסט זיך און פּלאָגסט זיך מיט מיר, אָט ד א ס קען איך ניט איבערטראָגען!

קיינער האָט ניט אזוי פיינט געהאַט דעם גלות ווי די חסידים. ווי האַרצרייסענד קלינגען די פאָלגענדע ווערטער פון דעם חסידישען ליעדעל:

גלות, גלות ווי גרוים ביזטו,
שכינה, שכינה ווי וויט ביזטו.

דער שפּאָלער צדיק האָט ניט געקענט אויסהאַלטען וואס משיח קומט נאָך ניט און אין דער ביטערניש פון זיין האַר־צען האָט ער אויסגעשריען: משיח! ווארום קומסטו ניט? אויף וואס וואַרסטו? אפשר וואַרטסטו ביז אידען וועלען תשובה טהאָן? איך שווער דיר ביי באָרד און פאות אז די אידען וועלען קיין תשובה ניט טהאָן!

און ר׳ לוי יצחק פלעגט אַלע ערב תשעה באָב פאַרנאַכט קוקען אין פענסטער אויב משיח קומט שוין ניט אָן, און ווען עס פלעגט ווערען נאַכט און ער איז ניט געקומען פלעגט ער אוועקגעהן אין שוהל און ביטער זיך פערנאַנדערוויינען: איכה ישבה בדד! און ער האָט געזאָגט פאר זיין טויט: אז

איך וועל שטארבען וועל איך אזוי פיעל דארטען ארבייטען מעשים ביז מען וועט מוזען שיקען משיח׳ן.

טריי צו זייער אידעאל און צו זייער ביינקשאפט נאך ארץ־ישראל, די הארץ פון דער וועלט, דער טויער פון הימעל וואו די געטליכע השפעה און בעגייסטערונג איז גרעסער ווי אומעדום, ווייל ארץ־ישראל געגען אנדערע לענדער איז אזוי ווי די אידען געגען אנדערע אומות — טריי צו דעם נאציאָנאלען וואָרצעל פון חסידות האָבען די ערשטע חסידים־פיהרער זיך אויפגעהויבען און זיינען אוועק קיין ארץ־ישראל.

דער בעל שם טוב אליין האט געוואלט געהן קיין ארץ־ישראל. אין זיין בריעף צו זיין שוואגער ר׳ גרשון קיטעווער שרייבט ער: גאט וויים אז איך בין זיך נים מייאש פון צו פאָהרען קיין ארץ ישראל. ער האט עס אבער נים געקענט דורכפיהרען. זיין שוואָגער און אנהענגער ר׳ גרשון קיטיווער איז אבער אוועק קיין ירושלים וואו ער איז געווען א סארט שליח פון בעל שם.

אביסעל שפעטער זיינען אוועק קיין ארץ־ישראל דריי חסידישע פיהרער: ר׳ מנחם מענדיל וויטעבסקער, רבי ישראל פלאָצקער און ר׳ אברהם קאליסקער. די גרופע חסידים האָבען זיך געפיהלט אין שרעקליכען נויט אין ירושלים און ר׳ ישראל פלאָצקער האט געמוזט ארויספאָהרען צו זאמלען געלד אין חוץ לארץ. ר׳ מענדעל שרייבט וועגען דעם דאָזיגען ר׳ ישראל׳ן אזוי: ער וואלט נים אוועק פון ארץ־ישראל אפילו ווען מען וואלט איהם געבען אין אן אנדער לאנד צעהן טויזענד א חודש. אבער דער נויט פון אונז אלעמען צווינגט איהם.

אין דערזעלבער צייט וואס די דריי דערמאנטע רביים האָבען געשאפען די ציון בעוועגונג צווישען די חסידים, האט דער בעריהמטער ר׳ שניאור זלמן פון לאדי געקליבען געלד אין ליטא און פוילען צו שטיצען דעם ישוב ארץ־ישראל, און צוליעב דעם איז ער ארייגעפאלען אין פריזאן אין פעטער־בורג.

דער בעריהמטער צדיק ר׳ פנחס קארעצער פאָהרט קיין ארץ ישראל און שטארבט אויפ׳ן וועג. ר׳ חיים קראסני, א

תלמיד פון בעל שם פאָהרט קיין ארץ־ישראל, זיין שיף לייר דעט שיפבּרוך, און ער איז געצוואונגען זיך צוריקקעהרען. פאר'ן טויט זאָגט ער אָן אז מען זאָל אויף זיין מצבה גאָר ניט אָנשרייבען קיין זאך — ווייל ער האָט ניט זוכה געווען צו זיין אין ארץ ישראל. און ר' נחמן בראצלאווער קומט קיין ארץ ישראל אונטער שווערע געפאהרען און מוז זיך אומקעהרען צוריק צוליעב א מלחמה.

אָט אזוי האָט עס פּאסירט מיט די נאכפאָלגער פון די צוויי בעריהמטע אידען וואס האָבען געלעבט אין איין צייט: משה מענדעלסאָן און ר' ישראל בעל שם. די תלמידים פון משה מענדעלסאָן האָבען געענדיגט אין דער לוטעראנישער קירכע און די תלמידים פון ר' ישראל בעל שם טוב האָבען געענדיגט אין ארץ ישראל!!!

אָט אזוי האָט חסידות א בעוועגונג פון אידישקייט, בעגייסטערונג און נאציאָנאַלען שטאָלץ וואס האָט געשעפּפט איהרע כחות פון אינעווייניג און זיך ניט געקימערט ווע־גען די מיינונג פון דער גוי'שער וועלט, געענטפערט אויף השכלה א בעוועגונג וואס האָט געהאט איהר הויפּט־צוועק צו געפעלען ווערען דעם גוי! די חסידישע ארמיי האָט געראטעוועט דאס יודענטהום אין גאליציען, פוילען און אוק־ראינא. לאָמיר יעצט בעטראכטען וואס האָט געטהאָן די אנדער ארמיי וואס האָט בעקעמפּפט השכלה מיט דעם וואָ־פּעז פון דער תורה, די "מתנגד'ישע" ארמיי אונטער דער קאָמאנדא פון ר' חיים וואָלאָזשינער. ווען מיר וועלען פארטיג ווערען דערמיט וועלען מיר האָבען א קלאָרען וועג צו בע־טראכטען די שווערע פּראָבּלעמען וועלכע ליגען פאר אונז.

לערנען

דער קודש־הקדשים פון דער אידישער נאציאָן, דער וואָרצעל פון אידען׳ס נשמה איז — ל ע ר נ ע ן.

מערקווירדיג! דאס יודענטהום הייסט ניט ביי אונז אָ פ י צ י ע ל אַן א מ ו נ ה וועלכעס איז דאס העברעאישע וואָרט פיר רעליגיאָן, עס הייסט ביי אונז ת ו ר ה — דאס לערנען. אויפ׳ן בארג סיני האָט מען נים געגעבען משה׳ן קיין אמונה נאָר א תורה, מען רופט ניט דאס יודענטהום אמונת משה נאָר תורת משה און דער גרעסטער מאָמענט אין דעם לעבען פון דער אידישער נאציאָן ווערט ניט אָנגערופען ״דאס געבען פון אַן אמונה״ נאָר עס ווערט אָנגערופען ״מתן תורה״, דאס געבען פון א תורה, פון לערנען.

נאכמעהר: דער תלמוד דערצעהלט אונז אז גאָט אליין זיצט און לערנט! און אז דאס לערנען איז בעשאפען געוואָרען נאָך איידער די וועלט איז בעשאפען געוואָרען. און עס איז פאראן א געוואלדיגער וואָרט אין תלמוד וועלכעס מאכט קלאָר אז ביי אידען איז געווען פעררעכענט דאס לערנען פיר דער גרעסטער מדרגה צו וועלכער אידען קענען דערגרייכען. לויט דעם תלמוד, זאָגט גאָט: ״מיר וואָלט ניט געאארט אז די אידען זאָלען מ י ר פערלאָזען אבי מיין תורה זאָלען זיי האַלטען״. אין דיזען וואָרט איז תורה אויפגעהויבען געוואָרען צו א העכערע שטופע ווי פרומקייט.

פ ר ו מ ק י י ט ווי וויכטיג עס זאָל זיין איז קיינמאָל ניט געווען פאררעכענט אלס דאס העכסטע ביי אידען: תורה איז העכער. און ווידער אמאָל זאָגט די גמרא אז א ממזר אויב ער איז א תלמיד חכם איז וויכטיגער אפילו ווי א כ ה ן ג ד ו ל אויב דער לעצטער איז אַן עם הארץ. דאס גיט אונז דעם שליסעל צו דעם כאראקטער פון אונזער נאציאָן און דאס גיט אונז די מעגליכקייט טיעף אריינצוקוקען אין די האַרץ און זעעלע פון אידישקייט.

לערנען! עס איז פאראן א מורא׳דיגע קראפט אין די אותיות. די אותיות זיינען צייכענס דורך וועלכע גרויסע געדאנקען ווערען איבערגעגעבען פון מענש צו מענש, פון דור צו דור. אותיות זיינען ניט טרוקען, אין זיי ליגען די נשמות פון זייערע פערפאסער אייביג פריש און שטענדיג יונג. די פארמעט אדער פאפיער אויף וועלכע די אותיות זיינען געשריבען קענען ווערען פארברענט — האבען געזאגט די תלמודיסטען — אבער די אותיות בלייבען שוועבען אין דער לופט, קיין פייער איז אין זיי ניט שולט.

דורכ׳ן לערנען ווערט דער געדאנק ברייט, דער מח שארף, די השגה הויך, דורך דאס לערנען וואקסען די גייס־טיגע כחות פון מענשען, עס וואקסט זיין נשמה, און וואס מעהר דער מענש לערנט אלץ מעהר פערשטעהט ער וואס עס בעדייט מענש, וואס עס בעדייט פאלק, וואס עס בעדייט וועלט, וואס עס בעדייט נחת און צער, וואס עס בעדייט פליכטען, וואס עס בעדייט קעמפפען פאר אידעען און וואס עס בעדייט די בעציהונג פון איין מענש צום צווייטען און צו דער מענשהייט אין אלגעמיין.

וועהרענד ביי אנדערע נאציאנען אין די אלטע צייטען האבען געלערנט בלויז פריווילעגירטע קלאסען איז ביי אידען דער אוצר פון לערנען געווען אנטפלעקט פאר אלעמען. אלע זאלען לערנען, אלע מוזען לערנען, לערנען ערהאבענע גע־זעצע פון צדק און יושר אין דער תורה, לערנען די וואונדער פון די געטליכע בעשאפונג, לערנען די געזעצע פון מאראל — אבי לערנען.

און ווען אידען זאגען לערנען מיינט עס ניט דעם לער־נען דורך וועלכען מען קען נאכדעם פערדיענען געלד, ווי דאס ווארט לערנען בעדייטעט אין א גרויסע מאאס ביי די היינ־טיגע ציוויליזירטע פעלקער, עס מיינט ניט לערנען צוליעב א תכלית, מיטעל צו א צוועק, אדער אין דעם בריליאנטענעם אויסדרוק פון פרק: ״א רידעל צו גראבען דערמיט״. ניין! ווייט איז אזא וואכעדיגער בעגריף פון דאס ווארט לערנען ביי אידען.

לערנען מיינט ביי אידען אהן א שום מאטעריעלען צוועק, אהן א שום גשמיות׳דיגע נוצען דערפון צו ציהען, עס מיינט

לערנען צוליעב לערנען, לערנען אום ניט צו שפייזען דערמיט דעם גוף נאָר צו שפייזען די נשמה, צו מאַכען דעם מענשען איידעלער, בעסער, מענשליכער. עס מיינט די העכסטע מדרגה פון דאס וואס מען רופט אין די מאָדערנע לשונות קולטור. די אידען זיינען די קולטיווירטעסטע פאָלק וואס איז ארומגעגאַנגען אויף גאָט'ס ערד. דער סוד דערפון איז לערנען.

עס טרעפט אמאָל אז א מענש קען זיך דערהייבען צו א הויכע מדרגה אפילו אז ער קען ניט לערנען אויב נאָר זיין הארץ איז גרויס און זיין כונה איז גרויס. דערצעהלט מען א מעשה: איינמאָל האָט א ישוב'ניק געבראַכט יום כפור אין שוהל זיינעם א אינגעל וואס האָט אפילו די אותיות ניט גע־וואוסט. ווען דער עולם אין שוהל איז צופלאַקערט געוואָרען אין דאַוונען האָט דעם ישוב'ניק'ס אינגעל ארויסגעכאַפּט פון קעשענע א פייפעל און האָט מיט אלע זיינע כחות געגעבען א פייף. אלעמען אין שוהל האָט פערדראָסען דער חלול הקודש, אבער דער בעל־שם וועלכער האָט געדאַווענט אין יענער שוהל איז אריין אין גרויס שמחה און האָט געזאָגט אז אלע תפלות זיינען שוין אָנגעקומען אויפ'ן הימעל, ווייל דער פייף פון אונוויסענדען אינגעל וואס איז געקומען פון זיין טיעפען הארצען, ווייל אנדערש האָט ער ניט געקענט אויסדריקען זיין שבח צו גאָט, האָט דורכגעשפּאָלטען אלע הימלען און האָט מיט זיך מיטגעריסען אלע תפלות.

דאס איז א וואונדערשעהנע געשיכטע, וועלכע כאראַס־טעריזירט איינע פון די פּאָעטישע זייטען פון חסידות, אבער זאָל גאָט שומר ומציל זיין אז אלע אידען זאָלען ניט קענען מעהר ווי פייפען צו השם יתברך. און זאָל גאָט שומר ומציל זיין אז דאס גאַנצע פאָלק זאָל בעשטעהן פון פרומע עמי־הארצים. האָט מען שוין ביי אידען מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק געזאָגט אז אן עם הארץ קען פרום ניט זיין, דאס הייסט, אז זיין פרומקייט האָט קיין בעדייטונג. און ווי ריכטיג דאס איז געזאָגט געוואָרען! מיר זיינען אן אויס־ערוועהלטע פאָלק ניט דערפאַר וואס מיר זיינען פרימער פון אלע נאַציאָנען נאָר דערפאַר וואס מיר האָבען א תורה, דערפאַר וואס מיר לערנען. און מיר האָבען אויסגעהאַלטען

דעם קאמפף מיט דער גאנצער וועלט צוויי טויזענד יאָהר און מעהר, נים בלויז צוליעב אונזער פרומקייט נאָר אויך, און אפשר נאָך מעהר, צוליעב דעם ווייל מיר האָבען גע־לערנט.

און דאס איז געווען די אידעע פון גאון'ס תלמיד ר' חיים וואלאזשינער! וועהרענד דעם בעל־שם'ס תלמידים האָבען געזוכט צו פערפעסטיגען דאס יודענטהום און דאס לעבען פון דער אידישער נאציאָן וועלכע איז אָנגעגריפען געוואָרען פון די משכילים, דורך איין טהייל פון יודענטהום: פרומ־קייט, פּאָעטישע התלהבות און פילאָזאָפישע שטימונגען, איז ר' חיים געקומען פארפעסטיגען דאס יודענטהום און דאס לעבען פון דער אידישער נאציאָן דורך אַן אנדער טהייל פון יודענטהום — דעם אלטען אויספּרובירטען מיטעל פון לערנען תורה.

ר' חיים זאָגט: די (חסידים) וואס ווילען זיך דערנעהנ־טערן צו גאָט, האָבען אויסגעקליבען פאר זיך אַ וועג צו מאַ־כען דעם עיקר פון זייער לערנען אין ספרים פון פרומקייט און מוסר נאָכאנאנד און זיי מאַכען נים פאר'ן עיקר דעם עסק אין דער תורה הקדושה אין תנ"ך, אין אַ סך הלכות — און עס שיינט נים אויף זיי די ליכט פון דער תורה, זאָל זיי גאָט מוחל זיין, זייער כונה איז אַ גוטע אבער דאס איז נים דער וועג ווי מען קען קומען צו דער ליכט פון דער תורה.

ר' חיים גלויבט אַז פרומקייט און מאָראל דארף מען נים זוכען דורך קיין אנדער וועג ווי דורך לערנען אין דער תורה. דאס איז אַ קוואל פון וואנען עס ווערט געשעפּט אלעס, אי מאָראלישע פּרינציפּען, אי גרויסע התלהבות, אי פּאָעטישע שעהנקייט. ר' חיים זאָגט: די תורה איז דאס לעבען פון אונזער נשמה, און אונזער וועלט שטעהט אויף דאס וואס מיר ריידען אין דער תורה און מיר שטודירען אין איהר און איבערהויפּט זייט מיר זיינען פערטריבען געוואָרען פון אונ־זער לאַנד און מיר האָבען אלעס פערלאָרען, איז דאָך אונז קיין אנדער זאַך נים געבליבען ווי דאס לערנען אין דער תורה.

אין דיזע ווערטער האָט ר' חיים דורכגעדרונגען ביז צום טיעפסטען גרונד פון אונזער נאציאָנאלען עקזיסטענץ. אויב דאס לערנען איז וויכטיג פיר אלע מענשען איז עס פאר

אידען נאָך וויכטיגער, ווייל אין אונזערע ספרים האָבען מיר אונזער איינציגע פעסטונג. וועהרענד דאס נאַציאָנאַלע לע־בען פון אַנדערע פעלקער איז פערקערפּערט אין פיעלע זאַכען איז עס ביי אונז פארקערפּערט אין אונזערע ספרים אויף וועלכע דאס גאַנצע אידישע לעבען איז געבויט.

דורך דאס לערנען אין די ספרים פארבינדען מיר זיך מיט די פריהערדיגע דורות. די איינהייט פון דער אידישער נאַציאָן איז געשאַפען דורך די איינהייט פון די ספרים. ווען איהר האַלט אין האַנד א גמרא און איהר לערנט וואס עס האָט געזאָגט רבי עקיבא און רבי מאיר ווערט איהר מיט זיי צוזאַמענגעגאָסען אין איין גאַנצע זאַך און איהר פיהלט אַז איהר לעבט־איבער מיט זיי די אַמאָליגע צייטען און זיי לעבען־איבער מיט אייך די היינטיגע צייטען. ווען איהר הערט קריאת התורה שבת אין שוהל און איהר שטעלט זיך פאָר אַז טויזענדער יאָהרען זיינען דיזעלבע ווערטער געזאָגט געוואָרען פאר אידען, קריגט איהר ניט ווילענדיג דעם בע־גריף און די איבערצייגונג וועגען די אייביגקייט פון דער אידישער נאַציאָן.

און איינע פון די הויפּט־גבורות פון די אידישע ספרים ליעגט דוקא אין דער ווידערהאָלונג. ווען איהר לעזט אי־בער צום ביישפּיעל א שעהנעם געדאַנק, געהט ער מאָרגען, איבערמאָרגען, איבעראַכטאָג, ארויס פון אייער מחשבה און איהר האָט ניט דערפון די נוצען וואס איהר וואָלט דערפון געהאַט ווען דער געדאַנק וועלכען איהר האָט געלעזען וואָלט געבליבען אייער איינגעטחום. נעהמט אבער דעמזעלבען גע־דאַנק וואס איהר האָט איינמאָל געלעזען און לערנט איהם איבער פינף, צעהן, צוואַנציג אָדער פופציג מאָל און איהר וועט פיהלען ווי ער זינקט אריין אין אייערע ביינער, ער ווערט איינגעגעסען אין אייער נשמה, ער ווערט א טהייל פון אייער "איך". דאס וואָרט לעבט אין אייך. די מאָאס פון קולטור פון א מענשען איז ניט אבהענגיג אין א סך לעזען נאָר אין דעם ווי ווייט ער האָט פארדייהט דאס געלעזענע און דאס איז דער סוד וואס אין דעם גהעטאָ זיינען געשטאַ־נען די אידען אזוי הויך קולטורעל בלויז מיט די ספרים וועלכע זיי האָבען געהאַט. זיי האָבען די ספרים דורכגעלעבט

און דורכגעפיהלט און האָבען פון זיי ארויסגענומען גאַנצע וועלטען מיט קולטור.

אַ סך ספרים זיינען געשריבען געוואָרען ביי אידען אין די פיער טויזענד יאָהר פון דער אידישער געשיכטע אבער דער חוש פון פאָלק האָט געוואוסט אויסצוקלייבען וועלכע ספרים מען דאַרף לערנען, וועלכע מען דאַרף ווידערהאָלען, וועלכע עס זיינען וויכטיג מען זאָל זיי מאַכען אלס אַ טהייל פון דער אידישער זעעלע. און ווען עס איז פאַראַן אַ אידישעס לעבען קומט עס דערפון וואס אלע אידען האָבען געטרונקען פון דיזעלבע קוואלען, וואס אידישע קינדער פון איין ברעג וועלט ביז דער אַנדערער האָבען ווידערהאָלט דיזעלבע ווער־טער אין דיזעלבע ספרים. עס קומט דערפון וואס די גרעסטע מענשען האָבען געלערנט דיזעלבע ווערטער וואס קינדער האָבען געזאָגט, וואס דער ווילנער גאון למשל האָט נאָכאַנאַנד ווידער אָנגעהויבען די מסכת ברכות וועלכע קליינע קינדער לערנען. ער האָט עס געלערנט העכער, טיעפער, ער האָט פון דאָרטען מעהר געשעפּט ווי דער געוועהנליכער לערנער, ווייל נעהמען נעהמט יעדער פון דאס געשריבענע וואָרט לויט ז י י נ ע אייגענע כחות, און עס איז נאָך ניט געווען פיליכט קיינמאָל צוויי מענשען וואס זאָלעןביידע ארויסנעהמען פון אַ וואָרט פונקט דיזעלבע מאָאס בעגייסטערונג, שטימונג, א. ז. וו. אבער דורך דעם וואס אלע האָבען געלערנט דיזעלבע ווערטער אין די ספרים, זיינען צוגעבונדען געוואָרען אלע מיטגליעדער פון דער אידישער נאַציאָן אין איין קערפּער.

און נאָכמעהר : וואס מעהר מען לערנט אלץ טיעפער ווערען די ווערטער, די גרויסע מענשען לייגען אריין נייע כונות אין אלטע ווערטער און זיי ציהען זיי ארויס ווייט און ברייט איבער די גרעניצען וועלכע זיי האָבען אין אָנפאַנג געהאַט. דיזעלבע ספרים ווערען אלע מאָל רייכער אין בע־דייטונג וואס מעהר דורות עס לערנען אין זיי און ווידער־האָלען זיי און זינקען אין זיי אריין זייערע נשמות.

לערנען איז געווען דער קאַמפּפס־רוף פון ר' חיים וואָ־לאָזשינער, ניט אַ קאַמפּפס־רוף געגען חסידות נאָר אַ קאַמפּפס־רוף צו רעטען דאס יודענטהום אין דעם דור פון השכלה, און ער האָט געגרינדעט וואלאָזשינער ישיבה.

צוויי ארמייען—איין צוועק

ווי צוויי ארמייען וואס מארשירען ארוים פון צוויי פונקטען און קומען זיך צוזאמען ווען זיי אטאקירען דעם שונא מיט איין מאל אויף צוויי זייטען, אזוי זיינען זיך צוזאמענגעקומען די תלמידים פון רבי ישראל בעל שם טוב מיט די תלמידים פון ווילנער גאון אויף איין פונקט ווען זיי האבען אנגעגריפען דעם שונא, די תלמידים פון מאזעס מענדעלסאן מיט איין מאל פון צוויי פראנטען.

ביידע מחנות, די חסידישע פון גאליציען, אוקראינא און פוילען און די מתנגדישע פון ליטא האבען געהאט איין צוועק — צו בעקעמפפען די אלעם פארניכטענדע השכלה, צו בעשיצען דאס יודענטום פון פארניכטונג און די אידישע נאציאן פון אונטערגאנג. ווארום ווערענד די חסידים האבען ביטער געקעמפפט געגען מענדעלסאן'ס תלמידים וואס זיינען געקומען אין גאליציען צו איינפלאנצען השכלה מיט דעם כח פון דער רעגירונג, האט ר' חיים וואלאזשינער זיך געשטעלט מיט אלע כחות געגען דעם וואונש פון דער רוסישער רעגירונג וועלכע האט געוואלט מיט געוואלד ארויפוואַרפען די השכלה אויף אידען, זעלבסטפערשטענדליך ניט פון אידישע טובה וועגען נאר צוליב דעם צוועק פון אסימילאציאן. ווי עס איז בפירוש געשריבען אין דעם בריעף וואס אוואראוו, דער רוסישער מיניסטער פון בילדונג האט שפעטער געשריבען צו ניקאלאי דעם ערשטען אז דער עיקר פון דער ארבייט צו פארשפרייטען השכלה צווישען אידען איז אז זיי זאלען פערוואַרפען דעם תלמוד און צו דיזען צוועק דארף מען איינפיהרען העברעאיש און דקדוק אין די אידישע סקולס אום מען זאל דורכדעם פטור ווערען פון דעם תלמוד...

אויף דער דאזיגער פעראייניגונג פון די אידישע משכילים מיט די טשינאווניקעס פון דער רעגירונג געגען דעם תלמוד

האָט ר׳ חיים וואָלאָזשינער געענטפערט מיט דעם שאַפען פון א ישיבה וועלכע איז געווען א מוסטער פאר פיעלע ישיבות, וואו אלע קרעפטען זיינען געווידמעט געווען פאר תלמוד. אין דער שאַפונג פון ישיבות האָט די השכלה געפונען אן אייזערנע וואנד וועלכע זי האָט ניט געקענט איינברעכען. אן דער קליינער שטעדטעל וואָלאָזשין און אין די אנדערע שטעדטלאך וואו ישיבות זיינען געגרינדעט געוואָרען, און וואו דער קול פון תורה האָט געקלונגען פיער און צוואנציג שעה אין מעת לעת זיינען צוקלאַפּט געוואָרען די קוילען וואָס זיינען געשאָסען געוואָרען פון בערלין אויף׳ן יודענטום. אין דער שטימע פון יונגע לייט מיט פייערדיגע אויגען וואָס זיינען געשטאַנען ביי סטענדערס און האָבען געלערנט די אלטע צוויבער־ווערטער איז דערטרונקען געוואָרען די שטימע פון לצנות און נארישע גאַטלעסטעריי פון די ערשטע משכילים וועלכע האָבען געוואָלט צושמעטערען אלעם וואָס איז ביי אידען געבליבען.

צווישעןביידע מחנות איז געווען א געוויסער אונטערשיעד אין מעטאָדען, אָבער עס איז קיין אונטערשיעד ניט געווען אין דעם צוועק, און עס איז ניט געווען קיין אונטערשיעד אין פּרינציפּ. ביידע זיינען געשטאַנען גלייך אויף דעם פונדאַמענט פון גלויבען אָהן וועלכעם דאָס יודענטום קען ניט עקזיסטירען. די מאָאָס פון גלויבען קען זיין פערשיעדען און איז שטענדיג געווען פערשיעדען אין דער אידישער געשיכטע, עס זיינען פאראן גרעסערע מאמינים און קלענערע מאמינים. דאָס הייננט אָב אין כאראַקטער, אין טעמפּעראמענט (די מאָאָס פון גלויבען למשל פון רמב״ם און פון ר׳ יהודה החסיד איז ניט דיזעלבע) אָבער זיכער איז אז דער יסוד פון יודענטום איז שטענדיג געווען ביים אידישען פאָלק : אמונה.

ר׳ חיים וואָלאָזשינער און ר׳ שניאור זלמן, די צוויי אָנפיהרער פון די צוויי מחנות, זיינען ביידע געשטאַנען אויף דעמזעלבען יסוד פון אמונה. דער ערשטער האָט געגלויבט מיט דערזעלבער קראַפט און מיט דערזעלבער פּאַטעישער בעגייסטערונג ווי דער לעצטער, ער האָט געגלויבט אז אלע וועלטען האַלטען זיך אויף די ריינע מחשבות און גוטע מעשים

פון דעם מענשען, אז אויב א מענש רעדט ניעדריגע דבורים און האט אין זינען שלעכטע מחשבות און טהוט שלעכטע מעשים מאכט ער חרוב דערמיט גאנצע וועלטען. ער גלויבט באמונה שלמה אז אויב מען זאל חס ושלום אויפהערען צו לערנען אין דער תורה אפילו איין רגע ממש וועלען פיעלע וועלטען חרוב און בטל ווערען, און יעדער איד האט בכח צו אויפהאלטען אלע וועלטען אין דעם יוניווערזום דורך זיין לערנען תורה לשמה. און דערפאר פלעגט ער אליין לערנען נאך יום כפור ווען אלע זיינען מיעד פון תענית ביז צוועלף ביינאכט מחמת ער האט ניט געוואלט אז מען זאל אויפהער־רען לערנען אפילו א מינוט. אזוי טיעף און אזוי שטארק איז געווען די אמונה פון דעם מאן וועמעס העכסטער און איינציגער אידעאל איז געווען: תורה.

און פונקט וויביידע צדדים זיינען געווען פעראייניגט אין דעם ענין פון גלויבען, אזוי זיינען זיי אויך געווען איינס, נאך אלעמען, אין דעם ענין פון לערנען. די חסידים האבען ניט מבטל געווען לערנען אזוי ווי די מתנגדים האבען ניט מבטל געווען פרומקייט. ר׳ חיים וויטאל, איינער פון די גרעסטע מקובלים פון וועמען דאס חסידות האט געשעפט, האט געזאגט אז אויב אימיצער האט אפילו געטהאן אלע מעשים טובים נאר ער לערנט ניט, האט ער ניט קיין חלק לעולם הבא. דער אונטערשיעד איז נאר געווען אויף וועלכע פון דיזע צוויי זייטען פון יודענטום מען האט געלייגט מעהר געוויכט. די חסידים האבען געלייגט געוויכט מעהר אויף די ערשטע און די מתנגדים אויף די צווייטע. אין דעם גרונד אבער זיינען זיי ביידע געווען איינפערשטאנדען. די בע־הויפטונגען פון די נייע אויסטייטשער פון חסידות, די שריי־בער וואס זיינען שוין אליין ווייט פון יודענטום, אז חסידות איז דער בלוט־שונא פון דעם תורה־יודענטום, אז דאס לעצ־טע איז "טרוקען" און אז חסידות איז כמעט אן אנדער אמונה — דיזע אלע בעהויפטונגען זיינען גרונד־פאלש. עס איז קיינמאל ניט געווען קיין אונטערשיעד צווישען ביידע מחנות און עיקרים. ביידע זיינען געווען פרום, האבען זיך געפיהרט אין דמזעלבען סארט אידישקייט און זיינען געווען מיעף נאציאנאל.

ביידע זיינען געשטאנען אויף דעמזעלבען אַל־וויכטיג־סטען שטאַנדפּונקט אַז אידען דאַרפען זיך ניט קימערן אום צו געפעלען ווערען דעם גוי נאָר זיי דאַרפען שעפּען זייערע כחות פון אינעווייניג. ביידע האָבען אוועקגעשטעלט די אידישע קולטור העכער ווי די קולטורען פון אנדערע נאַציאָנען, ביידע האָבען געגלויבט מיט'ן גאַנצען האַרצען אַז די אידען זיינען אַן אויסערוועהלטעס פאָלק און אַז די וועלט האָט זיך פון אונז צו לערנען מעהר ווי מיר פון אנדערע. ביידע זיינען געשטאַנען געגען דעם שטאַנדפּונקט פון די משכילים אַז דאָרטען אין גוי'ישען לאַגער איז די חכמה, איז די שעהנהייט, איז דאָס ליכטיגקייט, איז די פאָלקאָמענהייט און אַז מיר דאַרפען זיך מענשלען ביי זיי אויף יענער זייט פון גרענעץ. וועהרענד די השכלה האָט אוועקגעשטעלט די גוי'ישע קולטור אלס דער צענטער פון גייסטיגען רייכטום און די אידישע קולטור אין אַ ווינקעל האָבען ביידע אידישע לאַגערן וואָס האָבען דער השכלה בעקעמפט, די חסידישע און מתנגדישע, אוועקגעשטעלט דאָס יודענטום אלס די גרעסטע גייסטיגע רייכטום און האָבען עס אפילו ניט געוואָלט פערגלייכען מיט אנדערע.

און די איינינקייט וואָס עס איז געווען אין ביידע לאַגערן אין דיזען גרויסען און וויכטיגען עיקר פון אלע עיקרים, אַן עיקר אין וועלכען עס הייגנט אָפּ דאָס לעבען פון דער אידישער נאַציאָן, איז פיעל וויכטיגער ווי די קלייניגקייטען אין וועלכע ביידע לאַגערן זיינען ניט געווען איינשטימיג.

ביידע מחנות שטעהענדיג אויף דעמזעלבען **נאַציאָנאַלען** גרונד זיינען זעלבסטפערשטענדליך געשטאַנען אויף איין גרונד אין בעצוג צו ארץ־ישראל. ביי ביידען איז ארץ־ישראל געווען דער צענטער פון גאַנצען אידישען לעבען, דער יסוד פון אלע יסודות אין דער אידישער פערגאַנגענהייט און אין דער אידישער צוקונפט.

מיר האָבען געזעהן אין אונזערע פריהערדיגע בעטראַכטונגען ווי אַזוי די ערשטע פיהרער פון די חסידים האָבען זיך בעצויגען צו ארץ־ישראל. פונקט אַזוי האָבען זיך בעצויגען צו ארץ־ישראל ר' חיים וואָלאָזשינער און זיינע תלמידים. ער און זיינע חברים, די תלמידים פון ווילנער

גאון, האבען זיך גענומען צו פערשטארקען די זאמלונגען פאר ארץ־ישראל דורך די קופת רמב"ן וועלכע איז שוין א צייט פריהער געווען דער פערבאנד וואס האט פעראייניגט די אידען פון גלות מיט די אידען פון ארץ־ישראל. דאס איז געווען די ארבייט וואס האט דערמאהנט די אידען וועגען דער אידישער לאנד, און איינע פון די אויפגאבען פון די פיהרער פון די מתנגדים איז געווען צו איינארדנען און פארגרעסערען די זאמלונגען פאר ארץ־ישראל אום אז דער ישוב אין דער הייליגער לאנד זאל וואקסען. אויף דיזען פעלד זיינען זיך צוזאמענגעקומען די חסידישע רביים מיט די מתנגדישע גאונים־רבנים. ווערענד די נשמה פון די משכילים איז געווען אין בערלין און אין פאריז, איז די נשמה פון די חסידים און מתנגדים געווען אין ירושלים און אין צפת!

* * *

אבער דאס גרעסטע און וויכטיגסטע פון אלעם איז וואסביידע מחנות, די חסידישע און די מתנגדישע, שטעהען פעסט פאר די מצוות, די פשוט'ע מצוות אדער טאג־טעגליכע אידישקייט וועלכע די משכילים, די רעפארמער און אנדערע האבען מבטל געווען. און דא קומען מיר צו דער הויפטפראגע, צום צענטראלען פונקט פון אלע אונזערע בעטראכטונגען. מיר זיינען געקומען צו דער לעבענספראגע פון דער אידישער נאציאן:

קענען אידען בלייבען אידען אהן די מצוות המעשיות, אהן דעם פראקטישען טהייל פון יודענטום אין וועלכען אלעם וואס איז אידיש איז פארקערפערט?

אין דעם ענטפער אויף דיזער פראגע הייננט־אב די גאנצע צוקונפט פון דער אידישער אומה. מיר וועלען ריידען איבער דיזער פראגע אפענע ווערטער.

קען די אידישע נאציאָן לעבען אָהן אידישקייט ?

קענען אידען בלייבען אידען ווען זיי זאָלען אוועקוואַרפען שבת, כשרות א. ז. וו.? קענען אידען בלייבען אידען אָהן די אַלע מעשים און סימנים מיט וועלכע אידען האָבען זיך אויסגעצייכענט ביז יעצט? מיט איין וואָרט: קען מען זיין אידען אָהן אידישקייט?

איך בין מודה אז איך האָב געשטעלט די פראַגע פּראָסט און אפשר אויך גראָבלעך. ווען מען קומט היינט ריידען וועגען אַזעלכע זאַכען פיהרט מען זיך זעהר "דעליקאַט", מען געהט ארום און ארום אויסמיידענדיג צו אָנרופען דעם קינד מיט זיין אמת'ן נאָמען, מען רעדט וועגען "טראַדיציאָנעלען יודענטהום" וועלכעס קיין מענש וויים ניט קלאָר וואס עס מיינט, מען בענוצט אַנדערע לופטיגע אויסדריקען וואס זאָגען גאָר וועניג און מיינען ווייניג, און דאָ קומט אַ איד און זאָגט ארויס דאס וואס, אמת, אַ סך מענשען האָבען אין זינען נאָר קיינער האָט ניט דעם מוטה צו זאָגען מיט די ליפּען דאס וואס די הארץ קלעהרט!

אבער איך האָב זיך אונטערנומען ווען איך בין צוגעטרעטען צו טרייבען דיזען בוך, צו דיסקוטירען אַזעלכע זאַכען וועלכע אַנדערע האָבען ניט געוואָגט צו בעריהרען און איך וועל מיין וואָרט האַלטען. דאס איז דאָך אַ פראַגע וואס ריהרט אָן ביז'ן גרונד פון דעם עקזיסטענץ פון דער אידישער נאַציאָן. איך וועל דארום שטעלען די פראַגע מיט איהר גאַנצע שאַרפקייט:

לאָמיר זיך פאָרשטעלען אז די אידען פון פוילען, פון ליטא, וועלען אויפהערען אין גאַנצען אַהער צו קומען, און לאָמיר זיך פאָרשטעלען אז מיינע און אייערע אייניקלאך — לאָמיר בעסער זאָגען אור-אייניקלאך אום עס זאָל ניט אַזוי

שארף און ביטער קלינגען — וועלען ניט וויסען פון קיין שבת, וועלען ניט וויסען פון קיין כשרות, וועלען ניט קענען דאוונען א. ז. וו. און אין זייערע הייזער וועט ניט זיין קיין סימן פון אידישקייט, וועט מען קענען אונטער אזעלכע אומ־שטענדען זאגען אז עס איז פאראן א יודענטהום אין אמע־ריקא? און וועט מען דאן קענען זאגען אז די אידישע נא־ציאן לעבט אין אמעריקא? און ווי לאנג קען אזא לעבען אנהאלטען?

איך ענטפער דערוויילע ניט אויף דיזע פראגען. איך פרעג נאר. און ווען איך זאג אמעריקא מיין איך עס נאר אלס ביישפיעל ווייל די פראגע געהט אויף די אידען פון אנ־דערע הויך־ציוויליזירטע לענדער, פונקט ווי עס געהט אויף אמעריקא און עס וועט אויך געהן אויף יענע לענדער וואס זיינען נאך היינט ניט חויך־ציוויליזירט נאר זיי וועלען עס פריהער־שפעטער ווערען, און די אומשטענדען וועלען דאן דארטען זיין אזעלכע ווי עס זיינען יעצט די אומשטענדען אין די לענדער וואס האבען שוין עררייכט א הויכע שטופע פון ציוויליזאציאן.

אלזא קורץ: קען זיין א יודענטהום, א אידישעס לעבען, א אידישע נאציאן אהן אידישקייט? שוין א הונדערט און פופציג יאהר ווי די פראגע שטעהט פאר אידען, זי ווערט אלע מאל שארפער און די תשובות וואס זיינען אויף איהר געגעבען געווארען זייט מענדעלסאן'ס תלמידים ביז היינט זיינען פערשידען. מיר וועלען בעטראכטען אט דיזע אלע תשובות, ווייל עס איז דאך זעלבסטפערשטענדליך אז קיין מענש קען ניט זאגען זיין מיינונג און ער קען ניט האבען קיין אידעע וועגען די צוקונפט פון אידען אלס נאציאן אין די גלות־לענדער איידער ער איז פארטיג מיט דיזער פראגע וועלכע איז באמת די האמלעטישע שאלה פון זיין אדער ניט זיין, פאר דער אידישער אומה.

* * *

די ערשטע וואס האבען בעטראכט די פראגע, אדער ריכטיגער, וואס האבען די פראגע אויפגעוועקט, זיינען גע־ווען טאקע די משכילים פון דער בערלינער עפאכע נאך מענדעלסאן. זיי האבען גע'פסקנ'ט אז ניט נאר דארף מען

ניט מורא האבען אוועקצואווארפען די מצוות המעשיות (פיר וועלכע מענדעלסאָן אליין איז יא געשטאַנען) נאָר מען זאָל עס אוועקווארפען און דערמיט וואס מען וועט דערפון פטור ווערען וועט מען נאָך האבען א שעהנערען יודענטהום, ווייל די דאָזיגע פראַקטישע אידישקייט אָדער פּשוט'ער גע־זאָגט, די אַלע מצוות מיט וועלכע דער איד איז ארומגעריג־געלט, איז ניט מעהר ווי א לאַסט וואס שלעפּט דעם הימלי־שען יודענטהום ארונטער.

דאס יודענטהום — האבען זיי גע'טענה'ט — בעשטעהט אין די הויכע אידעאַלען פון מענשליכקייט און ברידערליכ־קייט און אין די אנערקענונג פון מאָנאָטעאיזם (אחדות הבורא). אָט דאס איז דאס יודענטהום, דאס איז די הארץ און דער עיקר פון דעם אידישען גלויבען. די אַנדערע זאַכען — די פראַקטישע אידישקייט — זיינען איבריג, דאס איז א געטאָ־יודענטהום וועלכעס מען דארף איבערלאָזען צוזאַמען מיט די גאַנצע אַלטווארג פון מיטעלאַלטער. דאס יודענטהום איז א פילאָזאָפישער בעגריף און אַלס אַזעלכער דארף עס בלייבען און דאס דארף ניט אויסגעמישט ווערען מיט דאס וואס מען רופט אידישקייט וועלכעס האט קיין בעדייטונג נעגען די הויכע רעיונות פון אידישען גלויבען.

דאס איז דער אורטהייל איבער די מצוות המעשיות פון די השכלה־טרעגער. זעהר עהנליך צו דיזען אורטייל איז באַלד געקומען דער אורטהייל פון די רעפאָרמער, וועמעס דירעקטע אויפגאַבע עס איז געווען די פראַקטישע אידיש־קייט אָבצושאַפען. די רעפאָרמער האבען פערוואָרפען ניט נאָר דעם תלמוד נאָר אַלע דינים און מנהגים לויט וועלכע אידען האבען זיך געפיהרט, אַנגעבענדיג אונגעפעהר דיזעל־בע ארגומענטען ווי די משכילים נאָר מיט א ביסעל אַנדערע אויסטייטשונג.

דאס יודענטהום — האבען די רעפאָרמער גע'טענה'ט און טענה'ן היינט אויך — איז א רעליגיאָן פון גערעכטיג־קייט וואס וויל ברייננען בעסערע בעציהונגען צווישען מענ־שען און געזעצע פון יושר אין דער געזעלשאַפט. אַלע אַנ־דערע זאַכען — די מצוות — האבען ניט קיין בעדייטונג און עס איז שוין לאַנג אוועק די צייט ווען מען זאָל זיך

דערמיט קימערען. די אויפגאבע פון אידען איז צו זיין די שלוחים, די אגיטאטארס צווישען די פעלקער, פאר די אידען פון גערעכטיגקייט. קיין אנדער אויפגאבע האבען זיי ניט. און צו פערשטארקען זייער מיינונג האבען זיי געבראכט דעם בעקאנטעןווארט פון הלל וועלכער האט געענטפערט דעם גר אז: דער עיקר פון דער תורה איז: "דאס וואס דו ווילסט ניט אז מען זאל דיר טהאן זאלסטו יענעם ניט טהאן", עס הייסט אלזא אז דאס גאנצע יודענטהום בע־שטעהט אין דער אידעע פון גערעכטיגקייט. די נביאים — האבען די רעפארמער געזאגט — זיינען געווען סאציאלע רעפארמער און ווען זיי זיינען ארויסגעטרעטען געגען קרבנות האבען זיי דערמיט געמיינט אלע מצוות וועלכע מען דארף ניט האבען.

און וואונדער איבער וואונדער! די נאציאנאליסטען וועלכע זיינען א פאלשטענדיגער קאנטראסט געגען די משכילים און די רעפארמער אין בעצוג צו אסימילאציאן שטימען אבער איין מיט די משכילים און רעפארמער אז די מצוות זיינען ניט וויכטיג. זיי געהען ניט אזוי וויט ווי די רעפארמער צו בעקעמפפען דאס וואס מיר רופען אן פראק־טישע אידישקייט, זיי האלטען אבער צוזאמען מיט יענע אז די מעשים און די פיהרונגען פון די אידען אין הויז און אין גאס, אין שוהל און אומעדום, איז ניט קיין וויכטיגער עלעמענט אין יודענטהום. אלענפאלס קען מען זיך — לויט זייער מיינונג — גאנץ שעהן בעגעהן אהן דעם.

אין דעם האט זיך ארויסגעצייגט דער טהייל השכלה וואס איז נאך געבליבען ביי די נאציאנאליסטען. וועהרענד די נאציאנאליסטען האבען ערקלעהרט קריעג דער אסימי־לאטארישער השכלה און זיינען אוועק אין א וועג וואס איז פונקט דער היפך פון דעם וועג אויף וועלכען די משכילים זיינען געגאנגען — די משכילים שטרעבענדיג צו אסימי־לאציאן און די נאציאנאליסטען שטרעבענדיג צו פארפעס־טיגען די עקזיסטענץ פון אידישען פאלק אויף אייביג — האבען אבער די נאציאנאליסטען ניט געקענט אין גאנצען בעזיעגען אין זיך די ירושה פון דער השכלה צו וועלכער זיי האבען פריהער בעלאנגט און זיי זיינען געבליבען אין בעצוג

צו דער גרויסער פראגע וועלכע מיר פערהאנדלען דא, די פראגע פון "אידישקייט" אויף דעם שטאנדפונקט פון די משכילים און רעפארמער.

די נאציאנאליסטען בעהויפטען — מיר האבען אין זינען דעם גרעסטען דענקער און טעארעטיקער פון די נאציאנא־ליסטען "אחד העם" — אז דאס יודענטהום איז ניט מעהר און ניט וועניגער ווי די נאציאנאלע אידעע פון אידישען פאלק. דער עיקר פון אלע עיקרים אין דער עקזיסטענץ פון "לאומיות", דאס וואס עס איז נויטיג צו די לאומיות איז ארץ ישראל און די הברעאישע שפראך. אלע אנדערע זאכען זיינען מיט'ן אידישען נאציאנאליזמוס ניט פערבונדען און ממילא איז צווישען דעם אידישען נאציאנאליזמוס און דאס פראקטישע אידישקייט אדער מצוות המעשיות ניטא קיין שייכות, א איד קען זיין דער גרעסטער נאציאנאליסט, דאס הייסט לויט דעם בעגריף פון די נאציאנאליסטען: דער בעס־טער איד, און ניט האבען קיין שום פערבינדונג מיט די אי־דישע פיהרונגען לויט וועלכע דאס אידישע פאלק האט ביז יעצט געלעבט. קורץ: דאס וואס מען רופט געוועהנליך אי־דישקייט איז ניט קיין טהייל פון דעם נאציאנאלען יודענ־טהום ווי די ריינע נאציאנאליסטע טעארעטיקער שטעלען זיך פאר.

עס פעהלט אויך ניט אין דער אידעאלאגיע פון די נא־ציאנאליסטען דאס בערופען זיך אויף די נביאים, ריכטיג ווי מיר זעהען עס ביי די משכילים און ביי די רעפארמער, זעלבסטפערשטענדליך מיט דעם אונטערשיעד אז וועהרענד די ערשטע צוויי פערשטעהען די נביאים אין אן אסימילא־טארישען וועג, פערשטעהען זיי די נאציאנאליסטען אין א נאציאנאלען וועג. די נאציאנאליסטען שטעהען אבער צוזא־מען מיט די משכילים און רעפארמער דערמיט וואס אונטער דער טענה: לאמיר זיך אומקעהרען צו די נביאים מיינט עס: "לאמיר איבערהיפען דעם גלות־יודענטהום מיט זיין פראקטישע אידישקייט פון דינים און מנהגים און זיך אומ־קערע: צו א צייט ווען דאס איז נאר ניט געווען פארפעסטיגט אין דעם לעבען פון אידישען פאלק. ווען איך זאג נאציאנא־ליסטען מיין איך די וועמעס אידעען זיינען פערטראטען אין

דער מאַיאָריטעט פון די נאַציאָנאַליסטישע דענקער, טעאָ־רעטיקער, שריפטשטעלער און ערציהער.

וואס, אַלזאָ, איז אונז קלאָר געוואָרען פון דאס פריהער־דיגע?

עס איז אונז קלאָר געוואָרען אַז אויף דער פראַגע: קען־נען אידען בלייבען אידען אָהן אידישקייט האָבען שוין דריי פּאַרטייען — אויב מען קען עס אַזוי אָנרופען — געגעבען אַ תשובה אויף: יאָ.

די אַלע דריי פּאַרטייען, טראָץ די אונטערשיעדע צווישען זיי, זיינען אבער אַלע מסכים אַז דאס יודענטהום קען שטעהן אויף זיין הויפּט־רעיון, אויף דעם גרונד־אידעאַל, און דאַרף ניט קיין מצוות. ביי די משכילים איז דער רעיון פון יודענ־טהום: מענשהייט; ביי די רעפאָרמער איז עס: גערעכטיג־קייט; ביי די נאַציאָנאַליסטען איז עס: דער נאַציאָנאַלער געדאַנק. אַלע דריי זיינען מודה אַז דער רעיון, דער אידעאַל, דער הויפּט־פּרינציפּ נויטיגט זיך ניט אַז ער זאָל פערקער־פּערט ווערען אין מצוות חוקים און משפּטים וועלכע זיינען ביז יעצט בעטראַכט געוואָרען אַלס דער פונדאַמענט אויף וועלכעם דאס לעבען פון דער אידישען נאַציאָן האַלט זיך.

עס איז אויך קלאָר געוואָרען אַז אַלע דריי אויבענגע־בראַכטע פּאַרטייען בויען שטאַרק אויף ניט קיין קלענערע אויטאָריטעטען ווי די נביאים.

עס איז דארום פון דער גרעסטער וויכטיגקייט אַז בעפאָר מיר געהען אונטערזוכען די ריכטיגקייט אָדער אונריכטיג־קייט פון דער תשובה וואס די דריי פּאַרטייען האָבען אונז געגעבען אויף דער פראַגע, זאָלען מיר זיך אָבשטעלען אויף אַ וויכטיגער שאלה: האָבען באמת די נביאים בעקעמפּפט די געזעצע און פאַרשריפטען פון דער אידישער רעליגיאָן? זיינען באמת די נביאים געווען געגען אידישקייט?

זיינען די נביאים געגען אידישקייט ?

די אָרימע נביאים! וויפיעל פאַלשע כוונות וואס זיי האָבען קיינמאָל ניט געמיינט האָט מען עס אריינגעלייגט אין זייערע ווערטער! וויפיעל ניט־ריכטיגע אויסטייטשונגען האָט מען עס געגעבען צו דאס וואס איז ארויס פון זייער מויל!

רעדט מיט די רעפאָרמער וואס האָבען אויסגעשפרייט אַ בריק וואס זאָל אוועקפיהרען דעם אידען צו אסימילאַציאָן און זיי וועלען אייך זאָגען אַז די נביאים זיינען פון זייער קלייזעל. דאכט זיך אייגענטליך אַז עס איז ניטאָ קיין גרע־סערע צוויי קאָנטראַסטען אויף דער וועלט ווי צווישען נביאים און רעפאָרם אידען. די נביאים האָבען דאָך גע־שטרעבט אַז אידען און יודענטום זאָל בלייבען אויף אייביג און די רעפאָרמער טהוען אַלעס וואס זיי קענען אום אַז עס זאָל אונטערגעהן. די נביאים האָבען געוואָלט אַז די גוים זאָ־לען זיך לערנען פון אידען און די רעפאָרמער האַלטען זייער הויפט־ציעל אַז אידען זאָלע אַלעס לערנען פון די גוים. די נביאים זיינען געווען די גרעסטע פאַטריאָטען און די רעפאָר־מער לייקענען זאָגאר אַז עס איז פאַראַן אַ אידישע נאַציאָן אויף דער וועלט און דאָך וועט איהר זעהר זעלטען הערען אַ רעפאָרם־דרשה אין וועלכע עס זאָל ניט זיין דיזער נארישער און פאַלשער פערגלייך.

און די אסימילאַנטען פון כל־המינים פון די ערשטע בערלינער וואס האָבען געענדיגט אין קירכע ביז די לעצטע פון די היינטיגע צייטען, פאררופען זיך כסדר אויף די נביאים. לויט זייער אויסטייטשונג האָבען די נביאים גאָר געוואָלט אַז די אידען זאָלען אונטערגעהן, אַז עס זאָל פון זיי גאָר ניט בלייבען, והא־ראיה אַז זיי האָבען געזאָגט אַז די אידעע פון גאָט זאָל ווערען אויסגעשפרייט אויף אַלע מענ־

שען, אויף אַלע נאַציאָנען און לענדער, ובכן הייסט עס אַז מען דאַרף גאָר ניט דאָס אידישע פאָלק אַלס אַ בעזונדער נאַציאָן; די נביאים האָבען דאָך געוואָלט אַז די אידעען פון יודענטהום זאָלען זיך אויסשפּרייטען, זאָלען זיין יוניווער־סאַל, דאַרפען דערפאַר די אידען ניט האַלטען דאָס יודענ־טהום אַלס זייערע אַ זאַך, אַ נאַציאָנאַלע, און זיי דאַרפען אַליין אויך ניט זיין קיין אָבגעטהיילטע פאָלק נאָר זיי דאַר־פען זיך אויסמישען מיט אַנדערע כדי ס'זאָל זיין איין מענש־הייט און איין פעלקער אויף דער וועלט!

אזוי טייטשט אוים דער אַסימילאַטאָר די ווערטער פון די שעפּפער, פון די גרינדער פון דער אידישער נאַציאָן, פון די וואָס האָבען געזאָגט אַז די בערג וועלען זיך ריהרען פון זייערע ערטער און די אידישע נאַציאָן וועט ניט אונטער־געהן; די מענשען וואָס האָבען געזאָגט אַז פון אַלע ברעגען פון דער ערד וועט גאָט אויפזאַמלען צוריק די קינדער פון ישראל און זיי פערפלאַנצען צוריק אויף זייער לאַנד! עס איז ניטאָ קיין גרונד צו פאַלשקייט און ליגענס.

וואָס דאַרפט איהר מעהר? יעדער לומפּישער מיסיאָ־נערעל וואָס האָט פערקויפט זיין נשמה פיר אַ פּאָאַר דאָלאַר און שטעלט זיך אין גאַס דרש'ענען טאָמער וועט ער כאַפּען אַ פּאָאַר אידישע נשמות, פאַנגט אָן ניט אַנדערש ווי פון די נביאים! די נביאים זיינען זיינע חברים געווען און האָבען געזוכט אידען אָבצו'שמד'ען! און יעדער פּאַמפּלעטעל וועל־כען זיי צושפּרייטען איז אויסגעוויקעלט אין פסוקים פון ישעיה און אַנדערע נביאים! ווען די אינקוויזיטאָרען האָבען אידען געוואָרפען אין פייער האָבען זיי אויך בשעת מעשה ציטירט די נביאים. די גוים אַליין האָבען שוין בעשאַפען אַ ווערטעל וואָס צייגט ווי וועיט יעדער זוכט אויסצונוצען די נביאים פיר זייערע אייגענע צוועקען. דאָס ווערטעל זאָגט: אפילו דער שטן אַליין ציטירט די ביבעל ווען ער דאַרף עס!

איז דען אַ וואונדער אַז אַלע וואָס האַלטען ניט פון דאָס פּראַקטישע אידישקייט פון די מצוות, פון די געזעצע און פאָרשריפטען פון יודענטהום האָבען זיך אויך געוואָרפען צו די נביאים צו העלפען זיך מיט זיי אין דעם קאַמפּף געגען אידישקייט? איז דען אַ וואונדער אַז די וואָס האָבען גע־

וואלט פערוואָרפען דאס יודענטום און מאַכען דערפון בלויז א רעיון זיינען געלאָפען צו די נביאים אום זיי פאַלש אויס־צוטייטשען און פאַלש צו ערקלעהרען, אום עס זאָל זיך אויס־ווייזען אז די נביאים זיינען געווען די שונאים פון מצוות אָדער ריכטיגער: די שונאים פון אידישקייט ? ! און ליידער געפינען זיך צווישען די לעצטע, צווישען די וואס זוכען ביי די נביאים א וואפען געגען אידישקייט, געגען די זיילען אויף וועלכעס עס שטעהט דאס גאַנצע אידיש נאַציאָנאַלע לעבען — ליידער, זאָג איך, געפינען זיך צווישען די וואס געהען אויף דעם געפעהרליכען וועג פון אויסטייטשען די נביאים אלס געגנער פון אידישקייט, א זעהר גרויסער טהייל פון אונזערע נאַציאָנאַליסטישע דענקער און שריפטשטע־לער !

איך וויל ניט פּרובירען אויסשעפּען דעם גאַנצען מאַטע־ריאַל וואס איז פערבונדען מיט דיזער פראַגע, איך וויל ניט נאַכגעהן אין אונזער גאַנצער נאַציאָנאַליסטישער ליטעראַטור און ציינען וואס מען האָט דאָרטען געזוכט צו מאַכען פון דיזער נביאים־טעאָריע, איך וויל נאָר ברייננען צוויי בייַ־שפּיעלע וועלכע פאַלען מיר אריין אין זינען אין דעם מאָ־מענט פון שרייבען.

א שרייבער אין העברעאיש (ש. א. האָראָדעצקי) שטעלט פאָר דאס יודענטהום אלס א זאַך אין וועלכער עס קעמפּפען צוויי רעליגיאָנען. איינע רופט ער מיט'ן נאָמען די רע־ליגיאָן פון די נביאים („הדת של הנביאים"). אבער ניט נאָר איז פאַראַן א בעזונדער רעליגיאָן פון די נביאים לויט זיין מיינונג, נאָר עס איז זאָגאַר פאַראַן א גאָט פון די נביאים, וועלכעס איז משמעות ניט דער גאָט פון אונז, פון די פשוט'ע אידען, פון אייער טאַטען און מאַמען, זיידעס און באָבעס.

אויסער די רעליגיאָן פון די נביאים איז פאַראַן אַן אַנדער רעליגיאָן פון געזעצע, מצוות הייסט עס, „וועלכע האָבען דערשטיקט דעם גייסט, די נשמה פון יודענטהום", „מען האָט גע'גנב'עט (ביים פאָלק) זיין גאָט (דאס הייסט דעם גאָט פון די נביאים), און אנשטאט איהם האָט מען געגעבען דעם פאָלק געזעצע". קורץ, מען דאַרף פּטור ווערען פון דאס

פראקטישע אידישקייט, פון די מצוות "וועמעס צייט עס איז אריבער און זייער בעדייטונג איז פערלארען געווארען", און מען דארף זיך "אומקעהרען צו די נביאים".

אט אזוי רופט א איד אין נאמען פון די נביאים צו צו־שטערען, צו פערניכטען, אלעס וואס איז אידיש! און ענדי־גען ענדיגט ער אז אום צו ערגרייכען דעם דאזיגען צוועק איז די בעסטע זאך צו מאכען דיזע רעפארם ("רפרמה־דתית") אין ארץ ישראל וואו די נביאים זיינען געבארען געווארען. די גרויסע מעלה וואס דיזער שרייבער האט איז וואס ער בעהאלט ניט זיינע געדאנקען און ער זאגט ארויס זעהר קלאר און אפען דאס וואס מאנכע אנדערע וואס דענקען ווי ער דענקט זאגען עס ניט אזוי פשוט ארויס.

דער צווייטער ביישפיעל איז א פיעל קירצערער און נעהמט אריין אין א פאאר ווערטער די גאנצע שיטה פון ארויסשטעלען די נביאים אלס א קאנטראסט צו אידישקייט. ער קומט פון דער פעדער פון בעריהמטען דיכטער שאול טשערניכאווסקי וועלכער קלאגט וואס די אידען האבען גע־נומען זייער גאט "און האבען איהם געבונדען אין רצועות פון תפלין". מיט אנדערע ווערטער הייסט עס, אז די אידען וואס היטען אידישקייט דינען גאר ניט דעם אלקי ישראל ווי זיי מיינען, נאר זיי פייניגען איהם, האלטען איהם געפאנ־גען הינטער די גראטעס פון מצוות, פון וועלכע ער, כביכול, וואלט וועלען זיך ארויסרייסען.

* * *

די וואס שטעלען ארויס די נביאים אלס געגנער פון אידישקייט אדער פון מצוות־המעשיות בעגעהן א שווינדעל און ניט קיין טעות. זיי פעלשען אויף א זעהר גראבען אופן דעם אמת, ווארפען־אונטער א גנבה ביי יענעם אין הויז, טהוען עס אין מיטען העלען טאג און שעהמען זיך גאר ניט. כאפען זיי ביי דער מיאוס'ער מלאכה פאר'ן האנד איז ניט קיין גרויסער אויפטהו, א קינד וואס פערשטעהט העברעאיש און קען עפענען דעם תנ"ך קען עס טהאן.

ניט נאר האבען די נביאים קיינמאל ניט ארויסגעטרעטען געגען דאס פראקטישע אידישקייט נאר זיי האבען געקעמפפט פאר די מצוות פונקט אזוי ווי עס האבען געקעמפפט דערפאר

שפּעטער די תנאים און אמוראים, די גאונים, אַלע פיהרער פון דער אידישער נאַציאָן אין זיין לאַנגער געשיכטע.

דער גרויסער נביא ירמיה, דער געוואַלדיגער נאַציאָנאַלער זינגער אין וועמעס פייערדיגע רייד עס ווערט אַם שטאַרק־סטען אויסגעדריקט די ליעבשאַפט און די מסירת נפש צו דער אידישער אומה, טרעט ארויס מיט אַ בעזונדער נבואה געגען חלול־שבת צו דעם קעניג פון יהודה און צו דאַס פאָלק פון יהודה און צו די איינוואָהנער פון ירושלים מיט פאָל־גענדע ווערטער:

אזוי האָט גאָט געזאָגט! איהר זאָלט היטען אייערע נשמות און זאָלט ניט טראָגען קיין משא אום שבת און ניט ברייננגען עס אין די טויערען פון ירושלים! און איהר זאָלט ניט ארויסטראָגען קיין משא פון אייערע הייזער אום שבת און קיין ארבייט זאָלט איהר ניט טהאָן! — — און אויב איהר וועט ניט פאָלגען — — צו הייליג האַלטען דעם שבת און קומען אין די טויערען פון ירושלים אום שבת וועל איך אָנצינדען אַ פייער אין איהרע טויערען און עס וועט פער־ברענגען די פּאַלאַצען פון ירושלים און עס וועט ניט ווערען איינגעלאָשען! (ירמיה י"ח, כ"א—כ"ז).

און יחזקאל רעדט אין גאָט'ס נאָמען:

איך בין אייער גאָט! אין מיינע געזעצע זאָלט איהר געהן און מיינע פעראָרדנונגען זאָלט איהר היטען און זיי טהאָן. און מיינע שבתים זאָלט איהר האַלטען הייליג. (יחזקאל כ' כ').

און אין אַן אַנדער אָרט:

זיי האָבען פער'מיאוס'ט מיינע פעראָרדנונגען, און אין מיינע געזעצע זיינען זיי ניט געגאַנגען, און מיינע שבתים האָבען זיי מחלל געוועזן. (יחזקאל כ' י"ג).

און ריכטיג ווי אויף צו־להכעיס די דאָזיגע לייט וואָס טראַכטען אויס אַ ליגען אז עס זיינע פאַראַן צוויי יודענ־טומס, איינער פון די נביאים, אַ יודענטהום פון גערעכטיג־קייט און יושר אָהן אידישקייט אָדער געגען אידישקייט, און איינער אַ גלות־יודענטהום פון אידישקייט אָהן די נביאים, ריכטיג ווי צו־להכעיס דיזע לייט פּישט יחזקאל אוםביידע זאכען צוזאַמען און ער זאָגט צו דער שטאָדט ירושלים:

דעם גר האָט מען בערויבט, דעם יתום און דער אלמנה האָט מען ביי דיר אָבגענאַרט, מיינע הייליגטהימער האָט איהר מבזה געווען און מיינע שבתים האָט איהר מחלל געווען. (יחזקאל כ"ב ז').

אלזאָ "דער גאָט פון די נביאים", וועמען די רעפאָרמער, די אַסימילאַטאָרען און אויך אַ טהייל פון אונזערע נאַציאָנאַליסטען שטעלען ארויס אלס שונא צו די מצוות און אידישקייט, קימערט זיך גאָר וועגען חלול שבת! די נביאים שטעהען, ווייזט אויס, נעהנטער צום ראַדינער רב, צום גערער רבי'ן און צו ר' מאיר שמחה פון דווינסק ווי צו האָראָדעצקי, טשערניכאָווסקי, פון איין זייט און דר. פיליפסאָן און עמיל הירש פון דער אנדערער זייט!

און ניט נאָר וועגען שבת זאָרגען די נביאים אזוי שטאַרק, נאָר — אָ, אַן אונגליק פיר משכילים, רעפאָרמער און אַ טהייל נאַציאָנאַליסטען — אויך וועגען כשרות האָבען זיי זיך געקימערט! יחזקאל ווען ער טענה'ט זיך אוים מיט גאָט זאָגט ער: איך האָב דאָך קיין טרפה קיין מאָל ניט געגעסען! און אין לעצטען קאַפּיטעל פון ישעיה ווערט גערונערט געגען די וואס עסען די פלייש פון חזיר, שקץ און עכבר!

אָט דאס איז די בעציהונג פון די נביאים צו דאס פּראַקטישע אידישקייט. אַלע פאַבריקאַציעס וועגען אַ "נביאים'שע יודענטהום" וואס איז געגען די מצוות איז אזוי פאַלש, ריכטיג ווי עס איז פאַלש דאס וואס די קריסטען ווילען אריינלייגען אין מויל פון די נביאים וועגען קריסטענטום. די נביאים זיינען ניט געווען קיין משכילים, קיינע רעפאָרמער און אויך ניט קיינע נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע טעאָרעטיקער; זיי זיינען געווען — אידען! און דאס יודענטום איז ביי זיי געווען אַ גאַנצע אונטהיילבארע זאַך.

שניידט ניט דאָס יודענטום אין שטיקער

שניידט ניט דאָס יודענטום אין שטיקער! צונעהמט עס ניט אין איינציגע גליעדער! ווארום דאָס יודענטום, אזוי ווי די אידישע נאַציאָן, איז אַ לעבעדיגע זאַך און עס לאָזט זיך ניט פּאַלמעסען, עס לאָזט זיך ניט פֿאַרנאַנדערטיילען מיט׳ן מעסער און אבטהיילען חלקים־ווייז בעזונדער!

איהר קענט ניט זאָגען אז איהר קלייבט אויס פון יודענטום דעם גליעד וועלכער געפעלט אייך אַם בעסטען, איהר וואַרפט אַוועק די איבריגע חלקים און דאָס יודענטום בלייבט ביי אייך פערטראָטען דורך דעם איינצעלנעם גליעד וועלכען איהר האָט אָבגעשניטען. פונקט ווי איהר קענט ניט נעהמען א האַנד אָדער אַ פוס פון אַ באַשעפעניש און זאָגען אַז איהר נעהמט דערמיט די גאַנצע בריאה צו זיך. אפילו ווען איהר נעהמט די קאָפּ פון א באַשעפעניש אָדער די האַרץ האָט איהר אויך דערמיט גאָרניט געוואונען, ווייל די האַרץ און די קאָפּ זיינען וויכטיג נאָר דאַן ווען זיי זיינען פערבונדען מיט דעם גאַנצען קערפּער און ניט ווען זיי זיינען אבגעטיילט דערפון.

שוין טויזענדער יאָהרען ווי מען פּרובירט רייסען שטיקער און גליעדער פון יודענטום, אויסקלייבען בעזונדערע טהיילען, זאָגענדיג דערביי אַז דער גענומענער טהייל איז די האַרץ פון דער אידישער תורה אָדער אמונה, אין אמת׳ן אבער זיינען זיי געבליבען אָהן דאָס יודענטום, וועלכע קען נאָר גענומען ווערען א גאַנצע, אַ לעבעדיגע, ווי זי איז, מיט אַלע אברים אָדער גאָרניט!

געווען אַמאָל א איד אין אלעקסאַנדריען, די הויפּטשטאָדט פון מצרים, זיין נאמען איז געווען פילאָ, האָט ער ליעב געהאַט פילאָזאָפיע. ער האָט געפונען אַז דאָס יודענטום, די תורה פון משה ענטהאַלט טיעפע פילאָזאָפישע געדאַנקען.

איז ער געגאַנגען און ארויסגענומען די פּילאָזאָפישע געדאַנ־
קען וועלכע ער האָט אזוי ליעב געהאט און געזאָגט אז דאס
איז געגוג פאר איהם, ער האָט אויסגעטייטשט אלעס וואס
שטעהט אין דער תורה אויף א פילאָזאָפישען וועג, האָט זיך
וועגען די איבריגע זאכען וואס עס זיינען דאָרטען פאראן ניט
געקימערט און האָט געמיינט אז ער האָט דערמיט אריינ־
גענומען צו זיך דאס גאַנצע יודענטום. דאס איז אבער געווען
אַ טעות. דאס וואס עס איז געבליבען ביי פילא איז געווען
א גליעד פון דער אידישער אמונה, אבער ניט די אידישע
אמונה. דער פילאָזאָפישער טהייל פון דער תורה איז נאָך
ווייט ניט די תורה אליין.

שפּעטער זיינען געקומען די ערשטע קריסטען וואס זיי־
נען נאָך אליין אידען געווען, האָבען גענומען פון יודענטום
די אידעע פון גאָט אַלס באַשעפער פון דער וועלט, האָבען זיך
בעריהמט אז זיי האָבען גענומען דאס הארץ פון יודענטום.
אבער דאס וואס עס איז ביי זיי געבליבען איז אזוי ווייט פון
יודענטום, אזוי ווייט ווי מזרח איז פון מערב. אנשטאט צו
פאָרטזעצען דאס לעבען פון אידישען גלויבען, האָבען זיי
געשאַפען אַן אייביגען פיינד צו דער אידישער רעליגיאָן
טראָץ דעם וואס זיי האָבען זיך בעריהמט אז דעם עיקר פון
דער אידישער רעליגיאָן האָבען זיי גענומען און האָבען פער־
וואָרפען בלויז די טהיילען וועלכע זיינען נאָך זייער מיינונג
ניט וויכטיג. א פּנים אז די אידעע פון גאָט אַלס דער בעשע־
פער פון דער וועלט איז נאָך ניט דאס גאַנצע יודענטהום, ווי
וויכטיג דיזער פּונקט זאָל ניט זיין. ארויסגענומען דאס אליין
איז דאס שוין ניט מעהר דער אידישער גלויבען.

נאָך שפּעטער איז געקומען מחמד און האָט ארויסגענומען
פון יודענטום נאָך א מעהר פאָלקאָמענע זאך ווי די קריסטען
האָבען גענומען. מחמד האָט גענומען ניט נאָר די אידעע אז
גאָט איז דער שעפּפער פון אַלע וועלטען, ער האָט גענומען
די פאָלשטענדיגע אידעע פון אחדות הבורא, דעם אבסאלו־
טען ריינעם מאָנאָטעאיזם, פערוואָרפענדיג די שותפות וואס
די קריסטען האָבען אריינגעפיהרט אין דער גאָטהייט. אבער
אפילו דער גרויסער רעיון פון אבסאָלוטער אחדות הבורא איז
אַליין ניט דאס גאַנצע יודענטהום, עס איז אַליין ניט מעהר ווי א

גליעד פון אידישקייט. מחמד האָט געמיינט אַז ווען ער האָט גענומען דאָס וואָס עס איז איהם אויסגעקומען די האַרץ פון יודענטום וועלען אידען אַקצעפּטירען זיין שאַפונג אַלס די פאָרטזעצונג פון דער אידישער אמונה. ווי אין כעס איז ער נאָכהער געוואָרען ווען אידען האָבען זיך אומגעקעהרט צו איהם מיט'ן רוקען און ניט געוואָלט אָננעהמען דעם חלק אַלס דאָס גאַנצע.

און אביסעל שפּעטער איז געקומען אַ סעקטע פון אידען גופא און האָט אויסגעקליבען אַ טהייל פון יודענטום, דעם תנ"ך, די תורה פון משה און די ספרים פון די נביאים. דאָס איז שוין געווען אַ גרויסער חלק פון יודענטום, אבער אַלץ ניט מעהר ווי אַ טהייל. זיי האָבען פערוואָרפען די משנה און די גמרא. זיי האָבען נאַטירליך אויך געזאָגט אַז זיי האָבען גענומען די האַרץ, דעם עיקר, אבער דאָס האָט גאָרניט געהאָלפען, זיי זיינען געוואָרען קראים, זיי זיינען ניט קיין אידען און קענען קיין אידען ניט זיין טראָץ דעם וואָס אין זייערע אָדערן פליסט ריין־אידישעס בלוט, ווייל מען קען קיין אידען ניט זיין ווען מען צושניידט דאָס יודענטום אויף שטי־קער און מען קלייבט זיך אויס איין טייל אָדער אַן אַנדערען.

אָט דאָס איז דער אורטייל פון דער אידישער געשיכטע, אַ געשיכטע פון טויזענדער יאָהרען, אויף די וויוויסעקציאָ־ניסטען, די פּאַלמעסער וואָס האָבען געוואָלט טהיילען די תורה אין די פערגאַנגענע דורות און דאָס מוז זיין דער אור־טהייל פון דער געשיכטע אויף די וויוויסעקציאָניסטען פון די מאָדערנע צייטען.

די ערשטע בערלינער משכילים האָבען געטהאָן דאָס וואָס פּילא, דאָס וואָס די ערשטע קריסטען, דאָס וואָס מחמד און דאָס וואָס די קראים האָבען געטהאָן; זיי האָבען אויס־געקליבען פון יודענטום אַ גליעד וואָס איז זיי געווען געפע־לען: (זיי האָבען אויך געזאָגט אַז זיי האָבען ערוועהלט דאָס האַרץ) די ערהאַבענע אוניווערסאַלע געדאַנקען פון די נביאים וואָס־האָבען נביאות געזאָגט אויף די גרויסע צייטען ווען אַלע פעלקער, אַלע מענשען וועלען ווערען פערברידערט אין איין משפּחה, זיי האָבען גענומען דיזען העכסטען־אידעאַל, די שעהנסטע און גרעסטע מחשבה צו וועלכע די מענשהייט

האָט זיך דערהויבען, זיי האָבען גענומען דיזען לייכט־טורעם פון דער וועלט און האָבען געזאָגט: אָט דאס איז דאס יודענטום, דאס איז פאר אונז גענוג.

אבער ווי גרויס און ערהאבען יוניווערסאליזם און קאָסמאָפּאָליטיזם זיינען, ווי מעכטיג און גרויס עס איז דער אידעאַל פון די פערברידערונג פון דער מענשהייט, ווי געוואלדיג עס קלינגען פאר אונז די ווערטער פון אייביגען פריעדען פון ישעיה און ווי שטאָלץ מיר זיינען אז די אידען האָבען דיזע אידעען געשענקט צו דער וועלט, איז דאס אבער אויך ניט מעהר ווי א טהייל, אבוואָהל א וויכטיגער טהייל, פון דאס יודענטום. דאס גאנצע יודענטום איז עס ניט און עס קען ניט זיין. און עס איז גאַנץ נאַטירליך אז די ערשטע משכילים מיט זייער גאנצע התלהבות פיר די הויכע אידעאַלען פון תנ"ך האָבען געענדיגט דאָרטען וואו זיי האָבען געענדיגט — אין אַסימילאַציאָן. די אידישע נאַציאָן קען ניט אויפגעהאַלטען ווערען מיט די רעיונות פון פריעדען און יוניווערסאַליזם אליין ווען מען פערוואַרפט די איבריגע טהיילען פון יודענטום.

מיט דעם מעסער פון פּאלמעסען אין האנד זיינען אויך געקומען די רעפּאָרמער צו צושניידען דאס יודענטום און די אידישע נאַציאָן וועלכעס איז איינס און דאס זעלבע און אויסקלייבען א חלק פאר זיך ווי א בעל־הבית'טע וואס לאָזט זיך אוועק אין יאַטקע אויסצוקלייבען עפּעס א פעטען ביסען וועלכער געפעלט איהר אַמבעסטען. דער פעטער ביסען וואס גייגער, האָלדהיים און נאכהער זייערע אַמעריקאַנער נאכפאָלגער האָבען אויסגעקליבען פאר זיך איז געווען די געוואַלדיגע רעיונות פון גערעכטיגקייט פון מענשען צו מענשען און דעם גרויסען פּרינציפּ וואס דאס יודענטום האָט אוועקגעלייגט, האָט ערפונדען און פּראָפּאגאנדירט פאר דער מענשהייט אז דער פונדאַמענט פון דער מענשליכער געזעלשאַפט מוז זיין ניט קראַפט נאָר רעכט, אז דאָס לעבען אָדער אונטערגאַנג פון דער געזעלשאַפט איז אבהייניגיג נאָר אין דער מאָאס פון יושר און צדק וואס עס עקזיסטירט אין איהר. מיט איין וואָרט: אז די קראַפט פון דער מענשהייט איז ניט אין דאס וואס זי קען ערדרייכען פון אויסערליכען וואוילטאָג נאָר אין

די פאָלקאָמענהייט און עהרליכקייט וואס זי האָט אינעווייניג אין איהר געוויסען. נאָך האָט קיין בן־אָדם ניט אויסגע־קלעהרט קיין גרעסערען פּרינציפּ פיר דער מענשליכער גע־שיכטע און וועט קיינמאָל ניט אויסקלעהרען ווי דיזער פּרינ־ציפּ פון די נביאים.

אבער אויך דיזער וויכטיגער פּרינציפּ איז ניט דאס יודענטום, אויך ער איז ניט מעהר ווי א טהייל פון דער גרוי־סער וועלט־אומפאסענדער אידישע אמונה. און פּונקט ווי די וואס האָבען ארויסגענומען פון יודענטום דעם גרויסען צענטראל־געדאנק פן אחדות הבורא האָבען דערמיט אליין ניט געקענט דאס יודענטום אויפהאלטען, אזוי האָבען די רעפאָרמער ניט געקענט אָנהאלטען דאס יודענטום מיט דעם פּרינציפּ פון צדק אליין.

אונזערע נאציאָנאליסטישע טעאָרעטיקער געהען אויך אויף דעמזעלבען וועג פון צושניידען דאס יודענטום אין שטי־קער און אויסקלייבען פאר זיך א חלק וועלבער איז נאָך זייער געשמאַק. זיי קלייבען אויס אלס זייער פעטען ביסען דעם נאציאָנאליזמוס. דער נאציאָנאלער געדאנק לעבט איז דאס אידישע פאָלק פון אברהם אבינו ביז יעדען פון אונז. דער נאציאָנאלער געדאנק איז דער הייליגער פּונקט איז וועלבען עס קומען זיך צוזאמען די כחות פון אונזער אומה. דורך דעם פייער פון ליעבע צום אידישען פאָלק ווערט גע־שמידט די אידישע גבורה וועלבע קיין מאכט האָט ביז יעצט ניט געקענט ברעכען. דורך די בלוט פון אונזער ראסע שטראָמט דער וואונש, דער בעשלוס צו בלייבען אלס נאציאָן, צו פאָרטזעצען אונזער געשיכטע, צו בלייבען א פאָלק צווי־שען פעלקער. עס איז א הייליגע ירושה פיר וועלבעס עס איז ווערטה אלע קרבנות צו ברייננגען. עס לעבט די אידישע נא־ציאָן אויף אייביג!

קיין נאָבעלערער געדאנק האָט נאָך ניט בעזעעלט קיין מענשען! קיין הייליגערער רעיון האָט נאָך ניט דורכגע־שטורעמט קיין מענשליכע ברוסט, קיין שעהנערע דיכטערי־שע שטימונג האָט נאָך קיין מענשליכע פאַנטאזיע ניט גע־שאפען. א נאציאָן וועלבע א וועלט מיט מעכטיגע פיינד האָבען ניט געקענט אויפעסען שטעהט־אויף ווי יענער

וואונדער־פויגעל וואס ווערט געבאָרען צוריק פון די אַש אויף וועלכע ער איז פערברענט געוואָרען און ערקלעהרט זיין ווילען און ענטשלוס ווייטער צו לעבען. קיין מעהר וואונדער־ליכע ערשיינונג האָט אונזער ערד־קוגעל ניט געזעהן!

אבער אויך דיזער געוואַלדיגער טהייל פון יודענטום איז ניט דאס גאַנצע יודענטום. עס איז אויך אַ חלק וועלכער קען אליין ניט לעבען ווען מ'אַן שניידט איהם אָב פון קערפער. דאס יודענטום איז מעהר ווי נאַציאָנאַליזם, פונקט ווי ער איז מעהר ווי אפילו אחדות הבורא, ווי צדק און יושר, ווי דער רעיון פון די פערברידערונג פון דער מענשהייט. און פונקט ווי יענע טהיילען אָדער שטיקער פון יודענטום קענען ניט רעטען דאס אידישע פאָלק פון אונטערגאַנג אין די שטורמדיגע כוואַליעס פון גלות, אזוי קען דער נאַצאָנאַליזמוס אליין עס ניט רעטען. און פונקט ווי די וויוויסעקציאָן פון די פריהערדיגע איז געווען אַן אנגריף אויף דאס לעבען פון יודענטום און פון דער אידישער נאַציאָן, אזוי איז די וויווי־סעקציאָן פון די נאַציאָנאַליסטישע טעאָרעטיקער א סכנה פיר דאס לעבען פון יודענטום און פון דער אידישער נאַציאָן.

ווייל איינמאָל פאר אַלע מאָל איז דער אייזערנער אור־טהייל פון דער געשיכטע: ווער עס נעהמט אַ טהייל פון יודענטהום נעהמט גאָרניט! די פשוט'ע אידען האָבען עס געוואוסט און זיי האָבען עס גענומען אין גאַנצען: פון אחדות הבורא, צדק און יושר, ברידערליכקייט פון מענשען, מסירת נפש פון אידישען פאָלק ביז — פליישיגס און מילכיגס!

דער אידישער שמעלץ־טאָפּ

מיר שטאָלצירען דערמיט וואָס די אידישע געשיכטע ציהט זיך ווי איין גלייכער שנור אין פערלויף פון טויזענדער יאָהרען און וואָס אונזער גייסטינער נאַציאָנאַלער פארמעגען אָדער ווי מען רופט עס: יודענטום ציהט זיך אָהן אן ענדערונג אין פערלויף פון אזויפיעל דורות פון משה ביז אונז.

אָט דאָס איז איינער פון די וואונדער אין דער וועלט־געשיכטע. צוטיילט אין אזוי פיעל לענדער, אונטערוואָרפען אונטער אזויפיעל איינפלוסען, לעבענדיג אין אזויפיעל פארשיעדענע צייטען זיינען מיר דאָך, נאָך אלעמען, געבליבען איין פאָלק מיט איין תורה טראָץ די מלחמות פון אידעען, די קעמפפע פון געדאנקען וואָס זיינען פאָרגעקומען און האָבען געמוזט פארקומען צווישען אונז אין דער לאנגער צייט פון אונזער עקזיסטענץ.

און דער וואונדער ווערט נאָך גרעסער ווען מיר דערמאָהנען זיך, אז מיר זיינען דאָך ניט קיין צו־רוהיגעס פאָלק, אז די נייגונג ביי אונז צו חלוקי־דעות, צו אמפּערן זיך, צו שפּארען זיך און צו דיינקען בעזונדער איז ביי אונז שטארקער ווי ביי אנדערע, האָט דאָך אמאָל איינער געזאָגט, אז ווען עס שטעהען צ ו ו י י אידען צוזאמען זיינען דאָרטען פאראן ד ר י י מיינונגען! טראָץ דעם אלעמען איז דאָך דאָס יודענטום געשטאנען אין פערלויף פון אזוי פיעל דורות אלס איין גאנצע זאך!

ווילט איהר אָבער וויסען דעם אמת'ן ענטפער אויף דיעזען וואונדער, ווילט איהר זעהן דעם פאראייניגונגס־שנור וואָס האָט געהאלטען די אידישע איינהייט פון די ערשטע צייטען ביז היינט, קענט איהר דאָס אויסדריקען אין א פּאָר ווערטער: דיעזער שנור, דיעזע פאראייניגונגס־

קראפט איז געווען דאָס "פּראָסטע" אידישקייט וועגען וועלכע מען שעהמט זיך אין דער ליטעראַטור צו ריידען. דאָס איז געווען די מצוות המעשיות. מיר מוזען אויסשעפּען דיעזען פּונקט בעפאָר מיר געהען ווייטער, ווייל איידער מיר ווערען קלאָר אין דיזען ענין, וועלכער איז פארהאסט און פארשטויסען פון אלע וואָס שרייבען איבער אידישע ענינים, וועלכער ווערט אוועקגעמאכט מיט דער האנד פון אלע אידישע רעטער און פאַרזאָרגער און דיינקער און דיס־קוטירער און קריטיקער און שעהן־גייסטער און טרוימער וואָס אנטלויפען פון אמת — בעפאָר מיר ווערען קלאָר איז דיעזען ענין, וועלכער איז אָדער בעלאכט געוואָרען אָדער שטיל געשוויגען געוואָרען אין דעם אידישען וואָרט און שריפט, וועלען מיר ניט קענען דורכנעהמען די גרויסע פּראָבלעם פון דער אידישער נאציאָן און געפינען דעם שלי־סעל פיר דער לעבענס־פראגע פון אונזער עקזיסטענץ. מיר שטעלען זיך דארום אָב אויף א ווײלע אויף דאָס פּראַקטישע אידישקייט אלס דער צענטראלער פּונקט וואָס האָט אויפ־געהאלטען די איינהייט פון יודענטום און פון דער אידישער נאציאָן טראָץ די גרויסע מיינונגס־פערשיעדענהייט און גייסטיגע קעמפּפע וואָס מיר האָבען צווישען זיך געהאט.

עס וואָלט געווען פאַלש צו זאָגען, אז די אידעען פון די אידען אין אלע צייטען זיינען געווען דיעזעלבע און אז די גרויסע מענשען וואָס זיינען אויפגעשטאַנען ביי אידען אין פערלויף פון דער געשיכטע האָבען אלע געדיינקט אויף איין אופן איבער אלע פילאָזאָפישע געזעלשאפטליכע און אַנדע־רע פראגען וואָס זיינען פארבונדען מיט דער פיעלזייטיגער אידישער אמונה. געוויס זיינען געווען מיינונגס־פערשיע־דענהייטען און אָפטמאָל גאַנץ טיעפע איבער די אידעען פון יודענטום. אפילו, למשל, וועגען אזעלכע פראַגען ווי תחית המתים און משיח'ס צייטען זיינען אויך געווען חלוקי־דעות נאָך צווישען די תלמודיסטען, אז וועהרענד די מעהרס־טע האָבען פארבונדען דעם בעגריף פון משיח'ס צייטען מיט תחית־המתים און מיט אַלע געוואַלדיגע וואונדער וואָס דיעזע ווערטער בעדייטען, האָט איינער געזאָגט, אַז דער גאַנצער אונטערשיעד צווישען געוועהנליכע צייטען און משיח'ס צײ־

טען איז נאָר דאָס, ווען משיח וועט קומען וועלען אידען זיין פריי אין זייער לאַנד און וועלען ניט זיין אונטערוואָרפען אונטער פרעמדע נאַציאָנען. אויב עס איז ניט געווען קיין איינהייט אין דער אידעע וועגען אזא וויכטיגען ענין ווי משיח'ס צייטען, איז דערפון צו זעהן, אז דער אונטערשיעד פון אַנשויאונגען איז געווען בעדייטענד אפילו צווישען אידישע פיהרער וואָס האָבען געלעבט אין איין צייט.

לאָמיר נעהמען אַלס ביישפּיעל פון מיינונגס-פערשיע־דענהייטען צווישען אידען וואָס האָבען געלעבט אין איין צייט פון אַ שפּעטערדיגע עפּאָכע פון דער אידישער געשיכ־טע. די מחלוקה פון די געגנער פון רמב"ם אויף זיינע ספרים איז ניט געווען איבער קליינינגקייטען, עס איז געווען איבער פראגען וואָס האָבען אָנגעריהרט טיעף פונדאמענטאַלע אי־דעען פון דער אידישער אמונה. דער רמב"ם וואָס האָט פיעל געשעפּט פון די אַראַביש-גריכישע קוועלען איז זיך ווירקליך פאַרנאַנדערגעגאַנגען גאַנץ שטאַרק מיט די פרומע אידען פון פראַנקרייך, וועלכע האָבען ניט געקענט אקצעפּטירען די אידעען פון אריסטו און זיי אויסמישען מיט אידישקייט ווי דער רמב"ם האָט געטאָן. מיט אַנדערע ווערטער, צווישען די געדאַנקען פון רמב"ם און פון זיינע געגנער איז געווען אַן אונטערשיעד אויף וועלכען קיינער פון די צדדים האָט ניט געקענט מוחל זיין. דער פאַקט איז אז דער רמב"ם האָט געדיינקט איבער'ן יודענטום אין פיעל הינ־זיכטען אַנדערש ווי זיינע געגנער.

און אויב עס איז ניט פאָרגעקומען קיין פאָלשטענדיגע שפּאַלטונג צווישען די צוויי שטרעמונגען און דאָס יודענ־טום האָט זיי ענדליך ביידע פעראייניגט און אריינגענומען אין איהר אוצר, איז עס דערפאַר וואָס אַבוואָהל דער רמב"ם און זיינע געגנער האָבען זיך אָפּט אונטערשיעדעט אין אידעען, האָבען זיי זיך אָבער ניט אונטערשיעדעט אין מעשים. דער רמב"ם האָט געהאַט אריסטו'שע אידעען, וועלכע זיינע געגנער האָבען בעטראַכט אַלס שעדליך פאַר'ן יודענטום. אָבער ער האָט גע'פּסק'נט דינים, האָט געמאַכט דעם קאָדעקס פון מצוות און האָט זיך לויט די מצוות גע־פיהרט. און אין דעם, אין די מצוות, אין דאָס פּראַקטישע

יודענטום האָט ער זיך פאראייניגט מיט זיינע געגנער. דאָס „פראַסטע" אידישקייט איז געווען דער באָדען אויף וועל־כען די געגנער אין אידעען זיינען זיך אויפגעקומען, די מיי־נונגען האָבען זיי געשידען, די טהאַטען האָבען זיי פארבונדען. וואָלט חס־ושלום דער רמב"ם געענדערט די מצוות המעשיות אָדער פארקלענערט זייער בעדייטונג, וואָלט ער פון יודענ־טום אויסגעשלאָסען געוואָרען.

די געגנער פון קבלה האָבען מרעיש עולם געווען געגען די מקובלים. זיי האָבען גע'טענה'ט, אז די מקובלים מאַכען מגושם'דיג דעם בעגריף פון גאָט, און זיי, די געגנער פון קבלה, האָבען עס בעטראַכט אַלס א לעסטערונג געגען גאָט, אַלס א זאַך וואָס ריהרט אָן דעם עיקר פון אַלע עיקרים: די אידעע פון אלקות. זיי האָבען אויך אָנגעקלאַגט די קאַבאַ־ליסטען, אז זיי, די קאַבאַליסטען, זיינען אנגעשטעקט מיט פּאַנטהעאיזם, עס חייסט, פון דער אפּקורסישער אידעע, אז גאָט און די נאַטור איז דאָסזעלבע. ווי איהר זעהט זיינען דאָ געווען גאָר בעדייטענדע אונטערשיעדע צווישען די געגנער פון קבלה און די מקובלים אין זעהר וויכטיגע ענינים. אָבער די מקובלים האָבען צוזאַמען מיט זייערע געגנער אָבגעהיט די מצוות.ביידע לאַגערן האָבען זיך געטראָפען אויף איין פעלד אויף דעם פעלד פון פּראַקטישע אידישקייט. אויב זיי האָבען געקלעהרט אַנדערש, האָבען זיי אָבער געטאָן דאָסזעלבע און צוליב דעם וואָס ביידע לאַגערן האָבען זיך געפיהרט אויף דעמזעלבען אידישען אופן אין דער טהאַט, האָט מען אַרונטערגעשלונגען דעם אונטערשיעד אין אידעען, ביידע לאַגערן זיינען געוואָרען א טהייל פון דאָס גאַנצע, פון דעם יודענטום, וועלכער איז דורך דיעזע אונטערשיעדע נאָך רייכער געוואָרען אין אידעען. וואָלטען די מקובלים פאר־וואָרפען אפילו בלויז א טהייל פון די מצוות, וואָלט געמוזט קומען צו א פּאָלשטענדיגע שפּאַלטונג און די איינהייט פון דער אידישער אמונה און פון דער אידישער נאַציאָן וואָלט צובראָכען געוואָרען.

עטוואָס עהנליכעס איז פּאָרגעקומען מיט הונדערטע יאָהרען שפּעטער צווישען די חסידים און די מתנגדים. די חסידים האָבען געהאַט מאַנכע אידעען, וועלכע די מתנגדים

האָבען געהאַלטען אַלס שעדליך פיר'ן יודענטום. לאָמיר נעה־מען אַלסביישפּיעל די חסידיש־קאַבאַליסטישע אידעע, אַז גאָט'ס רצון איז פאַראַן אומעדום אפילו אין אַ ניעדריגע זאַך, אפילו אין אַ פאַרברעכען. דיעזע אידעע איז געבויט אויף פאָלגענדען ארגומענט:

גאָט האָט אַלעס בעשאַפען און ער אַליין לעבט אין אַלעם וואָס איז פון איהם געשאַפען געוואָרען, ער איז אַ ל ע ס און אויסער איהם עקזיסטירט קיין זאַך ניט און קען ניט עקזיסטירען. אַלעס וואָס עס איז דאָ אויף דער וועלט איז ניט בלויז אַ בעשאַפונג פון זיין האַנד, נאָר עס איז אַ לבוש פון איהם, עס איז אַ טהייל פון איהם אַליין, אָדער ווי עס זאָגט דער זינגער פון "שיר היחוד": "עס איז ניטאָ קיין עקזיסטענץ אויסער דיינע — — — איידער אַלעס איז גע־וואָרען ביסטו געוועזן, און ווען אַלעס איז געוואָרען ה אָ ס ט ו אַ ל ע ס (מיט דיר) אָ נ ג ע פ י ל ט — ווען דו האָסט אַלעס געמאַכט האָסטו זיך ניט אָבגעטהיילט, דו האָסט ניט אויפגעהערט צו עקזיסטירען פון אין מיטען פון דאָס וואָס דו האָסט געמאַכט. דו ביסט דער וואָס איז אין אַלעם, אַלץ איז דיינע און אַלעס איז פון דיר". עס מוז דאָך דארום — אזוי דיינקט די קבלה און די חסידות — זיין אַ טהייל פון גאָטהייט אפילו אין דאָס מיאוס'ע, אין דאָס נידריגע, ווארום אויב ניט, וואָלט דאָך עס ניט געקענט עקזיסטירען. עס איז דארום פאַראַן אַ פונק, אַ ניצוץ פון קדושה אפילו אין דער טומאה, נאָר די אונגריינע עלעמענטען וואָס עס זיינען פאַראַן אין אַ טמא און ניעדריגע זאַך אָדער טהאַט זיינען פיעל מעהר ווי די קדושה־פונקען און דערפאַר זיינען זיי גובר.

דיעזע אידעע האָט ארויסגערופען געגנערשאַפט אין דער מתנגד'ישער וועלט, ביי וועלכע קדושה און טומאה האָבען ניט געקענט האָבען אירגענד־וועלכע פאַרבינדונג. עס איז געוועזן נאָך שטרייט־פונקטען און אידעען צווישען חסידים און מתנגדים, אָבער אזוי ווי די חסידים האָבען ניט געמאַכט קיין ענדערונג אין די מצוות המעשיות און האָבען עס געהיט גלייך מיט די מתנגדים, האָט מען מיט דער צייט גובר גע־ווען די מיינונגס־פערשיעדענהייטען אין אידעען צוליעב דער איינינקייט אין טהאַטען און ווידער אַמאָל איז געקומען אנ־

שטאט א צעשפאלטונג אין יודענטום א בערייכערונג. און אלעס צוליעב דאס פראקטישע אידישקייט!

דער אידישער גלויבען, אמונה, תורה אדער ווי איהר זאלט עס ניט אנרופען, איז א גרויסע קראפט וואס קען אריינגעהמען אין זיך פארשיעדענע אידעען, פיעלע פאר־שיעדענע געדאנקען אפילו אזעלכע וואס זיינען געגנעריש איינע צו די אנדערע און זיי אלע איבערקאכען און פאר־דייהען און עס פארוואנדלען אין א טהייל פון איהר אייגע־נעם ארגאניזם. דאס יודענטום נעהמט אריין די גאנצע וועלט, איד, מענש, חיות, שטיין, פעלד, ים, און בארג און מען קען זאגען, אז קיין זאך וואס האט נאר א בעריהרונג צו מענשען איז איהר ניט פרעמד, זי האט פלאץ פיר אלע אידעען (אויסער די וואס זיינען געגען אחדות־הבורא, מא־ראל, און גערעכטיגקייט), און עס אריינפאסען אין איהר גרויסער אונבעגרענצטער וועלט־אנשויאונג. זי קען שלום ווערען מיט אריסטו אויף אזוי וויט ווי עס איז ניט געגען די יסודות פון אידישען גלויבען, זי קען שלום ווערען מיט קאבאליסטישע רמזים, זי קען שלום ווערען מיט'ן אבן־עזרא'ס פרייערע אידעען, אבער נאר דאן ווען זיי אלע קומען אריין איינוויינינג אין אידענטום און לאזען זיך פאראייניגען דורך דעם פראקטישען זייט פון יודענטום, דורך די מעשים וואס א איד טוט טאג־טעגליך. דאס איז דער שמעלץ־טאפ וואו אלע אידעען ווערען אויסגעקאכט און אויסגעמישט און עס געהט נאכדעם דערפון ארויס א גאנצע זאך. דא ביי די אידישע דינים און מנהגים טרעפען זיך די אידעען, פערלירען דורך דעם צוזאמען־לעבען זייער שארפ־קייט, יעדע גיט נאך אויף אזוי פיעל ווי זי קען, א קאמפרא־מיס ווערט געשלאסען, און דאס לעבען פון יודענטום און אידישער נאציאן פליסט ווייטער.

וואלט ניט געווען דיעזער יסוד וואס פאראייניגט די אידען מיט פארשיעדענע אידעען אויף איין גרונד אין וועלכען אלע זיינען מודה, וואלט ניט געווען דיעזע קייט וואס פארבינדעט רבי עקיבא מיט רבינו־תם, שלמה איבן גבירול מיט ר׳ יצחק אלחנן, דעם רמב״ם מיט'ן בעל־שם און דעם אבן־עזרא מיט ר׳ לוי יצחק פון בערדיטשעוו — דאן

וואָלט אלעס שוין לאנג צופאלען געוואָרען אויף שטיקער. דאָס יודענטום איז ליבעראל אויף אידעען, אויף "דברים שבלב", איז אָבער שטריינג אין דעם ענין פון מעשים, ווי־סענדיג, אז דאָס איז דער איינציגער גרונד אויף וועלכע אלע מיינונגס־פערשיעדענהייטען קענען אויסגעגלייכט ווערן. זי קען דולדען א "שווערע" אידעע, וועלכע ווערט לאנגזאם אריינגענומען אינעווייניג, קען אָבער ניט דולדען ווען אימיצער וויל צושטערען די איינציגע קראפט וואָס האלט־צוזאמען, בינדעט־אויף און הארמאָניזירט אלע שטרעמונגען און שטרעבונגען אין יודענטהום און רעטעט דערמיט די איינהייט און דאָס לעבען פון דער אידישער נאציאָן.

נשמות וואָס געהען ארום נאַקעט

עס איז פאַראַן א וואונדערליך שעהנער אויסדרוק אין דער קבלה וועגען "נשמות וואָס געהען ארום נאַקעט", זיי האָבען זיך ניט אין וואָס צו פאַרקערפערן און פיהרען דארום אַן אונגליקליכען עקזיסטענץ. רעיונות, אידעאַלען, אידעען זיינען "נשמות וואָס וואַנדערן ארום נאַקעט" אויב זיי ווערען ניט מגולגל אין טהאַטען.

דאָס אידישע פאָלק האָט שטענדיג געוואוסט דעם גרוי־סען סוד, אַז אידעאַלען קענען ניט עקזיסטירען ווען זיי זיינען אין דער לופט און ווערען ניט פאַרקערפערט אין לע־בעדיגע מעשים. אין דערזעלבער צייט וואָס די אידישע רעליגיאָן האָט אָנגעשפּאַרט די הימלען מיט איהרע גרויסע אידעאַלען, אין דערזעלבער צייט וואָס זי האָט ארויסגעגע־בען די גרעסטע אמת'ן וואָס די מענשהייט פאַרמאָגט האָט זי געזעהן, אַז יעדער רעיון זאָל ניט בלייבען הייגגען אין דער לופטען, נאָר זאָל אָננעהמען א קערפּערליכען פאָרם פון א טהאַט פון א מצוה, וויסענדיג קלאָר, אַז אָהן דעם וועט דער רעיון ניט האָבען אויף וואָס זיך אָנצושפּאַרען און וועט לאַנג זיך ניט האַלטען.

אָט דאָס איז די אורזאַכע וואָס דער אידישער רעלי־גיעזער ספר דער חומש איז אַנדערש ווי די רעליגיעזע ספרים פון אַנדערע גלויבענס. וועהרענד דאָרטען ווערט גערעדט פון דונקעלע רעליגיעזע געפיהלען אָהן א שום אינהאַלט אין לעבען, ווערט אין דעם אידישען רעליגיעזען ספר נאכאנאנד גערעדט פון חוקים און משפטים, פעראָרדנונגען, געזעצע, מעשים. דער אידישער גלויבען וואָס איז מעהר ג י י ס ט י ג ווי אַלע אמונות, וואָס האַלט אַזוי הויך דעם תוך, דעם אינערליכען ווערטה פון יעדער זאַך, האָט ניט פאַרגעסען צו פאַרוואָרענען, אַז יעדער הויכער געדאַנק זאָל האָבען א

געוויסען סימן אין וועלכען ער זאָל זיך אויסדריקען, א געווי־סען טהאט וועלכער זאָל ווערען ווידערהאָלט און דורכדעם זאָל דער געדאַנק אריינדרינגען אין פאָלק און ווערען איינגעגעסען אין זיין געוויסען.

טיעף איז דער בליק פון דער אידישער רעליגיאָן איז דער פסיכאָלאָגיע פון מענשען. א מענש קען ווייניג אָבגע־בען זיין צייט צו ארומטראָגען זיך מיט רעיונות. פיעלייכט איינצעלנע מענשען וואָס זיינען בעזונדערס בעגאבט קענען זיך אָבגעבען מיט אבסטראקטע אידעען. דער געוועהנליכער מענש קען עס ניט. ער קען נאָר זיך דערמאָנען פון אן אידעע ווען ער טוט עפעס א טהאט וואָס איז מיט דיעזער אידעע פארבונדען, ערשט דאן ווען ער דערמאָנט זיך דערפון דורך א טהאט, קען ער זיך אויפהויבען העכער און אָנפאַנגען צו דיינקען איבער דער אידעע אליין.

אז דיעזער בליק איז פעסט בעגרינדעט אויף דער פסי־כאָלאָגיע פון מענשען איז צו זעהן דערפון וואָס דער שטאאט בענוצט זיך אויך מיט טהאטען אום צו דערמאָנען א רעיון. מען שטעלט ארויס א פלאג, אום צו דערמאָנען דעם ר ע י ו ן פון פאטריאָטיזמוס צו דער שטאאט. מען בע־שטימט א געוויסען טאָג מיט געוויסע צערעמאָניעס, אום צו דערמאָנען דעם ג ע ד א נ ק וועגען די גרויסקייט און וויכטיגקייט פון דער נאציאָן. די פלאג ווערט דארום בע־טראכט פיר א קדושה און דער וואָס ריהרט עס אָן ווערט בעטראכט פיר א פארברעכער, ווייל זי ס י מ ב אָ ל י ז י ר ט מיט זיך די איינהייט פון דער נאציאָן. די ליעבע און רעס־פעקט צום לאנד — א גייסטיגער בעגריף — איז פאר־קערפערט אין דער מאטעריעלער פלאג.

דיעזער פרינציפ אז אידעען מוזען זיין איינגעוויקעלט אין טהאטען און מעשים, אום צו דערמאָנען דעם מענשען דורך א ן א ו י ס ע ר ל י כ ע ן ס י מ ן וועגען דעם א י נ ע ר ל י כ ע ן ר ע י ו ן, וועלכען דער מענש וואָלט פארגעסען ווען דער אויסערליכער סימן וואָלט איהם ניט דערמאָנט — דיעזער פרינציפ, וועלכער איז געבויט אויף דער נאטור פון מענשען, ווערט אזוי פרעכטיג און וואונ־דערליך אויסגעדריקט אין חומש ווען עס האנדעלט זיך

װעגען ציצית : "און איהר זאָלט האָבען ציצית, און איהר װעט עס זעהן — אום אז איהר זאָלט זיך דערמאָנען און איהר זאָלט טאָן אַלע מיינע מצוות אום איהר זאָלט זיין הייליג צו אייער גאָט".

אַלע געזעצע װעגען פסח זיינען געקומען אום דורך די מעשים װאָס א איד טוט װעגען פסח זאָל ער זיך דערמאָנען אַ היסטאָרישע פאסירונג װעלכע ער דארף ארויסרופען אין זיין פאַנטאַזי. און זיכער איז, אז יעדער איד װאָס ט ה ו ט די פעראָרדנונגען פון פסח און "פראוועט" דעם סדר דער־מאָנט זיך װאָס עס איז פאָרגעקומען ביי יציאת־מצרים מיט טויזענדער יאָהר צוריק אין די לעבעדיגסטע פארבען. א ר ע י ו ן פון אויסלייזונג אָהן מעשים װאָלט קיינמאָל ניט געקענט לאַנג זיך האלטען אין דעם זכרון פון א פאָלק. שבת איז דער אויסערליכער סימבאָל פון דעם איידעלסטען און אבסטראקטעסטען רעיון װאָס עס איז פאראן אויף דער װעלט, דער רעיון פון דער אבסאָליוטער אחדות פון גאָט װאָס האָט אַלעס בעשאפען און אַלעס לעבט מיט זיין קראפט. אָט דיזער גרויסער פילאָזאָפישער געדאנק װערט דורכ'ן שבת צוטריטליך און היימיש ביי יעדער שוסטער און מוליאר אין דער אידישער גאס. װען דער װאונדערליכער סוד פון די פאראייניגונג פון אַלע װעלטען, פון אַלע מעכטע פון דער נאטור אין איין האנד װאָלט בלויז ארויסגעזאָגט געוואָרען דורך װערטער און װאָלט ניט געוואָרען פארקער־פערט דורך שבת, װאָלט ער פיעלייכט קיינמאָל ניט געקענט אריינדרינגען טיעף אין דער נשמה פון פאָלק און ליכטיג מאַכען די מוהות װאָס קענען זיך ניט אָבגעבען מיט הויכע רעיונות. דער שבת איז בעטראכט אַלס א ט ה א ט, עס װערט געהייסען צו מ א כ ע ן דעם שבת, אָבוואָהל דער שבת בעשטעהט הויפטזעכליך אין ניט־טאָן.

טראָץ די אַלע פאַלשע אויסטייטשער פון אַלע מחנות איז דער טהאט פאַררעכענט פאר'ן װינקעלשטיין פון יודענ־טום פון דעם ערשטען מאָמענט פון דאָס ערשיינען פון דאָס אידישע פאָלק אויף דער װעלט־סצענע. אברהם אנערקענט דער ערשטער די עקזיסטענץ פון גאָט דורך א טהאט. פיעל מאָל װאו עס װערט גערעדט װעגען דער אידישער רעליגיאָן

ווערט געזאָגט : „און טהוט עס !" (ועשו) און די נביאים ריידען אויך אין דעם לשון פון טאָן („אשר יעשה אותם האדם").

די נביאים זיינען געווים געווען גרויסע אנהייגער פון טהאט און האָבען געזוכט שטענדיג צו פאַרשטעלען אַ רעיון דורך אַ עובדה אפילו ניט אין רעליגיעזע פראגען. ירמיהו וויל צייגען דאָס פאָלק, אַז די אידישע לאַנד וועט ווערען געבראָכען, קויפט ער אַ קרוג און צוברעכט איהם אויפ'ן גאַס פאר די אויגען פון פאָלק. ער וויל צייגען, אַז דאָס לאַנד וועט ווערען אונטעריאָכט אונטער'ן שונא, טוט ער אָן אַ יאָך אויפ'ן האַלז. יחזקאל און ישעיה טוען אויך געוויסע מעשים אַלס אַ סימבאָל צו דאָס וואָס זיי פּראָפּעצייהען. דאָס האָט געשטימט מיט דעם כאַראַקטער פון דער אידישער אומה צו אויסדריקען אַ געדאַנק דורך אַ טהאַט.

צווישען די פאַלשע מיינונגען וואָס האָבען זיך איינגע־וואָרצעלט אין געוויסע שיכטען פון אידען איז די מיינונג, אַז די אידישע דינים און מנהגים זיינען געוואָרען ארויפגע־וואָרפען אויפ'ן פאָלק דורך די רבנים אין גלות. קיין זאַך קען ניט זיין ווייטער פון אמת ווי דיעזע בעהויפּטונג. מיר האָבען געזעהן, אַז דאָס איז דער גאַנצער פונדאַמענט אויף וועלכען דער אידישער גלויבען איז געבויט פון אָנפאַנג אָן. די חוקים און דינים זיינען פארצווייגט געוואָרען און פאר־ברייטערט געוואָרען דורך די אומשטענדען פון לעבען פון דער צייט פון חורבן בית־המקדש ביז היינט, אָבער זיי זיינען געווען דער אייזערנער זייל פון דער אידישער אמונה פון אייביג אָן.

און ווייסט איהר פון וואַנען עס איז אַריבער אין אידי־שען לאַגער דער בזיון צו די מצוות־המעשיות ? ווייסט איהר וואָס איז דער קוואַל פון וואַנען עס קומט דער בטול צו דאָס פּראַקטישע אידישקייט צו די משכילים און די רעפאָרמער און אפילו די נאַציאָנאַליסטען טעאָרעטיקער ?

דאָס קומט פון קריסטענטום !

דאָס קריסטענטום איז פונקט דער קאָנטראַסט פון יוּ־דענטום אין בעצוג צו דער פראַגע פון טהאַטען. דאָס קריס־טענטום האַלט ניט פון קיין מעשים, ער האַלט פון חוילע

רעיונות, פון געוויסע גלויבונגען וועלכע זיינען ניט פאַר־בונדען מיט'ן טאָג־טעגליכען לעבען און ווערען ניט אויס־געדריקט אין קיין שום אקציאָן. א קריסט דאַרף גאָר ניט טאָן, ער דאַרף נאָר גלויבען אין געוויסע ענינים. דער קאַמפּף צווישען קריסטענטום און יודענטום איבער די מצוות איז געווען גרויס. דאָס קריסטענטום האָט אַלעס פאַרוואָרפען. די איינציגע טהאַט וואָס זי פאַרמאָגט און האָט עס גענומען פון יודענטום איז רוהען איין טאָג אין וואָך און מתפלל זיין אין דער געמיינדע, גענומען פון אונזער תפלה און קריאת התורה. און דאָס האָט זי אויך אָבגערוקט אויף זונטאג פון שבת אוים כעס וואָס זי קען עס ניט פארוואַרפען. ווייטער אָבער שווימט אין קריסטענטום אַלעס אין דער לופט. דאָס קריסטענטום אליין איז א "נשמה וואָס געהט ארום נאַקעט".

און פון קריסטענטום האָט מען עס איבערגענומען אין דער אידישער גאַס די מיינונגען, אַז מעשים דאַרף מען ניט, אַז עס איז גענוג די כונה, אַז מעהר ווי די הארץ דאַרף מען ניט, און אַז עס איז גאָר ניט קיין אונטערשיעד אויב א איד היט די פאַרשריפטען פון דער אידישער רעליגיאָן אָדער ניט. קורץ, אַז אַלעס איז דער רעיון און ווייטער דאַרף מען גאָר ניט.

דאָס איז א קריסטליכער שטאַנדפּונקט.

דער שטאַנדפּונקט פון יודענטום איז אַז דער רעיון איז גוט נאָר ווען עס איז פארבונדען מיט דעם טהאַט, אָהן דעם שטאַרבט ער פון זיך אַליין. די געשיכטע פון אידישען פאָלק וואָס האָלט פעסט די הויכע רעיונות דורך מעשים, און האָט געקענט איבערקומען אַלע איהרע שונאים דורך א גלויבען וואָס איז איינגעוויקעלט אין מעשים האָט פאָל־שטענדיג בעוויזען די גערעכטיגקייט פון דעם אידישען שטאַנדפּונקט.

מען דאַרף ניט האָבען קיין גרעסערען בעל־כונה וואָס האָט געזוכט רעיונות און ביי וועמען דער עיקר איז געווען דער אידעאַל, ווי ר' שניאור זלמן פון לאַדי און ער האָט אוועקגעלייגט אַזאַ פּשוט'ען כלל, אַז "דער עיקר פון גלוי־שכינה, (דאָס הייסט, דער עיקר פון די בעגייסטערונג פיר די הויכע מחשבות) קומט נאָר דורך מצוות־מעשיות".

און ווי ריכטיג האָט ער געזאָגט !

דיכטער און זינגער וואָס ווילען שעפּען בעגייסטערונג פון אידישען לעבען, קענען ניט געפינען די שכינה אין דער הויז פון א פרייען אידען וואָס האָט פּאַרוואָרפען די אידישע דינים און מנהגים, אפילו ניט אין די הויז פון א ראַדיקאַלען־נאַציאָנאַליסט, טראָץ דעם וואָס ער שרייט נאַכאַנאַנד נאַ־ציאָנאַליזמוס. מען קען עס געפינען נאָר אין דער הויז, וואו מען היט די מצוות. די שכינה, די רעליגיעזע, די נאַציאָנאַלע, וואָהנט דוקא, פּלאַי־פּלאַים, אין יענע הייזער וואו מען צינדט שבת ליכט און וואו מען האַלט א כשר'ע קיך... פרעגט אונ־זערע מאַלער, צו האָבען זיי אַמאָל געפונען בעגייסטערונג פיר זייער פּינזעל, צו האָבען זיי געפונען דיכטערישע שעהנ־קייט אין א טרפה הויז ! קוקט איבער אַלע בילדער פון די אידישע קינסטלער און זעהט, וועלכע פּנים'ער זיי מאַלען, וועלכע סצענעס זיי שילדערן, אויב ניט פון די אידען, אויב ניט פון די הייזער וואו מען היט דאָס פּראַקטישע אידיש־קייט ! ! !

און וועלכע אידען זיינען עס געגאַנגען אויף די פייערן פון שפּאַניען, און אוקראַינא ? ווער זיינען עס די גבורים פון דער אידישער געשיכטע, די אידעאַליסטען־קדושים, אויב ניט די וואָס קומען אַרויס פון דאָס "פּראָסטע" אידישקייט פון מעשים ? !

יעדער איד איז א פילאָזאָף

איינגעוויקעלט אין די טעגליכע מצוות, אין דאָס איינ־פאַכע אידישקייט — ליעגט די גרעסטע פילאָזאָפיע וואָס די מענשהייט פאַרמאָגט!

שוין באַלד דריי טויזענד יאָהר זייט די גרויסע גריכישע פילאָזאָפען זיינען ארוים אויף דער וועלט־סצענע, און וויפיעל פילאָזאָפישע שיטות זיינען עס שוין בעשאַפען געוואָרען פון טהאַלעס ביז וויליאם דשיימס אָדער העגרי בערגסאָן! נעהמט אָבער אויף צוזאַמען אַלעס וואָס די פילאָזאָפען האָבען געשאַפען, אַלע זייערע שווערע זוכעניש אין פערלויף פון טויזענדער יאָהרען און לייגט אויף איין וואָגשאָל און די פילאָזאָפיע פון יודענטום אויף דעם צווייטען וואָגשאָל, וועט די לעצטע וויית, וויית איבערוועגען.

ווארום אין דריי טויזענד יאָהר פון שווערע אָנשטריינגונג האָט קיינעם ניט געלונגען אויפצוהויבען דעם פאָרהאַנג פון דער וועלט־בעשאַפונג, אריינקוקען אין דעם ווערקשטאַט פון דער יצירה און בעטראַכטען ווי אַזוי דאָס איז אַלעס געוואָרען ארום אונז, ווי אַזוי איז דאָס אַלעס געקומען, ווי אַזוי קומען מ י ר, און וואָס ז י י נ ע ן מיר.

ווי יענע מענשען פון דעם דור־הפלגה, וואָס האָבען גערעכענט, אז זיי קענען דערגרייכען צו דעם סוד פון אַלע סודות, גאָר אין דער הויך, ווען זיי וועלען ארויפלייגען א סך ציגעל איינע אויף די אַנדערע ביז׳ן חימעל, אַזוי רעכענט דעם מענשען׳ס פילאָזאָפישער גייסט, אז ער קען דערגרייכען די ערשטע אורזאַכע, יענע גרויסע קראַפט פון וועלכער אַלעס האָט זיך אָנגעהויבען ווען זיי וועלען ארויפלייגען סברות איינע אויף די אַנדערע. און פונקט ווי יענע זיינען אראָבגעפאַלען צוריק אין טהאָל ניט פארשטעהענדיג איינע די אַנדערע, אַזוי פאַלען שטענדיג אראָב אַלע פילאָזאָפישע סיסטעמען ניט פאַר־

שטעהענדיג איינע די אַנדערע אין טהאָל אריין ניט בריינ־גענדיג מיט זיך קיין ערקלעהרונג.

צו דער אָהנמעכטיגער פילאָזאָפיע וואָס האָט זיך טוי־זענדער יאָהרען געדרעהט אין א צירקעל פון השערות און סברות וועגען דעם ווי אזוי די וועלט איז בעשאַפען געוואָ־רען, ווער און וואָס איז די קראַפט וואָס האָט עס געמאַכט, איז עס אליין געוואָרען, טו ווי קען א זאך אליין ווערען, און וואָס איז געווען "פריהער" אויב עס איז גאָר געווען א "פרי־הער" — צו דער אהנמעכטיגער פילאָזאָפיע וואָס האָט אזוי פיעל געזוכט און אזוי וויינינג געפונען איז צוגעקומען אַלס א שטיצע די וויסענשאַפט פון וועלכער מען האָט ווידער ער־וואַרטעט, אַז זי וועט וויסען צו ענטפערן אויף די גרויסע פראַגען וואָס מאַטערן דעם מענשליכען גייסט. אָבער די וויסענשאַפט ווייס ניט מעהר ווי די פילאָזאָפיע. זי האָט ניט קיין מעגליכקייט צו בעלייכטען אפילו איין און איינציגען פּונקט פון די שווערע און אייביגע שאלות.

די וויסענשאַפט ווייס ווי אזוי צו בענוצען די פארשיע־דיינע קרעפטען פון דער נאַטור פיר געוויסע צוועקען. אָבער וואָס איז די נאַטור אליין, ווי אזוי איז זי געוואָרען, וואָס איז געווען "פריהער" און ווער האָט עס געמאַכט די אייזער־נע נאַטור־געזעצע, ווי אזוי לעבען מיר, און וואָס הייסט לעבען, און וואָס הייסט טויט, פון וואַנען קומען מיר און וואו געהען מיר, און וואָס איז שכל און וואָס איז נשמה ? — די וויסענשאַפט קען אונז דאַרויף קיין זאך ניט זאָגען. דאָס וואָס זי זאָגט אונז איז נאָר דער רעזולטאַט פון ערפאַה־רונג וואָס מענשען האָבען אָנגעקליבען וועגען דעם ווי אזוי אויסצונוצען די נאַטור־כחות ניט וויסענדיג קיין ערקלעה־רונג וואָס די כחות גופא זיינען.

פון אַלע השערות וואָס די וויסענשאַפט האָט געשאַפען איבער די גרויסע פּראָבלעמען מיט וועלכע די פילאָזאָפי האָט זיך אָבגעגעבען פאַרנעהמט דעם אויבען־אָן דאָס וואָרט : עוואָלוציאָן. אָבער דאָס ברייגנט אונז ניט איין שריט ווייד־טער און עס ערקלעהרט גאָר ניט. אַלעס איז ענטוויקעלט גע־וואָרען דורך דער נאַטור־געזעץ פון ענטוויקלונג ! עס איז אַלץ איינס ווי איהר וואָלט זאָגען : אַלעס איז בעשאַפען

געוואָרען דורך א בעשאַפונג! ערשטענס: ענטוויקעלט גע־וואָרען, פון וואָס? פון א ערשטען דינעם שטאָף — איז די תשובה. אָבער פון וואַנען איז געקומען דער דינער שטאָף? ער איז דאָך שוין ניט ענטוויקעלט געוואָרען פון קיין זאַך, טו ווי אַזוי איז ער געוואָרען, ווער האָט איהם בעשאַפען און וואָס איז געווען פריהער, איידער ער איז געשאַפען געוואָ־רען און אזוי צוריק אַלע שאלות איבער וועלכע די פילאָזאָפי איז מיעד געוואָרען און קיין ענטפער געפונען. און נאָך א פראַגע: ווער האָט געמאַכט דעם געזעץ פון ענטוויקלונג, וואָס האָט עס געהאַט אַזא כח צו מאַכען פון א דינעם סוב־סטאַנץ ערד און ים'ען, און בערג, און חיות און מענשען! ניט די פילאָזאָפיע און ניט די וויסענשאַפט קען ענטפערן אויף די פראגען אויף וועלכע דער מענש גארט אזוי שטארק צו האָבען א תשובה.

אָבער אין דעם ווילדען כאַאָס פון השערות וואָס שלאָגען זיך שטענדיג אָב אן א שווארצע וואַנד פון אונוויסענהייט ווי די כוואַליעס פון ים שלאָגען שטענדיג אָן דעם ברעג פון דער יבשה, איז פאַראַן איין ליכטיגער פונקט, איין ליכטיגע אידעע, בלויז איין שטראַהל שניידט דורך די אייביגע פינס־טערניש וואָס שטעהט פאר אונזערע אויגען. דיעזער איינ־ציגער שטראַהל איז די אידעע, אז די אַלע וואונדער און אי־בער־וואונדער וואָס מיר זעהען ארום זיך, אז די אַלע מעכ־טיגע כחות פון דער נאַטור וואָס ערשיטערן אונז מיט זייער גרויסקייט זיינען ניט מעהר ווי די מאַניפעסטאַציאָנען, די ערשיינונגען וואָס קומען פון איין מורא'דיגע קראַפט וואָס האָט אַלעס געשאַפען. פון דיעזער קראַפט קומט אַלעס ארוים און אהין געהט אַלעס: די איינהייט פון גאָט, אחדות הבורא. דאָס איז די איינציגע זאך וואָס מיר קענען וויסען און ווייטערע זוכעניש וועט אונז צו קיין זאך ברייגגען.

און דיעזען איינציגען ליכטיגען פונקט אין דעם תהום פון אומזיסטע השערות, דיעזען איינציגען אוצר וואָס די פילאָ־זאָפי פאַרמאָגט, האָט ניט געפונען דאָס גריכישע פילאָזאָ־פען־פאָלק, דאָס האָט געפונען די אידישע רעליגיאָן. אין דער אידישער רעליגיאָן איז דארום פאַראַן די פילאָזאָפיע פון אַלע פילאָזאָפען, די קרוין פון מענשענס מחשבה, וועלכע איז ניט

געפונען געווארען אויף קיין אנדער ארט ווי אויף דעם בארג סיני. ניט אומזיסט זאגט סער אליווער לאדזש, איינער פון די גאר גרעסטע וויסענשאפטס־מענער פון דער היינטיגער צייט, אז ווען מען זאל אויפזאמלען די גאנצע חכמה וואס די מענשהייט בעזיצט, וועט זי ניט קענען געבען קיין בעסערע ערקלעהרונג אויף די גרויסע פראגען ווי: "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ".

דער איד האט געפונען דעם איינציגען געזונדען פילאזאפישען רעיון, ווערענד די גריכען האבען עס ניט געפונען דערפאר ווייל דער איד האט אן אנדער סארט בליק אויף דער וועלט ווי דער גריך. דער גריך האט ליעב צו ארייגלאזען זיך אין איינצעלהייטען, צו אנאליזירען, צו צושניידען יעדער זאך אויף שטיקער און עס אויספארשען. דאס איז א מעלה ווען מען דארף שטודירען די איינצעלהייטען פון א זאך, עס איז אבער א גרויסער חסרון ווען מען דארף ארומנעהמען א גאנצע זאך, ווען מען דארף בעטראכטען א געוואלדיגע ערשיינונג און איהר דורכנעהמען אין איהר גאנצע גרויס. דאן ווערט דער איינצעלהייט־זוכער פארלארען אין דער אנאליזע פון די טהיילען און קען קיינמאל צו דאס גאנצע ניט קומען. "פון די סך בוימער זעהט ער ניט דעם וואלד", ווערענד דער וואס שטעלט זיך ניט אב אויף פרטים פארכאפט מיט זיין בליק דאס גאנצע און נעהמט עס דורך מיט זיין בעגריף.

לאמיר געבען א משל: ווען איהר זעהט א שעהנע פערזאן און זאלט זיך וועלען אבשטעלען מיט לאנגע און טיעפע חקירות וועגען דעם נאז פון דער פערזאן, און וועגען די אויגען און וועגען די ווינקלען פון מויל און די אויערן א. ז. וו. און איהר וועט יעדע זאך בעזונדער בעטראכטען און פארשען, וועט איהר אין גאנצען פארגעסען, אז איהר האט פאר זיך א גאנצע פערזאן און אז די פערזאן מאכט אויף אייך א געוויסען איינדרוק אלס גאנצע. גליקליכערוויזע פאלט אייך קיינמאל ניט איין צו אנאליזירען א פערזאן בעטראכטענדיג איהר, נאר איהר שטעלט זיך אב אויף דעם רושם וואס זי מאכט אויף אייך מיט אמאל און איהר זייט דארום אין א בערעסע לאגע צו געבען א ריכטיגע אבשאצונג, ווי אז איהר וואלט זיך פארלארען אין איינצעלהייטען.

די גריכען האָבען געזוכט די נאַטור וואָס ארום אונז צו אנאליזירען, זיי האָבען געהאַט אין זינען בעזונדע־רע ערשיינונגען, דער דונער און דער שטורם, די זון און די לבנה, די וואסערן און די יבשה א. ז. וו. און צוליב דעם האָ־בען זיי מיט זייער גאנצע פילאָזאָפי די וועלט נים געזעהן. זיי האָבען געזעהן שטיקלאך, שטיקלאך פון דער וועלט און האָבען געגלויבט אין געטער פיר יעדע שטיק פון דער נאַטור. צו דעם גרויסען געוואלדיגען אלעס, צו דער מורא'דיגער ערשיינונג פון אלעם וואָס די וועלט פארמאָגט אלס איין איינציגע זאך, האָבען זיי ניט געקענט דערגרייכען. זייער טיעפער אנאליטישער האראקטער האָט זיי אין דעם געשטערט. נאָר דער איד וועלכער האָט ניט קיין גרויסען אינטערעס פאר איינצעלהייטען האָט געקענט ארומכאַפּען די וועלט מיט אמאָל, הימעל און ערד, נאַטור און מענש, די גרויסקייט פון אוניווערזום און די קליינקייט פון שטערבענדען מענשען; האָט געקענט געבען אזא פילאָזאָפיע צו וועלכער די ספּעציעלע פילאָזאָפען־פאָלק, די גריכען, האָ־בען זיך ניט געקענט אויפהויבען.

און דיעזע הויכע פילאָזאָפי, דער אוצר פון דער מענש־ליכער מחשבה, דער העכסטער פונקט צו וועלכען מענשען האָבען געקענט דערגרייכען, איז איינגעוואקסען אין דעם מח, אין דעם געוויסען פון יעדען אידען וואָס היט די מצוות אין דער אידישער גאַס. זי איז אריינגעדרונגען אין די מאַרך פון זיינע ביינער און זיין גאנצער געדאַנקען־גאַנג דרעהט זיך אַרום דיעזען גרויסען פילאָזאָפישען פונקט. געהמט דעם פּראָסטעסטען אידען פון דער אידישער גאַס און רעדט זיך מיט איהם פארנאַנדער און איהר וועט געפינען ווי טיעף ער וויים און פיהלט, אז גאָט איז דער באשעפער פון אלע וועל־טען, אז זיין אויג איז אומעדום, אז עס איז פאר איהם קיין בעהעלטעניש ניטאָ, אז ער איז געווען פון אייביג און אז ער וועט זיין אייביג, אז ער איז דער קוואל פון אלעם וואָס איז גוט, און אז מיר אטהמען מיט זיין אטהעם און מיט לעבען מיט זיין נשמה, וועלכע איז א טהייל פון איהם. ניין! איהר קענט אונזערן א בעל־עגלה פון וועג ניט אראָבפיהרען אין דאָס וואָס אנבעלאַנגט צו גרויס־פילאָזאָפיע אפילו ווען איהר

האָט געענדיגט זיבעצעהן אוניווערזיטעטען ! ער ווייס ניט קיין איינצעלהייטען, אָבער ער ווייס דעם גרויסען סך־הכל.

ווארום דאָס יודענטום האָט ניט נאָר ערפונדען די גרעס־טע אמת'ן פון דער קולטור, זי האָט געפונען א וועג ווי אזוי צו פערוואַנדלען דיעזע אמת'ן אין דעם אייגענטום פון יעדען אידען, זי האָט געפונען די וועג ווי אַזוי עס צו איינפאַסען אין א פאָרם אין וועלכען עס זאָל זיין צוטריטליך צו אַלעמען, ווי אזוי עס צו פערוואַנדלען אין א טהייל פון לעבען, זי האָט אראָבגענומען די הויכע הימעלשע מחשבות און געבראַכט עס אן דער אָרימסטער הייזעל דורך די מעשים וואָס דער איד טוט.

נאָך איידער דאָס אידישע קינד קען ריידען גוט, ווערט זיין פערשטאַנד צוגעגרייט צו דורכנעהמען דעם גרויסען רעיון פון אחדות הבורא. דער גרויסער פילאָזאָף הערמאַן קאָהן מאַכט אויפמערקזאַם אויף די קראַפט מיט וועלכע א איד רעדט ארויס דעם שמע־ישראל ה' אחד, אריינלייגענדיג זיין גאַנצע זעעלע אין דער דאָזיגער ערקלערונג. און די ערש־טע זאַך וואס מען לערנט א אידישען קינד אין חדר איז די געוואַלדיגע פרשה פון וועלט־בעשאַפונג, ווי אַזוי אַלע מדרגות פון דער יצירה, יבשה, וואַסער, פיש, חיות, מענש זיינען געשאַפען געוואָרען איינע נאָך די אַנדערע און ווי גאָט האָט געמאַכט דעם שבת אַלס א סימן פון דאָס וואָס ער האָט אויפגעטאָן. די הארץ פון קינד ווערט ברייט, די פאַנטאַזי לעבט אויף און ארבייט אין הויכע אבסטראקטע געדאנקען. און ווען עס קומט דער שבת פארשטעהט ער שוין וואָס דאָס מיינט, דער שבת איז ביי איהם די פאָרם אין וועלכע ער זעהט אלע מאָל פון דאָס ניי די וועלט־בעשאַפונג.

און דיעזער גרויסער פרינציפּ ווערט איהם ווידערהאָלט אין דאַווגען, (דער גאַנצער דאַווגען איז נאָר דערפאַר גע־מאַכט געוואָרען.) און ווען ער לייגט שפּעטער תפילין ווייס ער גאַנץ גוט און פיהלט, אַז דאָס איז צו אַנערקענען די וואונדער־קראַפט וואָס האָט אַלעס געמאַכט. ער מעג ניט זאָגען די ווערטער על־פּי דקדוק, ער מעג דאַווגען אויף גיך און זיך ניט אָבשטעלען אויף יעדעס וואָרט, אָבער דער עיקר, דער רעיון איז ביי איהם דאָ. און אין שוהל ביי קריאת־

התורה, און מאכענדיג א ברכה, אלעס ווערט פון איהם בע־טראכט און דורכגעפיהרט אלס אן ערקלעהרונג וועגען דעם פילאזאפישען פרינציפ אויף וועלכען עס שטעהט די אידישע רעליגיאן.

יעדע אידישע הויז איז א פילאזאפישע שולע, און יעדער איד וואס היט אידישקייט איז א פילאזאף אין זיין פאך!

איד און מענשהייט

נאכדעם ווי די אידישע רעליגיאָן האָט געשאַפען דעם טיעפסטען, העכסטען און גרעסטען פילאָזאָפישען געדאַנק וואָס די וועלט פארמאָגט—די איינהייט פון גאָט—האָט זי גלייך געשאַפען דעם ברייטעסטען און נאָבעלסטען אידעאַל וואָס עס איז פאַראַן אין דער געשיכטע — די איינהייט פון דער מענשהייט דורך גערעכטיגקייט פון איין מענש צום צווייטען

די אידעע אַז די מענשהייט איז איין גאַנצע זאַך און אַז עס דאַרף הערשען גערעכטיגקייט צווישען די איינצעלנע גליעדער וואָס שטעלען צוזאַמען די גאַנצע מענשליכע משפחה איז אַרויסגעקומען אַלס דירעקטער רעזולטאַט פון דעם פּרינציפּ, אַז עס איז פאַראַן איין גאָט אויף דער וועלט. גאָטהייט און מענשהייט זיינען צוויי בעגריפען וואָס האָבען ניט געקענט אויסגעקלערט ווערען בעזונדער נאָר צוזאַמען, אַזוי ענג איז דאָס לעצטע פאַרבונדען אין דאָס ערשטע.

די מענשען וואָס האָבען געגלויבט אין פיעל־געטעריי האָבען ניט געקענט קומען צו דעם בעגריף אַז עס איז דאָ אָדער עס דאַרף זיין אָן אָרדנונג אין דער וועלט, אַז עס זיינען פאַראַן זאַכען וואָס זיינען רעכט און זאַכען וואָס זיינען אונרעכט. די וועלט האָט זיך פאָרגעשטעלט, אין די אויגען פון יענע מענשען, אַלס אַ קאַמפּפּס־פּלאַץ פיר פאַר־שיעדענע קרעפטען, נאַטור־קרעפטען, וואָס פיהרען איינע מיט די אַנדערע אַ ווילדע מלחמה אָהן אַ שום צוועק און אָהן אַ שום פּלאַן. די געטער וואָס האָבען פאָרגעשטעלט דיעזע נאַטור־קרעפטען האָבען צווישען זיך אָנגעפיהרט אינטריגעס, האָבען אָבגענאַרט איינע די אַנדערע, האָבען זיך כסדר פאַרמאַסקירט צו בעהאַלטען די געמיינע מחשבות,

יינען בעפאלען איינע די אנדערע ווען יענע זיינען געוועז
יט צוגעגרייט צום קאמפף, האבען זיך ניט אבגעשטעלט
אפילו פיר אזא שוידערליכען חטא פון מארדען קינדער, די
עטינען האבען אבגעטאן די עקעלהאפטעסטע פאלשקייטען
די געטער־מענער. קורץ; די געטער זיינען געוועז א
גענג" פון אויסוואורפען געגען וועמען די ערגסטע אויס־
וואורפען פון די מענשען זיינען געוועז צדיקים גמורים.

אונטער אזעלכע אידעען איז ניטא קיין פלאץ פיר דעם בעגריף פון דאס וואס מען מעג טאן און דאס וואס מען טאר ניט. אלעס מעג מען, אויב מען קען נאר. אונטער אזעלכע אידעען איז ניטא קיין פלאץ פיר מאראל אלס א פפליכט אויפ'ן מענשען, און עס איז ניטא קיין ארט צו רעכענען, אז עס איז פאראן פפליכטען פון גערעכטיג־קייט פון איין מענשען צום צווייטען. פון וואנען זאל קומען א פאדערונג פון גערעכטיגקייט? ווער זאל זיין דער וואס וויל עס און דיקטירט עס און צווינגט אז מען זאל עס דורכפיהרען? די געטער וואס שיכור'ן און טוען כל־דבר אסור פאדערען עס געוויס ניט!

געוויס האט זיך פון צייט צו צייט ארויסגעריסען דא אדער דארטען מחשבות וועגען יושר און מיטלייד צו אי־מיצען אנדערש, נאך איי־ער די אידען זיינען ערשיענען אויף דער ביהנע פון דער וועלט־געשיכטע, אבער דאס האט ניט געקענט ווערען קיין שיטה, קיין פעסטע ארדנונג, קיין אנשויאונג, קיין איבערצייגונג אזוי לאנג ווי מענשען האבען געגלויבט, אז עס איז ניטא קיין ארדנונג, קיין געזעצע אין די קרעפטען פון דער נאטור און אז די געטער וואס הערשען איבער דיעזע קרעפטען זיינען פארנומען אין א ווילדען שפיעל פון ערפילען יעדער איינער זיינע פערזענליכע תאוות אויף דעם חשבון פון שכן־גאט. ווען מען האט געגלויבט אין אנארכי אין דער נאטור, האט מען ניט געקענט אנדערש ווי גלויבען אין אנארכי, אין אלעס וואס בעלאנגט צו רעכט און אונרעכט.

די גרויסע רעוואלוציאן אין מענשליכע געדאנקען, די גרעסטע פון אלע רעוואלוציאנען אין דעם גייסט פון מענ־שען זייט די וועלט שטעהט איז פארגעקומען ווען די אי־

דישע רעליגיאָן האָט ערקלעהרט אחדות־הבורא. די וועלט איז ניט קיין שפּיעל פון ווילד־צולאָזענע עלעמענטען. אלעס איז די שאַפונג פון איין גרויסען שעפּער וואָס האָט אוועק־געלייגט די אייזערנע געזעצע ווי אזוי זיי זאָלען זיך פיהר־רען. עס איז זיין וואונש און זיין בעפעהל, אז עס זאָל זיין אָרדנונג אויף דער וועלט, עס איז קיין הפקר, עס איז פאראַן א בעל־הבית ועמען אלע מוזען פאָלגען, סיי די קרעפטען פון דער נאטור, וועלכע ער האָט בעשאַפען און סיי די מענ־שען וואָס זיינען פון איהם געשאַפען געוואָרען. און אזוי איז ער איינער, די וועלט איז איין גאַנצע זאַך און די מענשהייט איז איינס. אלע זיינען טהיילען פון איין גאַנצעס און עס איז פאראַן פפליכטען פון איין טהייל צו די איבעריגע, פון איין מענש צום אנדערן, פון איין גרופּע צום אנדערן. גאָט פארנעהמט זיך ניט מיט נארעריי, מיט אינטריגען, ער איז די גערעכ־טיגקייט אליין. ער איז דער אמת אליין, ער האָט פיינט פאַלשקייט, ער האָט פיינט ווען דער שטארקער נוצט זיין כח צו טאָן אונרעכט און ער פערלאַנגט, אז די מענשען זאָלען זיין ווי ער!

פון דעם רעיון פון דער איינהייט פון גאָט האָט דער אידישער גלויבען ארויסגעצויגען די גרויסע לעהרע פון א הויכען און נאָבעלען פפליכט צו וועלכער דער מענש איז אונטערוואָרפען, די פפליכט פון ניט טאָן דאָס וואָס עס ווילט זיך, נאָר דאָס וואָס איז גערעכט, ווי עס זאָגט ריכטיג פיליפ וואָן נעססע מייערס: "עס איז געוועזען ישראל'ס גליקליכער שיקזאל צו ווערען דער לעהרער פון דער מענש־הייט פון דעם אמת, אז עס איז פאראַן אן איינציגער און גערעכטער גאָט, און צו זיין דער בעשאַפער פון א מאָראַ־לישען אידעאל, וועלכער איז היינט דער העכסטער עטישער בעגריף ביי אלע ראַסען פון דער מערב־וועלט, און די שטארקסטע מאָראַלישע קראַפט אין דער וועלט־געשיכטע".

דער ביטערער קאַמפּף וואָס די אידישע רעליגיאָן האָט געפיהרט געגען געצענדיענסט איז ניט בלויז געוועזען א מלחמה פיר א גרויסען פילאָזאָפישען אמת, געגען פאַלשע בעגריפען, עס איז אויך געוועזען אין דערזעלבער צייט א

קאמפף געגען פארדארבענהייט, געגען שלעכטעס פון מענש צו מענש, געגען אכזריות, געגען אלע סארטען אונטערדריקונגען, געגען דער חיה וואס זיצט אין מענשען. עס איז געווען א מלחמה צו אויפהויבען דעם מענשען צו פפליכטען, צו אידעאלען, צו דער אויסשפרייטונג פון דער מענשליכער הארץ, עס זאל ארייננעהמען אלע מענשען וואס לעבען אויף דער וועלט. די אידעע פון איין גאט האט געהייסען ביים אידען איין פיהרערשאפט, איין אויטאריטעט, וועלכער צייגט אן דעם וועג צו גערעכטיגקייט אלס דער העכסטער אידעאל פאר'ן מענשען, אלס געגענזאץ צו געצענדיענסט, וואס האט געמיינט: אהן פרינציפען און אהן פפליכטען.

און פון דאנען שטאמט עס די וואונדערליכע צוזאמענמישונג אין יודענטום אויף שריט און טריט פון די צוויי גרויסע פרינציפען וועלכע איך וואלט וועלען אנרופען געטליכקייט און מענשליכקייט. ווען דער איד שניידט זיין פעלד, ווערט ער אנגעזאגט, אז ער מוז לאזען א טהייל פאר דעם ארימאן, און דאס ווערט ניט בעטראכט אלס נדבה, עס ווערט בעטראכט אלס א חוב וואס עס קומט דעם ארימאן געזעצליך, ווייל ער איז ארעם און עס הייסט ווידער מיט דעם נאמען "גערעכטיגקייט" (צדקה). ווען דער איד נעהמט א משכון א בגד, וועלכען דער ארעמאן דארף האבען אום צו לייגען זיך שלאפען, מוז ער עס איהם ביינאכט געבען צוריק. און ווי גוואלדיג קלינגען די ווערטער אין דער תורה וואו עס ווערט געזאגט, אז מען זאל ניט דריקען דעם יתום און דער אלמנה, ווארום ווען ער וועט שרייען צו גאט וועט זיין צארן ברענען און אייערע ווייבער וועלען זיין אלמנות און אייערע קינדער יתומים. ניט אומזיסט האט גאט ביי אידען דעם טיטול דער פאטער פון יתומים און דער דיין פון אלמנות.

וואו נאר די אידישע תורה קומט צו א פונקט וועגען ארעמאן, ווערט איהר טאן א פייערדיגער, און די ווערטער ווערען געשליידערט ווי גראנאטען, ווען די נביאים קומען צום פונקט פון דריקען און עקספלאאטירען דעם ארימאן, שטעכען זייערע רייד ווי שארפע שפיזען: "איהר מאהלט די פנים'ער פון די ארימע לייט!" שרייט אויס דער נביא

אין דעם אויסברוך פון זיין צאָרן. און ווי ריהרענד זיינען די ווערטער פון חומש וועגען א בעפריימען קנעכט, וועלכען מען טאָר ניט אוועקלאָזען ליידיג: דו זאָלסט איהם מיט־געבען — זאָגט דער אידישער געזעץ — פון דיינע שעפסען, און פון דיינע תבואה, און פון דיין וויין, פון אלעם וואָס גאָט האָט דיר געגעבען זאָלסטו איהם געבען!

מען דארף זיך נאָר פאָרשטעלען ווי אזוי א בעפרייטער שקלאַף געהט אויפ'ן וועג מיט ליידיגען, ער געהט אין דער ברייטער וועלט אריין ניט פאַרזאָרגט אפילו וואָס ער וועט עסען אין דער ערשטער נאכט פון זיין וואנדערונג, נאכדעם ווי ער האָט אזוי לאנג געהאָרעוועט און געשאפען פאר זיין בעל־הבית — מען דארף זיך פאָרשטעלען אזא בילד, אום צו פארשטעהן די ווערטער פון דער תורה, וואָס האָט ניט געשפּאָרט קיין ווערטער און אויסגערעכענט אלעם וואָס דער בעל־הבית זאָל געבען. א בעל־הבית, ווי עס ווייזט אויס, האָט ניט קיין שטארקען חשק צו געבען, און מען דארף מיט איהם פּיעל איינ'טענה'ן. איך האָב שוין געזעהן אין די מאָדערנע צייטען, ווי מענשען וואָס ארבייטען אָב צעהנדליגע יאָהרען ווערען אוועקגעלאָזען מיט גאָר ניט. די תורה אָבער פאָדערט פאר'ן ארבייטער אמוויינינגסטענס ביים אוועקגעהן א טהייל פון דעם קאפּיטאל וואָס ער האָט געשאפען.

און דאָ זעהט מען ווי דער אידעאל פון גערעכטיגקייט איז געבויט אויף דער אידעע פון אחדות־הבורא; וואָס דיין גאָט האָט דיר געגעבען, זאָלסטו איהם געבען. גאָט איז דער בעל־הבית פון אלע פאַרמעגענס און ער פאָדערט פאר'ן ארימאַן א חלק. אָבער פון דעמזעלבען פּרינציפּ איז ארויס־געוואַקסען נאָך א גרעסערע אידעע, אז קיין אבסאָלוטע איי־גענטהום זאָל ניט זיין, די ערד זאָל זיך אומקעהרען צום פארקויפער אין דעם יאָהר פון יובל. דאָס איז דער געזעץ אויף וועלכען אלע סאָציאלע רעפאָרמער בויען זייערע פאָ־דערונגען. און דיעזער פּרינציפּ ווערט פאָרמולירט מיט דעם געוואלדיגען ארגומענט: כי לי כל הארץ. די ערד איז דאָך מיינע און קיינער דארף עס ניט צונעהמען אויף אייביג. דער רעיון פון די איינהייט פון גאָט פיהרט צום געדאנק, אז פארמעגענס דארפען ניט אין גאנצען אוועקגענומען ווערען

דורך די רייכע און אז די אָרימע דאַרפען ניט ווערען בע־רויבט פון זייער חלק אין גאָט'ס וועלט.

און ניט נאָר די מענשהייט ווערט אריינגענומען אין דעם בונד פון אחדות וואָס די אידישע רעליגיאָן שאַפט, נאָר אפילו בהמות אויך. עס איז אונמעגליך דורכצונעהמען די גאַנצע גרויסקייט פון דעם פסוק אין דער תורה וואו עס ווערט געזאָגט, אַז דער שבת איז געגעבען געוואָרען צום רוהען, און געניסען פון דער רוהע דאַרף אויך דער אָקס און דער אייזעל! אין אלעם וואָס עס איז פאַראַן געשריבענעס אונטער דער זונן איז ניטאָ קיין זאַך וואָס זאָל זיך קענען פארגלייכען צו דיעזען געזעץ פון דער תורה. דאָ האָט זיך דער גייסט פון גערכטיגקייט אויפגעהויבען ביז דער גרעסטער מדרגה וואָס א מענשליכער מח קען זיך פאָרשטעלען. דער אָקס האָט פאר דיר געארבייט, דו עסט פון זיין פראַצע, ער דאַרף רוהען גלייך מיט דיר, ער איז אַ שותף דיינער און דו דאַרפסט ניט אויסשווינדלען ביי איהם זיין שווער פאַר־דינטען אָברוה. גאָט האָט איהם באַשאַפען גלייך מיט דיר און דו האָסט צו איהם פפליכטען.

און נאָך אין אן אָרט ווערט געזאָגט, אַז ווען דער אָקס דרעשט דיינע תבואה, "זאָלסטו זיין מויל ניט פארשליסען": ער מעג עסען ווען ער טוט דיין ארבייט. און דער אידישער דין שפינט ווייטער דעם דאָזיגען געוואַלדיגען בעגריף פון מענשליכקייט און הייסט, אַז מען זאָל געבען פריהער עסען דער בהמה איידער מען עסט אליין. קיין וואונדער, אַז ווען ישעיה הויבט זיך אויף צו דער גרעסטער אידיליע פון "אחרית הימים", האָפט ער זאָגאַר, אַז א וואָלף מיט אַ שעפּס זאָלען זיין צוזאַמען און אַ לייב וועט מעהר ניט רייסען, ער וועט עסען שטרוי. דער גרעסטער נביא וויל ניט נאָר אַ פריעדען פון דער מענשהייט, ער וויל א איינהייט פון דער גאַנצער וועלט וואָס זאָל שטימען מיט דער איינהייט פון גאָט.

און פונקט ווי די פילאָזאָפי פון אחדות־הבורא איז פול אין יעדע אידישע הויז און אין אלע מצוות וואָס דער איד טהוט, אַזוי איז די לעהרע פון דער אחדות פון דער מענשהייט די טרייע בעגלייטערין פון דעם אידען פון זיין פריהעסטער

יוגענד ביז זיין טויט. אין זיין דאַווענען, אין זיין לערנען, אין זיינע שבתים און ימים־טובים, אין זיין גאַנצען לעבען, אין זיין פיהלען און זיין דיינקען, אין דעם מאַרך פון זיינע ביינער איז דורכגעוועבט די גרויסע אידעע פון מענשהייט און גערעכטיגקייט. אַט פון דאַנען שטאַמט עס די אידישע ליעבע צו פרייהייט, צו גלייכהייט און אַלעס וואָס דערמיט איז פאַרבונדען.

גאָט און נאַטור; ירושלים און אטהענס

דער בעריהמטער ענגלישער שריפטשטעלער- מעטיו אָרנאלד האָט געזאָגט, אז די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט בעוועגט זיך צווישען צוויי שטראָמען, א אידישען און א גריכישען. די קולטור פון די ציוויליזירטע פעלקער באשטעהט פון צוויי טהיילען, העללעניזם, וואָס קומט פון גריכענלאַנד, און העברעאיזם, וואָס קומט פון ארץ-ישראל. אמאָל איז גובר העללעניזם און אמאָל איז העברעאיזם שטארקער.

מיר ווילען זיך נאָר אָבשטעלען אום צו ציהען א פאר־גלייך צווישען די צוויי „ריזע אויבער-נאַציאָנען, דאָס פאָלק פון רעליגיאָן און דאָס פאָלק פון פילאָזאָפי, די אידען און די גריכען אין בעצוג צו די ברייטע אידעען פון גערעכטיג־קייט און מענשליכקייט.

מיר האָבען אין פאָריגען קאפיטעל געזעהן ווי אזוי די אידישע תורה האָט זיך אָנגענומען פיר דעם שקלאַף, פיר דעם אָרימאַן, פיר דעם שוואכען און ווי אזוי די נביאים האָבען פאַרטגעזעצט דיעזען קאמפף פיר שוואכע מיט פייער און עקסטרימסטען ענטוזיאזם. אומזיסט וועט איהר זוכען עהנ־ליכעס ביי דעם פילאָזאָפען-פאָלק פון גריכענלאַנד. עס בלאָזט א קאלטער ווינד אויף אייך ווען איהר קומט אריין אין דער שעהנער לאַנד פון די העלענען. אומזיסט וועט איהר דאָרטען זוכען דאָס פלאַמענדע וואָרט געגען די "וואָס פארקויפען אָן אָרימאַן פאר א פּאָאר שיך", אָדער די וואָס ליגען אויס־געצויגען אויף זייערע בעטלאך פון עלפאַנטביין און האַלטען די גזלה פון אָרימאַן אין זייערע הייזער. די גרויסע גריכישע פילאָזאָפען קימערן זיך ניט וועגען אזעלכע זאכען. מיר ווע־לען נעהמען די דריי גרעסטע פילאָזאָפען וואָס די וועלט־געשיכטע האָט ארויסגעגעבען: סאָקראטעס, פּלאטא און אָריסטאטעל און זעהן ווי זיי שטעהען צו דער פראגע פון גערעכטיגקייט און מענשהייט.

סאָקראַטעס איז דער וואונדערליכער גייסט וואָס האָט אַרויפגעלייגט זיין שטעמפּעל אויף דער מענשהייט. דאָס איז דער שאַרפער טיעפער סאָקראַטעס, דער איידעלער דיינקער וואָס גלויבט, אַז די העכסטע זאַך אויף דער וועלט איז דיינקען און וויסען, אָהן וויסען קען, ביי איהם, קיין זאַך ניט זיין, "ווייס זיך אליין" איז געוועזן זיין כלל, דאָס איז דער עהרליכער סאָקראַטעס, וואָס האָט געקענט ניט נאָר לעבען מיט זיינע געדאַנקען, נאָר אויך שטאַרבען פאַר זיי אַלס מאַרטירער, שטאַרבען קערפּערליך און בלייבען לעבען אייביג אין דער אַנדיינקונג פון מענשען אַלס לעהרער פון דאָס וואָס איז שעהן און נאָבעל.

און דאָך האָט סאָקראַטעס גאָר ניט צו זאָגען אין שוץ פון די שוואַכע קינדער בעלי־מומים, וועלכע די גריכען פלעגען לאָזען זיך מיטשען און אוועקשטאַרבען. ער האָט ניט קיין וואָרט צו זאָגען פאַר דעם רעכטלאָזען שקלאַף, ער האָט קיין וואָרט צו זאָגען געגען די אונריינקייט פון דער פאַמיליע אין גריכענלאַנד, ער האָט ניט צו זאָגען אַ וואָרט געגען דעם ניעדריגען, כמעט שקלאַפישען צושטאַנד פון דער פרוי ביי די גריכען, ער האָט קיין זאַך צו זאָגען און צו טרוימען וועגען אַ פאַרברידערונג פון דער מענשהייט. אַנשטאַט דעם שפינט ער וואונדערשעהנע טעאָריען, ווי אַזוי אַ מענש זאָל "זיך אַליין וויסען" און דעבאַטירט עס געמיטהליך מיט זיינע תלמידים.

מיר זיינען פאַרטיג מיט סאָקראַטעס.

דאַן קומט פּלאַטאָ, דער ריעז צווישען אַלע פילאָזאָפען. פּלאַטאָ וואָס האָט געשאַפען דעם בעגריף פון אידעאַליזם, פּלאַטאָ וואָס איז געוועזן ניט נאָר אַ דיינקער ווי סאָקראַטעס, זיין רבי, נאָר איז געוועזן אַ דיכטער, האָט געקענט אריינדרינגען אין יעדער ערשיינונג און זעהן דאָס פאַרשטעלטע, דאָס פאַרבאָרגענע, וואָס האָט פאַרשטאַנען דעם וואָרט "נשמה" מעהר ווי אירגענד וועלכער פילאָזאָף און משורר פון גריכענלאַנד. פּלאַטאָ וואָס האָט אַזוי טיעף אַנאַליזירט וואָס איז פריינדשאַפט און וואָס איז ליבשאַפט.

אָבער איהר וועט ביי פּלאַטאָ ניט געפינען דאָס וואָס איהר האָט געזוכט און ניט געפונען ביי סאָקראַטעס. אַזוי

ווי דער רבי, אזוי איז דער תלמיד, בלינד צו די גרויסע עולות און חסרונות אין דער מאָראל פון זיין צייט. אדרבה: "ער גיט אן הסכמה צו לאָזען אויסגעהן קראַנקע פעלער־האַפטע קינדער, ער מאכט די מאָראַליטעט פאר אן אריסטאָקראַטישע קלאַסס־זאַך — — ער אקצעפּטירט שקלאַפעריי אַלס אַ גוטיגע אינסטיטוציאָן פון שטאַאט. ער שליעסט אוים די ניט־גריכען פון דער מאָראַלישער ספערע, און ער הויבט זיך קיינמאָל ניט אויף, ווי א אידישער נביא, איבער דעם אַלגעמיינעם גריכישען שטאַנדפּונקט צו דער־פיהלען דעם גרויסען געזעץ פון מאָראַלישען פּראָגרעס און צו דעם אויסזיכט פון היסטאָרישען צוועק — די עטישע איינהייט פון דער וועלט" (פיליפּ וו. נ. מייערס).

מיר קומען צו אריסטאָטעל, וועלכער פארנעהמט אזא גרויסען פּלאַץ אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע. אריסטאָ־טעל איז ניט נאָר א גרויסער פילאָזאָף, נאָר אויך א וועלט־מענש, דער רבי פון אלעקסאנדער מוקדון און זיין בעגלייטער אויף פיעלע רייזעס, און דאָך איז ניטאָ ביי איהם אפילו קיין סימן פון א אידעע וועגען א גאַנצע מענשהייט. פאַרקעהרט, ער איז נאָך אַוועק ווייטער ווי אַנדערע אין איינטהיילען די מענשען אין קלאַסען, העכערע און ניעדריגע. די ניעדריגע קלאַסען קענען, לויט זיין מיינונג, קיין מעשים טובים ניט האָבען, זיי זיינען נאָר בעשאַפען געוואָרען צו דינען און זיין אונטערטהעניג. ער האָט געהאַלטען פיר אן עולה ווען אימיצער האָט געדיינקט, אז מענשען זיינען גלייך. וואָס אנבעלאַנגט צו שקלאַפען האָט ער געגלויבט, אז זיי זיינען דערצו בעשאַפען געוואָרען, זיי זיינען ניט מעהר ווי "לעבע־דיגע אינסטרומענטען".

און וועהרענד די אידישע תורה האָט אָנגעזאָגט, אז מען טאָר ניט נעהמען קיין נקמה ("לא תקום ולא תטור") און האָט געגעבען א געזעץ, אז ווען אימיצער זעהט דעם אייזעל פון זיינעם א שונא, דאַרף ער איהם עס בריינגען צו פיהרען צו איהם אהיים, אין דערזעלבער צייט וואָס נקמה איז ביי דער אידישער רעליגיאָן בעטראַכט געוואָרען פיר א זעהר ניעדריגען פאַרברעכען, האָט מען אין גריכענלאַנד געהאַל־טען נקמה אלס א זעהר הויכע מדה און דאָס מוחל זיין איז

געווען פאַררעכענט פיר א שוואַכקייט און א חרפּה, און פּלאַטאָ אליין זאָגט, אַז צו טאָן א רעה א שונא איז א דרינ־גענדע פּפליכט.

אָט אַזוי זיינען געקומען די אידען דורך רעליגיאָן צו דער העכסטער מדרגה פון מענשענליבע און די גריכען האָבען ניט געקענט דאָס דערגרייכען דורך פילאָזאָפי. דערפאַר איז די גריכישע ציוויליזאַציאָן אונטערגעגאַנגען ווען די גריכען זיינען נאָך געזעסען אויף זייער באָדען, און די אידישע צי־וויליזאַציאָן איז געבליבען שטאַרק אפילו נאָכדעם ווי די אידען זיינען פאַרטריבען געוואָרען אין דער פרעמד. און דערפאַר האָט די לעבענדע מענשהייט געזוכט פיהרערשאַפט ניט אין אַטהענס, וואו די גרויסע פילאָזאָפען זיינען געווען, נאָר אין ירושלים, וואו די גרויסע נביאים זיינען געווען.

* * *

וואָס איז אָבער געווען די אורזאַכע פאַרוואָס אַזאַ הויכע פאָלק ווי די גריכען וואָס האָט עררייכט אַזאַ הויכע שטופע אין פילאָזאָפי, אין קונסט און אין וויסענשאַפט האָט ניט געקענט זיך אויפהויבען צו א העכערע וועלט פון מאָראַל? וואָס איז די משא וועלכע איז געלעגען אויף דעם גרי־כישען גייסט, וואָס האָט איהם ניט געלאָזען זיך צו דער־הויבען צו ברייטע וועלט־אידעאַלען און פּפליכטען?

די משא וואָס האָט אַראָבגעשלעפּט די גריכישע ציווי־ליזאַציאָן צו דער ערד און האָט עס ניט געלאָזען זיך אויפ־הויבען העכער אין בעצוג צו מענשהייטס־אידעאַלען איז געווען די צוגעבונדענקייט פון דעם גריך צו דער נאַטור. דער הויפּט־פּרינציפּ פון גריכישען לעבען איז געווען צו לעבען "אין איינקלאַנג מיט דער נאַטור". אין דיעזע איינציגע ווערטער איז געלעגען די גאַנצע גריכישע אויפפאַסונג פון דער וועלט און דער גאַנצער בעגריף ווי אַזוי א מענש זאָל זיך פיהרען. דער גריך האָט געדיענט די נאַטור מיט אַלע פעדימלעך פון זיין נשמה, דורך זיין מיטהאָלאָגי האָט ער פאַרגעטערט בלויז די נאַטור און זיין איינציגער וואונש איז געווען צו ערפילען דאָס וואָס די נאַטור זאָגט צו איהם, וואָס די נאַטור בעוועגט אין איהם.

איינער פון די גרויסע גריכען האט געזאגט : ״זיי וואס דו ביסט !״ וועלכעס מיינט קיין אנדער זאך ווי אז א מענש קען ערגרייכען זיין העכסטע שטופע ווען ער וועט אויספאר־שען זיינע נאטירליכע נייגונגען און לאזען זיי פריי שפיע־לען. עס שיינט, אז אפילו די וויכטיגקייט פון פארשען און וויסען אויף וועלכע די גריכישע פילאזאפען לייגען אזוי־פיעל געוויכט איז אויך נאר אום צופריעדענצושטעלען א וואונש ביי די וואס זיינען געניגט דערצו. דער איידעלער מענש האט פארגעניגען און צופריעדענהייט פון פילאזאפי־רען, אזוי האט איהם די נאטור געשאפען און צו ערפילען דיזען וואונש איז פאר איהם אזא פערגעניגען ווי צו ערפילען א פיעל פראסטערען וואונש ביי א פראסטען מענשען. אומע־דום איז אבער דער גרונד דערזועלבער : צו לעבען אין איינ־קלאנג מיט דער נאטור.

אזא פארגעטערען פון דער נאטור קען ניט פיהרען צו קיין פעסטען בעגריף, אז א מענש האט פפליכטען און מוז עס ערפילען. דאס לעבען ווערט גענומען זעהר לייכט ווען מען שטעהט אויף אזא שטאנדפונקט, עס לוינט ניט זיך אנצושטריינגען. א מענש דארף ניט זיין בעסער ווי ער איז. עס איז ניטא קיינער וואס זאל עס ביי איהם פאדערן, ווי־באלד אז אויסער דער נאטור און אויסער דעם אינערליכען וואונש וועלכער קומט אויך פון דער נאטור, איז ניטא קיין אנדער אויטאריטעט, איז ממילא ניטא קיין אורזאכע פאר־וואס מען זאל טאן אנדערש ווי עס ווילט זיך.

אלס ביישפיעל : די גריכישע פילאזאפי האט זיך ניט געשטעלט געגען נקמה, ווייל דאס איז אן עלעמענטארע קראפט פון דער נאטור. זי האט ניט געפונען קיין ווארט פון שוץ פיר אלטע־לייט, וועלכע זיינען געוועזן אין גריכענלאנד פארלאזען און פאראכטעט, ווייל פון דעם שטאנדפונקט פון דער נאטור זיינען אלטע לייט ניט נוצבאר און די נאטור ווארפט ארויס דאס וואס איז ניט נוצליך. רעספעקט צו אלטקייט און שוואכקייט איז געווים ניט קיין נ א ט י ר־ל י כ ע פאדערונג. די אידישע תורה האט זיך איןביידע זאכען געשטעלט דירעקט געגען דער נאטור, וויסענדיג ווי נקמה איז ליעב, האט זי עס פארבאטען. וויסענדיג ווי אלט־

קייט איז פון נאטור פאראכטעט, האט זי געהייסען געבען כבוד און זאגאר זיך שטעלען פיר אלטע לייט.

די נאטור איז ניט מאראליש, זאגט דער גרויסער פאר־שער האקסלי. און ניטשע, בויענדיג אויף דער נאטור, אויף דעם כלל פון דארוויניזם, אז דער שטארקער דארף פארניכטען דעם שוואכען, זאגט, אז רחמנות איז א פארברעכען. די גרי־כישע פילאזאפען זייענדיג די דיענער פון דער נאטור האבען ניט געקענט ענטוויקלען חויכע מאראלישע בעגריפע, האבען ניט געקענט בעגרייפען פפליכטען צו בעקעמפפען די נאטור וועלכע איז ביי זיי געווען די העכסטע קדושה.

נאר די אידען מיט זייער אמונה, אז עס איז פאראן א י י ן באשעפער פון דער וועלט, וואס שטעהט העכער ווי די נאטור־קרעפטען, האבען געקענט שאפען דעם בעגריף, אז פפליכטען שטעהען העכער ווי ווינשע, אז די הארץ מיט איהרע פארלאנגען איז ניט די וועג־ווייזערין פאר'ן מענשען. אדרבה ; ולא תתורו אחרי לבבכם, איהר זאלט ניט געהן נאך אייערע הערצער. דורך דעם כח פון : כה אמר ד', האבען זיך די אידען בעפרייט פון די שקלאפעריי צו דער נאטור און האבען געצייגט, אז גאט איז העכער ווי די נאטור און דער מענש איז העכער ווי די חיה וואס איז צו דער נאטור גע־שמידט אין קייטען.

און דאס איז דער גרויסער טריאומף פון יודענטום איבער העללעניזם, פון דעם אידען איבער דער וועלט ! דער שליסעל פון יודענטום איז אינערליכע פרייהייט, די פרייהייט פיז מענשליכען ווילען איבער זיינע ליידענשאפטען. און דאס גאנצע אידישע לעבען איז געבויט אויף דיעזען פונדאמענט פון מענשליכע פרייהייט.

דער "יצר הרע" און דער "יצר־טוב"

מיר זיינען געקומען צו א געוואלדיג־וויכטיגע פראגע — א פראגע, וואס שטעהט אין רעכטען מיטען פון אלע פראב־לעמען פון ציוויליזאציאן און קולטור, און זי איז אזוי ברע־נענד הייגט פונקט ווי זי איז געווען ברענענד מיט באלד דריי טויזענד יאהר צוריק, ווען מען האט אנגעפאנגען וועגען איהר קלעהרען. די פראגע איז:

איז די מענשליכע נאטור גוט אדער שלעכט? קומען מיר אויף דער וועלט מיט גוטע נייגונגען, אדער שלעכטע? ווילט זיך אונז גיכער צו טאן גוטעס אדער שלעכטעס?

דער בעריהמטער פראנצויזישער פילאזאף זשאן זשאק רוססא ענטפערט קלאר און שארף, אז די מענשליכע נאטור איז דורכאויס גוט. מיר, מענשען, זיינען אייגענטליך פול מיט אלע גוטע נייגונגען און מיר רייסען זיך אלע דורך אונ־זער נאטירליכען חשק צו טאן נאכאנאנד מעשים טובים איינע צו די אנדערע, קורץ, מיר מיינען נאר דאס בעסטע און מיר וואלטען וועלען טאן דאס בעסטע, דער אונגליק איז נאר, וואס מען מאכט אונז דא קאליע און מען פארדארבט אונזער נאטירליכע גוטסקייט. ווער פארדארבט עס? די רעגיערונגען, די שלעכטע ארדנונגען און אינסטיטוציאנען, די שלעכטע ערציהונג, וואס פיהרט אונז אראב פון דרך הישר, ווען ניט דיעזע זאכען וואלט אלעס געווען גוט און שעהן אין דער מענשהייט.

פונקט קאפויר זאגט דער בעריהמטער דייטשער פילא־זאף שאפענהויער. לויט זיין מיינונג, זיינען מיר אלע רשעים גמורים פון דער נאטור, מיר זיינען ליגנערס, צבוע׳קעס, אויסוואורפען, וואס זיינען ניט פעהיג צו טאן איין גוטע זאך אין דער גאנצער צייט וואס מיר לעבען דא אויף דער וועלט. אויב עס דאכט זיך אמאל אויס, אז מיר טוען יא א גוטע זאך איז עס נאר, ווייל מיר נארען אב דעם צושויער. מיר

יאמערן אויף א טויטען, ווייל מיר ווילען מאכען אן איינדרוק אויף אונזערע שכנים אדער ווייל דורך דעם טויט פון דעם וועלכען מיר בעקלאגען האבען מיר עפעס פארלארען א זאך פון וועלכער מיר האבען נוצען געצויגען. די פרויען וואס זיי־נען עהרליך, איז עס נאר דערפאר וואס קיינער וויל זיי ניט אנקוקען און זיי האבען דעם גרעסטען צער וואס קיינער האט זיי ניט געבראכט צו א נסיון, וועלכען זיי וואלטען ניט אויסגעהאלטען. די יונגע, די אלטע, קיינער איז ניט בעסער איינער פאר'ן אנדערן, די מענשהייט איז פארדארבען פון קאפ ביז די פיס און מיר אלע זיינען ניט מעהר ווי אן עלענ־דעם געזינדעל.

דאס זיינען די צוויי עקסטרימען אין דער פראגע פון אונזער נאטור און צווישען דיעזע צוויי עקסטרימען זיינען פאראן אנדערע ריכטונגען פון וועלכע א טהייל האלטען מיט רוססא און א טהייל וואנדערען צוזאמען מיט דעם פארבי־סענעם שאפענהויער אויף דעם וועג פון פעסימיזם.

אבער, ווי געזאגט פריהער, האט זיך דער ויכוח ניט אנ־געפאנגען פון רוססא און פון שאפענהויער, עס האט זיך אנגעפאנגען ווייט אמאל אין אלטערטום אונטער אנדערע פארמען און אונטער אנדערע אומשטענדען, אבער מיט דעמ־זעלבען אינהאלט. די צוויי מיינונגען, די איינע, אז די נאטור איז גוט און שעהן און אז מען דארף קיין זאך מיט דעם מענ־שען ניט טאן, נאר לאזען אים געהן מיט דער נאטור און די אנדערע, אז די נאטור איז שלעכט, זיינען געווען פארטראטען פון צוויי גרויסע און פילאזאפישע נאציאנען. די ערשטע איז געווען פארטראטען דורך די גריכען און די צווייטע דורך די אינדיער, א פאלק וואס האט בעשאפען אן אייגענע פילאזאפי ארום דערזעלבער צייט ווען ביי אידען האבען געלעבט די גרויסע נביאים און אין גריכענלאנד האבען געלעבט די גרוי־סע פילאזאפען. עס איז ניט מעגליך צו האבען א ריכטיגען בליק איבער דעם קאמפף צווישען די אידישע רעליגיאן און דער גריכישער פילאזאפי, און איבער די יעצטיגע שטרע־מונגען אין דער אייראפעאישער קולטור אין בעצוג צו דער פראגע פון יודענטום, אויב מען זאל זיך ניט אבשטעלען אויף דער שאלה אויף וועלכער מען האט געגעבען כמעט אין

איין צייט דריי פאַרשיעדענע תשובות אין דריי בעזונדערע מדינות: גריכענלאַנד, אינדיען און ארץ־ישראל.

די גריכען, וועלכע זיינען געווען אַזוי שטאַרק אריינגע־טאָן אין דיענען די נאַטור, האָבען געגלויבט, אז מען דאַרף וויינ[ג] זיך אינטערעסירען מיט אויסבעסערען דעם מענ־שענס נאַטור. אַלעס איז גוט און אַלעס איז שעהן אין מענ־שען, אויב נאָר עס איז אין איינקלאַנג מיט דעם פערלאַנג פון נאַטור. דערפאַר זיינען געווען וויניג זאַכען, וועלכע דער גריך האָט זיך פאַרפליכטעט אויסצומיידען. די וועלט איז שעהן און גוט — האָט דער גריך געקלעהרט — און אונזער אויפגאַבע אויף דער וועלט איז צו געניעסען.

גאַנץ אַנדערש איז עס געווען ביי דער צווייטער פילאָ־זאָפישער פאָלק, די אינדיער. אין יענער לאַנד האָט מען גע־גלויבט, אז אַלעס אויף דער וועלט איז שלעכט און ביטער. אוואו מען גיט זיך א קעהר איז יסורים. "געבאָרען ווערען איז יסורים, שטאַרבען איז יסורים, און צו אָבגעבען זיך מיט עולם־הזה איז אויך יסורים". אַלעס ארום אונז איז דונקעל אָהן א שום שטראַהל פון ליכטיגקייט. און פונקט אַזוי ווי דיעזע וועלט טויג ניט און עס איז ניט כדאי דאָ צו מאַטערן זיך, אַזוי איז יענע וועלט אויך גאָר ניט ווערטה. דער איינ־ציגער וועג פאַר דעם מענשען איז צו מבטל זיין די וועלט און צו האָפען און וואַרטען אויף דעם מאָמענט ווען אַלעס ענדיגט זיך און ווען ער, דער מענש, געהט אריבער אין דער אייביגער גאָר־ניטקייט, די "נירוואַנאַ", דאָס איז דער לעצ־טער וואָרט פון דער פילאָזאָפיע פון אינדיען ווי זי ווערט אויסגעדריקט אין בודהיזם.

צו דיעזע צוויי קאָנטראַסטען זיינען געקומען די צוויי נאַציאָנען, די גריכען און די אינדיער. ביידע נאַציאָנען האָ־בען זיך פיעל אָבגעגעבען מיט בעטראַכטען די נאַטור, ביידע האָבען געוואָלט לערנען א משל פון די נאַטור־קרעפטע אויף דעם לעבען פון מענשען און זיי האָבען עס געלערענט אין צוויי פאַרשיעדענע וועגען, וועהרענד די גריכען האָבען גע־פונען אין די נאַטור־קרעפטע דעם לעסאָן, אז מען דאַרף זיך נים זאָרגען און אז יעדער דאַרף ארויסציהען פון לעבען אַזוי־פיעל פערגעניגען, ווי פיעל ער קען נאָר און זעהן צו האָבען

פּליכטען אזוי ווייניג ווי ער קען נאָר, האָבען די אַנדערע געפונען אין די נאַטור־קרעפטע מורא'דיגע אכזריות'דיגע קרעפטען, בלינדע כחות וואָס צוברעכען און צעמאָלען אַלעס וואָס שטעהט זיי אין וועג. זיי האָבען בעטראַכט ווי הילפ־לאָז דער מענש איז אין דעם ווילדען רויש פון די נאַטור־כחות, זיינען געוואָרען פול מיט פאַרצווייפלונג און האָבען געפונען דעם איינציגען אויסוועג אין א שטענדיגען פּעסי־מיזמוס, צער און וועהטאָג און אין פאַרטרינקען די נשמה אין מחשבות פון אייביגען גאָר־ניט.

ביידע נאַציאָנען, ניט די גריכישע און ניט די אינדישע, האָבען געקענט שאַפען א מ אָ ר אַ ל י ש ע פעסטע אַנ־שויאונג פון זייערע צוויי פאַרשיעדענע נאַטור־פילאָזאָפיען. די גריכען, ווייל זיי האָבען צופיעל געדיענט די נאַטור, און די אינדיער, ווייל זיי האָבען צופיעל פאַרוואָרפען די נאַטור. דאָרטען, וואו מען פאָלגט דאָס וואָס די נאַטור דיקטירט, קען מען ניט ענטוויקלען קיין גייסטיגע קראַפט זיך צו בעהערשען און זיך שטעלען א י ב ע ר דער נאַטור. ביי די אינדיער האָט אויך ניט געקענט ווערען ענטוויקעלט א פעסטער מאָראַלישער לעבען, ווייל מען האָט דאָס לעבען אליין מבטל געווען. געוויס איז ביי די אינדיער פאַראַן די לעהרע פון מוחל זיין זינד, פון ניט אָנריהרען א שוואַכען און אַנדערע מאָראַלישע פאַר־אָרדנונגען, אָבער וואָס איז די פּעולה, אז דאָס לעבען אליין איז פאַרדונקעלט, אז עס איז ניטאָ קיין זאַך וואָס זאָל וואַרי־מען די נשמה, אז עס איז ניטאָ קיין אינערליכער זעעלען־קאַמפּף, ווייל אַלעס איז טויט אין דער אינדיש־בודהיסטישער וועלט, קיין האָפנונג, קיין לעבענס־לוסט און וואו עס איז ניטאָ קיין לעבענס־לוסט קען קיין מאָראַל ניט זיין פונקט ווי עס קען ניט זיין קיין מאָראַל ווען אַלעס איז טויט. דאָס אינדיש־בודהיסטישע לעבען איז טויט נאָך איידער ער קומט צו דער "נירוואַנאַ".

* * *

די איינציגע ריכטיגע תשובה אויף דער פראַגע: איז דעם מענשענ'ס נאַטור גוט אָדער שלעכט האָט געגעבען דאָס אי־דישע פאָלק: ניט די נאַטור איז דורכאויס גוט און ניט זי איז דורכאויס שלעכט, ניט מען דאַרף איהר דינען און טאָן

דאָס וואָס זי הייסט "דורך איהר שטימע אין מענשענ'ס הארצען" און ניט מען דאַרף איהר מבטל זיין און פון איהר אנטלויפען.

דאָס יודענטהום זאָגט זיך אָב זיין אורטהייל איבער דעם ענין מיט זיין קורצען און מעכטיגען לשון : כי יצר לב האדם רע מנעוריו, די נאַטור פון מענשענ'ס הארצען איז שלעכט פון זיין יוגענד. מען דאַרף ניט האָבען קיין סך בעווייזע, אז די נאַטור פון מענשען איז שלעכט. פון וואַנען וואָלט געקומען אזוי פיעל פאַלשקייט, אזוי פיעל פאַרברעכענס, אזוי פיעל געמיינהייטען אויף דער וועלט, אויב ניט פון די שלעכטס־קייט פון דער נאַטור. האָט דאָך שוין דער ענגלענדער לעקי געענטפערט אויף דעם שטאַנדפונקט פון רוססאָ, אז אויב דער מענש וואָלט געווען דורכאוים גוט פון דער נאַטור, וואָלט דאָך ניט געקענט זיין קיין שלעכטע רעגיערונג, שלעכטע אינסטיטוציאָן און שלעכטע ערציהונג וועגען וועל־כע רוססאָ קלאָגט זיך, אז זיי מאַכען קאַליע דעם מענשען !

מען דאַרף אָבער ניט קיין בעסערע בעווייזע ווי יעדער מענש קען אליין האָבען פון זיך. דערמאָנט זיך אָן די שלעכטע געדאַנקען וואָס איהר אליין האָט געהאַט אין געוויסע צייטען און איהר האָט זיי אונטערדריקט און איהר ווייסט וויסען צו וואָס פיר שלעכטע טהאַטען די נאַטור איז פעהיג צו טרייבען דעם מענשען ! די נאַטור האַלט ניט אָב דעם שכור צו מאַכען זיך אונגליקליך, די נאַטור האַלט ניט אָב דעם גנב, און די נאַטור האַלט ניט אָב פון צו טאָן אָדער וועלען טאָן אזעלכע זאַכען וואָס ברייננגען אונגליקען ניט נאָר אויף אנדערע מענ־שען, נאָר אויך אויף דעם וואָס טהוט עס ! און קהלת איז גערעכט געווען ווען ער האָט געזאָגט, אז די הארץ פון מענ־שען איז פול מיט שלעכטס ! די נאַטור האַלט אפילו ניט אָב דעם מענשען פון דעם שוידער פון מלחמה, אדרבה, די נאַטור טרייבט דעם מענשען צום קריעג און די וואָס ווילען פאַרענטפערען קריעג גיבען אָן זייער הויפּט־טענה, אז קריעג איז א נאַטירליכע זאַך ! און ניט נאָר מלחמה : עס איז ניטאָ קיין פאַרברעכען וועלכען מען זאָל ניט קענען פאַרענטפערען דורך דער נאַטור, ווארום אלע פאַרברעכענס שטאַמען ווירקליך פון דער נאַטור, פון דעם

חשק וואָס עס קומט אריין דעם פאַרברעכען צו טאָן. דיעזער טריעב, דיעזער ליידענשאַפטליכער אויסברוך פון דער נאַטור ווערט אָנגערופען אין די אידישע ספרים: יצר־הרע.

אָבער צוגלייך מיט דעם יצר־הרע איז פאַראַן אַ יצר־טוב, איז פאַראַן אַ נייגונג אין מענשען צו דאָס גוטע, צו דאָס שעהנע און עהרליכע און עס איז די פפליכט פון מענשען דורך די קראַפט פון זיין ווילען, פון זיין ענטשלוס, צו גובר זיין דעם יצר־הרע דורך׳ן יצר־טוב, עס הייסט, צו שטעלען זיך אויף דער זייט פון דער נאָבעלער שטרעבונג געגען די קראַפט פון דער נאַטור־ליידענשאַפט און עס בע־זיעגען, אָדער ריכטיגער: עס רעגולירען. די גמרא זאָגט: ״דעם מענשענ׳ס יצר־הרע שטאַרקט זיך געגען איהם פון דאָס־ניי אַלע טאָג״. עס קומט אַלזאָ אויס אַ טאָג־טעגליכער קאַמפף. אַ וואונדערליכער קאַמפף, וואָס שטאַרקט די קראַפט פון מענשען און געוואָהנט איהם איין זיך ארויסצורייסען פון די הייטען פון דער נאַטור פון וועלכער ער איז אַ טהייל און זיך איבער איהר גובר זיין.

אָבער ניט אַנטלויפען און ניט מבטל זיין די נאַטור. דאָס יודענטהום איז געגען די וואָס האַסען די נאַטור. דאָס יודענ־טום ליעבט ניט קיין נזיר, ליעבט ניט די וואָס ענטזאָגען זיך פון פאַמיליען־לעבען, ליעבט ניט די וואָס זיינען פאַר־טרויערט, ליעבט ניט קיין מעלאַנכאָליע, אדרבה: די וועלט איז אַ שעהנע און מען דאַרף פון איהר הנאה האָבען, נאָר מיט אַ מאָס. די נאַטור־ערגעגונגען זיינען גוט, שלעכט זיינען נאָר די שלעכטע און שעדליכע ערגעגונגען. דער יצר־הרע אַליין איז אַ ווילקאָמענער גאַסט ווען מען דאַרף איהם האָבען. זאָגט דער מדרש: ״ווען ניט דער יצר־הרע וואָלט קיינער ניט חתונה געהאַט, קיין קינדער געהאַט, קיין הויז געבויט און קיין גאָרטען געפלאַנצט״. אידען דינען ניט די נאַטור — דאָס איז עבודה זרה — אָבער זיי ליעבען איהר, ווייל זיי ליעבען דאָס לעבען. קען מען ליעב האָבען די נאַטור מעהר ווי דער משורר פון ״ברכי נפשי״? ! דער שליסעל צו אַ גליקליכען לעבען אויף דיעזער ערד האָט מען געפונען ניט אין גריכענלאַנד, ניט אין אינדיען, נאָר דאָרטען אויף די בערג פון ירושלים!

די שקלאפען פון דער נאטור

איך וואלט וועלען בענוצען א פראסטען משל וועגען דעם העברעען ענין וועלכען מיר בעהאנדלען דא:

עס שטעהט פאר אייך א גרויסע פינקעלדיגע פלאש וויין. איהר זייט א וויין־ליעבהאבער און דאס געטראנק רעדט צו אייער נאטור און ציהט אייך צו זיך. וואס טהוט איהר?

עס זיינען פאראן פאר אייך דריי וועגען ווי אזוי איהר זאלט לעזען די פראגע: די ערזשטע וועג איז: צו פאלגען דאס וואס אייער נאטור דיקטירט אייך, צוכאפען זיך צו דער פלאש און טרינקען אזויפיעל וויפיעל איהר האט נאר כח צו טרינקען און פאלען שכור אונטערן טיש; די צווייטע וועג איז: ארויסצוווארפען די פלאש מיט די וויין אום ניט צו זיין אויסגעזעצט צו דער געפאהר פון ארייפאלען אין שכרות און מורא האבענדיג פיר די שלעכטע רעזולטאטען צו וואס שכרות פיהרט. ארויסווארפענדיג די וויין וועט איהר דאן, אום איינצושטילען אייער חשק צו דעם געטראנק, זאגען אז די וויין איז א ניעדריגע זאך, אז אין דעם איז פאראן אל־דאס בייזע און אז מען דארף עס פערניכטען פון דער וועלט; די דריטע וועג איז: צו עפענען דאס פלאש וויין, נעהמען פונקט אזוי פיעל וויפיעל איהר פיהלט אז עס איז ניט צופיעל און אז עס וועט אייך ניט שאדען, פערמאכען צוריק די פלאש און צוגעהן צו איהר נאכאמאל נאר דאן ווען איהר וועט פיהלען אז איהר קענט נעהמען נאך אביסעל אהן א שאדען צו אייער פיזישען און גייסטיגען געזונד.

די ערשטע צוויי וועגען זיינען, אזוי צו זאגען, גוי'שע וועגען. די דריטע וועג איז א אידישע. די ערשטע צוויי קומען פון שוואכקייט, די דריטע קומט פון גבורה. אידען זיינען געגען פראהיבישאן, ניט ווייל אידען זיינען פערקאכט אין טרינקען נאר פונקט קאפויר, ווייל אידען האבען קיינ־

מאָל ניט גע'שכור'ט קענען זיי ניט פערשטעהן ווי אזוי מען זאָל אזוי שטאַרק צוגעבונדען זיין צום טרינקען אז אָדער מען זאָל מוזען אריינפאַלען אין שכרות אָדער מען זאָל דאַר־פען אין גאַנצען פאַרוועהרען דאס מאַכען, דאס פערקויפען, כמעט דאס צוריהרען זיך דערצו! אידען קענען ניט פיהלען קיין שנאה צו ווייז, וועלכעס איז ניט שעדליך אויב מען זאָל עס נאָר נוצען אין א ריכטיגע מאָאס. א פאָלק וואס שכור'ט ניט קען קיינמאָל ניט איינפאַלען צו פערוועהרען דאס געטראַנק.

ווייל אין אמת'ן איז שכור'ן און פאַרוועהרען געטראַנק נאָר צוויי זייטען פון איין מטבע.ביידע קומען פון איין קוועלע: פון גרויס תאוה צום טרינקען און פון ניט קענען זיך איינהאַלטען און טרינקען מיט א מאָאס. דאס ניט קענען פערמאַכען די פלאַש אין דער צייט פיהרט אָדער צו שכרות אָדער צו אַנטלויפען אין גאַנצען פון דעם נסיון וועלכען מען קען ניט אויסהאַלטען. ביידע זאַכען שטאַמען דארום פון שוואַכקייט צו בעהערשען זיך, צו קאָנטראָלירען זיך. דאס צופיעל טרינקען און דאס פאַרוועהרען זיינען אייגענטליך נאָר איין זאַך, וועלכע מען קען אויסדריקען אין די ווערטער: זיין א שקלאַף צו דער נאַטור און ניט קענען צו איהר זאָגען, ביז דאַנען וועל איך דיר ערלויבען צו געהן און ווייטער ניט.

די דריטע וועג—איך רוף עס ניט די מיטעלע—שטאַמט נאָר פון אַן אַנדער קוועלע, עס שטאַמט פון דער גבורה פון כאַראַקטער, עס שטאַמט פון שטאַרק ענטוויקעלטע גייסטיגע קראַפט, עס שטאַמט פון דער אידעע פון דעם אמת'ן אויבער־מענש — ניט דער "אויבער־מענש" פון ניטשע, וועלכער איז ניט מעהר ווי א שקלאַף צו זיינע געפיהלען — דעם וועלט־בעזיעגער וואס איז פאָלשטענדיגער בעל־הבית איבער זיינע מעשים און איז זיכער אז ער קעןביישטעהן דעם נסיון און ווען זיך קענען אָבשטעלען ווען ער געהט אויף דעם וועג פון פערגעניגען פונקט דאָרטען וואו מען דאַרף.

אזוי זיכער איז דער איד אז ער וועט ניט שכור ווערען, אזוי פעסט איז ער אין זיין איבערצייגונג אז ער וועט ניט לאָזען זיין נאַטור איהם צו בעהערשען אז ניט נאָר פאַלט איהם ניט איין צו פאַרוועהרען ווייז, נאָר די גמרא זאָגט

בפירוש אז "דער וואס שיידעט זיך אב פון וויין איז א זינ־דיגער מענש". געווים איז ער א זינדיגער מענש! ער האט די פסיכאלאגי פון א זינדיגען מענשען, ער איז א שוועכלינג פון כאראקטער וואס האט מורא צו האבען פערגעניגען טא־מער וועט ער ניט קענען זיך איינהאלטען און עס בענוצען ביז א שעדליכען אופן, אז ניט וואלט ער דאך ניט אנטלאפען פון א זאך פון וועלכע ער קען האבען הנאה.

די גאנצע געשיכטע פון דער ציוויליזאציאן, פון דער קולטור, פון דער רעליגיאן איז א לאנגער און נאך ניט גע־ענדיגטער קאמפף ארום די דריי וועגען וועלכע מיר האבען דא בעהאנדעלט, עס איז א קאמפף איבער דער פראגע וואס זאלען מיר מענשען טהאן, ווי אזוי זאלען מיר האנדלען אין בעצוג צו די שטורמדיגע ליידענשאפטען וואס עס זיינען פאראן אין אונזער הארץ, אין אונזער בלוט, אין בעצוג צו אונזערע מעכטיגע נאטירליכע ווינשע וועלכע שרייען און פאדערען: ערפיל אונז! ווי אזוי זאל דער מענש אלס די העכסטע בעשעפעניש זיך פערהאלטען געגען דער נאטיר וואס איז ארום איהם און אין איהם? זאגט דער פארשער אדאלף וואוטקע: "עס איז ניט מעגליך צו פערשטעהן ריכ־טיג היסטאריע אהן עטיקס; די וועלט־געשיכטע איז די רעא־ליזירונג פון דער מאראל אין דער מענשהייט". דער בעריהמ־טער פארשער לעאפאלד פאן ראנקע בעהויפטעט אז די הויפט קראפט אין דער מענשליכער געשיכטע ליעגט אין דער מא־ראלישער קאנסטיטוציאן פון דער מענשליכער נאטור.

וואס זאלען מיר מיט זיך טהאן אין דער דאזיגער וועלט אין וועלכער מיר קומען אריין פארטיג צו געניסען פון אלעם וואס מיר קענען עררייכען צופרידענצושטעלען אונזערע נא־טירליכע ווינשע? די וועלט איז ליכטיג, אלעם לעבט און ציטערט מיט דער פולקייט פון אינערליכער קראפט, אלעם רעדט צו אונז, ווינקט צו אונז: נעהם מיך! דער געוואלדי־גער געשלעכטליכער טריעב (וועלכער איז ביים מענשען אונ־געהויער פיעל שטארקער ווי ביי דער חיה דערפאר וואס דער מענש האט די קראפט פון פארשטעלונג און ער קען זיך ארויסרופען צו יעדער צייט בילדער און ערשיינונגען וועלכע די חיה קען ניט) האלט דעם מענשען אין זיין מאכט. אנ־

דערע ליידענשאַפטען ברענען אין אונזערע אָדערן, ווי עס זאָגט דער שאַרפער אויסדרוק פון תלמוד: דאס אויג זעהט און דאס הארץ גלוסט. ארום און ארום, ווען מיר קוקען זיך ארום אין דער נאַטור איז ניטאָ קיין שום קאָנטראָל, קיין שום פארבאָט, קיין שום וועגווייזער וואס זאָל זאָגען א מאָס און אַ גרענעץ צו די ערפילונג פון אונזערע ווינשע. עס שיינט אַז דער איינציגער כלל וואס די נאַטור זאָגט אונז איז: נעהם וויפיעל דו קענסט, קעהר איבער דעם בעכער, טרינק ביז דו ווערסט שכור, שכור מיט לעבען און ליידענשאַפט ביז דיינע לעצטע קרעפטען!!

וואס זיינען די ענטפערס וואס זיינען געגעבען געוואָרען אויף דיזער פאָדערונג פון דער נאַטור? דער ערשטער ענטפער איז: פאָלג אלעס וואס די נאַטור הייסט דיר, א קינד פון דער נאַטור ביזטו, לעב לויט איהר וואונש, לויט דעם וואונש פון דיין הארצען. דאס איז דער געבאָט פון דער נאַטור־רעליגיאָן, פון דער נאַטור־קולטור און אויך פון דער נאַטור פילאָזאָפיע. מיט איין וואָרט, דאס איז די שטימע פון נאַטוראַליזם, וועלכער זעהט ניט אויבען און זעהט ניט אונטען קיין אַנדער זאַך ווי פערלאַנגען און ערפילונגען. אלעס געהט צוזאמען ביי די נאַטור־פעלקער: דער שטראָם פון טייך וועלכער קען ניט אָבגעהאַלטען ווערען, די תאוה פון דער חיה וועלכע ווערט ניט קאָנטראָלירט, די ליידענשאַפטען פון מענשען וועלכע דארפען געהן מיט זייער פולען שוואונג, און די ליידענשאַפטען פון די געטער וועלכע ווערען אויסגעפיהרט אָהן א שום אָבהאַלט. אלעס, די גאַנצע וועלט, איז בעשעפטיגט אין איין זאַך: צופרידענשטעלונג פון די ווינשע. עס איז ניטאָ קיין מאכט, ניט אויבען און ניט אונטען, וואס זאָל קענען עפּעס אריינזאָגען אין דעם דאַזיגען גאַנג פון קרעפטען. אונטער אַזאַ צושטאַנד קען קוים זיין די רעדע פון מאָראַל.

דער יודענטהום שטעמפּעלט דיזען נאַטוראַליזם מיט'ן נאָמען געצענדיענסט. געצענדיענסט מיינט א לעבען אָהן קאָנטראָל, א לעבען אָהן א מאָראַלישע קראַפט וואס זאָל ענטשיידען וואס מען דאַרף טהאָן אָדער ניט. געצענדיענסט מיינט פרייער שפּיעל פון די נאַטור־קרעפטען וואס אין

מענשען. דער תלמוד זאגט: אז אבגאט זיצט אין מענשען'ס הארצען, יצר־הרע איז זיין נאמען. דינענדיג די געצען האבען די נאטור־פעלקער אין אמת'ן געדיענט צו די ליידענשאפטען פון זייער אייגענע ברוסט. אין דער תורה ווערט אפט גע־זאגט אין פערבינדונג מיט געצענדיענסט דאס וואס "שרירות־לב", די לוסטען פון הארצען. דער גרויסער קאמפף פון יודענטהום געגען געצענדיענסט איז א קאמפף געגען דאס דיענען צו דער נאטור. דאס דאזיגע געצענדיענסט אדער נאטור־דיענסט עקזיסטירט היינט אויך אונטער א נייע פארם. איינער פון איהרע פערטרעטער איז ניטשע, וועלכער האט אוועקגעשטעלט דעם כלל: עס איז פאראן מעהר שכל אין דיין לייב ווי אין דיין בעסטע חכמה. פון אידישע מאָ־דערנע געצענדיענער וועלען מיר ריידען שפעטער.

פון אזא לעבען אין שכרות נאכגעהענדיג די נאטור מוז אבער אריינטרעטען ווי נאך יעדער שכרות אן אבשוואכונג פון די לעבענסקרעפטען. די נאטור־פאלק ווערט פויל, ווערט קראנק, די איבערזעטיגונג פון גענוס רופט ארויס א רעאק־ציאן און עס ווערט געבארען א מורא פיר די ליידענשאפ־טען און א פעראכטונג פיר די נאטירליכע ווינשע; עס ווערט געבארען די נייגונג צו אנטלויפען פון די פערגעניגענס פון גוף, מורא־האבענדיג צו טרעפען זיך מיט זיי פנים אל פנים און דאן ערשיינט די צווייטע וועג: דער אסקעטיזם. דאס אבשיידען זיך פון דער וועלט און וועלען פערניכטען איהרע פערגעניגענס. דער אסקעטיזם איז ניט מעהר ווי די צווייטע זייט פון דער נאטור־דיענסט, עס שטאמט פון איין קוועלע: פון ניט האבען קיין מאראלישע קראפט צו געניסען אלעס אין א מאאס. די נאטור־פעלקער, ניט קענענדיג קאנטראלי־רען זייערע נאטירליכע ליידענשאפטען וואקלען זיך ארום צווישען די צוויי עקסטרימען פון: גאר אדער גארניט.

די שיטה פון גאר־ניט, פון מבטל זיין די וועלט, האט געפונען, ווי מיר האבען דערמאנט פריהער, איהר אויסדריק און בודהיזם ביי די אינדיער, אויך א פאלק וואס דיענט די נאטור. אבער שפעטער האט עס געפונען אן אויסדרוק אין קריסטענטום. דער גרינדער פון קריסטענטום זאל האבען גע־זאגט: דער וואס האסט דעם לעבען אין דיזער וועלט

וועט עס האבען אויף יענער וועלט. אויף די חורבות פון דער איבערגעגעסענער, און פון תאוה איבערגעזעטיגטער ציוויליזאציאן פון גריכענלאנד און רוים, האט דאס קריסטענטום געשאפען א קולטור פון האסען דעם גוף, פון מאנאכען און מאנאסטירען. זי האט געפרעדיגט אסקעטיזם צו די ווילדע פעלקער פון איירא פא וועלכע האבען אנגענומען דעם גלויבען אבער האבען ניט געוואלט אויפגעבען זייער נאטור־לעבען. דערפון איז ארויסגעקומען דער גרויסער קאמפף וואס דאס קריסטענטום האט געפיהרט מיט זיך אליין. נאר דארויף וועלען מיר זיך דא ניט אבשטעלען. א מאדערנער פארשטעהער פ׳ן דעם קריסטענטום אין זיין האס צום גוף איז טאלסטאי.

דאס יודענטהום איז געגעןביידע טיילען פון דער נאטור־דיענסט, אי געגען די וואס דיענען די נאטור־נייגונגען ביז שכרות און אי געגען די וואס ווילען אויסרייסען די נאטירליכע פערלאנגען פון מענשען. דאס יודענטום ערקלעהרט קריעג אי דעם נאטוראליזם פון גריכענלאנד און רוים, אי דעם בודהיזם, אי דעם קריסטענטום. דאס יודענטהום הויבט זיך אויף איבער די נאטור, זי שטעלט אוועק די נאטור אלס די ארבייט פון גאט, זי האט פאר דער נאטור ניט קיין מורא. די שטימע פון גאט וועלכער איז העכער ווי די נאטור זאגט דעם אידען ווי ווייט ער מעג געהן אין די ערפילונג פון זיין ליידענשאפט, און דער איד האט כח גענוג צו בעהערשען די נאטור אין איהם און איהר דיקטירען אנשטאט צו ווערען פון איהר דיקטירט. דער איד איז בעוואפענט מיט גייסטיגע גבורה ניט צו ווערען ביי זיך בטל און ווערען נאכגעשלעפט נאך דער שטימע פון דער נאטור. און דעריבער האט ער קיין מורא ניט פאר די נאטור־ליידענשאפטען. ער פערהאסט זיי ניט, ער פערדאמט זיי ניט, ער אנטלויפט פון זיי ניט, ער קוקט זיי אן מיט א שמייכעל פון א העלד וואס וויים אז דער זיעג איז זיינער און האט קיין מורא ניט צו שטעלען זיך מיט זיי אויפ׳ן שלאכטפעלד.

פארקעהרט: די גמרא זאגט אז דער וואס קען הנאה האבען פון דער וועלט און טהוט עס ניט, וועט ער דארויף דארפען אבגעבען דין־וחשבון! די וועלט דארף מען גענ־

סען, זי איז בעשאפען געווארען פאר'ן מענשען. ווייט איז פון אידען דער רעיון צו מבזה זיין די פעראייניגונג פון מאן און פרוי וועלכעס איז לויט'ן אידישען בעגריף א הייליגער וואונש פון דעם באשעפער. מיר האבען קיינמאל ניט גע־דיענט צו די נאטור־געצען און האבען קיינמאל דעם גוף ניט מבזה געווען. מיר זיינען קיינמאל ניט געווען אזוי ווי אנ־דערע אין גאנצען ערדיש און האבען קיינמאל ניט געוואלט זיך ענטזאגען אין גאנצען פון דער ערד. מיר האבען אויפ־געמישט דאס הימלישע מיט דאס ערדישע, דאס גייסטיגע מיט דאס קערפערליכע און דערפון איז ארויס די העכסטע קולטור וואס עס איז פאראן אויף דער וועלט. די קולטור אויף וועלכע דאס אידישע לעבען איז געגרינדעט.

די געבורט פון פרייהייט

ווען איז געבאָרען געוואָרען די פרייהייט?

מאַנכע חעלען ענטפערן, אז פרייהייט איז געבאָרען געוואָרען ווען די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן האָט אויסגעבראָכען, אַנדערע ווען זאָגען די פרייהייט איז געבאָרען געוואָרען ווען די ענגלישע "מאגנא קאַרטאַ" איז ארויסגעריסען געוואָרען פון די חענד פון ענגלישען קעניג, אַנדערע וועלען זוכען צו פארבינדען די געבורט פון פרייהייט מיט אַנדערע וויכטיגע פּאַסירונגען אין דער געשיכטע.

דיעזע אַלע פּאַסירונגען, אָבוואָהל זיי זיינען זעהר וויכטיג פיר דעם מאַרש פון פרייהייט, זיינען נאָר איינצעלנע אינצידענטען אין דער גרויסער פרייהייטס שטרעבונג פון דער מענשהייט. עס איז אָבער פאַראַן א י י ן גרויסער מאָמענט אין דער געשיכטע אין וועלכען די פרייהייט איז ווירקליך געבאָרען געוואָרען אויף דער וועלט און פון וועלכען זי האָט אָנגעהויבען איהר זיעגרייכען מאַרש.

דאָס איז דער מאָמענט ווען די אידישע רעליגיאָן האָט געבראָכען די קייטען אין וועלכע די נאַטור האָט געהאַלטען געשמידט דעם מענשען, און האָט איהם פריי געמאַכט צו האַנדלען ווי ער וויל, צו טאָן ווי ער פאַרשטעהט, און צו פיהרען זיך ניט ווי די דעספּאָטישע נאַטור הייסט איהם, דיקטירט איהם נאָר ווי ע ר, דער מענש אליין, וויל זיך פיהרען. דאָס איז געווען דער מאָמענט ווען דאָס יודענטום האָט פּראָקלאַמירט די פ ר י י ה י י ט פ ו ן ו ו י ל ע ן, וועלכעס איז ניט געווען און האָט ניט געקענט זיין פאָלשטענדיג איידער דאָס יודענטום איז געקומען. ד ע ר פ ר י י ע ר ו ו י ל ע ן איז א אידישע שאַפונג און האָט אַנדערש ניט געקענט געשאַפען ווערען ווי נאָר דורך דער אידישער אידעע פון גאָט, וועלכער רעגיערט א י ב ע ר דער נאַטור און האָט געגעבען מענשען א פרייע דעה צו

פאלגען אדער ניט פאלגען וואס די נאטור הייסט איהם.

מיר זיינען שוין אזויפיעל דורכגענומען מיט דער אידעע, אז דער מענש קען טאן ווי זיין געוויסען דיקטירט איהם, אז עס איז אונז שווער צו פארשטעהן ריכטיג ווי אזוי איז עס מעגליך געווען, אז עס איז געווען א צייט ווען דער פרייער ווילען איז אזוי גוט ווי ניט געווען. צו וואס האט מען דא גערדארפט די אידען, אז זיי זאלען מחדש זיין אזא פשוט'ע זאך וואס יעדער פארשטעהט עס און יעדער פיהלט עס? אזוי פיהלען מיר, ווייל מיר האבען דאך שוין הינטער זיך טויזענדער יאהרען פון א קולטור אין וועלכער פרייער ווילען איז געווען דער הויפט־פרינציפ. אום צו פארשטעהן ריכטיג די בעדייטונג פון דער געוואלדיגער רעוואלוציאן אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, צו פארשטעהן ריכטיג וואס די ערקלעהרונג פון דעם פרייהייט פון ווילען האט געמיינט פאר אמאל און וואס עס מיינט ממילא פאר היינט און פאר שפעטער, מוזען מיר אויף א ווייל א שפרונג טאן צוריק צו דעם מאמענט ווען די פרייהייט פון ווילען איז געבארען געווארען.

דאס איז געווען אין דער צייט ווען די נאטור־געטער האבען געהערשט, ווען מענשען האבען געדיענט די נאטור מיט אלע זייערע חושים און האבען אקצעפטירט איהר הער־שאפט איבער זיך אהן שום טענות. דער מענש האט געגלויבט, אז עס זיינען ניטא קיינע אנדערע קרעפטען אויף דער וועלט ווי די נאטירליכע קרעפטען מיט וועלכע ער איז ארומגערינ־גלט. ער איז פון זיי ארויסגעקומען, ווערט פון זיי ענדליך פארשלונגען און מוז טאן וואס זיי הייסען איהם. עס איז זייער שטימע וואס רעדט צו איהם דורך זיין בלוט און פלייש, דורך זיינע אלע אברים, דורך זיין פאנטאזי און דורך זיין שכל, דורך זיין גאנצען ארגאניזם און זיין גאנצע עק־זיסטענץ. וואו ער האט זיך געקעהרט, וואו ער האט זיך געווענדעט האט ער זיך ניט געקענט אנדערש בעטראכטען ווי א געצייג אין די הענד פון דער נאטור, וועלכע האט בעוועגט אלע זיינע טהאטען און האט איהם געטריבען צו טאן דאס וואס ער טוט.

ווען מיר זאלען וועלען מיט אונזערע ווערטער, מיט אונ־

זער היינטיגען לשון ארויסגעבען אונגעפעהר וואָס דער אמאָליגער נאַטור־מענש האָט געפיהלט וועגען זיך אין דער וועלט, וואָלט ארויסגעקומען פאָלגענדעס בילד: אַ ריעזיגע מורא'דיגע מאַשין אין וועלכע דער מענש איז ניט מעהר ווי אַ זעהר קליינער און ניט בעמערקטער שרייפעלע, וואָס קען דער מאַשין ניט אָבשטעלען אין איהר שרעקליכען מעכטיגען גאַנג, קען זיך אַליין ניט פארהאַלטען און זיך אויסשליעסען פון דעם גאַנג פון דער מאַשין. די איינציגע זאַך וואָס אַזאַ שרייפעל קען "טאָן" איז צו לאָזען זיך טראָגען פון די קרעפ־טען וואָס האַלטען איהם אין זייער אייזערנער אומארמונג, וואו די מאַשין טראָגט איהם.

איז מעגליך צו ריידען אונטער אַזעלכע אומשטענדען פון אַ פרייען ווילען? פון אַ פרייען אויסוואהל וואָס צו טאָן און וואָס ניט? די ערשטע קאָנדיציאָן צו זיין פריי צו טאָן עטוואָס אָדער ניט טאָן איז, לויט דעם כלל וואָס סטיוארט מיל האָט אוועקגעלייגט, צו וויסען פריהער, אַז מען האָט אַ ברירה צו טאָן אַזוי אָדער צו טאָן פארקעהרט. איידער איהר פאַנגט אָן צו קלעהרען, צו איהר זאָלט געהן אויף רעכטס אָדער לינקס, מוזט איהר פריהער וויסען פעסט, אַז עס ווענדט זיך אָן אייך צו געהן רעכטס אָדער לינקס. ווענט איהר וויסען, אַז איהר מוזט געהן בלויז רעכטס, וועט איהר שוין גאָר ניט קלעהרען וועגען דער גאַנצער פראַגע און עס וועט גאָר ניט קומען דערצו, אַז איהר זאָלט נוצען אייער ווילען. אַ פריזאָנער, למשל, וועט גאָר ניט קלעהרען צי זאָל ער געהן עסען מיט די אַנדערע פריזאָנערס אָדער ער זאָל פאָהרען צו אַ רעסטאָראַן אויף בראָדוויי, וויסענדיג, אַז ער האָט קיין ברירה צווישען צוויי וועגען, אַז ער האָט נאָר איין וועג, איז ביי איהם די פראַגע פון פרייען ווילען אויסגע־שלאָסען.

דער נאַטור־מענש, אָדער דער געצענדינער, וועלכעס מיינט איינס און דאָסזעלבע, איז ביי זיך אַליין געווען אין דער לאַגע פון דעם פריזאָנער. ער האָט געוואוסט נאָר פון איין אויטאָריטעט וואָס דיקטירט איהם אַלע זיינע שריטע, די אויטאָריטעט פון דער נאַטור. ער האָט געוואוסט נאָר איין וועג, די וועג אין וועלכע זיינע נאַטירליכע נייגונגען האָבען

איהם געפיהרט. איז ער געווען אַנגעצונדען פון כעס, האָט אין איהם געברענט די נקמה, האָבען זיך אין איהם צופלאַ־קערט די ליידענשאַפטען — ער האָט געפיהלט אַז ער איז ביי זיי אין די הענד און האָבענדיג פאר זיך בלויז איין וועג, די וועג פון דער נאַטור, האָט ער אפילו ניט געקלערט צו אָנהויבען בערעכענען ווי ער זאָל טאָן און ווי אַזוי ער זאָל האַנדלען. דער פרייער ווילען איז אויסגעשלאָסען. קיין פרייען מענשען זעהט איהר ניט פאר זיך, איהר זעהט אַ געבונדענעם שקלאַף וואָס ווערט נאָכגעשלעפּט נאָך דער קאַרעטע פון אַלמעכטיגען זיעגער, די נאַטור.

דער פרייער ווילען ווערט געבאָרען אין דער וועלט־געשיכטע אין דעם מאָמענט ווען דאָס יודענטום ערשיינט אויף דער סצענע און ערקלעהרט, אַז עס איז פאַראַן אַ העכערע מאַכט ווי די נאַטור, אַז עס איז פאַראַן אַ כח וואָס פון זיין האַנד האָט עס די נאַטור איהרע כחות, אַז דיזער כח איז עס גאָר די גרויסע אויטאָריטעט וועמען מענשען דאַרפען פאָלגען, און אַז ער האָט זיך ענטפּלעקט און האָט געגעבען אַנדערע געזעצע, וואָס זיינען דער היפך פון די נאַ־טור־געזעצע. און אַז דער מענש האָט ניט בלויז די פולע פרייהייט צו רעוואָלטירען געגען די דעספּאָטישע פאָדערונגען פון דער נאַטור, נאָר אַז עס זיינען פאַראַן געווי־סע מאָמענטען אין וועלכע דער מענש דאַרף און זאָל זיך שטעלען געגען דער נאַטור און זאָל געהן אין אַ פאַרקעהרטע וועג ווי די אין וועלכער די נאַטור וויל איהם פיהרען.

די גרויסע רעוואָלוציאָן איז געשעהן. פון אַ פאַרלאָרענע שרייפעל אין אַ מורא'דיגע מאַשין איז געוואָרען אַ שטאָלצע פערזענליכקייט, וואָס האָט אָנגעפאַנגען טראָגען פולע פער־אַנטוואָרטליכקייט פאר זיינע מעשים, פון אַ שקלאַף וואָס האָט ניט געגלויבט, אַז עס איז פאַראַן אַ זאַך וואָס איז שטאַרקער ווי זיינע קייטען, איז געוואָרען אַ פרייער מענש, וואָס האָט ניט מעהר געקוקט אויף דער נאַטור מיט קנעכטישע אימה, נאָר האָט זיך פאַרמאָסטען מיט איהר אין גבורה זיך אָנשפּאַרענדיג אויף דער גרויסער מאַכט וואָס איז ענטדעקט געוואָרען, אַ מאַכט וואָס האָט געזאָגט: איהר מענשען־קינדער, איהר זייט פריי, איהר האָט כח צו

בעהערשען אייערע הערשער די נאַטור־קרעפטען וואָס זיצען אין אייך — א ו י ב נ אָ ר א י ה ר ו ו ע ט ו ו ע ל ע ן. קלאָר און דייטליך ריידען די ווערטער פון דער תורה: ז ע ה. א י ך ה אָ ב ד י ר ג ע ג ע ב ע ן צ ו ו י י ו ו ע ג ע ן, ד י ו ו ע ג פ ו ן ג ו ט ע ס א ו ן ד י ו ו ע ג פ ו ן ש ל ע כ ט ע ס, ד י ו ו ע ג פ ו ן ל ע ב ע ן א ו ן ד י ו ו ע ג פ ו ן ט ו י ט — ז אָ ל ס ט א ו י ס ק ל י י ב ע ן ד י ו ו ע ג פ ו ן ל ע ב ע ן!

א ו י ס ק ל י י ב ע ן!!! דאָס איז דאָך דער ערלייזונגס־וואָרט אויף וועלכען די מענשהייט האָט געוואַרט! אויסקלייבען מיינט דאָך פרייהייט, ווייל נאָר א פרייער מענש קען אויסקלייבען. אויסקלייבען מיינט דאָך אין גאַנצען אָבטהיילען דעם מענשען פון דער חיה, ווייל א חיה קען דאָך ניט אויסקלייבען, און כל־זמן דער מענש האָט ניט געקענט אויסקלייבען אַן אַנדער וועג ווי די נאַטור־וועג און איז געווען ווי די חיה געשמידט צו דער נאַטור, איז ער פון איהר פיעל העכער ניט געווען. דאָס בעפרייענדע צויבערוואָרט איז געזאָגט געוואָרען און די פרייהייט איז געקומען אויף דער וועלט. די פרייהייט פון געוויסען, די פרייהייט פון ווילען און די פרייהייט פון דער טהאַט.

זאָגט דער דייטשער פילאָזאָף אָוגוסט דאָרנער: "אין דער גריכישער וועלט פיהלט זיך דער מענש דאָך נאָך אַלץ אבהענגיג פון דער נאַטור, ווי פון א דונקעלער, געהיימניספולער מאַכט. דאַגעגען אָבער איז געוואָרען דיעזע אבהייננגיגקייט פון דער נאַטור בעזייטיגט דורך דער השגה, אַז די נאַטור אַליין איז אָבהיינגיג אַן גאָט — — — אלס רעזולטאַט פון דאָס וואָס די גאָטהייט איז אָבגעטהיילט געוואָרען פון דער נאַטור, איז אויך דער מענשליכער גייסט געוואָרען פריי פון דער נאַטור".

* * *

ווילט איהר דורכנעהמען ווי ווייט די נאַציאָנען וואָס האָבען געדיענט צו דער נאַטור — עס הייסט, די גאַנצע וועלט, אויסער אידען—זיינען געווען פון פרייען ווילען, דאַן בעטראַכט אַז אפילו די היינטיגע נאַטור־פילאָזאָפען אַנער־

קענען כמעט ניט דעם פרייען ווילען און האלטען, אז די וועלט, דורך די נאטור־געזעצע, איז אזא מאשין וואס לאזט ניט דעם מענשען די ברירה צו אויסקלייבען זיך זיין אייגע־נע וועג. וואס א מענש טוט איז ער דערצו געצוואונגען צו טאן דורך זיינע בלוט, דורך זיין בעשאפונג, דורך די פיזישע אומשטענדען אין וועלכע ער געפינט זיך. אויב למשל איהר נעהמט מיאוס׳ע ראכע פון אייער א שונא, איז א סימן, אז איהר האט געמוזט אזוי טאן, אז אייער בלוט, אייער טעמ־פעראמענט, מיט איין ווארט, די נאטור אין אייך און ארום אייך האבען אייך געצוואונגען אזוי צו טאן. אויב איהר האט געהאנדעלט גרויסמוטיג געגען אייער שונא, איז עס ניט וייל איהר האט אויסגעקליבען דעם שעהנערען וועג, נאר דער־פאר וואס אייערע פיזישע אומשטענדען (אייער נאטור) האט אייך געצוואונגען אזוי צו האנדלען, אנדערש האט איהר ניט געקענט טאן וויפיעל איהר זאלט ניט וועלען.

דיזע פילאזאפען בעקאנט אונטער׳ן נאמען דעטערמיניסטען גלויבען, אז אלעס איז בעשטימט אין דער נאטור פון פריהער און קיין זאך קען ניט געענדערט ווערען. עס איז ניטא קיין אנדער קראפט ווי די וואס ליעגט אין דעם שטאף פון וועל־כען אלעס איז אויפגעשטעלט. און ווען איינער ריהרט מיט א פינגער קומט עס נאר דערפון וואס ער איז אזוי צוזאמענ־געשטעלט געווארען, אז די נאטור פון זיין קערפער צווינגט איהם ער זאל יעצט מאכען אזא בעוועגונג און קיין אנדערע. אויב ניט, אויב עס ליעגט ניט אין דער נאטור פון זיין בלוט ער זאל יעצט טאן דיעזע זאך און קיין אנדערע, וואלט דער מענש ניט געהאט דעם חשק, די קראפט און דעם ווילען צו מאכען דיעזע בעוועגונג. מאנכע פון דיעזע דעטערמיניסטען געהען אזוי ווייט, אז זיי בעהויפטען דאס אויב מען זאל קענען אויסגעפינען די ריכטיגע נאטור פון די אטאמס פון וועלכע די וועלט איז אויפגעשטעלט, וואלט מען דאן געקענט אויסרעכענען ווי דיעזע אטאמס וועלען זיך מוזען קאמבי־נירען אין דער צוקונפט, און דערפון וועט מען קענען אויס־רעכענען, ווי אזוי מענשען וועלען זיך צוזאמענפארען און וואס פאר א כאראקטער די מענשען פון די וייטערדיגע דורות וועלען האבען און וואס פיר א בעוועגונגען און מעשים

יעדער פון די מענשען אין די נעקסטע דורות וועלען טאָן. זיי בעהויפּטען, אז מען וועט עס אַלעס קענען בערעכענען פונקט ווי מען קען בערעכענען ווען א לקוי חמה וועט זיין אין הונדערטער יאָהרען ארום דאדורך וואָס מיר ווייסען די נאַטור־געזעצע דורך וועלכע די הימלישע קערפּער בעוועגען זיך. זיי ענטזאָגען דארום דעם מענשען די מעגליכקייט צו האַנדלען פריי.

עס איז ניט דאָ דער פּלאַץ צו בעהאַנדלען דיעזע פילאָזאָפי פון די דעטערמיניסטען און בריינגען די ארגומענטען מיט וועלכע וויליאם דזשיימס און הענרי בערגסאָן צוקלאַפּען אין שטויב די דעטערמיניסטישע אטאַקע אויפ'ן פרייען ווילען, מיר האָבען עס נאָר געבראַכט, אום צו געבען א בעגריף אז אויב די היינטיגע נאַטור־דיענער קענען אזוי ווייט לייקענען, אז דער מענש קען זיין פריי אין זיינע מעשים, ווי אזוי איז מעגליך געווען די פרייהייט פון ווילען און פון מעשים אמאָל ביי די נאַטור־פעלקער? מען האָט אמאָלווירקליך געגלויבט, אז אַלעס וואָס דער מענש זאָל טאָן איז שוין בעשטימט און עס איז זאָגאַר פאַרצייכענט אין די בעוועגונגען פון די שטערן פון הימעל.

דאָס יודענטום האָט אָבער פּראָקלאַמירט: "פון די צייכענס פון הימעל זאָלט איהר זיך ניט שרעקען!" דאָס האָט געמיינט צו זאָגען: איהר זייט ניט געבונדען צו די פּאַראויסזאָגונגען פון דער נאַטור, די נאַטור קען ניט שטערן אייער פרייהייט פון טהאַט, איהר זייט פריי!

מאָדערנע אידישע געצענדיענער

בעזיעגט האָט דאָס יודענטום די געצענדיענסט און בע־
פרייט האָט זי דעם מענשען פון די קייטען אין וועלכע די
נאַטור־קרעפטען האָבען געהאַלטען דער מענשליכער נשמה
געשמידט. אומגעפאַלען צושמעטערטע זיינען געלעגען אפּאָלאָ
און צעאוס און יופיטער. די גייסטיג פאַרמאַטערטע מענש־
הייט האָט אומגעקעהרט צו זיי דעם רוקען מיט ענטטוישונג
און איז געלאָפען זוכען טרייסט און קראַפט אויף די בערג
פון יהודה און האָבען פון דער גרויסער אידישער תורה גענו־
מען — אזוי פיעל וויפיעל זייערע קליינע השגות האָבען גע־
קענט פאַרטראָגען! אָבער אפילו דאָס ביסעל וואָס זיי האָ־
בען גענומען פון רייכען אידישען טיש איז גענוג געווען צו
שאַפען דעם פונדאַמענט אויף וואָס עס שטעהט יעצט די
אייראָפּייאישע ציוויליזאציאָן.

אָבער אין ניינצעהנטען יאָהרהונדערט האָט דאָס גע־
צענדיענסט אָנגעהויבען זיך אויפכאַפּען אין אייראָפּא. די
ווילדע, גרויזאַמע געצען פון די אַלטע דייטשע באַרבאַרען
זיינען ערשיענען אויף דער סצענע אין דער קליידונג, אין
וועלכער ריכאַרד וואַגנער האָט זיי אָנגעטהאָן. די ווילדע
אַלט־גערמאַנישע מיטאָלאָגיע, מיט איהר רציחה און ליידענ־
שאַפט, האָט אָנגעפאַנגען ריידען צום חיה־עלעמענט אין
מענשען און עס איז בעשאַפען געוואָרען א פילאָזאָפיע פון
אכזריות וואָס האָט פּראָקלאַמירט: מאַכט שטעהט איבער
אַלעם! עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א מורא'דיגע אַגיטאַציאָן
געגען דאָס יודענטום דערפאַר וואָס זי האָט געגעבען דעם
קריסטענטום צו דער וועלט, און האָט דערמיט ארויפגעזעצט
אויפ'ן טראָהן דעם פּרינציפּ פון מאָראַליטעט. מאַקס שטיר־
נער און פרידריך ניטשע האָבען פּראָקלאַמירט דעם עגאָ־
איזמוס אלס דעם פיהרער פון דער וועלט, גאָר ווי אין די
אַלטע געצענדיענערשע צייטען. דער דאַרוויניזמוס אין

ענגלאַנד מיט זיין תורה אז די וועלט בעלאַנגט צו די שטאַר־קע, האָט אונטערגעהאָלפען די ערוואַכונג פון געצענדיענסט דורך אַן אַנדער וועג, וועהרענד די שטענדיג פאַרשייטע, צולאָזענע און מאַראַליש צופוילטע פראַנצויזישע ליטעראַטור האָט געזוכט אויפצולעבען די גאַנצע געצענדיענערשע אונ־מאָראַליטעט פון אַלטערטום. אין דערזעלבער צייט איז אין רוסלאַנד פאַרטיג געוואָרען דער אַלץ־צופרעסענדער און פאַר־ניכטענדער ניהיליזם־פעסימיזם, ביי וועמען קיין זאַך איז ניט הייליג, און אַזוי איז דער געצענדיענסט פון דאָס ניי געבאָרען געוואָרען.

און — ווי אונגלויבליך דאָס זאָל ניט זיין — דער גע־צענדיענסט האָט זיך געלאָזען הערען — און גאַנץ שאַרף הערען — אין אונזער ליטעראַטור!

פאַרביינקט שטאַרק צום געצענדיענסט האָט זיך דעם בעקאַנטען פּאָעט שאול טשערניכאָווסקי. ער איז אוועק צום גריכישען אַפּאָללאָ. ער גיסט פאַר איהם אויס די הארץ, ער רופט איהם מיט אַלע זיסע ליעבע נעמען: "גאָט — יונגער, קרעפטיגער, פרישער, פאָלקאָמענער און שעהנהייט". ער בעדויערט אַפּאָללאָ וואָס מען האָט איהם פאַרגעסען. ער דערמאָנט מיט התלהבות יענעם דור וואָס איז געוועזן "שכור מיט לעבען", אַ דור וואָס די אידען וועלכע זיינען אַ "קראַנ־קע פאָלק, אַ האָספּיטאַל" האָבען ניט געקענט פאַרשטעהן. דער העברעאישער משורר דערצעהלט צו אַפּאָללאָ אַז ער איז דער ערשטער פון די וואָס קומען צו איהם, ווייל עס איז איהם מיאוס געוואָרען די "אייביגע גסיסה" (דאָס יודענ־טום) און ער רעדט מיט פייער צו אַפּאָללאָ: "איך בוק זיך צו דיין פסל (געץ). דיין פסל — איז די ליכט פון לעבען — — דאָס גוטע און ערהאַבענע — — — דאָס שעהנסטע אין דער בעשעפעניש. איך בוק זיך צום לעבען, צום גבורה, צו שעהנהייט — — — וועלכע זיינען גערויבט געוואָרען דורך גע'פגר'טע מענשען און פאַרפוילטע זריעה פון מענ־שען, די געגנער פון לעבען (די אידען)."

איך גיב דאָ איבער אַ טהייל פון דעם שיר "לנגד פסל אפולו" אין העברעאיש:

באתי עדיך, מול פסלך אקודה,

פסלך — סמל המאור בחיים:
אקר, אכרעה לטוב ולנעלה,
לאשר הוא נשא במשא כל העולם,
לאשר הוא נהדר במלא כל הבריאה
לאשר יש מרומם בסוד־סודים היצירה.
אכרע לחיים, לגבורה וליופי,
אכרע לכל שכיות החמדה ששדדו
פגרי אנשים ורקב זרע אדם
מורדי החיים — — —

דער שיר איז קלאָר. עס איז אין איהם אויסגעדריקט די גאַנצע פילאָזאָפי פון געצענדיענסט אָדער נאַטור־דיענסט. עס איז די פילאָזאָפי פון דיענען צו די ליידענשאפטען. עס איז א פארגעטערונג פון תאוות, ווי דער דיכטער זאָגט אין דעם נאָמען פון אנדערע צוויי געצען — עשתרת און בל: ״פרייהייט פאר׳ן יצר!״ (דרור ליצר). עס איז די פילאָזאָפי פון געגנוס אָהן א שום קאָנטראָל. עס איז אין דערזעלבער צייט א קריעגס־ערקלעהרונג צום יודענטום, צום מאָראָל, די גרונד פּרינציפּען אויף וועלכע די אידישע אמונה שטעהט, מיט דעם צולייג: ״גע׳פגר׳טע מענשען״, אויף די וואָס האל־טען פון אזא אמונה.

* * *

עהנליכע ווערטער, אויף אן אנדער אופן, זאָגט דר. מ. י. בערדיטשעווסקי, איינער פון די זעהר בעקאַנטע שריפט־שטעלער אין העברעאיש, וועלכער איז לעצטען יאָהר גע־שטאָרבען.

בערדיטשעווסקי קלאָגט אונז אָן, אז ״די גאַנצע פאָלק האָט פארלאָזען דעם גאָט — פון דער וועלט... די נאַטור, די מוטער פון אלע לעבעדיגע.״ עס קומט אוים זעהר מאָדנע צו הערען פון א פערפאסער אזא פראַזע. אידען האָבען קיינמאָל ניט געהאַלטען אז די נאַטור איז דער גאָט פון דער וועלט. דאָס יודענטום איז געקומען אויסצורייסען פון דער וועלט די אידעע אז נאַטור איז גאָטהייט. דאָס איז די עבודה זרה געגען וועלכער אידען האָבען געקעמפפט פון אברהם אבינו בז היינטיגען טאָג. בערדיטשעווסקי זאָגט ווייטער: מיר האָבען ניט קיין נאַטור, מיר האָבען ניט קיין וועלט, מיר

האָבען ניט קיין לעבען, מיר האָבען זיך אליין פארניכטעט, מיר האָבען גאָר נישט פון דער ערפינדונג וואָס מיר האָבען אויסגעקלעהרט: "ארויפצוגעהן אין די וואָלקענס און זיין גלייך צום אויבערשטען." קורץ, איהם געפעהלט ניט די גאַנצע אידישע קולטור. "ביי אונזער קולטור איז דער מענש אָבגעשניטען פון דער וועלט, אָבגעטהיילט פון דער וועלט." "דער אינערליכער מענש איז פארטריקענט; ער איז טויט, ווייל ער האָט פארלאָרען זיין בעציהונג צו דער נאַטור." "מיר דארפען ניט קיין סך תורה, קיין סך מחשבות, קיין סך מצוות וועלען אונז העלפען, נאָר די תורה פון דער נאַטור, אָט די תורה וואָס אז אייביג אין אלע וועלטען."

און בערדיטשעווסקי גיט ארויס זיין אורטהייל אויף א גאנצע פאָלק אין פאָלגענדע ווערטער: מיר האָבען קיין מענשען, נאָר גע'פגר'טע מענשען א סך, שאָטענס פון מענשען וועלכע האבען ניט קיין נשמה און קיין לעבעדיגען גוף (אין לנו אנשים, רק פגרי אנשים לרוב, צללי אנשים שאין בהם נשמה וגוף חיים.)

די וואָס ווילען מיר זאָלען אויסבייטען אונזער גאָט פון אברהם, יצחק ויעקב אויף דעם אָבגאָט פון דער נאַטור; די וואָס ווילען אז מיר זאָלען אָננעהמען דעם געצענדיענסט, דעם אפּאָללאָ וועלכען אנטיוכוס האָט געבראכט צו די אידען אין דער צייט פון די חשמונאים, בענוגענען זיך ניט מיט זייער עצה. אלס א צוגאָב צו זייער פאָרשלאָג זיינען זיי אונז מכבד מיט'ן נאָמען "פגרים" — טויטע מענשען. די השכלה האָט אונז שוין נאָך פריהער אָבגעשטעמפּעלט פאר טויטע נפשות. יהודה לייב גאָרדאָן האָט שוין אויך געזאָגט אויף דאָס אידישע פאָלק אז מיר זיינען א דער'הרג'עטער קערפּער וואָס וואַלגערט זיך ארום ("חלל גדול שוכב למעצבה".)

אז די אידען זיינען פגרים און "פארפוילטע זריעה פון מענשען" איז א בלבול וואָס קיין מענש פון קיין אומה און לשון האָט זיך נאָך ניט געוואגט צו זאָגען.

מענשען וואָס שטעהען באלד צוויי טויזענד יאָהר אין קאַמפּף מיט דער גאנצער וועלט, מענשען וועמען קיינע דעספּאָטען האָבען געקענט ברעכען ווערען אָנגערופען פגרים?

גבורים וואָס פאַלען ביי זיך קיינמאָל ניט אַראָב, ווען מען קיי־
נער קען ניט איבערשרעקען, ווערען אָנגערופען "פאַרפּוילטע
זריעה פון מענשען" ? עס האָט נאָך קיין קאָמאַנדיר ניט געז־
זאָגט אַז אידען זיינען שוואַכער פיזיש און גייסטיג אין
קריעג ווי אַנדערע. עדות זיינען די מעדאַלען וואָס הענגט
פון ניט־פריינדליכע מיליטערישע בעאַמטע היינגען אָן אויף
אידישע ברוסטען. די פרומע אידען וואָס זיינען מבטל
מאַכט און שטעלען אַוועק זייער אייזערנעם ווילען געגען די
שווערדען פון שונא זיינען עס "שאָטענס פון מענשען", ווי
בערדיטשעווסקי רופט זיי ?

און וואָס מיינט עס די טענה אַז די אידען וואָס היטען
אידישקייט האָבען ניט קיין לעבען ? וואָס מיינט עס, אַז
אידען האָבען קיין נשמה און קיין גוף ? אַז מיר האָבען קיין
וועלט ניט, קיין נאַטור ניט ? אַלע ווייסען וועגען דעם
שטאַרקען לעבענסקראַפט פון די אידען, איבערהויפּט פון די
אידען וואָס היטען אידישקייט. אַלע ווייסען אַז ביי אידען
שטאַרבען אַ קלענערער פּראָצענט קינדער ווי ביי גוים. מען
זוכט דאַרויף ערקלערונגען אין דעם וואָס אידען שכור'ן
ניט, אין דעם וואָס זיי פיהרען אַ ריינעם פאַמיליען־לעבען.
סטאַטיסטישע ציפערן בעווייזען אַז אידען לעבען לייגגער
ווי אַנדערע. און וואו האָט מען געזעהן אַ פאָלק וואָס זאָל
אַזוי פיעל זיך קימערן פאַר'ן געזונד ווי די אידען ?

און דעם אידען'ס קיך איז אַ בעסערע און אַ געזינטערע
ווי דעם גוי'ס. וויסענשאַפטס־לייט ווילען עס אייך בעשטע־
טיגען. די "פּגרים" האָבען אַ חוש אפילו אין עסען. עס איז
שווין פאַראַן אַ גאַנצע ווערק איבער אידישע מאכלים וואו
עס ווערען אויסגערעכענט הונדערטער ספּעציעל אידישע גע־
ריכטען און טשערניכאָווסקי אליין פאַרנעהמט צעהנדליגע
און צעהנדליגע שורות אין זיין "ברית מילה" אום צו בע־
שרייבען די פיעלע מאכלים וואָס עס זיינען דאָרט געווען.
די "שאָטענס פון מענשען" וואָס "גוסס'ן" עסען און טרינ־
קען, אַ פּנים, ווי אמת'ע מענשען... און וואָס איז די מאַסע
אידישע סוחרים וואָס פלעגען פאָהרען נאָך מיט הונדערט
יאָהר צוריק אין לייפּציג און אויף אַנדערע יאַרידען, די וואָס
האָבען אויפגעפיהרט לענדער מיט לענדער אין מסחר ? און

די אידישע שמיעדען, קצבים, בעלי־עגלות, טרעגער, סטאָ־ליאַרעס, בלעכערס וואָס דעקען אפילו צערקוועס, שוסטער, שניידער, מוליאַרעס און אלע אנדערע געזונדע און האָרע־וועגדע אידען און די אידישע ווייבער־בריות אונזערע, די קרעמערקעס וואָס האנדלען און האָדעווען־אויף גרויסע פאַ־מיליעס, פיהרען הייזער, גיבען אוים קינדער — די אלע זיינען עם "שאָטענס" וואָס "זיינען אָבגעשניטען פון דער וועלט" און וואָס "האָבען ניט קיין לעבען" אין זיך? וואָס פלאַפלען דאָ משכילים וועגען נאַטור? מיט וואָס האָט דער איד וויניגער "נאַטור" ווי דער גוי? געהען ניט אידען שבת פארנאַכט שפּאַצירען? איז ניט די סוכה מיט'ן סכך אַ שעה־נע זאַך וואָס שמעקט מיט נאַטור? אידישע קינדער גיבען דאך אפילו עסען קאַשע צו די פויגעלעך אין אַ געוויסען שבת!

"קומט און זעהט — געפינט זיך אַן אנדער טענה ביי בערדיטשעווסקי — מענשען וואָס האָבען גע'אסר'ט צו קו־קען אויף דער נאַטור, אויף די שעהנע ביומען און אויף די שעהנע פעלצער!" דעם מאמר אין פרק וועגען די ביומען אין די פעלדער פאַרפעהלט ניט קיין משכיל'ישער שרייבער צו בענוצען אום צו "בעווייזען" אַז פרומע אידען זיינען שונאים צו דער נאַטור. און עם פאַלט זיי גאָר ניט איין, אַז אימיצער וועט עפענען דעם פרק און וועט זעהן אַז דאָס איז גאָר ניט געשטויגען ניט געפלויגען. דער מאמר שטעהט צווישען אנדערע מאמרים פון וועלכע אלע ריידען וועגען דער וויכטיגקייט פון לערנען, און דער מאמר זאָגט אזוי: "אַז איינער געהט אין וועג און לערנט, און ער איז מפסיק פון זיין לערנען און ער זאָגט ווי שעהן איז דיזער בוים, ווי שעהן איז דיזע פעלד, איז ער זיך מתחיב בנפש." עם רעדט זיך דאָ ניט אַז מען דאַרף ניט קוקען אופ'ן בוים און אַז מען טאָר עם ניט בעוואונדערן. עם רעדט זיך אַז מען דאַרף ניט מפסיק זיין דעם לערנען אפילו צוליב אַזא שעהנע זאַך ווי אַ שעהנער בוים. איך האָב זיך דאַרויף אָבגעשטעלט אום צו צייגען ווי אזוי מען וויל ניט זעהן דעם אמת ווען מען דאַרף אָנפאַלען אויף די אידען וואָס היטען אידישקייט,

וועמענס איינציגער חטא איז וואָס זיי האַלטען אַ תורה אין וועלכער מאָראַל איז איינער פון די הויפּט עקרים.

עס איז פאַראַן אַ ספר וואָס איז שוידערליך פערהאַסט ביי די משכילים. ער איז ביי זיי די שוואַרצקייט אליין. דאָס איז דער "שלחן ערוך". און מערקווירדיג: אין דעם "קיצור שלחן ערוך" וואָס געפינט זיך ביי יעדען פרומען אידען אין הויז איז פאַראַן אַן אבטהיילונג: "ווי אָבצוהיטען דעם גוף לויט דער נאַטור". די אבטהיילונג האָט 27 סעיפים, צווישען וועלכע עס איז פאַראַן פאָלגענדער דין: אַ מענש זאָל שטענדיג זיך אָנשטרייינגען צו וואָהנען אין אַן אָרט וואו די לופט איז קלאָר און ריין! אָט דאָס זאָגען די "פגרים"! די פרומע אידען ווערען גערופען "פגרים", "פארפוילטע זריעה" און "שאָטענס" דערפאַר וואָס זיי גלויבען אין גאָט און דערפאַר וואָס זיי האַלטען אז מאָראַל איז העכער פון תאוות, דערפאַר וואָס זיי ווילען זיך האַלטען ביים ריינעם יודענטום און ווילען ניט קניען צום בעל, צו אַפּאָללאָ אָדער אַנדערע געצען.

אידישע בלבולים אויף אידען

ווילט איהר לעזען בלבולים אויף אידען, פאלשקייטען איבער דאס אידישע לעבען פון אונזערע טאטעס, אונזערע זיידעס און עלטער־זיידעס ? ווילט איהר הערען שקרים און ליגענס אויף די וואס לעבען לויט דער אידישער תורה, אידישער טראדיציאן, אויף די וואס אין זייער טאג־טעגליכען לעבען איז געוועזן איינגעוויקעלט אלעס וואס איז שעהן און נאבעל ? איהר קענט עס געפינען אין צוויי פלעצער : אין די רעפארטען פון די ערגסטע פון די רוסישע גובערנאטארען צו דער רעגירונג פון די צארען, און—אין דער השכלה־ליטעראטור !

די ערשטע, די טשינאווניקעס פון ניקאלאי דעם ערשטען און אויך פון די וויטערדיגע צארען האבען געזוכט צו פארשווארצען די אידען אין די אויגען פון דער העכערער מאכט און האבען בעריכטעט, אז די אידען זיינען פינסטערלינגע, ווילדע ברואים, ווייל זיי האלטען פון דעם שרעקליכען ספר דעם תלמוד, וואס לערנט אלע שלעכטע מדות ; און די צווייטע, די משכילים, האבען געזאגט אויף די אידען דאסזעלבע. וועהרענד די טשינאווניקעס מיט זייערע שקרים האבען פאר׳מסר׳ט די אידען פאר די גוים, האבען די משכילים געטאן א פיעל געפעהרליכערע ארבייט, זיי האבען פארשווארצט די אידישע תורה, די אידישקייט, דאס יודענטום, דאס אידישע לעבען פאר אידען גופא.

און ניט נאר האבען זיי עס געטאן, נאר **ז י י ט ו ע ן ע ס י ע צ ט א ו י ך !**

פאר מיר ליעגט א נייער בוך אין העברעאיש, וואס איז געשריבען געווארען היינטיגען יאהר. א בוך אויף וועלכען די טינט האט זיך נאך ניט אבגעטריקענט. עס בעהאנדעלט די ערשטע שעפער פון דער העברעאישער ליטעראטור, אנפאנגענדיג מיט אדם הכהן, לעבענסאן, און ענדיגענדיג מיט

קלמן שולמאַן. דער פּערפֿאַסער (ש. ל. ציטראָן) שטעלט פּאָר פֿאַר די לעזער, פֿאַר די היינטיגע לעזער, ווי אַזוי דאָס אידישע לעבען אין ווילנא און אין ליטא אין אַלגעמיין האָט אויסגעזעהן אין דער צייט ווען אדם הכהן און אַנדערע האָבען אָנגעפאַנגען זייער השכלה־אַרבייט. אָט ווי אַזוי אַ משכיל פון היינטיגען יאָהר תרפ״ג שילדערט דעם טראַדיצאָנעלען אידישען לעבען פון דער צייט פון ווילנער גאון, ר׳ חיים וואָלאָזשענער, ר׳ שניאור זלמן פון לאַדי א. ז. וו. א. ז. וו.

„אַ פינסטערניש פון מצרים האָט „געהערשט אַ יענער צייט אין דאָס לעבען פון די אידען „אין ליטא. די פאַרשטיינערטע רבנות איז געזעסען אויפ׳ן „טראָהן און האָט ארויפגעוואָרפען איהר הערשאַפט אויף „אַלעמען. זי האָט געהאַט צו זאָגען איבער די אינטערעסען „פון דעם אידען, איבער זיינע גדאַנקען און טהאַטען פון „דער פריה ביז נאַכט, פון חדר ביז׳ן קבר. דער צענטער פון „אַלע געזעלשאַפטליכע ענינים איז געווען די שוהל. און די „רבנות איז געווען די נשמה פון דעם דאָזיגען הויז. זי האָט „געוועלטיגט מיט אַן אונבעגרענצטע ממשלה אין דיעזער „סעריע פון רעליגיעזען לעבען, און איז געווען די גאַנצע „קראַפט אין אַל־דאָס־גאַנצע אידישע לעבען. — —

„זי, (די רבנות) האָט מיט געוואַלד אונטערדריקט יעדען מח וואָס האָט געקלעהרט און יעדער הארץ „וואָס האָט געטראַכט, און זי האָט אָנגעוויזען ווי דער כלל „און ווי דער פרט זאָל לעבען. די אינדיווידואַליטעט פון דעם „אידען איז אין גאַנצען אָבגעמעקט געוואָרען, און דער „ווילען פון איינצעלנעם איז געוואָרען געבונדען. די רבנות „האָט אַוועקגעשטעלט אַ וואַך אויף „יעדער תנועה און אויף יעדער טריט פון דעם אידען, האָט „איהם געשמידט אין קייטען. האָט אין איהם דערשטיקט „יעדען פרייען געפיהל און יעדער פרייער שטרעבונג און „ער (דער איד) איז געווען ווי אַ שטומער וואָס עפענט ניט „דעם מויל, ווייל אויף זיין פנים האָט געשוועבט דער קאַנטשיק פון קהל, וועלכען די רבנות האָט אויסגעהאָדעוועט. „דער פאַנאַטיזם און די אונוויסענהייט האָבען געמאַכט אַ

"חורבן פון פאָלק, ווייל מען האָט איהם געהיט און פאַר־"שטעלט פאַר איהם מיט א וואָלקען, אז עס זאָל ניט צו־"קומען צו איהם קיין שום פונק פון ליכטיגקייט".

איך האָב נאָך ניט געזעהן זייט מיינע אויגען קוקען אויף אותיות אזוי פיעל פאַלשע זאַכען אויפגעזאַמעלט אויף איין אָרט, ווי עס איז געלונגען דעם פערפאַסער פון דער אוי־בענגעבראַכטער ציטאַטע צו אויפזאַמלען אויף אזא קליי־נעם פלאַץ. די אונוויסענהייט פון א מענשען, וואָס קען אזעלכעס שרייבען, איז טיעפער ווי דער ים. איך האָב זיך אָבגעשטעלט אויף דעם ציטאַט ניט ווייל דער פערפאַסער איז מיר וויכטיג, נאָר אום צו ציינען מיט וואָס פיר א בליק מען קוקט נאָך היינט אויך אין השכלה־לאַגער אויף אידען וואָס היטען אידישקייט.

מען גלויבט היינט געוועהנליך, אז די השכלה־עפּאָכע צופאַלט אין צוויי שאַרף פאַרנאַנדערגעטהיילטע חלקים. איינע בעלאַנגט צו דער צייט פון דער השכלה וואָס איז געווען פאַר דער צייט איידער דער נאַציאָנאַליזמוס איז געבאָרען געוואָרען און איינע וואָס איז געקומען נאָכדעם ווי דער נאַציאָנאַליזמוס איז געבאָרען געוואָרען. ליידער איז אָפט ניט גרוים דער חלוק צווישעןביידע האַלבע טהיילען ווען עס קומט צו דער פראַגע פון יודענטום. מיר האָבען אין פריהערדיגען אַרטיקעל בעטראַכט וואָס צוויי נאַציאָ־נאַלע משכילים האָבען געזאָגט איבער די אידען וואָס לעבען נאָך'ן טראַדיציאָנעלען אופן. דער שרייבער פון וועמען איך האָב דאָ געבראַכט דעם ציטאַט, געהערט אויך צו דעמזעל־בען לאַגער און וואו געפינט איהר דאָ דעם אונטערשיעד צווישען איהם און צווישען איינעם פון די אַסימילאַציאָנס־משכילים ? וואָלט יענער געקענט ערגער זאָגען איבער די אי־דען וואָס לעבען אידיש, וו דאָס וואָס עס איז דאָ אויבען געבראַכט געוואָרען אין דער ציטאַטע ?

די "אָבשאַצונג" פון דעם אידישען לעבען וועלכען עס גיט ציטראָן היינט, איז ניט פיעל בעסער ווי די "אָבשאַצונג" וועלכע אן אַנדער משכיל, בנימין מאַנדעלשטאַם האָט געשריבען וועגען אידען מיט 43 יאָהר צוריק. דיזער מאַנ־דעלשטאַם איז געווען א פיהרער פון דור־חשכלה (סמאָ־

לענסקין האָט איהם גערופען — א וועכטער פון זיין פאָלק).
דער בעקאַנטער העברעאישער פובליציסט א. דרויאנאָוו ברייננגט פאָלגענדען ציטאַט וואָס בנימין מאנדעלשטאַם האָט געשריבען איבער די פרומע אידען.

"ווי לאנג האָט זיך מיר געשלעפט דער שבת, אז איך האָב בעדאַרפט זיין אליין צווישען די דאָזיגע מענשען (אָרטאָדאָקסען), וואָס ווייסען ניט פון זייער רעכטע האנד צו זייער לינקע, נאָר זייערע ליפען שאָקלען זיך און זייער צונג שאָקעלט זיך נאָכאנאַנד אין גראָבע ספרים פון א סך נאַרישקייטען ווי דער צונג פון א חזיר קלאַפּט ווען ער כליאָבעט פון דער קאָרעטע ווען ער עסט ווארימע צואה".

— "איך בין געווען צופרידען וואָס איך האָב זיך ניט שמוציג געמאַכט מיט זייער האנד וועלכע איז שמוציג פון זייער נטילת־ידים".

די מיינונגען איבער די אידען וואָס היטען אידישקייט איז דיעזעלבע ביי דעם היינטיגען משכיל פון ווילנא, וואָס בעהויפּטעט, אז איידער די משכילים האָבען אָנגעפאַנגען זייער ארבייט איז געווען ביי אידען א חשך פון מצרים—און יענעם משכיל מאנדעלשטאַם. דער אונטערשיעד איז נאָר אין דעם לשון.... ביידע שטעהען אויף דעמזעלבען שטאַנד־פונקט, אז אידען וואָס וואגען צו האַלטען זייער רעליגיאָן זיינען דעם נאָמען מענש ניט ווערטה.

איז ווערטה צו אָבשטעלען זיך און זאָגען עטליכע ווער־טער וועגען דאָס וואָס דער ווילנער משכיל פּלאַפּעלט אין דעם ציטאַט וועלכען מיר האָבען געבראַכט אין אָנפאַנג פון ארטיקעל ?

אַלע ווייסען, אז ביי אידען איז קיינמאָל ניט געווען קיין רבנות אַלס א בעזונדער אָרגאַניזירטער קלאַס, וואָס האָט געזוכט אירגענד וועלכע הערשאַפט פאר זיך. א רב איז א איד וואָס קען לערנען און זיין אויפגאַבע איז צו פסק'נען שאלות און דין־תורות, וועלכע א געוועהנליכער איד (אָדער אידענע) קען ניט פסק'נען. א רב אין דער אַלטער וועלט זיצט און לערנט און ענטפערט וואָס מען פרעגט איהם, דער

רב ווארפט אויף קיינעם קיין רעליגאן ניט ארויף. ער קען גאר ניט ארויפווארפען, ווייל זיין כח איז נאר צו זיין דער פארמיטלער צווישען פאלק וואס זוכט צו וויסען דאס וואס דער ספר אָרדערט און צווישען דעם ספר. דער רב איז, ווי דאס ווארט אליין בעדייטעט, א לעהרער, און ער לערנט דאס פאלק די תורה, וועלכע דאס פאלק דארף, זוכט און וויל. צו זאגען, אז די ר ב נ ו ת האט גענומען די אויטאָריטעט איבער דעם אידענ'ס מעשים, דארף מען זיין אזוי אונוויסענד ווי א האָטענטאט. אויב אימיצער האט רעגולירט דעם אידענ'ס לעבען, איז עס געווען ניט די רבנות, נאר די תורה, דער חומש, די גמרא, די פוסקים, דער רמב"ם, דער שולחן ערוך און דאס פאלק אליין לערנט אין דיעזע ספרים, אנדערע מעהר, אנדערע ווייניגער און דער גאנצער יחוס פון רב איז וואס ער ו ו י י ס מעהר וואס אין די ספרים שטעהט ווי אן אנדערער. דאס שייכות פון רב צום פאלק איז די שייכות פון דעם מאן וואס איז געלערנט אין דעם געזעץ צו דעם מאן וואס איז ווענינער געלערנט, און די אויטאָריטעט וואס ער האט איז נאר די אויטאָריטעט פון געשריבענעם געזעץ, וועלכען ער פארטרעט.

אלע וויסען, אז די רבנות האט קיינמאל ניט געזוכט און האט קיינמאל ניט געקענט טאן עפעס מ י ט ג ע ו ו א ל ד, און די בעהויפטונג, אז די "רבנות" האט געהאלטען א וואך איבער די אידען און האט זיי געהאלטען געשמידט איז אן אידיאָטישער שמועס וואס ווערט אָבער נאכאנאנד איבערגע'חזר'ט אין דער ליטעראטור. א רב האט אזוי וועניג מאכט, אז עס איז נאך ניט געווען קיין איין שטאָדט אָדער שטעדטעל, וואו עס זאל ניט זיין עפעס א צד ג ע ג ע ן רב וואס זוכט איהם אנצוטאן נגישות. דער איינפלוס וואס א רב האט קומט אויסשליסליך פון אכטונג און גוטען ווילען. פונקט אזוי אידיאָטיש איז צו בעהויפטען, אז די אידען וואס לויפען אין שוהל דאווענען און לערנען, וואס פרעגען שאלות וועגען כשרות אָדער אנדערע זאבען, טוען דאס ניט ווייל זיי ווילען עס טאן, נאר ווייל די רבנות צווינגט זיי דערצו. וואס אנבעלאנגט צו דעם קהל וויים יעדער, אז אויב קהל האט געהאט תקיפות האבען זיי

עס געקראָגען פון דער רעגירונג און אז די רבנים האָבען דערפון געליטען מעהר ווי אנדערע.

ווילט איהר אָבער וויסען ווי אזוי דאָס אידישע לעבען האָט ווירקליך אויסגעזעהן אין ווילנא און אין ליטא אין דער צייט פון דער "פינסטערניש פון מצרים", קענט איהר עס זעהן פון פאָלגענדען בריעף פון איינעם פון די נכבדים פון ווילנא, אברהם זאקהיים, צו דר. פירסט אין לייפציג. דער בעקאַנטער שריפטשטעלער פון דעם דור־השכלה מרדכי אהרן גינצבורג ברייננט דיעזען בריעף אין זיין בע־ריהמטען ווערק "דביר". דער בריעף שילדערט אין קלאָ־רע פארבען די ווילנא א ניינציג יאהר צוריק:

"אין אונזער קהלה זיינען פאראן בתי־מדרשים בע־"שטימט פאר דעם עולם, שעהן געבויט, ביז זעקס אין צאָהל, "איינער פון זיי שטעהט שוין מעהר ווי פיער הונדערט יאָהר, "איז זיין פונדאמענט שוואך געוואָרען און ער איז יעצט "זייט צוויי יאָהר איבערגעבויט געוואָרען פון אונטען ביז "ארויף אויף אכט וואונדערליך שעהנע זיילען. אין אלע "בתי מדרשים פארזאמעלט מען זיך גרופּענווייז צו די פאר־"שיעדענע חברות, די לערנען משניות, די לערנען "תלמוד, די לערנען אלפס, אָדער פוסקים אחרונים, און "יעדער לערנט אָב זיין בעשטימטע צייט תיכף נאָכ'ן דאווי־"נען איידער ער געהט ארויס צו זיין ארבייט אָדער צו זיין "געשעפט. — — אויסער דיעזע זיינען נאָך פאראן קליינע "בתי־מדרשים, וואָס בעלאנגען צו פארשיעדענע סאָרטען "בעלי־מלאכות, יעדער פאראייניגט זיך מיט די וואָס געהע־"רען צו דערזעלבער מלאכה און זיינען צוזאמען אין איין "בית־המדרש, און מען דארף דערמאָנען צו גוטען דעם "נאָמען פון די מענשען וואָס מיט די עהרליכקייט פון זייערע "הענד און הארצען האָבען זיי פארוואָרפען דעם מסחר און "האָבען געלערענט זייערע קינדער פארשיעדענע ארבייט: "גאָלדשמידעריי, קריצעריי, אלערליי פון דימענטען־שניי־"דער ביז גארבערס און צווישען זיי זיינען פאראן וואונ־"דערליכע מייסטערס, וועלכע קריגען ארבייט ביי די גרעס־"טע פירסטען פון לאנד. — —

"און איבערהויפּט איז פאראן זיך צו וואונדערן, אז די

„טרענער, די פוהרמאַנעס, די מוליארעס, די פיש־הענדלער
„— די אַלע היטען זייער לערנען אָהן אונטערברעכונג, ווען
„זיי ענדיגען זייער ארבייט, מנחה־צייט, און ווער רעדט,
„שבת און יום־טוב, צו בלייבען אין בית־מדרש צו הערען
„גאָט׳ס וואָרט פון א רב אָדער מגיד, וועלכער צייגט זיי
„די וועג אין וועלכען זיי זאָלען געהן. און ער רעדט צו זיי
„וועגען מאָראל, אָדער ער דרשנ׳ט וועגען דער פרשה מיט
„רש״י און מדרש, אָדער אין עין יעקב וכדומה. — און ווי
„לערנען עס די אינגלאַך און יונגוואַרג אין דער תורה! די
„וועלכע האָבען ניט קיין אָרימע עלטערן, דינגען זיך א גור־
„טען רבי׳ן פיר דריי אָדער פיער תלמידים, און וועגען דעם
„גאַנץ אָרימען פאָלק, וואונדערט זיך יעדער פון דעם רעש
„פון די פיעלע ישיבות, פון וועלכע צוויי זיינען אויסגעצייר
„כענט, וואָרום דאָרטען זיינען פאראן ביז הונדערט און
„פינף אינגלאַך פון דער שטאָדט און אומגעגענד, זיי האָבען
„ראשי־ישיבה׳ס און בעזונדערע לעהרערס מופלגים, און די
„איינוואוינער פון שטאָדט מיט זייער שטאַרקען גוטען
„גייסט שטיצען זיי און בעזאָרגען זיי מיט אלע זייערע נויט־
„ווענדיגקייטען, אזוי אז עס איז כמעט ניטאָ איין הויז,
„וואו מען געהט צום טיש אָהן אן אורח פון די ישיבה־
„בחורים, צו מיטאָג און צו וועטשערע. און די נכבדים פון
„די ישיבה בחורים טראָגט מען זיי דעם עסען אין בית־
„המדרש. — — אזוי ווערט צוגעבונדען די נשמה פון די
„יונגע צו דער תורה און ער האָט דעם תענוג פון זיין לער־
„נען ביז וואַנען ער געהט אריין אין דעם געיעג נאָך פרנסה,
„אָבער אפילו דאַן איז ער אויך מקדיש צייט פיר תורה
„וחכמה״.

אָט דאָס איז דאָס לעבען וועלכען די משכילים רופען
„חושך־מצרים״! מיר וועלען נאָך פון דיעזען „חושך״
ריידען.

פינסטער אָדער ליכטיג?

מען קען ניט האָבען קיין מעגליכקייט צו דיסקוטירען די צוקונפט פון אידען און יודענטום אויב מען זאָל ניט האָבען א פולען בעגריף פון דער ווירקונג פון דער השכלה אויפ'ן אידישען לעבען אין די הונדערט און פופציג יאָהר זייט זי האָט זיך אָנגעפאַנגען אין בערלין ביז היינטיגען טאָג.

מיר לעבען נאָך יעצט אויך אין רעכטען מיטען פון דער השכלה־פעריאָדע. די פּרינציפּען וועלכע די השכלה האט אוועקגעשטעלט שטעהען נאָך היינט אויך און די אנשוי־אונגען פון דער השכלה אויף אידען און אידישקייט זיינען דיעזעלבע ווי זיי זיינען געוועזען מיט הונדערט און פופציג יאָהר צוריק, אָבוואָהל די פאָרם האָט זיך אביסעל געביטען. מיר קענען דארום גאָר ניט וויסען, וואו מיר האַלטען יעצט אין דער וועלט, וואָס זיינען די געפאהרען וואָס שטעהען געגען אונז און ווי אַזוי קענען מיר זיך געגען זיי אנטקעגען שטעלען, אויב מיר קענען זיך אנטקעגען שטעלען, בעפאָר מיר ווילען ניט אונטערזוכען די יסודות פון השכלה און פארשטעהן פארוואָס זי האָט אַזויפיעל שאָדען געבראַכט צום עקזיסטענץ פון יודענטום.

ווען מיר זאָלען בעטראַכטען דאָס אידישע לעבען אין יעצטיגען מאָמענט וועלען מיר געפינען פאָלגענדע קלאַסען, וועלכע זיינען אונטער דעם איינפלוס פון דער השכלה און די אנשויאונגען וועלכע זי האָט אוועקגעשטעלט: די רע־פאָרמער, די ראדיקאַלען, די גרעסטע טהייל פון די נאַציאָנאַליסטען, און אויך די וואָס זיינען נישט אידיש ערצויגען געוואָרען, וויסען גאָר ניט און ווילען ניט וויסען פון אידישע אנגעלעגענהייטען. דיזע אַלע זיינען מעהר אָדער וויניגער משכילים

דערמיט, וואָס זיי שטעהען אַלע אויף דעם הויפּט־יסוד פון דער השכלה, נעמליך, אַז די אַלטע אידישקייט אַזוי ווי מיר קענען איהר פון דער היסטאָריע, אַזוי ווי זי איז איבערגעגאַנגען פון דור צו דור ביז אונז טויג ניט, אַז זי איז פינסטער און איז דערפאַר פאַר־אורטהיילט צום אונטערגאַנג.

די השכלה האָט מיט הונדערט און פופציג יאָהר צוריק געלערנט די נייע תורה, אַז די אַלטע אידישקייט, די וואָס איז געגרינדעט אויף תורה און מצוות טויג ניט, זי האָט צום ערשטען מאָל אין דער אידישער היסטאָריע ארויסגעגע־בען אַ נייע ערקלעהרונג, אַז אַ לעבען לויט דעם אידישען גלויבען איז אַ לעבען פון פינסטערניש, וועהרענד אין דער גאַנצער אידישער געשיכטע האָבען אידען געגלויבט, אַז ביי זיי, ביי אידען, איז די ליכטיגקייט. עס איז ניט קיין אונ־טערשיעד וואָס די משכילים האָבען געטאָן און אונטער וואָס פיר אַ מאַסקע זיי האָבען פאַרשטעלט אָדער ניט פאַרשטעלט זייערע געדאַנקען; אין דעם מאָמענט ווען זיי האָבען אַ נאָמען געגעבען זייער קאַמפּף : "די מלחמה פון ליכטיגקייט מיט פינסטערניש" האָבען זיי ארויסגעזאָגט זייער גאַנצען פּראָגראַם. אויב יודענטום איז פינסטערניש פאַר אימיצען, דאַן האָט יענער זיך נאַטירליכערווייזע שוין גייסטיג אָבגעריסען פון יודענטום און ער האָט שוין דערמיט אינערליך ניט קיין שייכות.

עס זיינען פאַראַן אין דיעזער פראַגע, וועלכע איז די לעבענס־פראַגע פון דער אידישער נאַציאָן בלויז צוויי מיי־נונגען. די ערשטע איז, אַז די אידישע תורה איז ליכטיג און ממילא איז ליכטיג דאָס אידישע לעבען וואָס פיהרט זיך לויט אונזער טראַדיציאָן. די אַנדערע מיינונג איז, אַז דאָס אידישע לעבען לויט טראַדיציאָן איז אַן אָבגעלעבטע זאַך, וואָס בעלאַנגט צו דער פערגאַנגענהייט, און מען דאַרף דאָס ניט אריינשלעפּען אין דער יעצטיגער צייט, מען דאַרף דאָס אוועקלאָזען ווי אַ ירושה פון מיטעלאַלטער.

אין גרונד גענומען איז דאַרום ניטאָ קיין גרויסער אונ־טערשיעד צווישען רעפאָרמער, ראַדיקאַלען, די וואָס ווייסען גאָר ניט פון יודענטום און ווילען ניט וויסען, ווי עס זיינען

די מעהרסטע פון די אויפגעהאָדעוועטע אידען אין אַמעריקא און די נאַציאָנאַליסטען פון דעם סאָרט, וואָס האַלטען אַז דאָס יודענטום בעשטעהט פון "פּגרים" און "פּאַרפוילטע ווריעה פון מענשען". די לעצטע, די נאַציאָנאַליסטען, וואָס ווינען געגען אידישקייט, שטעהען אָחן אַ שיעור נעהנטער צום אידישען פאָלק ווי די רעפאָרמער, ראַדיקאַלען און די וואָס ווייסען גאָר ניט. אָבער אין בעציהונג צום יודענטום, אין בעציהונג צו דאָס איינציגע יודענטום וואָס די אידישע היסטאָריע ווייס און קען, זיינען זיי אַלע אין איין קלאַס, ווייל זיי שטעהען אַלע אויף דעם שטאַנד פּונקט וואָס די השכלה האָט אוועקגעשטעלט, אַז אין דער אידישער גאַס איז חושך.

די רעפאָרמער וואָס זאָגען, אַז זיי האָבען זיך בעפרייט פון די קייטען פון מיטעלאַלטער ווען זיי האָבען פאַרוואָרפען די מצוות, און האָבען געלאָזען פון יודענטום בלויז אַזעלכע זאַכען וואָס זיינען אייביגע — זיינען אין אמת'ן ניט מעהר און ניט וועניגער ווי משכילים און האַלטען זיך אָן דעם השכלה־כלל, אַז אידישקייט טויג ניט. עס איז ניט קיין צופאַל וואָס דער אמת'ער גרינדער פון רעפאָרם אין אַמעריקא איז געוועזען דער משכיל ליליענטאַל, וואָס איז אומגעלאָפען אין מינסק און אין ווילנא מיט די רוסישע טשינאָוניקעס צו פאַרפלאַנצען השכלה ביי אידען. זיין גרינדען פון דעם אַמעריקאַנישען שמד־רעפאָרם איז דער בעסטער בעוויז, אַז די רוסישע אידען האָבען פערשטאַנען וואָס ער איז און אַז ער מיינט חרוב צו מאַכען דאָס יודענטום.

די ראַדיקאַלען אין נויאָרק, וואָס האָבען אַגיטירט און אַגיטירען האָס צום יודענטום און האָבען אויסגעהאָדעוועט אַזויפיעל אידישע שונאי־ישראל, זיינען אויך משכילים, ווייל זיי שטעהען אויך אויף דעם שטאַנדפּונקט, אַז דאָס יודענטום דאַרף פאַרוואָרפען ווערען. דאָסזעלבע איז דער ראַדיקאַל אין מאָסקווא פון די "יעווסעקען", וואָס זעצט אריין אין פּריזאָן פיר לערנען גמרא, ווייל דאָס מאַכט, זאָגט ער, פינסטער דעם אידישען מח און מאַכט דעם אידען פיר אַן אַנטי־רעוואָלוציאָנער. דאָס וואָס דער רעפאָרמער פאַרגלאַצט מיט די אויגען און זאָגט, אַז ער האַלט פון דער

״רעלידזשאָן פון איזראעל״ און דאָס וואָס דער רויטער שרייט, אַז ער טוט עס אין נאָמען פון דער רעוואָלוציאָנערער פרייהייט — דאָס מאכט קיין אונטערשיעד צווישען זיי ביידע אין בעצוג צום יודענטום, זיי זיינען ביידע ״משכילים״ און שטעהען פעסט אויף דעם פּלאַטפאָרם פון השכלת, אַז אידישקייט איז ״חושך״.

דער וואָס ווייס ניט פון אידישקייט און וויל ניט ווי־סען — אַ נייער פּראָדוקט אין די ציוויליזירטע לענדער — איז אויך אין גרונד גענומען אַ ״משכיל״, טראָץ דעם וואָס ער ווייס גאָר ניט אַז עס איז פאַראַן אַזאַ וואָרט אויף דער וועלט. ער גלויבט אויך אונבעוואוסט, אַז דאָס יודענטום איז עפּעס אַן אַלטע זאַך מיט וועלכער עס איז ניט ווערטה זיך אָבצוגעבען און מיט וועלכער מען דאַרף זיך ניט אינטערע־סירען. אויב ער ווייס ווייניג פון דער השכלה טעאָרעטיש, איז ער אָבער אַ משכיל אין דער פּראַקטיק, ער פ י ה ר ט ד ו ר ך וואָס מען האָט פריהער מיט אַ דור אָדער צוויי דורות פאַר איהם געפּלאַנט. אויב ער איז ניט קיין אַגיטאַ־טאָר פון דער השכלה, איז ער אָבער איהר פּראָדוקט, ער פיהלט ווי די משכילים, אַז די ביבעל איז עפּעס אַ נישׁ־קשה׳דיגע זאַך, אָבער ווייטער איז אַלעס גאָר ניט ווערטה אין דער אידישער גאַס.

דער נאַציאָנאַלער־משכיל פון די נאַציאָנאַליסטען, וואָס זיינען געגען רעליגיאָן, אונטערשיידעט זיך שאַרף פון די פריהערדיגע דריי סאָרטען פערטרעטער פון דער השכלה אין דעם וואָס זיין נאַציאָנאַלער געפיהל מאכט איהם אַ געגנער פון אסימילאַציאָן, וועהרענד די פריהערדיגע דריי סאָר־טען ״משכילים״ שטעהען נאָהענט צו דער אסימילאַציאָן אָדער זיינען איהרע דירעקטע שלוחים. אָבער וויבאַלד אַז ער איז מבטל אידישקייט, האַלט אַז אַ לעבען פון תורה און מצוות איז ״חושך״, איז ער אויך אַ טרייער תלמיד פון דער השכלה, און נאָך מעהר: אונבעוואוסט העלפט ער אויך די אסימילאַציאָן, ווארום דער איינציגער וועג דורך וועלכער די אסימילאַציאָן קען אונטערברייננגען די אידישע נאַציאָן איז דורך בטל מאכען אידישקייט. ער קען דאָרום אויך ניט

געהערען צו די קרעפטען וואס האלטען אויף דעם יודענטום און זיין פּלאַץ איז אין דער זייט פון דער "חשכלה".

אויסער דיעזע קלאסען, וועלכע זיינען מעהר אָדער ווייניגער פולע משכילים, זיינען נאָך פאראן האלבע משכילים, פיערטעל־משכילים און אזעלכע אידען וואס די השכלה פארנעהמט ביי זיי גרעסערע אָדער קלענערע פּראָצענטען פון זייערע געדאנקען און געפיהלען. עס זיינען אפילו פאראן אָרטאָדאָקסען, וואס זיינען אָנגעשטעקט מיט "חשכלה", דאָס הייסט, זיי בעטראכטען מיט וויייניג רעספּעקט די אידישקייט, וועלכע זיי אליין היטען, און האלטען אז די אמת'ע ציוויליזאַציאָן, די העכערע, איז ביי די גוים. אין דער טיעפעניש פון דער נשמה זיינען זיי מבטל דעם אידישען גייסטיגען פארמעגען פאר דעם גוי'שען. זיי זאָגען "ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצוותיך", אָבער אין הארצען איז ביי זיי דער צווייפעל זעהר גרוים, אויב דאָס אידיש־רעליגיעזע לעבען הויבט ווירקליך אויף די אידען העכער ווי אנדערע ווערען אויפגעהויבען דורך די וועלט־בילדונג. די "חשכלה" זיצט אינעווייניג, נאָגט און טענה'ט: טאָמער איז עס קאפּויר ?!...

דער "חשכלה" קאמפּף ברענט און פלאקערט ניט נאָר צווישען פארשיעדענע סאָרטען אידען, נאָר אויך צווישען פארשיעדענע געפיהלען, אין די הערצער פון א גרויסען טהייל אפילו פון די אידען וואס קעמפּפען פיר דאָס יודענטום. אלעס וואָס רייסט אַרונטער די אַכטונג פיר אידישקייט, אלעס וואס מאַכט אונז צווייפלען אין דער בעדייטונג פון דער זאַך, וואָס האָט אונז ביז יעצט געדעטעט פון אונטערגאנג, אלעס וואס ברייינגט אונז אין די שוואכע מאָמענטען צו קוקען צום גוי ארויף, ווייל מיר מיינען, אז ער שטעהט העכער—איז חשכלה. און עס טרעפט אמאָל, אז אין מיטען זאָגען "ומי כעמך גוי אחד בארץ" דערכאפּען מיר ביי זיך אינעווייניג דעם "משכיל", וואָס זוכט פאר אונז אראָפּצואווארפען דעם ווערטה פון דאָס איינציגע זאך וואָס האָט אונז געמאַכט פיר א "איינציגעס פאָלק", דאָס רעליגיעזע אידישע לעבען.

די "חשכלה" איז אונזער שונא, און אויב עס איז פאראן

א זאך וואָס וועט אונז חלילה פארניכטען, איז עס קיין אַנ־דער זאַך ווי די "השכלה", דאָס הייסט, די לעהרע וואָס טראָגט זיך ארום אין דער אידישער וועלט שוין הונדערט און פופציג יאָהר און פראָקלאמירט, אז אין די געצעלטען פון די וואָס היטען די אידישע תורה און די אידישע מאָראַל איז פינסטערניש און אז אין דער גוי'שער וועלט איז ליכטיג, ווייל דאָרטען איז די אמת'ע ציוויליזאציאָן און דערפאר דארפען מיר אלעס לערנען פון דער גוי'שער וועלט. אַט דאָס איז דער טייטש "השכלה".

ווארום דער וואָס מיינט, אז "השכלה" מיינט לערנען העברעאיש, מיינט לערנען וועלטליכע בילדונג, מיינט לער־נען שפראכען א. ז. וו. האט א טעות. עס איז אן איינגע־וואָרצעלטער טעות ביי זעהר פיעלע אידען, אז די השכלה האט געוואָלט מען זאָל לערנען תנ"ך, דקדוק און די לאנדעס־שפּראך א. ז. וו. און דערפאר האט מען איהר בעקעמפפט. עס קען ניט זיין קיין גרעסערער טעות ווי דיעזער. ניט צו־ליעב דקדוק און שפראכען האט מען געקעמפפט, ניט דאָס איז געווען די "אישו". דער קאמפף איז געווען איבער א פיעל וויכטיגערע זאך: איבער דעם וואָס די השכלה איז ארויסגעטרעטען מיט א נייעם שטאנדפונקט, וועלכער האט אונטערגעגראָבען דעם גאנצען פונדאמענט אויף וואָס די אידישע נאציאָן שטעהט, דער השכלה שטאנדפונקט איז געווען, אז יודענטום האט אָבגעלעבט און מען דארף דערפון אוועקגעהן צו א גרעסערע און ברייטערע וועלט. די השכלה האט געקראָגען בזיון צום יודענטהום און צום אידען!

אז דער קאמפף געגען דער השכלה האט ניט געמיינט א קאמפף געגען העברעאיש און געגען שפראכען און געגען וועלט־בילדונג, קענען דיענען פאָלגענדע פאקטען:

דער גאון יעבץ האט געשריבען נאך פאר'ן דור־השכלה, אז דער עיקר איז דאס לערנען תנ"ך. דער ווילנער גאון האט געגעבען פאָלגענדען פראָגראם אין ערציהונג: "די ערשטע זאך איז צו זיין קלאָר די 24 ספרים פון תנ"ך מיט די נקודות און מיט די טראָפּ, און דער עיקר איז חכמת הדקדוק, נאכ־הער משניות, נאכהער תלמוד און ניט עוסק'ן א סך אין פלפול".

וועלכער קלאָהרער מענש קען עם בעהויפּטען, אז צוליעב לערנען תנ"ך און דקדוק פיר וועלכעס די גאונים האָבען אגיטירט, וועט מען מאַכען א קאַמפּף מיט די משכילים? דאָס זעלבע איז וועגען וועלט־בילדונג און שפּראַכען. א פוי־לישער רב האָט געשריבען א ספר וועגען נאַטור־וויסענ־שאַפט (ידיעות הטבע): כעמיע, אנאַטאָמיע, פיזיאָלאָגיע, און די רבנים פון בריסק, סלוצק און לובלין האָבען איהם דערפאַר געלויבט און האָבען געהייסען מען זאָל דיזען ספר וועגען נאַטור־וויסענשאַפט ארייננשטעלען צווישען די "ספרים נחמדים".

דער בעקאַנטער רבי ברוך פון שקלאָב האָט אויף דעם פערלאַנג פון ווילנער גאון איבערזעצט אין העברעאיש פון לאַטין די ווערק פון אייקלידעס, און איז געפאָהרען קיין האָלאַנד צו קריגען לאַטיינישע אותיות און מען האָט זיך מיט דיעזען בוך דערפרעהט אין גאַנץ ליטא און רבנים האָ־בען געדאַנקט און געלויבט רבי ברוך'ן פיר זיין גרויסע אר־בייט. און אין ווילנא איז געווען א דאָקטאָר הורוויץ, וועל־כען די רבנים האָבען הויך געשעצט פיר זיין בילדונג און האָבען איהם געשטיצט. דאָס צייגט קלאָר אז קיינער וואָלט זיך ניט געשטעלט נעגען די משכילים צוליב העברעאיש און שפּראַכען. דער קאַמפּף איז געווען דערפאַר וואָס די משכילים זיינען געקומען אראָבוואַרפען דעם ווערטה פון יודענטום און מאַכען די אידען פיר די גייסטיגע קנעכט פון דער גוי'שער גאַס. די הויפּט־זאַך מיט וועלכע די משכילים האָבען זיך אינטערעסירט איז דיזעלבע מיט וועל־כע די אסימילאַטאָרען אינטערעסירען זיך עד היום הזה. דאָס איז די פראַגע: וואָס וועלען די גוים זאָגען?

"וואָס וועלען די גוים זאָגען ?"

צווישען די ליגענס מיט וועלכע מען קאָרמעט אונז זייט א פּאָאר דורות איז אויך פאראן דער שקר, אז די פרומע אי־דען פון פאר דעם חשכלה־דור זיינען געווען שפל ביי זיך אלס מענשען, "איינגעבויגענע רוקענס", "מה יפית" אידען, וועהרענד די השכלה־אידען זיינען געווען שטאָלץ און האָ־בען געוועקט די זעלבסטווירדע אין דעם אידען. עס איז ניטאָ קיין מעהר לעבערליכע זאך ווי דיעזע בעהויפּטונג. קיין פאלשערע זאך ווי דיעזע מיינונג איז נאָך ניט געווען זייט די וועלט שטעהט.

דער פרומער איד פון פאר דער השכלה און פון נאָך דער חשכלה צייט האָט געליטען רדיפות, ווי דער איד ליידט שטענדיג אין גלות, ווייל ער האָט קיין ברירה ניט. אינע־ווייניג אָבער אין הארצען האָט ער מבזה געווען זיינע פיי־ניגער, ער האָט זיי פעראכטעט מיט דעם גאנצען פייער פון זיין נשמה און ער האָט זיך געהאלטען אָהן א שיעור העכער פאר זיי. ער האָט געהאט דעם גרויסען כח צו מבטל זיין זיינע שונאים, ער האָט געוואוסט צו אויפהאלטען זיין ווערטה, זיין גרויסקייט, זיין מענשליכע גאוה און זיין ע ה ר ע פ י ר ז י ך א ל י י ן, טראָץ די מאכט פון זיינע געגנער. און ווי גרויס איז די בעדייטונג פיר אן איינ־צעלנעם מענשען און נאָך מעהר פיר א פאָלק ווען ער האָט די פולע עהרע צו זיך אליין !

די שפלות האָט זיך אָנגעפאנגען גלייך מיט דער השכלה. יעדער שמייכעל פון א גוי מאכט אן איבערקעהרעניש אין דעם חשכלה־לאגער. די בערלינער "מאספים" פון מענ־דעלסאָן'ס צייט געפינען ניט גענוג ווערטער צו לויבען און דאנקען דערפאר וואס אין האמבורג איז געוואָרען א אידי־שער נאָטאריוס ! ! ! נפתלי הערץ ווייזעל בויגט זיך אין

זיינע ליעדער צו דער ערד און קושט די טריט פון קייזער יוסף דעם צווייטען, איהר זעהט פשוט ווי דער מענש צו־געהט פון התלהבות פון דעם עסטרייכישען קייזער. מיר זעהען ניט פון די ניט־משכילישע אידען איידער די השכלה איז געבארען געוואָרען קיין "ארויסגעהן פון די כלים" פאר א חסד וואס א פירשט האט געטאָן. דער "הנותן תשועה" וואס עס פלעגט געזאָגט ווערען איז א ווירדיגע תפלה ווי עס פאסט פאר די איינוואָהנער פון א לאַנד צו זאָגען פיר דאָס וואהל פון דער מדינה. ווי חניפה'יש און נאַריש זעהט אויס די קריכעריי פון די השכלה־גבורים פאר די וואס האבען די מאכט אין האנד געגען די האַלטונג פון די אידען וואס זיינען ניט ארונטער אונטער די פליגלען פון דער השכלה!

עס וואָלט געווען אונמעגליך, אז פרומע אידען זאָלען שרייבען מיט התלהבות חניפה־רייד צו אזא בלוטיגען טיראן ווי ניקאָלאי דער ערשטער פון רוסלאנד. אָבער די פיהרער פון דער השכלה האָבען זיך ניט געשעהמט דאָס צו טאָן. דער משכיל ליליענטאל, וואס האט נאכהער געגרינדעט די רע־פאָרם אין אמעריקא, שעהמט זיך ניט צו זאָגען, אז ניקאָלאי האט ליעב די אידען, "א ליעבשאפט אָהן א ברעג, די ליעב־שאפט פון א טאטען צו קינדער". אומזיסט וועט איהר זוכען צווישען די ספרים פון אָרטאָדאָקסישע אידען אזא עקעל־האפטע חניפה ווי עס האט זיך אזוי ארויסגעגליטשט פון דעם מויל פון דעם השכלה אגיטאטאָר. די נשמה פון אן אָר־טאָדאָקסישען אידען האט קיינמאָל ניט געקענט אזוי פאלען.

און יצחק בער לעווינסאָן שרייבט אויף דעמזעלבען ניקאָלאי אז ער האט ניט אויפגעהערט צו טאָן גוטעס צו אידען, אז ער איז א דערבארימדיגער טאטע, א העלפער, און ער פיהרט די אידען אויף די וועגען פון יושר און צדק, און ער לערנט די פארבלאָנדזשעטע (די אידען) בינה און דעת. דער פאָעט פון דער השכלה, אדם הכהן לעבענסאָן, צו־גיסט זיך אין חניפה־שירים צו דעם טיראן. פינקעל ווערט נתפעל פון דער גרויסער נשמה פון דעם עהרליכען ניקאָלאי. אָט אזוי נידעריג איז געפאלען די מענשען־ווירדע ביי די פאָהנען־טרעגער פון דער השכלה.

דער העברעאישער שריפטשטעלער א. דראיאנאָוו, ביי

וועמען איך האָב גענומען איינינגע פון די פריהער־געבראכ־
טע פאַקטען זאָגט :

„ניט גענוג וואָס די משכילים פון יענעם דור האָבען
„געלויבט און באַזונגען ניקאָלאַי'ן און זיין ממשלה — —
„נאָר זיי האָבען זאָגאר מסכים געווען צו זיי (צו ניקאָלאַי
„און זיין ממשלה) אין פיעלע זאַכען געגען דער אידישער
„תורה און געגען דעם אידישען מאָראַל. די רעגיערונג האָט
„פיינט געהאַט דעם תלמוד און אין אַלגעמיין אידישע
„ספרים. האָט יצחק בער לעווינסאָן מסכים געווען און האָט
„פאָרגעשלאָגען, אז מען זאָל פארמאַכען די אידישע דרוק־
„קערייען, אויסער די אַלע דרוקערייען וואָס זיינען אין די
„שטעדט וואו עס איז פאַראַן א שטענדיגע צענזור, און מען
„זאָל אויך אונטערזוכען די ספרים, וועלכע זיינען שוין
„געווען פארשפרייט צווישען פאָלק. — — און אויב לע־
„ווינסאָן האָט, ווי עס שיינט, געמיינט בלויז ספרים פון
„חסידים און פרומקייט, ווייל ער האָט זיי געהאַלטען אַלס
„שעדליך צו דער השכלה און אז ער האָט דערזעהן וואָס
„פיר א צרה זיין פאָרשלאַג האָט געמאַכט צו די תלמודישע
„ספרים, האָט ער חרטה געקראָגען אויף דאָס וואָס ער האָט
„געטאָן — איז אָבער געווען אן אנדער משכיל, אברהם
„בוכנער, א העברעאישער לעהרער אין
„דער וואַרשאווער ראַבינער שולע
„(אן השכלה אנשטאַלט ! ג. ב.) פון וואַרשא, וועלכער האָט
„געשריבען א בוך מיט דער אָפּענער כונה צו בעשמוצען
„דעם תלמוד און איהם אויסראָטען פון דער וועלט. די רע־
„גיערונג (פון ניקאָלאַי) בעהויפּטעט, אז די אידען זיינען
„ניעדריגע מענשען אין מאָראַלישען זינן, קומט ש"י פין
„און טענה'ט אויך אזוי : „די אידען — זאָגט ער — שטע־
„העו אויף א ניעדריגע מדרגה אויף דעם לייטער פון וויסען
„און פון מאָראַל", און ער האָפט, אז „עס וועט קומען דער
„אדון, דער קיסר, אויסצואוואָרצלען פון אונז יעדער וואָר־
„צעל פון שלעכטעס, אויסצורייניגען פון שלעכטע מחשבות
„די אידישע הערצער". (ניקאָלאַי, וואָס הייסט רויבען קינ־
„דער פון זייערע מאַמעס און זיי פארטרייבען אין די סטע־
„פּעס פון דער וואָלגא — א הערצער רייניגער !) ניקאָלאַי

"און זיינע לייט האָבען בעטראַכט די אידען אַלס שונאים "פון ארבייט, וועלכע לעבען פון פרעמדע האַרעוואַניע, קומט "די משכילישע ליטעראַטור פון יענער צייט און שילדערט "בלויז ליידיג-געהער, בטלנים און ארומשלעפּער אַזוי ווי "עס וואָלטען אין אמת'ן גאָר ניט געווען קיין פּראַקטישע "מענשען ביי די רוסישע אידען און אין נאָך און נאָך זאַכען "איז געווען כמעט איין לשון און דיזעלבע ווערטער ביי "דער רעגיערונג און ביי די פיהרער פון דער השכלה אין "יענע צייטען".

דראַיאַנאָוו זוכט, נאָכדעם ווי ער ברייגגט דיזע אנקלאַ-גע, צו געפינען א זכות אויף די השכלה-פיהרער און ער געהט אוועק אין א ווייטען פּלפּול, אַז זיי האָבען עס אַלעס געטאָן נאָר אום צו קריגען פאר אידען בירגער-רעכטע. דאָס איז אַן אויבערפלעכליכער תירוץ, וואָס צייגט אַז דער וואָס זאָגט עס האָט ניט אריינגעדרונגען טיעף אין דעם גרונד פון דער השכלה. די משכילים האָבען געהאַנדעלט פאַלשטענדיג אין איינקלאַנג מיט זייערע איבערצייגונגען, עס איז גאָר ניטאָ "קיין רעטעגישען אין זייערע האַנדלונגען" ווי דער אויבענגעבראַכטער שרייבער זאָגט, אַלעס איז קלאָר פאר דעם וואָס וויים וואָס די השכלה איז אין אמת'ן און וואָס עס זיינען איהרע הויפּט-פּרינציפּען.

די משכילים האָבען אַליין געגלויבט, אַז די אידען טויגען ניט, אַז זיי זיינען פּראַים און שטעהען ניעדריג אין יעדער הינזיכט. זיי האָבען פיינט געהאַט דאָס אידישע לעבען מיט א ברענענדע שנאה און האָבען עס געוואָלט פאַרניכטען. זיי זיינען געווען שונאים פון די אידישע פאָרמען פון לעבען און האָבען דארום געוואָלט טאָן אַלעס אין דער וועלט אום דיזע פאָרמען אויסצורייסען, און אַזוי ווי דער בעסטער וועג עס צו דערגרייכען איז געווען דורך דער מאַכט איז געווען נאַטירליך, אַז זיי זאָלען מאַכען שותפות אפילו מיט דער מאַכט, אבי צו ערדייכען דעם צוועק אין וועלכען זיי האָבען געגלויבט. אין דער צייט ווען דער תלמיד פון מענ-דעלסאָן הערץ האָמבערג האָט פאַרגעשלאָגען ענדערונגען צו די אידען פון גאַליציען, האָט ער ניט פאַרגעסען צו זאָגען, אַז אויב זיי וועלען איהם ניט פאָלגען וועט ער פאַרלייגען

זיינע פלענער פאר די "שרים היושבים ראשונה במלכות" און זיי וועלען זעהן, אז עס זאָל דורכגעפיהרט ווערען... און ווירקליך איז ער אין עטליכע יאָהר שפּעטער ארויס ווי א פשוט'ער מסור אויף אידען פאר דער רעגיערונג.

דיעזע האנדלונגען האָבען אין אמת'ן געשטימט מיט דער אנשויאונג פון דער השכלה איבער'ן יודענטום. די השכלה האָט געגלויבט און גלויבט היינט, אז פרומקייט איז א ניעדריגע זאך, אז מצוות זיינען א סימן פון אונוויסענהייט, אז אידישע מנהגים און דינים זיינען דער רעזולטאט פון פינסטערניש — דארף מען דארום טאָן אלעס וואָס איז מעגליך, אום עס צו פארניכטען. מען מוז עס אונטערברייגנען, אויב דאָס איז שווער צו עררייכען דורך פראפּאגאנדא, זאָל מען עס טאָן דורך קאָזאקען און זשאנדארען. דאָס איז אונגעפעהר דאָסזעלבע וואָס די "השכלה-טרעגער" אין סאָוויעט-רוסלאנד טוען יעצט, צו בעקעמפפען חדרים דורך פּריזאָן! אונטער די אלע ארבייט פון די משכילים אין העברעאיש און אפילו אונטער די אלע כלומר'שט גאנץ אידישע דבורים פון יצחק בער לעווינסאָן און אפילו אונטער די בטלנות זיינע, אז "אחיתופל איז געווען א גרויסער פילאָזאָף און אז סאקראַטעס איז געווען זיין תלמיד" — איז געלעגען א בטול צום יודענטום, א האס צום אידישען לעבען, און איבערחויפּט צו דעם פרומען אידען, וואָס האָט געלעבט נאָך אידישע טראַדיציאָנען. די השכלה איז געקומען אבצושאפען דאָס יודענטום אליין אינגם צו זי האָט עס געזאָגט בפירוש אָדער ניט, אלין איינם צו האָבען די משכילים געהאָט א פעסטע פּראָגראם אָדער אויב אפילו זיי האָבען אליין ניט געוואוסט וואָס זיי ווילען און האָבען אליין געגלויבט, אז זיי ווילען קיין גרויסע ענדערונגען ניט מאכען. די אידען האָבען גוט געפיהלט וואָס דאָ איז: טויזענדער יאָהרען האָבען די אידען געגלויבט, אז די העכסטע געדאנקען, די שעהנסטע געפיהלען, די אויביגע אמת'ן, די ליכטיגע מחשבות, די ערהאבענסטע חקים און משפטים איז ביי ביי אידען, אז דאָס אידישע לעבען, די אידישע חויז איז דער קוואל פון אלעם וואָס איז שעהן און נאָבעל, פון פאָלקאָמענהייט און זיטען און פיהרונגען. און דאָ זיינען געקומען מענ־

שען און האבען ערקלערט אז אלעס פיר וואס אידען האבען געקעמפפט און האבען טייער געהאלטען, זיינען נארישקייטען, אז אנשטאט וואס אידען האלטען זיך פיר אן עם סגולה, וואס איז שעהנער גייסטיג פון אלע, שטעהען זיי גאר אויף א נ י ד ר י ג ע מ ד ר ג ה. אויף אזא אופן איז אויסגעקומען אז די גאנצע אידישע געשיכטע איז אן אונזין, אז דער קאמף איז א נארישער, אז דער איד וואס האט געמיינט ער האלט אין האנד א דימענט, האלט גאר אין האנד א שערביל, דער איד איז פלוצלינג, לויט דעם השכלה שטאנדפונקט, אראבגעפאלען פון הימעל ביז דער ערד, די השכלה האט ארויסגעצויגען דעם באדען פון אונטער די אידישע פיס.

וועהרענד די משכילים האבען פארווארפען דעם ווערטה פון יודענטום, פון דעם אידישען לעבען, איז געווען זעלבסטפארשטענדליך, אז זיי זאלען קריגען א געוואלדיגען רעספעקט פאר'ן גוי. דער משכיל האט ניט געקענט האלטען זיך גענאיבער דעם גוי מיט דערזעלבער אינערליכער ווירדע ווי דער פרומער האט זיך געהאלטען. דער פרומער איד גלויבט דאך אין זיין אייגענע גייסטיגע גרויסקייט און זיין קולטור, ווי מען זאגט אויפ'ן מאדערנעם לשון, און דער משכיל פיהלט זיך ארים און פארשעהמט מיט דער פינסטערקייט פון יודענטום וואס עס ליעגט אויף איהם און ער וויל נאכאנאנד צייגען דעם גוי, אז ער, דער משכיל, האט זיך שוי'ן אין אמת'ן בעפרייט פון דער חושך'ניש און ער האט מורא, אז מען גלויבט איהם ניט. פון וואנען זאל נעהמען אזא מענש קוראזש ? פון וואנען זאל ער נעהמען די גייסטיגע שטייפקייט, וועלכע קומט נאר ווען מען איז איבערצייגט אין דער אייגענער ווירדע ? בן־ציון כ"ץ מאכט אויפמערקזאם אויף דער מערקווירדיגער ערשיינונג, אז עס איז ניט געווען קיין איין ארטיקעל איבער חשכלה וואס זאל ניט ענטהאלטען די פראגע : וואס וועלען די גוים זאגען ?

און דערפון איז געקומען דאס זינגען שירים פאר מלכים און דאס חנופה'נען די מאכטהאבער און דאס ווערען נתפעל פון יעדען פריינדליכען ווארט (א סימן פון שפלות) און דאס וועלען אלץ אויסגעבען פיר א טובת־הנאה. א י ן ד א ם מ א מ ע נ ט ו ו ע ן א א י ד ו ו ע ר ט א־

בערצייגט אז דאָס יודענטום איז א פאערעלטערטע צוגעלעגענע סחורה, ווערט געבראָכען ביי איהם דער מאָראלישער חוט־השדרה, ער איז ניט מעהר פייהיג צו שטעהן אין די רייהען פון דער אידישער ארמיי, ווייל ער האָט פארלאָרען די הויפט־זאך פון דעם אידישען כאראקטער: גייסטיגע גבורה און קאמפפס־לוסט. ער האָט ניט פארוואָס מלחמה צו האלטען. אין דערזעלבער צייט ווען ער ווערט אויס־קעמפפער פאר'ן יודענטום, ווערט ער א פארגעטערער פון דער גוי'שער גאַס. די פראגע: „וואָס וועלען די גוים זאָגען" ווערט זיין „אני מאמין", זיין הערשער, זיין דיקטירער, ווען ער איז אין הויז, ווען ער געהט אין גאַס, ווען ער שלאָפט, ווען ער שטעהט אויף. דאָס ווערט, אַזוי צו זאָגען, זיין אמונה, דאָס ווערט זיין צווייטער „איך", זיין שאָטען. אנשטאט צו זיין א קעמפפער פאר'ן יודענטום ווערט ער א בעקעמפפער פון יודענטום אין איהם אליין.

ווען איהר ווילט וויסען אונזער כח צו גערעטעט ווערען פון דעם אונטערגאנג וואָס לויערט אויף אונז, זאָלט איהר צעהלען בלויז די קאמפפס־פייהיגע, איהר זאָלט ארויסוואַרפען פון חשבון, ווי מען פלעגט אמאָל טאָן ביי אידען דעם „איש הירא ורך הלבב", דעם שוואך־הארציגען, דעם וואָס דיינקט, אז די אידישע סחורה איז פארעלטערט און צוגעלעגען, ווייל דיעזער וועט זיך שוין פאר אונזער עקזיסטענץ ניט שלאָגען. אזעלכע האָבען מיר א זעהר גרויסען פראָצענט.

איידער מיר וועלען קומען צום חשבון וועלען מיר אָבער נאָך א בליק טאָן אויף דער אידישער ליטעראטור, וועלכעס איז אונז אונבעדינגט נויטיג פיר אונזערע ווייטערדיגע בעטראכטונגען.

די אידישע גאס און די גוי'שע

מיט דונערן און בליצען האט די השכלה ליטעראטור פראקלאמירט פאלגענדע תורה:

א איד וואס היט אידישקייט איז א שווינדלער, א צבוע'ק, א גנב, א פינסטערלינג און איז ניט ווערטה וואס ער געהט ארום אויף דער וועלט.

דאס איז געווען דער עיקר. דער קווינט עסענץ פון אלעס וואס די השכלה האט געהאט צו זאגען וועגען דער אידישער גאס אין העברעאיש און אין רוסיש (די אידישע ליטעראטור האט זיך נאך דאן ניט אנגעפאנגען).

דער דיכטער אדם הכהן שילדערט אונז דעם פרומען אידען אונטער א געוויסען כאראקטער צבוען. דער דאזיגער צבוען איז פארדארבען ביז'ן מארך פון די ביינער, שלעכט, גיפטיג, פאלש און געמיין. ער איז א גרויסער למדן און בע־נוצט זיין לומדות פיר זיינע ניעדריגע צוועקען.

אברהם מאפו, וועלכער האט געשריבען צוויי שעהנע ערצעהלונגען וועגען דעם אמאליגען אידישען לעבען אין ארץ־ישראל פאר דעם ערשטען חורבן, האט געשריבען איבער די אידען פון זיין צייט דעם "עיט־צבוע" (דער געפארבטער פויגעל). די פרומע אידען פון "עיט־צבוע" זיינען אזעלכע ניעדריגע ברואים ווי צבוען פון אדם הכהן: פאלשע, גע־מיינע, פינסטערע, שלעכטע. פון מאפו'ס שילדערונגען לערנט מען ארויס אז אויב אימיצער וויל זעהן אן אנשטענ־דיגען אידען דארף ער געהן צוריק מיט דריי טויזענד יאהר אדער ער דארף אויסזוכען א משכיל... די אידישע גאס איז דער קוואל פון אלעס וואס איז מיאוס און שלעכט.

נאך מיט מעהר שארפקייט האט דאס זעלבע ארויס־געזאגט א משכיל'ישער שריפטשטעלער אין רוסיש, דער בעריהמטער א. ל. לעוואנדא. אין זיין ווערק "א מאגאזין פון באקאליינע סחורה" שילדערט ער דאס אידישע לעבען אין די

ערגסטע פאַרבען, שטעמפּעלט די פרומע אידען אַלס נידע־ריגע ברואים, פול מיט געמיינהייטען און חושד'ניש. דער־פאַר ווערט דער גוי'שער לעבען אידעאַליזירט ביז צום הימעל: די גוים זיינען איידעל, עהרליך, נאָבעל, פול מיט ליבטיגקייט. דער גוי איז פערגלייך מיט'ן אידען, לויט לע־וואַנדאַ'ס פּירוש, איז אַזוי ווי דער פערגלייך פון טאָג געגען נאַכט. לעוואַנדאַ איז געווען שטאַרק ענציקט פון די רוסי־שע טשינאָווניקעס, וועלכע זיינען געווען ביי איהם דער סימבאָל פון אַלעם וואָס איז גוט, שעהן און נאָבעל.

אָבער אין העברעאיש האָט די השכלה ליטעראַטור ער־רייכט איהר העכסטע שטופע אין דעם ליב פון דעם דור־השכלה, דער דיכטער יהודה ליב גאָרדאָן. ער איז געווען בעגאַבט מעהר ווי אַלע אַנדערע משכילים פון זיין צייט. אַליין אַ געוועזענער תלמיד פון ישיבה, מיט אַ בעדייטענדען פּאָעטישען טאַלאַנט, מיט אַ טיעפען חוש פאַר סטיל, מיט אַ קעמפפענדע נאַטור האָט ער זיך אוועקגעשטעלט אין קאַמפּף געגען אידישקייט. אַ קאַמפּף, וועלכען ער האָט ניט פאַרגעסען אפילו אין די פּאָאַר פון זיינע שירים וואָס זיינען געשריבען אין גייסט פון אידישען פּאַטריאָטיזם. אפילו ווען ער בעקלאָגט דעם אידישען גבור וואָס ווערט צוריסען פון חיות אויף דער רוימישער ארענא, פאַרגעסט ער ניט צו מאַכען שולדיג די פאַרשטעהער פון דער תורה אויף דעם חורבן פון דאָס אידישע לאַנד. לויט זיין מיינונג וואָלט ארץ־ישראל ניט בעזיעגט געוואָרען פון רוים אויב די תנאים וואָלטען אידען געלערנט די קריעגס־קונסט. ער איז ניט נאָר אין כעס אויף די תורה־לערנער פון צווייטען חורבן נאָר אויך אויף די נביאים פון פאַר'ן ערשטען חורבן. איבערהויפּט אויף ירמיהו.

ביי די אידען פון דער געטאָ זעהט ער ניט קיין זאַך וואָס איז ווערטה געלויבט צו ווערען. ער זעהט אין דער אידישער גאַס נאָר: אייביגע שקלאַפעריי, אייביגע שאַנדע. שמוץ און מיסט, פיהרער־פערפיהרער, און פאַלשע לעהרער. אָט דאָס איז דער אורטייל פון גאָרדאָן אויפ'ן אידישען פאָלק פון רוסלאַנד!

פונקט ווי לעוואַנדאַ זעהט גאָרדאָן אַלעס וואָס איז

מיאוס ביי אידען און אלעם וואס איז שעהן ביי גוים. אלס ביישפיעל קענען מיר געבען זיין חספד וואס ער מאכט אויף דער לעבעדיגער אידישער פרוי. די אידישע פרוי איז ביי איהם די אונגליקליכסטע בעשעפעניש אין דער וועלט. ער זאגט:

אידישע פרוי! ווער וויים דיין לעבען? אין דער פינסטער קומסטו, און אין דער פינסטער געהסטו אוועק. דיין טרויער, דיין פרייד, דיין האפנונג, דיינע ווינשע. ווערען געבראכען אין דיר און ווערען דערשטיקט אין דיר. די וועלט און אלעם וואס זי פערמאגט, אלעם גוטעס און אלע נחת געהערען צו די טעכטער פון אנ־דערע פעלקער, נאר דער לעבען פון דער אידישער פרוי איז אייביגע קנעכטשאפט.

מען וויים ניט ווען מען לעזט דיזע ווערטער וואס איז דא גרעסער — די פאלשקייט אדער די נארישקייט! עס איז גאר שווער געווען צו גלויבען אז א איד וואס האט געוואהנט צווישען אידען און האט געזעהן דעם שעהנעם אידישען פא־מיליען לעבען, די ליעבשאפט און די רעספעקט פון דעם אידישען מאן צו זיין ווייב, דעם גרויסען אנטהייל וואס די אידישע פרוי נעהמט אין אלע פאמיליען אנגעלעגענהייטען. איהר דעה אין אלעם וואס האט צו טהאן מיט דער הויז, דעם גליק וואס די אידישע פרוי האט אין איהר משפחה — עס איז שווער צו גלויבען אז א איד וואס האט דאס אלעם גע־זעהן זאל קענען אנשרייבען אזעלכע דברים־בטלים און שטות ווי די וואס גארדאן האט געשריבען איבער דער אידישער פרוי. אבער דאס איז דער אונגליק מיט די משכילים אז זיי געהען ארום בלינד צווישען זעהענדיגע און טויב צווישען הערענדיגע.

כל טוב און נחת האט די גוי'שע פרוי! אוואו האט דאס גארדאן געזעהן? ביי דעם טהייל פון דעם רוסישען המון וואס שכור'ט און שלאגט די ווייבער? האט ער פערגלייכט דעם לעבען פון דעם אידישען בעל־מלאכה מיט זיין פרוי און דעם פון דעם רוסישען? האט ער פערגלייכט ווי אזוי דער אידישער תלמיד־חכם האלט זיך צו זיין פרוי און ווי עס האלט זיך צו זיין פרוי א געבילדעטער מאן פון אנדערע

אומות און האט אויסגעפונען אז ביי די גוים איז דא מעהר פאמיליען־טרייהייט, מעהר צוגעבונדענקייט צו דער הויז. און מעהר איבערגעבענהייט צו דער משפחה? מען דארף זיין ווילד פון שנאה צום אידישען לעבען אז מען זאל קענען אטאקירען אידען אויף דעם שטארקסטען פונקט, דוקא אויף דעם פעלד פון דעם אידישען משפחה לעבען, אויף וועלכען זיי זיינען געווען א מוסטער פאר דער גאנצער וועלט. אבער וואס קען העלפען אידישע מעלות אז די נשמה איז ביי די גוים און אז מען האלט אז וואס גוי'ש איז שעהן און וואס אידיש איז מיאוס.

איך וויל ברייננגען א ביישפיעל ווי אזוי די השכלה־ליטעראטור האט געשילדערט דאס אידישע לעבען. איך נעהם אן ערצעהלונג פון יהודה ליב גארדאן "א קעלבערנע פיסעל" און דערצעהל דעם אינהאלט דערפון:

אין א שטאדט זיינען פאראן פינף קצבים, דער ראש־הקצבים הייסט שמואל. ביי איהם קויפען פלייש די צוויי יחסנ'ישע בעל־הבית'טעס, די ווייב פון בעל־טקסא און די רביצין. אלע פרייטאג נעהמען זיי ביי שמואל'ן יעדע צו פאאר קעלבערנע פיסלאך. איינמאל זיינען געקומען געסט צום בעל־טקסא און זיין ווייב האט צוגענומען ביים קצב ניט בלויז איהרע קעלבערנע פיסלאך נאר אויך די וואס זיינען געווען אנגעגרייט פאר דער רביצין. די רביצין ווערט זעהר אין כעס ווען זי דערוויסט זיך דערפון, שיקט זי רופען דעם רב פון באד, דערצעהלט איהם אז די ווייב פון בעל־טקסא האט צוגענומען איהרע פיסלאך און הייסט איהם טריף מאכען אלע טשאלענטען פון שטאדט. שבת ביי קריאת התורה לאזט דער רב אויסרופען אז אלע טשאלענטען זיינען טריף. פארנאכט ערקלעהרט דער רב אין זיין דרשה אז ער האט אויסגעפונען אז עס זיינען פאראן אין שטאדט מעהר קעלבערנע פיסלאך ווי עס דארף זיין לויט די צאהל פון די בהמות. ביינאכט איז אן אסיפה ביים רב איז שטוב און עס געהט ארויס פאלגענדער פסק־דין: 1) אסר'ן אלע קצבים און צווינגען זיי צו פערמאכען די קראמען. 2) שמואל דעם קצב זאל מען געבען 39 מלקות. 3) מאנטאג זאל זיין א תענית־צבור מיט "ויחל" און סליחות. 4) אלע כלים זאלען

ווערען צובראכען. 5) קעלבערנע פיסלאך זאל זיין פאר־ווערט אין שטאדט אויף אייביג. אויף מארגען, זונטאג, האט מען געכאפט שמואל דעם קצב, איהם אנגעבונדען א קעל־בערנע פיסעל פון פארענט און איינע פון הינטען און מען האט איהם אזוי דורכגעפיהרט דורכ'ן שטאדט. געבראכט אין שוהל און געגעבען מלקות ווערענד ער האט געשריען ליגענ־דיג אויף דער ערד: והוא רחום יכפר עון.

אט האט איהר א "מייסטערשטיק" פון דער השכלה ליטעראטור. אט אזוי האבען עס די משכילים פערשטאנען דאס אידישע לעבען! דאס קען אגב דיענען אלס ביישפיעל וועגען דער "קונסט" אין דער השכלה־ליטעראטור. אויב די ריעזען פון דער השכלה האבען געקענט שרייבען אזעלכעס קען מען שוין פערשטעהן וואס עס האבען געשריבען די קלענערע אין יענעם דור ווען דער עיקר איז געווען ניט צו זעהן דעם לעבען און איהם דורכנעהמען נאר צו ווארפען שמוץ אויף א פאלק וואס פיהרט אן עהרליכען ריינעם לעבען. א לעבען פול מיט אידעאליזם, דורכגעדרונגען מיט א גרויסע קולטור.

עס זיינען געווען אין אונזער ליטעראטור אויך אזעלכע וואס האבען פערשטאנען דעם אידען און זיין נשמה, און זיינען געגאנגען אויף אנדערע וועגען ניט אויף דעם ברייטען אסימילאציאנס־שאסע פון זייער צייט. מיר וועלען אויס־רעכענען פיער, וועלכע אבוואהל זיי אונטערשיידען זיך אין פיעלע זאכען איינע פון די אנדערע שטעהען אבער אלע אויף אן אנטי־השכלה שטאנדפונקט. אלע פיער זיינען פול מיט רעספעקט פיר דעם טראדיציאנעלען אידישען לעבען און אלע פיער קניען ניט פאר'ן גוי און האלטען ניט אז דארטען אין גוי'שען לאגער איז אלעס וואס איז גוט און שעהן.

דער ערשטער איז צווייפעל. צווייפעל האט פערשטאנען די גרויסע בעדייטונג פון חסידות נאך איידער אימיצער פון די שריפטשטעלער האט זיך דארויף אבגעשטעלט. און פונקט אזוי האט ער פערשטאנען די אמת'ע שעהנקייט פון דעם אידישען לעבען.

דער צווייטער איז פרוג, דער רוסישער דיכטער וואס טראגט דעם וואס גארדאן האט איהם געהאלטען פאר זיין

יורש האט ער אויסגעקליבען פונקט א פארקעהרטען וועג ווי די אין וועלכע גארדאן איז געגאנגען. פרוג האט געשעפט זיין בעגייסטערונג פון טראדיציאנעלען אידישען לעבען און ער האט געזעהן אין דער אידישער גאס דעם חיפּד וואס גארדאן האט געזעהן.

דער דריטער איז **בן־עמי**, וועלכער לעבט מיט אונז. ער איז דער איינציגער **אידישער** קינסטלער וואס האט אנגע־פאנגען שרייבען אין א אידישען גייסט ווען אלע משכילים זיינען נאך געווען פארנומען אין זידלען אידען און אויס־טראכטען אויף זיי בלבולים. בן־עמי זעהט אין דער אידישער גאס די גאנצע ליכט און שיין וואס דארטען איז דא. בן־עמי איז דער גרעסטער קאנטראסט פון די משכילים וואס האבען געוואלט אלעם חרוב מאכען און געהאט גרויס ערפאלג אין דער מלאכה פון חורבן. און בן־עמי איז טאקע דער גרעסטער שונא פון השכלה. זיינע ווערק זיינען אין רוסיש.

דער פיערטער איז **וואלף יעבץ**. ער האט פיעל געשרי־בען און פערפאסט א געשיכטע פון אידען. ער איז איינער פון די בעסטע סטיליסטען אין העברעאיש. ער איז אויך א גרויסער פיינד פון השכלה און איהר אסימילאציאנס שטאנד־פונקט. אלע פיער זיינען נישט קיין משכילים, ווייל השכלה מיינט ניט בילדונג, און ניט פארטשריט. הערמאן כהן איז געווען איינער פון די גרעסטע פילאזאפען פון דער הייננטי־גער צייט און ער איז קיין משכיל, און אויב איינער איז גע־גען יודענטהום איז ער א משכיל אפילו ווען ער קען ניט דעם אלף־בית אין קיין שפראך. השכלה הייסט די מיינונג אז טראדיציאנעלעם יודענטהום טויג ניט און דארף פערוואָרפען ווערען.

די "רענאסאנס"

מיר האָבען שוין געזעהן אין די פריהערדיגע קאַפּיטלען וואָס די השכלה האָט געבראכט די אידען: פעראכטונג צו אלעם וואָס איז אידיש, פארגעטערונג פון אלעם וואָס איז גוי'יש, א שפל'דיגע, חניפה'דיגע האלטונג צו די שטארקע גוי'שע וועלט, א טענדענץ צו פארלייקענען און בעהאלטען אידישקייט אויב עס איז נאָך עטוואָס אזעלכעס ביי די משכילים געבליבען פיר א פרעמדע אויג, ווי עס ווערט אויסגעדריקט אין דעם בעריהמטען וואָרט וואָס די השכלה האָט אויפגעשריבען אויף איהר פאָהן: "זיי א איד אין דיין געצעלט, זיי א מענש ווען דו געהסט ארויס אין גאַס". עס איז קלאָר אז דאָ האָט מען ניט געמיינט אז דער איד דארף זיין א איד אין געצעלט, אדרבה אויב מען קען פון דעם "איד" פטור ווערען אפילו אין הויז איז געוויס גוט, אָבער אויב מען קען ניט דערפון לויז ווערען דארף מען אמווייניגסטענס ניט ארויסטראָגען די חרפה אויפ'ן גאַס, דאָרטען אין גאַס וואו עס קוקט די גוי'ישע אויג זאָל דער איד זיין א **מענש**. דאָ איז פלוצלונג אויסגעקלעהרט געוואָרען א נייע תורה: אז איד און מענש זיינען צוויי בעזונדערע זאכען. און ז'ער וואָס איז א איד איז ניט קיין פולער מענש. **אידישקייט** און **מענשליכקייט** זיינען פון דער השכלה אוועקגעשטעלט געוואָרען אלס צוויי קאָנטראסטען וואָס שטימען ניט איינע מיט די אנדערע. די האָפנונג נאַטירליך איז געווען אז סוף כל סוף וועט די "מענשליכקייט" ארייינדרינגען אין הויז אויך און דער איד וועט אין גאנצען א "מענש" ווערען, דאָס הייסט ווערען אין גאנצען אויס־איד.

אין דער מיינונג אז דער איד אלס איד איז ניט גענוג מענש ליעגט דער פונדאַמענט פון אסימילאציאָן און ענדליך אויך שמד. וואָרום די הויפּט קראפט פון יודענטום איז געווען די פעסטע איבערצייגונג אז די אידישע רעליגיאָן דורך איהר לעהרע און פראַקטיק מאכט דעם אידען פאר דעם

חעכסטען טיפּ מענש וואָס די וועלט־ציוויליזאציאָן פּאר־מאָגט, א נבחר פון דער גאנצער מענשהייט. און דיזער בע־גריף האָט עס געגעבען אזוי פיעל קראפט דעם אידען צו בעזיעגען אלע שטערונגען און אָנהאַלטען זיין עקזיסטענץ. דאָס ארונטערוואַרפען די מענשליכקייט אין דעם אידען איז געווען א פארשווערונג געגען דאָס סאמע לעבען פון דער אידישער נאציאָן.

אזא מיינונג האָט זיך ניט געקענט ענטוויקלען סיידען פון פעראכטונג צו דאָס יודענטום וועלכעס איז ביי די משכילים געוואָרען אלס א מין קאָנטראַסט צום מענ־שענטום. דאָ האָט געשפּיעלט די ראָלע ניט בלויז דאָס וועלען נאָכאַהמען דעם גוי, געווינען ביי איהם א שמייכעל, און קריגען ביי איהם מעהר רעכטע (וואָרום די השכלה־טרייבער זיינען געווען די ערשטע אין דער אידישער געשיכטע וואָס האָבען געהאנדעלט מיט גייסטיגע ענינים און האָבען עס געוואָלט פארקויפען אויף דעם מארקעט פון „פּראוועס". און עס איז קיין וואונדער אז א היבשער טהייל פון זיי האָ־בען זיך ניט געקענט דערוואַרטען אז דאָס גאנצע פאָלק זאָל פארקויפען זיין ירושה פאר „פּראוועס". האָבען זיי זיך גע־זעגענט מיט דעם נאָהענטסטען גלח און האָבען דעם מסחר גע־מאכט פּריוואט...) — מיר זאָגען: ניט נאָר האָט דאָ גע־שפּיעלט די ראָלע דאָס וועלען דערנעהנטערען זיך צום גוי, נאָר אויך א האַס צו דער אידישער רעליגיאָן און צו אַלעס וואָס מיט איהר איז פארבונדען, וועלכער די משכילים האָ־בען פאלש פאַרגעשטעלט אלס א רעליגיאָן וואָס איז געגען לעבען און וואָס וויל דערשטיקען יעדען לעבעדיגען געפיהל אין מענשען.

מיר קענען אָבער ניט פאַלשטענדיג פארשטעהן דעם גרונד פון דער השכלה־בעוועגונג אויב מיר זאָלען ניט אָב־שטעלען זיך אויף א ווייַלע און זאָלען ניט בעטראכטען א געוואלדיגע וועלט־בעוועגונג וואָס האָט ארומגענומען איי־ראָפּא נאָך מיט א פּאָאָר הונדערט יאָהר איידער די אידישע השכלה איז געבאָרען געוואָרען, און פון וועלכער די השכלה־בעוועגונג איז א טאָכטער. די דאָזיגע וועלט־בעוועגונג פון וועלכער די אידישע השכלה האָט געשעפּט איהר קראַפט איז

די וואָס איז בעקאַנט אין דער וועלט-געשיכטע אונטער דעם נאָמען "רענאַסאַנס" אָדער אויפלעבונג.

"רענאַסאַנס" — דאָס איז דער שליסעל-וואָרט וואָס וועט פאַר אונז עפענען די וועגען פון די בעוועגונגען וואָס האָבען אונז געבראַכט צום קריזיס, און דאָס וועט אונז געבען די מעגליכקייט צו אריינקוקען אין דער צוקונפט וועלכע איז פאַר אונז דער עיקר.

* * *

ארום דעם פיערצעהנטען יאָהרהונדערט האָט זיך אָנגעפאַנגען אין אייראָפּאַ און מעהרסטענס אין איטאַליען א בעוועגונג צו איבערענדערן דעם לעבען פון די אייראָפּייאישע נאַציאָנען. די דאָזיגע בעוועגונג האָט אָנגעפאַנגען צו אַטאַקירען די הויפּט-זיילען אויף וועלכעם דאָס אייראָפּייאישע לעבען אין מיטעלאַלטער איז געשטאַנען. דער "רענאַסאַנס" איז אין גרונד גענומען געווען א קאַמפּף געגען מיטעלאַלטער און זיינע אָרדנונגען, און דער צוועק איז געווען צו ברייגגען די נייע צייט וועלכע איז ענדליך ווירקליך געבראַכט געוואָרען.

די אייראָפּייאישע נאַציאָנען האָבען אין מיטעלאַלטער געלעבט אונטער צוויי שווערע דעספּאָטיען. די דעספּאָטי פון די רעגירונגען וועלכע זיינען געווען אונערטרעגליך פאַר די קליינע און אָרימע מענשען. די דאָזיגע מענשען, די מעהרהייט פון דער בעפעלקערונג, האָבען געזיפצט שווער אונטער דעם יאָך פון די קליינע דעספּאָטלאַך, די פעאָדאַלען וועלכע האָבען אייגענטליך ניט רעגיערט נאָר האָבען גענומען און גערויבט וויפיעל זיי האָבען געוואָלט און געקענט דורך זייערע געדונגענע זעלנער. אויסערדעם וואָס די דאָזיגע פעאָדאַלען פלעגען רויבען און אוועקנעהמען ביי דער בעפעלקערונג וויפיעל זיי האָבען געוואָלט, פלעגען זיי פיהרען כמעט שטענדיג מלחמות איינע מיט די אנדערע און האָבען פול געמאַכט אלע לענדער מיט קריעגעריי, מיט בלוט-פאַרגיסונג, מיט דלות און רויב.

א צווייטע דעספּאָטיע וועלכע איז געווען פיעלייכט נאָך שווערער צו פערטראָגען איז געווען די דעספּאָטיע פון דער קירכע. די קאַטוילישע קירכע וועלכע האָט איהר הויפּט-

זיך אין רוים, אין יענער שטאָדט וואָס האָט אמאָל געהאַט די גרעסטע מיליטערישע אָרגאַניזאַציאָן אויף דער וועלט, האָט פערוואַנדעלט דעם גלויבען וואָס האָט זיך בעריהמט אַז עס איז אַ גלויבען פון ליעבע, אונטערטעניגקייט און שטילקייט, אין אַ גלויבען פון סאָלדאַטען און שווערדען. די פּאַפּסטען האָבען זיך געהאַלטען פאַר וועלט־הערשער, אַזוי ווי עס זיינען אמאָל געוועזען די רוימישע אימפּעראַטאָרס.

פאַרקעהרט: זייער מאַכט איז נאָך געוועזען גרעסער ווי די מאַכט פון די רוימישע אימעפּראַטאָרס. וואָרום יענע האָבען יעהערשט בלויז מיט'ן שווערד און די פּאַפּסטען האָבען געהאַט ניט נאָר וועלטליכע גבורה דורך אַרמייען, נאָר זיי זיינען דאָך לויט זייער ערקלערונג געוועזען די פערטרעטער פון גאָט אויף דער וועלט. זיי זיינען דאָך געזעסען אויף דעם טראָהן פון פּעטרוס, דער נאַכפאָלגער פון דעם גרינדער פון קריסטענטום. די פּאַפּסטען האָבען געהאַט אַ מורא'דיגע מאַכט אין האַנד וועלכע זיי האָבען אָפט גענוצט אַפילו געגען קעניגע וואָס האָבען ניט געוואָלט איינבויגען די קעפּ פאַר זיי.

די פּאַפּסטען האָבען געהאַט אין זייערע הענד די שליסלען פון הימעל אויך. וואָרום לויט דעם קאַטוילישען גלויבען קען קיינער ניט קריגען קיין כפּרה אויף זייערע זינד סיידען די קירכע גיט עס איהם. דער קאַטאָליק שטעהט ניט אין נאָהנטע דירעקטע פאַרבינדונגען מיט זיין רעליגיאָן, ווי עס שטעהט דער איד. דער קאַטאָליק קען טהאָן תשובה, קען קריגען אַ פאַרגעבונג צו זיינע חטאים נאָר דורך אַ פאַרמיטלער צווישען זיך און דעם הימעל. דער פאַרמיטלער איז די קירכע וועמענס שלוחים עס זיינען די גלחים, אַזוי אַז אָהן אַ גלח קען אַ קאַטאָליק ניט ערפילען קיינע פון זיינע פפליכטען אלס קריסט און זיין נשמה ווערט פאַרלאָרען נאָכ'ן טויט. אונטער אַזעלכע אומשטענדען איז די זעעלע פון דעם איינצעלנעם מענשען אין גאַנצען אויפגעשלונגען אין זיין קירכע. דורכדעם וואָס יעדער מוז זיך מתודה זיין פאַר אַ מענשען, פאַר'ן גלח, האָט די קירכע געקראָגען אַ קאָנטראָל איבער די פאַרשטעלסטע סודות פון דעם גלויביגען. די קירכע וועלכע האָט געשאַפען אַ בעזונדערן שטאַנד פון גייסטליכע, וואָס

האַט געהאַט אין אַלע לענדער אַזוי פיעל מאַנאַסטירען און האַט איבערהויפּט געהאַט אַ פאַרצווייגטע מאַשינערי וואָס האַט געקענט טאָן כמעט אַלעס וואָס זי האַט געוואָלט — דיזע קירכע האָט זיך געצייגט צו זיין אַ שווערער יאָך אויף די מענשען. און וואָס מעהר מאַכט זי האַט געקראָגען, אַלץ מעהר קאָרופּט איז זי געוואָרען. עס האַט געהאַלטען אַזוי ווייט אַז די קירכע האַט פאַרקויפט פאַר געלד כפּרה־צעטלען פאַר אַלע סאָרטען חטאים, די קירכע האַט איהם מוחל געווען די זינד אויב ער האַט נאָר גוט בעצאָהלט. און אין מאַנכע פלעצער האַט מען זאָגאַר איינגעפיהרט אַז ווען אימיצער האַט געוואָלט בעגעהן אַ פאַרברעכען, פלעגט ער פריהער קויפען דעם כפּרה־צעטעל אום ער זאָל נאַכהער געהן מיט אַ רוהיגען געוויסען צו טאָן זיין פאַרברעכען, ווייל ער האַט דאָך שוין בעצאָהלט דערפאַר דעם גלח...

עס איז אויך שווער געוואָרען דעם איינראָפּייער די קריסטליכע לעהרע פון אַסקעטיזם, אַז שעהנקייט איז אַ נעץ, פערגעניגען איז אַ זינד, און אַז דער מענש איז פאַרשאָלטען פון דעם ערשטען חטא פון אדם און חוה. דיזע לעהרע פון טויטען דעם לייב וואָס איז געקומען פון אַ קירכע, וועלכע האַט מיט'ן מויל מבטל געווען די וועלט און מיט די הענד האַט זי שטאַרק געהאַלטען די אייזערנע ממשלה — דיזע לעהרע האַט ארויסגערופען אַ רעאַקציאָן. אַלס געגענזאַץ צו דעם קאַטוילישען פאַרשילטען די נאַטור האַט דער "רענע־סאַנס" ארויסגעטראָגען דעם געשריי: צוריק צו דער נאַטור!

עס האַט זיך אָנגעפאַנגען אַ קאַמפּף געגען דער קאַטוילי־שער קירכע אַזוי גוט ווי געגען דעספּאָטיע. די פיהרער פון דער דאָזיגער מלחמה געגען דער קירכע, וועלכע זיינען גע־שטאַנען פאַר דער אידעע אַז מען דאַרף זיך אומקעהרען צו דער נאַטור וועלכע דאָס קריסטענטום פערהאַסט, האָבען זיך גענומען צו די גריכישע קולטור פון אַלטערטום וועלכע איז שוין געווען פאַרגעסען. זיי האָבען אָנגעפאַנגען צו אָבגע־בען זיך מיט דער קונסט פון אַלטערטום, האָבען אָנגעפאַנ־גען ביינקען נאָך דער נאַטור־אַנהייגנגערשאַפט פון די אַמאָ־ליגע גריכען איידער זיי האָבען אָנגענומען דעם קריסטענ־טום. די "רענאַסאַנס" האַט ווידער אויפגעשטעלט שעהנ־

קיים אלס דעם גרעסטען אידעאל. אין דערזועלבער צייט האָבען זיי זיך גענומען צו די יסודות וואָס די גריכען האָבען אמאָל אוועקגעלייגט אין דער וויסענשאַפט. באלד איז אויס־געפונען געוואָרען דער דרוק וואָס האָט געגעבען נייע גע־וואַלדיגע מעגליכקייטען צו פארשפּרייטען בילדונג. דאָס ערפינדען פון אמעריקא האָט אָנגעצונדען דעם גייסט פון פאָרשען אויף אַלע געביטען פון דער נאַטור, און דאָס איז ווידער געווען אין איינקלאַנג מיט דעם צוריקקעהרען צו דער נאַטור וועלכע די "רענעסאַנס" האָט געפּרעדיגט אַלס געגענזאַץ צום האָס צו דער נאַטור וואָס דאָס קאַטאָליציזם האָט געהאַט. די "רענאַסאַנס" איז געווען א טריט צוריק צום אַלטערטום, צום העלעניזם אָדער גריכענטום בעפאָר דאָס קריסטענטום האָט איהם בעזיעגט.

אין דערזעלבער צייט אָבער ווען די "רענאַסאַנס" איז געווען א בעוועגונג צום העלעניזם, איז עס געווען א בעווע־גונג צום תנ"ך, צום אַלטען טעסטאַמענט, וועלכען די קאַ־טוילישע רעליגיאָן פון מיטעלאַלטער האָט פארשטופּט אָן א זייט. נאָך איידער עס איז געקומען דער פיערצעהנטער יאָהרהונדערט האָט מען אין ענגלאַנד איבערזעצט דעם אַל־טען טעסטאַמענט אין לאַטין. לוטהער האָט אָנגעפאַנגען זיין קאַמפּף געגען קאַטוילציזמוס מיט דער איבערזעצונג פון תנ"ך אין דייטש און ער זאָגט אז ער האָט עס געטהאָן כדי "די מוטער אין הויז, די קינדער אין גאַס, און דער פּראָס־טער מענש אין מארק" זאָלען עס קענען לעזען. דער תנ"ך, וועמען די אייראָפּייאישע נאַציאָנען האָבען יעצט דערזעהן, האָט געעפנט מיליאָנען מענשען די אויגען. עס האָט צור־שלאָגען דעם אַלטען פעסימיזמוס פון דער קאַטוילישער קירכע וועלכע פּרעדיגט געגען לעבען און נאַטור; עס האָט צושלאָגען די מאַכט פון פּאַפּסט און די גייסטליכע, די וואָס האָבען געלעזען דעם תנ"ך האָבען פּלוצלונג אויסגעפונען אז די וועג פון תשובה איז אָפען פאר יעדען, אויב ער בעשליסט נאָר ניט צו טהאָן נאָך אמאָל דעם פארברעכען.

קורץ: די "רענאַסאַנס" אָדער אויפלעבונג איז געשוואו־מען אויף צוויי גרויסע כוואַליעס — איין כוואַליע האָט איהר געטראָגען קיין גריכענלאַנד צו דער נאַטור־דיענסט פון די

אַלטע צייטען, און די אנדערע האָט איהר געטראָגען קיין ירושלים צו דעם קוואַל פון ספר־הספרים: צוריק צו דער נאַטור! צוריק צו דער ביבעל! קאַמפף געגען דער קירכע! די השכלה, ניט פארשטעהענדיג גוט וואָס דאָ טהוט זיך, האָט אויך אויפגעהויבען דעמזעלבען געשריי וועלכער פאַסט זיך גאָר ניט פאַר דער אידישער גאַס, ווי מיר וועלען עס ווייטער ארומריידען, און אנשטאַט קאַמפף געגען דער קירכע, האָבען זיי געזאָגט קאַמפף געגען דער אידישער רעליגיאָן!

דער נביא און דער פילאזאף

מיר האבען געזעהן אז דער אנפאנג פון דער השכלה־בעוועגונג איז געווען אן אבקלאנג פון דער בעוועגונג פון דער "רענאסאנס" (ווידערגעבורט) וואס האט זיך אנגעפאנגען ביי די אייראפעאישע נאציאנען מיט עטליכע הונדערט יאהרען צוריק, אז די געשרייען: "צוריק צו דער נאטור!" "צו דער ביבעל!" און: "קאמפף געגען רעליגיאן", וועלכע די השכלה האט אויפגעהויבען זיינען דיעזעלבע וואס מען האט געהערט פריהער אויף דער גוי'אישער גאס.

אבער די דאזיגע אויסגעשרייען פון דער קריסטליכער "רענאסאנס" ווען זיי ווערען איבערגעגעבען אין דער אידישער גאס, זיינען אזוי לעכערליך אזוי ווי עס איז לעכערליך ווען אימיצער טאנצט אויף א ווילד־פרעמדע חתונה מיט וועלכער ער האט קיין שום שייכות ניט.

די קריסטען האבען געהאט גוטע אורזאכען צו שרייען: "גיט אונז אב צוריק די נאטור!" ווייל די קריסטליכע רעליגיאן אונטער דער אויסטייטשונג פון דער מעכטיגער רוימישער קירכע האט די נאטור ביי זיי אוועקגערויבט. דאס קריסטענטום האט זיך דאך גלייך ווען זי איז געבארען געווארען אוועקגעשטעלט אויף דעם שטאנדפונקט, אז די וועלט איז א פינסטערער אונגליק. דאס קריסטענטום האט דאן געפאדערט, אז א מענש זאל אין גאנצען בטל מאכען אלעס וואס די וועלט האט אנגעגרייט און האט געלערענט אז געניעסען פון דער וועלט איז א פארברעכען.

דאס קריסטענטום איז אין דיעזען הינזיכט געווען א טרייער חבר צום בודהיזם, די לעהרע וואס האט ארויפגעווארפען א שווארצען שלייער פון פעסימיזם אויף דעם מענשען און האט ערקלעהרט, אז דער איינציגער גליק פון דעם מענשען איז ווען ער ווערט אויסגעלייזט פון דער וועלט און ווערט גאר־ניט. דאס איז דער א ס ק ע ט י ז ם, וועלכער

איז אן אונגליקליכער וועג, א ניט־נאטירליכער וועג און פון אידישען שטאנדפונקט א זינדי־גער וועג, ווייל עס זוכט צו דערשטיקען אין מענשען זיין לעבען, זיין מוטה. דאס קריסטענטום האט ניט גע'ירש'נט פון יודענטום דעם פרעהליכען און געזונדען בליק אויפ'ן לעבען, די צופרידענהייט מיט דעם לעבען און דעם פרינציפ, אז די וועלט איז אין אמת'ן א גוטע, אז מען האט איהר בעשאפען ניט אויף צו פוסטעוועז, נאר מען זאל אין איהר לעבען און הנאה האבען פון לעבען.

דער גרויסער אידישער משורר פון תהלים קומט אין ענטציקונג פון דער וועלט, ער לויבט גאט "וואס מאכט שפראצען גראז פאר דער בהמה" און "ציהט ארויס ברויט פון דער ערד און וויין צו דערפרישען דעם מענשען'ס הארץ, צו מאכען שיינען דעם פנים פון בוימאויל". און ער רופט אויס מיט בעגייסטערונג: "לאמיר זינגען צו גאט כל־זמן איך לעב". דער אידישער זינגער שרייט אויס שטעהענ־דיג צווישען דער נאטור: "דער הימעל פרעהט זיך, די ערד יובעלט, דער ים שאלט, די בוימען פון וואלד זינגען!" דאס קריסטענטום אבער האט קיין גוט ווארט, קיין פרעה־ליכען אויסדרוק פאר דער נאטור און אלע איהרע וואונדער.

עס איז ניט שווער צו פארשטעהן פארוואס די קריסטלי־כע רעליגיאן האט געשאפען דיזען פינסטערען בליק אויף דער נאטור, אויף דער וועלט און אויף דאס לעבען. איין בליק אויף יענער צייט, ווען די גרויסע צוויי נאציאנען פון אלטער־טום די גריכען און די רוימער זיינען געקומען נעהמען א גלויבען ביי די אידען, וועט אונז קלאר מאכען פארוואס די קריסטען האבען ניט איבערגענומען ביי אידען דעם געזונ־דען אפטימיסטישען בליק אויף דער וועלט, אויף דער נאטור און אויף דאס לעבען.

די גריכען און די רוימער האבען אנגענומען דעם נייעם גלויבען אנשטאט זייער אלטע געצענדיענסט ניט פון נחת. די גריכישע און רוימישע מיטהאלאגיע איז געווען פאל־שטענדיג באנקראט אזוי ווי עס מוז קומען צו באנקראט יע־דער ציוויליזאציאן וואס איז געבויט אויף דיענען און פאר־געטערן די נאטור־קרעפטען. קיין ציווילי־

זאציאָן קען ניט עקזיסטירען, אויב זי איז ניט געבויט אויף א פונדאמענט פון מאָראל. א ציוויליזאציאָן פון מאכען שעהנע בילדער, פון בויען שעהנע קונסט־ווערק, פון פאָר־שען פילאָזאָפישע טעאָריען, קען ניט געבען קיין קראפט צו דער מענשליכער נשמה, עס קען ניט געבען צו די ברייטע שיכטען פון א פאָלק קיין אידעאל, אויב עס איז ניטאָ קיין מאָראלישער יסוד, וועלכער זאָל זיין דער פיהרענדער גייסט פון דאָס פאָלק. דער גרונד אויף וועלכער עס שטעהט די גע־ביידע פון דער מענשליכער געזעלשאפט איז ניט קונסט, ניט פילאָזאָפי און ניט וויסענשאפט, נאָר די מאָראלישע און עטישע פרינציפען, וואָס גיבען דעם מענשען א צוועק און א פעסטע וועג אין לעבען.

אָבער די מענשען וואָס דיענען צו דער נאטור קענען קיינמאָל זיך ניט אויפהויבען צו א הויכע מדרגה פון מאָראל. מיר האָבען אין די פריהערדיגע קאפיטלען בעוויזען ווי דער וואָס גלויבט אין די נאטור־געטער, האָט ניט פון וואנען צו שעפּען קיין מאָראלישע פרינציפען, ווייל די נאטור איז ניט מאָראליש און ביי איהר איז ניטאָ קיין "מען טאָר" אָדער "מען טאָר ניט". די נאטור־פעלקער ווייסען דארום נאָר פון איין געזעץ: טאָן דאָס וואָס די הארץ גלוסט, דאָס וואָס עס ווילט זיך דאָס דארף זיין, דער וואונש איז די בערעכ־טיגונג פאר דעם טהאָט און קיין אנדער בערעכטיגונג דארף מען ניט האָבען.

און אזוי לעבט א נאטור־פאָלק ווען עס איז יונג א ווילדען לוסט־לעבען, אָהן קאָנטראָל, אָהן צוריקגעהאלטענקייט, לעבט און פארשווענדעט אָהן א שיעור זיינע כחות אויף אלעס צו וואָס עס רייצען די ליידענשאפטען, א לעבען ווי עס ווערט געשילדערט ביים גריכישען דיכטער האָמער. אָבער די פאר־שווינדונג פון די פיזישע כחות, דאָס טרינקען פון בעכער פון פערגעניגען אָהן א שיעור און אָהן א מאָס שוואכט אָב דעם אָרגאניזם פון א נאציאָן אזוי ווי עס שוואכט אָב דעם אָרגאניזם פון דעם איינצעלנעם, און דאן פאנגט אָן צו גע־באָרען ווערען אין דעם מח פון דאָס פאָלק דער געדאנק, אז אפשר נאָך אלעמען איז נאָך ניט דאָס גאנצע גליק פון לע־בען אין די צופריעדענשטעלונג פון אלע תאוות? אפשר

צאָהלט מען צו־טייער דערפאַר ? און דאַן ווערען נעבאַרען די ערשטע מאָראַלישע בעגריפע, וועלכע זיינען געבויט אויף א קרעמערשען חשבון, אַז עס לוינט אפשר אַמאָל זיך צוריקצוהאַלטען פון אַ זאך, ווייל די צוריק־האלטונג אליין קען סוף־כל־סוף ברייננען מעהר גוטעס ווי די ערפילונג פון די ווינשע. און אזוי זאָגט טאַקע דער רוי־מישער סטאאישער פילאָזאָף עפיקטעטוס : "פריי־הייט עררייכט מען ניט דורך צופרידענשטעלען, נאָר דורך איינהאַלטען אונזער וואונש".

אָבער דיעזע מאראַל וואָס קומט פון חשבון האָט קיין קראַפט צו אָבהאַלטען דעם מענשען פון צו טאָן דאָס וואָס עס דאַרף ניט געטאָן ווערען. ווען עס רוישט אין מענשען דער שטורם פון זיין ליידענשאַפט, איז נאַריש צו גלויבען אַז אַ קרעמערשע עצה פון אַ פילאָזאָף, אַז עס לוינט בעסער זיך צו בעהערשען וועט איהם געבען כח צו בעזיעגען זיך אליין. דער קאַמפף צו בעזיעגען זיך אליין איז דער שווערס־טער פון אלע מלחמות. די בלוט זידט, האַרץ און מח ווערען דערהיצט און די נאַטור זידענדיג אינווייניג אין מענשען שטויסט איהם מיט געוואַלדיגען מאַכט צו דעם טהאָט וועל־כען ער וויל טאָן. ווי אזוי קען אין אַזאַ לאַגע ארויסגעשטעלט ווערען געגען דיעזען כח, עפּעס אַ קאַלטער שמועס פון אַ פילאָזאָף, וועלכער האָט קיין אויטאָריטעט נאָר אין חשערה וועגען דעם וואָס בעדאַרף זיין בעסער : ערפילונג פון די ליידענשאַפטען אָדער צוריקהאלטונג ?

ניין ! דער פילאָזאָף איז דאָ קראַפטלאָז, ווירקונגסלאָז. אום צו בעזיעגען דער חיה אין מענשען, דאַרף מען האָבען אַ גרויסע און מורא׳דיגע קראַפט וואָס זאָל אויפציטערן דעם מענשען ביז צום מאַרך פון זיינע ביינער. עס מוז זיין אַזאַ קראַפט וואָס זאָל אריינגיסען שטאָהל אין זיין נשמה, אַ וועלט מיט עקשנות אין זיין האַרץ, און אַן אייזערנעם ווילען צו איינהאַלטען דעם שטורם פון ליידענשאַפטען וואָס שטור־מען אין זיין ברוסט, און דער עיקר, עס מוז זיין אַזאַ קראַפט אין וועלכער דער מענש זאָל גלויבען, אַז זי שטעהט העכער פון דער נאַטור, וועלכע הייסט איהם צו געהן אין דער לייכ־טערער וועג צו וועלכער עס ציהען איהם זיינע אינערליכע

כחות. ווי עס האָט דער פילאָזאָף ש ט י י נ ט ה א ל אָנ־געוויזען, אַז צו ו ו ע ל ע ן דאָס גוטע איז ניט גענוג, מען דאַרף האָבען א גרויסען כח עס אויסצופיהרען.

דיזער כח איז פאַראַן נאָר ביים נביא. ער גיט ניט קיין אייז־קאַלטע עצה, קיין געפּראַרענע אַרגומענטען, ער קומט מיט גאָט'ס דונער אין האַנד, שרייט אויס, ווי אליהו הנביא, מיט דעם שטורם פון אַ ווולקאַן צום פאַרברעכערישען קעני־ניג: "הרצחת וגם ירשת?" (האָסט ערמאָרדעט און גענומען ירושה ביים ערמאָרדעטען) אָדער ער זאָגט, ווי ירמיה, די געוואַלדיגע ווערטער: "הלא כה דברי כאש, נאום ה', וכפטיש יפוצץ סלע" (מיינע ווערטער זיינען דאָך ווי פייער, זאָגט גאָט, און ווי אַ האַמער וואָס צושמעטערט אַ שטיין). ער קומט מיט דעם העכערען געזעץ איבער וועלכען מען קען ניט דיסקוטירען. עס איז ניט קיין חקירה, וועלכע מען קען דרעהען אויף אַלע זייטען, נאָר עס איז נאום ה', דער אמת אליין, וועלכע דאַרף קיין בערעכטיגונג. די שוואַכקייט פון פילאָזאָף איז וואָס זיינע איז שכל־אַרבייט און מיט'ן שכל קען מען איהר בעווייזען אויף אַלע אונמאָראַלישע זאַכען, אַז זיי זיינען מאָראַליש אפילו אַז מאָראַל אַליין איז אַ פאַר־ברעכען (אַזוי טהוט ניטשע און אַנדערע). דער כח פון נביא איז, וואָס זיין מעסעדזש איז דער לעצטער וואָרט און לאָזט זיך ניט דעבאַטירען, אָדער ווי יחזקאל זאָגט עס קרעפטיג: דער וואָס וויל פאָלגען זאָל פאָלגען און דער וואָס וויל ניט זאָל ניט! ("השומע ישמע והחדל יחדל").

דער פילאָזאָף קען ניט אַריינברייננגען אין לעבען אפילו די אידעען וועלכע ער קריעגט פון זיין שכל, ווייל דער עולם קען איהם ניט פאַרשטעהן און זיין ווירקונג אויף איהם איז שוואַך. דער אַמעריקאַנער פילאָזאָף ס אַ נ ט אַ י אַ נ אַ זאָגט גאַנץ ריכטיג, אַז די אידעע פון אַ רוהע־טאָג (שבת) וועלכער איז וויכטיג פון היגיענישען שטאַנדפּונקט, וואָלט בשום־אופן ניט געקענט איינגעפיהרט ווערען אָהן רעליגיאָן. דער פילאָזאָף זוכט צו ערקלעהרען ווי אַזוי די וועלט א י ז וועהרענד דער נביא צייגט ווי אַזוי די וועלט דאַרף זיין. דער ענגלישער פילאָזאָף און מפרש פון קאַנט ע ד ו אַ ר ד ק אַ י ר ד האָט געזאָגט אַ וואונדערליכען

ווארט וועגען דער אידישער געשיכטע: דער קאמפף פון דיעזען פאלק — זאגט ער — איז געווען וואס זיי האבען געמאכט אלע מאל טיעפער דעם תהום פון דאס וואס עס איז און דאס וואס עס דארף זיין. מען דארף דערצו צולייגען, אז דאס קומט דערפון וואס אנדערע פעלקער זיינען געווען צוגעבונדען צו דער נאטור און האבען געקענט זעהן נאר זאכען ווי זיי זיינען, וועהרענד די אידען וואס האבען געגלויבט אין א קראפט העכער פון דער נאטור, האבען געקענט דערגרייכען א העכערע מדרגה: צו רעכענען ווי אזוי זאכען דארפען זיין אנדערש ווי זיי זיינען. דאס איז דער סוד פון מאראל.

די גריכיש־רוימישע ציוויליזאציאן וואס איז געווען גע־בונדען צו דער נאטור האט ניט געהאט קיין געזונדען מארא־לישען יסוד, טראץ דעם וואס זי האט געהאט פילאזאפען. אין דעם ליעגט דער סוד פארוואס די גריכיש־רוימישע צי־וויליזאציאן איז אונטערגעגאנגען טראץ איהר גרויסקייט. און ווען די גריכען און די רוימער האבען פארווארפען זייער נאטור־דינסט, וואס האט זיי געפיהרט צום אונטערגאנג, זייי־נען זיי אריבער צום צווייטען עקסטרים און האבען געוואלט דורך דעם קריסטענטום פאר'מיאוס'ן אין גאנצען די נאטור און דאס לעבען. וואלטען די גריכען און רוימער געקענט פארשטעהן די נביאים, דאן וואלטען זיי אנגענומען דעם אידישען שטאנדפונקט פון פארווארפען די דיענסט צו דער נאטור אבער האלטען זיך צו איהר מיט ליעבשאפט. דאס איז געווען צו הויך פאר זיי אזוי ווי עס איז געווען פאר זיי צו הויך אחדות הבורא און דארום האבען זיי אנשטאט די אידישע תורה פון לעבען, זיך געשאפען א לעהרע פון מבזה זיין דאס לעבען און געגען דעם האט אין פופצעהן הונדערט יאהר שפעטער דער "רענאסאנס" רע־וואלטירט.

דער שונא פון יודענטום — נאטוראליזמוס

ווען איירָאפּא האט בעשלאָסען צו צוברעכען די קייטען אין וועלכע די קאטוילישע רעליגיאָן האט איהר געשמידט אין מיטעלאַלטער איז עס געווים געווען א גרויסער שריט אויף דעם וועג פון פראָגרעס. מיר האבען געזעהן אין פריי־הערדיגען קאַפּיטעל ווי אזוי די קירכע האט געזוכט צו דער־ווייטערען דעם מענשען פון דער נאטור און האט, פּונקט פארקעהרט ווי דאס יודענטום געפּרעדיגט בזיון צו די נאַ־טירליכע נייגונגען פון דעם מענשען. ווען איירָאפּא האט זיך אַנגעפאנגען פון דיזען בליק פון דער קירכע צו בעפרייען, האט זי זיך אַנגעפאנגען צו בעשעפטיגען מיט דער אמאלי־גער גריכישער און רוימישער ליטעראַטור אין וועלכע די נאַטור האט א גרויסע ראָלע געשפּיעלט. מען האט אויך אַנ־געפאַנגען צו פאַרשען די נאַטירליכע קרעפטען און ערשיי־נונגען, מען האט זיך אַנגעפאַנגען צו פערטיפען זיך אין די געזעצע פון דער נאַטור און דערמיט האט מען געמאַכט פריי דעם וועג פיר דער מאַדערנער וויסענשאַפט.

אבער קומענדיג נעהנטער צו דער נאַטור איז איירָאפּא געוואָרען אויסגעזעצט צו דער גרויסער געפאַהר אריינצו־פאַלען צוריק אין דעם נאַטוראליזם אין וועלכען די אַמאַ־ליגע גריכענלאַנד איז געווען פערזונקען און צוליעב וועלכען זי איז אונטערגעגאַנגען צוזאַמען מיט רוים. דאס איז איי־גענטליך דער נאַטוראַליזם פון וועמען דאס יודענטהום איז דער גרעסטער שונא און וועלכער ווערט ביי אונז אַנגערופען עבודה־זרה אַדער געצענדיענסט.

ווארום צו זיין אין פריינדליכע בעציהונגען צו דער נאַטור אזוי ווי דער איד איז צו איהר, איז איין זאַך, און גלויבען אין דער נאַטור און איהר דיענען איז א צווייטע זאַך. די ערשטע איז א נויטווענדיגקייט פאַר'ן מענשען אויב ער

וויל לעבען א פולען געזונדען לעבען אויף דער וועלט און די צווייטע איז א געפאהר, אז אונגליק פאר'ן מענשליכען גייסט. נאטוראליזמוס מיינט ערשטענס א נייגונג געגען מאראל. עס מיינט צווייטענס א נייגונג אוועקצורייבען ביים מענשען זיין גרעסטען פערמעגען, זיין פרייען ווילען. ער זאל ניט זיין בעל הבית איבער זיינע מעשים. עס מיינט דריטענס צו פערטרינקען דעם מענשען אין דעם טרויעריגען פעסימיזמוס און עס מיינט פערטענס, און דאס איז דער עיקר. די אבלייקענונג פון אן איבערנאטירליכער קראפט, א גאטהייט. וואס פיהרט די וועלט. קורץ, דער נאטוראליזמוס איז פונקט דער קאנטראסט פון יודענטהום אין אלע זאכען פון אנהויב ביז'ן סוף, דאס זיינען צוויי שונאים צווישען וועלכע עס קען קיינמאל קיין שלום ניט זיין, זיי פיהרען שוין א קאמפף ארום דריי טויזענד יאהר און זיי האלטען די מלחמה אין סאמע מיטען.

ווייל דאס יודענטום איז קודם־כל מאראליש וואס דער נאטוראליזם איז ניט; ווייל דאס יודענטהום גלויבט אז דער מענש איז פאלשטענדיג פריי צו טהאן א גוטע טהאט אדער א שלעכטע, ער קען לויט זיין אייגענעם בעשלוס ווערען א צדיק אדער א רשע, און ער קען אויפהערען צו זיין א צדיק און ווערען א רשע אדער פארקעהרט, אלעס לויט זיין וואונש. ווי עס ווערט אזוי קלאר ארויסגעזאגט אין דער משנה: וועלכע איז די וועג וואס דער מענש זאל אויסקלייבען (איזהו הדרך שיבור לו האדם), וועהרענד ביי נאטוראליזמוס קען מען ניט אויסקלייבען ווי אזוי מען זאל זיך פיהרען. ווי מיר וועלען ווייטער זעהן; ווייל דאס יודענטום איז אפטימיסטיש דורך און דורך, אי פאר דעם איינצעלנעם מענשען אי פאר דער גאנצער מענשהייט, וועהרענד דער נאטוראליזמוס מוז פיהרען צום פעסימיזמוס, ווייל די וועלט איז לויט דער נאטוראליסטישער טעארי בלויז א מעכאנישע קאלטע מאשין אהן א פיהרער און אהן א צוועק. און ענדליך, און דאס איז דאס וויכטיגסטע, דאס יודענטום שטעהט אויף דער אמונה אין גאט וועהרענד דער נאטוראליזמוס לייקענט עס אפ.

די געפאהר איז אלזא געווען אז די אייראפעאישע נאציאנען וועלכע האבען מורד געווען אין דעם מיטעלאלטערלי־

בען קריסטענטום מיט זיין פֿאַרערונג צו טויטען דעם גוף וועלען זיך ניט אבשטעלען אין מיטען וואו וואו זיי האבען זיך געדאַרפֿט אבשטעלען נאר זיי וועלען אוועקגעהן צוריק צו דעם עקסטרים פֿון וועלכען די אמאליגע גריכען און רוי־מער זיינען אנטלאָפֿען אום צו זוכען שוץ אונטער דעם קריסטליכען גלויבען. און אז די געפֿאהר איז ניט געווען אז אומזיסטע וועלען מיר באלד זעהן ווען מיר וועלען בעטראַכ־טען אין קורצען דעם מארשרוט וואס אייראָפּא האט גע־מאכט פֿון דעם ״רענאַסאַנס״ ביז יעצטיגען מאמענט און ווען מיר וועלען זעהן אין וואס פֿיר א צושטאנד עס געפֿינט זיך יעצט די וועלט־ציוויליזאַציאָן אין וועלכער מיר אליין שטע־הען יעצט.

גלייך ווי דער ״רענאַסאַנס״ האט זיך אנגעפֿאנגען אין איטאַליען האט זיך אנגעפֿאנגען א בעוועגונג געגען מאַראַלי־שע בעגריפֿען און פּרינציפּען. מיר וועלען דאַ לאַזען ריידען פֿאַר אונז דעם ענגלישען פֿאַרשער פֿון דער רענאַסאַנס־פּעריאָדע דזש. א. סיימאָנדס. ער שרייבט: ״אונטער דער אויבערפֿלעכע פֿון א שיינענדיגע געזעלשאַפֿטליכע קולטור האבען זיך ארויסגעזעהן גראבע אַפּעטיטען און ווילדע ליי־דענשאַפֿטען — — די איטאַליענישע געזעלשאַפֿט האט ארויסגעצייגט א כמעט אונפֿערגלייכליכע פֿאַרשטעלונג פֿון ליטעראַרישע, ארטיסטישע און הויפֿליכע אויסאיידלונג. וועלכע איז געווען אויסגעמישט מיט ברוטאַליטעטען פֿון תאוה — — — די ערצויגענע קלאַסען האבען פֿערלאָרען זייער השגה אין מאַראַליטעט.״

מען קען ניט זאגען אז דיזע ווערטער קענען נאר אנגע־ווענדעט ווערען אויף יענער צייט. איז ניט א גרויסער טהייל פֿון דער וועלט־ליטעראַטור פֿון באָקאַטשיאָ ביז ארציבאַשעוו פֿול מיט אונריינקייט? ווער אימיצער קענען לייקענען אז דיזע סאָרט ליטעראַטור פֿערדאַרבט די געזעלשאַפֿט, ער־נידעריגט דעם מענשען און וועקט אין איהם די נידעריגסטע אינסטינקטען? מיר וועלען שפּעטער נאך בעטראַכטען וואס אונזער העברעאישע און אידישע ליטעראַטור האט געוויזען פֿאַר גבורות אין דיזער חכמה פֿון אראבוואַרפֿען פֿון זיך די מענשליכקייט. מיר ווילען דאַ נאר אנווייזען ווי ווייט דיזער

סאַרט "צוריקקעהרען זיך צו דער נאַטור" האַט אנגעריהרט איינעם פון די הויפּט זיילען פון יודענטום. דאס איז אַ ריק־קעהר צום נאַטוראַליזמוס אין זיין העסליכער נאַקעטקייט.

וואס מעהר אייראָפּא האַט זיך דערנעהנטערט צום נאַ־טוראַליזמוס אַלץ מעהר איז געוואָרען ענג דער פּלאַץ פיר דעם פרייען ווילען. דער נאַטוראַליזמוס רויבט ביים מענשען זיין נשמה. דער מענש האַט קיין זעעלע. ער איז דער פּראָ־דוקט פון די מאַטעריעלע שטאָף פון וועלכע ער איז אויפגעש־שטעלט. דער מענש האַט אין זיך קיין זאַך מעהר ווי דאס בלוט וועלכע ער האַט גע'יערשנ'ט פון זיינע עלטערן. אַלעס וואס ער טהוט קומט פון די ווירקונג וואס עס האַט אויף איהם דער אָרט אין וועלכען ער געפינט זיך, די צייט אין וועלכע זיין טהאַט ווערט אויסגעפיהרט, די לופט וואס ארום איהם, אין דער וועטער, אין די ליכטיגקייט, אין זיין עסען און זיין קליידונג. קורץ: דער מענש איז אַ סך־הכל פון מאַ־טעריעלע נאַטור זאַכען וואס ווירקען אויף איהם און אויסער דעם איז אין איהם קיין גייסטיגעס ניטאָ. אזוי טענה'ן די מאַטעריאַליסטען ביכנער, פאָגט, מאָלעשאָט און אַנדערע. וועלכע האָבען געבראַכט דעם נאַטוראַליזמוס צו זיין לעצטער קאָנסעקווענץ.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז אונטער אַזאַ אַנשווי־אונג קען ניט זיין קיין פרייער ווילען און עס קען ניט זיין קיין רעדע אַז אַ מענש איז פריי צו טהאָן וואס ער וויל. ווארום אויב חיים שמואל איז ניט אַ געוויסע פערזענליכ־קייט וואס קען טהאָן מיט זיינע הענד אָדער פיס וואס ער וויל, נאָר חיים שמואל איז דער סך־הכל פון אַ ביסעל בלוט וואס ער האַט, למשל מיט פערציג יאהר צוריק גענומען פון זיין טאַטע־מאַמע און פון אַזויפיעל און אַזויפיעל פונט ברויט, פּאַטייטאָס און פלייש וואס ער האַט אויפגעגעסען אין זיין גאַנצען לעבען און ער קען ניט האָבען מעהר שכל, מעהר כאַראַקטער און מעהר ווילענסקראַפט און בעשלוס ווי עס איז פאַראַן אין זיין בלוט און אין זיינע ברויט, פּאַטייטאָס און פלייש וואס ער האַט געגעסען, איז דאָך ניטאָ ביי איהם קיין ברירה צו טהאָן אַנדערש ווי דאס וואס זיין גוף פאָדערט פון איהם, ווייל ער אליין אַלס אַ מענש, אַלס אַ גייסטיגער

קראפט וואס קען זיך שטעלען איבער זיין בלוט און די ברוטאַ און פּאַטייטאָס און פלייש עקזיסטירט דאך גאר ניט, לויט די מיינונג פון די מאטעריאליסטען־נאטוראליסטען. מיט אזא נאטוראליזמוס קען דאס יודענטום—וואס שטעלט אוועק דעם מענשען׳ס נשמה און זיין ווילען העכער ווי דער גוף און ווי די נאטור פון דעם גוף און וועלכע גיט דעם גייסט די פולע אויבערהערשאפט איבער דעם מענשען׳ס טהאטען — אין שכנות ניט וואהנען. דאס יודענטום איז א וועלט־אנשויאונג וואס האט צו טהאן מיט דער נשמה פון מענשען און ניט מיט די ליים, מיט דעם גוף און די אינסטינקטען פון דער בלינדער נאטור. דאס יודענטהום אהן ווילענס־פרייהייט. אהן די עמאנציפאציאן פון מענשען פון די נאטור־קייטען. איז אן אונמעגליכע זאך.

פונקט אזוי איז אונמעגליך זיך פארצושטעלען א יודענטהום וואס שליסט שלום מיט פעסימיזמוס, וועלכער איז א רעזולטאט פון נאטוראליזם. פארוואס איז פעסימיזם א שותף פון נאטוראליזם? דאס איז זעהר פשוט: דער וואס איז אן אנהענגער פון נאטוראליזמוס גלויבט ניט אז עס איז פאראן עפּעס א פּלאן אדער א אידעע אין דער וועלט. לויט זיין מיינונג איז אלעס אויפגעשטעלט געווארען דורך א צופאל. דורך די אטאמען פון מאטעריע וועלכע האבען זיך אזוי צו־זאמענגעלייגט אז עס איז געווארען אונזער ערד־קוגעל און אלעס וואס דא איז פאראן. ניט בלויז איז ניטא קיין קראפט וואס איז העכער ווי דיזער צופאל, נאר עס איז אפילו ניטא קיין שום אינהאלט אין לעבען. אין אזא לעבען וואס איז אויפגעשטעלט יוי א בלינדער שפּיעלכעל פון בלינדע אטא־מען. אפילו דער אייגענער בעוואוסטזיין פון מענשען ווערט בטל ווען מען האט אזא אנשויאונג, ווייל דאס בעוואוסטזיין אליין, אויב עס איז דא אזעלכער, איז ניט מעהר ווי א רעזול־טאט פון געוויסע פיזישע שטאפען וואס זיינען דורך א צו־פאל אויפגעווארפען צוזאמען. קען אזא אנשויאונג זיין אנ־דערש ווי שווארצער פעסימיזמוס? דער ווארצעל פון יודענ־טהום איז אבער אפטימיזמוס, אז די וועלט געהט צו בעסער. אז דאס לעבען האט אן ערהאבענעם צוועק. פאר דעם אידען איז ליכטיג די וועלט אפילו ווען ער געהט אין ״גיא צלמות״.

פאר דעם אנהענגער פון נאטוראליזמוס איז די וועלט א
פינסטערע אפילו ווען ער געהט אין זונענשיין.

דער נאטוראליזמוס איז דער עקסטרימסטער סארט
כפירה און איז דער ווייטערסטער היפך פון יודענטום אין
בעצוג צו אמונה אין גאט. זאגט דער אידישער פילאזאף
לודוויג שטיין: "מיר קעמפפען פיר די אנערקענונג פון
וועלט־רעיון, פיר דעם בעגריף פון אחדות פון גאט, ווייל
דאס גאנצע לעבען וואלט פאר אונז אויסגעזעהן בטל און
ליידיג אויב עס זאל ניט זיין קיין גאט אויף דער וועלט.
ווארום עס איז דאך ניט כדאי צו לעבען אין א וועלט וואס
ווערט געטריבען אהער און אהין דורך בלינדע און ווילדע
קרעפטען. אויב עס וואלט געווען ריכטיג דער שטאנדפונקט
פון די מאטעריאליסטען, אויב די אנארכי פון דעם קאסמאס
וואלט געווען דאס לעצטעווארט פון וויסענשאפט, דאן וואל־
טען מיר געדארפט אין גאנצען אבלייקענען דעם דאזיגען
פארם וואס רופט זיך וועלט. —— און אזוי ווי מיט טויזענ־
דער יאהרען צוריק זיינען מיר ארויסגעטרעטען געגען א וועלט
פול מיט "גוים" געצענדיענער צו קעמפפען פיר דעם איינ־
ציגען גאט אזוי ווען מיר ניט אויפהערען איצטער אויך
צו בעשיצען דיזען רעיון געגען די אטהעאיסטען. מאטעריא־
ליסטען און פלוראליסטען".

אז דער נאטוראליזמוס איז א פאלשע שיטה פון רייז־
פילאזאפישען שטאנדפונקט האט שוין בעוויזען דער דייי־
טשער פילאזאף רודאלף אייקען אין זיין נאבעל־לעקטשור אינ־
טער דעם נאמען "נאטוראליזם און אידעאליזם". ער צייגט־
אן אז דאס וואס מענשען דיסקוטירען כסדר מיטלען ווי אזוי
צו אויסבעסערען די געזעלשאפט, און דאס וואס מען האלט
אז די געזעלשאפט דארף האבען א מאכט איבער דעם איינ־
צעלנעם מענשען און אז דער איינצעלנער האט צו איהר
פליכטען —— איז א בעווייז אז א מענש איז העכער ווי די
נאטור, ווארום "אין דער נאטור איז ניטא די קלענטע מעג־
ליכקייט פון אזא טענדענץ צו מאראל". די אינדוסטריע איז
אויך לויט דר. אייקען א בעווייז אז דער מענש איז העכער
ווי די נאטור, ווארום אויב א מענש איז ניט מעהר ווי א
טהייל פון דעם פראצעס פון דער נאטור ווי אזוי קען ער זיין

פעהיג פיר אזעלכע אויפטהואונגען? און אייקען ענדיגט: אויב דער מענש האט איינמאל זיך ארויסגעריסען פריי פון די קייטען פון א לעבען פון נאטור איז אונמעגליך אז ער זאל זיך אומקעהרען צו זיי צוריק.

דער נאטוראליזמוס און מאטעריאליזמוס האבען אבער געמאכט א חורבן אין דעם אידישען לאגער!

איז דער מענש א מאשין ?

א פראנצויז מיט'ן נאמען לא מעטריע האט אין 1747 געשריבען א בוך "דער מענש — א מאשין" אין וועלכען ער האט ענטוויקעלט דעם געדאנק אז דער מענש איז ניט מעהר ווי א מאשין וואס בעשטעהט בלויז פון שטאף אהן שום גייסט, פון פיזישע טהיילען אהן קיין גייסטיגען אינהאלט.

דער מענש האט קיין נשמה -- האט לא מעטריע ערקלעהרט — דאס וואס מיר רופען נשמה איז ניט מעהר ווי די קראפט וועלכע מיר האבען צום פיהלען און צום קלעהרען וועלכע שטאמט אבער ניט פון קיין אנדער זאך ווי נאר פון די שטאף פון די פלייש און ביינער פון וועלכע מיר זיינען אויפגעשטעלט. אזוי ווי א מאשין וואס בעוועגט זיך און טהוט געוויסע זאכען און דאך האט עס ניט קיין אנדער זאך ווי שטאף, אייזען אדער אן אנדער מאטעריאל, און די בעוועגונג קומט נאר דערפון וואס עס איז אויפגעשטעלט אויף א געוויסען אופן, אזוי איז אונזער גוף ניט מעהר ווי א צוזאמענגעשטעלטע מאשין וועלכע ענטהאלט אין זיך קיין אנדער זאך ווי פיזישע טהיילען.

דער אונטערשייד פון אונזער קערפער צו א מאשין איז נאר דערמיט וואס א מאשין ווערט אנגעצויגען פון דרויסען און אונזער גוף־מאשין ציהט אן זיינע אייגענע ספרוזשינעס. ווען מען זאל געפינען א מיטעל ווי אזוי צו שאפען א מאשין וואס זאל זיך אליין אנציהען, זיך אליין זעצען אין בעוועגונג ווען די אנגעצויגענע קראפט געהט אויס (פערפעטום מאביל) וואלט עס געווען ריכטיג ווי דער מענש.

שפייז בענייט אלע מאל די בעוועגונגס־קראפט אין מענשען און די ווארימקייט וואס די שפייז ברייגנט טרייבט דעם גוף־מאשין. אהן שפייז טריקענט אויס דאס וואס מיר רופען נשמה, וועלכעס איז באמת ניט מעהר ווי בעוועגונג, זי ווערט משוגע און געהט אויס אין גאנצען. מיר דיינקען אז

מיר זיינען גוט, שלעכט, מוטהיג, איידעל, מיר זיינען צו־פרידענע אָדער אונצופרידענע; אבער דאס איז אלעס פאלש, אלעס הענגט אָב אָן דעם ווי אזוי אונזער מאשין לויפט. מען דענקט אז יענער איז א גרויסער מענש מיט א גרויסע זעעלע אבער די גרויסקייט קומט נאָר דערפון וואס די מארך, דער גראָהער שטאָף, וואס איז א פיזישע זאך, איז אזוי צוזאמענ־געשטעלט אז דער גוף פון דיזען מענשען זאָל דענקען מעהר און פון דעם צווייטען ווייניגער. קומט אַן ענדערונג אין דעם דאָזיגען גראָהען שטאָף (מארך), ווערט עס אויפגעטרייסעלט, דאַן ווערט די גרויסע זעעלע צודרעהט, משוגע אָדער גאָר אונפעהיג צו דענקען. ווען די מארך פון א גרויסען פילאָזאָף וואָלט דורך א צופאל געווען אביסעל ווייכער וואָלט ער גע־ווען אַן אידיאָט. אלעס ווענדעט זיך אָן דעם ווי אזוי די מאשין איז צוזאמענגעשטעלט.

דאס איז אין קורצען די לעהרע פון לא מעטריע, דער מאטעריאליסט פון אכצעהנטען יאהרהונדערט. אבער די טעאָרי פון מאטעריאליזמוס האָט ער ניט ערפונדען. דיזע טעאָריע האָט שוין עקזיסטירט אין אלטען גריכענלאנד. דער גריכישער פילאָזאָף דעמאָקריטוס האָט שוין געזאָגט אז עס איז ניטאָ אויף דער וועלט קיין אנדער זאך ווי שטאָף, אפילו די געטער, האָט ער געזאָגט, זיינען אויך פון שטאָף געמאכט געוואָרען. די דאָזיגע שטאָף איז אין שטענדיגע בעוועגונג, די קלענסטע טהיילען פון דעם דאָזיגען שטאָף, די אטאָמס, בעוועגען זיך נאָכאנאנד אָהן אַן אויפהער און פון דיזער בעוועגונג פאָארען זיי זיך אויף און שטעלען זיך צוזאמען אין אָהן א שיעור פאָרמען און דערפון קומען ארויס זונן און ערד, ים א יבשה און אלע ברואים וואס געפינען זיך אויף דער וועלט.

דיזע שיטה איז פארברייטערט געוואָרען דורך דעם פילאָ־זאָף עפיקורוס (אפיקורס) וועלכער האָט אבגעלייקענט איר־גענד וועלכע עקזיסטענץ פון גייסט און האָט דיזע אבלייקונג געמאכט פיר דעם גרונד פון זיין פילאָזאָפיע. דיזע שיטה וועלכע איז א זעהר בעקוועמע פיר די וואס ווילען קיין פליכטען האָבען האָט זיך שטארק פערשפרייט אין אלטער־טום און האָט געקריגען מעהר אנהענגער ווי די שיטות פון

אנדערע פילאָזאָפען. די פיהרער פון יודענטהום האָבען, מיט רעכט, איינגעזעהן אין דעם עפיקוריאניזם די הויפט געפאהר פאר׳ן יודענטהום און האָבען דארום גערופען יעדען וואס איז געגען אמונה מיט דעם נאמען פון דעם גריכישען מאַטע־ריאליסט (אפיקורס). פון דאַן אָן איז געבליבען דאס וואָרט אפיקורס אלס די בעצייכנונג פון געגנערשאַפט צו גאָטהייט, צו רעליגיאָן און צו מאָראל.

און דאס איז טיעף אויפגעפאסט. די אידישע רעליגיאָן קען שלום ווערען מיט אַלע סאָרטען פילאָזאָפיען אבער קיינ־מאָל ניט מיט דער פילאָזאָפיע פון מאַטעריאַליזם, וועלכער האלט אַז דער סדר־העולם איז ניט מעהר ווי א צופאַל, ווי א צוזאַמענטרעפונג פון אטאָמס; וועלכער האקט אונטער אַלע וואָרצלען פון דעם בוים און פערניכטעט דעם גאַנצען גרונד אויף וועלכע די ציוויליזאציאָן פון יודענטום שטעהט, און אויך די ציוויליזאציאָן פון אירגענד וועלכע רעליגיאָן, פון אירגענד וועלכער מאָראלישער אַנשויאונג. ווען א אידענע אין דער אידישער גאַס זאָגט אַז דער אָדער יענער איז אַן ״אפיקורס״ ליעגט אונטער דיזען וואָרט פאָלגענדער געדאַנק וועלכע זי ווייס אליין ניט אין די איינצעלהייטען נאָר זי פיהלט גוט די אַלגעמיינע בעדייטונג פון דאס וואָרט, עס מיינט: ״יענער און יענער איז א מענש וואס לייקענט אין גאָט, לייקענט אין גייסט און נשמה, לייקענט אין פליכטען, אין יושר און גערעכטיגקייט, ער גלויבט אַז דער מענש איז א מאשין און ביי א מאשין איז ניטאָ קיין רעכט אָדער אונ־רעכט״.

דער מאַטעריאַליזמוס אָדער די מאָראלישע אנשויאונג אויף דער וועלט איז כמעט ווי פארגעסען געוואָרען נאכדעם ווי די גריכיש־רוימישע וועלט איז אונטערגעגאַנגען. מיט דעם ״רענעסאַנס״ האָט ער אָנגעפאַנגען צוריק אויפצולעבען דורך דעם צוריקגאַנג צו דער נאַטור. לעאָנארדא דא ווינטשי האָט עס אָנגעפאַנגען צו פיהלען. דעקאַרט, דער רבי פון שפינאָזא איז געגאַנגען ווייטער, ער האָט בפירוש געזאָגט אַז חיות זיינען דורכאויס ניט מעחר ווי מאשינען. שפינאָזא נופא איז געשטאַנען ניט ווייט פון דער מאַטעריאַליסטישער וועלט־אנשויאונג דורך זיין שיטה אַז גאָט און נאַטור איז

איינס (פאנטעאיזם). וועגען לא מעטריע האבען מיר פריהער גערעדט. די מאטעריאליסטען פון דער לעצטער צייט זיינען ביכנער, וועלכער איז געקומען צו דעם בעגריף פון מעכאני־שען וועלט־אנשויאונג; ריהרינג וועלכער בעהויפטעט אז דאס בעוואוסזיין ליעגט אין די שטאף. די פלאנצען וואס א לע־בעדיגע בעשעפעניש עסט גיט אריין אין איהם די געפיהלען און פון דיזע געפיהלען (די חושים) קומט דער פערשטאנד. העקעל פסקנ׳ט אויך אז גייסט און שטאף איז איינס און דאסזעלבע, דאס הייסט, אז עס איז קיין גייסט ניטא, און ער טרעט ארויס געגען אירגענד וועלכער רעליגיאן. דער דארוויניזמוס מיט זיין ענטוויקלונגס־טעאריע איז אויך א טהייל פון דער מאטעריאליסטישער וועלט־אנשויאונג, אוועקשטעלענדיג דעם פרינציפ אז אלעס קומט בלויז פון דער ענטוויקלונג פון דעם ערשטען שטאף (אור־נעבעל) וועלכער האט זיך אויסגעארבייט ביז עס האט דערגרייכט די שטופע פון מענשען.

* * *

דער מאטעריאליזם און אלע שיטות וואס שטאמען פון איהם ארויס, מיט אנדערע ווערטער: די אידעע אז די וועלט איז א מאשין וואס האט בלויז שטאף: מאלעקולס, אטאמס און עלעקטראנס, איז א הינקעדיגע שיטה וואס קען ניט בייי־שטעהן די קריטיק פון שכל־הישר.

דער מאטעריאליזמוס קומט אבלייקענען אמונה און אין אמת׳ן פאדערט ער פון זיינע אנהענגער נאך מעהר אמונה ווי עס פאדערט די רעליגיאן. לאמיר נעהמען א ביישפיעל: אט זיצט פאר אונז א מענש וואס שרייבט אן אבהאנדלונג איבער א הויכע פילאזאפישע פראגע (רופט איהם קאנט, שפינאזא, העגעל אדער ווי איהר ווילט). דאס איז א פאקט. דיזער פאקט ווערט בעטראכט פון צוויי מענשען ראובן און שמעון. ראובן איז א מאמין, ער גלויבט אז אין דעם גוף פון שרייבענדען פילאזאף זיצט א נשמה, עס הייסט, א געטלי־כער כח וועלכען ער קען ניט בעגרייפען, ווייל עס איז העכער ווי אונזערע פינף חושים, און דיזער כח, די נשמה, זי גיט עס די מעגליכקייט פיר דעם דענקער צו בעטראכטען אזעלכע וואונדערליכע טיעפע רעיונות. שמעון אבער איז א מאטע־

ריאַליסט, אַן אנהענגער פון דעם מעכאַנישען בליק אויף דער וועלט. ער קוקט אויך אויף דעם פילאָזאָף וואס שווימט ארום אין אַ וועלט פון טיעפע געדאַנקען און זאָגט: אַט די גרויסע מחשבות פון דיזען מענשען ליגען אין דעם רעטאַך וועלכען ער האָט היינט געגעסען, זיי ליעגען אין די אַטאָמען פון וועלכע ער, דער פילאָזאָף איז אויפגעשטעלט. שמעון זעהט ניט און קען ניט אָנטאַפּען אין דעם רעטאַך די מחשבות פון פילאָזאָף פונקט ווי ראובן קען ניט אָנטאַפּען די נשמה ביי איהם. נאָר שמעון גלויבט אַז די רעיונות ליגען ערגעץ וואו אין די אַטאָמען, וועהרענד ראובן גלויבט אַז זיי ליגען ערגעץ וואו אין אַ נשמה.

די פראַגע איז ווער פון דיביידע האָט אַ שווערערען גלויבען, און וועמעס גלויבען איז ווייטער פון שכל? דער ענטפער איז קלאָהר: עס איז פיעל שווערער זיך פאָרצושטעלען אַז אין דעם רעטאַך, אין די אַטאָמען ליעגט פראָפ. איינשטיינ׳ס טעאָריע ווי אַז אין דעם גוף פון אַלבערט איינשטיין איז באַראַן אַ נשמה וואָס האָט די טעאָריע אויסגעקלעהרט. פערשטעהן קענען מיר דאָך ביידע זאכען ניט, ניט ווי אזוי די נשמה האַלט זיך אין גוף און ניט ווי אזוי אַ רעטאַך, אַ ציבעלע, אַ לעבעל ברויט, אַ בינטעל אַטאָמען קען דענקען, פאַנטאַזירען, שרייבען פילאָזאָפישע אבהאַנדלונגען און ערפינדען אַ טעאָריע פון רעלאַטיוויטעט. מוז מען דאָך דאָ בענוצען דעם ענין פון גלויבען. ביי מיר איז גרינגער און לאָגישער צו גלויבען די ערשטע. ווען איך זאָל דארפען גלויבען אין דער מאַשין־טעאָריע דאַרף איך נאָך זיין אַ גרעסערער מאמין, דאס הייסט, איך דאַרף גלויבען אין אַ זאַך וואס ליעגט זיך ווייניגער אויפ׳ן שכל ווי די אמונה אין גאָטהייט, אין נשמה — און דערפאַר פערוואַרף איך עס!

אַי וואס, דאס דענקען איז דאָך אבהענגיג אָן דעם מאַרך, די פיזישע גראָהע שטאָף, און אויב עס זאָל עפּעס פּאַסירען מיט קאַנט׳ס מאַרך אין מיטען פון זיין אבהאַנדלונג ״איבערן ריינעם פאַרנונפט״. אָדער מיט איינשטיין אין מיטען פון זיין פאָרשונג, וועט קאַנט פערלירען זיין פאַרנונפט און איינשטיינ׳ס חקירות וועלען בלייבען ניט געענדיגט? ! וויל

מען דאך דערפון דרינגען אז אויסער די שטאף עקזיסטירט קיין זאך ניט ? ! האט דאך שוין דער בעריהמטער פילאזאף בערגסאן דיזע טענה פערניכטעט דורך זיין בעוויז אז א זאך קען זיין ענג פערבונדען מיט א צווייטער און דאך האט עס א בעזונדערען עקזיסטענץ. למשל, זאגט בערגסאן, אט איז א הייננער און אט איז א ראק וואס הייננט אויף איהם. דער ראק איז אבהענגיג אן הייננער, פאלט דער הייננער ארוים ליעגט דער ראק אויף דער ערד און דאך זיינען הייננער און ראק צוויי בעזונדערע זאכען. עס איז דא צווישען זיי א פערבינדונג און דאס אלעס! די נשמה "הייננט" אויפ'ן מארך אבער עס איז ניט דער מארך. אט האט איהר נאך א משל פון בערגסאן. דער דיריזשאר האלט א שטעקעל און ווי דער שטעקעל בעוועגט זיך אזוי שפיעלט די סימפאני, אבער באמת איז דער שטעקעל און די סימפאניע צוויי בעזונדערע זאכען. "דער פיזישער לעבען צום גייסטיגען איז דאס זעלבע ווי דער שטעקעל צו דער סימפאני". דער גייסט אדער נשמה — האלט בערגסאן — איז ברייטער ווי דער מארך, די טהע־טיגקייט פון מארך איז בלויז צוגעפאסט צו א זעהר קליינעם טהייל פון די טהעטיגקייט פון דעם גייסט און ווייל ער איז ברייטער ווי דער מארך קען ער איהם איבערלעבען.

אדאלף דארנער פרעגט די אייזערנע שאלה ווי אזוי עס איז מעגליך אז אויב דער מענש איז ניט מעהר ווי א שטיקעל שטויב אין וועלט־אלל זאל ער קענען די גאנצע וועלט ארומ־נעהמען מיט זיין בעגריף ? ווי אזוי קען דער קליינער מארך האבען אן השגה פון די גרויסע וועלט־אידעען ! ווי אזוי קען דער מארך פערשטעהן דעם גאנצען וועלט־צוזאמענהאנג ווען עס בעשטעהט נאר פון א בעשרענקטען צאהל פון מאלעקולם — דאס איז אונמעגליך צו מאכען פערשטענדליך ! די מא־טעריאליסטען לייקענען געטליכקייט ; אבער — פרעגט דארנער גאנץ ריכטיג — ווי אזוי וועלען די מאטע־ריאליסטען קענען ערקלעהרען אז אין א מארך וואס פערמאגט קיין זאך ניט אויסער פיזישע קאמבינאציאנען זאל קענען גאר אריין דער רעיון וועגען דער אידעע פון א גאט־הייט אלס אן אבסאלוטער וועזען ? דאס איז א טיעפע פראגע און זי קען ווערען איבערגעגעבען אין אזא נוסח : א

בערגעל מיט פיזישען שטאָף קען געוויס ניט איינפאַלען ווע־
גען אַן אידעע אַז עס איז פאַראַן אַ זאַך וואס איז אין גאַנצען
אויסערהאַלב פון דעם שטאָף, עס איז אַן אונמעגליכקייט אַז
שטאָף זאָל קלעהרען וועגען זאַכען וואס זיינען אַנדערש ווי
דאס אליין איז. אויב, דארום, עס געפינען זיך מענשען וואס
קענען האָבען אין זינען גאָטהייט אלס אַן אַבסאָלוטען וועזען
איז דאָך דאס גופא א סימן אַז עס איז פאַראַן אין מענשען
אַזעלכעס וואס איז אויסער די שטאָף! און די שיטה פון
ענטוויקלונג אָדער דאַרוויניזם קריגט פאָלגענדע שאלה אויף
וועלכע עס קען ניט קומען קיין פערענטפערונג: די גאַנצע
ענטוויקלונג פון די אַטאָמען ביז דעם מענשען, קומט צו
מאַכען די ברואים שעהנער און שטאַרקער און פאָלקאָמענער.
הייסט עס אַז עס איז פאַראַן אַ צוועק אין דער וועלט. פון
וואַנען קען אבער דער שטאָף אליין, אָדער די צונויפלייגונג
פון בלינדע אַטאָמען ענטהאַלטען אין זיך אַ צוועק און אַ
פלאַן? אויב די ענטוויקלונג טרייבט די פארשיעדענע זאַכען
וואָס די וועלט פארמאָגט אלע מאָל וויי[ט]ער צו א העכערע
מדרגה, איז דאָך דערפון א בעוויז, אַז עס איז פאַראַן אַ כח
וואָס טרייבט זיי דערצו, וואָס איז אַלזאָ דיעזער כח, און פון
וואַנען קומט ער?

סאָציאַליזמוס און יודענטום — בלוטיגע שונאים

די השכלה האָט אָנגעפאַנגען די צושטערונגס־ארבייט אין דער אידישער גאַס און דער סאָציאַליזמוס האָט געמאַכט דעם חורבן פאַלקאָם. די השכלה האָט נאָר אָנגעריהרט די אינטעליגענטע קרעפטען פון דער אומה. די אידישע מאַסען אין מזרח־איירָאָפּא, דער געזונדער עלעמענט אין וועלכען עס ליעגט די קראַפט פון א פאָלק איז געבליבען כמעט ווי ניט בעריהרט פון די אסימילאַציאָנס־טענדענצען פון דער השכלה. די שניידער, שוסטער, סטאָליער אזוי גוט ווי די קליין־הענדלער האָבען פאַרטגעזעצט צו פיהרען דעם אידי־שען טראַדיציאָנעלען לעבען און האָבען געשעפּט זייער גייס־טיגע השפעה פון די אידישע קוואלען. דער סאָציאַליזמוס אָבער האָט אַריינגעבראַכט דעם קאַמפּף געגען יודענטום אין די רייהען פון אונזער המון, האָט פאַרוואַנדעלט א זעהר גרויסען מחייל פון פּשוט׳ען אידישען עולם אין שונאים פון יודענטום און כמעט שונאים פון אידען אליין. דערמיט האָט דער סאָציאַליזם אונטערגעגראָבען דעם פונדאַמענט אויף וועלכען דאָס אידישע לעבען איז געבויט.

פון דעם ערשטען מאָמענט זייט דער סאָציאַליזם האָט זיך בעוויזען אין דער אידישער גאַס איז געוואָרען א מלחמה צווישען יודענטום און סאָציאַליזמוס, א קאַמפּף אויף טויט און אויף לעבען. דער סאָציאַליזמוס האָט זיך אומעדום אָנ־געפאַנגען מיט א וואַנדאַלישען צוג געגען אַלעם וואָס איז היילינג און טייער ביי דער אידישער נאַציאָן. זלזולים אויף דער אידישער תורה, בלבולים אויף די אידען וואָס פיהרען זיך לויט דעם אידישען גלויבען, שמוץ־וואַרפעריי אויף דער אידישער פערגאַנגענהייט, גיפטיגע געלעכטערס אויף דער אידישע צוקונפט. דאָס יודענטום האָט פּלוצלונג דערזעהן

פאַר זיך אַ מחנה אינעווייניגסטע שונאים־פאַרעטהער, וועמעס גרעסטער וואונש עס איז געווען צו אויסמעקען די אידישע רעליגיאָן צוזאַמען מיט דער אידישער נאַציאָן אַלס אַ נאַציאָן פון דער וועלט.

אידישע סאָציאַליסטען זיינען געווען, זיינען יעצט, און וועלען בלייבען די בלוט־פיינד פון יודענטום און פון דער אידישער נאַציאָנאַליטעט. דאָס וואָס די אידישע סאָציאַליס־טען האָבען אָנגעפאַנגען אין נויאָרק און אין לאָנדאָן מיט יום־כפור־בעללער, דאָס וואָס די בונדיסטען פלעגען שיסען אויף אידען וואָס פלעגען געהן דאַווענען אין שוהל אין 1906, און דאָס וואָס די אידישע סאָציאַליסטען אין סאָוויעט־רוס־לאַנד פאַרשיקען אין פריזאָן פאַר לערנען אידישע למודים מיט קינדער, (אַ סאָציאַליסטישע אינקוויזיציאָן אין 20טען יאָהרהונדערט) — דאָס אַלעס איז ניט קיין צופאַל. דאָס אַלעס איז נאַטירליך און עס שטאַמט ארויס פון די אידעען און די פּרינציפּען פון סאָציאַליזמוס גופא, אַזוי אַז דער קאַמפּף געגען יודענטום אַזוי ווי געגען אידישע רעליגיאָן איז אַ וויכטיגער טהייל פון דעם סאָציאַליסטישען פּראָגראַם און איינע פון די וויכטיגע "מצוות" וואָס דער סאָציאַליסטי־שער רבי קאַרל מאַרקס האָט געלאָזען פאַר די סאָציאַליסטען.

דער סאָציאַליזמוס איז פון זיין נאַטור דער פאַרביסענ־סטער פיינד פון רעליגיאָן. ער איז געקנאָטען געוואָרען מיט האַס געגען גלויבען, און עס איז אין איהם אריינגעבלאָזען געוואָרען אַ נשמה פון שנאה צו אַלעס וואָס האָט אַ פאַרבינ־דונג מיט גלויבען און רעליגיאָן. ווייל דער סאָציאַליזמוס איז אין גאַנצען געבויט אויף דעם מ אַ ט ע ר י אַ ל י ז ם און ווי מיר האָבען פריהער בעטראַכט, איז אונמעגליך פיר איר־גענד וועלכען גלויבען, איבערהויפּט פיר דאָס יודענטום צו שטעהן מיט'ן מאַטעריאַליזם אונטער איין דאַך. איהר קענט גיכער אויפלייגען, אויפּפּאַארען פייער מיט וואַסער ווי מאַ־טעריאַליזם מיט יודענטום, איהר קענט גיכער געפינען אַ פּיערקאַנטיגען דרייעק איידער אַ סאָציאַליסט וואָס זאָל זיין אַ איד. דער וואָס האַלט, אַז עס איז ניטאָ קיין זאַך אויף דער וועלט אויסער מאַטעריע און אַז מיר דאַרפען קיין זאַך ניט האָבען אין זינען, ווי די נאַטור, די וואָס לייקענען אַלעס וואָס

איז גייסטיג, מיט איין וואָרט, דער וואס שטעהט אויף דעם מאַטעריאַליסטישען שטאַנדפּונקט, קען מיט'ן יודענטום קיין שייכות ניט האָבען.

אין דער סאָציאַליזמוס איז געפּלאַנט, אויסגעאַרבייט און אויסגעבויט געוואָרען אויף דעם מאַטעריאַליסטישען שטאַנדפּונקט און קאַרל מאַרקס איז דער טאַטע פון דאָס וואָס מען רופט היסטאָרישער מאַטעריאַליזם, דאָס הייסט, פון דער שיטה, אַז אין דער היסטאָריע פון דער מענשהייט האָט ניט געשפּיעלט קיין זאַך קיין ראָלע אויסער די מאַטע־ריעלע נויטווענדיגקייטען פון מענשען. קיין גייסטיגע אינ־טערעסען, ווינשע, פערלאַנגען און נייגונגען זיינען ניטאָ, זיי זיינען נאָר א מאַסקע אויף דעם קלאַסענקאַמפף, וואס עס איז געפיהרט געוואָרען זייט די וועלט שטעהט. דער סאָ־ציאַליזם איז דאָרום ניט נאָר אַן עקאָנאָמישער פּלאַן ווי אַזוי צו רעגולירען די בעציהונגען צווישען קאַפּיטאַל און אַרבייט, עס אונטערנעהמט זיך צו זיין אַ פילאָזאָפי, אַ גאַנ־צע וועלט־אַנשויאונג, אַ בליק אויף דער וועלט, אויף מענ־שען און אויפ'ן לעבען, אַ בליק וואָס שאַפט אָב אַלע אידעען וואָס מענשען האָבען געהאַט, איבערהויפּט די אידעען וועגען רעליגיאָן און בויט־אויף אַ נייע אמונה, די אמונה אין מאַ־טעריאַליזם, וועלכעס איז קיין אַנדער זאַך ווי דאָס לייקענען אין אַלעם.

ווערענד קאַרל מאַרקס האָט געשאַפען דעם מאַטעריאַ־ליסטישען בליק אויף דער געשיכטע און האָט אָבגעלייקענט, אַז עס איז פאַראַן אירגענד וועלכער ווערטה און אירגענד וועלכע פראַגע אויסער די פראַגען פון פרייזען און פאַרדינס־טען, האָט דער מאַרקסיזם אויך אָנגענומען אַלע אַנדערע אידעען פון מאַטעריאַליזמוס וואָס אַנדערע האָבען געשאַפען. אַזוי צום ביישפּיעל איז די ערשטע פראַגע וואָס עס קען ווער־רען געשטעלט אין בעצוג צום מאַטעריאַליזם: צו איז פאַראַן גייסט אויסער שטאָף? דאָס איז די פראַגע וואָס מיר האָבען בעהאַנדעלט אין לעצטען קאַפּיטעל. קאַרל מאַרקס ענטפערט דאַרויף, אַז אַזוי ווי עס קען ניט זיין אַ קערפּער וואָס איז ניט קערפּערליך, אַזוי קען ניט זיין אַ סאָבסטאַנץ (אַ זאַך) וואָס איז ניט קערפּערליך. מאַרקס האָט זיך געשטעלט אויף

דעם שטאנדפונקט פון יענע פילאָזאָפען, וואָס לייקענען דעם גייסט און גלויבען נאָר אין שטאָף. און אויף דיזען שטאנד־פונקט שטעהט אויך ניקאָלאי לענין אין זיין בוך וועגען מאטעריאליזם.

עס איז אָבער פאראן נאָך א מאטעריאליזם וועלכער גלויבט, אז די גאנצע וועלט, איינגעשלאָסען פלאנצונגען, חיות און מענש, איז פון זיך אליין ענטוויקעלט געוואָרען פון אן ערשטען שטאָף, דאָס איז דער דארוויניזמוס. אָבוואָהל מארקס האָט אָנגעפאנגען צו שרייבען איידער דער דארווי־ניזמוס איז ארויסגעטרעטען, האָט עס אויף מארקס'ן געהאט א גרויסען איינפלוס. ליעבקנעכט זאָגט, אז מארקס איז גע־ווען זעהר פאראינטערעסירט אין דער דארווין'שער שיטה, און ענגעלס האָט געזאָגט אויף מארקס'ס קבר, אז אזוי ווי דארווין האָט ענטדעקט דאָס געזעץ פון דער ענטוויקלונג פון דער אָרגאנישער נאטור, אזוי האָט מארקס ענטדעקט דעם ענטוויקלונגס־געזעץ פון דער מענשליכער געשיכטע. קורץ: דער מארקסיזמוס האָט אויך ארייננענומען דעם דארוויניז־מוס אין זיך און אזוי איז ער געוואָרען נאָך מעהר מאטעריא־ליסטיש ווי ער איז געווען פריהער.

דאָס איז אָבער נאָך ניט אלעס. אן ענגלישער פאָרשער באָקל האָט געזוכט צו ערקלערען, אז אלע אידעען פון רעלי־גיאָן, פון ראַסע, פון קולטור קומען ארויס נאָר פון דעם קלי־מאט און פון די נאטירליכע געאָגראפישע לאגע פון א לאנד. דאָס קען אָנגערופען ווערען א געאָגראפישער מאטעריאליזם. און דער סאָציאליזם האָט זיך ניט געפוילט אויך דיזען מא־טעריאליזם ארייינצונעהמען אין זיך.

עס איז פאראן נאָך א מאטעריאליזם וואָס לייקענט אָב די מעגליכקייט פון אן עקזיסטענץ נאָכ'ן טויט. דער סאָ־ציאליזם האָט זיך אָנגעכאפט אן דעם אויך און האָט עס אקצעפטירט אלס א טהייל פון זיין פראָגראם גלויבענדיג, אז אויב ער וועט צונעהמען ביים ארבייטער אירגענד וועלכע האָפנונג אויף יענער וועלט, וועט ער מיט מעהר פלייס זיך אָבגעבען מיט דעם קלאסען־קאמפף אויף דיזער וועלט.

אָט אזוי זעהען מיר, אז דער סאָציאליזמוס האָט אויס־געזוכט אירגענד וועלכע סאָרט כפירה וואָס ער האָט נאָר

געפונען, אירגענד וועלכע סאָרט אָבּלייקענונג, און האָט עס אַריינגענומען. דער דירעקטער קאַמפּף געגען רעליגיאָן האָט פאַרנומען די מחות פון די ערשטע גרינדער פון סאָציאַליז־מוס אַזוי גוט ווי די מחות פון די וואָס האַלטען יעצט מלחמה געגען רעליגיאָן אין רוסלאַנד.

דער לעבענס־חבר פון קאַרל מאַרקס און זיין שותף אין דעם "קאָמוניסטישען מאַניפעסט" פרידריך ענגעלס שרייבט: "היינט אין אונזער בעגריף וועגען די ענטוויקלונג פון דער וועלט איז אַבּסאָלוט ניטאָ קיין פּלאַץ פיר אַ באַשעפער". און אין אַן אַנדער אָרט רעדט ענגעלס מיט התלהבות וועגען דעם, אַז עס וועט קומען אַ צייט אין וועלכען עס וועט, נאָך זיין מיינונג, פאַרלאָרען ווערען דער גרונד פון גלויבען. "און רעליגיאָן — ענדיגט ער — וועט שטאַרבען אַ נאַטירליכען טויט".

אין זייער ענגען בליק אויף דער געשיכטע פון דער מענש־הייט האָבען די גרינדער פון סאָציאַליזמוס געהאַלטען, אַז עס איז ניטאָ קיין זאַך אויף דער וועלט אויסער עסען מיט וועלכע אַ מענש קען זיך אינטערעסירען. די שאלה איז דאָך אָבער געקומען פון זיך אַליין: טו וואָס איז מיט דער רע־ליגיאָן, פון וואַנען קומט זי? האָבען זיי דאַרויף געענטפערט די לעכערליכע תשובה, אַז די רעליגיאָן איז אויסגעקלעהרט געוואָרען פון דער בורזשואַזי אַלס אַ וואַפען אין איהר האַנד געגען דעם קלאַסען־קאַמפּף. די רעליגיאָן איז די אָפּיום וועל־כע מען גיט איין דעם פאָלק אום ער זאָל פאַרגעסען זיינע צרות. זי, די רעליגיאָן, טרייסט דער וועלט און רעכטפער־טיגט איהר און אַזוי ווי מען דאַרף דאָך די עקזיסטירענדע וועלט בעקעמפּפען, איז דאַרום אַ קאַמפּף געגען רעליגיאָן אַ דירעקטער קאַמפּף געגען דער אָרדנונג פון דער געזעל־שאַפט, וועלכע זי פאַרטרעט. און דערפאַר האָט ענגעלס גע־זאָגט, אַז עס וועט קומען אַמאָל אַ צייט "ווען רעליגיאָן וועט שוין ניט זיין אַ שוץ פאַר דער קאַפּיטאַליסטישער געזעל־שאַפט". מאַרקס'ס אידעע איז געווען אַרויסצורייסען דעם אַרבּייטער פון די צוויי איינפלוסען אונטער וועלכען יעדער מענש פאַלט אַרונטער: רעליגיאָן און שטאַאט אָדער נאַציאָן. ער האָט געוואָלט, אַז מענשען זאָלען פאַרגעסען זייער גלויב־

בען און זייער פאטערלאנד און זאלען געפינען זייער אמונה אין סאציאליזם און זייער פאטערלאנד אין דעם קלאַ־סענקאמפף, וועלכער איז לויט דעם מארקסיזם דער אלף און דער בית פון דער וועלט־קולטור.

די אונטערשטע שורה איז, אז דער סאציאליזמוס איז די גרעסטע כפירה־בעוועגונג וואס איז געווען זייט די וועלט שטעהט, ווייל וועהרענד אלע אנדערע שיטות פון מאטעריאַ־ליזם האבען גערעדט צו אויסגעקליבענע, צו די מעהר ער־צויגענע, האט דער סאציאליזמוס אנגעזאמעלט אלע סארטען אבלייקענונגען וואס עס זיינען נאר פאראן, האט זיי גע־בראכט אויפ׳ן מארק און האט זיי איבערגעגעבען צום המון. נאך מעהר: דער סאציאליזמוס בריינגענדיג צום ווייניג־ווי־סענדען עולם אן הכחשה פון גאטהייט, פון נשמה, פון מאַ־ראל און לערנענדיג אין פולען קאנטראסט צום כלל פון יו־דענטום "לא על הלחם לבדו יחיה האדם" א נייע תורה: "נאר ברויט אליין אין די וועלט"; דער סאציאליזמוס זייענ־דיג מבזה אלע געדאנקען, געפיהלען, אידעען און אידעאלען אויסער דער שיסעל — האט דיזע גראב־מאטעריאליסטישע לעהרע געמאכט פיר א פאליטישע וואפען און דאדורך האַ־בען די אנטי־רעליגיעזע, אנטי־גייסטיגע אנשויאונגען פון מאטעריאליזם געקענט אריינדרינגען אין אזעלכע שיכטען פון דער בעפעלקערונג, וואו זיי וואלטען אויף אן אנדער אופן ניט געקענט אריינקומען.

זאגט טאקע א סאציאליסטישער בעריכט פאלגענדעס: "פון דער מעהרצאהל דייטשער סאציאל־דעמאקראטישע ארבייטער קען מען זאגאר זאגען אז — — — זיי זיינען מיט גאט איינפאך פארטיג — — זיי זיינען מאטעריאליס־טען". ניט אומזיסט זאגט לודוויג וואלטמאן: "קיין זאך האט נאך די רעליגיאן ניט אזוי אויפגעטרייסעלט ווי דער מארקסיזמוס האט עס געטאן".

די עקאנאמישע גאולה האט דער סאציאליזמוס ניט געבראכט, און לענין׳ס עקספערימענט האט שוין געמאכט פאר אלעמען קלאר, אז עס וועט ניט בריינגען, אבער דער־פאר האט עס געבראכט א ריקשריט אין דער קולטור, א רעאקציאן אין דער ציוויליזאציאן, ווייל יעדע בעוועגונג

צום מאַטעריאַליזם, צו דער הערשאַפט פון מאַטעריע אי־בער'ן גייסט, יעדעס אויפהויבען די רויהע געפיהלען פון מענשען אלס די קרעפטען צו וועלכע מיר זאָלען דינען (פויער־באך, דער רבי פון קאַרל מאַרקס, האָט געזאָגט: דער מענש איז דער גאָט פון דעם מענשען), יעדע פאַרלייקענונג פון גייסט איז אַ שריט צוריק פון דעם וועג פון פּראָגרעס וועמעס העכסטער צוועק איז דעם מענשענס גייסט פריי צו מאַכען און ניט שמידען איהם צוריק אין די נאַטור־קייטען פון וועלכע ער האָט זיך אַמאָל ארויסגעריסען און צו וועלכע דער מאַטעריאַליזם וויל איהם צוריקברייגגען.

דער סאָציאַליזם און דאָס יודענטום זיינען אייביגע שונאים ניט צוליב די עקאָנאָמישע פּלענער פון סאָציאַליזם, נאָר צוליעב זיינע אנשויאונגען וואָס זיינען געבויט אויף דער עבודה־זרה פון מאַטעריאַליזם, ווערענד דאָס יודענטום שטעהט און מוז שטעהן אויפ'ן יסוד פון אידעאַליזם.

קארל מארקס און די אידישע געשיכטע

אויב סאציאליזם קען זיך ניט צוזאמענלעבען מיט קיין רעליגיאן קען געוויס קיינמאל קיין פריעדען זיין צווישען סאציאליזם און דער אידישער רעליגיאן.

עס איז ניט דערפאר וואס דאס יודענטום זאל אלס א גלויבען אדער אלס א געזעצגעבונג שטעהן פעסט פיר פריוואט אייגענטום. דאס איז ניט דער פאל. פריוואט אייגענטום איז ניט קיין קדושה אין דער אידישער תורה. פארקעהרט: די טענדענץ פון יודענטום איז צו בעגרענצען אויף אזוי ווייט ווי עס איז מעגליך די צוזאמענקלייבונג פון גרויס אייגענטום, ווי עס צייגט דער בעוואוסטער אידישער געזעץ אז דער באדען, וועלכער איז דער יסוד פון אייגענטום, טאר ניט פערקויפט ווערען לחלוטין נאר עס מעג אוועקגעגעבען ווערען בלויז ביז א בעשטימטע צייט (יובל) ווען עס מוז זיך אומקעהרען צו דעם פריהערדיגען אייגענטימער. דערמיט איז פארשטעלט געווארען דער וועג אז דאס לאנד זאל אריין אין די הענד פון רייכע מענשען און עס זאל ווערען ענטוויקעלט א סיסטעם פון רייכע לאנד־אייגענטימער פון איין זייט און בויערען־שקלאפען וואס זיינען צוגעבונדען צו א פרעמדע ערד און ארבייטען איהר פאר יענעם ניט קריגענדיג דערפאר מעהר ווי צו אויפהאלטען דעם גוף פון הונגער־טויט, פון דער אנדער זייט. אונטער דער אידישער תורה האט די פעאדאלע סיסטעם, דער גרעסטער אונגליק פון דער מענשהייט פון וועלכען מען איז נאך היינט אויך ניט פטור אין גאנצען, זיך ניט געקענט ענטוויקלען.

וואס אנבעלאנגט צו דער שייכות צווישען ארבייטער און דעם וואס גיט א הם בעשעפטיגונג שטעהט דער אידישער געזעץ, אין יעדען מעגליכען פאל, אויף דער זייט פון דעם ארבייטער (יד פועל על העליונה) און עס איז איבריג צו דערמאנען אז די נשמה פון יודענטום איז דער קאמפף פי־

דעם ארימאן, און אז די נביאים זיינען געווען די ביטערסטע שונאים פון די רייכע וואס האבען געדריקט די ארימע. די שאלה, וויעדער, אויב דער ארימער מענש וועט קענען לעבען בעסער אונטער א סיסטעם פון קהל'שען אייגענטהום (סאָציאליזם) אדער פריוואט אייגענטום האט ניט צו טהאן מיט אמונה; דאס האט צו טהאן מיט דער פראגע צו וועלען מענשען אונטער א קהל'שען סיסטעם פראדוצירען אזוי פיעל ווי אונטער א פריוואט סיסטעם און צו וועט דאן זיין די חלוקה א בעסערע. דאס איז א פראגע פון פראקטישקייט און ניט פון גערעכטיגקייט, און דאס יודענטהום האט צו דעם קיין שטעלונג. דאס יודענטום איז א שונא פון סאציאליזם וייל ער איז געבויט, ווי מיר האבען בעוויזען אין פריהער־דיגען קאפיטעל, אויף דעם מאטעריאליזם וואס לייקענט אב די נשמה, דעם גייסט, די גאטהייט און אלעס וואס עס איז דערמיט פערבונדען. דער סאציאליזמוס איז א שיטה פון די עקסטרימסטע אפיקורסות וועלכעס מיינט אויך קיין אנדער זאך ווי מאטעריאליזם, ווי צו דיענען די נאטור, אדער גע־צענדיענסט, ווי מען פלעגט עס אמאל רופען.

מיר האבען אין די פריהערדיגע קאפיטלען געזעהן אז דער ארויסטרעט פון יודענטום אויף דער סצענע פון דער וועלט געשיכטע איז געווען א קריעגס־ערקלעהרונג געגען די וואס האבען געדיענט די נאטור און האבען בעטראכט די נאַ־טור־קרעפטען אלס דער העכסטער אויטאריטעט וועלכע דער מענש דארף פאלגען. מיר האבען געזעהן דעם געוואלדיגען תהום וולכער האט געטהיילט די אידישע אמונה פון די גלויבונגען פון אנדערע פעלקער: די לעצטע האבען זיך ניט געקענט ארויסרייסען פון די קייטען וואס די נאטור האט אויף זיי ארויפגעלייגט, האבען ניט געקענט קריגען די גייס־טיגע מאראלישע מאכט צו שטעלען זיך געגען זייערע לייי־דענשאפטען, זיי האבען ניט געקענט געפינען אין דער נאטור קיין אויטאריטעט וואס זאל זיי אויפהויבען העכער ווי זייע־רע נייגונגען און גראבע אינסטינקטען, וועהרענד די אידען דורך זייער אמונה אין א גאט וואס שטעהט העכער ווי די נאטור האבען זיך אויפגעהויבען צו דער מדרגה פון דער גרעסטער סארט גבורה, די גבורה פון בעזיעגען זיך אליין

(איזהו גבור הכובש את יצרו). דערפון אייגענטליך שטאמט די שטארקייט פון אידישען כאראקטער צו קעמפפען טויזענ־דער יאהרען מיט א וועלט און זיך ניט אונטערצוגעבען. די מענשען וואס זיינען געוואהנט צו גובר זיין זיך אליין קענען אויך גובר זיין די אומשטענדען מיט דערזעלבער אמונה איז א העכערע מאכט.

דער גרויסער קאמפף פון יודענטהום פון די אור־אלטע צייט איז געווען א קאמפף געגען **נאטוראליזם אדער מא־טעריאליזם**, וועלכעס איז איינס און דאסזעלבע. ווען די אידען האבען ניט געוואלט דיענען די געצען פון מצרים אדער פון כנען, ווען זיי האבען שפעטער ערקלעהרט קריעג צו די גריכישע העלעניסטישע קולטור, וועלכעס איז אויך ניט גע־ווען מעהר ווי א דיענסט צו דער נאטור, אבוואהל איז א שעהנערע פארם, ווען דאס יודענטום האט אומעדום געטרא־גען די פאהן פון אן אבסאלוטע אחדות הבורא און פון דער אידישער תורה, איז עס אלץ געווען איין איינציגער קאמפף געגען נאטור־דיענסט. עשתרות, בל, צעאוס, אפאלא, עבודת כוכבים, עבודה־זרה, אלילות, נאטוראליזם, מאטעריא־ליזם, סאציאליזם—ס'איז אלץ דער אלטער פיינד. סאציאליז־מוס אדער דער מאדערנער מאטעריאליזם — דאס איז דער־זעלבער שונא געגען וועלכען אליהו האט מלחמה געהאלטען אויפ'ן בארג כרמל, דאס איז דערזעלבער שונא געגען וועל־כען יהודה המכבי און זיינע אנהענגער האבען געצויגען איז שלאכטפעלד. דער מאטעריאליזמוס איז דער פיינד וואס רייסט ארוים מיט'ן ווארצעל. פון היסטארישען שטאנדפונקט — און דאס איז דער איינציגער ריכטיגער שטאנדפונקט — קען א איד קיין סאציאליסט ניט ווערען סיידען ער פער־ווארפט דאס גאנצע יודענטום, מיט אנדערע ווערטער, סיידען ער ווערט אוים איד.

ווען די "אידישע" סאציאליסטען־קאמיסארען אין רוס־לאנד זיינען יעצט די טארקוועמאדאס איז זיך ניטא וואס צו וואונדערען. זיי זיינען שוין לאנג קיינע אידען. אזוי זיי־נען ניט קיין אידען! די סאציאליסטען פון אנדערע לענדער וועלכע וואלטען געטהאן דיזעלבע ווי די רוסישע אויב זיי וואלטען געהאט כח, אדער אויב זיי וואלטען ניט געוואלט

כאפען וואוטס פון אידישע בעלי־בתים אין דער אידישער גאס אין אמעריקא. און וואלטען ניט געהאט די ערפאהרונג אז עס לוינט בעסער פאר ביזנעס אביסעל צו איינהאלטען זייער שנאה געגען יודענטום.

און ווען די אידישע סאציאליסטען האבען אין אמעריקא צוזאמען מיט דער מלחמה געגען רעליגיאן אויך איינגעפיהרט א מלחמה געגען מאראל, געגען ריינעם פאמיליען לעבען, ווען זיי האלטען אז אן אגיטאציאן פיר הפקרות איז דעם ברייטעסטען זינן פון דאסווארט איז דאס ניט בלויז א צופאל, דאס האט צו טהאן מיט דעם יסוד אויף וועלכען דער סאציאליזמוס שטעהט, דער יסוד פון מאטעריאליזמוס. פון אבלייקענען אלעס אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. אלע אידעען און שטרעבונגען אויסער דאס וואס איז פערבונדען מיט'ן קלאסענקאמפף. דער סאציאליזמוס אנערקענט ניט די קאפ אין מענשען און ניט די הארץ נאר דעם מאגען. עס זיינען, לויט קארל מארקס, קיינמאל ניט געווען אויף דער וועלט קיינע ענינים וואס דער מענש זאל וועלען וויסען, דערגעהן, נאך וועלכע זיין נשמה זאל זיין דארשטיג, קיינע זאכען וואס זאל בעוועגען זיין גייסט. די וועלט האט נאר געהאט צוויי סארטען מענשען: די וואס האבען עקספלאאטירט און די וואס זיינען עקספלאאטירט געווארען און וועגען קיין אנדער זאך האבען די מענשען ניט געקלעהרט ווי נאר ווי אזוי יענעם צו עקספלאאטירען און ווי אזוי מען זאל זיך ניט לאזען עקספלאאטירט צו ווערען. אין א וועלט וואס עס איז נאר פאראן א מאגען־פילאזאפי און קיין אנדער זאך —וואס פאר א בעדייטונג האט פאמיילען לעבען? די אידישע סאציאליסטען האבען געצויגען די פולע קאנזעקווענצען פון דעם סאציאליסטיש־מאטעריאליסטישען שטאנדפונקט. ווייל דער אידישער סאציאליזמוס איז דאך א רוסישער און אין רוסלאנד איז דער סאציאליזמוס אויסגעמישט מיט נאך א געפעהרליכער פארניכטונגס־טעארי ווי ער אליין איז, דארטען איז עס אויסגעמישט מיט דעם ניהיליזמוס, א שיטה פון תוהו־ובוהו וואס איז געבארען אויפ'ן רוסישען באדען, א שיטה אין וועלכער סאציאליזמוס, קאמוניזם און אנארכיזם מיט אלערליי סארטען רעוואלוציאניזם געהען

צוזאמען. מיר וועלען דיזען רוסישען פראדוקט, וועלכער איז נאך מעהר מאטעריאליסטיש אפילו ווי דער סאציאליזמוס בעטראכטען אין דעם נעקסטען קאפיטעל. דערווייל וועלען מיר זיך אומקעהרען צו אונזער בעטראכטונג פון סאציאליזמוס און יודענטום.

* * *

די אידישע סאציאליסטען האבען נאך א בעזונדערע אור זאכע צו זיין איינגעבראכט אויפ'ן יודענטום. די אידישע אמונה גראבט אונטער דעם גאנצען פונדאמענט פון דער פילאזאפי פון קארל מארקס איבער היסטאריע און צייגט ווי פאלש זי איז.

מארקס האט געלערנט — ווי מיר האבען פריהער געזעהן — אז די איינציגע זאך אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט וואס האט א בעדייטונג איז דער פרייז פון עסענווארג, אלע איבריגע זאכען, רעליגיאן, אידעען א. ז. וו. האבען קיין ווערטה, עקזיסטירען ניט, און ווען מיר זעהען א קאמפף פון אידעען, פון גלויבענס א. ז. וו. איז דאס אין אמת'ן ניט מעהר ווי א קלאסענקאמפף איבער עקאנאמישע פראגען, נאר די הערשער, די קאפיטאליסטען, די עקספלאאטירענדע מאכט און די הערשענדע קירכע וויקעלט עס איין אין כלומר'שט'דיגען קאמפף פיר רוחניות.

אבער ווי קען מען פערענטפערען דעם קאמפף פון יודענטום? אט לעבען מענשען אין אלע טיילען וועלט און שלאגען זיך פיר א גלויבען וואס האט קיין הערשער ניט, האט קיין שום קלאס וואס זאל האבען אן עקאנאמישען אינטערעס אין דעם קאמפף. עס זיינען ניטא קיין אידישע מלכים, קיינע אידישע פעאדאלען, קיין אידישע רייכע קירכע וואס זאל דיענען צו א אידישע רעגיערונג. קורץ, ניטא קיינער וואס זאל אויסטראכטען רעליגיעזע ענינים צוליעב אן עקאנאמישען צוועק, און דאך זיינען זיך אידען מוסר־נפש פיר זייער אמונה, פיר זייערע גייסטיגע פרינציפען, פיר אידעאלען וואס האבען מיט עקאנאמישע פראגען ניט צו טהאן!

אדרבה, אויב די עקאנאמישע אומשטענדען זאלען זיין די איינציגע זאך וואס פיהרט די וועלט האבען דאך די אידען געדארפט לאנג אויפגעבען דעם קאמפף און זיך אויס־

מישען מיט זייערע שכנים, וועלכעס וואלט פון מאטעריעלען שטאנדפונקט געווען פאר זיי פיעל בעסער ווי איידער צו זיין אידען און ווערען פערפאלגט דערפאר. ווען דאס יודענטום קעמפפט ליידט און עקזיסטירט איז דאך א בעוויז אז עס איז עפעס פאראן אויף דער וועלט אויסער א מאגען! און אז דיזע זאכען האבען א גרויסען איינפלוס אויף דעם גאנג פון דער געשיכטע, און ממילא איז דאך דער "אני מאמין" פון היסטארישען מאטעריאליזם פון מארקס בטל ומבוטל, ווארום אויב ער ווערט אזוי קלאר אבגעלייקענט איז דער אידישער געשיכטע איז ער דאך שוין ממילא ניט ריכטיג אין דער געשיכטע פון דער וועלט אויך.

דיזע קשיא איז אזא שווערע אז עס האט זיך געפונען אן אנטיסעמיטישער פראפעסאר, ווערנער זאמבארט, וואס שטעהט נאהנט צום סאציאליזמוס, וועלכער האט אויסגעקלערט אן אידיאטישע שיטה אז דאס יודענטהום איז א רעליגיאן פון קאפיטאליזם, פון פראפיט, ריכטיג ווי צו זיין אידען איז א זאך וואס בעצאהלט זיך און דארום האלטען זיי זיך דערביי! אבער דאס איז א צו גרויסער אונזין אז אימיצער זאל עס אננעהמען ערנסט. עס איז קלאר אז דער קאמפף פון אידען פאר זייער גלויבען איז א בעוויז פון העכסטען סארט אידעאליזם וואס צייגט ווי פאלש עס איז דער פרינציפ פון היסטארישען מאטעריאליזם וועלכען מארקס האט אויפגעשטעלט.

די אידישע סאציאליסטען פיהלען עס, זעהען אין יודענטום די קראפט פון א מלחמה פיר אידעאלען, א דעמאנסטראציאן פיר דעם כח פון רוחניות אין וועלכע זיי לייקענען, א לעבעדיגען פראטעסט ("א קאנטר־רעוואלוציאן"...) געגען זייער מאטעריאליזם. דערפאר איז זייער האס געגען יודענטהום דאפעלט גרויס.

ניהיליזם — א רוסישע קראנקהייט; באקונין

דער רוסישער סאציאליזמוס איז אין פיעלע הינזיכטען אנדערש ווי דער סאציאליזמוס וואס איז געשאפען געווארען פון קארל מארקס. אום צו פארשטעהן וואס דער רוסישער סאציאליזמוס בעדייטעט מוז מען זיך פריהער אבשטעלען אויף דער ספעציעלער רוסישער בעוועגונג וועלכע איז בע־קאנט אונטער'ן נאמען: נ י ה י ל י ז מ ו ס.

דאסווארט ניהיליזם שטאמט פון דעם לאטיינישען ווארט "ניהיל" — גאר ניט. דער ניהיליזם גלויבט אין גאר ניט, אנערקענט גאר ניט און געפינט ניט קיין זאך אויף דער וועלט וואס עס זאל ווערטה זיין איבערצולאזען. אלעס צו־שטערען — דאס איז דער עיקר פון ניהיליזם. די פאל־שטענדיגע צושטערונג פון אלעס הייסט ביים ניהיליזם: פרייהייט.

דער ניהיליזם לייקענט אלעס אב. ער טרעט דארום ארויס געגען אלעס וואס די געזעלשאפט האט אנגענומען פאר ריכטיג און גוט. איבערהויפט טרעט ארויס דער ני־היליזם געגען די דריי הויפט זיילען אויף וועלכע די מענש־ליכע געזעלשאפט שטעהט: רעליגיאן, פאמיליע און שטאאט. דער ניהיליזם האלט אז דער שטאאט וועלכער איז דער קוואל פון אלע אונגליקען שטעהט אויף דער פאמיליע און אז די פאמיליע איז געשטיצט אויף דער רעליגיאן, און עס איז דא־רום ניטא קיין אנדער וועג ווי צו מאכען דעם מענשען פריי ווי צו איבערוואורפען אין גאנצען דיזע דריי זאכען: דאס דארף טאן די סאציאלע רעוואלוציאן. קיין רעליגיאן, קיין שטאאט, קיין פאמיליע — און די וועלט איז געראטעט!

פון וואנען איז דער ניהיליזם געבארען געווארען?

אין דעם רוסישען כאראקטער איז פון אייביג־אן געלע־גען א טיעפער פעסימיזמוס. טיעף אין דער נשמה פון רו־

סישען פאָלק איז פאראַן עפּעס א דונקעלער געפיהל פון טרויער וועלכען דער רוס קען קיינמאָל ניט בעזיעגען. עס איז נאָך ניט געוועזן קיין איין דיכטער, קיין איין שריפט־שטעלער אין דער גרויסער און ברייטער רוסישער ליטעראַ־טור וואָס זאָל קוקען "אויף דעם זונניגען זייט פון לעבען". אלעס איז דאָרטען דורכגעווייקט מיט א צער. אפילו די רו־סישע הומאָריסטען טרויערען אויך. אין רוסלאַנד זיינען אייגענטליך קיין הומאָריסטען ניט געוועזן נאָר סאַטיריקער. און דיזער טיעפער פעסימיזמוס איז עס דער טאַטע פון ני־היליזם. עס איז ניט קיין ווייטער שריט פון טרויער צו דעם בעשלוס אז אלעס איז גאָר ניט! עס איז כאַראַקטעריסטיש אז וועהרענד דער אמעריקאנער ענטפערט אויף דער פראגע: וואָס ער מאַכט? מיט די ווערטער: "אָלל־רייט" (אלעס איז ריכטיג), ענטפערט דער רוס "ניטשעוואָ" (גאָר־ניט).

און צוזאַמען מיט דעם פעסימיזמוס איז אויך פאראַן אין דער רוסישער נשמה א געוויסע נייגונג צו פערניכטונג. דער רוס איז פעהיג צו זיין לאַנג רוהיג און גוט און ווערען שטאַרק גערירהט אפילו פון קלייניגקייטען, אָבער פלוצלונג כאַפּט זיך ביי איהם אויף עפּעס א ווילדער אינסטינקט און ער וויל פאַרניכטען וואָס עס קומט איהם אין האנד אריין. אזעלכע מענשען ווי דאָסטאָיעווסקי שילדערט זיינען ניטאָ ביי קיין אומה ולשון, און דאָסטאָיעווסקי האָט געקענט זיין פאָלק פיעלייכט מעהר ווי ירגענד וועלכער אנדער מענש. און ווער פון אונז האָט ניט געלעזען פון אַפּיצירען וואָס לאָזען זיך וואוילגעהן אַז אבענד און נאָכדעם ווי מען טרינקט זיך אָן, צוברעכט מען אלעס וואָס עס געפינט זיך אין הויז. און ביי טשעכאָוו'ן אין "ווישנעווי סאַד" פייערט דער אויפגעקומע־נער רוסישער גביר וועלכער האָט אָבגעקויפט די דאַטשע פון די פריצים ביי וועמען ער איז אליין געוועזן א קנעכט. דערמיט וואָס ער צוברעכט אין זיין עקסטאַז די טייערע שפּיגלען, אויסשרייענדיג: "איך קען פאַר אלעס בעצאַה־לען!" אָט דאָס איז רוסלאַנד! די מיסטישע פארשטעלטע רוסלאַנד וועלכע איז א גאַנץ בעזונדערע וועלט אין זיך אליין.

דער פעסימיזמוס איז נאָך פארשטאַרקט געוואָרען אין דער רוסישער נשמה דורך דער פינסטערסטער דעספּאָטיע

וואָס די וועלט האָט ווען געזעהן. פון כאראקטער גענייגט צו טרויער און צו מבטל זיין די וועלט, האָט נאָך דער רוס מעהר געטרויערט און מבטל געווען אלעם דורך דעם שווע־רען לאַסט פון יאָהרהונדערטער וואָס די צאַרען האָבען אויף איהם ארויפגעלייגט. און פאר די צאַרען זיינען געווען די טאַטארען. דערצו האָבען די רוסען אַ גלויבען וואָס האָט קיין זאַך ניט געשאַפען און האָט דעם פאָלק קיין זאַך ניט געגעבען — א גלויבען וואָס האָט ניט אַנגעריהרט ניט דעם שכל, ניט די האַרץ פון פאָלק וועלכער איז אין די ניעדריגע שיכטען געבליבען א געצענדיענערישע אומה ווי די אוראַלטע רוסישע שבטים זיינען געווען. דאָס אלעם האָט זיך צוזאַ־מענגעלייגט אין א פארצווייפלונג אין אלעם און איז א פאר־דרוס געגען אלעם, ביז וואַנען די בילדונג פון וועסט־אייראָפּא האָט זיך ארייננגעריסען אין רוסלאַנד.

עס איז קיין וואונדער אז צוויי זאכען פון דער וועסט־אייראָפּייאישער קולטור האָבען אם שטאַרקסטען אַנגעלאָקט דעם רוסישען פאָלק — עס הייסט דעם טהייל פון פאָלק וואָס איז געקומען אין בעריהרונג מיט דער אייראָפּייאישער ציוויליזאַציאָן: די ערשטע זאַך איז געווען די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן מיט איהר איבערקעהרעניש, און די צווייטע זאַך איז געווען די פאַרניכטענדע אידעען פון מאַטעריאַליזם וואָס האָבען אָבגעלייקענט אלעם מיט איין מאָל. אלעם איז גאָר ניט! האָבען די רוסען ארויסגעלערנט פון די וועסט־אייראָפּייאישע מאַטעריאַליסטען: גלויבען איז גאָר ניט, מאָ־ראַל איז גאָר ניט, אידעען זיינען גאָר ניט, אלע גייסטיגע ענינים זיינען גאָר ניט. („א שטיק קעז איז ביי מיר טייערער ווי דער גאַנצער פושקין" — האָט געזאָגט דער ניהיליסט נעקראַסאָוו.) פון דעם איז געווען איין שריט צום לעצטען געדאַנק אז די גאַנצע געזעלשאַפט האָט קיין פּאָזיטיווע זאַך ניט — און מען דאַרף איהר איבערקעהרען. עס האָט לאַנג ניט געדויערט ביז וואַנען די געבילדעטע רוסען זיינען גע־קומען צו דיזען בעשלוס אויך און — עס איז געבאָרען גע־וואָרען אין די פופציגער יאָהרען פון לעצטען יאָהרהונדערט דער ניהיליזם!

דער ניהיליזם איז, אלזאָ, א ריין־רוסישע זאַך. פון איין

זייט איז ער א קאמפף געגען דער רוסישער דעספאטיע און פון דער צווייטער זייט איז עס א פעסימיסטישע אנשויאונג און אן אבלייקענונג פון אלעם גייסטיגעם און א חשק צו צושטערען אלעם וואס עס איז פאראן — דאס זיינען צוויי זאכען וואס זיינען דורכאויס רוסישע און קומען ארויס ערשטענס פון רוסישען כאראקטער, און צווייטענס, פון רוסישע פאליטישע אומשטענדען. מיט'ן סאציאליזמוס אלס א בעוועגונג וואס האט הויפטזעכליך אן עקאנאמישען פראגראם, האט דער ניהיליזמוס פון נאטור ווייניג וואס צו טאן. אזוי ווי אבער אין דער צייט ווען דער ניהיליזמוס איז געבארען געווארען, האט זיך דער סאציאליזמוס פון מארקס אנגעפאנגען צו פארשפרייטען, האבען איהם די ניהיליסטען אריינגענומען אין זייער פראגראם און אזוי איז עס ארויסגעקומען דער ניהיליסטישער סאציאליזמוס, אדער דער סאציאליסטישער ניהיליזמוס אין רוסלאנד. און בשעת קארל מארקס האט געשאפען דעם סאציאליזמוס, האט באקונין. וועלכער איז אין אנפאנג געשטאנען אין נאהנטע בעציהונגען מיט מארקס און איז נאכהער זיך מיט איהם פארנאנדערגעגאנגען, געשאפען אדער בעסער פארפעסטיגט דעם ניהיליזם.

מארקס און באקונין — זיינען די צוויי זיילען פון פראלעטאריאט. דער אונטערשיעד פון זיי ביידע איז דער אונטערשיעד צווישען דייטשלאנד־אייראפא און רוסלאנד־אזיען. מארקס גלויבט אין שטאאט, באקונין גלויבט ניט. ער זאגט: „מיר ווייזען צוריק אלע — — געזעצגעבונג, אויטאריטעט און בעאיינפלוסונג אפילו ווען זיי קומען דורך אלגעמיינע שטימרעכט — אין דיזען זינן זיינען מיר ווירקליך אנארכיסטען." מארקס וויל שאפען א נייעם ארדנונג און גלויבט אז עס איז בעסער אויב מען זאל עס קענען דורכפיהרען אהן א רעוואלוציאן. באקונין קימערט זיך ניט פאר א נייעם ארדנונג, דער עיקר איז דעם אלטען צואווארפען. ביי איהם איז ניט דער עיקר דער תכלית. ביי איהם איז די רעוואלוציאן אליין א תכלית פאר זיך. דורך מארקס'ען רעדט א געוויסע אויסגערעכענטע שיטה, צו גלייך צו קרום. פון באקונין רעדט דער אינסטינקט, דער חשק צום צוברעכען. דער

רוסישער סאציאליזם האט גערעדט און רעדט היינט אויך מיט'ן לשון פון מארקסיזם. אין אמת'ן אבער איז עס באַקוניניזם; עס איז דער גייסט פון אלעס צו צושטערען.

און דערפאר ווייל דער רוסישער סאציאליזם איז ניהיליזם, פארנעהמט אין איהם די מלחמה געגען רעליגיאָן, געגען אידעאַליזמוס און געגען אלע גייסטיגע זאכען נאך פיעל מעהר פלאץ ווי אין דעם אלגעמיינעם סאציאליזם. די מלחמה מיט'ן גלויבען איז, אזוי צו זאגען, די נשמה פון רוסישען סאציאליזם־ניהיליזם. און דער מאטעריאליזם איז אין רוסישען סאציאליזם דערפיהרט געוואָרען ביז דער ווילדעסטער מדרגה. ווארום וועהרענד די מאטעריאליסטען פון וועסט־איירָאפּא בענוגענען זיך דערמיט וואס זיי גלויבען ניט אין קיין גייסטיגער זאך, האבען די רוסישע סאציאליסטען־ניהיליסטען געמאכט פון מאטעריאליזם א וואפען געגען גלויבען און האלטען עס פאר זייער פפליכט צו קעמפפען מיט ווילדע פאנאטיזם געגען רעליגיאָן און אלעס וואס איז דערמיט פארבונדען.

באקונין, דער רבי פון רוסישען ניהיליזמוס־סאציאליזמוס, ווידערהאלט אויף שריט און טריט זיין "אמונה", אז עס איז ניטא קיין זאך אויף דער וועלט אויסער שטאף (מאַטעריע). ער זאגט: "דער מענש איז, ווי די גאנצע איבריגע וועלט, איין פאלשטענדיגעס מאטעריעלעס וועזען. דער גייסט, די פעהיגקייט צום דיינקען, צו אריינצונעהמען די פארשיעדענע אינערליכע און אויסערליכע איינדריקע, צו דערמאנען זיך די פערגאנגענע (איינדריקע) — — און אלגעמיינע אדער אבסטראקטע בעגריפען צו שאפען — און פון די בעגריפע אידעען צו בילדען, מיט איין ווארט — די אינטעליגענץ וואס שאפט אונז אונזער גאנצע אידעאלע וועלט געהערט צו דער חיה'שער מאטעריעלער ארגאניזאציאן פון מארך." און ער איז אין כעס אויף "די אידעאליסטען, אריסטאקראטען, בורזשואזען, טעאלאגען, מעטאפיזיקער, פאליטיקער, מאראליסטען, גייסטליכע, פילאזאפען און דיכטער" וואס זיינען אונצופרידען ווען מען זאגט זיי: "אז דער מענש מיט אלע זיינע גלענצענדען אינטעליגענץ, זיינע ערהאבענע אידעען — — איז קיין אנדער זאך ווי מאטעריע, איז ניט

מעהר ווי דער פראדוקט פון דיזער נ י ע ד ר י ג ע ר מ א־ ט ע ר י ע."

דאס איז אבער פאר איהם נאך ווייניג. באקונין שטעלט אוועק דעם קאמפף געגען רעליגיאן אלס דעם צענטער. דעם עיקר פון זיין גאנצער רעוואלוציאנערער שיטה. בעהויפטענ־ דיג אז כל־זמן עס איז פאראן רעליגיאן אויף דער וועלט איז אומזיסט אלע האפנונגען אויף פרייהייט. ער קען ניט פאר־ טראגען וואס עס זיינען פאראן מענשען וואס גלויבען איז גאט און ווילען אויך פרייהייט פאר'ן מענשען, גערעכטיג־ קייט, גלייכהייט, ברידערליכקייט. דיזע זאכען, שרייט ער, קענען מיט אמונה ניט געהן. "ווארום — זאגט ער — אויב גאט עקזיסטירט איז ער דאך געווים דער איבערגער. דער העכסטער, דער אבסאלוטער הערר, און אויב עס איז פאראן אזא הערר איז דער מענש א שקלאף — און ווען ער איז א שקלאף איז פאר איהם ניט מעגליך קיין גערעכטיגקייט. קיין גלייכהייט און קיין ברידערליכקייט."

ווי נאריש און לעבערליך עס איז דיזער ארגומענט! אבער פאר ניהיליסטען איז עס אן ארגומענט, און עס איז אן ארגומענט פאר אידישע סאציאליסטען וואס זיינען אנ־ געשטעקט מיט דער ספעציעל רוסישער ניהיליזמוס־קראנק־ הייט. אזעלכע "ארגומענטען" האבען פארניכטעט א גרוי־ סע טהייל פון יודענטום, האבען אבגעריסען פיעלע אי־ דען פון זייער אמונה און פאלק, און האבען אוועקגעפיהרט פיעלע פון אונזערע ברידער און שוועסטער אויף דעם וועג פון אסימילאציאן און אונטערגאנג.

און ווידער אמאל, און ווידער אמאל קעהרט זיך אום באקונין צו זיין פרינציפ, אז צו בעקעמפפען די גאטהייט־ אידעע איז די העכסטע מצוה פון דער פרייהייט. ער זאגט:

"די אידעע פון גאטהייט איז אן אבלייקענונג פון דער מענשליכער פרייהייט און פיהרט, נויטווענדיגערווייזע, צו דער פערשקלאפונג פון דעם מענשען אין דער טעארי און אין דער פראקטיק — — אלס די שקלאפען פון גאט מוזען די מענשען אויך זיין שקלאפען פון דעם שטאאט און פון דער קירכע——ווי נאר גאט ערשיינט ווערט דער מענש גאר ניט. גאט איז אלעס — אלזא איז דער מענש מיט דער גאנצער

ווירקליכער וועלט מיט איהם גאר ניט — — ווער עס זאגט אין דיזען געהיימניספולען אלפאבעט: א', מוז אויך ת' זאגען; און ווער עס וויל גאט בעטען, מוז אויפגעבען זיין פרייהייט און מענשליכקייט. ווען גאט עקזיסטירט איז דער מענש א שקלאף."

מיר האבען זיך אבגעשטעלט א היבשע ווײַלע אויף באקונין'ען, ווייל דאס איז דער פארגיפטעטער ברונען פון וואנען עס האבען געטרונקען און טרינקען יעצט אזוי פיעל אידישע זיהן און טעכטער. דאס איז דער ניהיליסטישער סם־המות וואס האט אונז שלעכטס געטהאן מעהר ווי אלע שמד'ן. קינדער פון דער אייביגער נאציאן האבען פארווארפען תורת משה פאר דער לעהרע פון באקונין! און עס איז נאך ניט געענדיגט. דאס יודענטום אין רוסלאנד און אין מזרח־אייראפא האט נאך א שווערען קאמפף מיט דעם ניהיליזם, אין וועלכען עס איז פארקערפערט דער עקסטרימסטער מאטעריאליזם. דער פעסט פון ניהיליזם האט דערגרייכט, אויסער סאציאליסטען, אויך אנדערע צווייגען פון פאלק. עס זיינען פאראן פיעלע וואס אבוואהל זיי נעהמען ניט אן די סאציאליסטישע זייט פון ניהיליזם, האבען זיי אבער אנגענומען זיין געגנערשאפט צום גלויבען, זיין מאטעריאליסטישען פאנאטיזם און זיין אנשויאונג פון "גארניט"...

רוסישער איינפלוס אויף די משכילים

חיינריך היינע האט געזאגט דאס שרעקליכע ווארט: ווי עס קריסטעלט זיך אזוי אידעלט עס זיך. דאס איז די טראגעדיע פון א פאלק וואס איז צושפרייט אין פערשידענע לענדער און איז אויסגעזעצט צו פיעלע פרעמדע איינפלוסען וואס קומען איהם אראבפיהרען פון זיין אייגענעם וועג. און דאס איז איינע פון די אונגליקען פון גלות.

דער נייצעהנטער יאהרהונדערט וועלכער איז געווען א יאהרהונדערט פון צוברעכען און פערניכטען אין דעם אידישען לאגער איז געווען אויסגעזעצט צו צוויי בעוועגונגען וועלכע זיינען אייגענטליך געווען בעזונדערע. זיי האבען זיך אבער ענדליך צוזאמענגעשלאסען אום צו מאכען א חורבן אין יודענטום. איין בעוועגונג איז געקומען פון בערלין און די צווייטע פון מאסקווא. פון בערלין איז געקומען דער משכיליזם און פון מאסקווא איז געקומען דער מאטעריאליזם, דער גרעסטער שונא פון רעליגיאן און פון גייסט.

די משכילים פון גאליציען און פון פוילען און רוסלאנד האבען גענומען זייערע אידעען פון דייטשלאנד. אפילו די משכילים פון ווילנא און פון אנדערע רוסישע צענטרען האבען געהאט א קליינע פערבינדונג מיט דער רוסישער ליטעראטור פון דעם אנפאנג פון נייצעהנטען יאהרהונדערט. די ליעבלינגס-דיכטער פון די משכילים זיינען געווען שילער און געטהע, און די השכלה פערשפרייטער אין אדעס האבען געגלויבט אז די השכלה קען ביי אידען ניט ווערען איינגעפלאנצט ווי נאר דורך דייטש און ניט אומזיסט איז יעדער משכיל אנגערופען געווארען א בערלינטשיק.

אבער סוף כל סוף האט די רוסישע ליטעראטור אנגעפאנגען צו אויסאיבען איהר איינפלוס אויף די משכילים פון רוסלאנד. ניט נאר האבען זיך אנגעפאנגען צו בעוויזען אידישע שריפטשטעלער וואס האבען געשריבען רוסיש נאר דער רוסישער גייסט האט זיך געלאזט מערקען שטארק אין

דער העברעאישער ליטעראַטור און אַזוי ווי אין יענער צייט, אין די זעכציגער יאָהרען, האָט זיך אין דער רוסישער מדינה אָנגעפאַנגען ברייט צו פערנאַנדערוואַקסען דער מאַטעריאַ־ליזם דורכ'ן ניהיליזם און סאָציאַליזם האָט מען באַלד דער־הערט דעם שווערען קול פון מאַטעריאַליזם אין דער אידישער גאַס — צום ערשטען מאָל אין דער אידישער געשיכטע!

אין אַ פּאָאַר יאָהר נאָכדעם ווי עס איז אַרויס טור־געניעוו'ס ראָמאַן "די טאַטעס און די קינדער" האָט שלום יעקב אבראַמאָוויץ, דער שפּעטערדיגער מענדעלי מוכר ספרים, אַרויסגעגעבען אַ בוך אין העברעאיש אונטער דעמ־זעלבען נאָמען. דער אינהאַלט פון בוך איז דערזעלבער זמר פון דער השכלה: די טאַטעס זיינען פינסטערע צבוע'קעס און גאָר קיין מענשען ניט אָבער די קינדער, די משכילים, זיינען שעהן און גוט. קיין שטאַרקע סימנים פון מאַטעריאַ־ליזם איז נאָך אין דעם בוך ניטאָ.

אין יענער צייט איז אַרויס אויף דער סצענע אורי קאָוונער, אַ מענש וואָס האָט זיך נאָכדעם גע'שמד'ט און געוואָרען אַ רעגיערונגס־בעאַמטער. קאָוונער איז אַרויסגע־טרעטען שאַרף און ביטער געגען יעדער זאַך וואָס ברייננט ניט אין לעבען קיינע נוצען, מאַטעריעלע נוצען. דער גרעס־טער אונגליק לויט זיין מיינונג זיינען די מלמדים. כל זמן עס וועלען זיין מלמדים וועט דאָס אידישע פאָלק ניט קענען געהאָלפען ווערען. אַלע אידישע ספרים בילדען צוזאַמען, לויט קאָוונער'ס מיינונג, "איין באַרג פון נאַרישקייטען" און די נייע ליטעראַטור, האָט קאָוונער גע'טענה'ט, איז אויך ניט בעסער ווייל זי עוסק'ט אין נאַרישקייטען. אַלעס וואָס פיהרט ניט צו קיין מאַטעריעלע נוצען האָבען אויסגעזעהן אין די אויגען פון קאָוונער אַלס נאַרישקייטען.

אין דער זעלבער צייט האָט דער העברעאישער פּאָעט יהל"ל זיך אויך גענומען צו פּרעדיגען מאַטעריאַליסטישע אידעען, און אין זיינע שורות הערט איהר דעם אָבקלאַנג פון רוסישען מאַטעריאַליזם און רעאַליזם און דעם חשק צו פערוואַרפען יעדער זאַך וואָס קען ניט ארויפגעלייגט ווערען אויפ'ן וואָגשאָל פון נוצליכקייט, ווייל ס'איז גאָר ניט ווערט. מען דאַרף קיין זאַך ניט לערנען — אָט דיזער רעיון פלעגט

זיך דורך צווישען די שורות — וואס זאָל ניט בריינגען די מזומנים אָדער וואס זאָל ניט פארגרעסערען די טעכנישע איינריכטונגען פון דער געזעלשאפט. אין דער דאָזיגער פראָפּאַגאַנדא איז געלעגען א פעראורטהיילונג, א פערדאמונג פיר אַלע אידישע ספרים, פיר דער גאַנצער אידישער ערציהונג און פיר דעם גאַנצען אידישען קולטורעלען לעבען, ווארום אויב דאס בריינגט ניט קיין נוצען און דאס בויט ניט קיין באהנען און טעלעגראַפען א. ז. וו. טו וואס פיר אַן עקזיסטענץ בערעכטיגונג האָט עס ? !

אין דיזען שטאַנדפונקט איז פאראן א מורא'דיגע אפאָזיציאָן צום יודענטום. אַלע ווייסען אז פון דעם שטאַנדפונקט פון נוצען איז ניטאָ קיין אָרט פיר א אידישע ערציהונג, פיר לערנען אידישע ספרים, פיר אָבגעבען זיך מיט אידישע למודים אין אַלגעמיין. די אַלע ענינים זיינען קיינמאָל נוצליך ניט געווען און וועלען קיינמאָל נוצליך ניט זיין פאר די וואס זוכען אויף דער וועלט נאָר נוצען. ווען אידען לערנען איז עס ניט דערפאר וואס דאס וועט זיין א צוועק פיר געלד־פערדינען אָדער עהנליכע זאכען, עס ווערט געלערנט צוליעב לערנען גופא, צוליעב דעם אינערליכען ווערטה פון דעם לערנען, צוליעב דעם אידעאַלען זייט פון דער תורה. דאס לערנען און די אידישע קולטור איז געווען פעררעכענט פון אייביג אָן זייט טויזענדער יאָהרען אַלס א גייסטיגע זאך וואס מאכט דעם מענשען העכער און שעהנער, אַלס א פערפאָלקאָמונג פון דער נשמה. "אז דריי זיצען ביי איין טיש — זאָגט די משנה — און עס איז ניטאָ צווישען זיי קיין תורה איז אַלץ איינס ווי זיי וואָלטען געגעסען פון זבחי־מתים". דאס קען נאָר געזאָגט ווערען ווען מען קוקט אויף דער וועלט פון דעם אידעאַליסטישען שטאַנדפונקט, ווען מען קוקט אבער מיט א מאַטעריאַליסטישען בליק איז דאס עסען אליין דער העכסטער צוועק און איבערצושלאָגען דעם עסען מיט גייסטיגע ענינים איז ניט נאָר א נארישקייט נאָר אפשר א פארברעכען אויך.

אין דער פלוצלונגער פראָפּאגאנדא פיר נוצליכקייט איז אין אמת'ן ניט געווען קיין נויטיגקייט פון עקאָנאָמישען שטאַנדפונקט. ווארום אין אמת'ן זיינען צווישען אידען גע־

ווען אלערליי סאָרטען בעלי־מלאכות וואס נאָר אַ געזעל־שאַפט דאַרף האָבען. אלעס וואס די אידישע שטעדטעל אָדער שטאָדט האָט בעדאַרפט האָבען איז געוואָרען געמאַכט דורך אידישע הענד. אידישע טעסליארס האָבען געבויט הייזער, אידישע מוליארעס האָבען געמאַכט די אויוועגס, אידישע שניידער און שוסטער האָבען געקליידט און געשוכט דער בעפעלקערונג, און אידישע שמיעדען און סליאָסאַרעס, און טאָקערס האָבען געאַרבייט ניט נאָר פאַר'ן שטאָדט נאָר אויך פאַר דער גוי'שער בעפעלקערונג פון די דערפער און אזוי איז אויך געווען דער פאַל מיט שוסטער און שניידער פון וועלכע אַ טהייל פלעגען זאָגאַר ארומגעהן איבער די דערפער צו נייהען פיר די פויערים. וואס האָבען דאָ די משכילים אויסגעקלעהרט פיר אַ "נייעס" וועגען מלאכות מיט וועלכע די אידישע גאס איז פול געוועֹן? דער ענטפער איז קלאָר: דאס האָט מען ניט געמיינט צו הויבען די מלאכות ווי צו אַראָבוואַרפען דעם לערנען. עס האָט געמיינט די נעגאַטיווע האַלטונג פון די שפּעטערדיגע משכילים צו די אידישע למודים, צו די אידישע ספרים, צו דעם גאַנצען אָבגעבען זיך מיט גייסטיגע זאַכען אויף וועלכע די "כשרון חמעשה'ניקעס" האָבען געקוקט מיט פעראַכטונג אלס אויף בטלנות וואס דאַרף ניט עקזיסטירען, ווייל זיי ברייגגען קיין "נוצען" ניט איין. דאס האָט געמיינט אַן אָנזאָג אז עס קומט אַ נייע צייט אין דער אידישער געשיכטע, אַ צייט ווען אַלעס וואס ביי אידען איז הייליג וועט ווערען ערקלעהרט אַז מען דאַרף עס ניט, ווייל מען קען פון דעם גאָר ניט האָבען...

ארום יענער צייט האָט אויך אָנגעפאַנגען צו ערשיינען די ערשטע סאָציאַליסטישע בלאַט פאַר אידען. דאס איז געווען דער "האמת", וועלכער האָט זיך געדרוקט אין העב־רעאיש. דער זשורנאַל האָט ניט פאַרפעהלט אָנצוזאָגען אין ערשטען נומער אַז ער ערשיינט אין העברעאיש ניט דערפאַר וואס די ארויסגעבער האָבען ליעב זייער פאָלק, נאָר ווייל די אידען לעזען אַממעהרסטען העברעאיש האָט דער "האמת" געמוזט צו זיי ריידען אויף זייער לשון. דער "האמת" נאַ־טירליך איז געשטאַנען אויף אַן עקסטרים מאַטעריאַליסטי־שען שטאַנדפּונקט און אין די פּאָאַר נומערן פון "האמת"

איז אויך פאראן א ליעבעס־געזאנג פיר מאקיאוועלי און מאקיאוועליזם.

אין ליליענבלום'ס ארויסטריט אין זיין "חטאת נעורים" איז אויך פאראן די קלארע סימנים פון דעם נייעם גייסט וואס די השכלה האט אנגענומען אונטער דעם איינפלוס פון דעם רוסישער ליטעראטור. ליליענבלום, וועלכער איז שפע־טער געווארען איינער פון די פיהרער פון דער נאציאנאל־בעוועגונג איז איבערהויפט אויפגעבראכט געוועזן אויף דעם וואס מען לערנט איבריגע זאכען, ער האט נאכאנאנד גע־שריען אז מען האט אין איהם דערשטיקט דאס לעבען און אז די אידישע גאס פערלאזט דאס וואס עס איז נוצליך. דער ראמאנטיזם און אידעאליזם פון די פריהערדיגע משכילים האט זיך אונטער דעם רוסישען איינפלוס פערוואנדעלט אין רעאליזם און מאטעריאליזם. מען האט אנגעפאנגען מעסטען אלעס מיט דעם ארשין פון חנאה האבען.

אין רעכטען מיטען פון דער דאזיגער שטרעמונג האט זיך געלאזען הערען די שטימע פון א שריפטשטעלער וואס האט פערטראטען ניט בלויז די אידעאליסטישע שטרעבונג געגען דער נייער מאטעריאליסטישער וואס האט זיך אנגע־פאנגען איינצואווארצלען אין דער העברעאישער ליטערא־טור נאר ער האט אויך פערטראטען — וואונדער איבער וואונדער — דאס ארטאדאקסישע יודענטום! דאס איז גע־ווען יחיאל מיכל פינס, וועלכער האט ערקלעהרט אז "די אידישע רעליגיאן וועט עקזיסטירען אויף אייביג אזוי ווי יעדער גערעכטע אידעע וועלכע מוז אויפשטעהן אפילו ווען זי פאלט זיבען מאל". דאס זיינען געווען ווערטער וועלכע האבען ניט הארמאנירט מיט דער השכלה אזוי ווי עס האבען ניט הארמאנירט מיט איהר די אידעען פון שמואל דוד לוצא־טא וועלכער איז געשטאנען פעסט פיר דאס יודענטום. דער־פאר האט לוצאטא ניט פערנומען ביי די משכילים דעם פלאץ וועלכען ער פערדיענט און יחיאל מיכל פינס איז טויט־גע־שוויגען געווארען. עס איז ניט געווען אין דער השכלה לי־טעראטור קיין פלאץ פיר דעם וואס האלט מיט'ן יודענטום.

וואס, אלזא, האט די השכלה געגעבען דעם אידישען פאלק זייט זי האט זיך אנגעפאנגען צו ענדע פון אכצעהנטען

יאהרהונדערט ביז די זעכציגער און זיבעציגער יאָהרען פון נײַנצעהנטען יאהרהונדערט? וואס האָט זי געשאפען?

געשאפען האָט זי גאָר ניט און צושטערט האָט זי א סך. זי האָט אויף איהר חשבון א סך שאָדען און גאָר קיין פּאָזי־טיוועס. זי האָט זיך געשטעלט געגען אַלעס וואס איז אידיש, האָט ארויסגעריסען און בעוואָרפען מיט שמוץ דאס אידישע לעבען, האָט ניט געפונען אין אידישען לעבען קיין גאַנצע און גוטע זאַך. זי איז געוועזען בלינד און האָט ניט געוואוסט וואס עס טהוט זיך פאר איהרע אויגען. אונטער אַזעלכע אומשטענדען איז אויך ניטאָ וואס צו ריידען וועגען קונסט. בלינדע מענשען קענען קיין קונסט ניט שאפען.

עס איז מערקווירדיג אז וועהרענד איהר קענט נאָך היינט לעזען מיט פערגעניגען די גרויסע מייסטערווערק פון פאַריגען יאהרהונדערט וואס זיינען געשאפען געוואָרען ביי די אומות העולם קען מען אין דער העברעאישער ליטעראַטור פון יענער צייט זעהר זעלטען געפינען עטוואס וואס א היינטיגער מענש קען נעהמען אין האנד אריין. דער דור־ההשכלה איז געווען ניט נאָר א דור אָהן אידישקייט נאָר עס איז אויך געווען א דור אָהן שאַפענדע קרעפטען. עס איז געווען א דור שרייבער וואס האָט פיינד געהאַט דאס פאָלק און דאס פאָלק האָט איהם עהרליך געצאָהלט מיט דערזעלבער מטבע און האָט איהם פיינד געהאט. די השכלה ליטעראַטור איז ניט געווען, ווי ליטעראַטור דאַרף זיין, אן אויסדרוק פון פאָלקס־נשמה, עס איז געווען גיכער א "דאנאָס", אן אנגריף אויפ'ן פאָלק פון א שונא. דער פאָלקס־וואונש איז ניט געווען פערטראַטען אין דאס וואס די שרייבער האָבען געשריבען, די פאָלקס־פּסיכאָלאָגיע האָט זיך ניט אָבגעשפּיגעלט אין קיין זאַך וואס עס איז געשריבען געוואָרען, דאס פאָלק האָט אין דער ליטעראַטור ניט דערקענט זיין פנים, ער האָט גע־זעהן עפּעס א העסליכע קאַריקאַטורע געצייכענט מיט גיפט וועלכע די שרייבער האָבען איהם אונטערגעטראָגען אלס זיין בילד און ער האָט זיך דערפון אָבגעקעהרט.

מיר טרעטען יעצט צו צו די נאַציאָנאַלע משכילים פון פּרץ סמאָלענסקין און ווייטער. מיר וועלען זעהן וואס האָבען זיי פיר דאס פאָלק געשאפען.

מאָזעס העסס און פּרץ סמאָלענסקין

פּרץ סמאָלענסקין איז געווען דער ערשטער נאַציאָנאַלער משכיל. דאָס מיינט ניט, אַז ער איז געווען דער ערשטער משכיל וואָס איז געוואָרען אַ נאַציאָנאַליסט. פריהער פאַר איהם איז מאָזעס העסס, וועלכער איז געווען א קאָמוניסט און האָט זיך אומגעקעהרט צוריק צו זיין פאָלק, ארויסגעטרעטען מיט זיין בוך "רוים און ירושלים" אין וועלכען ער רופט די אידען צו אַ נאַציאָנאַלע בעוועגונג אויפצובויען ארץ־ישראל.

אָבער מאָזעס העסס ווערט ביי מיר ניט אריינגערעכענט אין דעם חשבון פון נאַציאָנאַלע משכילים דערפאַר וויל ווען ער איז געוואָרען אַ נאַציאָנאַליסט איז ער געוואָרען אויס משכיל, דאָס הייסט, ער האָט זיך ענטזאַגט פון דעם עיקר אויף וואָס די "השכלה" שטעהט, ער האָט זיך ענטזאַגט פון דער אויפגאַבע מבטל צו זיין אָדער בעקעמפּפען דאָס רעליגיעזע אידישע לעבען. ניט בלויז האָט מאָזעס העסס, ווען ער האָט ארויסגעגעבען זיין "רוים און ירושלים", ניט אָנגעגריפען דעם פרומען אידען, נאָר פארקעהרט, זיין גאַנצער בוך איז פול מיט ליעבשאַפט צו די אידישע הויז, וואו עס ווערט אָבגעהיט דאָס גאַנצע אידישקייט, אלעס וואָס ער דערצעהלט פון זיין יוגענד, וועלכע ער האָט פארבראַכט אין אַ ריין־אָרטאָדאָקסישע אַטמאָספערע, איז דורכגעדרונגען מיט בעגייסטערונג פיר דעם אַלטען אידישען לעבען.

נאַכמעהר : מאָזעס העסס רעדט מיט פריינדשאַפט פון חסידות. ער געפינט, אַז די חסידים קענען בילדען א גרויסע קראַפט אין דער נאַציאָנאַלער בעוועגונג. און ריידענדיג וועגען אָרטאָדאָקסישען יודענטהום זאָגט ער : "ווען אימיצער קעהרט אום זיין רוקען צו טראדיציאָן רייסט ער זיך ווירקליך אָב פון יודענטום אליין און פון זיין נאַציאָנאַלען אינהאַלט". אַ מענש וואָס שרייבט אַזעלכע ווערטער איז

ניט מעהר קיין משכיל, ווייל ער האָט דערמיט געלייקענט דעם גרונד פון השכלה. דער ערשטער נאַציאָנאַלער־משכיל איז דארום געווען ניט מאָזעס העסס, נאָר פרץ סמאָלענסקין.

ביי סמאָלענסקין איז דער משכיל געבליבען זיצען צו־זאַמען מיט דעם נאַציאָנאַליסט. דער משכיל אין סמאָלענ־סקין איז נאַטירליכערווייזע געקומען פריהער ווי דער נאַ־ציאָנאַליסט. ער האָט אָנגעפאַנגען אַזוי ווי אַלע אַנדערע משכילים מיט פאַראַכטונג צו די אידישע פאָרמען פון לע־בען. און ווען ער איז געוואָרען נאַציאָנאַליסט האָט ער זיין שטעלונג און האַלטונג צו אידישקייט ניט געביטען. אַן אַגיטאַציאָן פיר אידישען נאַציאָנאַליזמוס און א מלחמה געגען אידישקייט זיינען ביי איהם געגאַנגען אויסגעמישט צוזאַמען און ער האָט וואהרשיינליך ניט געפיהלט ווי עס קעמפפען אין זיין נשמה צוויי קאָנטראַסטען. ער האָט גאָר ניט געפיהלט, אַז ער האָט ניט די גאַנצקייט פון דעם אָרטאָ־דאָקסישען אידען און ער האָט אויך ניט די גאַנצקייט פון דעם משכיל. ער איז א מענש וואָס הייגגט צווישען צוויי וועלטען און בעלאַנגט ניט צו קיינער. אַזוי איז אויך דער שיקזאַל פון יעדען נאַציאָנאַלען משכיל פון סמאָלענסקין ביז היינט. זיי זיינען צוריסען אין זייערע נשמות און צוטהיילט אין זיך אַליין.

די משכילים ביז סמאָלענסקין זיינען געווען גאַנצע מענ־שען און האָבען געהאַט א גאַנצע פאַלשטענדיגע שיטה; דאָס איז, אמת, געווען א קרומע שיטה, א פאַלשע, א ניט־אידישע, א ניט־עהרענווירדיגע, אָבער א שיטה איז עס געווען, זי האָט געשטימט פון אָנפאַנג ביז׳ן סוף, עס איז געווען א שיטה וואָס האָט ניט ענטהאַלטען קיינע קאָנטראַסטען, קיין פייער מיט וואַסער צוזאַמענגעמישט, אַלעס איז געווען קלאָר. די משכילים זיינען געווען אסימילאַטאָרען און האָבען גע־וואָלט ארויסשלעפען דעם אידען פון זיין אייגענעם סאָרט לעבען אין דער אידישער גאַס, זיי האָבען פעראַכטעט די אידישע מנהגים, האָבען בעלאַכט דעם אידישען "שטאַאַט", האָבען מבזה געווען די רבנים, די אידישע ערציהונג, האָבען געהאַלטען, אַז דאָס אַלעס דאַרף ווערען אָבגעשאַפט, אָב־געראַמט ווי מען ראַמט אָב אַלטע שמאַטעס און אַז די אידען

דאַרפען אָנפאַנגען צו לעבען "ווי עס דאַרף צו זיין", עס הייסט, ווי גוים, סיי אין די אויסערליכע פאָרמען פון לעבען, סיי אין דער שפּראַך. קורץ : עס איז ניטאָ אין דער "געטאָ" קיין זאַך וועלכע מען זאָל דאַרפען שאַנעווען און דאַרום דאַרף מען פון אַלעם וואָס איז פאַרבונדען מיט דער אידישער גאַס ווייכען און פאַרגעסען און מען דאַרף זיך בעסער אָבגעבען מיט דאָס וואָס עס ברייננט "נוצען".

ווי איהר זעהט איז עס א שטאַנדפּונקט. ווי עמפּערט מיר זאָלען ניט ווערן פון אַזאַ שטאַנדפּונקט, ווי עס זאָל אונז ניט ברענען די האַרץ אויף אַזאַ אורטהייל אויף אַלעם וואָס איז ביי אונז הייליג, קענען מיר אָבער ניט לייקענען, אַז ביי דיזע מענשען איז געווען אַן אויסגעהאַלטענע לאָגיק : זיי האָבען געוואוסט, אַז די אידישע היסטאָריע האָט שוין לאַנג אָבגע'פּסק'נט, אַז דער יסוד פון דער אידישער נאַציאָן איז דאָס יודענטום, דאָס הייסט, די אידישע רעליגיאָן. זיי האָבען געוואוסט, אַז די ליעבשאַפט, דער רעספּעקט און די איבערגעבענהייט צו די אידישע ספרים, צו די אידישע דינים און מנהגים איז דער יסוד פון דעם אידישען פאָלקס לעבען. און אַזוי ווי זיי, די משכילים, האָבען פאַרלאָרען די ליעבשאַפט, דעם רעספּעקט צו דיזע אַלע זאַכען אין וועלכע עס היינגט אָב דאָס לעבען פון דער אידישער נאַציאָן, האָבען זיי ניט מעהר פיר וואָס זיך צו קימערן.

סמאָלענסקין אָבער איז געווען דער ערשטער פון די משכילים וואָס האָט אָבגעבראָכען דעם השכלה־גאַנג אין מיטען. ער איז ניט דערגאַנגען ביז די לאָגישע אויספיהרונגען פון דער השכלה און האָט אויך ניט געוואָלט פערוואַרפען די יסודות פון דער השכלה, ער איז דערפאַר געבליבען אין דער לאַגע פון א מענשען וועמען עס פעהלט א פונדאַמענט אויף וועלכען ער זאָל קענען בויען א פעסטע אנשויאונג, און אין וועמעס האַרץ עס מוז פעהלען יענע אחדות וועלכע איז נויטיג אין לעבען. סמאָלענסקין איז געווען געגען דאָס אידישע לעבען, וואָס איז געווען געבויט אויף די אידישע טראַדיציאָנען, אויף דער אידישע געשיכטע, אויף די גאַנצע פערגאַנגענהייט פון די פריהעריגע דורות, אויף דער אידישער אמונה און האָט ניט געוואָלט קומען צום בעשלוס, אַז מען

דאַרף דאַרום מיט די גאַנצע אידישע ענינים זיך ניט אָבגעָ־
בען. ער האָט געזאָגט כמעט דעם גאַנצען אלף־בית פון דער
השכלה, נאָר ער האָט ניט געוואָלט זאָגען דעם תיו. און פון
דער אַנדער זייט האָט ער גערעדט פון ליעבשאַפט צו דער
אידישער נאַציאָן, פון אַ נאַציאָנאַלען געפיהל און האָט ניט
פאַרשטאַנען, אַז אויב מען האָט ליעב די נאַציאָן האָט מען
ליעב איהר טראַדיציאָן, און אַז אויב מען האָט אַ נאַציאָנאַלען
געפיהל מוז דיעזער געפיהל זיין אנגעבונדען אַן דעם נאַציאָ־
נאַלען לעבען און דאָס נאַציאָנאַלע לעבען פון אידען איז
קיין אַנדערער ווי דער אָרטאָדאָקסישער, ווי דער רעליגיעזער
אָדער ריכטיגער : ווי דער אידישער לעבען. ווייל די איינ־
ציגע וועג אין וועלכען דער נאַציאָנאַלער געפיהל, דער נאַ־
ציאָנאַלער געדאַנק און די נאַציאָנאַלע אידישע נשמה האָט
זיך אויסגעדריקט פון אברהם אבינו ביז היינטיגען טאָג איז
— די וועג פון תורה און פון מצוות, די וועג פון אידישקייט,
וועלכען סמאָלענסקין האָט צוזאַמען מיט אַנדערע משכילים
בעקעמפפט.

ער האָט ניט געוואוסט און ניט געפיהלט, אַז ווען ער
גרייפט אָן דאָס אידישע לעבען, די מלמדים וואָס האָבען
טריי איבערגעגעבען פון איין דור צום צווייטען די אידישע
לעהרע אין וועלכער עס הייגגט אָב דאָס לעבען פון אונז אלס
פאָלק, די רבנים וואָס האָבען געהיט אַז די נאַציאָנאַלע
אידישע נשמה זאָל ניט אונטערגעהן און האָבען נאַכאַנאַנד
אָנגעצונדען דאָס ליכט פון דער תורה, די פרומע אידען וואָס
האָבען מיט זייער פייערינגען גלויבען בעזיעגט אַלע שונאים—
ווען ער גרייפט אָן דיעזע אַלע זאַכען שטעכט ער די אידישע
נאַציאָן אין הארצען. סמאָלענסקין, דער משכיל, וואָס האָט
געוואָלט ווערען אַ נאַציאָנאַליסט, האָט געמעגט איינקוקען
אין פאָלגענדע ווערטער פון מאָזעס העסס :

״איהר, וועלכע ערקלעהרט, אַז די דינים און מנהגים פון
״אונזערע חכמים זיינען נאַרישע אויסטראַכטונגען, זאָגט
״מיר, איך בעט אייך, וואָס וואָלט געוואָרען פון יודענטום
״און פון די אידען, אויב זיי וואָלטען ניט, דורך די איינ־
״פיהרונגען פון די תלמודישע חכמים, געמאַכט אַ צאַם אַרום
״דער רעליגיאָן, אום צו בעשיצען עס אין די שפּעטערדיגע

״יאָהרען ? וואָלטען זיי געקענט עקזיסטירען אכצעהן הונ־
״דערט יאָהר און שטעלען זיך אנטקעגען די קריסטליכע און
״מחמד׳נישע ציוויליזאציאָנען ? וואָלטען זיי שוין ניט פאר־
״שוואונדען לאנג צוריק פון דעם פנים פון דער ערד, אויב
״זיי וואָלטען ניט — — — אויב זיי וואָלטען ניט געשאפען
״— — — א הייליגע טעריטאָריע פיר זייער עקזיסטענץ
״און א באָדען אויף וועלכען זיי זאָלען זיך קענען האלטען ?

ד אָ ס האָט סמאָלענסקין ניט געקענט פארשטעהן. די ערהאבענקייט פון דעם אידישען לעבען אן און פיר זיך, די פאָעזי פון דער אידישער הויז, די הויכע קולטורעלע אידעא־לען אויף וועלכע דער אידישער טאָג־טעגליכער לעבען פון אידען איז געגרינדעט — האָט ער געוויס ניט פארשטאנען, ער האָט ניט געוואָלט אויפגעבען קיין פונקט פון דער השכלה טראָץ דעם וואָס ער האָט הייס און עהרליך געליעבט זיין נאציאָן און ווי עס צייגט אלס ביישפיעל שוין זיין ערשטער אויסגוס פון נאציאָנאלע געפיהלען אין דעם ערשטען נומער פון ״השחר״. סמאָלענסקין האָט געזעהן אין וויען א פאראד און דאָס האָט איהם געבראכט צו פאָלגענדע געדאנקען :

אָ, אומגליקליכער, וואו איז דיין לאנד, דיין פאטער־לאנד ? ווען איך וואָלט געהאט א פאטערלאנד אין דער וויי־טען — — — איידער צו זיצען אין כל טוב אין א פרעמדע לאנד. — — — ווען אפילו איך זאָל זיצען אין פאלאצען פון גאָלד, זאָל איך פארגעסען ברויט צו עסען, אויב איך וועל דיך פערגעסען ירושלים.

אזוי האָט זיך עס אויסגעדריקט סמאָלענסקין׳ס נאציאָ־נאלער געפיהל אין א קלאָרע ליעבשאפט פאר ציון נאָך איי־דער די פאָגראָמען אין רוסלאנד זיינען געקומען. און ווי ווילד קומט עס אויס אין דעמזעלבען נומער פון ״השחר״, גלייך מיט די אויבענגעבראכטע שורות, די ערקלעהרונג פון סמאָלענסקין וועגען דעם צוועק פון ״השחר״ אין וועלכער ער רעדט מיט עכט־משכילישען לשון וועגען די ״פינסטערלינגע״ די ״מורדי אור״, די ״ערד־קריכער״ א. ז. וו. און דאן קומען די אלע בעקאנטע פראזען וועגען ״עפענען בלינדע אויגען, וועלכע האָבען ניט געזעהן דעם ליכט פון חכמה״ און עהנלי־כע השכלה־שטאָף.

די אידען וואָס היטען אידישקייט טהיילט איין סמאָ־לענסקין אין דעם דערמאָהנטען אַרטיקעל אין צוויי טהיילען: די פאַרפיהרער מיט וועמען ער געהט מלחמה האַלטען, און די פאַרפיהרטע, וועלכע זיינען גאָר ניט שולדיג, „וואָס די חכמה געהט ניט אריין אין זייערע טויערען". די פאַרפיהרער „באַצווינגען די נאַראָנים מיט זייער כיטרעקייט, ווייל דורך דעם איז פעט זייער חלק" א. ז. וו.

דאָס הייסט, אז די גאַנצע אידישע גאַס ווערט איינגע־טהיילט אין שווינדלער און נאַראָנים, די וואָס דאַרפען ווערען באַקעמפּפט און די וואָס דאַרפען ווערען בעדויערט. אז עס זיינען פאַראַן אידען וואָס זיינען קיינע שווינדלער און קיינע נאַראָנים, נאָר עהרליכע מענשען וואָס פיהרען זיך שעהן, וואָס פיהרען זייערע געשעפטען, טוען זייער אַרבייט און פאַרברייננגען זייער לוידיגע צייט אין תורה, און אז דיעזע מענשען שטעהען אויף קיין פאַל ניט ניעדריגער, אויב ניט העכער פון ירגענד וועלכע אַנדערע סאָרטען מענשען ביי ירגענד וועלכען ציוויליזירטען פאָלק — וועגען דעם איז גאָר סמאָלענסקין ניט איינגעפאַלען. און וואָס איז דאָס די „חכמה" וואָס די אידען לאָזען ניט „אריין אין זייערע טויע־רען", איז אויך ניט קלאָר. קלאָר איז נאָר איין זאַך: אז די אידען וואָס האַלטען אידישקייט טויגען ניט

שפּאַלטען דאָס יודענטהום אין צווייען

דער מאָמענט ווען א טהייל פון די משכילים האָבען זיך פאַרקירעוועט אויף א נאַציאָנאַלען וועג איז אזוי וויכטיג אין דער אידישער געשיכטע אז מיר מוזען זיך פערהאַלטען ביי איהם א ווײַלע. עס וועט אונז שטארק צוניץ קומען אין אונ־זערע ווײַטערדיגע בעטראַכטונגען.

עס ווערט געוועהנליך געזאָגט אז די יעניגע משכילים וואָס זיינען געוואָרען נאַציאָנאַליסטען האָבען עס געטהאָן אונטער דעם איינפלוס פון די פּאָגראָמען פון 1881, ווען מען האָט איינגעזעהן מיט וואָס מען האָט אין רוסלאַנד בעצאָהלט פאַר די אסימילאַציאָנס שטרעבונגען. דאָס איז אָבער ניט אין גאַנצען ריכטיג, און דיזע מיינונג טהוט אן אונרעכט צו יענע משכילים ביי וועמען די נאַציאָנאַלע ליעבשאַפט האָט זיך אויפגעוועקט פון אינעווייניג אָהן א שטויס פון דרויסען. וואָרום אָבוואָהל עס איז אמת אז די נאַציאָנאַלע בעוועגונג האָט זיך אָנגעפאַנגען אין לאַגער פון די משכילים ערשט נאָך די פּאָגראָמען, האָבען זיך, אָבער גע־פונען א צאָהל משכילים וואָס האָבען פריהער גענומען זוכען דעם וועג צום פאָלק.

די אורזאַכען פון דיזער ערשיינונג זיינען ניט שווער צו געפינען. די השכלה האָט שוין ארום דעם מיטען פון נײַנ־צעהנטען יאָהרהונדערט בעוויזען די שלעכטע פרוכט וואָס זי האָט געבראַכט. איבערהויפּט האָט מען עס שוין געקענט דייטליך זעהן אין די מקומות וואו מען האָט שוין אין א גרויסער מאָאָס אוועקגעוואָרפען די תורה און פיעלע יסודות פון דעם אידישען לעבען. און די משכילים וואָס זיינען מגולגל געוואָרען אהין, האָבען זיך פּלוצלונג געפונען ענטטוישט פון דער "השכלה בת השמים" ווען זיי האָבען דערזעהן איהר אמת'ע צורה.

אזוי האָט דערפיהלט משה ליב ליליענבלום ווען ער איז

געקומען פון ווילקאָמיר קיין אדעס. די ווילקאָמירער אידען האָבען ביי איהם אויסגעזעהן ווי פּראָים, ווי מענשען וואָס זיצען אין שטאָק־פינסטערניש, חושך׳דיגע ברואים, ״פלע־דערמייז״ (דאָס איז געווען דער נאָמען מיט וועלכען די משכילים פלעגען אָם ליעבסטען אָנרופען די פרומע אידען) און ער האָט זיך אָוועקגעלאָזען אַהין ווייט אין אדעס וואו עס וואָהנען די מענשען וואָס ״די ליכט פון השכלה שיינט אויף זיי״ און זיין פאַנטאַזיע האָט פאָרגעשטעלט הערליכע ביל־דער וועגען די גליקליכע מענשען וואָס זיינען ניט מעהר קיין קנעכט פון ״שלחן ערוך״ און זיי ״מאַרשירען אין דער ליכ־טיגקייט פון דער זון״. ווי ערשטוינט איז ער אָבער געוואָ־רען ווען ער האָט געפונען אַ שטאָדט פול מיט פאַרשייטקייט אין וועלכער מען האָט זיך ניט געקימערט וועגען אנדערע זאַכען אויסער מיט אויסגעלאַסענהייט און קאָרטען־שפּיעלען אין אַ ווילדען געיעג נאָך געלד. ער האָט אפילו ניט געפו־נען געגעגט בעלנים צו לערנען זייערע קינדער העברעאיש. מען האָט געקוקט מיט פעראַכטונג אויף איהם, אויף העברע־איש אַזוי ווי אויף יעדער זאַך וואָס האָט אַ גייסטיגען אינ־האַלט. צום ערשטען מאָל אין זיין לעבען האָט ליליענבלום דערזעהן ווי אַזוי די ״וואָס געהען אונטער דער ליכט פון דער השכלה״ זעהען אויס און זיינע יסורים זיינען געווען גרויס. ״עס איז מיר שוין געווען בעסער — שרייבט ער מיט וועה־טאָג — ווען מען האָט אויף מיר אין מיין שטאָדט געשריען ״אפּיקורס״, איידער אז מען קוקט דאָ אויף מיר מיט פער־אַכטונג און מען שרייט אויף מיר ״פאַנאַטיקער״... צום ערשטען מאָל האָט ביי ליליענבלום׳ען אָנגעפאַנגען טאָגען אין קאָפּ מיט דעם געדאַנק אז אידעאַליזם דאַרף מען אפשר גאָר זוכען ניט ביי משכילים נאָר ביי די וואָס פיהרען אַ אי־דיש לעבען.

דאָס וואָס ליליענבלום האָט געזעהן אין אדעס האָט סמאָלענסקין געזעהן אין דייטשלאַנד און עסטרייך, וואָהין ער האָט אָוועקגעוואַנדערט. דאָרטען איז דער חורבן וואָס די השכלה האָט אָנגעמאַכט געווען נאָך פיעל גרעסער ווי אין אדעס. די אונוויסענהייט אין אידישע למודים איז שוין געווען געוואַלדיג גרויס. דער געיעג נאָך פערגעניגען אלם

דער איינציגער אידעאַל אין לעבען, איז דאָ געוועזען גרויס, און די רעפאָרם האָט שוין בעוויזען אז דאָס איז אַ בעוועגונג וואָס פיהרט צום שמד. וואָרום נאָך פריהער האָט שוין היינריך היינע געזאָגט אז די רעפאָרם איז "אַן עוואַנגעליש־פּראָטעסטאַנטישע אונטער אַ אידישער פירמאַ" און ער האָט אויך געזאָגט אז די רעפאָרם מיינט קיין אנדער זאַך ווי אז עס פעהלט די רעפאָרמער דער גייסטיגער כח צו היטען אי־דישקייט.

סמאָלענסקין קלאָגט זיך: דאָס רוב פון די פּראָגרעסיס־טען פעראַכטען ניט נאָר חכמת ישראל נאָר אַלע חכמות און וויסענשאַפטען — — דער פּרייז פון אַקציעס איז די איינ־ציגע זאַך וואָס זיי לעזען אין די צייטונגען — — זיי זיינען נאָך ערגער פון די פּוילישע אידען וועמען זיי פעראַכטען, ווייל יענע האָבען דאָך עפּעס געלערנט און דיזע האָבען גאָר ניט געלערנט. ער לאַכט אָב פון די רע־פאָרמער וואָס האַלטען אים שבת־תשובה אַ דרשה וועגען ביסמאַרק'ס פּאָליטיק און וועגען נאַפּאָלעאָן דעם דריטען, מאַכט חוזק פון זייער טעות וואָס זיי האָבען געמיינט אז דורך שפּיעלען און זינגען וועלען זיי פול מאַכען די טעמפּלען, וועהרענד זייערע טעמפּלען זיינען ליידיג טראָץ דעם אָרגעל און די פּוילישע שוהלען זיינען דאָך פול. ער רעדט מיט כעס וועגען די רעפאָרמער וואָס זאָגען אז מען דאַרף ניט קלערען וועגען ירושלים און העברעאיש, און ער זאָגט:

"מען דאַרף דאָך זיין משוגע צו ריידען אזעלכע זאַכען "אין דייטשלאַנד צו אזעלכע צוהערער וואָס איז ניטאָ אפילו "איינער צווישען זיי וואָס זאָל קענען לייענען העברעאיש, "און וואָס ביי קיינעם פון זיי געהט קיינמאָל אויף'ן זינען "ניט ארויף צו דערמאָנען זיך וועגען ארץ־ישראל און די "גאולה, ווייל זיי ווייסען גאָר ניט דערפון, ווייל זייער ריידען "און זייער עסען און טרינקען זיינען אַלץ איינס ווי די "גוי'ישע, און ווען עס וואָלט זיי געלינגען אראָבצונעהמען "זייערע נעזער פון זייערע פּנים'ער וואָלט מען זיי ניט דער־"קענט, ניט אין הויז און ניט אין דרויסען, אז זיי זיינען "אידען."

בעטראַכטענדיג די לאַגע אין דייטשלאַנד און אין עסט־

רייך וואו עס איז געווען אזוי שטארק פארשפרייט די חשכלה נאך וועלכער ער האט אזוי שטארק געביינקט ווען ער איז געווען אין שקלאוו, קומט סמאלענסקין צו אומעדיגע מחשבות. ער זאגט אז די אמונה און דאס לערנען אין דער תורה האבען פעראייניגט די אידען, און ער לייגט־צו:

"אבער איצטער וואס אין פיעלע לענדער זיינען שוואך געווארען די זיילען פון דת, און אפילו שבת און מילה זיינען שוואך געווארען, און אויך אן דער שפראך און אן די מלבושים און די איבריגע זאכען וועט מען שוין א אידען ניט דערקע־נען, ווער וועט אונז פארזיכערען אז אין דעם דריטען דור וועט עס שוין ניט האלטען דערביי אז זיי זאלען שוין גאר ניט זיך דערמאנען אז זיי זיינען אידען און דער פיערטער דור זאל שוין פארגעסען פון וואנען ער שטאמט."

* * *

מיינט איהר דאך געוויס אז זעהענדיג דיזע אלע פאק־טען, אז בעטראכטענדיג וואס עס ווערט פון די אידען וואס משכיל'ען זיך, וואס עס איז געווארען פון די רעפארמער און אנדערע וואס האבען פארלאזען דאס ארטאדאקסישע יודענ־טום איז סמאלענסקין געקומען צו דעם איינציגען לאגישען בעשלוס צו וועלכען מען מוז קומען — נעמליך אז מען דארף מיט אלע קרעפטען פערשטארקען די ארטדאקסי און אויפ־וועקען א ליעבשאפט צו אלעם וואס איז אידיש ? !

חלילה ! דער משכיל וואס איז אין איהם געזעסען וועט אזא זאך ניט דערלאזען. ווי קען מען עס אויפגעבען די מלחמה מיט די פרומע אידען ? ווי קען מען עס מיט זיי שלום שליסען ? ניין ! די הארץ קען איהם ניט שטילען. אט, למשל, איז געווען ביי אידען דער רמ"א, דער בעריהמטער פוסק, און ער, דער רמ"א, האט דאך אונגליקליך געמאכט די אידען... קלאגט סמאלענסקין.

"א ! וויפיעל טויזענדער האט דער רמ"א שאדען גע־
"מאכט מיט זיינע מנהגים פון זינט ער האט געלעבט ביז
"היינטיגען טאג ! וויפיעל פערגעניגען פון שבת און ימים־
"טובים האט ער פארשטערט דורך דעם וואס ער האט טריף
"געמאכט די מאכלים פון די ארימע לייט דורך די מנהגים
"וואס ער האט אויסגעטראכט."

יעצט ווייסען מיר שוין פון וואנען דער אידישער דלות שטאָמט, ער איז אין דעם שולדיג! ער און ניט קיין אנדערער — דער רמ"א!... און דער רמ"א איז ניט דער איינציגער. סמאָלענסקין האָט געמאכט א פולע ערקלערונג וועגען אלע דינים וואָס זיינען ביי אידען איינגעפיהרט געוואָרען. די פּוסקים וואָס האָבען עס געמאכט זיינען געווען איינגעטהיילט אין דריי טהיילען: א טהייל פון זיי זיינען געזעסען אין די בתי־מדרשים ווי אין די טורמעס און האָבען ניט געקענט א לעבעדיגען מענשען וואָס האָט געזעהן די ליכטיגקייט פון דער זון און זיי האָבען איבערגעקעהרט די וועלט אין א פּריזאָן צו פּייניגען אלעמען. דער צווייטער טהייל האָט געמאכט דינים אום צו אויפהויבען זיך איבער'ן פאָלק און ווערען די אָנפיהרער, און דער דריטער טהייל איז געווען אזעלכע וואָס האָבען אריינגעקוקט אין וועלטליכע חכמות, און וויל זיי האָבען מורא געהאט אז מען זאָל צוליב דעם ניט פאַרדעכטיגען זייער פרומקייט, האָבען זיי נאָכאנאנד געמאכט חומרות כדי מען זאָל ניט צווייפלען אז זיי זיינען פרום.

ווי געפעהלט אייך אזא בעלייכטונג פון אידישע געשיכטע? און אָט האָט איהר די אלטע חשכלה מיט איהר גאנצער פיינדשאפט צום יודענטום ארויסריידענדיג פון סמאָלענסקין'ס מויל: "די פיעלע געזעצע האָבען געטויטעט יעדעם געפיהל און יעדעם גייסט פון לעבען אין דער הארץ פון פאָלק, און זיי (די געזעצע) האָבען פון זיי (פון די אידען) געמאכט ווי געצענדינער וואָס קוקען נאָר אויף מעשים און ניט אויפ'ן גייסט, און דורך זיי (דורך די געזעצע) האָבען אידען פארלאָרען די תורה און זייער ריינע אמונה."

ווי איהר זעהט האָט דער נאציאָנאליזמוס ניט געבראכט סמאָלענסקין אפילו איין שריט נעהנטער צום יודענטום. דער שמועס אז די געזעצע האָבען איבערגעפיהרט די תורה און די ריינע אמונה איז א ריכטיג רעפאָרמערישער און משכיל'ישער, וועלכע חייסען אוועקווארפען אידישקייט און זאָגען אז עס איז גענוג עס זאָל בלייבען די ריינע אמונה. די סינסינעטער ראבבים טענה'ן אויך אזוי.

מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט דארויף וויל ביז היינטיגען

טאָג שטעהט דער נאַציאָנאַליזמוס אויף דעם שטאַנדפונקט פון סמאָלענסקין. דאָס הייסט אז קומענדיג נעהנטער צו דער נאַציאָן איז מען ניט מחויב צו קומען נעהנטער צום יודענטום, נאָכמעהר: אז מען קען בלייבען אין אָפּאָזיציאָן צום יודענטום און גילטען אלס הייסער נאַציאָנאַליסט. די הארבע שאלה: ווי אזוי קען מען זיין א נאַציאָנאַליסט וועהרענד מען פערוואָרפט דאָס הייליגסטע, אין וועלכעם דיין נאַציאָן האלט זיך? — קען לויט די אידעען פון סמאָלענסקין פאַרענטפערט ווערען אויף אזא אופן: מען קען עס טאָן! ווען מען טהיילט־אָב ביידע זאַכען איינע פון די אנדערע — די רעליגיאָן און די נאַציאָן — און מען בעטראַכט זיי ניט אלס איין און דאָסזעלבע זאַך, נאָר אלס צוויי בעזונדערע זאַכען!

מיט אנדערע ווערטער: סמאָלענסקין, וועמעס נשמה עס איז געווען צוריסען אין צווייען, ליעב האָבענדיג די אידישע נאַציאָן און פיינט האָבענדיג דאָס רעליגיעזע אידישע לעבען, האָט אנשטאָט צו מודה זיין אז די שפּאַלטונג איז ביי איהם, אינעווייניג, צווישען איד און משכיל, ארויפגעוואָרפען די שפּאַלטונג אויף דאָס יודענטום, ערקלערענדיג אז דאָס יודענטום בעשטעהט פון צוויי בעזונדערע טהיילען. זאָגט סמאָלענסקין: מיר דארפען לערנען דורך שריפט און וואָרט, מיט אלע מעגליכקייטען צו אָבטיילען צווישען גייסט פון פאָלק און צווישען די געזעצע פון דער רעליגיאָן, אז זיי זאָלען ניט אויסזעהן ווי איינגעפלאָכטען איינע אין די אנדערע; אז ווען איינע פון זיי פאַלט, פאַלט אויך דאָס צווייטע. ("כי נקום להורות בכתב ובפה כפי אשר תמצא ידנו להבדיל בין רוח העם ובין חקי חדת לבל יראו כאחוזים ושלובים זה בזה אשר אם יפול האחד אז גם להשני אין תקומה.")

סמאָלענסקין האָט געקעמפפט געגען די דייטשע רעפאָרמער און אסימילאַטאָרען, וועלכע האָבען געזאָגט אז יודענטום איז נאָר א רעליגיאָן און האָבען אוועקגעמאַכט מיט'ן האנד דעם נאַציאָנאַלען פּרינציפּ. ער האָט פארטהיידיגט

דעם נאציאָנאַלען זייט פון יודענטום מיט גרוים וואָרימקייט, אָנווייזענדיג ריכטיג אז לייקענענדיג די נאציאָנאַליטעט פון אידישען פאָלק מיינט אונטערגאנג. ער האָט אָבער אין דער־זעלבער צייט זיך געשטעלט אויף דעמזעלבען שטאַנדפּונקט פון די רעפאָרמער און אסימילאטאָרען, דערמיט וואָס ער האָט אָנערקענט אזוי ווי זיי די חלוקה צווישען רעליגיאָן און נאציאָן. דער אונטערשייד איז נאָר, וואָס זיי האָבען אויסגעקליבען די רעליגיעזע העלפט און ער האָט אויסגעקליבען די אנדערע — די נאציאָנאַלע העלפט. ביידע צדדים האָבען געמאַכט פון יודענטום א קריפּעל.

מיר וועלען אָבער טיפער דיסקוטירען דיזע לעבענס־פראגע ווען מיר וועלען יעצט צוטרעטען צו א פיעל גרעסערען דיינקער ווי סמאָלענסקין, און דאָס איז אחד־העם, וועלכער האָט אויפגעבויט א גאַנצע פילאָזאָפי פון א נאציאָנאַליזם פון יודענטום.

דער גוואַלד־רים

רעליגיאָן אָהן נאַציאָנאַליזמוס! נאַציאָנאַליזמוס אָהן רעליגיאָן!

ווער האָט עס אויסגעטראַכט דיזע צוויי שרעקליכע בעגריפען וועלכע זיינען בלויז צוויי נעמען פון איין זאַך: א סם־המות פאַר דער אידישער נאַציאָן! א טויט־אורטייל אויף דאָס אידישע פאָלק! וואָרום סיי די אידען זאָלען געהן אין דעם וועג פון "רעליגיאָן אָהן נאַציאָנאַליזמוס" און סיי זיי זאָלען געהן אין דעם וועג פון "נאַציאָנאַליזמוס אָהן רעליגיאָן" וועלען זיי צו קיין אנדער רעזולטאַט ניט קומען ווי: אונטערגאַנג.

מערקווירדיג! מעהר ווי דריי טויזענד יאָהר האָבען אידען געלעבט, געקעמפפט און בעזיעגט אלע שטערונגען און אלע שונאים און האָבען ניט אָנגעפאַנגען צו פאַרדעכטיגען אז זיי בעשטעהען פון צוויי האַלבע חלקים. עס איז זיי גאָר ניט איינגעפאַלען אז זיי זיינען אויפגעלאַטעט פון צוויי סאָרטען שטאָף פון וועלכער איין סאָרט שטאָף איז: רעליגיאָן און דער אַנדערער איז: נאַציאָן. דער איד האָט זיך געפיהלט אלס א גאַנצע באַשעפעניש אויסגעגאָסען און אויסגעקנעטען פון איין שטאָף, אלעס וואָס אין איהם איז איד, איד אין אלע זיינע אברים, אין אלע זיינע געדאַנקען און געפיהלען, אין אלע זיינע מעשים און פיהרונגען, אין אלע זיינע ווינשע און האָפנונגען.

ווען איהר קומט צו אַ אידען ווען ער זיצט ביים סדר (אַ ריכטיגען אידען וואָס ווייס ניט פון דער גאַנצער חקירה וועגען רעליגיאָן און נאַציאָן, אַזוי ווי די גאַנצע אידישע היסטאָריע האָט דערפון ניט געוואוסט ביז מיט אַ הונדערט יאָהר צוריק) און איהר פרעגט איהם צי טהוט ער א רעלי־

גיעזע זאך אָדער אַ נאַציאָנאַלע, וועט ער אייך אָנקוקען פאַר אַ משוגע׳נעם. ער טהוט ניט קיין בלויז־רעליגיעזע זאך און ער טוט ניט קיין בלויז־נאַציאָנאַלע, ער טוט אַ אידישע זאך און געגוג! אין דעם וואָרט אידישע זאך איז אַלעס איינגעשלאָסען. עס דאַרף קיין ווייטערע ערקלערונגען. אַ אידישע זאך הייסט אַ זאך וואָס די אידישע נאַציאָן טהוט און איז פאַראָרדערט פון דער אידישער רעליגיאָן אַזוי צו טאָן. נאָכמעהר: ווען אַ איד טהוט אַ אידישע זאך קען עס אַנ־דערש ניט זיין ווי רעליגיעז און עס קען אַנדערש ניט זיין ווי נאַציאָנאַל. יעדער נאַציאָנאַלער טהאַט איז אַ רעליגיעזער, און יעדער רע־ליגיעזער טהאַט איז אַ נאַציאָנאַלער.

אַ איד היט שבת — ערפילט ער דערמיט אַ הייליגע נאַציאָנאַלע פפליכט, ווייל דאָס איז דער טאָג אין וועלכען די בני ישראל רוהען "זכר ליציאת מצרים" און ער היט דער־מיט אַ הייליגען געבאָט פון דער תורה. איז ער מל זיין קינד — טהוט ער דערמיט די העכסטע נאַציאָנאַלע פפליכט און אַ געבאָט פון דער תורה. פאַסט ער יום כפור אָדער ער היט כשרות — טהוט ער אַ נאַציאָנאַלע זאך און ערפילט אַ מצוה פון דער תורה. דער פאַקט אַז די תורה הייסט אַ זאך טהאָן, מאַכט עס פאַר נאַציאָנאַל. דאָס וואָרט "נאַציאָנאַל" איז אָבער ניט בענוצט געוואָרען, און דאָס וואָרט "רעליגיעז" איז אויך ניט בענוצט געוואָרען אין אַזאַ זינן אַז עס זאָל מיינען "בלויז־רעליגיעז". אין דעם נוצען פון דיזע צוויי ווערטער ליעגט שוין די געפאַהר פאַר׳ן יודענטום. ווען איי־נער זאָגט: איך בין אַ איד לויט מיין רעליגיאָן, מיינט עס אַז ער לייקענט אָב די אידישע נאַציאָן. דאָס מיינט אַ כפירה אין דעם יסוד פון יודענטום וועלכע שטעהט אויף די פאָלשטענדיגע אחדות און צונויפ־גיסונג פון נאַציאָן און רעליגיאָן. דער וואָס זאָגט: איך בין אַ איד לויט מיין רעליגיאָן, פאַרניכטעט ער די רעליגיאָן אליין אויך, ווייל די אידישע רעליגיאָן איז נאָר אַזעלכע וואָס איז געבויט אויף דעם אידישען נאַציאָנאַלען געדאַנק. אין דעם מאָמענט ווען מען פערוואַרפט דעם נאַציאָנאַלען פרינציפ פון יודענטום ווערט עס אויס אידישע רעליגיאָן,

עס ווערט עפּעס אַנדערש און ניט דער אידישער גלויבען.

ווען אַ איד זאָגט: איך בין אַ נאַציאָנאַלער איד, מיינט עס שוין דורך דעם וואָרט גופא אז ער פערוואָרפט די אי־דישע רעליגיאָן, אַז ער אנערקענט איהר ניט און פיהלט צו איהר קיין פּפליכטען. דאָס מיינט אויך אַ כ פ י ר ה אין דעם יסוד פון יודענטום וואָס שטעהט אויף די פּאַלשטענדיגע אחדות און צונויפגיסונג פון נאַציאָן און רעליגיאָן, אזוי אז עס זיינען ניטאָ קיין צוויי זאַכען נאָר איינע. ווען איינער זאָגט: איך בין אַ נאַציאָ־נאַלער איד, פּארניכטעט ער די נאַציאָן אויך, ווייל די נאַ־ציאָן וועלכע מיר קענען און וועלכע עקזיסטירט ביז היינט איז אזעלכע וואָס זי איז געוועזן איינס מיט דער רעליגיאָן, און אויב אימיצער וויל שאפען אַ אידישע נאַציאָן אָהן רע־ליגיאָן וועט עס ווערען אוים אידישע נאַציאָן, עס וועט ווע־רען (אויב עס זאָל אזא זאַך קענען ווערען) עפּעס אַנדערש אָבער ניט די אידישע נאַציאָן.

געקומען איז דער געפעהרליכער געדאנק פון שפּאַלטען דאָס יודענטום אין דעם דור פון השכלה, דער דור וואָס איז אנטלאָפען פון אידישקייט און זיך געיאָגט נאָך עמאַנציפּאַ־ציאָן. זיי האָבען אָנגעפאנגען צו זאָגען אז דאָס יודענטום איז ניט מעהר ווי אַ קאָנפעסיאָן, אַ גלויבען; ערשטענס, אום צו פיהלען זיך וויינינגער איד, און צווייטענס, וועלכעס איז דער עיקר, אום צו קענען דורך דעם גיכער אויסווירקען גלייַ־כע בירגער רעכטע. דורך אָבלייקענען די אידישע נאַציאָ־נאַליטעט האָבען זיי געמיינט צו קויפען די פריינדשאפט פון די גוים.

זיי האָבען געדיינקט אז אום צו ערדרייכען גלייכבערעכ־טיגונג דארפען זיי קלאָר מאַכען צו די גוים אז די אידען זיי־נען ניט קיין בעזונדערע אומה וואָס זיצט אין פארשידענע לענדער, נאָר זיי, די אידען, בעלאנגען אין גאנצען צו דער אומה צווישען וועלכער זיי וואָהנען. זייער פּלאַן איז געוועזן צו זאָגען, למשל, צו די דייטשען: איהר דארפט אונז געבען גלייכע רעכטע, ווייל מיר זיינען אזעלכע דייטשען ווי איהר. מיר זיינען נ א צ י אָ נ אַ ל ע ד י י ט ש ע ן און קיין שום אַנדער נאַציאָנאַלע פערבינדונג האָבען מיר ניט און

ווילען ניט האָבען, ווייל די נאַציאָן פון וועלכער מיר שטאַמען — די אידישע נאַציאָן — איז שוין טויט זייט טיטוס האָט חרוב געמאַכט ארץ־ישראל. אי, דאָס יודענטום וועלכען אי־דען האַלטען, איז עס נאָר אַ רעליגיעזער בעגריף, אַזוי ווי עס זיינען פאַראַן דייטשען פון פּראָטעסטאַנטישען און פון קאַטוילישען גלויבען, אַזוי קענען דאָך זיין דייטשען פון משה'ס גלויבען. מיר זיינען עס אַזעלכע. עס איז דאַרום ניטאָ קיין אורזאַכע פאַרוואָס איהר זאָלט אונז ניט רעכענען פאַר אמת'ע דייטשען און געבען דייטשע בירגער רעכטע. און דאָסזעלבע האָט מען געזאָגט אין פראַנקרייך און אין אַנדערע לענדער.

און אַזוי איז עס געבאָרען געוואָרען צום ערשטען מאָל אין דער פיער־טויזענד יאָהריגער אידישער געשיכטע אַ נייע שיטה אַז דאָס יודענטום בעשטעהט פון צוויי טהיילען: פון אַ רעליגיעזען און אַ נאַציאָנאַלען. די אַסימילאַטאָרען האָבען נאָכאַנאַנד גערעדט וועגען דעם רעליגיעזען זייט פון יודענ־טום אום צו קענען בעסער אָבלייקענען דעם נאַציאָנאַלען, וועלכען זיי האָבען געהאַלטען אַלס קאָנטר־באַנד וואָס זיי האָבען געוואָלט בעהאַלטען. זיי האָבען געהאַלטען אַז די גוים וועלען גיכער מוחל זיין די אידען דאָס וואָס זיי האָבען אַן אַנדער גלויבען, ווי דאָס וואָס זיי האָבען אַ בעזונדער נאַ־ציאָנאַליטעט. דער שטאַאַט איז ניט אַזוי פעראינטערע־סירט אַז אַלע בירגער זאָלע בעלאַנגען צום זעלבען גלויבען ווי אַז אַלע בירגער זאָלען בעלאַנגען צו דערזעלבער נאַציאָ־נאַליטעט. דער פאַקט אַז ביי די גוים איז רעליגיאָן אַ בע־זונדער זאַך און נאַציאָנאַליזם אַ בעזונדער זאַך, האָט די דאָ־זיגע אַסימילאַטאָרען געגעבען אַ בעסערע מעגליכקייט צו ערקלערען אַז ביי אידען איז אויך דאָסזעלבע.

* * *

מיר האָבען געזעהן אַז דער חשק צו טהיילען דאָס יודענ־טום אין צווייען איז נאָר געבאָרען געוואָרען מיט דעם צוועק אום אַ העלפט צו פערוואַרפען, אָדער ריכטיגער: ער איז געקומען נאָר דאַן ווען מען האָט שוין אַ העלפט פאַרוואָרפען. דאָסזעלבע איז מיט די בלויז־נאַציאָנאַליסטען וואָס האָבען אויך צושניטען דאָס וואָס איז געווען אַ גאַנצע און לעבעדיגע

זאך: דאָס יודענטום אין צוויי טהיילען, אויף דיזעלבע טהיי־
לען אין וועלכע די אסימילאַטאָרען האָבען עס פריהער איינ־
געטהיילט אין דעם רעליגיעזען און דעם נאַציאָנאַלען, און
אויך דאָ ביי די נאַציאָנאַליסטען איז עס געקומען פון נאָכ־
מאַכען די גוים. אזוי ווי די רעפאָרמער־אסימילאַטאָרען
האָבען נאָכגעקוקט די גוים אין דער חלוקה, ווייל ביי גוים
זיינען די צוויי זאכען ניט איינס און דאָסזעלבע, אזוי האָ־
בען די נאַציאָנאַליסטען אויך אָנגעפאַנגען צו שרייען:
לאָמיר אָבטהיילען רעליגיאָן פון נאַציאָנאַליזמוס, אזוי ווי
עס איז אָבגעטהיילט ביי די גוים "קירכע און שטאַאט".

פאַרוואָס האָבען די נאַציאָנאַליסטען געוואָלט מאכען די
אָבטהיילונג? מיר האָבען פריהער געזעהן די אורזאכען
וואָס האָבען בעוועגט די אסימילאַטאָרען. לאָמיר זעהן וואָס
זיינען געוועזען די אורזאכען וואָס האָבען געפיהרט די נאַציאָ־
נאַליסטען צו אָקצעפּטירען די חלוקה פון רעליגיאָן און נאַ־
ציאָנאַליזמוס? אָט איז דער ענטפער דאַרויף:

די פּאָגראָמען פון 1881 האָבען געבראכט א גרויסען
טהייל פון די משכילים צו אומקעהרען זיך צוריק צו זייער
פאָלק. א טהייל פון די וואָס האָבען זיך אומגעקעהרט (די
קלענערע טהייל) זיינען געקומען צוריק צום יודענטום אין
גאנצען. די מעהרסטע אָבער האָבען ניט געוואָלט אוועק־
ווארפען זייער געגנערשאפט צו דער רעליגיאָן וועלכע איז
ביי זיי געבליבען אלס ירושה פון דער השכלה. מיט איין
וואָרט: זיי האָבען געוואָלט בלייבען "משכילים" אין בעצוג
צו אלעם וואָס האָט צו טהאָן מיט'ן יודענטום און אין דער־
זעלבער צייט ליעב האָבען דאָס אידישע פאָלק. אין אזא לאַ־
גע האָבען זיי געפונען פאר זיך גרייט די שפּאַלטונג פון רע־
ליגיאָן מיט נאַציאָנאַליזמוס וואָס עס איז געוועזען פון פריהער,
האָבען זיי זיך אָן דעם אָנגעכאפּט, און האָבען ערקלעהרט:
מיר זיינען נאַציאָנאַלע אידען. דאָס
הייסט מיט אנדערע ווערטער: מיר זיינען ניט מחויב צו
האָבען אָן עסק מיט דער אידישער רעליגיאָן, מיר זיינען אי־
דען אזוי ווי די דייטשען זיינען דייטשען, די פראנצויזען זיי־
נען פראנצויזען, א. ז. וו. און אזוי איז בעשאפען געוואָרען
דער וואָרט "נאַציאָנאַלער איד" (יהודי לאומי) אום מיט

איין מאָל צו ווערען פארטיג מיט'ן גאנצען יודענטום, ער־קלערענדיג אז נאציאָנאַליזמוס אליין איז דאָס יודענטום און מעהר ווי צו זיין "נאציאָנאל" דארף מען ניט.

נאָר אָט וועלען מיר איבערגעבען די ערקלערונג ווי אזוי דער אידישער נאציאָנאַליזמוס־אָהן־רעליגיאָן איז געשאפען געוואָרען אין די ווערטער פון בן־יהודה. ער זאָגט: "די שפאלטונג און דער ריס צווישען דער אידישער נאציאָן און דער אידישער רעליגיאָן האָט שוין געמאכט דער פריהערדי־גער דור (ער מיינט דעם דור וואָס איז געווען איידער די נאַ־ציאָנאַליסטען זיינען געקומען) און די נאציאָנאַליסטען האָ־בען נאָר — — — געטהאָן ווי יענע האָבען געטהאָן, נאָר פון דעם צווייטען זייט און זיי האָבען ערקלערט אז זיי זיינען אידען פון נ א צ י אָ ן אָבער ניט פון ר ע ל י ג י אָ ן."

אָדער לאָמיר לאָזען ריידען אחד־העם'ען אליין. אָט ווי אזוי ער שטעלט פאַר דאָס געבורט פון נאציאָנאַליזמוס:

"טויזענדער אידען, אזעלכע וואָס זיינען פון זייער קינד־"הייט אָן ערצויגען געוואָרען אויסערהאלב פון גרענעץ פון "יודענטום, און אזעלכע וואָס ווען זיי זיינען אויפגעוואקסען "האָבען זיי מורד געווען (אין יודענטום) און האָבען איהר "יאָך אראָבגעוואָרפען — האָבען זיך יעצט אומגעקעהרט "צום פאָלק און ביד רמה האָבען זיי אויפגעהויבען דעם פאָהן "פון אידישען נ א צ י אָ נ א ל י ז מ ו ס, אָהנע זיך "אומצוקעהרען צו דער אידישער רעליגיאָן, צו האלטען איה־"רע מיינונגען און מקים זיין איהרע מצוות — — — זיי "זעהען אין דעם אידישען נאציאָנאַליזמוס בלויז דעם גע־"פיהל פון ראַסע אליין, וואָס וואַרפט ניט ארויף קיין שום "אנדער פפליכט אויסער די ליעבע צום פאָלק און די ארבייט "צו אויפהויבען זיין כבוד אָהנע צו בעגרענצען די פרייהייט "פון מענשען אין זיינע אנשויאונגען און אין זיין פריוואַט "לעבען" (על פרשת דרכים, תופ"א, זייטע 80.)

אלזאָ, עס איז קלאָר, דער נאציאָנאַליזמוס־אָהן־רעליגיאָן פ ע ר וואָר פ ט א י ן ג א נ צ ע ן ד אָ ס י ו ד ע נ־ט ו ם. מיר וועלען זעהן ווייטער וואָס עס האָט געבראכט און וואָס עס קען ברייננען.

די תורה פון סיני און די "תורה" פון אדעם

איינע פון די געפעהרליכסטע בעוועגונגען איז דער אידישער געשיכטע געגען יודענטום, און אפשר די געפעהרליכסטע פון אלע, איז די בעוועגונג פון "אחד־העם'יזם". יועלכעס מיינט די שיטה וואס איז בעארבייט געווארען און פערשפרייט געווארען פון בעקאנטען העברעאישען דענקער און שריפטשטעלער אחד־העם (אשר גינזבורג) וועלכער האט געוואלט מזכה זיין די אידען מיט א נייע תורה פון אדעם אנשטאט די תורה פון בארג סיני, וועלכע מיר האבען געהאלטען ביז יעצט.

ווען מען זאגט יודענטום מיינט מען דערמיט זעלבסטפערשטעענדיג דאס היסטארישע יודענטום, דאס יודענטום וועלכע מיר קענען און וויסען פון משה רבינו ביז ר' מאיר שמחה, דאס יודענטום פון די נביאים, חשמונאים, תנאים, אמוראים, גאונים, דאס יודענטום פיר וועלכע די אידען זיינען זיך מקריב שוין טויזענדער יאהרען, קורץ, דאס איינציגע יודענטום וועלכע האט א רעכט גערופען צו ווערען מיט דיזען נאמען.

יעדער וואס שאפט א זאך וואס איז געגען דעם פרינציפ, די אנשויאונג, די אמונה, די איבערצייגונג פון אלע אידישע לעהרער און פיהרער פון די פריהערדיגסטע צייטען פון אונזער פאלק ביז היינט, יעדער וואס קלערט אויס א נייע זאך געגען דעם איינשטימיגען אורטייל פון דער אידישער געשיכטע, און רופט די נייע שאפונג מיט'ן נאמען "יודענטום" בעגעהט א פאלסיפיקאציאן. א מענש אדער א גרופע מענשען קענען זיין געגען יודענטום אזוי ווי זיי קענען זיין געגען אירגענד וועלכע אנדער זאך, אבער זיי קענען ניט. אויב זיי ווילען זיין עהרליך, נעהמען אן אלטען טויזענדער־יאהריגען פערהייליגטען בעגריף און עס אנהייגנען אויף א זאך וועלכע איז דער היפוך פון דאס וואס דערווארט בעדייט. ווען אחד־

העם און זיינע אנהענגער רופען אז זייער נייע ערפינדונג מיט דעם נאמען יודענטום (יהדות) איז דאס שוין פון מאראלישען שטאנדפונקט ניט שעהן!

די גאנצע אידישע היסטאריע שטעלט אוועק דאס יודענטום, די תורה, אויף דעם יסוד פון רעליגיאן און אויף דעם יסוד פון געזעצע. עס איז ניטא קיין איין איינציגער אידישער פיהרער אין דער לאנגער אידישער געשיכטע וואס זאל אנדערש זאגען. דאס איז "יהדות" און קיין אנדער זאך קען עס ניט זיין. אימיצער קען זאגען: די רעליגיאן געפעלט מיר ניט, די מצוות פערוואַרף איך, דאס יודענטום האט מיט מיר ניט צו טהאן. אבער וואס וועט איהר זאגען צו א מענשען וואס זאל וואגען צו קומען צו אן אלטע אומה וואס האט געפארבט די וועלט מיט איהר בלוט פיר איהר אמונה און זאגען: איך וויל ניט אייער רעליגיאן און וויל ניט אייערע מצוות. איך וועל דארום מאכען א "יודענטום" אהן אמונה און אהן מצוות און איך וועל אייך פארשלאגען אז איהר זאלט פערוואַרפען אייערע און אנגעהמען מיין "יודענטום" אלס דעם אמת'ן! און דאס האט אחד־העם געטהאן. ער האט פערוואַרפען די אמונה, האט פערווארפען די מצוות און האט געשאַפען אזא זאך וואס ער רופט "נאציאנאלעס יודענטום"! און וואס מיינט א פלאן ווי פטור צו ווערען פון אידישקייט!

אחד העם איז אין פיעלע הינזיכטען געפעהרליכער ווי די פריהערדיגע משכילים. יענע האבען בעקעמפפט דאס יודענטום, אחד־העם בעקעמפפט עס ניט, ער איז מבטל די גאנצע אידישע רעליגיאן. מיט די גאנצע געגנערשאפט צום יודענטום פון יהודה ליב גארדאן האט ער נאך אלץ געהאט צו איהם א געוויסע בעציהונג. ביי אחד־העם עקזיסטירט ער שוין גאר ניט. ער נעהמט איינפאך און שטעלט ארויף אויף זיין פלאץ אן אייגענע געביידע ריכטיג ווי דאס אלטע יודענטום וואלט שוין, חלילה, אויף דער וועלט ניט געווען.

אחד־העם איז א משכיל פון משכילישען חדר. זיין בליק אויף דאס אידישע לעבען איז ניט העכער ווי דער געווערנליך משכילישער. "די אידען — זאגט ער — זיינען די קנעכט פון ספר, עס איז א פאלק וואס זיין נשמה איז ארויסגעלאפען פון זיין הארצען און איז אין גאנצען אריין אין געשריבענע

ווערטער, אפילו די תורה שבעל פה איז אויך "פערשטיי־נערט" געווארען אין געשריבענע ווערטער", און דערפאר שלאגט ער פאר א נייע תורה, א "תורה פון הארצען". די אידישע תארץ — טענה'ט אחד־העם — איז קראנק. לאגיק, ערפאהרונג, געזונטער פערשטאנד, מאראלישער געפיהל — דאס אלעס זיינען ניט בכח אוועקציהען (די אידישע הארץ) נאך זיך און אוועקפיהרען איהר אויף א נייע וועג צו א פרייען ציעל.

די אלע זאכען וואס זיינען אויסגערעכענט זיינען פאלש און קומען פון משכילישער־געגנערשאפט צו די אידען וואס לעבען לויט דעם אידישען שטייגער. די אידישע תורה איז ניט פערשטיינערט, עס איז א תורה פול מיט קראפט פון לעבען. די אידען וואס לעבען א ריכטיגען אידישען לעבען זיינען ניט פארשטיינערט, זיינען פול מיט בעגייסטערונג, פול מיט אידעאלען, האבען א טיעפען חוש אין דער וועלט און זוכען צו געניסען פון איהר אויף אזויפיעל וויפיעל זיי קענען. די "געשריבענע ווערטער" זיינען אן אייביגער קוואל פון דיכטונג, פון ווארימקייט, פון אידעאליזמוס. אין די "געשריבענע ווערטער" זיינען פאראן ברייטע וועלטען פון פאנטאזיע, אהן א שיעור האפנונג, אן אוצר פון נאציאנאלע גבורה, כוואליעס פון השתפכות הנפש. די "געשריבענע ווערטער" האבען קיינמאל ניט געשטערט דעם אידען צו ענטוויקלען אלע זיינע קרעפטען, פיזישע (געוויס! אפילו פיזישע, די אידען זיינען פיזיש אזוי געזונד ווי איד:ענד וועלכע נאציאן) און גייסטיגע.

און אויב אחד־העם מיינט אז די "געשריבענע ווערטער" שטערען צו בויען ציון איז דאס אויך גרונד־פאלש. צעהנד־ליגע יאהרען פריהער איידער אחד־העם האט מזכה געווען דאס פאלק ישראל מיט זיינע חקירות האט ר' צבי הירש קאַ־לישער, א רב פון די "פארשטיינערטע געשריבענע ווערטער", אגיטירט פאר ציון, און א שטיק צייט פאר אחד־עם'ס עצות האבען ארטאדאקסישע אידען געלייגט דעם פונדאמענט פון דער קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל. אין פתח־תקוה. מו צו וואס טויג עס דער גאנצער אנפאל אויף דאס "פאר־שטיינערטע" יודענטום אויב ניט צוליעב דער חשכלה. און

אחד־העם זאגט טאקי אליין אז די "השכלה" האט געוויזען די וועג ווי אזוי צו "אויפלעבען די הארץ". אבער וואס טויגען אלע פארדרעהטע ווערטער? די "תורה פון הארצען", די וועג צו "בעפרייען די הארץ פון פאלק" א. ז. וו. מיינט אז עם זאל געשאפען ווערען א "נאציאנאלע יודענטום" אהן דער אידישער רעליגיאן, אהן מצוות. מיט איין ווארט, אהן יודענטום! און ווען מען האט געזאגט אז דאס איז פארניכטונג פון רעליגיאן, א נייע תורה, האט אחד־העם געענטפערט ווי אלע משכילים ענטפערען: "שווארצע!" די עולה פון די "שווארצע" איז געווען וואס זיי האבען פערשטאנען אז אזעלכע ווערטער: "מבטל צו זיין די פערשטיינערונג וואס הערשט אין איבערליכען לעבען און צובינדען די הארץ צו דער נאטור אהן די פערמיטלונג פון "ספר", מיינט מבטל צו זיין דאס יודענטום, ווייל אנדערש קען עס ניט מיינען.

מען דארף ניט מעהר האבען די תורה און די אידישע רעליגיאן — אזוי איז קלאר פון אחד־העם'ס לעהרע — ווייל ער האט געגעבען א גרינגערע תורה, א "נאציאנאלעם יודענטום", "וואס ווארפט ניט ארויף קיין אנדער פליכט אויסער ליעב האבען דאס פאלק". איהר הערט? א איד האט קיין שום אנדערע פליכטען ניט ווי ליעב האבען דאס פאלק, און ניט נאר איז ער אזא גוטער איד ווי דער וואס היט די גאנצע תרי"ג מצוות נאר ער איז א פיעל בעסערער איד — לויט אחד־העם'ס תורה. — היטען די תורה און לעבען ווי א איד איז ניט נאר ניט קיין מעלה נאר עס איז גאר א חסרון.

איינער האט איהם אנגעפרעגט וועגען א אידען, למשל, וועלכער גלויבט ניט אין גאט, אין דער תורה און אין אלעם וואס דערפון קומט ארוים (דאס הייסט א איד וואס האט מיט'ן יודענטום גאר ניט צו טהאן) נאר ער האט ליעב זיין פאלק און זיין ליטעראטור און זיין "גייסטיגען פערמעגען" (א ווארט וואס אחד־העם האט געשאפען און האט קיין בעדייטונג ניט). דער מחבר פון דער נייער תורה ענטפערט איהם: "אזא איד איז א טרייער איד צו זיין פאלק און זיין גייסט ניט נאר ווי אלע וואס גלויבען נאר, אין א געוויסען זינן, נאך מעהר פון זיי". און נאכדעם ערקלעהרט ער עס מיט א חקירה אז דער איד וואס איז א מאמין איז זיין ליעבע צום

פאלק ניט גאנץ, ווייל ער גלויבט דאך אז אלע זאכען וואס דאס פאלק האט אויפגעטהאן האט מען צו פערדאנקען דעם רבונו של עולם, אבער יענער איד וואס גלויבט איז גאר נישט האט ער קיינעם ניט צו דאנקען, דאנקט ער דעם פאלק אליין..
"דער נאציאנאלער שטאלץ — ענדיגט דער גרינדער פון דער נייער אמונה — פון א אידען א מאמין איז דער שטאלץ פון א קנעכט. — דער נאציאנאלער שטאלץ פון א ניט־גלויביגען נאציאנאליסט איז די שטאלץ פון א פרייען מענשען!"

אלזא, פרומע אידען וואס טראגען די תורה, האלטען אויף די אידישקייט און האלטען אויף דאס לעבען פון דער אידי־שער נאציאן. די אידען וואס שיקען די קינדער לערנען אין די ישיבות, אונזערע עהרליכע טאטעס, אונזערע צנועות'דיגע מאמעס זיינען — קנעכט. און די וואס זיינען מחלל כל קודש, די וואס לעבען ווי די גוים, די וואס האבען אראבגע־ווארפען פון זיך יעדען סימן אז זיי זיינען אידען — זיינען בעסערע אידע און טרייערע אידען און שטעהען העכער פאר די יענע!

אזעלכע זאכען, פול מיט שפאט און פעראכטונג צום יודענטום, צו אונזער גאנצע היסטאריע, פול פערשוועכונג צו די הייליגטימער פון א נאציאן, איז נאך ניט געהערט געווארען, אפילו פון די עקסטרימסטע משכילים, איידער די נאציאנאלע־השכלה איז געקומען. פון דעם קען מען זיך שוין מאכען א בעגריף וואס "נאציאנאלעס יודענטום" מיינט.

ווי ווייט די שנאה צו פרומע איז ביי דעם אדעסער מחוקק גרויס, איז צו זעהן פון פאלגענדען פאקט: די גאליצ־יאנער חובבי־ציון האבען אבגעמאכט מיט דעם טשערטקאָ־ווער רבי'ן אז ער זאל אויסקלייבען וועמען ער וויל פון זיינע חסידים און מען זאל פאר זיי מאכען א קאלאניע אין ארץ־ישראל. די קאלאניע זאל זיין אונטער דעם אויפזיכט פון טשערטקאווער, ער זאל שיקען א רב און א שוחט.

קען אירגענד וועלכער ציוויליזירטער מענש האבען עפעס געגען אזא אבמאך אדער געגען די גאליציאנער חובב־ציון וואס האבען דעם אבמאך געהאט? האט זיך אבער געפונען א פרא־אדם וואס איז ארויס מיט אן אנגריף אויף די גא־

ליציאנער חובבי־ציון און טענה'ט אז זיי האבען דערמיט גע־זינדיגט געגען טאלעראנץ. האבען די פיהרער פון די גאליצ־יאנער חובבי־ציון געענטפערט אז פארקעהרט. דוקא פון דעם שטאנדפונקט פון טאלעראנץ איז דער אבמאך מיט דעם טשערטקאווער א גוטע זאך, ווייל ארץ־ישראל איז פאר אלע אידען און אויב חסידים ווילען מאכען א קאלאניע און ווילען העלפען דעם ישוב, איז אדרבה ואדרבה!

איז דאך, דאכט זיך, די זאך קלאר פאר אלעמען. קומט אבער דער גרינדער פון „נאציאנאלעם יודענטום" און פאלט אן אויף די גאליציאנער חובבי־ציון וואס האבען געטראן אזא פערברעכען און פערהאנדעלט מיט א חסידישען רבי'ן און רופט זיי „פאנאטיקער", זאגט אז זיי בעהאלטען א וואלף אין דעם פעל פון א שעפס און אז זיי מאכען אן אינקוויזי־ציאן אין דעם נאמען פון טאלעראנץ. א חסידישע קאלאניע אין ארץ־ישראל הייסט ביי איהם אינקוויזיציאן. און ער גיט דערביי א משל פון טארקוועמאדא. און דער לעזער לעזט. ציהט מיט די אקסלען און גלויבט ניט זיינע אויגען.

אויב אימיצער קען בעווייזען עטוואס וואס איז מעהר ענג־הערציג, מעהר אונטאלעראנט, מעהר אונאידיש און מעהר ווילד יועל איך איהם זעהר דאנקבאר זיין. — דא הע־רען מיר די שטימע פון דער אלטער חשכלה ווי זי שטעהט און געהט, און דאס איז עס דער מאן וואס איז געקומען אבשאפען דאס יודענטום און געבען א נייע תורה צום פאלק ישראל!...

דער אידישער געזעץ און די הארץ

אלע וואס זיינען געקומען חרוב מאכען דאס יודענטום האבען אנגעפאנגען זייער צושטערונגס־ארבייט מיט אן אטאַ־קע אויף די ״שטריינגע״ אידישע געזעצע. אלע זיינען גע־קומען מאהנען די קריוודע פון דער הארץ וועלכע ווערט, ווי זיי זאגען, אונטערדריקט אין דער אידישער רעליגיאן. און אחד־העם און זיינע אנהענגער מיט זייערע טענות געגען געשריבענעם געזעץ און זייער פאנטאזירען פון א נייע ״תורה אין הארצען״ האבען דא באמת קיין נייעס נים אויפ־געטהאן.

מיר האבען שוין דערמאנט ווי פאלש עס איז די מיינונג אז דער אידישער געשריבענער געזעץ איז ״פערשטיינערט״. שטעהענדיג פעסט אויף דעם אידישען געזעץ האבען אידען געשאפען די גרעסטע פאעזי וואס די וועלט פערמאגט, די פאעזי פון תנ״ך, און די אונענדליך וואונדערשעהנע אגדה פון תלמוד, און די זיסע קונסטפאלע מדרשים, און די פאנ־טאזיען־רייכע קבלה, מיט׳ן זוהר און די דיכטערישע חסידות. שטעהענדיג פעסט אויף דעם געשריבענעם געזעץ איז געשאַ־פען געווארען דאס אידישע לעבען מיט זיינע טרוימען און זיינע אידעאלען, מיט זיין האפנונג אויף גליקליכע משיח׳ס צייטען, שטעהענדיג פעסט אויף דעם געשריבענעם געזעץ זיינען ביי אונז געבארען געווארען די רבי עקיבא׳ס, די רב סעדיה גאון׳ס, די רמב״ם׳ס, די יהודה הלוי׳ס, די בעל שם׳ס און די ווילנער גאון׳ס. נאר מענשען וואס קע־נען נים די אידען, וואס קענען נים דאס יודענטום, קענען בעהויפטען אז אונזער געזעץ האט דערשטיקט די הארץ. וואו איז דא א הארץ אזוי ווייך, אזוי צארט, אזוי פיהלענד

ווי די אידישע הארץ! און אין וועלכער הארץ געפינט מען אזוי שטארק דעם אָבקלאַנג פון אלעם וואס איז נאָבל, פון אלעם וואס איז גרויס, פון אלעם וואס איז מענשליך ווי אין דער אידישער הארץ!

אויב אבער מען מיינט מיט דער "תורה פון הארצען" אז דער מענש דארף אלס אויטאָריטעט די הארץ אנשטאט דאס געזעץ, אויב מען מיינט אז מען דארף דעם געזעץ בעזייטי־גען ווען עס קומט אין קאָנפליקט מיט די ליידענשאפטען און ווינשע פון הארצען, דאן האט שוין לאנג דאס יודענטום דארויף געענטפערט. דער היסטאָרישער, דער נאציאָנאלער ענטפער פון דעם אידען אויף אזא פאָרשלאג קען נאָר זיין אזוי און ניט אנדערש:

איך וועל שטענדיג בעסער אויסקלייבען איבערצוגעבען די פראגע וואס איך זאל טהאן אין א שווערען מאָמענט פון אונענטשלאָסענהייט צו די געזעצע איידער צו דער הארץ, ווייל איך ווייס קלאר, אָהן דעם מינדעסטען צוויפעל, אז אויב איך זאל נעהמען די עצה אָדער דעם אָרדער פון די געזעצע וועל איך קומען צו א בעסערען רעזולטאט ווי אז איך זאל נעהמען די עצה פון הארצען. איך בין זיכער אז איך קען מיך אָנטרויען צו די שטרייגגע געזעצע פון מיין גלויבען, איך קען אבער זיך ניט אָנטרויען אויף דאס הארץ, וועלכע קען מיר פערפיהרען ווער ווייס וואוהין, פילייכט צו מיין אייגע־נעם שאדען און צו מיין אייגענעם אונגליק.

די געזעצע איז דער אידישער זייל אויף וועלכען איך שפאר זיך אָן אין דער צייט ווען מיינע פיס וואקלען, ווען מיין קאָפּ רוישט און ווען איך בין אין די נעגעל פון אן אי־נערליכען שטורם און איך האָב מורא צו פערלירען מיין גלייכגעוויכט. אין יענעם מאָמענט ווען איך שטעה הילפלאָז, מאכטלאָז, געגען זיך אליין, ווען עס איז פאר מיר אונמעגליך צו ענטשליסען זיך צווישען "יע" און "ניין" ערשיינט פאר מיר דאס געזעץ ווי עס ערשיינט דער שטריק וועלכען מען ווארפט אראָב פון א שיף צו דעם וואס קעמפפט מיט די כוואליעס. דער געזעץ, שטרייגג און פעסט, ערנסט און שטארק ווי דער אונבויגזאמער פעלזען, איז דער פיהרער וואס נעהמט מיך אָן קרעפטיג פאר'ן האנד און פיהרט מיר

ארוים פון דעם כאָאס פון געפיהלען און ליידענשאַפטען אויף א פעסטע און זיכערע וועג.

דאס יודענטום איז געקומען אויף דער וועלט צו ערקלעהרען קריעג דער בלינדער פיהרערשאַפט פון הארצען און אוועקשטעלען אויף דעם פּלאַץ די פיהרערשאַפט פון דעם געזעץ. די "תורה פון הארצען" איז ניט מעהר און ניט ווענינער ווי די אַלטע עבודה זרה געגען וועלכע די נביאים האָבען געקעמפּפט. דאס גריכענטום געגען וועלכער די חשמונאים האָבען געפאָכטען איז אויך געווען א "תורה פון הארצען", וועלכע איז ניט מעהר און ניט וועניגער ווי דאס דיענען צו דער נאַטור, דאס איז דאָך דער נאַטוראַליזם מיט וועלכען דאס יודענטום קען אונטער איין דאַך ניט וואָהנען. די לעזער וועלען זיך ערא‏ינערען אז אין די פריהעריגע קאַפּיטלעך האָבען מיר בעוויזען אז די גאנצע געשיכטע פון דער אידישער רעליגיאָן איז א קאמפּף געגען נאַטוראַליזם, געגען דער שיטה אז די נאַטור, די מענשליכע נאַטירליכע ליידענשאַפטען, די הארץ זאָל דיקטירען די פיהרונגען פון מענשען. אחד־העם איז א נאַטוראַליסט, א מאמין אין נאַטוראַליזמוס, א חסיד פון דארווין, לאָק און מילל און דער נאַטוראַליזמוס רעדט עס ארוים פון זיין מויל אין די ווערטער: "א תורה פון הארצען".

מען דערצעהלט אז אחד־העם האָט צוגעשיקט אן עקזעמפּלאר פון זיין "תורה שבלב" צו דעם בעריהמטען רב ר' שמואל מאָהליווער און דער רב וועלכער איז געווען עמפּערט פון דעם ארטיקעל האָט איהם געענטפערט אז אין דער תורה איז געשריבען: ולא תתורו אחרי לבבכם"... אין דיזער תשובה, אויב די זאַך איז ריכטיג, איז געלעגען אין קורצען די ערקלעהרונג אז אחד־העם'ס "תורה פון הארצען" איז עס די עבודה־זרה געגען וועלכע דאס יודענטום ווארנט. נאַטור־דיענסט האקט אונטער די וואָרצלען פון דער אידישער רעליגיאָן. און ניט נאָר האָט דער פרומער רב פערשטאַנען וואס עס מיינט א "תורה פון הארצען", נאָר די שרייבער וואס זיינען אוועק צו דער אמת'ער עבודה־זרה, צום נאַטוראַליזם פון ניטשע, האָבען אויך אזוי פערשטאַנען. בערדיטשעווסקי און אנדערע "ניטשעאַנער" האָבען געוואָלט אלעס איבער־

קעהרען אָדער ווי אחד־העם דריקט זיך וועגען זיי אויס, "די שרייבער וואס האָבען ערקלעהרט קריעג דעם "ספר" און אלעס וואס איז אין איהם, עס הייסט, אויף די פעסטע געזע־צע וועלכע האלטען איין אז דער ווילען זאָל זיך ניט צופיעל שטארקען, די וועלכע דערמאנען מיט ליעבשאפט די "מתאוננים" פון דור המדבר, וועלכע האָבען ניט געוואָלט אונטערבויגען די "קראפט פון לעבען" פיר געזעצע און אויס־בייטען דעם טאָפּ פלייש און די מצרים'שע ציבעלע אויף א יאָך פון מאראלישע פליכטען", און ווען אחד־העם האט זיי אטאקירט האָבען זיי געשריען: דו האָסט דאך אליין גע־לערנט אז דער געשריבענער געזעץ איז פערשטיינערט און אז מען דארף לאָזען די הארץ א פרייען וועג! זיי האָבען מיט רעכט געהאלטען אחד־העם'ן פיר זייער רבי'ן אין דער נאטור־דיענסט און זיינען געווען פערוואונדערט ווען ער האט ניט געהאט דעם מוטה צו געהן צו דעם איינציגען שלום צו וועלכען מען מוז קומען ווען מען ערקלעהרט קריעג דעם גע־שריבענעם געזעץ אין נאמען פון דער הארץ.

אחד־העם האט גע'טענה'ט אז ער שטעהט פיר דעם אי־דישען מאראל און ער וויל ניט געהן אזוי ווייט ווי בערדי־טשעווסקי און אנדערע וואס ווילען "בעפרייען דעם לעבען פון גוף פון דעם גייסטיגען קראפט וועלכער האלט זיי איין". אבער זיי האָבען פון איהם ריכטיג געפאָדערט: אהער אָדער אהין! האָסטו ערקלעהרט קריעג דעם געשריבענעם געזעץ, שטעהסטו פיר די "תורה פון הארצען" דארף מען אלעס צוברעכען און פערניכטען, אויב דו הייסט אבער זיך האל־טען ביי אידישען מאראל, טו וואס האָסטו געלערנט אז די תורה פון הארצען שטעהט העכער ווי דער געזעץ. און עס איז א צער צו זעהן ווי אחד־העם מאטערט זיך צו פערענט־פערען דיזע הארבע קשיא, וועלכע קען ניט פארענטפערט ווערען. ווארום אויב מען נעהמט אראב די אויטאָריטעט פון רעליגיאָן וועלכע אחד־העם האט אראבגענומען, און מען טרעט ארויס געגען דעם געשריבענעם געזעץ ווי אחד־העם איז ארויסגעטרעטען, טו פון וואנען זאָל זיך נעהמען די מאראל וועלכע ער האט געוואָלט אויפהאלטען? אָדער מיט אנדערע ווערטער: פערוואָרפענדיג דאס יודענטום און

אוועקשטעלענדיג די הארץ אלס אויטאָריטעט איז ניטאָ קיין אָרט מעהר פאר מאָראַל אָדער נאַציאָנאַלער מאָראַל ווי אחד־העם רופט עס אָן.

דער אונטערשיעד פון אחד־העם צו בערדיטשעווסקי און אנדערע איז אין דעם וואס זיי האָבען געוואָלט אַ "נאַציאָנאַלעם יודענטום" אָהן רעליגיעזע פליכטען און ממילא אָהן מאָראַלע פליכטען, וועהרענד ער, דער רבי, האָט געוואָלט "אַ נאַציאָנאַלעם יודענטום" אָהן רעליגיאָן נאָר מיט מאָראַל. און אום צו קענען פאָרשלאָגען אזא ווילדע זאך מאטערט ער זיך צו אָבטיילען רעליגיאָן פון מאָראַל, אַ זאך וועלכע איז פאלש פון פילאָזאָפישען שטאנדפונקט אין בעצוג צו רעליגיאָן אין אַלגעמיין און אין בעצוג צו דער אידישער רעליגיאָן בעזאָנדערס. עס האָט שוין דער פילאָזאָף וויליאם דזשיימס געמאכט אויפמערקזאם אז מאָראַל שטיצט זיך אויף רעליגיאָן.

וואס אנבעלאנגט דעם יודענטום איז ניטאָ קיין שום ספק אז דער גאנצער אידישער מאָראַל איז קיין אנדער זאך ווי רעליגיאָן. די אידען האָבען עררייכט די העכסטע שטופע אין זייער בליק אויף מאָראַל נאָר צוליעב זייער בעגריף אין אחדות־הבורא. מיט איין וואָרט, די אידישע רעליגיאָן האָט געשאפען די אידישע מאָראַל און אָהן די ערשטע קען די צווייטע ניט עקזיסטירען. אַן אַמעריקאַנער פאָרשער דזשיימס מאָנטגאָמערי האָט עס שוין בעסער פערשטאנען ווי דער ארעסער מחוקק. מאָנטגאָמערי זאָגט:

"אַ טיעף אריינגעפרעסטע איבערצייגונג — — צוזאמען "מיט אַ מאָראַלישע עקשנות וואס האָט בעשיצט די איבער־"צייגונג ביז'ן סאמע טויט, איז געווען די כאראקטעריסטיק "פון דער אידישער רעליגיאָן — — די אידעע פון אַ פעסטע "איבערצייגונג אין רעליגיאָן, מיט אַ שטרייגגען מאָראַלי־"שען צוועק צו לעבען און צו שטארבען פאר דעם, דאס איז "דער בייטראג וואס די אידישע רעליגיאָן האָט געגעבען "צו דער וועלט."

אומזיסט וויל אחד־העם מיט זיין שנאה צו רעליגיאָן אָב־טיילען די אידישע נאַציאָן פון איהר גלויבען, און אָבטיילען די אידישע מאָראַל פון דעם גלויבען. דאס גענעמט אַלעם צו־

זאמען. אָדער אַ גאַנצע יודענטום, אַן איינציגע יודענטום אין וועלכער גלויבען, געזעץ, נאַציאָנאַליזמוס און מאָראַל איז אויסגעמישט — אָדער גאָר נישט. קיין נאַציאָנאַלע מאָראַל אָהן יודענטום קען ניט זיין אזוי ווי עס קען ניט זיין קיין נאַציאָנאַלע יודענטום אָהן יודענטום!

דר. שמעון בערנפעלד, אליין איינער פון די "משכילים", זאָגט: "די לעהרע פון מאָראַל פון די משכילים הענגט "אין דער לופט און דער פראַקטישער מאָראַל זייערער "שטאַמט נאָר פון די קראַפט פון געוואָהנהייט, וועלכער "הערשט אין אַלע נאַטירליכע און היסטאָרישע ערשיינונגען. "די רעליגיאָן איז פריהער געווען דער שטוים־קראַפט פיר "מאָראַל — — און דאס ווירקט נאָך פיר אַ געוויסע צייט "אבער ווען דער כח פון געוואָהנהייט וועט אויפהערען — — "איז מעגליך אז די יעצטיגע קולטורעלע עפּאָכע וועט חרוב "ווערען."

די וויכטיגקייט פון געשריבענעם געזעץ אלס געגענזאץ צו די ליידיגע "הארץ"־ביזנעס האט פערשטאַנען ביאַליק וועלכער זאָגט:

"עס וואקסט אַ דור וואס וויים נאָר מימרות און פזמונים "און זאכען וואס זיינען מעהר ניט ווי מויל־מלאכה — — "מען זאָגט: נאַציאָנאַליזמוס, ליטעראַטור, שאַפונג, ערציהונג, העברעאישע געדאַנקען — און דיזע אַלע זאכען הייננען אויף אַ האָאר פון עפּעס אַ ליעבשאַפט: ליעבשאַפט צו "אַ לאַנד, צו אַ שפּראַך — — וואס איז ווערטה אַ לופטיגע "ליעבשאַפט? אבער וואו נעהמט מען פליכטען? — — "אַ שטרעבונג פון הארצען, אַ גוטער ווילען, זיינען שעהן "און גוט נאָר ווען עס איז פאַראַן מעשים, מעשים הארט ווי "אייזען, אַ שטרייגנע פליכט."

א הויז פון קארטען

א שטיקעל שפינוועבס אין ווינקעל פון א פארלאזענעם צימער, איז שטארקער ווי די פילאזאפיע פון דעם דאזיגען פרייען נאציאנאליזם, א קארטען־שטיבעל וואס א קינד שטעלט אויף איז פעסטער געבויט ווי די געביידע פון א נאציאנאליזמוס־אהן־יודענטום מיט וועלכען מען וויל מזכה זיין דעם פאלק ישראל אויף דער עלטער. מען גיט דארויף א בלאז און עס בלייבט דערפון קיין שריד ופליט.

איך וועל געבען פיער פונקטען געגען די פיער בענדער פון "על פרשת דרכים" אין וועלכע די דאזיגע לעהרע איז געשאפען געווארען.

ערשטער פונקט : נאציאנאליזמוס איז ניט קיין קראפט, וואס ליעגט אין די בלוט אליין. ווען עס פליעסט אין אימיצענס אדערן די בלוט פון א געוויסע ראסע פון א געוויסען פאלק, ווערט ער נאך דערמיט אליין ניט קיין נאציאנאליסט פון יענער ראסע אדער פון יענער פאלק. ווארום אויב אימיצער וואלט ווירקליך געוועזן געבונדען צו זיין נאציאן דורך דעם וואס ער קומט פון איהר בלוט, וואלטען דאך נאציאנען זיך געהאלטען אייביג אפילו ווען זיי האבען קיין לאנד, אפילו ווען זיי זיינען אין דער פרעמד אלס א מינאריטעט צווישען אנדערע. דער פאקט, אז קיין נאציאן, אויסער די אידישע, האט ניט געקענט לעבען אין דער פרעמד. דער פאקט, למשל, אז א מאן וואס שטאמט פון האלענדישע נאציאן, ווי רוזוועלט, איז ניט געוועזן קיין "האלענדישער נאציאנאליסט" אין אמעריקא. און אז א מאן וואס שטאמט פון די פראנצויזען, ווי לא־פאלעט, איז ניט קיין "פראנצויזישער נאציאנאליסט" אין אמעריקא, איז א בעווייז, אז דער

כח פון בלוט איז ניט גענוג צו שאפען א נאציאנאליזמוס. און די אידישע אסימילאטארען האבען עס בעוויזען. זייער אידישע בלוט צווינגט זיי גאר ניט אידישע נאציאנאליסטען צו זיין.

די בלוט אליין איז אלזא ניט גענוג צו האלטען אימיצען צוגעבונדען צו זיין נאציאן, מען דארף נאך דערצו האבען א שטארקען חשק, צו וועלען זיין צו איהר צוגעבונדען, דער חשק קומט דערפון וואס עס ציהט דעם מענשען צו געוויסע אידעען, וועלכע ער טהיילט מיט זיין פאלק, עס ציהט איהם צו געוויסע אידעאלען אין וועלכע ער איז פאראייניגט מיט זיין פאלק, צו געוויסע מיינונגען, גלויבונגען, געדאנקען, מנהגים, מעשים, פארמען פון לעבען. קורץ, דער נאציאנא־ליזמוס איז ניט א פיזיאלאגישע זאך, וואס מען ירשנ'ט עס ווען מען ווערט געבארען, נאר דאס איז א פסיכאלאגישע. עס קומט ניט מיט אמאל, נאר עס ווערט ענטוויקעלט און אויפ־געשטעלט פון א סך זאכען צוזאמען, וועלכע זיינען די אור־זאכען פון איינעמס אנגעבונדענקייט צו זיין נאציאן.

איז דאך דערפון קלאר צו יעדען מענשען וועמעס מארך עס איז אין ארדנונג, אז וואס מעהר א מענש איז פארבונדען מיט זיין נאציאן דורך פארשיעדענע זאכען, וואס מעהר ער גלויבט אין די אידעען, אידעאלען, געדאנקען פון זיין פאלק, וואס מעהר ער איז מיט איהם פארקניפט דורך אמונה, דורך מעשים, מנהגים, פארמען פון לעבען, אלץ גרעסער און שטארקער איז זיין נאציאנאליזמוס, אלץ מעהר פיהלט ער, אז ער איז א טהייל פון א נאציאן און אלץ מעהר אורזאכען האט ער צו שטעהן מיט זיין נאציאן.

ווי אונלאגיש איז עס דארום צו בעהויפטען, אז א איד, וואס איז ניט קיין שותף צו זיין נאציאן אין די אידעען פון אמונה, אין די אידעאלען פון רעליגיאן, אין די מעשים וואס זיינען ביי דער נאציאן פארערעכענט פיר הייליג, אין די מנהגים פון טויזענדער יאהרען, אין די פארמען פון לע־בען. קורץ, א איד וואס האט איבערגעריסען כמעט אלע פע־דים פון וועלכע דער שטריק פון נאציאנאליזמוס איז אויפ־געוועבט, איז אזא נאציאנאליסט ווי דער וואס היט די תורה און מצוות. צו זאגען, אז א איד וואס פון יודענטום

איז ביי איהם געבליבען נאָר העברעאיש און א חשק פיר א אידישע לאַנד, איז אזא גוטער נאַציאָנאַליסט ווי דער וואָס גלויבט אין יודענטום און פיהרט א אידישען לעבען, איז ריכטיג ווי צו זאָגען, אז איין דאָלאר איז פונקט אזוי פיעל ווי צעהן, אז איין יארד איז פונקט אזוי לאַנג ווי צעהן אָדער אז מען קען אויפטאָן אין איין טאָג פונקט אזוי פיעל ווי אין צעהן. ניט־ריכטיג איז אָבער צו בעהויפּטען, אז ווען מען וועט אוועקנעהמען פון אונטער א בריק וואָס איז געשטאַנען א לאַנגע צייט אויף צעהן סלופּעס 9 און לאָזען איינעם, וועט דער בריק בלייבען שטעהן אזוי ווי פריהער אָדער ער וועט נאָך שטאַרקער ווערען. לויט אחד־העם, וועט דער בריק דערפון נאָך שטאַרקער ווערען...

צווייטער פּונקט : ווען מען זאָגט דאָס וואָרט "נאַציאָנאַליזמוס" מיינט עס די וועגען, די מעטאָדען, און די מיטלען דורך וועלכע א פאָלק האָט זיין גייסט אויסגעדריקט. דאָס זיינען די נאַציאָנאַלע וועגען, די נאַציאָנאַלע מעטאָדען און די נאַציאָנאַלע מיטלען דורך וועלכע די נאַציאָן דריקט־אויס איהר נשמה. אויב די נשמה פון א נאַציאָן האָט געפונען דיעזע וועגען, מעטאָדען און מיטלען און קיינע אַנדערע פיר פּאַסענד צו איהר צוועק, איז א קלאָרער סימן, אז דיעזע און קיינע אַנדערע זיינען גוט אום צו אויסדריקען דאָס וואָס די נאַציאָנאַלע נשמה וויל, דאָס הייסט, אויסדריקען דאָס וויכטיגסטע, די סאַמע הארץ פון נאַציאָנאַליזמוס. זאָגט דאָך אחד־העם אליין : "א גאַנצע פאָלק איז אונמעגליך, אז ער זאָל טאָן איין זאַך איין דור נאָכ'ן צווייטען נאָר דורך א טעות, ער טוט עס דורך דעם בעפעהל פון דעם אינסטינקט, פון דעם וואונש פון עקזיסטענץ וואָס עס ליעגט אין איהם". אויב אזוי, ווי קען זיין א נאַציאָנאַליזמוס אָהן יודענטום, אז אלע ווייסען, אז די וועגען, מעטאָדען און מיטלען דורך וועלכע דער גייסט פון אידישען פאָלק דריקט זיך אויס, זיינען געוועזען קיינע אַנדערע ווי די פון דער אידישער רעליגיאָן און איהרע מצוות ? ! אויב דער נאַציאָנאַלער גייסט פון דער אידישער אומה האָט כסדר געאַרבייט נאָר דורך דיעזע וועגען, דאַרף מען נאָך האָבען א בעסערען בעוויז, אז אין זיי און נאָר אין זיי ליעגט דער

אידישער נאציאנאליזם ? און אויב מען קעהרט זיך אב פון דיעזע מיטלען קעהרט מען זיך אב פון דעם גרונד פון דעם אידישען נאציאנאליזם !

ווי פאלש איז דארום דער וועג פון די וועלכע ווילען שאפען א אידישען נאציאנאליזמוס אהן די אלע זאכען אין וועלכע דער אידישער נאציאנאליזמוס האט זיך אויסגעדריקט. אנשטאט דיעזע אלטע וועגען, מעטאדען און מיטלען שלאגען זיי פאר עפעס א נייע זאך וואס קיינער וויים ניט וואס דאס מיינט: "גייסטיגע פארמעגענס" (קנינים רוחנים). וואס פאר א גייסטיגער פארמעגען איז עס פאראן ביי אידען אויסער די אידישע רעליגיאן און אלעס וואס דערמיט איז פארבונדען ? האט שוין ליליענבלום ריכטיג געזאגט, אז דאס פאלק קען זיך מקריב זיין פיר זיין תורה, אבער ניט עפעס פיר א גייסטיגען פארמעגען, וועלכע מען וויל איהם דערלאנגען. און אחד־העם ווען ער ענטפערט די וואס ווילען אן אנדער לאנד פאר אידען אנשטאט ארץ־ישראל, זאגט : "דאס פאלק — — אין זיין היסטארישע צורה איז עס דער־יעניגער וואס וויל עקזיסטירען, ער און ניט קיין אנדערער, אין גאנצען ווי ער איז מיט זיינע עראינערונגען און זיינע האפנונגען". ווי נאאיוו דארף א מענש זיין צו שרייבען אזעלכע ווערטער און ניט בערעכענען, אז דיעזע ווערטער פארניכטען זיין גאנצע שיטה פון נאציאנאליזמוס אהן רעליגיאן. ווארום אויב דאס פאלק דארף בלייבען ווי ער איז "אין זיין היסטארישע צורה", דאן איז ניט גענוג פאר איהם די זכרונות און די האפנונגען וועלכע דער פרייער נאציאנאליזם לאזט־איהם־איבער, ווארום די היסטארישע צורה פון אידישען פאלק איז ניט זכרונות און האפנונגען, נאר תורה און מצוות אין וועלכע די זכרונות און האפנונגען געהען אריין און דורך וועלכע זיי ווערען אויסגעדריקט.

דריטער פונקט : דער נאציאנאליזמוס אהן רעליגיאן קען אוועקפיהרען אין די וויטעסטע מקומות, עס קען ברייגען אפילו צו א נאהענטע שכנות מיט'ן קריסטענטום. ווארום אויב נאציאנאליזמוס ווערט געמאסטען ניט דורך רעליגיאן, נאר דורך דער נייער מאאס פון "גייסטיגען פארמעגען", דאן איז דאך אלעס וואס איז ארויסגעקומען פון אי־

דישע מענשען, עס הייסט, פון מענשען וואָס שטאַמען פון דער אידישען נאַציאָן, א טהייל פון אידישען נאַציאָנאַליזמוס, ווייל דאָס געהערט דאָך אויך צו אונזער "גייסטיגען פאַר־מעגען". אויב אַלעס וואָס איז געשאַפען געוואָרען פון די וואָס האָבען בעלאַנגט צו אונזער נאַציאָן, איז נאַציאָנאַל, דאַן איז דער "בעל" און "עשתורת" נאַציאָנאַלע אידישע ענינים, ווארום אידען האָבען דאָך דערצו געדיענט. און דער גרינדער פון קריסטענטום און זיינע הויפט־תלמידים האָבען דאָך אויך געשטאַמט פון אידען, און פון נ א צ י אָ נ אַ־ל ע ן שטאַנדפונקט בעלאַנגען זיי דאָך אויך צו די אידישע נאַציאָן. און ווירקליך האָט מען מיט עטליכע יאָהר צוריק געשריבען אין ארץ ישראל השתפכות הנפש צו דעם מאַן פון נצרת. עס האָט ארויסגערופען דעם כעס פון די אידישע וואָרטפיהרער און אחד־העם איז אויך געווען איינער פון די וואָס האָבען זייער צאָרן ארויסגעזאָגט געגען די וואָס האָבען אָנגעפאַנגען פיהלען א בייגקשאַפט צו דעם קריס־טענטום אין שאַרפע ווערטער. אָבער אין אמת'ן האָבען זיי בלויז געצויגען ז י י ן שיטה ביז א לאָגישער קאָנזעק־וועגץ. שולדיג איז די שיטה. יענע שרייבער האָבען גע־קלערט אזוי : אויב נאַציאָנאַליזמוס האָט מיט דער אידי־שער רעליגיאָן ניט צו טאָן, פארוואָס זאָל מען ניט טאָרען א ביסעל קאָקעטירען מיט אירגענד וועלכע אַנדער אמונה אויסער דער אידישער און בפרט מיט אזעלכער וואָס מענ־שען פון דער אידישער ראַסע האָבען געשאַפען אין דער אידישער לאַנד ?...

און ווי גרויס איז דער ווערטאָג, אז דר. קלויזנער, איי־נער פון די אייזערנע זיילען פון דער העברעאישער ליטעראַ־טור, אַן אנהייגגער פון דער שיטה פון פרייען נאַציאָנאַליז־מוס און א תלמוד מובהק פון אחד־העם, האָט געשריבען א בוך איבער דעם גרינדער פון קריסטענטום אין וועלכען ער חויבט איהם אויף צו דער מדרגה פון די נביאי־ישראל ! ! געוויס, ווייל קלויזנער ניט אָב'שמד'ען אידען, אָבער דער פאַקט, אז א נאַציאָנאַלער שריפטשטעלער האָט געקענט שרייבען איבער דעם "אותו האיש" אין אזא טאָן, וואָס מוז אַרויסרופען צער און שאַנדע ביי אידען און צופריעדענהייט

ביי מיסיאָנערען ; דער פאקט, אז עס זאָל אזוי שטארק פעה־
לען דער חוש פון רעספעקט צום יודענטום ביי א מאן פון
די העברעאיש־נאציאָנאלע גדולים, איז א בעוויז ווי ווייט
דער דאָזיגער סאָרט נאציאָנאליזמוס איז פון יודענטום און
פון אידישען גייסט !

פיערטער פונקט : דער "פרייער נאציאָנאליזם" איז
ניט און קען ניט זיין אידיש־נאציאָנאל, ווייל ער איז אין
גאנצען ווי ער שטעהט און געהט גענומען געוואָרען ביי די
גוים. עס איז, אזוי צו זאָגען, אן אסימילאציאָנס
נאציאָנאליזמוס. דער גרונד פון אסימילאציאָן איז
צו נאָכמאכען די גוים, נעהמען ביי זיי א מאָאס און לויט
דיעזער מאָאס צושניידען דעם אידישען ראָק. און אזוי האָ־
בען געטאָן אונזערע "לאומיים". ביי גוים איז דער נאציאָ־
נאליימוס אָהן רעליגיאָן, דארף ביי אונז אויך אזוי זיין.
אונזערע "לאומיים" אַרט אפילו גאָר ניט וואָס עס איז פאַ־
ראַן אזא אונטערשיעד צווישען די אידען און די גוים אין
דיעזער פראגע, אז מען קען גאָר ניט אָפּלערנען פון איינע
אויף די אנדערע.

ביי גוים איז רעליגיאָן און נאציאָנאליזמוס בעזונדערע
זאכען, ווייל זיי שטאמען פון בעזונדערע קוועלען. דער נא־
ציאָנאליזמוס קומט פון אינעווייניג פון דער ראסע, ווערהענד
די רעליגיאָן קומט פון דרויסען. דאָס קריסטענטום איז ניט
ארויסגעקומען פון דעם נאציאָנאלען גייסט פון די פראנצוי־
זען אָדער די ענגלענדער א. ז. וו. עס איז גאָר געקומען פון
ירושלים און אטהענס ! ביי אידען אָבער איז די רעליגיאָן
אזוי ווי דער נאציאָנאליזמוס אן אינעווייניגסטע זאך, אָדער
ריכטיגער, איין זאך. דער גאָט פון דער וועלט איז ביי אידען
דער אלקי ישראל און דער העכסטער נאציאָנאלער אויס־
דרוק אין וועלכען עס איז פארוויקעלט דאָס לעבען פון אונ־
זער נאציאָן איז דער פסוק : שמע ישראל, וועלכער איז דער
גרונד־פרינציפּ פון אונזער רעליגיאָן.

ביי גוים איז די רעליגיאָן מעהר ניט ווי אן אויסגוס פון
הארצען פון דעם אינדיווידועלען מענשען צו זיין גלויבען
איבער אינדיווידועלע וועהטאָגען. ביי אידען זיינען די עיקר
תפלות אן אויסגוס פון דער נאציאָן, פון דער כנסת ישראל

צום אידישען גאָט, צו "זייער טאַטען אין הימעל" אַזוי אַז די אידישע רעליגיאָן איז אין גאַנצען נאַציאָנאַל.

ביי גוים איז די רעליגיאָן בלויז אַן אמונה, ביי אונז איז די רעליגיאָן די קראַפט וואָס רעגולירט דעם לעבען, וואָס שאַפט די נ א צ י אָ נ אַ ל ע ימים־טובים, וואָס מאַכט די נאַציאָנאַלע מנהגים, וואָס האָט געגעבען אונזערע נאַציאָנאַלע געזעצע, און אַלעס וואָס מיר פאַרמאָגען אַלס נאַציאָן קומט דירעקט פון דער רעליגיאָן.

ביי גוים בעלאַנגען פיעלע נאַציאָנען צו איין רעליגיאָן אַזוי אַז רעליגיאָן און נאַציאָנאַליזמוס מוזען זיין בעזונדערע בעגריפען, ווייל איינס קען ניט דעקען דאָס צווייטע, וועהרענד ביי אידען זיינען ניטאָ אַזעלכע וואָס זאָלען האָבען אַן אַנדער רעליגיאָן און עס איז ניטאָ קיין אַנדער נאַציאָן וואָס זאָל האַלטען דאָס יודענטום אַזוי, אַז דאָס וואָרט "איד" מיינט ביידע זאַכען. און ענדליך:

די גוי'שע נאַציאָנען האָבען אַנדערע וועגען צו היטען זייער נאַציאָנאַלען לעבען, וועהרענד די איינציגע שמירה פון אונזער נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ איז די רעליגיאָן.

הערצל, נאָרדוי, אחד־העם

די שיטה פון "נאַציאָנאַליזם אָהן יודענטום" דאַרף פאַר־נעהמען אונזער אויפמערקזאַמקייט, דערפאַר ווייל דיעזע שיטה, וועלכע איז אַזוי געפעהרליך פיר'ן יודענטום הערשט איבער דער העברעאישער ליטעראַטור, זי הערשט איבער די גייסטער פון אַ גרויסע טהייל העברעאישע אינטעליגענטען פון וועמעס רייהען עס קומען די לעהרער, די ערציהער פון אונזערע יוגענד, אין וועמעס הענד מיר גיבען אונזערע קינדער צו מאַכען פון זיי אידען; זי, די דאָזיגע שיטה, האָט זיך אַריינגע'גנב'עט אין דער ציוניסטישער בעוועגונג טראָץ דעם וואָס די בעסטע ציוניסטען, די פּאָליטישע, פון הערצל'ס חדר, און די פּראַקטישע פון ליליענבלום'ס חדר האָבען איהר ביטער בעקעמפט. מען רעדט שוין ניט פון דעם אָרטאָדאָקסישען זייט, וואָס האָבען, נאַטירליכערווייזע, איהר ערקלעהרט קריעג פון דעם ערשטען מאָמענט ווען זי איז ענטדעקט געוואָרען.

צובינדענדיג זיך צו דעם הייליגען רעיון פון ציון און צו אונזער נאַציאָנאַל־שפּראַך העברעאיש, האָט דיעזער שיטה געלונגען אָנצוכאַפּען זיך אָן די "ווינקלען פון מזבח" פון וועלכען מען וועט איהר ניט אַזוי גיך קענען פאַרטרייבען. זי האָט זיך אַרומגעוויקעלט מיט דער פאָהן פון ציון אַזוי, אַז אַנדערע מיינען, אַז זי, דיעזע אַנטי־יודענטום שיטה און דער ציוניזמוס איז איין זאַך.

אָבער, דאָס איז ניט ריכטיג. די בעוועגונג פון חבת־ציון איז געבאָרען ניט פון נאַציאָנאַליסטישע משכילים, נאָר פון יענע אידען וואָס האָבען ניט געטיילט נאַציאָנאַליזמוס פון יודענטום. ר' צבי הירש קאַלישער, ר' אליה גוטמאַכער און אַנדערע האָבען אָנגעפאַנגען די בעוועגונג פיר חבת־ציון, פונקט ווי אַלע פריהערדיגע בעוועגונגען פאַר ארץ־ישראל

אין דער אידישער געשיכטע זיינען ארויסגעקומען פון גאנצע אידען. דער נייער ישוב־ארץ־ישראל געדאנק איז א ווייטערע ענטוויקלונג פון דעם ישוב־הישן, וועלכער האט אויפגעבויט די אידישע שטעדט אין ארץ־ישראל. די חבת־ציון־בעוועגונג איז געבארען געווארען אין קדושה דירעקט פון דאס יודענטום און ניט פון דער השכלה און איהר טאכטער דער נאציאנאליזמוס־געגען־דת.

די צווייטע ציוניסטישע בעוועגונג, די פאליטישע, פון הערצל און נארדוי, האט אויך ניט געהאט קיין שום פארבינדונג מיט די דאזיגע משכילים, וואס האבען געוואלט שאפען א נאציאנאליזם אהן יודענטום. דער פאליטישער ציוניזם האט זיך ניט אבגעגעבען מיט קיין גייסטיגע פראגען, האט ניט געוואלט ברעכען קיינע אידישע טראדיציאנען און האט ניט געוואלט אראבפיהרען א פאלק פון איהר היסטארישען וועג. הערצל און נארדוי האבען געוואלט שאפען די אידישע מדינה און האבען ניט געוואלט געבען קיין נייע תורה צו אן אלטע אומה. אדרבה,ביידע ריעזען פון דער ציוניסטישער בעוועגונג האבען געהאט גרויס רעספעקט פאר'ן יודענטום. און די ארטאדאקסישע אידען האבען זיי געצאהלט צוריק מיט רעספעקט און צוטרויען.

און דאן האט דער מחוקק פון דער אדעסער תורה פארלייגט א מלחמה געגען הערצל און נארדוי, וועלכע האט זיך געצויגען יאהרען־לאנג. זיי, די דאזיגע ציון־פיהרער, וואס האבען געוואלט שאפען די אידישע מדינה און לאזען צורוה די אידישע אמונה, האבען פאר איהם, פאר אחד־העם'ן, ניט געטויגט. א ציוניסט וואס האט ניט געוואלט אבשאפען די תורה און אנשטאט איהר פראקלאמירען א נייעם יודענטום, וואס בעשטעהט בלויז פון "גייסטיגען פארמעגען" אין העבּרעאיש, איז קיין ציוניסט אין זיינע אויגען. און עס איז ניטא קיין לעבערליכערע זאך ווי אז אחד־העם האט געמאהנט ביי הערצל און נארדוי "יהדות", וועהרענד די פרומע אידען האבען ביי זיי גאר ניט געמאהנט. די ארטהאדאקסען זיינען געווען ליבעראל און האבען ניט געפאדערט פון הערצל און נארדוי און אנדערע פרייע ציוניסטען, אז זיי מוזען ווערען ארטאדאקסען, וועהרענד דער דארוויניסט אחד־העם האט

דוקא געוואָלט, אַז הערצל און נאָרדוי זאָלען גלויבען אין זיין "קולטור" און האָט ניט געוואָלט צוגעבען, אַז מען קען זיין אַ ציוניסט נאָר דערמיט וואָס מען וויל אויפבויען ארץ־ישראל. די געפעהרליכסטע פאַנאַטיקער זיינען די ראַדיקאַלע פאַנאַטיקער. ער האָט מבטל געווען דאָס יודענטום פון דער אידישער נאַציאָן, וואָס איז היילִיג אין אַ לאַנגע געשיכטע פון דורות און ער האָט ניט געקענט איבערטראָגען ווען אי־מיצער האָט מבטל געווען זיין נייע בעשעפעניש, דעם "נאַ־ציאָנאַליזמוס אָהן יודענטום", און האָט דערמיט ניט גע־וואָלט האָבען צו טאָן.

און דאָ קען מען זעהן ווי אונגערעכט עס זיינען די דאָזי־גע נאַציאָנאַליסטען־משכילים און ווי גראָב עס איז זייער האַנדלונג אין בעצוג צו דער אידישער נאַציאָן. זיי האָבען זיך דערוויטערט פון זייער פאָלק און ווילען זיך אומקעהרען צוריק. על־פי־דין דאַרפען זיי זיך אומקעהרען אין גאַנצען, אָננעהמען די דרכים און דעם סאָרט לעבען וואָס דאָס פאָלק האָט געפיהרט און פיהרט היינט אויך, זוכען טרייסט צו זייער געבראָכענעם געמיטה אין דער מאַמעס שויס, מיט איין וואָרט: אויב זיי זיינען ענטטוישט געוואָרען אין דער פרעמד און פיהלען, אַז זיי האָבען געמאַכט אַ טעות, דאַרפען זיי אָננעהמען צוריק אַלץ וואָס זיי האָבען אוועקגעוואָרפען און פאַרגעסען דעם טעות וואָס זיי האָבען געמאַכט אוועק־געהענדיג.

אָט דאָס הייסט אַן עהרליכער, אַ בראַווער צוריקקעהר. עס הייסט אויך, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקען, אַ פּאָעטישער צוריקקעהר, אריינפאַלענדיג צוריק אין דער שטימונג אין וועלכער מען איז געווען פריהער.

אויב אָבער זיי געהען צוריק אין דעם אידישען לעבען ניט אריין, נאָר זיי ווילען העלפען ציון, ווילען העלפען שאַ־פען אַ אידישע מדינה, אַ נאַציאָנאַלען צענטער — זיינען זיי אויך ווילקאָמען. קיינער וועט זיי ניט פרעגען וועגען זייערע מיינונגען, קיינער וועט זיי ניט חוקר ודורש זיין איבער זייע־רע איבערצייגונגען. האַנד ביי האַנד וועט מען מיט זיי געהן אין דער גרויסער ארבייט. די נאַציאָנאַלע ארבייט איז גרויס גענוג, אַז עס קען אריינגעהמען אַלעמען. עס וועט אפילו ניט

זיין ביי דער ארבייט קיין פארנאנדערטהיילען זיך אין פאר־טייען.

וואס זאגט איהר אבער צו אזעלכע משכילי׳שע בעלי־תשובה וואס קומען צוריק צום פאלק און שטעלען זיך ניט צופרידען דערמיט וואס מען נעהמט זיי ברידערליך אויף און מען פאדערט פון זיי קיין זאך ניט, פארקעהרט, זיי הויבען אן צו פאדערן פון פאלק, אז דאס פאלק זאל זיינע דרכים אוועקווארפען, אז דאס פאלק זאל אנדערש ווערען, הויבען־אן צו זוכען חסרונות און פארלאנגען, אז דאס פאלק זאל זיך לאזען פיהרען ווי זיי, די צוריקגעקומענע, וועלען זיי לערנען, לויט די מעטאדען וואס דיעזע בעלי־תשובה האבען געבראכט פון יענע מקומות וואו זיי זיינען אזוי ביטער ענטטוישט געווארען!

דאס וואלט געווען עהנליך צו א זוהן, וואס האט אוועקגעווארפען דער מאמען, האט איהר פארגעסען, זיך אוועקגעשלעפט איבער דער וועלט, האט נאכהער חרטה געהאט און איז געקומען אהיים צוריק און די ערשטע זאך וואס ער טוט איז צו כאפען די מעבעל און ווארפען און איבערקעהרען אלעס אין שטוב קאפויר און שרייען צו דער מאמען, אז עס געפעהלט איהם ניט איהרע גאנגען, איהרע פיהרונגען, איהר האלטען זיך! וואס וואלטען מענשען געזאגט צו אזא פרא־אדם?

און אזעלכע ״בעלי־תשובה״ ווי די לעצטע זיינען עס געווען די וואס האבען געשאפען דעם ״נאציאנאליזמוס אהן יודענטום״. זיי זיינען געקומען צוריק צו זייער פאלק מיט אנטי־יודענטום׳דיגער השכלה אין האנד, זיי זיינען געקומען מיט א בטול צו אלעס וואס איז אידיש, זיי זיינען געקומען אלס ״משכילים״ אין דער אידישער גאס און האבען זיך גלייך גענומען צום צוואווארפען און איבערקעהרען אלעס וואס זיי האבען געפונען. דאס איז ביי זיי ״פארשטיינערט״, דאס איז ניט נאך זייער געשמאק, די אידען דארפען זיך ״אויסמענשלען״ — פונקט די טענות פון די ״משכילים״ וועמעס נאכפאלגער די נאציאנאלע־משכילים זיינען.

די דאזיגע משכילים, ווען זיי זיינען געקומען צוריק און האבען זיך אנגעשלאסען אן דער חבת־ציון־בעוועגונג, זיינען

זיי אויפגענומען געוואָרען זעהר פריינדליך. ווען עס איז אָבער געבאָרען געוואָרען דער דאָזיגער נאַציאָנאַליזמוס אָהן יורענטום און מען האָט דערפיהלט, אַז דאָס וויל אונטער־גראָבען דעם יסוד אויף וועלכען די אידישע נאַציאָן שטעהט, האָט זיך אָנגעפאַנגען דער קאַמפּף. פון דער נייער תורה איז ניט נאָר ניט געבראַכט געוואָרען קיין נוצען אין דער ציוניס־טישער בעוועגונג, נאָר עס האָט געבראַכט בלויז שאַדען, ווייל ער האָט געבראַכט אַ שפּאַלטונג צווישען די חובבי ציון פאַר'ן קאָנגרעס און אַ שפּאַלטונג צווישען די ציוניסטען נאָכ'ן קאָנגרעס. דער דאָזיגער גלגול פון דער השכלה איז נאָר געווען אַ שטערונג אין דער ארבייט פאַר ארץ־ישראל.

ווי ווייט עס האָט געהערשט ליבעראַליזם אין לאַגער פון די חובבי ציון איידער די תורה פון "לאומיות" איז גע־שאַפען געוואָרען קען מען זעהן פון אחד־העם'ס ווערטער אליין איבער די האַלטונג פון די פרומע צו איהם איידער ער איז ארויסגעטרעטען מיט זיין שיטה. ער דערצעהלט אַז איידער זיין ארטיקעל "תורה שבלב" האָט זיך אָבגעדרוקט "האָט געהערשט רע־ליגיעזע טאָלעראַנץ אין דער מחנה פון די חובבי־ציון". די אָרטאָדאָקסען האָבען איהם קיינמאָל ניט פאַרגעהאַלטען פיר זיינע פרייע אידעען, האָבען זיך מיט איהם און מיט אַנדערע פרייע בעטהייליגט אין פאַרשיעדענע ארבייטען אויף דעם פעלד פון "חבת ציון", טראָץ דעם וואָס זיי, די אָרטאָדאָקסען, האָבען געוואוסט, אַז די פרייע האָבען אַנדע־רע בעגריפען און מיינונגען אפילו אויף חבת ציון אליין אויך. "ניט איינמאָל און ניט צוויי מאָל — שרייבט ער — האָב איך פאַרעפענטליכט פאַרשיעדענע ארטיקלען, וועלכע האָבען געקענט געבען גענוג שטאָף פיר פאַנאַטיקער זיי זאָלען אויף מיר ארויפפאַלען — — און פון דעסטוועגען האָב איך אפילו קיין איין מאָל ניט געהערט, אַז אונזערע רעליגיעזע חברים זאָלען מיר אויסריידען און אַז זיי זאָלען האַלטען פרייהייט אין מיינונגען אַלס אַ שטערונג אויף דעם וועג פון אונזער שותפות'דיגע ארבייט".

איך האָב געבראַכט דיעזע ווערטער, ווייל איך האַלט עס פון גרויס וויכטיגקייט. עס צייגט די טאָלעראַנץ פון דער

אָרטאָדאָקסיע, אז זי ענטזאגט זיך ניט צו ארבייטען אין הארמאָניע אין שותפות מיט די פרייע, נאָר ווען יענע געהען ניט אונטערגראָבען דעם יסוד פון יודענטום. עס ווערען היינט אויך געפיהרט מלחמות צווישען די אָרטאָדאָקסען און די אָנהייגגער פון פרייען נאציאָנאליזם, און דיזע מלחמות זיינען ניט דערפאר וואָס די אָרטאָדאָקסען ווילען פרום מאכען די פרייע, נאָר ווייל יענע ווילען מאכען א נייע תורה, די "תורה פון נאציאָנאליזמוס" געגען דער תורה פון דת.

ווענען אחד־העם און אלע אנהייגגער פון "נאציאָנאליזם אָהן יודענטום" דארף מען זאָגען די ווערטער, וועלכע ער זאָגט מיט אונרעכט געגען די פּאָליטישע ציוניסטען, וואָס האָבען ניט געוואָלט אנערקענען זיין "קולטור", ער פּסקנ'ט:

"געגען אזעלכע אידען דארפען מיר זיך בעוואפענען מיט "אונזער גאַנצען כח. ניט אום צו "אָבטיילען זיי פון דעם "פּאָלק און זאָגען צו זיי: ארויס פון דער מחנה!"—חלילה! "יעדער וואָס קומט אין דער מחנה איז אונזער ברודער, און "מען זאָגט איהם ניט: געה ארויס!— אָבער ניט יעדער "וואָס קומט אין דער מחנה לאָזט מען איהם ע ר ז אָ ל "א י ה ר פ י ה ר ע ן ו ו א ו ז י י ן ה א ר ץ "ג ל ו ס ט..."

פאר וואָס קעמפּפען אידען

מיר קעמען זיך אום צו דעם פונקט מיט וועלכען מיר האָבען דיעזע סעריע אָנגעפאַנגען.

דער נאַטירליכער וועג פאר דער מינאָריטעט איז צו ווערען אסימילירט און פארשוואונדען אין דער מאיאָריטעט. דער געפאַהר פון אונטערגאַנג שוועבט שטענדיג איבער'ן קאָפּ פון דער מינאָריטעט און זי קען זיך נאָר רעטען דורך א שטענדיגען קאַמפּף, דורך א נאַכאַנאַנדיגע אָנשטריינגונג פון אַלע קרעפטען. דאָס לעבען פון א מינאָריטעט איז אן אונ־אויפהערליכע מלחמה מיט די אומשטענדען, מיט דער סביבה. אָהן קאַמפּף איז דאָס לעבען פון דער מינאָריטעט אן אונמעגליכקייט.

אָבער, א קאַמפּף דאַרף האָבען א שטאַרקע אורזאַכע פאַרוואָס ער ווערט געפיהרט. מענשען קענען ניט שטעהן נאָכאַנאַנד אין קריעג אָהן א צוועק, אָהן אן אידעאַל פיר וועלכען עס זאָל זיך לוינען צו שלאָגען. דער צוועק אָדער דער אידעאַל פון א קאַמפּף קען אויסקומען ביי א זייטיגען, א ניט־וויכטיגער, אָבער ביי דעם וואָס קעמפּפט פאַר איהם מוז ער זיין זעהר גרויס, זעהר וויכטיג און ערהאַבען, אז ניט וועט ער אין קאַמפּף ניט געהן. ווען אימיצער בעשליסט זיך צו ליידען, דאַרף ער האָבען עפּעס גרויסעס, וואָס זאָל איהם בעצאָהלען צו בריינגען דערפאַר קרבנות.

עס איז דארום קלאָר, אז אויב די אידישע נאַציאָן זאָל ווייטער לעבען אַלס א מינאָריטעט און זאָל ווייטער אָנהאַל־טען דעם קאַמפּף מיט דער סביבה, מוז זיין א גרויסע אור־זאַכע, א גרויסער צוועק און א מעכטיגער אידיאַל פיר וועל־כען די מלחמה זאָל אָנהאַלטען. מיר פאַרשטעהען זעהר גוט וואָס עס איז געווען די אורזאַכע פאַר דעם אידישען קאַמפּף און וואָס עס איז געווען דער אידעאַל פיר וועלכען די אידישע נאַציאָן איז געשטאַנען אין שלאַכטפעלד ביז יעצט. מיר

דארפֿען עס גאָר ניט פֿארשטעהן, עס איז קלאָר געשריבען, אַז מיר "זיינען געקומען אין פייער און אין וואסער אויף די היילינקייט פון דיין נאָמען". אלע ווייסען, אַז די גרויסע אורזאַכע וואָס האָט געמאַכט די אידען פאר קעמפפער, וואָס האָט אין זיי אריינגעגעבען כח צו קוקען דעם טויט אין פנים און ניט אַנטלויפען, וואָס האָט זיי געמאַכט פיר בעלי־מלחמה געגען אַלעמען וואס ארום זיי, איז — אמונה. אמונה איז עס דער גרויסער צוועק און דער הויכער אידעאַל וואָס האָט ניט דערלאָזען, אַז דער איד זאָל זיך אונטערגעבען צו דעם איינפלוס פון דער מאַיאָריטעט. און דער כח פון אמונה איז ווירקליך די גרעסטע קראַפט וואָס די וועלט פארמאָגט, ווייל קיין גבורה קען ניט ביישטעהן געגען גלויבען. ווייל אַלע פ י ז י ש ע און מאַטעמאַטישע חשבונות פון מעהר און ווייניגער, פון שוואַכער און שטאַרקער, הערען אין גאַנ־צען אויף צו עזיסטירען, ווען עס קומט צום פונקט פון גלוי־בען, וועלכער איז אין גאַנצען אַ ג י י ס ט י ג ע ר בעגריף. איין מאמין קען זיך האַלטען געגען אַ מיליאָן אונגלוי־ביגע. דאָ ווערט אין גאַנצען פארשוואונדען די מאָס פון מינאָריטעט און מאַיאָריטעט.

אמונה בעצאָהלט אויך זעהר גוט פיר אַלע ליידען, און פיר אַלע קרבנות, וועלכע מען גיט פאר איהר. זי גיט רייכע וועלטען פון בעגייסטערונג, זי שאַפט אוצרות פון גליק, זי פערוואַנדעלט צער אין תענוג און טויט אין אייביגען לעבען, זי גיסט אַריין גבורה אין דער הארץ פון שוואַכען און זי גיט שטאַלץ און מוטה דעם פארפאָלגטען, זי גיט אַריין פאַראַכ־טונג אין דעם בליק פון מערטירער צו די וואָס פייניגען איהם. דער בעל־אמונה איז דער אויבער־מענש, וואָס שוועבט ווייט העכער איבער די קעפ פון זיינע שונאים, ער טרינקט פון דעם אייביגען קוואַל פון נשמה־שמחה. עס געהט דער איד מיט דער שווערער משא פון יסורים און רדיפות אויפ'ן פלייצע און פון זיין טיעפען הארצען רייסט זיך אַרויס אַ דאַנק צו גאָט, דעם באַשעפער פון אַלע וועלטען, און ער זאָגט: "אַ אייביגע ליעבע האָסטו ליעב דיין פאָלק דער הויז פון ישראל, תורה און מצוות, געזעצע און משפטים האָסטו אונז געלערנט, און דערפאַר — — — פרעהען מיר זיך מיט

די ווערטער פון דיין תורה און מיט דיינע מצוות אויף איביג"...

אט דאס איז די אורזאכע פיר וועלכע די אידישע מינאָריטעט האט געקעמפפט, אט דאס איז געווען די סיבה, דער צוועק און דער אידעאל, וואס האט געהאלטען דעם אידען שטענדיג אויפ'ן שלאכטפעלד גרייט צו מלחמה, עס איז געווען פיר וואס זיך צו שלאָגען. צו קעמפפען פיר דעם ריינ־סטען אמת, וועלכען גאט אליין האט ענטפלעקט, צו ווערען אויסגעקליבען פון דעם וועלט־באשעפער, איין פאלק פון אלע אומות, צו ווערען געהייליגט דורך זיינע געבאָט, אן ערוועהלטע משפחה פון דער גאנצער מענשהייט, צו לעבען און פיהרען זיך לויט די ערהאבענסטע פעראָרדנונגען וואס שטאמען פון גאט אליין — דאס איז אזא געוואלדיגע אנ־שויאונג פיר וועלכע אלע קעמפפע זיינען לייכט און קליין!

וואס זיינען אבער פאראן אנדערע אורזאכען פיר וועלכע די אידישע מינאָריטעט זאל קעמפפען אין דער צוקונפט, אויב ניט די רעליגיאָן? קיינער קען ניט זאגען, אז די אי־דישע נאציאָן וועט קעמפפען נאר דערפאר, אום צו בלייבען א נאציאָן. דאס וואלט געווען אלץ איינס ווי אז איינער וואלט זאגען: די מינאָריטעט וועט קעמפפען פיר דעם גרוי־סען אידעאל צו בלייבען א מינאָריטעט!... אדער ווי אז אימיצער זאל זאגען: אט דיעזער מענש פאָהרט אהין, אום כדי צו פאָהרען אהין... אדער נאך ריכטיגער: עס איז אלץ איינס ווי אז איינער זאל זאגען: אט דיעזער מענש, אדער דיעזע גרופע מענשען ליידען און אפפערן אום צו ליידען און אפפערן... דאס הייסט, אז אידען זאלען קעמפפען און אפ־פערן אהן אן אורזאכע, וועלכעס איז א זאך פון אונמעגליכ־קייט.

אפשר וועט די אידישע נאציאָן אנפיהרען ווייטער דעם קאמפף געגען דער גוי'שער מאיאָריטעט צוליעב העברעאיש, דאס הייסט, אז א פאלק זאל אנשטרענגען אלע זיינע כחות צו מלחמה האלטען מיט דער סביבה צוליעב א שפראך? דאס איז א זאך וועלכע מען קען ניט ערווארטען. קיינמאל קען א לשון ניט פערוואנדעלט ווערען אין אזא הייליגטום, אז א פאלק זאל אין דעם קאנצענטרירען דעם גאנצען לעבען

און זאָל זיין גרייט פאַר איהם פיהרען אייביגע מלחמות און זיין אָבגעזונדערט פון דער ארומיגער סביבה, איבערהויפּט ווען דאָס פאָלק רעדט אויף אַן אַנדער שפּראַך, אויף דער שפּראַך פון לאַנד, און זיין נאַציאָנאַלער לשון איז ניט מעהר ווי די שפּראַך פון בוך.

עס איז אמת, אַז ביי אידען איז די נאַציאָנאַל־שפּראַך הייליג ("לשון קודש"), אָבער די קדושה ליגט ניט אין דעם לשון, ניט אין די ווערטער, נאָר אין דער תורה, אין דער אמונה, וועלכע איז אין דער שפּראַך איינגעוויקעלט. נעהמט ארויס פון דער שפּראַך דעם אינהאַלט און זי ווערט אויס הייליג. עס איז איבריג צו זאָגען, אַז אַ שפּראַך אַליין קען ניט צופלאַקערן די פאַנטאַזיע, קען ניט וואַרעמען די האַרץ צו גרויסע טהאַטען, קען ניט ווערען קיין איבערצייגונג פיר וועלכעם מען זאָל ארויסטרעטען אין קאַמפּף. אַ שפּראַך איז וויכטיג אין נאַציאָנאַלען לעבען ווען זי טרעט־ארויס אַלס די טרעגערין פון דער אידעע פון שטאַאַט, ווען עס איז אין איהר איינגעוויקעלט לאַנד און מלוכה אָדער, ווי אין דעם פאַל פון אידען, ווען עס איז אין איהר איינגעוויקעלט אמונה און תורה, דאָס הייסט, אַז די וויכטיגקייט פון דער שפּראַך איז קיינמאָל ניט אין זיך אַליין, נאָר אין דעם וואָס זי איז פאַרבונדען מיט אַנדערע וויכטיגע קרעפטען אין נאַציאָנאַלען לעבען. אין ארץ־ישראל איז העברעאיש אַ ריעזיגע קראַפט, ווייל זי איז די פאָרם אין וועלכער דער אידישער נאַציאָנאַלער לעבען ווערט אויסגעדריקט. דאָרטען איז עס ענג פאַרבונדען מיט דעם בעגריף: מדינה, לאַנד, פּאָליטיק, און אַלע זאַכען וואָס געהען מיט אַ נאַציאָנאַלען לעבען. אָבער, מירריידען פון גלות, וואו עס וועט וואָהנען די גרעסטע טהייל פון דער אידישער נאַציאָן, אפילו נאכדעם ווי אונזער נאַציאָנאַלע היים וועט ווערען פאָלשטענדיג פאַרטיג.

מיר האָבען יעצט אין גלות פיעלע העברעער, וואָס העב־רעאיש איז ביי זיי אַ גרויסע קדושה אין וועלכער זיי זוכען צו געפינען אַ גאַנצען און פולען לעבען. אָבער זייער צוגע־בונדענקייט צו העברעאיש קומט מעהרסטענס דערפון וואָס זיי האָבען זיך אַליין געהאָדעוועט אין פרומע אידישע היי־זער, וואו לשון־קודש איז הייליג מיט אַ רעליגיעזע קדושה.

פאַר דיעזע העברעער האָט די שפּראַך נאָך די וואַרימקייט וואָס דער דת האָט דאָרטען אריינגעלייגט. און דאָס לערנען העברעאיש קומט נאָך אַלץ דערפון וואָס עס זיינען פאַראַן עלטערן, וועלכע שיקען זייערע קינדער לערנען ניט צוליעב דער שפּראַך, נאָר צוליעב אידישקייט. לשון־קודש ווערט אויפגעהאַלטען צוליב דעם יודענטום, אָבער קיינמאָל קען קיין "יודענטום" ניט געשאַפען ווערען אויף דעם גרונד פון העברעאיש. העברעאיש האָט אַ צוקונפט נאָר אויף אַזוי וויט ווי עס וועלען זיין אידען, וואָס וועלען דאַוונען, געהן אין שוהל הערען קריאת התורה, און וואָס וועלען לערנען לשון־קודש'דיגע ספרים, דאָרטען וואו דיעזעס וועט ניט זיין, וועט קיין העברעאיש זיין. עס איז דארום אויסערהאַלב פון אירגענד וועלכע מעגליכקייט, אַז די אידישע מינאָריטעט וועט האַלטען פאַר וויכטיג צו לעבען אַ נאַציאָנאַלען לעבען צוליעב דער העברעאישער שפּראַך.

אפשר וועט די נאַציאָנאַלע היים פון ארץ ישראל ווירקען אַזוי פיעל, אַז די אידישע מינאָריטעטען אין אַלע לענדער זאָלען געפינען אין דעם אַן אורזאַכע פאַר זייער אָנהאַלטען אַ נאַציאָנאַלען אידישען לעבען אין די גלות־לענדער? דיעזע האָפנונג איז אַזוי שוואַך, ווי עס איז שוואַך די האָפנונג, אַז העברעאיש וועט געבען די קרעפטען וואָס עס זיינען נויטיג אום צו לעבען אלס בעזונדער נאַציאָן אין די לענדער וואו מיר וואָהנען.

די אידישע נאַציאָנאַלע היים אין ארץ־ישראל וועט קיין מאָל ניט קענען האָבען אַזא מאַכט אויף די אידען פון גלות, אַז זיי זאָלען דאָ אין די פרעמדע לענדער לעבען אַ נאַציאָנאַלען לעבען, נאָר דערפאַר וואָס דאָרטען, אין ארץ־ישראל, האָבען אידען אַ בעזונדער מדינה. עס איז פאַראַן אַ גרויסע סברה, אַז ווען די אידישע נאַציאָנאַלע היים וועט זיין פאַרטיג, וועלען די אסימילאַטאָרען נאָך גיכער זוכען צו אָבלייקענען זייער שייכות מיט דעם אידישען נאַציאָנאַליזמוס, אום פון זיך אָראָבוואַרפען דעם חשד, אַז זיי זיינען ניט קיין פולע בירגער דערפאַר וואָס זיי האָבען אַ פאַרבינדונג מיט אַ פרעמדען שטאַאט... זיי, די אסימילאַטאָרען, וועלען דאַן שרייען, אַז אַ אידישער נאַציאָנאַליסט קען נאָר זיין דער וואָס

איז א בירגער פון ארץ־ישראל, די לאנד פון דער אידישער נאציאָן, אָבער ניט א איד פון אמעריקא, פון ענגלאנד א. ז. וו.

דאָס איז אין בעצוג צו די אסימילאטאָרען, וואָס אנבע־לאנג צום פאָלק איז אָבוואָהל עס איז קיין צווייפעל, אז דער פאקט וואָס אין ארץ־ישראל וועלען אידען האָבען א מדינה, וועט זיין א גרויסע הילף צום אידישען נאציאָנאלען געפיהל אין גלות, וועט אָבער דאָס אליין ניט זיין קיין גענוגענדע אורזאכע פארוואָס די אידישע מינאָריטעט זאָל זיך האלטען בעזונדער און זאָל לעבען אן אייגענעם לעבען, אויב עס וועט ניט זיין די הויפט־טרייב־קראפט, די רעליגיעזע, וועלכע איז די אורזאכע פון דער אידישער עקזיסטענץ צווישען די פעל־קער. אין דער צייט פון דער ענדע פון צווייטען בית המקדש האָבען אידען אויך געלעבט אין פארשיעדענע לענדער און זייער הויפט־צובונד צו ארץ־ישראל איז געווען דער רעלי־גיעזער צענטר, דער בית־המקדש, צו וועלכען יעדער איד האָט געמוזט שיקען זיינע יעהרליכע טעקסעס וועלכער פלעגט אויפגעמאָנט ווערען מעהר רעגולער ווי די סטייט־טעקסעס. (מאָמזען: ״געשיכטע פון רוימישע פראָווינצען״).

עס איז אלזאָ קלאָר, אז ניט העברעאיש, טראָץ איהר גרויסע בעדייטונג פיר נאציאָנאלען לעבען, און ניט די בע־וועגונג צו בויען ציון, טראָץ די ריעזיגע כחות וואָס די שטרעבונג צו ציון ענטהאלט פאר דאָס לעבען פון פאָלק, און אפילו ניט די אויפגעבויטע ציון קענען זיין גענוג אור־זאכען וואָס זאָלען געבען די אידען פון די גלות־לענדער קראפט אום צו שטעהן אין קאמפף פיר דאָס לעבען פון דער אידישער מינאָריטעט. די קראפט קען נאָר קומען ווען די יעזע אלע זאכען זיינען צוזאמענגעבונדען מיט א גאנצען יודענ־טום.

אונזערע וואפען אין אייביגען קאמפף

מיר זיינען געקומען צום בעשלוס, אז א קליינער הייפעל מענשען וואס וואהנט צווישען א גרויסע פרעמדע קערפער־שאפט — א מינאריטעט אין א מאיאריטעט — קען אנדערש ניט אנציהען זיין עקזיסטענץ סיידען ער האט א גרויסען אידעאל צוליב וועלכען ער זאל האבען מוטה נאכאנאנד צו קעמפפען געגען דער סביבה, וואס וויל איהם פארשלינגען. דיעזער גרויסער אידעאל איז פאר אידען: די רעליגיאן.

אבער אפילו א גרויסער אידעאל איז ניט גענוג, אויב עס זאלען ניט זיין קיינע מיטלען דורך וועלכע דאס פאלק, אדער די מינאריטעט זאל קענען אויפהאלטען זיין בעזונדער עקזיסטענץ. אין א מלחמה איז ניט נאר נויטיג צו האבען אן אורזאכע צוליעב וועלכע מען וויל קעמפפען, מען דארף אויך האבען וואפען. אהן וואפען קען מען קיין קריעג ניט פיהרען, ווי גרויס עס זאל ניט זיין דער חשק צו קריעג. די וואפען זיינען די מיטלען דורך וועלכע דער קאמפף ווערט געפיהרט נאכדעם ווי א פאלק באשליעסט אין קריעג צו געהן.

וואס זיינען די וואפען פון דעם קליינעם הייפעל מיט וועלכע ער וועהרט זיך געגען דער גרויסער געזעלשאפט וואס וויל איהם פארשלינגען? וועלכע זיינען עס די כלי־זיין פון דער מינאריטעט וואס קענען איהר פיהרען צו אן ערפאלג אין דעם שווערען קאמפף? מיר וועלען באלד ארומריידען די פארשיעדענע סארטען כלי־זין, וועלכע די אידען האבען גענוצט. פריהער אבער פון אלעם מוז מען פעסטשטעלען דעם כלל, אז אלע וואפען מוזען האבען דעם אלגעמיינעם צוועק צו אבטהיילען די מינאריטעט פון דער מאיארי־טעט, צו מאכען א וואנד צווישען די קליינע הייפעל און די גרויסע מחנה, א וואנד וואס זאל דיענען ווי א דאם, וועלכער

בעשיצט די איינוואוהנער פון די פלאכע געגענדען אין ניע־דערלאנד, אז דער ים זאל זיי ניט פערפלייצען. די מינארי־טעט דארף, מוז האבען אזא וואנד, אום די כוואליעס פון דער אימער דראהענדער אסימילאציאן זאלען אויף איהר ניט ארויפגעהן.

דער שוץ פון דער מינאריטעט איז אין דעם, וואס זי איז א נ ד ע ר ש פון דער מאיאריטעט, אין דעם וואס איהרע מיטגליעדער פיהלען, וויסען און קענען ניט פאר־געסען, אז זיי זיינען אנדערש. דאס בעוואוסטזיין וואס עס ליעגט ביי די מיטגליעדער פון דער מינאריטעט, אז זיי זיי־נען אנדערש, אז עס זיינען פאראן פיעלע זאכען אין וועלכע זיי זיינען אבגעטהיילט פון דער געזעלשאפט אין וועלכער זיי וואהנען — דיעזער בעוואוסטזיין לאזט זיי ניט צו אויסמישען זיך מיט זייערע שכנים, ער איז דער שומר וואס היט דאס לעבען פון דער מינאריטעט.

ווארום, אויב די מיטגליעדער פון דער מינאריטעט זיי־נען ניט אנדערש ווי די פון דער מאיאריטעט, אויב עס איז ניטא קיין וואנד, וואס טהיילט זיי אב, אויב דער לעבען אין דער מינאריטעט איז גלייך מיט דעם לעבען אין דער מאיא־ריטעט, וועט מען סוף־כל־סוף ניט קענען אבהאלטען די מיט־גליעדער פון דעם קליינעם הייפעל, אז זיי זאלען ניט אריבער אין דער גרויסער מחנה, עס פאלט דאן אוועק דער **גרונד** אויף וועלכען עס שטעהט דאס לעבען פון דער מינאריטעט אלס א בעזונדער קערפערשאפט.

די גרויסע פיהרער פון דער אידישער נאציאן האבען עס פארשטאנען. קיינער האט ניט אזוי גוט ווי זיי דורכגענומען די געזעצע פון דער געזעלשאפט, און קיינער האט ניט אזוי טיעף ווי זיי אריינגעדרונגען אין דער מענשליכער פסיכא־לאגיע. זיי האבען געוואוסט, אז ווען די אידישע נאציאן איז צושפרייט געווארען איבער דער גאנצער וועלט, אז די גרוי־סע אידעאלען פון דער אידישער אמונה זיינען ניט גענוג אום צו היטען דאס לעבען פון אידישען פאלק, און זיי הא־בען זיך דארום גענומען צו פארשטארקען די וואפען מיט וועלכע די אידען זאלען קענען קעמפפען געגען די כוואליעס פון אסימילאציאן, האבען זיך גענומען שארפער מאכען

דאס אנדערש זיין צווישען דעם אידען און די אנדערע פעלקער.

דאס אידישע לעבען איז געווען אנדערש ווי דער גוי'שער, נאך איידער די פאלשטענדיגע פארשפרייטונג פון אידען איז פארגעקומען. די מצוות זיינען די וואנד וואס האט אבגעטהיילט דעם נאציאנאלען אידישען לעבען פון דעם גוי'שען לעבען. די אידישע געמיינדען וואס האבען געלעבט אין פארשיעדענע לענדער אויסערהאלב פון ארץ־ישראל נאך פאר'ן חורבן בית־המקדש, האבען דורך דיעזע אבטהיילונג צווישען איד און גוי געקענט פיהרען א בעזונדערע געמיינדע לויט זייערע אייגענע תורה און לויט זייערע אייגענע דרכים. אבער ווען די צושפרייטונג פון אידען איז געווארען פאלשטענדיג, האבען די וויטזעהענדע פיהרער פון דער אידישער נאציאן געפונען, אז די אונטערשיעדע צווישען איד און ניט־איד דארפען זיין נאך גרעסערע און שטארקערע, און זיי האבען געמאכט די גזירות, אז א איד זאל ניט עסען קיין גוי'שע ברויט, קיין גוי'שע אויל און קיין גוי'שע וויין. די גמרא ערקלעהרט, אויף איהר שטייגער, קלאר דעם צוועק פון די גזרות. די ערקלעהרונג צייגט אונז דעם טיעפען פאליטישען בליק וואס די תלמודיסטען האבען געהאט אויף די צוקונפט פון דער אידישער נאציאן. און ווי גוט זיי האבען פארשטאנען די פסיכאלאגישע יסודות פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען. לויט דער גמרא'ס ערקלעהרונג איז, אויב מען עסט ברויט מיט דעם גוי צוזאמען, עסט מען נאכהער זיינע בוימאויל, מען טרינקט נאכהער זיין וויין און נאכהער נעהמט מען גוי'שע ווייבער, (געמישטע הייראטהען איז דער לעצטער שטאפעל פון אסימילאציאן פאר שמד) און נאכהער קומט שוין פאלשטענדיגער שמד. זיי האבען געוואוסט דעם שווערען קאמפף וואס א מינאריטעט האט דורכצומאכען אום צו בלייבען לעבען. די אידישע געשיכטע האט געוויזען, אז זייער שטאאטסמאנשאפט איז געווען א ריכטיגע.

די אידישע מצוות זיינען די פעסטונג וואס רינגעלט ארום דאס אידישע לעבען. דאס איז די וואנד הינטער וועלכער מיר האבען זיך בעשיצט טויזענדער יאהרען און וועלכע

האט אונז געהיט פון אונטערגאנג. דורך די מצוות פיהלען מיר נאכאנאנד, אז מיר זיינען אידען, און מיט זיי בעקעמפ־פען מיר אלע געפאהרען פון דער אסימילאציאן. די מצוות — און קיין אנדער זאך ווי די מצוות — מאכען אונז פיר א בעזונדער פאלק, וואס לעבט א בעזונדער לעבען. יעדע מצוה איז א בעזונדער וואפע און איז א טהייל פון אונזער נאציא־נאלע כלי־זין מיט וועלכע מיר ציהען אין שלאכטפעלד פיר דאס לעבען פון אונזער פאלק.

שבת איז א ריעזיגע פעסטונג, וואס שיצט דעם הויפט־ארייגאנג פון דער אידישער מחנה. דער שבת פארשטעלט די וועג פיר אלע פערזוכען פון דער אסימילאציאן צו אריינ־רייסען זיך אין דעם אידישען לאגער. אזוי לאנג ווי דיעזע פעסטונג שטעהט, קען "קיין שונא ניט אריין אין די טויע־רען פון ירושלים", עס הייסט, אין די טויערען פון דעם אי־דישען נאציאנאלען לעבען. ווען דער איד רוהט אבער זונטאג, צוזאמען מיט דעם גוי, און שבת ארבייט דער איד גלייך מיט דעם ניט־איד, איז דער ד א ם אויפגעבראכען און די וואסער פון ים, די אסימילאציאנס־כוואליעס רייסען זיך ברייט אריין אין דער אידישער גאס. א מינאריטי וואס פאר־לירט איהר הויפט־אונטערשיעד צווישען זיך און דער מאיא־ריטעט, פארלירט דערמיט דעם הויפט זייל אויף וועלכעס איהר לעבען איז אנגעשפארט. איך רעד דא ניט וועגען שבת אלס דעם אוצר פון אלע רעליגיעזע אידעאלען, איך רייד דא ניט פון שבת אלס די הויפט־קוועלע פון פאעטישע בעגייסטערונג, איך רייד דא ניט פון שבת אלס דער צענטר פון אלע אידישע כחות־הנפש, איך רייד דא ניט פון שבת אלס די גרעסטע גייסטיגע שאפונג וואס עס איז פאראן אויף אונזער ערד־קוגעל, איך רייד דא ניט פון דעם שבת אלס די זונן וואס בעלייכט דעם גאנצען אידישען לעבען. איך האב זיך דא נאר אבגעשטעלט אויף שבת אלס איינע פון די מעכ־טיגסטע וואפען מיט וועלכע די אידען האבען בעזיעגט זייערע שונאים און דורך וועלכע די אידישע נאציאן איז גערעטעט געווארען פון אונטערגאנג.

א צווייטע פעסטונג איז כשרות. כל־זמן דער אידישער טיש איז אנדערש ווי דער גוי׳שער, איז פאראן א שארפער

גרענעץ צווישען איד און ניט־איד, דאס איז דער נאציאנא־לער גרענעץ, וואס ציהט זיך אין דער לייגג אויף דעם גאנצען ערד־קוגעל און טהיילט אב די "געצעלטען פון יעקב" פון אנדערע געצעלטען. דאס איז די נאציאנאלע פלאג. דער איד וואס עסט קיין טרפה, טראגט הויך איבער זיין קאפ די נא־ציאנאלע פאהן און ער שיצט דערמיט די עקזיסטענץ פון זיין אומה. דערמיט וואס ער עסט ניט פון גוי'שען טיש, שיצט ער די וואנד, די הייליגע וואנד פון אבטהיילונג צווי־שען אונזער נאציאן און אנדערע. האט א איד די פראגע פון כשר־טרפה פארוואָרפען, האט ער פארווארפען א שטיק־כלי־זין מיט וועלכע די אידישע נאציאן בעשיצט זיך פון טויט, ער האט געמאכט א לאך אין דער נאציאנאלער פעס־טונג פון ישראל, עס איז ריכטיג ווי איינער וואס שטעהט אין קאמפף און ער נעהמט און ברעכט־איבער זיין שווערד אין צווייען און בלייבט הילפלאז. דיזעלבע קיך פאר איד און גוי, מיינט דיזעלבע משפחה, געמישטע עסען איז ניט וויים פון געמישטע הייראטען און פאלשטענדיגע אסימילא־ציאן. און וואס וויינינער א איד פיהלט דעם גרענעץ צווי־שעןביידע וועלטען, די אידישע און די ניט־אידישע, אלץ נעהנטער איז ער צום אונטערגאנג אלס איד. א נאציאן בע־שטעהט נאר פון איינצעלנע מענשען און ווען דער איינצעל־נער איד פארלירט זיין אידישע גרונד, האט די נאציאן ניט מעהר זיך אויף וואס צו האלטען. און אזוי איז מיט אנדערע מצוות אין וועלכע דאס נאציאנאלע אידישע לעבען איז איינגעוויקעלט.

מאקס נארדוי, מיט זיין שארפקייט צו שאפען אויסדרי־קע, האט אנגערופען דער ארטאדאקסי : "דאס געפאנצערטע יודענטום". קיין מעהר טרעפענדער אויסדרוק קען ניט זיין. דער ארטאדאקסישער איד קעמפפט דעם נאציאנאלען קאמפף פון דאס אידישע פאלק אין פולע בעוואפנונג. ער איז געפאנצערט פון קאפ ביז די פיס און איז אימער "אין אקציאן". ער קעמפפט אין אונזער נאציאנאלער קריעג אין דער פריה, בייטאג און אין אבענד, וואו ער געהט און וואו ער שטעהט, ביין טיש און אין גאס. און וואס ווייטער אימי־צער רוקט זיך אב פון דער ארטאדאקסי, אלץ מעהר און

מעהר ענטוואַפּענט ער זיך און אַלץ ווייניגער איז ער נאַציאָ־נאַלער איד, און אַלץ ווייניגער האָט ער רעכט זיך מיט דעם נאָמען אָנצורופען. ווארום, עס מוז איין מאָל פאַר אַלע מאָל זיין קלאָר, אַז אַ נאַציאָנאַלער איד הייסט אַ איד וואָס קעמפּפט פאַר דאָס לעבען פון דער נאַציאָן מיט די נאַציאָ־נאַלע וואַפען, וועלכע זיינען די איינציגע וואָס קענען אונז אויפהאַלטען אין לעבען. אַ נאַציאָנאַלער איד קען ניט היי־סען דעריעניגער וואָס האָט זיך ענטוואָפענט און לאָזט דער־מיט דעם שונא אריינדרינגען אין לאַגער.

אין אמת'ען האָבען די נאַציאָנאַליסטען געדאַרפט זיין די גרעסטע פּראָפּאַגאַנדיסטען און אַגיטאַטאָרס פיר מצוות המעשיות. זיי האָבען דאָך אָהנע צווייפעל ליעב די אידישע נאַציאָן און וואָלטען וועלען זיין אייביגע עקזיסטענץ און זיי קענען דאָך ניט לייקענען, אַז דאָס היטען פון אידישקייט איז אַ געוואַלדיגער כח צו אויפהאַלטען דאָס לעבען פון פאָלק, אַ נאַציאָנאַליסט וואָלט געדאַרפט האָבען דעם טיעפסטען צער און דעם שאַרפסטען וועהטאָג, ווען ער זעהט ווי מען פאַרשוועכט די מצוות המעשיות, ער האָט בעדאַרפט פיהלען און טראַכטען: וועה איז צו אונז! אָט נעהמען אידען און צוברעכען מיט זייערע אייגענע הענד אונזערע פיילען, אונ־זערע שפּיזען, אונזערע שוץ־מיטלען מיט וועלכע מיר בע־שיצען זיך פון אסימילאַציאָן! זיי גראָבען־אונטער אונזער נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ! אַזוי האָבען די נאַציאָנאַליסטען געדאַרפט פיהלען, אויב זיי זאָלען ריכטיגע נאַציאָנאַליסטען זיין. ווער רעדט, אַז זיי, די נאַציאָנאַליסטען, זאָלען אַליין מאַכען אַזאַ אַנטי־נאַציאָנאַלע דעמאָנסטראַציאָן, ווי למשל, געהן בצבור צו אַ טרפה'ן טיש, האָט געדאַרפט זיין אַזאַ אונ־מעגליכקייט, ווי אַז איינער זאָל אונטערצינדען די הויז אין וועלכער ער געהט שלאָפען.

אַן אמת'ער נאַציאָנאַליסט איז געווען דער פערפאַסער פון פאָלגענדען וואונדערליכען מדרש:

"עס איז גלייך צו איינעם וואָס איז אריינגעפאַלען אין
"וואַסער, האָט דער קאַפּיטאַן איהם דערלאַנגט אַ שטריק
"און האָט צו איהם געזאָגט: נעהם אָן פעסט דיעזען שטריק
"אין דיין האַנד און לאָז איהם ניט אָב, ווארום אויב דו

"וועסט איהם אַבלאָזען, [illegible]סטו ניט מעהר. אזוי האָט גאָט "געזאָגט צו די אידען: ב[illegible] זמן איהר זייט אָנגעבונדען צו "די מצוות, זייט איהר י[illegible]ר מיט'ן לעבען". (במדבר ר' פ' ט"ז).

ניין! אונזערע נאַציאָנאַליסטען זיינען קיין נאַציאָנאַ־ליסטען ניט. די אמת'ע נאַציאָנאַליסטען, די איינציגע וואָס האָבען אַ רעכט דיזען נאָמען צו טראָגען, זיינען די אידען וואָס היטען אידישקייט!

דובנאָוו וויל מען זאָל מאַכען נייע ״מצוות״

אַז די אידישע נאַציאָן קען ניט לעבען אָהן מצוות — זיינען מודה אפילו די טעאָרעטיקער פון נאַציאָנאַליזמוס. נאָר וואָס דען? זיי שלאָגען־פאָר צו מאַפען נייע מצוות אנ־שטאָט די אַלטע. דער פאָרשלאָג צו מאַכען נייע מצוות איז געמאַכט געוואָרען פון ד ו ב נ א ו ו ׳ ן דירעקט און פון אחד־העם׳ן אינדירעקט, אָבער גענוג קלאָר.

איידער מיר ברייגען דובנאָוו׳ס פאָרשלאָג צו מאַכען נייע מצוות, איז ווערטה זיך אָבצושטעלען אויף דער שיטה וואָס דובנאָוו האָט געשאַפען אין נאַציאָנאַליזמוס. וואָרום דובנאָוו איז, אַזוי ווי אחד־העם, אַ טאַטע פון אַ שיטה אין נאַציאָנאַליזמוס, ער איז אויך אַ ״רבי״ און אַ מחוקק און האָט בעשאַפען אַ ״נייעם יודענטום״ אנשטאָט דעם אַלטען. אָבער אַן אַנדערן ווי אחד־העם׳ס.

ווערענד אחד־העם האָט געבויט זיין נאַציאָנאַליזמוס אויף העברעאיש און די שטרעבונג צו אויפבויען ארץ־ישראל אַלס נאַציאָנאַלען צענטער, איז ביי דובנאָוו׳ן העברעאיש ניט אַזא וויכטיגער יסוד, אידיש איז ביי איהם אויך אַ נאַציאָ־נאַל־שפּראַך אַזוי ווי העברעאיש, און ביי זיינע תלמידים איז אידיש ד י נאַציאָנאַל־שפּראַך, און וואָס אַנבעלאַנגט צו דער שטרעבונג צו ציון, וועלכע איז ביי אחד־העם דער עיקר פון אַלע עיקרים, איז ביי דובנאָוו׳ן פאַראַן אויף דעם פּלאַץ אַן אַנדער שטרעבונג: ד י א ו י ט א נ א מ י ע א י ן ד י ג ל ו ת ־ ל ע נ ד ע ר. ער גלויבט, אַז אויב די אידי־שע מינאָריטעטען אין פאַרשיעדענע לענדער וועלען קריגען אייגענע אויטאָנאָמיע. וועט עס זיין גענוג צו אויפהאַלטען די אידישע נאַציאָן ז״ין לעבען. דער אידישער עקזיסטענץ, האַלט דובנאָוו, איז .עווען געזיכערט אין גלות דורך ״אויִ־טאָנאָמיזמוס״, דאָס הייסט: ״דורך שטעהן אין דעם אייגע־נעם רשות און א ״טרעבונג צו אַן אינערליכע נאַציאָנאַלע

פרייהייט", זיך אַנטהייל׳ענדיג פון דער סביבה דורך אַן אייגענע אינערליכע הנהגה און דורך די אַבהיטונג פון דעם אייגענעם קולטורעל׳ען פאַרמעגען". מיט איין וואָרט: ווען די אידישע געמיינדען וועל׳ען האָבען די פּאָליטישע רעכטע פיר זייער אויטאָנאָמישע פרייהייט, וועט אַלעס זיין גוט און די אידישע נאַציאָן וועט אַרויס פון געפאַהר.

דאָס איז דער אינהאַלט פון דובנאָוו׳ס נאַציאָנאַליזמוס. אחד־העם׳ס נאַציאָנאַליזמוס איז אַ נאַציאָנאַליזמוס אָהן רעליגיאָן און דובנאָוו׳ס איז אַ נאַציאָנאַליזמוס אָהן רעלי־גיאָן, און דערצו אָהן העברעאיש און אָהן ארץ־ישראל! נאָכדעם ווי מיר האָבען בעהאַנדעלט דעם ענין פון נאַציאָ־נאַליזמוס אָהן רעליגיאָן, נאָר מיט העברעאיש און ארץ־ישראל און געוויזען זיין גרונדלאָזיגקייט, זיין אונמעגליכ־קייט און זיין ליידיגקייט, איז איבריג צו ריידען וועגען אַזאַ סאָרט נאַציאָנאַליזמוס, וואָס האָט נאָך פאַרוואָרפען אונזער הייליגע נאַציאָנאַלע שפּראַך אויך אין וועלכע דאָס לעבען פון אונזער נאַציאָן איז איינגעוויקעלט און וואָס איז "נייט־ראַל" צו ציון די האַרץ פון דער אידישער אומה.

אויטאָנאָמיע פון אידישע געמיינדען איז געוויס אַ גוטע זאַך. אָבער דאָס רעטעט ניט דובנאָוו׳ס נאַציאָנאַליזם פון צו זיין דברים בטלים. העברעאיש און די שטרעבונג צו ארץ־ישראל זיינען אודאי און אַ ודאי גרויסע זאַכען, אָבער קיין יודענטום זיינען זיי ניט, ווען זיי געהן אָהן אידישקייט און ממילא זיינען זיי שוין קיין נאַציאָנאַליזמוס אויך ניט. די צרה איז מיט די אַלע סאָרטען "נאַציאָנאַליסמוסען" וואָס זיי נעהמען אַרויס איין זאַך פון דעם אידישען נאַציאָנאַלען פאַרמעגען און מיינען, אַז זיי האָבען שוין אַלעס, ווערענד אין אמת׳ן האָט יעדער זאַך איהר בעדייטונג נאָר ווען עס קומט צוזאַמען מיט דאָס גאַנצע יודענטום. אַזוי ווי די שרייפלאַך פון אַ מאַשין, וועלכע פאַרלירען זייער ווערטה און ברייננגען ניט זייערע נוצען, ווען זיי זיינען בעזונדער, אַרויסגענומען פון דער מאַשין. די גבורה פון אַלטען יודענ־טום בעשטעהט אין דעם וואָס עס איז אַ גאַנצע מאַשין און אַלע שרייפלאַך אַרבייטען צוזאַמען פיר דעמזעלבען צוועק.

מיר קעהרען זיך אום צו דעם פּונקט, אַז די טעאָרעטי־

קער פון נאַציאָנאַליזמוס זעהן אליין איין, אז אַהן מצוות הייגנט דאָס אידישע לעבען אין דער לופטען און אז דער־פאַר וואַלטען זיי וועלען מאכען נייע מצוות. דובנאָוו זאָגט:

״אויב אונזער גלויבען אין דעם עקזיסטענץ פון יודענ־
״טום איז ניט קיין נאַרישער איינשמועס, נאָר אן אי־
״בערצייגונג, וואָס קומט דורך די אויספאָרשונג פון אלע
״אורזאַכען און רעזולטאַטען פון אונזער געשיכטע: — —
״דאַן איז ז׳ער דאָזיגער גלויבען פאַרבונדען אין טהאַטען,
״אין מצוות מעשיות, אָבוואָהל ניט די מצוות פון שלחן־ערוך.
״דער גרונד פון די נאַציאָנאַלע מצוות זיינען: אַ שטענדי־
״גער קאַמפף: פיר די אויטאָנאָמיע פון די קהלות: — —
״פיר אַ נאַציאָנאַלע ערציהונג ביי די עלטערן אין הויז און
״אין די סקולס; פיר דער אַלטער נאַציאָנאַלער שפּראַך און
״די פאָלקס־שפּראַכען פון גלות. — — — די וואָס האַלטען
״זיך, אַז זיי זיינען פטור פון די דאָזיגע מצוות המעשיות,
״טראָגען אין זייער הארצען אַ פגר פון אַ גלויבען, און זיי
״וועלען זיך ניט אויפכאַפּען צו דער אויפלעבונג פון דער
״נאַציאָן״.

אלזא, אנשטאַט די מצוות וואָס מיר האָבען געהאַט, דאַרפען מיר זיך שאַפען נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע מ צ ו ו ת. טו וואָס האָבען מיר דאָ פאַרדיענט פון דעם אויסטויש? עס וואָלט שוין געוועזן לאָגישער, ווען די נאַציאָנאַליסטען וואָס ווילען ניט האָבען צו טאָן מיט דער רעליגיאָן זאָלען זאָגען: ״מיר בעפרייען יעדען וואָס ערקלעהרט זיך פיר אַ נאַציאָנאַ־לען אידען פון אַלע פפליכטען, מיר וואַרפען אַראָב פון איהם ״דעם יאָך פון מצוות״ און זאָגען איהם, אַז עס איז גענוג ווען ער וויים אין הארצען, אַז ער איז אַ נאַציאָנאַליסט, איז שוין פאַר איהם גענוג!״ דאָס וואָלט אַמווייניגסטענס גע־ווען אַ פאַרשלאָג, וואָס עס וואָלט אויסגעזעהן גוט פאַר די וואָס ווילען אַ פרייען לעבען און זיין פטור פון מצוות. אָבער, אויב מצוות דאַרף מען און אַז ניט קען מען זיך ניט ״אויפ־כאַפּען צו דער אויפלעבונג פון דער נאַציאָן״, אויב די נייע מחוקקים ווילען געבען אַ נייעם ״שולחן־ערוך״, קומט דאָך די נאַטירליכע שאלה: איז דאָך שוין אפשר בעסער דער אַלטער ״שולחן־ערוך״ און די אַלטע מצוות ווי די נייע?!

איבערהויפּט ווען די אַלטע האָבען דאָך שוין קלאָר בעוויזען, אַז זיי האָבען גערעטעט די אידישע נאַציאָן פון אונטערגאַנג און די נייע מצוות וויסען מיר דאָך נאָך ניט זייער כח.

איין בליק אָבער אויף די "נייע מצוות" איז גענוג צו איבערצייגען יעדען, אַז זיי האָבען קיין קראַפט, זיי זיינען טויט גלייך פון זייער בעשאַפונג.

אַ קאַמפּף פיר אויטאָנאָמיע פון די קהלות! און וואָס וועט שוין זיין, אַז די קהלות וועלען האָבען אויטאָנאָמיע, אויב די אידען וועלען ניט לעבען קיין רעליגיעזען אידישען לעבען? אַ אידישע קהלה איז אַ לעבעדיגע בעשעפעניש מיט לעבעדיגע אינטערעסען, ווען זי האָט לעבענס־פראַגען מיט וועלכע זיך אָבצוגעבען: פראַגען וואָס זיינען פאַרבונדען מיט שחיטה, מיט כשרות, מיט רבנים, מיט שוהלען, מיט אידישע דינים, וועלכע דער רב פּסקן'ט, מיט אַלע אַנדערע שאלות וואָס עס קומען פאָר אין געמיינדע, וואו אידען לע־בען אַן אידישען לעבען. נעהמט אָבער אוועק די רעליגיאָן פון דער אידישער געמיינדע, נעהמט אוועק די תורה און די מצוות, אָדער פּשוט'ער: נעהמט אוועק דעם "שולחן־ערוך", וועלכען איהר פאַרוואַרפט, און איהר האָט ניט מעהר קיין געמיינדע און איהר האָט ניט מעהר קיין נויטווענדיג־קייט פיר אויטאָנאָמיע און די פּאָליטישע אויטאָנאָמיע, וועלכע איהר וועט קריגען איז אַ טויטער בוכשטאַב אָהן אַ שום בעדייטונג. די גאַנצע "מצוה" פון אויטאָנאָמיע איז דאָך דאַרום אַ לעבערליכע זאַך אָהן די אַלטע מצוות, וועלכע איהר האָט פאַרוואָרפען.

און וואָס בעדייטעט די מצוה פון נאַציאָנאַלע ערציהונג אָהן יודענטום? בלייבט דען פון דער ערציהונג אָהן רע־ליגיאָן מעהר ווי עס בלייבט פון דער קהלה ווען מען נעהמט פון איהר אוועק די רעליגיאָן? וואָס האָבען מיר פאַר אַ נאַציאָנאַלע ערציהונג אין הויז און אין סקול, ווען ניט די אַל־טע מצוות פון שבתים און ימים טובים, די אידישע רעלי־גיעזע ספרים, תורה און נביאים א. ז. וו.? קען אַ מענש מיט אַ געזונדען פאַרשטאַנד גלויבען, אַז מעשה־ביכלאָך אין אידיש אָדער אין העברעאיש וועלען געבען דעם אידישען

פאלק דעם קראפט און דעם מוטה וואס די ספרי־קודש האַ־
בען זיי געגעבען ?

אז דער היילער נאַציאָנאַליזמוס היינגט אין דער לופ־
טען, איז אחד־העם אויך מודה. ער שרייבט :

"דער פשוט'ער נאַציאָנאַלער איד פיהלט די נויטיגקייט
"צו פאַרבינדען דעם נאַציאָנאַליזמוס מיט דעם פּראַקטישען
"לעבען, ער זאָל אליין וויסען, אז ער האט פפליכטען, וועל־
"כע ער דאַרף ריכטיג ערפילען. דער מענש וואס האט א
"הארץ זיך איבערצוגעבען צו א גייסטיגען אידעאַל, פאַ־
"דערט פון זיין אידעאַל, אז ער (דער אידעאַל) זאָל קענען
"אריינדרינגען אין די טיעפעניש פון זיין הארצען און זיך
"פאַרבינדען דארט מיט אלע זיינע געפיהלען און נייגונגען.
"אום אז דער מענש זאָל פיהלען די אנוועזענהייט פון זיין
"אידעאַל שטענדיג און ניט צופעליג און ער זאָל אין איהם
"געפינען א וועגווייזער אין אלע וועגען פון לעבען. דאס איז
"דאך געווען דער טעות פון דעם רעפאָרמירטען יודענטום,
"וועלכע האט געגלויבט, אז זי וועט קענען צובינדען זיך די
"הערצער אויף שטענדיג דורך איין שעה פון געזאַנג און א
"דרשה פון שבת צו שבת. נו, האט די ערפאַהרונג געלע־
"רענט, אז אזא יודענטום, וועלכע פיהלט ניט אז די הארץ
"שטענדיג, נאָר ערשיינט פון צייט צו צייט און ווערט
"פאַרשוואונדען — קען ניט ווערן א ווירקענדע קראפט אין
"לעבען. און זי מוז ענדליך אַרונטער צו דער מדרגה פון א
"פוסטע צערעמאָניע, וועלכע האט ניט קיין נשמה. אויב,
"אלזא, דער נאַציאָנאַליזמוס — — דאַרף פאַרריכטען דאס
"וואס דער רעפאָרם־יודענטום האט קאַליע געמאכט, דאַרף
"ער ארומנעהמען דעם לעבען פון דעם "פשוט'ען" מענשען,
"וועלכער איז ניט קיין שרייבער, אדער לעהרער אדער
"עסקן, און ער, (דער נאַציאָנאַליזמוס) דאַרף זיין פיר איהם
"א ריכט־שנור אין אלעם וואס ער טוט, ביז ער זאָל וויסען
"און פיהלען שטענדיג, אז דער נאַציאָנאַליזמוס איז ניט
"נאָר א שפּיעלכעל פאַר די ליידיגע צייט, נאָר א לעהרע פון
"פּראַקטישען לעבען (תורת־חיים). — — און דאס האט דער
"נאַציאָנאַליזמוס ניט געטאָן ביז יעצט. ער האט זיך בע־
"נוגענט מיט נאַציאָנאַלע "שטונדען" פון דרשות און

"אסיפות פון צייט צו צייט און דאָס טאָג־טעגליכע לעבען
"איז געבליבען ליידיג ווי ער איז געווען אַחוץ אַז אי־
"נערליכע פאַרבינדונג מיט דעם אידעאַל פון די דרשות
"און עס איז דאַרום קיין וואונדער, אַז טראָץ די התלהבות
"און די "דבקות" וואָס עס הערשט אין דער מחנה פון די
"נאַציאָנאַליסטען זעהט מען שוין דאָרטען און דאָ די סימנים
"פון מיעדקייט און ליידיגקייט פון הארצען".

אַלזאָ, אחד־העם אַליין איז מודה, אַז דאָס לעבען פון
אַ "נאַציאָנאַלען אידען" איז ליידיג, און ער האָט פאָרגע־
שלאָגען דאַרום אַ נייע "מצוה" פאַר די נאַציאָנאַליסטען,
אום אויסצופיללען זייער ליידיגקייט. ד י נ אַ צ י אָ־
נ אַ ל י ס ט ע ן ז אָ ל ע ן ז י ך פ אַ ר ז אַ מ ל ע ן ג ר ו־
פ ע נ ו ו י ז או ן ח ו ק ר ו ד ו ר ש ז י י ן א י ן
ד י ש אַ ל ו ת פ ו ן נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ן מ אָ ר אַ ל.
מיר שיינט, אַז יעדער מענש מיט אַ שכל־הישר וועט צו־
געבען, אַז איידער צו געהן צו אַ גרופּע (אגודה) צו עוסק'ן
"אין שאלות פון מאָראַל" איז גלייכער זיך אריינכאַפּען אין
בית־המדרש ביז מנחה־למעריב און לערנען אַ פּרק משניות,
אַ שטיקעל עין יעקב אָדער אַ מוסר־ספר...

מיר אַארט פאָלגענדע קשיא: אויב מענשען קומען צו
דער איבערצייגונג, אַז דאָס לעבען פון אַ פאָלק קען ניט זיין
געבויט אויף נאַציאָנאַלע התלהבות אַליין און אַז מען דאַרף
האָבען מ ע ש י ם, פּראַקטישע טהאַטען אין טאָג־טעג־
ליכען לעבען, אָדער ווי מען רופט עס אויפ'ן אַלטען לשון
"מצוות", טו פאַרוואָס געהען זיי שאַפען אַ נאַציאָנאַליזמוס
אַהן יודענטום? און פאַרוואָס זאָגען זיי ניט:

אַ נאַציאָנאַליסט דאַרף קודם־כל זיין אַ איד, ווייל דאָס
אידישע לעבען פון תורה און מצוות איז דער גרונד אויף
וועלכען דער נאַציאָנאַליזמוס קען זיך האַלטען און אַהן דעם
איז אַלעס ווי אַ וואָלקען וואָס פאַרשווינדעט און ווי אַ רויך
וואָס ווערט גאָר נישט!!

די ״נאַציאָנאַלע ערציהונג״

לאָמיר שאַפען אַ ״נאַציאָנאַלע ערציהונג״ ! — איז געוואָרען דער געשריי גלייך ווי דער נאַציאָנאַליזמוס־אָהן־רעליגיאָן האָט זיך בעוויזען.

איך קען זיך ניט פאָרשטעלען קיין מעהר לעכערליכען אויסדרוק, קיין מעהר נאַרישען לאָזונג ווי דער פאָרשלאָג צו נעהן שאַפען אַ ״נאַציאָנאַלע ערציהונג״ ביי אַ נאַציאָן וואָס האָט שוין איהר נאַציאָנאַלע ערציהונג זייט עטליכע טויזענד יאָהר !

ווען מען זאָגט ״לאָמיר מאַכען אַ ״נאַציאָנאַלע ערציהונג״ זעהט עס אויס, אַז די ערציהונג וואָס עס איז געווען ביי אידען ביז די נאַציאָנאַלע משכילים האָבען זיך אומגעקעהרט פון פרעמדע גערטנער איז ניט געווען נאַציאָנאַל. עס זעהט אויס, אַז מען האָט אין די אידישע חדרים געלערנט פיינט צו האָבען די אידישע נאַציאָן און מבזה זיין דאָס פאָלק ישראל, אָדער אמוויניגסטענס, אַז מען האָט אין יענע חדרים ניט איינגעפלאַנצט קיין ליעבשאַפט צום פאָלק, צו זיינע גרויסע מענשען, צו זיינע אידעאַלען. עס זעהט אויס, אַז פון די אידישע חדרים, וואו אונזערע טאַטעס, זיידעס, עלטער־זיידעס אַרויף, אַרויף ביז עזרא הסופר, זיינען אַרויסגעקומען אידען וואָס האָבען פון זייער נאַציאָן ניט געוואָלט וויסען, האָבען ניט געוואָלט איינטונקען אַ פינגער אין קאַלטען וואַסער פאַר דער אידישער אומה. מען האָט זיי דאָרטען, אין די אידישע שולען פון ירושלים ביז ווילנא, געמאַכט פיר אַסימילאַטאָרען ביז וואַנען די נאַציאָנאַלע משכילים האָבען איינגעזעהן, אַז עס איז צייט צו מאַכען אידען פיר נאַציאָנאַלע אידען.

עס קלינגט ווי אַ נאַרישער וויץ, ווען מען קומט צו אַ פאָלק, וואָס פון איהרע סקולס זיינען אַרויס די חשמונאים, רבי עקיבא און זיינע תלמידים, די שעפער פון תלמוד אין

ארץ־ישראל און בבל, די דורות פון רש"י, רמב"ם און ר' יהודה הלוי, די גולי שפּאַניען ביז די מערטירער פון אוק־ראינא און מען זאָגט, אז מען וועט ערשט געהן שאַפען פיר דיעזער אומה א סקול, וואו מען וועט לערנען נאַציאָנאַליז־מוס. די מענשען, נאַציאָנאַלע משכילים, וואָס זיינען ארויסגעטרעטען מיט אזעלכע דבורים, האָבען ניט קיין "גע־פיהל פאר הומאָר", ווי מען רופט עס אין דיעזע לענדער, אז ניט וואָלטען זיי געפיהלט דעם גרויסען חוזק וואָס עס ליעגט אין זייער פאָרשלאַג. אָבער, אויסער וואָס עס פעהלט זיי הומאָר, פעהלט זיי אויך דרך־ארץ, דרך־ארץ פיר א גרויסע אומה, פיר דעם פאָלק ישראל.

א "נאַציאָנאַלע ערציהונג" הייסט אזא ערציהונג וואָס וועקט אין דער נשמה פון דעם קינד ליעבשאַפט און איבער־געבענהייט צו דער נאַציאָן ביז מסירת נפש, אַן ערציהונג וואָס וועקט אַכטונג און און ליעבע צו די גרויסע מענער פון דער נאַציאָן, וואָס פלאַנצט איין אין דעם מח פון קינד די געדאַנקען, וועלכע זיינען ביי דאָס פאָלק טייער און די אי־דעאַלען וועלכע די נאַציאָן פארמאָגט און זי מאַכט די נייע דורות גרייט צו טראָגען ווייטער די עקזיסטענץ פון דער נאַציאָן.

און זינט די וועלט שטעהט האָט נאָך קיין מענש ניט געקענט אויסקלערען א מעהר "נאַציאָנאַלע ערציהונג" ווי די אַלטע אידישע טראַדיציאָנעלע ערציהונג. די דאָזיגע ערצי־הונג האָט ארומגערינגעלט דעם קינד מיט א נאַציאָנאַלע אַטמאָספערע. זי האָט צו איהם אין חדר געבראַכט אונזער נאַציאָנאַלע לאַנד מיט איהרע בערג און טהאָלען, זי האָט איהר צו פינף יאָהר אריינגעפיהרט אין דער געזעלשאַפט פון די אבות פון דער נאַציאָן, זיינע אויערען האָבען געהערט די שטימע פון גאָט, דעם בעשעפער פון אלע וועלטען ריידען צו די נאַציאָנאַלע ריעזען פון אונזער פאָלק, ער האָט גע־הערט די דונערן און בליצען דורך וועלכע אונזער נאַציאָנאַ־לע תורת איז געגעבען געוואָרען צו אונז, די תורה אין וועל־כע ער, דאָס קינד, לערענט. ער האָט דיעזע נאַציאָנאַלע גע־זעצע געלערענט, האָט געוואוסט, אז דיעזע געזעצע היט זיין טאַטע און ער וועט עס אויך היטען, און אז קיין פאָלק איז

ניט אזוי גליקליך אזעלכע געזעצע צו האבען. ער האט גע־וואוסט, אז קיין אומה, ווי שטארק זי זאל ניט זיין, וועט אונז ניט קענען פארניכטען, ווייל גאט וואכט אויף זיין אויסגעקליבענע נאציאן, וועמען ער וועט ברייננגען צוריק אין דער אידישער לאנד. און דארטען, אין דער אידישער שולע, האט מען ניט נאר דערצעהלט דעם קינד וואס עס זיינען זיינע נאציאנאלע פפליכטען, נאר מען האט איהם אנגעטאן דעם אידישען פאנצער, די וואפען, די מצוות המעשיות, און מען האט איהם געלערענט באלד פון זעקס יאהר אן ווי אזוי צו ציהען אין שלאכטפעלד געגען די שונאים פון דער אידישער נאציאן. פון דארטען, פון חדר, איז ער ארויס א פאלשטענדיגער נאציאנאלער קעמפפער, וואס האט געהאט די וואפען מיט וואס צו קעמפפען און האט געוואוסט פארוואס ער קעמפפט!

ווי ברייט און רייך איז די פעלד פון דער נאציאנאלער פאעזי אין וועלכע די אידישע ערציהונג האט געבאדען די נשמה פון קינד. "אז ישיר" און "האזינו", "האספו ואגידה לכם" און "מה טובו אוהליך יעקב", "ואתחנן אל ה'" און "שוב מחרון אפיך", "והיה באחרית הימים" און "הוי אריאל, אריאל" און תהלים! און דאס אלעס צוזאמען איז אויסגעגאסען געווארען אין איין געטליכע הארמאניע, אין וועלכער די גאנצע וועלט, אלע פעלקער, ים'ן, בערג און טהא־לען, הימעל און ערד, פערגאנגענהייט און צוקונפט האבען געזאגט שירה, און אין דעם גאנצען וועלט־געזאנג הערט זיך העכער און שארפער דער קול פון דער כנסת ישראל, דאס אויסערוועהלטע פאלק, דער טרעגער פון דעם אייביגען אמת!

אט דאס איז די נאציאנאלע ערציהונג פון דעם אידישען חדר, אט צו דיעזער נאציאנאלער ערציהונג האבען מיר צו פארדאנקען אונזער גבורה מיט וועלכער מיר האבען די גאנ־צע וועלט גובר געווען. און דא זיינען געקומען עטליכע משכילים, וואס האבען אויסגעלעקט עטליכע פרעמדע טע־לערם, אלץ איינס צו ביי פיסארעוו, אדער באקל און ספענ־סער, אדער וועלהאוזען און זאגען, אז זיי וועלען עס יעצט געהן געבען דעם אלטען ישראל א "נאציאנאלע ערציהונג".

די דאזיגע "נאציאנאלע ערציהונג", וועלכע די משכילים

האָבען געשיינקט דעם אידישען פאָלק צו פארנעהמען דעם פלאַץ פון יודענטום, איז געקומען אין גאַנצען פון די גוים, זי איז געגען דעם נאַציאָנאַלען גייסט פון אידישען פאָלק, וועלכער אַנערקענט תורה און מצוות אַלס דעם יסוד פון אונזער חנוך. זי איז געגען אונזער נאַציאָנאַלער געשיכטע, וועלכע האָט שטענדיג אַנערקענט בלויז דאָס יודענטום אַלס דעם עיקר פון נאַציאָנאַלען אידישען לעבען און ניט די ש פ ר א ך אויף וועלכע די נאַציאָנאַליסטען־משכּילים ווילען אַלעס בויען. אונזער נאַציאָנאַלע סקול רופט זיך "תלמוד־תורה" און ניט "תלמוד־לשון"... די נאַציאָנאַלע־משכּילים האָבען אין דיעזער זאַך אַזוי גוט ווי אין אַנדערע פּשוט נאָכגעטאָן די גוים, ווי אמת'ע אַסימילאַטאָרען, מאַכען אַ שולע ריכטיג ווי ביי די גוים, נאָר אויף העברעאיש. ריכטיג ווי מיר וואָלטען געקעמפּפט זייט טויזענדער יאָהרען ניט פיר אַן אמונה און פיר געזעצע וואָס זיינען פארהייליגט, נאָר צוליעב אַ שפּראַך. און ריכטיג ווי די שפּראַך וואָלט אונז געקענט רעטען פון טויט, ווען מיר ווען מיר וועלען פערוואַרפען דאָס וואָס האָט אונז ביז יעצט ערהאַלטען ביי'ן לעבען. ווען די משכּילים זיינען געקומען מאַכען דיעזע סקולס אויפ'ן גוי'שען שטייגער, האָבען זיי עס געדאַרפט רופען א נ ט י ־ נ א צ י אָ נ א ל ע ערציהונג. ווייל עס איז געגען דעם גייסט, געשיכטע און אויפפאַסונג פון דער אידישער נאַציאָן.

אָט, ווי אַזוי זלמן עפּשטיין, דער בעקאַנטער שריפטשטעלער, בעשרייבט דעם גרעסטען אינסטיטוציאָן פון דער דאָזיגער "נאַציאָנאַלער ערציהונג", די גימנאַזיום אין יפו :

"עס איז דאָ ניטאָ קיין שום סימן פון "דעם רעליגיעזען
"ציטערניש, וואָס מען פיהלט ווען מען לערענט דעם תנ"ך,
"עס איז דאָ ניטאָ די סודות'דיגע היילינקייט, און די ער־
"האבענע ליכטיגקייט, וועלכע קען נאָר ערוועקט ווערען אין
"דער וויכער און יונגער האַרץ פון קינד. די יונגע וויכע
"נשמה וואָס איז אַזוי מסוגל און אָפען אריינצונעהמען אין
"זיך די אייביגע היילינקייט פון תנ"ך אין דעם מאַנטעל פון
"דער טראַדיציאָן פון דער אומה, געפינט דאָ ניט אפילו
"קיין לייכטען אויסדרוק, וועלכער זאָל איהם וואַרימען און

„דערוועקען אין דעם דאָזיגען פּאָעטישען ווינקעל און זאָל
„לאָזען צייכענס פיר דעם גאַנצען לעבען. — — — קאַלט
„און האַרט ווי אַ שטיין שטעהט דאָ דער בארג סיני און ער
„רעדט גאָר ניט און ער זאָגט גאָר ניט פיר די הערצער פון
„אייז, וועלכע זיינען אַרום".

ווי געפעהלט אייך אַזאַ „נאַציאָנאַלע ערציהונג ?" נאָר
לאָמיר לאָזען ריידען די נאַציאָנאַלע-משכילים, דער באַנק-
ראָט פון דער „נאַציאָנאַלער ערציהונג" איז אַזוי גרויס, אַז
זיי מוזען שוין אַליין דאָס אַרויסזאָגען. דער העברעאישער
דיכטער יעקב פיכמאַן פון ארץ ישראל שרייבט :

„אַז מיר בעטראַכטען די רעזולטאַטען פון (נאַציאָנאַלען)
„חנוך — — קומען מיר צו זעהר אומעדיגע בעשליסע — —
„עס איז ניט צום דערקענען קיין שום סימן פון ברכה אין
„דער בעשאַפונג פון אַן אָריגינעלע קולטור, פאַרקעהרט, אין
„פיעלע הינזיכטען זעהען מיר די סימנים פון צופּוילטקייט,
„דער נאַציאָנאַלער קולטורעלער הויך האָט זיך ניט אויפגע-
„הויבען. — — די גייסטיגע אָרימקייט זעהט זיך דאָ
„אַרויס פון יעדער ווינקעל — — דער נייער העברעאישער
„חנוך אי דאָ (אין ארץ ישראל), אי אין אַנדערע לענדער
„האָט ניט פאַרשטאַרקט די אידישע שאַפונגס-קרעפטען. —
„— זאָלען מיר זיך ניט שעהמען מודה צו זיין אויפ'ן קול :
„די נייע ערציהונג האָט געהאָלפען צו שאַפען דערוויילע אַ
„טיפּ וואָס איז זעהר ווייט פון רייכקייט פון גייסט, האָט
„בעשאַפען אַ העברעאישע קולטור, וועלכע איז אויבער-
„פלעכליך, אָהן טיעפקייט, מיט שוואַכע וואָרצלען און אָרים
„אין פרוכט".

דאָס זאָגט אַ איד, וואָס קימערט זיך ניט וועגען אידיש-
קייט, וואָס קענען שוין זאָגען אידען אין וועמעס הארץ עס
איז נאָך פאַראַן אַ לעבעדיגעס יודענטום ? !

און דער טאַטע אַליין פון דאָזיגען נאַציאָנאַליזמוס-אָהן-
יודענטום, אחד-העם, איז אויך געצוואונגען נאָך אַ סך
דריידלאַך און פשט'לאַך, ווי זיין שטייגער איז, צו מודה זיין,
אַז מען לערענט אין דער יפו'ער גימנאַזיע תנ"ך לויט די
איבערדרייאונגען און אויסטייטשונגען פון די גוי'שע ביי-
בעל-קריטיקער. און אַז ער האָט געפרעגט ביי אַ אינגעל אַ

שטיקעל תנ"ך, האָט ער ניט געוואוסט און האָט געענטפערט: "ווי קען מען עס געדיינקען ? דאָרטען (אין תנ"ך) איז דאָך אלעס אזוי צומישט !"

אָט דאָס איז דער רעזולטאַט פון דעם אנטי־נאַציאָנאַלען חנוך אין ארץ־ישראל. ניט בעסער איז ער אין גלות. אָפען און קלאָר זאָגט אַ שריפטשטעלער און לעהרער פון ארץ־ישראל, דוב קמחי (אליין אויך פון נאַציאָנאַלען־אָהן־רעלי־גיאָן חדר) :

"א נייער דור איז אויפגעשטאַנען אין לאַנד, אָהן תורה, "אָהן טראַדיציאָן, אַ דור פון פּוסטע פראַזען, פון גייסטיגע "ליידיגקייט און פון חלול הקודש. אַ דור אָהן אַ צורה, וואָס "שטעהט גרייט אומצובייטען די ארץ־ישראל'דיגע פראַזע "אויף אן אנדער פראַזע פון לאָנדאָן אָדער פּאַריז, — — "דיעזע גרויסע ליידיגקייט איז אריינגעוואָרפען געוואָרען "אין די לופט פון ארץ־ישראל דורך די לעהרער־ערציהער, "וואָס האָבען איבערגעביטען איבערנאַכט — — די שווע־"רע חומשים אויף די "ספורי המקרא" און רש"י און די "גמרא זיינען אויסגעביטען געוואָרען אויף די דינע אילוסט־"רירטע בראָשורען — איבערזעצונגען פון רוסיש, דייטש, "פראַנצויזיש און ענגליש".

איך האָב געהאַט די געלעגענהייט צו זעהן די ריכטיגקייט פון דיעזע פארשיעדענע אנקלאגען, ווען איך בין געוועזן אין ארץ־ישראל. עס איז קלאָר, אז די "נאַציאָנאַלע ערציהונג" איז באַנקראָט ניט נאָר פון שטאַנדפּונקט פון יודענטום, נאָר אפילו פון שטאַנדפּונקט פון נאַציאָנאַליזמוס אליין אויך.

"חדר" און "בית־ספר לאומי"

אז דער זאָגענאַנטער "נאַציאָנאַלער ערציהונג" איז א דורכפאַל אין ארץ־ישראל, אויף דעם אידישען באָדען, קען מען דאָך שוין פערשטעהן וואָס פאר א דורכפאַל ער איז אין די גלות לענדער, אומעדום וואו ער איז געקומען ירשנ'ען דעם טראַדיציאָנעלען אידישען חנוך!

ניט בלויז איז דער "חנוך לאומי" וויניגער נאַציאָנאַל ווי דער חנוך אין חדר, נאָר ער איז פון איהם ניעדריגער אויך אין מענשליכען, גייסטיגען, אינטעלעקטועלען און אפילו פעדאגאָגישען שטאַנדפּונקט.

אויף ערציהונג קען מען קוקען פון צוויי שטאַנדפּונק־טען: איין שטאַנדפּונקט איז אז דער צוועק פון ערציהונג איז צו מאכען דעם קינד פעהיגער צו פאַרדיענען, ווען ער וואקסט אויף, זיין פרנסה, צו מאכען איהם לייכטער זיין וועג אין לעבענס־קאמפף. דאָס איז דער נ ו צ ל י כ ע ר בליק אויף ערציהונג. דער צווייטער שטאַנדפּונקט איז, אז דער צוועק פון ערציהונג איז צו אויפהויבען דאָס קינד אויף א העכערער מדרגה אין קולטור, אויסבילדען זיין נשמה, אויסצואיידלען זיין הארץ, שטארקען זיין כאראַקטער, איינ־פלאַנצען אין איהם די געדאנקען און געפיהלען וועלכע זיי־נען דער ווינקעלשטיין פון דער ציוויליזאציאָן, מיט איין וואָרט — געבען דעם קינד די אידעאַלען אין וועלכע די גע־זעלשאַפט, אין וועלכער ער האָדעוועט זיך, גלויבט. דאָס איז דער אידעאַלער בליק אויף ערציהונג.

די אידען וועלכע לעבען, ליידען און קעמפפען צוליעב אידעאַלען און וועלכע שטעלען די אייביגע גרויסע שטרע־בונגען פון גייסט אלס דעם עיקר אין מענשליכען לעבען,

האָבען נאַטירליכערוויזע אוועקגעשטעלט די ערציהונג אויף דעם אידעאַליזם און ניט אויף נוצען. דער אידישער חדר איז ניט געשאַפען געוואָרען צו פאַרזאָרגען דעם קינד מיט גשמיות, נאָר פערזאָרגען אז ער זאָל זיין א איד. דער צוועק פון דער אידישער ערציהונג איז לערנען צוליב די גרויסע אידעאַלען וואָס זיינען אין לערנען איינגעוויקעלט, מאכען פון דעם קינד א מענשען ביי וועמען געוויסע גרויסע אידעען זאָלען זיין טייער און וועלכע ער זאָל נאָכפאָלגען זיין גאנ־צען לעבען.

אימיצער קען האָבען א טענה אז אין דער אידישער ער־ציהונג האָט מען שוין צופיעל איגנאָרירט די פראגע פון נוצען; אז מען האָט געדארפט לערנען מיט די קינדער די לאַנדס־שפראך און אנדערע ענינים וועלכע א מענש דארף האָבען אין זיין לעבענס־קאמפף. אָבער עס איז קיין צוויי־פעל אז די אידישע ערציהונג מוז שטעהן אויף דעם אידע־אַלען גרונד, ווייל דער גאנצער אידישער לעבען אלס א בע־זונדער פאָלק אין א פרעמדער סביבה איז געבויט אויף אי־דעאַליזם. פון דעם שטאַנדפּונקט פון נוצען האָבען שוין אי־דען לאַנג געדארפט גוים ווערען. און אפילו ווען די אידען זיינען געווען אין זייער אייגענער לאַנד איז דער יסוד פון חנוך געווען אַן אידעאַלער. דער גרונד פון אידישער ער־ציהונג איז געלייגט אין דעם פּסוק פון חומש וועלכען א איד זאָגט אין קריאת־שמע: "ולמדתם את בניכם", און דאָס מיינט ניט אז מען דארף לערנען צוליב נוצען, נאָר צוליב: לאהבה את ה'אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. מיט אנדערע ווערטער, צוליב אידעאַליזם.

אויב, אַלזאָ, די אידישע ערציהונג איז און מוז זיין אַן אידעאַלע, איז זעלבסטפערשטענדליך אז וואָס מעהר און גרעסער עס זיינען די אידעאַלען פון דער אידישער שולע, אַלץ פעסטער איז איהר שטאַנד און אַלץ שטארקער איז די ערציהונג וואָס זי קען געבען. דער גייסט פון חדר האָט געשטימט מיט דיזען כלל. דער חדר איז געווען פול מיט אידעאַלען. די אמונה איז אַן אידעאַל וואָס אַפּעלירט צום זעקס־יאָהריגען קינד אַזוי ווי צו עלטערע קינדער. עס איז א צענטראַלע אידעע וואָס נעהמט ארום אלע חושים, די גאַנ־

צע קרעפטען פון דער נשמה, און פילט אָן די הארץ. עס איז קיין אונטערשיעד צי דער קינד ווען ער וועט אויפוואקסען וועט פונקט אזוי גלויבען ווי בשעת ער איז געווען א קינד אין חדר, אָדער עס וועלען פאָרקומען ענדערונגען אין זיינע איבערצייגונגען. ווען דער קינד איז אין חדר האָט ער פאר זיך א גרויסע אידעאַלע וועלט און ער קען אין דיזער וועלט זיין אריינגעטאָן מיט לייב און זעלע.

אָבער וואָס פאר אידעאַלען גיט איהם די "נאַציאָנאַלע" סקול? זי גיט איהם העברעאיש! אָבער א שפּראך קען ניט זיין קיין אידעאַל ניט פאר קיין קינד און ניט פאר קיין ערוואַקסענעם מענשען. א שפּראך איז ניט קיין איבערצייגונג. איהר קענט אין א שפּראך ניט גלויבען. א שפּראך בעגייסטערט ניט. א שפּראך בויט ניט אין דער נשמה פון קינד קיין פאַנטאַסטישע וועלטען.

די "נאַציאָנאַלע ערציהונג", וועט מען טענה'ן, גיט דאָך דעם קינד דעם נאַציאָנאַלען אידעאַל. אָבער דער וואָס האָט א ידיעה אין חנוך ווייסט גאַנץ גוט אז צוליב דעם נאַציאָנאַליזמוס אליין איז בעסער אז מען זאָל ניט נאָכאַנאַנד טענה'ן פון נאַציאָנאַליזמוס אין סקול. אלע ווייסען אז דער נאַציאָנאַלער געפיהל דאַרף קומען ניט דירעקט פון ריידען וועגען איהם, נאָר ער דאַרף אונבעמערקט געשאַפען ווערען אלס דער פועל יוצא פון אַנדערע למודים. שוין דאָס ווידערהאָלען נאָכאַנאַנד וועגען "לאומיות" אין סקול שטימט ניט מיט דעם צוועק צו שאַפען ביים קינד אזא אידעאַל וואָס זאָל זיין גאַנצע נשמה אַרומנעהמען. ווען ערציהונג ווערט פּראָפּאַגאַנדא האָט זי איהר אייגענעם וואָרצעל אונטערגעהאַקט. די "נאַציאָנאַלע" סקול איז א פּראָפּאַגאַנדא סקול געוואָרען.

אָבער דאָ איז פאַראַן נאָך א וויכטיגערע זאַך. עס איז שוין צייט געווען אז מען זאָל וויסען אז מען קען ניט ערציהען קיין קינד בלויז מיט רעיונות וואָס זיינען איהם ווייניג נוגע אלס אינדיווידועלער מענש נאָר זיינען הויפּטזעכליך נוגע דעם כלל. א מענש איז קודם כל, לויט דעם פילאָזאָפישען אויסדרוק, א "איך" און נאָר יענע געפיהלען זיינען שטאַרק ויעלכע האָבען מיט זיין "איך" א בעריהרונג. די "נאַציאָנאַלע" ערציהונג לייגט כמעט דאָס גאַנצע געוויכט

אויף דער בעציהונג פון קינד צום כלל. אלעס איז געבויט אויף די פפליכטען וואס דער איינצעלנער האט צו זיין נא־ציאן, ער דארף זיין נאציאנאל צוליב דער נאציאן א. ז. וו. זיינע אייגענע נשמה־בעדערפנישען אלס אן איינצעלנער מענש ווערט ווייניג בעריהרט. דאס איז א טרוקענע זאך פאר'ן קינד וועלכער לעבט, ווי אלע ברואים, קודם־כל פאר זיך און וויל ביי יעדער זאך וויסען וואס איז ער דא פאר א מחותן. די אמת'ע אידישע ערציהונג, די טראדיציאנעלע, עוסק'ט מיט איהם אליין. גאט איז זיין גאט, די תורה איז זיין תורה, די מצוות זיינע מצוות, די עברות זיינע עברות, דעם שכר קריגט ער, דעם עונש קריגט ער, ער ווערט קודם־כל אליין א איד, זיין נאציאנאליזמוס איז געבויט אויף זיינע אייגענע פער־זענליכע געפיהלען, וועהרענד די „נאציאנאלע ערציהונג" פערלאנגט פון איהם אז זיין נאציאנאליזמוס זאל זיין גע־בויט כמעט אויסשליסליך אויף דעם וואס ער בעלאנגט צו דער אידישער נאציאן. דער אונטערשיעד איז א געוואלדי־גער. לויט דעם אידישען טראדיציאנעלען ערציהונג פיהלט א איד אזוי: איך בין א איד און דארום בין איך א מיטגליעד פון מיין נאציאן. לויט דעם „נאציאנאלען" ערציהונג קומט עס אויס אנדערש: איך בין א מיטגליעד פון מיין נאציאן און דארום בין איך א איד. אין ערשטען פאל קומט דער נא־ציאנאליזמוס פון אינעווייניג, פון דער נשמה, איז א טייל פון דעם דיינקענדען „איך" פון מענשען. אין צווייטען פאל איז עס אן אויסערליכע זאך.

דער הויפט־צוועק פון דעם אידעאליסטישען חנוך איז צו אויסבויען דעם כאראקטער. קולטור אהן כאראקטער און ערציהונג — זאגט מעטיו ארנאלד — איז אהנע צווייפעל, אויבערפלעכליך, לעדיג און שוואך. דער נאציאנאלער חנוך איז געבויט אין גאנצען אויף קולטור. עס איז, אזוי צו זאגען, א ליטעראַרישע ערציהונג, פון וועלכער דער כאראקטער ווערט ניט געבויט. אנדערש איז דער אידישער טראדיציא־נעלער חדר. ער שטעהט פעסט אויף מאראל און רעליגיאן, אויף אייזערנע פרינציפען און געזעצע, אויף פעראָרדנונגען און פפליכטען. און דערפאר ווערט דא אויסגעשמיעדט דער

כאַראַקטער. די סקול וואָס שאַפט כאַראַקטער איז ניט נאָר די אמת נאַציאָנאַלע אידישע סקול, ווייל די נאַציאָנאַלע אידישע פּסיכאָלאָגיע שטעלט כאַראַקטער העכער ווי אַלעס, נאָר עס איז אויך פון ערציהערישען שטאַנדפּונקט פיעל העכער און בעסער.

אפילו פון טעכנישען זייט פון ערציהונג איז אויך דער חדר חעכער ווי די "נאַציאָנאַלע" סקול. דער אידישער וועג איז צו ענטוויקלען די שאַרפקייט פון שכל ביים קינד. דאָס איז אן עיקר גדול אין אונזער חנוך און עס האָט וואונדערליך גוט געאַרבייט. א היבשער טחייל פון אונזער שאַרפקייט האָבען מיר צו פערדאַנקען אונזער סיסטעם פון חנוך אין וועלכען דער תלמיד מוז זיך אליין ראַנגלען מיט די פּראָבלעמען, מוז אליין טאַפּען זיין וועג. דער רבי — נאָר אַנווייזענדיג ווי אזוי צו געהן. דער חדר האָט געלערנט דיינקען אונאָבהיינגיג, זוכען אייגענע דרכים, פערשטעהן איין זאַך פון דער צווייטער, בויען דרייסטע השערות. אָט דאָס איז די כאַראַקטעריסטיק פון אידישען חנוך. דער "נאַציאָנאַלער" חנוך האָט אָבגעלערנט פון די גוים אריינצולייגען דעם קינד אַלעס אין מויל, דערלאַנגען איהם אַלעס פאַרטיג. דאָס איז אַ גרויסע ירידה. אין "בית ספר לאומי" איז ניט בלויז וואס מען לערנט ראַרטען פיעלע שוואכע ענינים, נאָר מען לערנט עס אויף אַזאַ אופן אז אויב עס זאָל געהן אזוי א פּאָאָר דורות וועט די גייסטיגע שאַרפקייט פון אידישען קינד זינקען.

ווי ווייט וויכטיג עס איז אז די קינדערשע קעפּ זאָלען אליין אַרבייטען, קען מען זעהן פון פאָלגענדען כלל וואס דער ענגלישער שריפטשטעלער מעטיו אַרנאָלד ברייננט פון גרויסען ערציהער וואָלף:

"(דער לעהרער) זאָל נעהמען אזוי ווייניג אן אנטהייל ווי עס איז נאָר מעגליך אין דעם אונטערריכט; ער דאַרף נאָר מאַכען דעם אָנפאַנג: אריינפיהרען, און לאָזען די הויפּט אַרבייט פאַר די תלמידים אז זיי זאָלען עס טאָן."

פיעל העכער איז געשטאַנען דער חדר איבער דער "נאַציאָנאַלער" שולע אויך דערמיט, וואָס אין חדר האָט מען געלערנט אַלעס אין א בונטע צוזאַמענמישונג, וועלכעס איז

אזוי אנציהענד פאר'ן קינד. אין דעם תנ"ך אָדער די גמרא געהען צוזאמען: געזעצע און אגדות, מאָראַל און היסטאָריע, שילדערונגען וועגען גרויסע מענשען און פּאָראויסזאָגונגען וועגן ימות המשיח. אפילו קיין רעליגיאָן האָט מען ניט געלערנט דאָרטען אלס א בעזונדער זאך. אין חדר האָט מען אויך פערשטאַנען בעסער דעם פעדאגאָגישען געזעץ אז מען דאַרף געבען די אָריגינעלע ספרים איידער ערקלערונגען וועגען זיי. אין די "נאַציאָנאַלע" סקולס רעדט מען מעהר וועגען די נביאים איידער די נביאים אליין, און פון די ספרי-הקודש מאכט מען א חלול-השם וואָס מען מאכט ספורי-החומש און אויף אזא אופן ערנידריגט מען די קדושה פון דער תורה, ווייל ביים קינד וועט זיך טומלען אין קאָפּ צוויי תורות — די וואָס איז אין תנ"ך און די וואָס אימיצער האָט איבערגעשריבען אין אַן ערגערען נוסח. דאַרויף קען מען זאָגען: עס איז א חרפּה פאר א בעקאנטען גוי. וואָרום וועהרענד ביי אונז מאכט מען צו שפּאָט די ספרי-הקודש דורך די קיצורים, האָט טאָלסטאָי געשריבען וועגען אזעלכע פערקירצטע שטיקער פון ביבעל אין רוסיש פאָלגענדעס:

"די פארקירצטע ערצעהלונגען זיינען ניט אינטערעסאנט און ניט פערשטענדליך. — — — איך האָב אונטעררי‍כטעט און אונטעררי‍כט יעצט די ספורים פון פון די הייליגע שריפטען נאָר דורכ'ן תנ"ך. דאָס לערנען אויף אַן אנדער אופן האַלט איך פאר שעדליך."

טאָלסטאָי האָט געהאַט מעהר רעספּעקט פאר אונזער נאַציאָנאַלען ספר און האָט איהם מעהר פארהייליגט, ווי אונזערע "נאַציאָנאַלע" ערציהער. ער האָט ניט געוואָלט ענדערען אפילו בלויז די איבערזעצונג פון תנ"ך אין רוסיש, און אונזערע שרייבען-איבער די ספרי-הקודש, פאַרשוועכען אונזער נאַציאָנאַלע הייליגטום און פערדאַרבען די שעהנקייט פון ספר-הספרים.

אפילו פון שטאַנדפּונקט פון שפּראך האָט דער חדר מעהר פערשטאַנען ווי צו אונטעררי‍כטען איידער דער "בית ספר לאומי". אין חדר האָט מען געוואוסט צו לערנען ספרים פון א גרויסען אינהאַלט און אז די שפּראך זאָל מען זיך לערנען ממילא. אין די "נאַציאָנאַלע" סקולס האַלט מען נאָכאַנאַנד

אין לערנען די שפּראַך און דער סוף איז, אז די שפּראַך פון די תלמידים, פון די נאַציאָנאַלע בתי־ספר איז אָהן א שיעור אָרימער, בלאַסער און שוואַכער ווי די שפּראַך פון די וואס האָבן געלערנט אין חדר. א געזונטע, קלאָהרע וואויל־קלינגענדע און ריכטיגע העברעאיש געפינט איהר ביי די לעצטע און ניט ביי די ערשטע.

איז דען א וואונדער אז דער חדר האָט געגעבען העברעאישע לעזער, און דער "בית ספר לאומי" האָט קיין העברעאישע לעזער ניט געשאַפען?!

די "נאַציאָנאַלע" ליטעראַטור

ניט לאַנג צוריק האָט זיך אַ שרייבער אָבגעשטעלט אויף דער פראַגע, וואָס איז די אורזאַכע וואָס דער העברעאישער לעזער איז כמעט ווי פארשוואונדען ?

עס איז יעצט ניטאָ אין גאַנץ אייראָפּאַ אפילו איין העברעאישע צייטונג, אויסער די וואָכענבלאַט "העולם" אין בערלין, וועלכע עקזיסטירט ניט דורך איהרע אייגענע כחות, נאָר ווערט ארויסגעגעבען דורך די געלד פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן. די אויסגאַבע פון "התקופה" שטעהט אויך אויף דאָס געלד פון א יחיד, און אַזוי איז כמעט אַלעס וואָס ווערט ארויסגעגעבען אין העברעאיש, געשטיצט ניט אויף די פאָדערונג פון לעזער וואָס צאָהלען דערפאַר. און ווען מען רעדט וועגען א פרעססע אָדער ליטעראַטור פון א פאָלק, ווערט געמיינט אזא פרעסע און ליטעראַטור וואָס שטעהען אויף אַ געשעפטליכען באַזיס, ווייל דאָס איז דער איינציגער בעוויז, אַז עס זיינען פאַראַן מענשען, וואָס אינטערעסירען זיך דערמיט און וואָס צאָהלען דערפאַר געלד.

מיט 30-40 יאָהר צוריק איידער די "נאַציאָנאַלע אויפלעבונג" פון ערציהונג און פון ליטעראַטור איז געקומען, זיינען געווען צייטונגען וואָס האָבען געלעבט פון זייערע לעזער, "המליץ", "הצפירה", "המגיד" א. א. עס זיינען געווען זשורנאַלען וואָס זיינען געשטאַנען אויף זייערע אייגענע פיס. איז ניט דערפון קלאָר גענוג, אַז דער "חדר" האָט געגעבען העברעאישע לעזער און דער "בית ספר לאומי" קען אפילו קיין העברעאישע לעזער ניט ארויסגעבען ? !

און עס איז גאָר קיין וואונדער: די שילער פון "בית ספר לאומי" זיינען צו ווייניג אידען, אַז זיי זאָלען זיין פאַרקאָכט אין העברעאיש. ביי די וואָס לשון-קודש איז דער אוצר פון זייער אמונה, פון דער תורה, איז זעלבסטפערשטענדליך, אַז זיי זיינען דערצו אָנגעבונדען מיט אַלע פעדים

פון זייער נשמה, אָבער ביי די וואָס העברעאיש איז נאָר אַ נאַציאָנאַלע שפּראַך, און נוצט בלויז אום מען זאָל קענען פאַרשטעהען די נאַציאָנאַלע ליטעראַטור, איז ניטאָ אַזאַ טרייהייט און לײדענשאַפט און רעספּעקט פיר דער דאָזיגער שפּראַך, איבערהויפּט ווען זיי קענען אַנדערע שפּראַכען, רייכערע ווי העברעאיש (פון דעם שטאַנדפּונקט פון שפּראַך) און האָבען פאַר זיך אַנדערע ליטעראַטורען גרעסערע ווי די העברעאישע. כל־זמן העברעאיש האָט אַ קדושה, קען זי נאָך ביישטעהן די קאָנקורענץ פון אַנדערע לשונות וואָס האָבען קיין קדושה נים. אַזוי שנעל אָבער ווי מען האָט פון איהר אַראָבגעצויגען די קדושה און געמאַכט איהר וואָכעדיג, זיינען אַנדערע לשונות שטאַרקער פון איהר.

* * *

און אין אמת'ן איז ניטאָ קיין אורזאַכע פאַרוואָס די העברעאישע ליטעראַטור, ווי זי איז געווען ביז יעצט, זאָל זיך האַלטען פעסט און זאָל קענען צובינדען צו זיך אידישע הערצער. די העברעאישע ליטעראַטור איז קודם־כל ניט קיין אידישע, זי האָט קיין אידישע געדאַנקען, פאַרטרעט קיין אידישע מחשבות, האָט נים דעם אידישען גייסט, האָט ניט קיין אידישע אַנשויאונגען. זי האָט אָבגערוקט אָהן אַ זייט די גאַנצע אידישע היסטאָריע, מען קען זאָגען, עס איז אַ גוי'שע ליטעראַטור אין העברעאישע ווערטער! אפילו דער לשון און דער סטיל איז פרעמד פאַר'ן אידישען געדאַנקען־גאַנג און פאַר'ן אידישען אויער.

ווי בלינד זיינען עס די מענשען וואָס גלויבען, אַז ווען מען נעחמט פרעמדע אידעען, געדאַנקען און געפיהלען און אַמאָל נאָך אַזעלכע וואָס זיינען געגען די אידעען, געדאַנקען און געפיהלען מיט וועלכע און דורך וועלכע די אידישע נאַציאָן האָט געלעבט און מען שרייבט עס אין העברעאיש, ווערט עס דערמיט אַ נאַציאָנאַלע ליטעראַטור! אַ נאַציאָנאַלע ליטעראַטור הייסט נאָר אַזאַ וואָס שטראָמט אַרויס פון דער פאָלקס־נשמה, וואָס דריקט אויס די אַנשויאונגען און איד..נן, וועלכע זיינען טיעף פאַרזונקען אין דאָס לעבען און שטרעבען פון דער נאַציאָן.

די העברעאישע ליטעראַטור איז אויפ'ן בעסטען אופן

ניט מעהר ווי א פּאַרמיטלערין צווישען דעם אידישען לעזער און די אידעען פון דער אויסערליכער ניט־אידישער וועלט. איהר הויפּט בעשעפטיגונג איז אַלזאָ צו ברייגנען גוי'שע מחשבות אין אידישען לאַגער, אָדער ווי אַנדערע וועלען עס אויסדריקען אין א מליצה־לשון, אייראָפּעאיזירען דעם אידען.

אָבער אַזאַ סאָרט ארבייט מוז דאָך סוף־כל־סוף קומען צו א ברעג. כל־זמן דער אידישער לעזער האָט אַליין ווייניג געלעזען די אייראָפּעאישע ליטעראַטורען, איז נאָך געווען א פּלאַץ פאַר די שרייבער וואָס האָבען געקענט דייטש אָדער רוסיש אָדער פראַנצויזיש צו אריינקוקען א ביסעל אין יענע ליטעראַטורען און אַראָבקומען אין דער אידישער גאַס און דערצעהלען דאָס וואָס מען זאָגט דאָרטען אין דעם "עולם הגדול", אמאָל אָנגעבענדיג די קוועלע און אמאָל ארויסגע־בען די פרעמדע פאַר אייגענע. אָבער ווען דער לעזער איז אליין אַן אריינגעהער אין דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור, ווען ער טרעפט צו די גוי'שע קוועלען אליין און דאַרף שוין ניט קיין פּאַרמיטלער וואָס זאָל עס איהם איבערגעבען אין העברעאיש, צו וואָס דאַרף ער די העברעאישע ליטעראַטור. וואָלט איהם די העברעאישע ליטעראַטור געגעבען אידישע געדאַנקען וואָס ער געפינט ניט דאָרטען, וואָלט ער איהר געוואָרפט, אָבער אַז קיין אָריגינעלע אידישעס געפינט ער דאָ ניט, וואָס קען איהם ציהען אהער צו דער העברעאישער ספרות ? !

אָבער, אין אמת'ן איז לא־די וואָס מען געפינט כמעט ניט אין דער העברעאישער ספרות אידישע אידעען, געפינט'ן דאָרטען לרוב אזעלכעס וואָס איז אין גאַנצען געגען דעם אידישען גייסט, וואָס איז ניט נאָר פרעמד, נאָר אויך געגען דעם עצם פון יודענטום.

אידען זיינען א פאָלק וואָס האָט געלעבט מיט איבער־צייגונגען, עס איז א פאָלק ביי וועמען דער לבוש איז ניט דער עיקר, נאָר דער פּרינציפּ וואָס איז אין דעם איינגעווי־קעלט. די שפּראַך אליין מאַכט ביי איהם א זאַך ניט אידיש, אויב דער אינהאַלט איז א פרעמדער. ווער רעדט אויב דער אינהאַלט איז געגען דאָס וואָס די אומה האַלט פאַר הייליג. די אידען וואָס שטעהען אויף דעם פונדאַמענט פון יודענטום

אויף דעם אמת׳ן נאַציאָנאַלען פּלאַטפאָרם פון אידישקייט
ק ע נ ע ן דאַרום די ״נאַציאָנאַלע״ ליטעראַטור ניט אַק־
צעפּטירען. די וואָס שטעהען ניט אויף דיזען פּלאַטפאָרם
און עס איז ביי זיי רעכט אָנצונעהמען די מיינונגען און אנ־
שויאינגען וואָס די דאָזיגע ליטעראַטור דריקט אויס,
ד אַ ר פ ע ן איהר ניט אַקצעפּטירען, ווייל זיי נעהמען די
סחורה פון דער ערשטער האַנד.

די ״נאַציאָנאַלע״ ליטעראַטור האָט גע׳ירשנ׳ט דעם
חשק פון נאַכאַהמונג פון דער פריהערדיגער השכלה־ליטע־
ראַטור. אַז די השכלה־ליטעראַטור ביז דער עפּאָכע ווען די
נאַציאָנאַלע משכילים זיינען געקומען איז געווען א נאַכאַה־
מונג נאָך די גוי׳שע ליטעראַטורען — דאָס האָט אחד־העם
שוין געזאָגט מיט צוואַנציג יאָהר צוריק. ער שרייבט :

״פון דעם אָנפאַנג פון אונזער נייער ליטעראַטור ביז
״איצטער האָט מען כמעט ניט געזעהן קיין בוך וואָס זאָל
״זיין באמת אָ ר י ג י נ אַ ל אויף וועלכען מען זאָל קענען
״אָנווייזען, אַז אין איהם האָט זיך אָנטפּלעקט אונזער נאַצ־
״יאָנאַלער גייסט אין א בעזונדער וועג. כמעט אַלעם איז אַן
״איבערזעצונג אָדער א נאַכאַהמונג — — — צו אַזוי אָדער
״אַזוי שוועבט אויף דעם א פרעמדער גייסט און מיר קענען
״ניט פיהלען אין אונזער האַרצען אַן אמת׳ן נאַציאָנאַלען
״בונד מיט אַזא ליטעראַטור, וועלכע קומט ניט מעהר ווי
״געבען אונז פון דאָס וואָס אַנדערע פאַרמאָגען אָנקליידענ־
״דיג די אנשויאונגען און די געפיהלען פון יענע אין א פאָרם
״וועלכע איז ערגער פון דער פאָרם אין וועלכער די בעלי־
״הבתים אַליין האָבען זיי אָנגעקליידעט״.

אבער די ״נאַציאָנאַלע״ ליטעראַטור אָדער ריכטיגער
די ליטעראַטור פון די נאַציאָנאַלע משכילים איז נאָך ווייני־
גער אָריגינעל אפילו ווי די השכלה ליטעראַטור. און זי איז
נאָך מעהר נאַכאַהמעריש ווי די לעצטע. די השכלה־ליטע־
ראַטור האָט אַמוועניגסטענס געהאַט אידעאַלען, זי האָט גע־
גלויבט אין דער מענשהייט, איז געווען אָפּטימיסטיש. וועה־
רענד די יעצטיגע ״נאַציאָנאַלע״ ליטעראַטור האָט איבער־
גענומען דעם צווייפעל, דעם פעסימיזם, די חושד׳ניש און
דעם שווערען געמיטה פון די רוסישע און אַנדערע

שריפטשטעלער. מען בעשעפטיגט זיך אין העברעאיש מיט אונגעזונדע, קרענקליכע פארפוילטע ענינים, מיט אלעם וואס איז פול מיט דעקאדענץ. מען דארף זוכען מיט ליכט א געזונטע שטרעבונג — און מען וועט עס ניט געפינען. פינסטערע שטאף פון וויסטע דעגענערירטע מוחות ווי די שופמאנס, שטיינמאנס, וועלכע א איד מיט א געזונטען חוש קען אין האנד ניט ארייננעהמען. די "העלדען" פון די דאזיגע שאפונגען זיינען קראנקע ברואים וואס טהוען קיין זאך ניט נאר פערברייננגען זייערע גאנצע יאהרען אין זעלבסט-אנא-ליזע, אין קריצען מיט די צייהן און שלאגען מיט'ן פויסט אין בעט און טראכטען שמוציגע מחשבות. דאס קומט ניט פון לעבען, די וויסטע שרייבער פון דער דאזיגער ליטערא־טור זעהען ניט דעם לעבען, פערשטעהען איהם ניט, זיי לע־זען די ערגסטע שטאף פון די גוי'שע דעקאדענטען און קרי־כען זיי נאך.

פיעל ערגער איז די "נאציאנאלע" ליטעראטור ווי די השכלה־ליטעראטור אין בעצוג צו די פארנאגראפיע. די השכלה־ליטעראטור מיט אלע איהרע חסרונות האט אמווע־ניגסטענס געהאט דאס וואס מען קען רופען די אידישע אנ־שטענדיגקייט. מיט קיין שמוץ האט זי זיך ניט מטמא געווען. י. ל. גארדאן און אנדערע האבען קיין נבול־פה ניט געשרי־בען. אבער די "נאציאנאלע" ליטעראטור איז דורכגעטונקט אין די ניעדריגסטע פארנאגראפיע פון דעם ערגסטען סארט אזוי אז אויב אימיצער האט דאס גליק אז זיינע קינדער פארשטעהען העברעאיש קען ער קיין העברעאישען זשורנאל אין שטוב ניט ברייננגען אוים מורא טאמער וועט עס ארייג־פאלען צו זיין זוהן אדער טאכטער.

די וואס שרייבען שמוץ האבען די הצלחה אז ווען מען קלאגט זיי אן איז אונמעגליך פאר דעם אנקלעגער צו בריינ־גען די בעוויזע עפענטליך. ווארום ווער קען עס איבער־דרוקען די נידריגע שפל'ע עקעלהאפטע שילדערונגען וואס אזעלכע שרייבער ערלויבען זיך? פאר מיר ליעגט א באנד פון העברעאישען זשורנאל "התקופה" און איך זאג אז קיין אומה ולשון איז נאך ניט געפאלען אזוי נידעריג אזעלכעס צו דרוקען. ווי דאס וואס דארטען איז פאראן. דאס איז די

גאנצע פופציג שערי טומאה. מענשען וואס קענען אזעלכעם שרייבען, און די וואס רעדאקטירען עם און גיבען עם ארויס פאר קהל זיינען דערטרונקען אין שמוץ און בלאטע.

דאס רופט מען "נאציאנאלע" ליטעראטור. און דאס דרוקט מען אין דער הייליגער שפראך פאר א פאלק וואס מאראל איז דער ווינקעלשטיין פון זיין נאציאנאלען לעבען! איז א וואונדער אז דאס פאלק, דער טהייל פון פאלק וואס לעבט נאך אידיש און מענשליך, וויל פון אזא ליטעראטור נים וויסען?!

מיט פינף און צוואנציג יאהר צוריק האט אחד־העם (וועלכער האט געמיינט אז מען קען מבטל זיין דאס יודענטום און אויפהאלטען די אידישע מאראל, ער איז א מאראליסט) געלעזען אין "חצבי" פון ארץ־ישראל עפעס א פארנאגראפישע ערצעהלונג איבערזעצט פון פראנצויזיש. האט עס איהם זעהר וועה געטהאן און ער האט געשריבען פאלגענדעס:

"אונזער נאציאנאלער גייסט, מיט וועלכען מיר גרויסען "זיך, האט דאך פיינט זנות פון משה רבינו ביז היינט, טו "ווי אזוי דרוקט מען עם ניבול־פה אין אונזער נאציאנאלער "שפראך — — — אין א נאציאנאלע צייטונג?!"

דאס איז געווען מיט פינף און צוואנציג יאהר צוריק. ווען די "נאציאנאלע" ליטעראטור האט נאך ערשט אנגעפאנגען זיך צו ענטוויקלען. היינט ווען שוין אחד־העם גאר נישט זאגען, ווארום אויב ער זאל זאגען דארף ער ארויסטרעטען נעגען כמעט אלעם וואס עס ווערט געשריבען אין דער העברעאישער בעלעטעריסטיק.

די "נאציאנאלע" ליטעראטור איז אן אבשפיגלונג פון דער "נאציאנאלער" השכלה, וועלכע האט איבערגענומען פון דער פריהערדיגער השכלה די געגנערשאפט צום טראדיציאנעלען יודענטום, דעם דרך־ארץ פאר דער גוי'שער גאס און די שקלאפעריי פיר די מיינונגען וואס עס הערשען דארטען. זי ציהט איהר כח, אויסער אין איינינע אויסנאהמספעלע. פון ד־וויסען און אין פרעמד צום אידישען נאציאנאלען גייסט.

פון ״כאסידיסמוס״ צום קריסטענטום

מיר האָבען געזאָגט אז די העברעאישע ליטעראטור איז נאָר אן אָבשפּיגלונג פון דאָס וואָס מען שרייבט און דיינקט אין דער גוי׳ישער גאַס און אַז זי פאַרטרעט ניט די אידישע מחשבה, די אידישע אַנשויאונג און די אידישע געפיהלען. עס זיינען נאַטירליך פאַראַן אויסנאַהמען. אין דעם דור פון השכלה פ אַ ר דער עפּאָכע פון נאַציאָנאַלע משכילים זיינען אויך געווען אויסנאַהמען. מיר האָבען זיי דערמאָנט אויף דעם פּלאַץ וואו מיר האָבען יענעם דור בעהאַנדעלט. אין דער נאַציאָנאַלער ליטעראַטור זיינען אויך פאַראַן אויסנאַהמען ווי, למשל, צייטלין, בר־טוביה, טהיילוויז דר. קלאַצקין און ר׳ בנימין.

אָבער דאָס זיינען אויסנאַהמען וואָס מאכען נאָך שטאַרקער דעם כלל. דר. קלויזנער האָט זיך מיט עטליכע יאָהר צוריק שטאַרק פערוואונדערט ווען בר־טוביה האָט פּרובירט אָנריהרען די פראַגע וועגען די בעציהונגען צווישען רעליגיאָן און נאַציאָנאַליזמוס און האָט בפירוש ערקלעהרט אין ״השלוח״ אַז דאָס איז עפּעס א נייע ערשיינונג ווייל די נאַציאָנאַלע ליטעראַטור, זאָגט ער, שטעהט אויף דעם שטאַנדפּונקט אז רעליגיאָן האָט מיט נאַציאָנאַליזמוס ג אָ ר נ י ט צו ט אָ ן. און נאָך א סך פריהער האָט די העברעאישע ליטעראַטור אַזוי גוט ווי ארויסגעוואָרפען די צוויי גרויסע דענקער און שריפטשטעלער—יחיאל מיכל פּינס, וועלכער איז שוין טויט און וואָלף יעבץ, וועלכער לעבט—פאַר קיין אַנדער חטא נאָר פאַר דעם וואָס דיזע צוויי מענשען האָבען ניט געוואָלט שפּיעלען דעם משכיל׳ישען ניגון. עס האָט זיי אפילו ניט געהאָלפען וואָס זיי האָבעןביידע אַזוי פיעל געשאַפען פאַר ציון. ה׳ יעקב פיכמאַן דערמאָנט יעבץ׳ס גרויסע פעהיגקייט און אויפטועונגען און זאָגט אז די ״רעליגיעזע רעאַקציע האָט איהם אויפגעגעסען״. מיט אנדערע

ווערטער הייסט עס, אז די "נאַציאָנאַלע" ליטעראַטור האָט איהם גע'פסל'ט. יעבץ'ס רעליגיעזע רעאַקציאָן בעשטעהט אין דעם וואָס זייענדיג א גרויסער שריפטשטעלער ערלויבט ער זיך צו דיינקען און לעבען אין איינקלאַנג מיט דער אי־דישער טראַדיציאָן. און דר. קלויזנער, ריידענדיג וועגען יחיאל מיכל פינס, פרעגט ער: פאַרוואָס האָט ער ניט גע־האַט אזא איינפלוס ווי י. ל. גאָרדאָן, ליליענבלום און בן־יהודה, וועהרענד אין פיעלע זאַכען איז ער געשטאַנען הע־כער פון זיי? און ער ענטפערט זעהר פשוט: דערפאַר וואָס ער איז געוועזן א קאָנסערוואַטאָר! די נאַציאָנאַלע משכילים מאַכען גאָר קיין סוד ניט דערפון אז דער וואָס איז "געשלאָ־גען", שונאי־ישראל, אויף אידישקייט און איז אָנגעבונדען אָן די דרכים פון דער אידישער נאַציאָן האָט קיין "שאַנס" אין דער "נאַציאָנאַלער" ליטעראַטור.

איז דען אַ וואונדער אז דאָס פאָלק, אָדער דער טייל פון פאָלק, אויף וועמען דאָס לעבען פון דער אידישער נאַציאָן האַלט זיך, די וואָס לעבען ווי אידען און קעמפפען ווי אידען, האָבען ניט אָנערקענט דיזע ליטעראַטור אלס די וואָרט־פיהרערין פון אידישען פאָלק? אָבער דאָס האָט איהר ווייניג געאַרט. זיי האָבען זיך איבערהויפט ניט אינטערעסירט מיט דאָס וואָס די טראַדיציאָנעלע אידען האָבען געדיינקט. דער ערשטער וואָס האָט זיך אָבגעשטעלט אויף דיזער פראַ־גע איז געוועזן ביאַליק. ער האָט דער ערשטער געמאַכט אויפמערקזאַם אז "א וויכטיגע טהייל פון פאָלק האָט נאָך ניט געגעבען קיין פולע סאַנקציאָן צו דער נייער ליטעראַ־טור אלס א וועג־ווייזערין און פיהרערין." ביאַליק האָט אויך ערקלעהרט אז די העברעאישע ליטעראַטור "קלינגט ווי א גלעקעל אין אַ פוסטער חורבה" און זי "בייסט מיט די צייה־נער איהר אייגענעם ביין און עסט איהר פלייש." ביאַליק זעהט שטענדיג טיעפער און ווייטער ווי אַנדערע.

א גאַנץ בעזונדערען אָרט אין דער העברעאישער ליטע־ראַטור פאַרנעהמט דאָס שרייבען וועגען חסידישע ענינים. נאָך אין מיטען פון דעם השכלה־דור, איידער די נאַציאָנאַלע השכלה האָט זיך בעוויזען, האָט צ ו ו י י פ ע ל געזוכט צו בעווייזען אז די משכילים האָבען ניט ריכטיג אָבגעשאַצט

דאָס חסידות. פּרץ האָט נאכהער דאָס חסידות בעזונגען אין זיינע ליטעראַרישע מייסטערווערק. אָבער טראָץ די וויכטיגקייט פון פּרץ'ס חסידישע מעשה'לאך זיינען זיי ניט געוואָרען די הויז־ספרים פון טראַדיציאָנעלע אידען. איך געפין אין דעם צוויי אורזאכען. ערשטענס האָט פּרץ בע־האַנדעלט חסידות פון א צופיעל אַבסטראַקטען און אויסער־ליכען שטאַנדפּונקט. פּרץ האָט בעשאַפען א בעגריף וועגען חסידות וואָס איז הוילע קונסט, אזוי אז דער חסיד דערקענט זיך דאָרטען ניט. דער טראַדיציאָנעלער איד, ווען ער לעזט פּרץ'ן, פיהלט ער אז עס איז געקומען א מאַן און האָט אָב־געשאַצט דאָס חסידות מיט אַן אייראָפּייאישע אויג, מיט א פרעמדע אויג. ער האָט פון דאָס אידישע חסידות געמאכט א זאַך נאָך דעם געשמאַק פון אַן אנדער וועלט.

דער פּשוט'ער איד פיהלט אז פּרץ האָט אויסגעקליבען חסידות אלס מ א ט ע ר י א ל צו שאַפען א קונסט־ווערק וועלכע ער זאָל קענען ארויסשטעלען "להראות העמים והשרים את יפיה" און עס איז דארום ניטאָ קיין אינערלי־כער באַנד צווישען פּרץ'ס חסידישע שריפטען און דאָס פאָלק. מיר זעהען אין דעם א ביישפּיעל ווי אזוי מען קען א אידישען ענין בעהאַנדלען אויף א ניט־אידישען אופן. די צווייטע אורזאכע איז וואָס פּרץ האָט געשריבען אויסער חסידישע זאכען, אויך דאָס "שטריימעל", איינע פון די גיפ־טיוסטע אטאַקען אויף'ן טראַדיציאָנעלען יודענטום און אייף דעם אידישען בעגריף פון מאָראַל און איז איז לעבען געווען זעהר ווייט פון דאָס וואָס א טראַדיציאָנעלער איד ערוואַר־טעט פון א וואָרט־פיהרער.

נאַטירליך קען אזא ערקלעהרונג ניט געפעלען ווערען די וואָס קוקען אויף דעם אידישען לעבען מיט פרעמדע אויגען. סטייטש! — וועלען זיי זאָגען — וואָס האָט עס צו טאָן ווי אזוי דער מחבר פון א גרויסע ווערק פיהרט זיך אין פּריוואַט לעבען?

אָבער וואָס קענט איהר טאָן מיט אַן אלטען פאָלק וואָס האָט זיך זיינע אייגענע בעגריפע, פּונקט ווי עס האָט זיין אייגענעם גאָט און זיין אייגענע תורה, און וויל זיך ניט לאָ־זען דיקטירען פון אנדערע? ביי גוים איז טאַקע אפשר ניט

שטארק די פארבינדונג צווישען פערפאסער און חבור (אב־וואהל עס זיינען דא בעווייזע אז דארטען איז אויך דא א פערבינדונג), אבער ביי אידען איז ענג פארקניפט דער מענש און דער חבור. דער איד וועלכער פיהלט אידיש און לעבט אידיש ווערט ניט נתפעל פון קונסט אלס א זאך פאר זיך אליין. ער ווערט בעגייסטערט פון די קונסט וואס טראגט אן אידעע וועלכע איז ביי איהם טייער און ווען אימיצער זאגט־ארויס אן אידעע, האלט דער איד אז ער דארף עס אליין היטען און דורכפיהרען. אויב ניט, בעטראכט ער עס פאר א פאלשע זאך. ער קען ניט אקצעפטירען א פערפאסונג אויב דער פערפאסער איז ניט ערנסט, אויב ער שרייבט פאר אנדערע. דער גייסט פון דער אידישער אומה ווערט אויסגעגאסען אין די ווערטער: ״לא המדרש עיקר אלא המעשה״ און נאר די פערפאסער וואס זייערע מעשים שטימען מיט דאס וואס זיי שרייבען קענען האפען אז דאס פאלק זאל אקצעפטירען זייערע ווערק. און דאס ערקלעהרט אונז די ערשיינונג אז טראץ דעם וואס פרץ האט געשריבען חסידישע מעשיות זיינען קיין ״פרץ שטיבלאך״ ניטא און ״פרץ׳ס ראדיקאלע שולען״ וואו מען בעקעמפט דאס יודענטום זיינען יא פאראן. און זיינע תלמידים ווילען ניט ארויפשטעלען קיין חעברעאישען ווארט אויף זיין מצבה, ווייל דאס איז נאך זייער מיינונג רעאקציאנער...

אבער די וואס זיינען געקומען שפעטער, ווי פרץ, האבען גענומען דעם ענין פון חסידות און געמאכט דערפון א וואפען געגען יודענטום. האראדעצקי און מארטין בובער טענה׳ן אז דאס חסידות איז געבארען געווארען אין בעל־שם׳ס צייטען אום צו מלחמה האלטען געגען דעם למוד־התורה און געגען די מצוות המעשיות. זיי שרייען אז זיי ווילען עס בענייען די ״חסידות״, שרייענדיג אז די כונה און די הארץ זיינען דער עיקר און גרייפען־אן אלע אידישע געזעצע און רופען־אן דאס פראקטישע יודענטום מיט אלע זלזולים. עס איז ניטא קיין לעכערליכערע זאך ווי צו זעהן די דאזיגע לייט וואס שרייבען איבער דעם בעש״ט, דעם קארעצער צדיק און דעם מעזעריטשער מגיד, ריידען־איבער

אלע פאלשע בלבולים אויף'ן יודענטום פון די אמאליגע משכילים וועלכע האבען געמאכט דאן אש און בלאטע פון חסידות אויך צווישען אנדערע זאכען! דער אמת איז, אז די הארדעצקים און די בובערס זיינען דיזעלבע סארט משכילים ווי די אמאליגע. דער איינציגער אונטערשיעד איז וואס זיי האבען גענומען פאר א וואפען געגען יודענטום די בעוועגונג פון שטארקסטע פרומקייט!

דאס איז אבער נים אלעס. ניט גענוג וואס זיי האבען גענומען די לעהרע פון חסידות וועלכע איז געבויט אויף יראה און קדושה און געמאכט דערפון א קאמפפס-מיטעל געגען אלעס וואס איז אידיש, זיינען נאך מאנכע פון זיי פארקראכען אזש ביז'ן קריסטענטום! מארטין בובער, וועלכער שרייבט אין דייטש איבער "כאסידיזמוס" און האט שוין א חיבש ביסעל אנהייגגער, געפינט ניט גענוג ווערטער אין זיינע "דריי רעדען איבער דאס יודענטום" און אין זיינע אנדערע שריפטען צו לויבען די ערשטע קריסטען און דעם קריסטענטום אין דער צייט ווען ער איז געבארען געווארען. ער איז פארליעבט אין דעם מאן פון נצרת. ער וואלט ווע־לען אידען זאלען טאן צוויי זאכען: אוועקווארפען די מצוות און אננעהמען דעם שטאנדפונקט פון די ערשטע קריסטען אין זייער קאמפף געגען די פרושים. דאס הייסט פשוט, געבראכט אייך דעם שמד אונטער'ן טיהר. און דאס אלעס אין נאמען פון חסידיזמוס! עס זיינען פאראן ווילדע זאכען אויף אונזער וועלט.

אט דאס איז די טויטע האנד פון דער השכלה. ווען אפילו זי נעהמט זיך צו א אידישען ענין רוהט זי ניט ביז זי פ א ר ' ג ו י ' י ש ט ע ס. דאס איז פונקט פארקעהרט ווי אזוי עס געהט און עס מוז געהן דער שאפונגס-פראצעס ביים אידישען פאלק. עס איז רעכט אז אידען נעהמען א זאך פון א פרעמדע פאלק, אבער עס ווערט אזוי איבערגע־לייטערט און איבערגעגאסען אין דעם אייגענעם שאפונגס־גייסט פון יודענטום אז דאס ווערט דורכאויס אידיש. דאס גענומענע איז ניט מעהר ווי א מאטעריאל, דער ליים, אויף וועלכען דער קינסטלער ארבייט־אויס זיינע אייגענע טיעף־דורכגעפיהלטע אידעען.

לאָמיר נעהמען אַ ביישפּיעל פון דער קונסט־וועלט: שעקספּיר האָט גענומען סיוזשעטען און לעגענדען און האָט פון זיי געשאַפען זיינע אייבּיגע מייסטערווערק, און דאָס איז ז י י נ ע, דערפאַר ווייל ער האָט בלויז גענומען גולם'ס און האָט דערפון געמאַכט דאָס וואָס זיי זיינען חיינט. אַ נאַציאָן איז גרעסער ווי אַ יחיד. די אידען קענען נעהמען אָפט דאָ אָדער דאָרט אַ שטיקעל פרעמדע מאַטעריאַל און דאָס "מתקן" זיין, ווי מען רופט עס אין חסידות. אָבער אום דאָס צו קענען טאָן מוז מען זיין פולע אידען, שטאַרקע אידען; מען מוז האָבען דעם פייער דעם פרעמדען מאַטעריאַל צו צושמעלצען. משכילים קענען עס ניט. זיי, אַז זיי נעהמען עפּעס, ברייגנען זיי עס צושלעפּען אין דער אידישער גאַס מיט דער גאַנצער פרעמדהייט, מיט דער גאַנצער גוי'ישקייט. און ניט נאָר דאָס — זיי טהוען קאַפּויר: זיי נעהמען אַ זאַך וואָס איז כלו אידיש, כלו קודש און מאַכען עס גוי'יש, אַזוי אַז קיין איד קען דאָס שוין אפילו נאָכדעם ניט דערקענען.

ביאַליק און די נאַציאָנאַלע פּאָעזי

מיר ווילען זיך יעצט ווענדען צו אונזער מאָדערנער נאַציאָנאַלער פּאָעזי. אַן עפּאָכע פון אמת'ן נאַציאָנאַלען אויפלעבען, אַן אמת'ע תחיה לאומית ביי אַ פאָלק געפינט געוועהנליך איהרע משוררים, אמווייניגסטענס איהר משורר דורך וועלכען די מעכטיגע כוואַליעס פון די נאַציאָנאַלע געפיהלען און האָפנונגען ברעכען זיך ארויס, דורך וועלכען דאָס פאָלק זאָגט אַן דאָס וואָס עס וועבט זיך, פאר די צו־קונפט, אין דער טיעפעניש פון איהר נשמה. אזא דיכטער איז דער שופר פון דער נאַציאָן דורך וועלכען דאָס פאָלק שטורמט־ארויס זיינע גאולה־טרוימען און זיין גבורה־ענט־שלוס צו קעמפּפען און זיעגען.

אומזיסט ווערט איהר זוכען אזא משורר אין דער "תחית לאומית" מיט וועלכער מיר פראַהלען אזוי. מיר האָבען עט־ליכע בעדייטענדע דיכטער מיט וועלכע קיין נאַציאָן וואָלט זיך ניט געשעהמט, אָבער מיר האָבען ניט דעם נאַציאָנאַלען דיכטער, וועלכען מיר זוכען. ווארום אפילו חיים נחמן ביאַ־ליק איז אויך ניט דער דאָזיגער משורר, וועלכער זאָל קענען קריגען די קרוין פון המשורר הלאומי פון אַן עפּאָכע פון אויפלעבונג.

ביאַליק איז ניט נאָר דער גרעסטער דיכטער פון היינ־טיגען דור, נאָר פון פיעלע דורות פון פריהער אויך. זיכער איז אַז זייט ר' יהודה הלוי איז נאָך ניט געוועזן ביי אונז אזא משורר. אין דעם ביבלישען קלאַנג פון זיינע מעכטיגע שורות איז ניטאָ קיין זיננער אין אונזער ליטעראַטור זייט יאָהר־הונדערטע, וואָס זאָל זיך קענען מיט איהם פארגלייכען. אין זיין פשוט'ען און געוואַלדיגען נוסח איז פאַראַן דער עכאָ פון לאַנגע אַלט־פערגאַנגענע דורות, זיינע ווערטער, אייזערנע לשון־קודש'דיגע ניט געקינסטעלטע ווערטער שטעהען פאר

אייך ווי די ברייטע פארנאנדערגעצווייגטע צעדערבוימען פון לבנון, אדער די שטארקע "דעמבעס פון בשן".

ווען איהר וואנדערט צווישען די שורות פון ביאליק, האט איהר דעם געפיהל, אז איהר וואנדערט אין אן אוראלטען וואלד און יעדער שריט וואס איהר טוט ברייננט אייך אן אבקלאנג פון צייטען און עפאכען וואס זיינען פארשוואונדען אבער האבען דא געלאזען דעם גאנצען צויבער. אט פיהלט איהר ווי א שטורם בויגט די צווייגען, איהר האט זיך אנגע־שלאגען אן א שורה געבויט אין דעם ביבלישען סטיל, אבער ניט נאכגעאהמט און ניט גענומען ווי זי שטעהט און געהט, ווי די בעלי־מליצה טוען, נאר אייגענס געשאפען פון אלטע געוואלדיגע ווערטער.

אט פיהלט איהר ווי עס בלאזט אויף אייך א זיסער זאנפטער ווינטעל פון צווישען די בוימען, דער דיכטער האט אייך מיט אמאל געבראכט אין דער אטמאספערע פון דער מדרש־עפאכע; אין איין שורה שפעטער זייט איהר שוין אין מיטעלאלטער, דעם דיכטער'ס לשון ווערט מיט אמאל עהנליך צו הלוי'ס און גבירול'ס, און אט הערט איהר פלוצלונג דעם קלאנג פון דעם אידישען הלכה־לשון, דער שקלא־וטריא פון דער ישיבה מיט איהר קראפט, מיט איהר וואונק, מיט איהר שארפקייט, מיט איהר אידישע קלוגהייט. איהר פיהלט אבער דאס אלעס מיט איין מאל, אלעס איז צוזאמענגענומען און דורכגענומען אין איין זאך אין דעם ביאליק'שען לשון, אין זיין סטיל וועגען וועלכען מען קען איבערפראזירען דעם בעקאנטען ווארט פון נאפאלעאנען איבער די פיראמידען און זאגען: פון ביאליק'ס ווערטער קוקען אויף אייך ארויס פיער טויזענד יאהר אידישע געשיכטע.

א נאציאן לייגט אריין איהר נשמה אין ווערטער. יעדער דור לאזט איבער זיינע הייליגסטע געפיהלען אדער אין נייע ווערטער וואס ער שאפט, אדער ער פארבינדעט עס מיט אלטע פריהערדיגע ווערטער, וועלכע ער מאכט ברייטער און רייכער מיט א נייעם פשט, מיט א נייעם ניואנס אזוי אז א גרויסע קולטורעלע פאלק איז ניט בלויז וואס זי שאפט אלעמאל נייע ווערטער, נאר די אלטע קריגען פארטוועהרנד נייע בעגריפע, נייע בעדייטונגען. דאס זיינען די אינערליכע

נשמות פון די ווערטער, נשמות און "נשמות יתירות", דאָס זיינען די סודות פון הארץ און זעעלע וואָס די נאציאָן גיט־איבער צו די ווייטערדיגע גענעראציאָנען ניט אַזוי אין דאָס וואָס די ווערטער בעדייטען פון אויבען, ווי אין דאָס וואָס עס ליעגט אין זיי בעהאַלטען, און די מיסטעריעזע קלאַנגען, וועלכע זיינען ארום די ווערטער ארומגעוויקעלט. אין דיעזע אָפּענע און בעהאַלטענע בעגריפען וואָס זיינען פארבונדען מיט די ווערטער ליעגט אייגענטליך די אמת'ע געשיכטע פון דער נאַציאָן, די געשיכטע פון זיין דיינקען, טראַכטען, פיהלען און האָפען. די ווערטער זיינען אָפט ניט מעהר ווי סימנים פון ברייטע און גרויסע וועלטען, ניט־דערזאָגטע וועלטען, ניט־אויסגעשפּראָכענע, נאָר אָנגעוואונקענע...

און ווען עס קומט דער מאַן וואָס פארשטעהט די פאָלקס־נשמה, דער מאַן אין וועמענס הארצען עס זיינען איינגע־דריקט אַלע פריהערדיגע דורות, פארשטעהט ער די ווערטער אין אַלע זייערע פארשיעדענע געשיכטליכע בעגריפען, אין אַלע זייערע דורכגעלעבטע גלגולים און ער בענוצט זיי אויף אַזאַ אופן, אַז אַלעס וואָס איז אין זיי בעהאַלטען טרע־טען ארויס מיט זייער גאַנצען מאַכט און צויבער. אַזוי צו בענוצען ווערטער קען נאָר דער וואָס האָט אַ בליק אין דער זעעלע פון דער נאַציאָן, דער פאַר וועמען אַלע סודות פון דער אומה זיינען ענטפּלעקט. אָדער צו זאָגען טאַקע מיט ביאַליק'ס ווערטער אין דעם "ווערקשטאַט פון דער נשמה פון דאָס פאָלק" (בית היוצר לנשמת האומה) אום צו וויסען וואָס דאָרטען שפינט זיך און וועבט זיך פון אייביג אָן : אַזאַ מאַן איז ביאַליק. און אַזאַ דיכטער קען נאָר זיין דער וואָס האָט זיך ערצויגען אין פולע אידישקייט, וואָס האָט געזעהן די שכינה אין די געצעלטען פון יעקב, וואָס האָט זיך געבאָדען אין דעם ים וואָס פאַנגט זיך אָן פון בראשית און ציהט זיך אַוועק ביז תוספות און מהרש"א, זוהר און קבלה. אַזעלכער פיר וועמען קיין סוד פון דעם אידישען שאַפונגס־גייסט איז ניט בעהאַלטען.

* * *

עס איז אָבער ניט באַשערט געוועזן, אַז ביאַליק זאָל זיין אין גאַנצען דאָס וואָס ער האָט בעדאַרפט זיין, דאָס וואָס

ער האָט געקענט זיין. די השכלה האָט אויך אויף איהם איהר האנד אוועקגעלייגט. אפילו ער, וועלכער האָט פארשטאַנען דעם אידען און דאָס יודענטום מעהר ווי די מעהרסטע דיכ־טער און שריפטשטעלער אין דער מאָדערנער העבּרעאישער ליטעראַטור, האָט זיך ניט געקענט אין גאַנצען בעפרייען פון דעם השכלה־בליק.

ביאַליק זאָגט אַליין וועגען דער צייט אין וועלכער ער איז אַרויסגעטרעטען: "עס איז געווען אַ צייט פון תוהו ובוהו, פון אויסגעמישטע גרענעצען, פון סוף און אָנפאַנג, פון צוּוואָרפען און בויען, פון אַלטקייט און יוגענד, און מיר, די צווישען־קינדער — — — האָבען זיך געבוקט צו ביידע וועלטען... הייננען אין מיטען צווישען דיעזע ביידע מאַג־נעטען". — — איך ווייס ניט קלאָר וואָס ביאַליק מיינט אין די אויבענגעבראַכטע ווערטער, וואָס איז ביי איהם "פּתירה" און וואָס איז "בּנין"? אָבער זיכער איז אַז די צייט איז געווען אַ צייט פון "תוהו ובוהו" און אַז די אַלטע השכלה האָט געלאָזען איהר בטול צום יודענטום צו דער נאַציאָנאַלער השכלה און אַז דערפון איז אין אַ געוויסע מאָס ערגריפען געוואָרען אויך ביאַליק.

לאָמיר נעהמען די צוויי דימענטען פון ביאַליק'ס פּאָ־עטישע קרוין דעם "המתמיד" און "על סף בית המדרש". אין "המתמיד" זעהען מיר דעם ערשטען מאָל אַ אידישער דיכטער וואָס האָט אויפגעפאַסט וואָס עס בעדייט דער גרוי־סער געזאַנג פון "הוי, הוי אמר רבא, הוי, תנו רבנן!..."

"ווער ביזטו שטיין, ווער ביזטו פעלזען.
געגען אַ אידישען אינגעל וואָס איז עוסק אין תורה?"
און ווייטער:
"די בני הישיבה, ווי אויסגעוואַשענע קינדער,
לויפען צום שוים פון זייערע מוטערס,
אַזוי ליכטיגע און קלאָרע קומען זיי פּאַרטיג
מיט לאַנגע גמרות צו זייערע טישען
און אַלע צוזאַמען הויבען־אָן לערנען די תורה
שאָקלען זיך די בחורים ווי יונגע לייבען
בעטען און זינגען ריכטיג ווי זיי וואָלטען געדאַווענט

און עס זינגט צו גאָט יעדע האַרץ און גליעד. — — — —

— — — — — — — — — — — — —

הוי, הוי, אמר רבא, הוי, הוי אמר אביי!
איז דאָ דער ווערקשטאַט פון דער פאָלקס־נשמה?
דער קוואַל פון איהר בלוט, וואָס גיט איהר
אייביגעס לעבען, וואָס גיט איהר
פייער און היץ? — — — —
וואָס זיינען די קולות און וואָס דער פלאַקער
וואָס הויבען דעם נפש ביז'ן הימעל?"

אזוי זאָגט ביאַליק דער איד. אָבער דאָ קומט דער השכלה־שטן און צומישט איהם זיינע מחשבות און מיר הערען אין דעמזעלבען שיר "המתמיד" אז די ישיבה־בחורים זיינען "אונגליקליכע נפשות, פאַרשעהמטע נשמות", אז די ישיבה איז "א פּריזאָן" און "א שטעהענדער פאַרבלאָטיגטער זומף" און ווי משכילי'ש קלינגען פאָלגענדע ווערטער אין דעמזעלבען "המתמיד": "ביז דיין נשמה איז פאַרמאַטערט געוואָרען פון אונגעזעטיגטען דורשט, פון ניט־ערפילטע תאוה, ניט געליעבט געוואָרען און ניט געליעבט, און די צוויי אויגען וועלכע זיינען געשאַפען געוואָרען צו זעהן — — ווערען דונקעל, ווערען פינסטער און זעהען גאָר ניט, און אָהנע צו גליסטען עטוואָס ענדיגען זיי זיך אין דער פינסטער"... און דער דיכטער ווענדעט זיך צו אונז און פרעגט: "און צו וואָס זיינען זיי אומזיסט בעשאַפען געוואָרען, און ווארום געהען זיי אומזיסט פאַרלאָרען, די דאָזיגע נשמות?" "וויים דער אונגליקליכער, אז ער איז אונגליקליך?"

אָבער ביאַליק, וועלכער פאַרשטעהט אזוי טיעף די אידישע טראַדיציאָן און די גבורה פון אידישען גייסט דערמאָנט זיך, אז ער האָט זיך געלאָזען אונפאַרזיכטיגערהייד פאַנגען פון דעם משכיל און ער גיט א שפּרונג צוריק און זאָגט:

"דער אונגליקליכער? ווער קען איבערצייגען, אז א מענש איז געשאַפען געוואָרען צו ברייטקייט? — — — צוויי סדרים גמרא — ווי זיס איז זיין גורל! און ווי זאָל ער זיך ניט פרעהען, אז זיינע אויגען זעהען שוין דעם פּריין

פון זיין ארבייט, אז מתמיד און עלוי רופט מען איהם. א כהן האט בלויז איין ציץ זהב, א פירשט האט בלויז איין קרוין. א דיכטער, א העלד איין לארבער קראנץ, אבער אויף דעם קאפ פון אונזער בחור גלענצען צוויי קרוינען! אי מתמיד אי עלוי, צוויי הויכע שטאפעל אויף דעם לייטער פון דער תורה".

אבער גלייך הויבט זיך אויף דער משכיל און דער דיכ־טער רעדט שוין ווידער מיט אן אנדער טאן: "רבונו של עולם! די דאזיגע כחות (פון די מתמידים) אויף וואס ווע־רען זיי פארניכטעט?"

אבער אומזיסט זארגט זיך אונזער דיכטער אזוי שטארק פאר דעם "מתמיד", דער מתמיד האט אין אמת'ן א בריי־טערע וועלט ווי דער דיכטער אליין איז עס משיג. וואס פאר־נעהמט ער, דער משורר, זיך אזוי פיעל מיט דער עקאנאמי־שער זייט פון דעם עלוי? דעם משורר'ס אויפגאבע איז צו צייגען אונז די נשמה פון דעם מתמיד. ווי ניט ריכטיג איז עס צו בעדויערען דעם לעבען פון אידעאליסטען, דערפאר וואס זיי געהען, למשל, ניט גענוג שפאצירען און פיהרען ניט קיין ליעבעס: און וואס פיר א צער איז עס, אז אזא גרויסער משורר ווי ביאליק זאל ניט פיהלען, אז ער שרייבט ניט אן אבהאנדלונג איבער די לאגע פון די מתמידים אלס א קלאס פון דעם פראלעטאריאט אינערהאלב פון דער אידישער גע־זעלשאפט, פון געזעלשאפטליכען און עקאנאמישען שטאנד־פונקט. ער דארף אונז געבען וואס דער מתמיד און ישיבה זיינען אין דאס לעבען פון דער נאציאן, אין דעם קאמפף פיר גרויסע אידעאלען פון רעליגיאן און מאראל. דעם ישיבה־בחור איז ניטא וואס צו בעדויערן, ער איז דער טרעגער פון אידישען געדאנק, דער גבור וואס געהט אין פראנט פון דער אידישער ארמיי, דער פעלדמארשאל וואס ציהט אין שלאכט־פעלד אן דער שפיצע פון זיין פאלק געגען אלע וועלט־מעכטע און ער זיעגט! אט דאס איז דער ישיבה־בחור ווי אזוי ער איז אין אמת'ן אין דער געשיכטע פון דער אידישער נאציאן. און נ א ר אזוי וואלט איהם ביאליק געזעהן, ווען ער וואלט ניט געוועז אין דער צייט פון השכלה פון וועלכער ער האט זיך ניט געקענט בעפרייען, טראץ זיינע ריעזיגע כחות.

זיי בעדויערען אנשטאט צו בעוואונדערען

אומזיסט וועט איהר זוכען אין אונזער מאָדערנער ליטע־ראטור א ביסעל נ א צ י אָ נ א ל ע ג א ו ה , איהר וועט עס ניט געפינען. אויב איהר ווילט געפינען א שטאָלצען וואָרט וועגען פאָלק ישראל, א וואָרט וואָס זאָל אויפהויבען די ווירדע פון אייער נאציאָן ביי אייך אין די אויגען, דארפט איהר געהן צו אונזערע אלטע ספרים, פון חומש ביז צו דער צייט פון פאר דער השכלה, אין דער "אויפלעבונגס" עפּאָכע איז עס ניטאָ. אונזער "נאציאָנאלע" ליטעראטור קען נאָר ב ע ד ו י ע ר ע ן דעם אידען און מעהר גאָר ניט.

און איהר מעגט זיך זאָגען וואָס א י ה ר ווילט, א י ך האָב ניט ליעב ווען מען האָט פאר דער אידישער נאציאָן, די קרוין פון דער מענשהייט, ב ל ו י ז בע־דויערען, ווען מען מאכט פון מיין אומה א טעמא פון בלויז קלאָגען אויף איהר פינסטערן מזל, ווען מען מאכט פון איהר בלויז א אונגליקליכען "נעבאך" ווי א ברעקעל האָלץ פון א געשייטערטע שיף וואָס בלאָנקעט זיך ארום איבער די ים־כוואַליעס. דאָס בעליידיגט מיר ביז אין די טיפעניש פון מיין נשמה, דאָס פיינעגט מיין זעעלע, דאָס ערניעדריגט מיין נאציאָנאלע זעלבסטווירדע, און אזא האלטונג צום אידישען פאָלק ברענט מיר פיעל ערגער ווי מאנכע רדיפות פון דרויסען.

און איך שעהם זיך ניט אויסצוזאָגען, אז אָפט פאלט מיר אריין א געדאנק, אז די האלטונג פון דער אסימילאציאָנס־השכלה איז אין געוויסע הינזיכטען אפשר געווען ווירדיגער ווי די האלטונג פון אונזער נאציאָנאלער השכלה, ווי ווילד אזא ערקלערונג זאָל ניט אויסקומען. די אסימילאציאָנס־השכלה האָט געפיהרט א מורא'דיגע מלחמה געגען יודענ־טום אלס שונא. ביי די שריפטשטעלער פון יענעם דור איז דאָס יודענטום געווען א מאכט, זיי האָבען אלזאָ אינעווייניג

געהאט רעספעקט צו איהם, ווי מען האט שטענדיג רעס־פעקט צו א קראפט געגען וועמען מען האלט מלחמה. עס איז בעסער צו ווערען בעקעמפפט איידער בעדרויערט.

ניין! איך וועל זיך קיינמאל ניט לאזען בעדויערען אלס איד. איך וועל מיין גורל ניט אויסבייטען אויף דעם גורל פון א זוהן פון אן אנדער אומה, ווי גרויס און מעכטיג זי זאל ניט זיין. איך וועל מיין ירושה ניט אויסטוישען פיר אלע מלוכות פון מזרח און מערב, פיר אלע גלאנץ און פראכט פון אלע הויפטשטעדט וואס באדעקען דעם ערד־קוגעל. עס איז בעסער צו זיין איין שעה א איד איידער צו זיין זיבעציג יאהר א גוי. דאס איז מיין אינערליכע איבערצייגונג וואס איז אריינגעדרונגען אין יעדען טראפען פון מיין בלוט.

דער איד איז ניט קיין ווארים וואס ווערט געטראטען אונטער די פיס. ער איז א קעמפפער וואס ליידט דורך זיין אייגענעם ווילען. דער איד האט שוין לאנג געקענט זיך אויסלייזען פון זיינע צרות און ווען ער טוט עס ניט, איז עס ווייל ער האט א צוועק, ער האט א כונה, ער האט א פלאן און ער שטעהט פעסט פאר זיין פלאן. און טראץ אלע רדיפות און יסורים האט דער איד זיין נקמה אן זיינע פיינד, זיין נקמה איז וואס זיי קענען איהם ניט בייקומען, זיין נקמה איז וואס ער לעבט זיי איבער און ער שטעהט אויף זייערע קברים און ניט זיי אויף זיינעם. זיין נקמה איז וואס ער איז מעכ־טיגער פאר זיי, מעכטיגער אין גייסט, מעכטיגער אין עקשנות, מעכטיגער אין ווילען, מעכטיגער אין מארך, מעכ־טיגער אין אייזערנעם האראקטער, מעכטיגער אין מוטה, שרעקט זיך ניט פאר זיי און גיט זיך ניט אונטער. אין דעם אידענ׳ס נשמה איז פאראן דער זעלבסטבעוואוסטזיין פון זיין סופעריאריטעט. ווי שטארק זיינען די ווערטער פון דעם אידען אין זיין פרייהייטס־יום־טוב, ווען ער הויבט אויף זיין כוס וויין, און זאגט מיט נאציאנאלע גאוה: ניט איינער האט אונז געוואלט פארניכטען נאר אין יעדער דור שטעלט מען זיך געגען אונז צו פערניכטען אונז און גאט איז אונז מציל פון זייערע הענד. דאס איז דער גבורה׳דיגער אויסרוף פון דער אידישער נאציאן, דאס איז דער "טשאלענדזש" פון דעם אידען צו דער גאנצער וועלט.

און עס איז פאראן נאך אן אנדער נקמה וואס מיר פיהלען געגענאיבער אונזערע שונאים. זיי קענען זיך פון אונז ניט בעפרייען, סיידען זיי זאלען אלע, אלע נאציאנען צוזאמען בעגעהן זעלבסט־מארד! אומזיסט קריצען זיי די צייהן אויף אונז. מיר האבען זיי געגעבען זייער רעליגיאן, פון אונז שטאמט דאס בעסטע וואס זיי פארמאגען אין זייער ציוויליזאציאן. וואו זיי קעהרען זיך און וואו זיי ווענדען זיך שלאגען זיי זיך אן אין אונזערע געדאנקען. זיי מוזען מודה זיין, אז מיר זיינען זייערע רביים און זיי קענען ניט אויסלעשען אונזער ליכט, ווי זיי קענען ניט פארלעשען די זון. מיר האבען זיי בעזיעגט אין זיי גופא — און דאס איז די ראכע וואס מיר האבען אן זיי!

אבער פיעל וויכטיגער ווי די ראכע איז אונזער גליק וואס מיר טראגען די ליכט פון דעם גרויסען אמת, מיר וועלען אונזער ספר ניט אויסבייטען פיר אלע וועלט־אימפעריעס און מיר מעגען היינט אויך און וועלען שטענדיג מעגען מיט א פולען געוויסען דאנקען גאט וואס מיר זיינען אידען און ניט עפעס אנדערש. איהר הערט? דאנקען און פרעהען זיך וואס מיר זיינען אידען, ווי אין דאווגען שטעהט, ווי אין אלע הייליגע ספרים שטעהט, און זיין גליקליך מיט יעקב׳ס חלק און ניט ב ע ד ו י ע ר ע ן! דאס איז דער אידישער שטאנדפונקט, דאס איז דער היסטארישער שטאנדפונקט, דאס איז דער איינציגער שטאנדפונקט אויף וועלכען אידען קענען שטעהן, אויב זיי ווילען אידען זיין.

אבער דאס איז ניט דער געפיהל וועלכען איהר וועט געפינען אין דער נאציאנאלער ב ע ד ו י ע ר ו נ ג ס־ליטעראטור. אפילו ביאליק, וועלכער איז נעהענטער צום יודענטום ווי די מעהרסטע פון די דיכטער און שריפטשטעלער אין אונזער נייער ליטעראטור, האט זיך נאר זעהר זעלטען אויפגעהויבען צו דער ריכטיגער אבשאצונג פון דעם אידען׳ס לעבען. בלויז אין צוויי פון זיינע שירים רעדט ער מיט דעם לשון פון דער אידישער נאציאן, אין זיין "על ספ בית המדרש" זאגט ער:

און מיין נאמען וואס זיי האבען אויסגעמעקט פון

זייער בוך מיט גאוה,

ווייל איך האָב איהם ניט פאַרשמוצט מיט זנות און בלוט,
וועט דער לעצטער בלייבען אויף דער וועלט
און ער וועט זיין דער שטעמפּעל פון גאָט אין דער
וועלט-געשיכטע.

— — — — — — — — — — — — — — — —

וועסט ניט פאַלען, אידישער געצעלט, איך וועל דיר
צוריק אויפבויען
פון די חורבעס ערד וועל איך אויפשטעלען צוריק די ווענד.
וועסט נאָך איבערלעבען פּאַלאַצען ווי דו האָסט
איבערגעלעבט
אין די גרויסע פאַרניכטונגען ווען די פעסטונגען זיינען
געפאַלען.

און אין זיין אנדער שיר : "אם יש את נפשך לדעת"
זאָגט ער :

אויב דו ווילסט וויסען דעם פעלזען
וואָס אויף זיין שפּיץ האָבען דיינע עלטערן אווקגעטראָ-
גען זייער אידעאַל,
די תורה, די קדש-הקדשים — און האָבען עס גערעטעט...
אויב דו ווילסט וויסען די בעהעלטעניש וואָס האָט
אויפגעהאַלטען
— אין זיין ריינקייט — דעם שטאַרקען גייסט פון
דיין פאָלק,
וואָס אפילו לעבענדיג אין שאַנדע און שפּאָט
האָט איהר עלטער ניט פאַרשעהמט איהר יוגענד — —
אין בית המדרש געה ! — —

אָט דאָס זיינען כמעט די איינציגע שטאָלצע דבורים וואָס מיר געפינען ביי ביאַליק. דאָס לעצטע פון די צוויי ציטאַטען איז געשריבען געוואָרען מיט פינף און צוואַנציג יאָהרען צוריק. אַלעס וואָס ביאַליק האָט געשריבען פון דאַן איז ב ע ד ו י ע ר ע ן. די אידישע ספרים זיינען ביי איהם "די קברים פון פאָלק", ער אליין, דער משורר, איז אַ "אנטלאָפענער פון די קברים" (פּליט-קברים). דאָס פאָלק איז "פאַרוויאַנעט פול מיט שאַנדע און גאַל, אין גאַנצען פאַרפוילט און צופרעסען פון פוס ביז'ן קאָפּ". און ווען דער דיכטער זעהט די אידישע קדושים זאָגט ער : "א י י ע ר ע

געפאלענע — זיינען געפאלען אומ־זיסט, און ניט איך און ניט איהר ווייסען צו וואס זייט איהר געשטאר־בען, און פאר ועמען און פאר וואס זייט איהר געשטארבען, אייער טויט האט ניט קיין טעם אזוי ווי אייער לעבען האט קיין טעם ניט געהאט...״ אט אזוי ניעדריג איז עס אראבגעפאלען ביין דיכטער דער ענין פון שטארבען ״על קדוש השם.״ ניט אידיש און ניט נאציאנאל איז דיעזע שטעלונג פון משורר צו די קדושים פון די פאגראמען. אויב דאס זאל זיין די שטעלונג פון אידישען פאלק צו זיינע מארטירער, וואלט די גאנצע אידישע גע־שיכטע געוועזען א נארישער וויץ.

דאס איז אבער ניט די שטימע פון אידישען פאלק וואס וויים פיר וואס ער קעמפפט, וויים פיר וואס ער ליידט. דער קישענעווער שמש וואס האט זיך געלאזען ערמארדען ניט צולאזענדיג די הוליגאנעס צו דער תורה, און די צוויי פראסטע גאס־מענשען, פאקירער פון לעמבערג, וואס זיינען אריין אין פייער אין שוהל, האבען בעצאהלט מיט זייער לע־בען פאר רעטען די ספר תורה, האבען גוט געוואוסט וואס זיי טוען, זיי אזוי ווי אלע וואס זיינען געשטארבען על קדוש־השם, זיינען די גווארדיע פון אונזער נאציאן וואס בעשי־צען די אומה. די אידישע נאציאן וויים אנדערש ווי אב־צושעצען די מארטירער. דאס איז די שטימע פון דער בעדויערנדער ליטעראטור פיר וועלכער די קודש־הקדשים פון פאלק ישראל איז פארמאכט, וועלכע קען דעם אידען נאר בעקלאגען, אבער קען איהם ניט שעצען, קען איהם ניט בעוואונדערן.

* * *

אונזער נאציאנאלער דיכטער איז נאך ניט געבארען גע־ווארען. עס וועט אוים שטעהען אמאל א נאציאנאלער משורר, וואס וועט פאשטעהען די גרויסקייט פון א אומה וואס ״פייער קען איהר ניט פארברענען און וואסער קען איהר ניט דערטרינקען״; אן אומה וואס צו איהר אליין איז אנט־פלעקט געווארען דער סוד פון אונשטערבליכקייט, אן אומה

וואָס איז האַרטער ווי פעלזען, וועלכע קוקט אַראָב אויף יאָהר טויזענדע, וואָס קומען און פערגעהען נעבען איהרע פיס.

עס וועט אויפשטעהן א משורר אין וועמעס האַרץ עס וועט ברענען דער פלאַם וואָס איז אָנגעצונדען געוואָרען אין די צייטען פון אברהם אבינו און וועלכע קיינע ווינדען און שטורעמס האָבען ניט געקענט אויסלעשען, אַט דער פלאַם וואָס האָט געוואַרימט אלע אונזערע גבורים, אלע קדושים, אלע קעמפפער פון דער אידישער נאַציאָן. דאָס איז דער פייער וואָס האָט געפיהרט די חשמונאים, און די מגורשים פון שפאַניען און אלע וואָס זיינען געגאַנגען אין קאַמפף פיר דאָס נאַציאָנאַלע לעבען פון דער אומה וועלכע איז די תורה.

און יענער משורר בעשיינט פון דער ליכטיגקייט פון באַרג סיני, אויפגעציטערט ביז דער טיפעניש פון זיין זעעלע פון דער גרויסער קדושה פון א הייליגעם פאָלק, וואָס טראָגט דעם אמת צווישען די מענשען־קינדער וועט דורכנעמען די דאָזיגע געוואַלדיגסטע ערשיינונג פון דער וועלט, דעם העלדען קאַמפף פון א פאָלק פיר די אייביגע אידעאַלען פון דער מענשהייט, וועט פיהלען, אַז דער איד איז מיט זיין לעבען און קאַמפף דער שיר־השירים פון דער וועלט, דאָס וואונ־דער־שאַפונג פון בורא עולם. ער, יענער, משורר, וועט אויפ־זאַמלען אלע מעכטיגע אידישע קלאַנגען פון די קולות וברקים פון מדבר סיני, פון דעם "שמע ישראל" פון אידישע מאַר־טירער, פון דעם כה אמר ה' פון די געטליכע נביאים, פון אלעמען וואָס האָבען אריינגעלייגט זייער נשמה אין די שאַ־פונג פון ישראל'ס אייביגקייט.

און ער וועט זינגען א שיר־גבורים צו דער אידישער אומה, צו דער כנסת־ישראל, וואָס וועט אויפריהרען אַלע וועלטען און וועלכע וועט געלאָזען ווערען אלס אייביגע ירושה פאר די וויטערדיגע דורות צו שטאַרקען זייער האַרץ, צו שמיעדען זייער רצון און צו מאַכען זיי אזוי מעכטיג און הייליג און ליכטיג ווי אונזערע עלטערען זיינען געוועזען.

איהם, יענעם דיכטער וועט דאָס פאָלק ישראל קרוינען מיט דער קרוין פון נאַציאָנאַלען משורר.

א בעוועגונג אָהן א פאָלק

די העברעאישע בעוועגונג אָדער ליטעראַטור האָט ניט קיין המון, קיין איינפאַכען פאָלק וואָס זאָל שטעהן הינטער איהר, און דאָרום קען מען זאָגען, אז די גאַנצע העברעאישע בעוועגונג איז אומגעפאַלען — אזוי קלאָגט זיך א געוויסער העברעאישער שרייבער.

דער שרייבער פארגעסט אָבער, אז אום א בעוועגונג זאָל האָבען א פאָלק הינטער זיך דאַרף עס ארויסקוועלען פון פאָלק. אַלעס וואָס עס ווערט געשאַפען ניט מיט'ן פאָלק, דורכ'ן פאָלק און פאַר'ן פאָלק, קען ניט האָבען קיין קיום. אויב א רעגיערונג מוז פארטרעטען דאָס פאָלק, מוז א קולטורעלע בעוועגונג געוויס ליעגען אויף די ברייטע פּלייצעס פון פאָלק. אַלעס וואָס עס ווערט געשאַפען אָהן איהם מוז פאַראיבערגעהן. דאָס פּראָסטע פאָלק איז דער באָדען פון וואַנען אַלע נאַציאָנאַלע בעוועגונגען, פון וואַנען אַלע קולטורעלע קרעפטען ציהען זייער השפעה. אפילו די וואָס גלויבען, אז די וועלט ווערט געפיהרט דורך אויבער־מענשען, דוקא די זשעניען, וואָס געהען מיט זייערע אייגענע כחות און רייסען אוועק מיט זיך דעם עולם, מוזען אויך מודה זיין, אז אום דאָס פאָלק זאָל האָבען א פארבינדונג מיט די וואָס ווילען זיין זיינע פיהרער, מוזען די פיהרער שטעהן אין נאָהענטע בעציהונגען צום פאָלק, אין פּראָסטערע ווערטער: צום המון.

דער כח פון יודענטום איז אויך געווען אין דעם המון, אין דעם פּשוט'ען פאָלק, וואָס האָט געדאַווענט, געלערענט, געשיקט די קינדער לערנען. אָט די שניידער און די שוסטער, סטאָליארעס און מוליארעס, וואָס האָבען זייער שווער־פארהאָרעוועטען גילדען אוועקגעטראָגען פאַר שכר־לימוד, געשיקט די קינדער למקום־תורה, האָבען עס אויפגעהאָדעוועט אונזערע גרויסע מענשען, זיי האָבען עס געגעבען א פעסטקייט דעם אידישען לעבען, זיי זיינען עס געווען דער חוט־השדרה

פון דער אידישער נאציאָן. און נאָך גאַנץ אַמאָל האָט מען עס אַזוי שטאַרק געוואוסט. "זייט פאָרזיכטיג — זאָגט דער תלמוד — מיט די קינדער פון די אָרימע לייט, ווארום פון זיי קומט ארויס די תורה". אונזער קראַפט איז אין המון און ניט אין עטליכע הייפלאך אינטעליגענטען. און אויב די העברעאישע בעוועגונג האָט ניט קיין המון הינטער זיך, איז געוויס אַ זעהר שלעכטער סימן פאַר איהר.

אָבער, די העברעאישע בעוועגונג, אָדער ריכטיגער, די מאָדערנע נאציאָנאַלע בעוועגונג, וועלכע מען בעטיטעלט מיט'ן נאָמען "אויפלעבונג" האָט ניט געקענט האָבען קיין המון הינטער זיך, עס איז לכתחילה געווען פאראורטהיילט צו בלייבען אין אַ שמאָלען קרייז פון אינטעליגענטען, וואָס זיינען כמעט אָבגעריסען פון פאָלק, טראָץ דעם וואָס זיי ריידען אין נאָמען פון נאציאָנאַלע אידעאַלען. די פאָרטרע־טער פון דער דאָזיגער בעוועגונג זיינען ניט געווען די שלוחי־צבור פון דעם המון בית ישראל און ניט נאָר דאס: זיי האָ־בען ניט אויסגעדריקט דאָס וואָס עס ליעגט ביין פאָלק אויפ'ן הארצען, עס איז קיין פאָלקס־ליטעראַטור ניט געווען און ממילא האָט עס שוין ניט געקענט זיין קיין נאציאָנאַלע ליטעראַטור.

אַלס ביישפּיעל פון די ווייטקייט פון דער העברעאישער בעוועגונג פון פאָלקס־לעבען קען דיענען דער נארישער קאַמפף וואָס עס איז געפיהרט געוואָרען אין דעם העברע־אישען לאַגער געגען דער אידישער שפּראַך, דעם לשון פון מיליאָנען אידען, פון דעם טהייל אידען וואָס טראָגען אין זיך די גאַנצע קראַפט פון נאציאָנאַלען אידישען לעבען. מענשען וואָס שטעהען נאָהנט צום פאָלק, וואָס פארשטעהען די פאָלקס־נשמה, קענען ניט אַזוי האַלטען זיך צו אַ שפּראַך אין וועלכער עס איז אריינגעגאָסען געוואָרען אין פערלויף פון הונדערטער יאָהרען אַזוי פיעל אידישע ליידען און פריי־דע, אַ שפּראַך אין וועלכער עס איז אריין אַזאַ גרויסער טהייל פון אונזער נאציאָנאַלען לשון־קודש. אמת'ע אידישע נאציאָ־נאַלע אידען, די פרומע אידען, האָבען קיין מאָל זיך ניט בעצויגען מיט שנאה צו דעם אידישען לשון. די שעפּפער פון חסידות, אַזוי גוט ווי די פאָרשטעהער פון דער תורה פריהער

פון דער חסידישער עפּאָכע און שפּעטער, האָבען קיינמאָל ניט מבזה געווען דעם אידישען לשון. געווים, האָט קיינעם ניט געקענט איינפאַלען צו פאַרגלייכען די אידישע שפּראַך צו אונזער נאַציאָנאַלען לשון העברעאיש אָן וועלכען דאָס לעבען פון אונזער נאַציאָן איז אָנגעבונדען, אָבער צו בע־קעמפּפען דער פאָלקס־שפּראַך, איהר צו מבזה זיין, דאָס האָט קיינעם ניט געקענט ארויף אויפ'ן זינען, ביז וואַנען עס איז געקומען די השכלה מיט איהר פעראַכטונג פיר אַלעס וואָס איז אידיש און זי האָט עס אָנגעפאַנגען מבזה צו זיין אידיש. די משכילים האָבען געקעמפּפט געגען אידיש, ווייל זיי האָבען געוואָלט, אַז די אידען זאָלען ריידען די לאַנדעס־שפּראַך. די נאַציאָנאַלע השכלה וואָס האָט אַזוי פיעל גע־ירשנ'ט פון דער פריהערדיגער השכלה, האָט איבערגענומען דעם דאָזיגען אַסימיליאַטאָרישען קאַמפּף געגען אידיש און האָט עס געמאַכט פיר אַ עיקר אין איהר פּראָגראַם. און נאָך היינט קענט איהר זעהן ווי יעדער נארישער אינגעל, וואָס שרייבט העברעאיש, זידעלט דעם "ז'רגון". ווי לעבערליך איז דיעזע ערשיינונג ווען מען באַרעכענט, אַז העברעאיש האָט נאָר אַ קיום אין די לענדער וואו אידען ריידען אידיש און דאָר־טען וואו אידיש איז מעהר ניטאָ איז העברעאיש אין אַ שפל־המצב. אידיש און העברעאיש זיינען ניט קיין געגנער איינע צו די אַנדערע אין דעם פאָלקס־לעבען (פון די שונאים פון יודענ־טום, וועלכע בעהאַלטען זיך אונטער'ן נאָמען "אידישיסטען" רייד איך ניט), נאָר זיי זיינען אַ הילף איינע צו די אַנדערע. די אָפּאָזיציאָן פון דער העברעאישער בעוועגונג צו אידיש קומט נאָר פון ניט־פאַרשטעהן דאָס פאָלק און זיין לעבען.

אָבער דאָס איז נאָר בענוצט געוואָרען אַלס אַ משל. דער עיקר איז וואָס די העברעאישע בעוועגונג האָט ניט פאַר־שטאַנען, אַז דאָס פאָלק האָט אַ פעסטגעשטעלטע מיינונג איבער דעם וואָס אַ העברעאישע בעוועגונג דאַרף בעדיי־טען, אַ מיינונג וואָס איז איינגעוואָרצעלט אין דער פאָלקס־נשמה זייט טויזענדער יאָהרען. דיעזע מיינונג איז אַז אַ העברעאישע בעוועגונג איז און מוז זיין אַ רעליגיעזע בע־

ווענונג, אז די העברעאישע שפראך מוז זיין פארבונדען מיט דעם אידישען דת. דער גאנצער פלאן צו אבטהיילען העברע־איש פון יודענטהום איז פרעמד צו דעם פאלקס־נשמה. דאס פאלק קען עס גאר ניט בעגרייפען, אין דער איבערצייגונג פון 99 פראצענט פון אידען ליעגט די פשוט'ע שאלה: אויב ניט קיין אידישקייט צו וואס דארף איך העברעאיש ?!

איך האב געהערט פון א גרויסען ציון־פיהרער פאלגענ־דען אנעקדאט: נעבען דער שטאדט צפת האבען זיך געפור־נען א גרופע ראדיקאלע ארבייטער. איינמאל זיינען זיי אריינגעפאהרען שבת בייטאג אין דער הייליגער שטאדט צפת מיט פערד און וואגען. די קינדער פון שטאדט דער־זעהענדיג אזא זאך זיינען נאכגעלאפען נאך'ן וואגען און געשריען: "אידען פאהרען אום שבת!" די וואס זיינען געזעסען אויפ'ן וואגען האבען געענטפערט די פרומע אידי־שע קינדער: "גוים! דברו עברית!"

דאס פאלק האלט ניט מיט די וואס זיצען אויפ'ן וואגען, נאר מיט די קינדער דורך וועמעס מויל עס רעדט די אידי־שע געשיכטע. דאס פאלק האלט מיט הערמאן שטרוק, וועל־כער האט אויסגערופען אויף א קאנגרעס: "אויב מען אר־דערט חזיר אויף העברעאיש, איז עס אויך טריף"... און די גאנצע חקירה וואס די העברעאישע בעוועגונג האט זיך גע־מאטערט צו פארשפרייטען, אז העברעאיש איז א נאציאנאל שפראך וואס דארף זיין וואכעדיג און דארף ניט האבען צו טאן מיט רעליגיאן, איז א דורכפאל. די וואס שיקען זייערע קינדער צו לערנען העברעאיש האלטען עס ניט פאר וואכע־דיג, נאר פיר הייליג און די וואס האלטען העברעאיש פאר וואכעדיג האבען זיי אנדערע וואכעדיגע שפראכען צו לער־נען זייערע קינדער, שפראכען וואס קענען זיי מעהר נוצען ברייננען, פון זייער שטאנדפונקט, ווי העברעאיש. און טאָ־מער זיינען פאראן אין איירא‏פא און אין אמעריקא קינדער וואס לערנען העברעאיש, לערנען זיי עס נאר אלס שפראך פון רעליגיאן, אפילו ניט איין טאטע צווישען צעהן פון די טאטעס וואס שיקען די קינדער העברעאיש לערנען האט אין זינען העברעאיש אלס שפה לאומית. מען שיקט די קינדער אין תלמוד תורה, אין חיברו סקול נ א ר מיט דעם צוועק

דאָס קינד זאָל קענען דאַוונען, חומש א. ז. וו. זאָל וויסען אידישקייט. און אזוי איז עס ריכטיג. זיי, די עלטערן, דאָס פאָלק, האנדעלט אין דעם גייסט פון דער אידישער געשיכטע.

אָט אזוי איז די העברעאישע אָדער די נאציאָנאליסטי־שע בעוועגונג ניט בלויז ניט געגאנגען מיט'ן פאָלק, נאָר זי איז געגאנגען ג ע ג ע ן פאָלק. וואָס ביין פאָלק, ביין המון, איז געווען טאָג איז ביי דער בעוועגונג געווען נאכט און פארקעהרט. וואָלט די בעוועגונג געווען א פאָלקס־בעווע־גונג, דאַן וואָלט עס געשטימט מיט די פונדאמענטאלע בעגריפען פון פאָלק, עס וואָלט דאַן געווען אן ארמיי אויף וועמען די בעוועגונג וואָלט געקענט שטעהן. די זאַך איז אָבער געווען פארקעהרט. די בעוועגונג איז געווען א פרעמדע, האָט זיך ניט געקענט צוזאמענפלעכטען מיט'ן פאָלק, ריכטיגער: עס האָט ניט געשטימט מיט דעם נאציאָנאלען אידישען וועג, ווארום דער אמת'ער נאציאָנאלער וועג איז דער פאָלקס־וועג.

צו דעם דאַרף מען צולייגען נאָך א פונקט: די פיה־רער פון דער בעוועגונג האָבען ניט ג ע ל ע ב ט מיט דעם אידישען פאָלקס־לעבען. דער אידישער המון נעהמט ניט אָן קיין פיהרערשאפט נאָר פון די די וואָס טוען אַלעס גלייך מיט'ן כלל. אַלע אידישע פיהרער ביז דעם דור פון השכלה האָבען געלעבט גלייך מיט דעם המון, האָבען קיינמאָל ניט געזאָגט: דאָס איז גוט פאר'ן המון און מיר קענען זיך בע־געהן אָהן דעם. אָבער די פיהרער פון די נאציאָנאליסטישער בעוועגונג האָבען קיינמאָל זיך ניט געפונען דאָרטען וואו דאָס פאָלק געפינט זיך. און דארום זיינען זיי געבליבען א בעזונ־דער מחנה, א הייפעל אינטעליגענטען, וואָס האָבען זיך איינגערעדט, אז זיי זיינען די פאָלקס־פיהרער, ווערענד דאָס פאָלק באלפיו וברבבותיו איז געווען ווייט פון זיי.

עס זיינען פאראַן צוויי ריכטונגען ביי אידען וואָס האָ־בען א פאָלק הינטער זיך, וואָס האָבען אן המון. די איינע איז די ראַדיקאַל־סאָציאַליסטישע און די צווייטע איז די טראַ־דיציאָנאַל־אָרטאָדאָקסישע. די ראַדיקאַל סאָציאַליסטישע בעוועגונג האָט א מאסע אויף וועלכע זי קען בויען. א מאסע וואָס גלויבט אין געוויסע פרינציפען און לעבט מעהר אָדער וועניגער לויט דיזע פרינציפען. זי האָט א פאָלקס־עלעמענט

אויף וועלכען זי שטעהט. די טראדיציאָנאַל־אָרטאָדאָקסישע בעוועגונג שטעהט אויף דעם המון וואָס לעבט לויט דעם יודענטום, גלויבט און טוט לויט דעם טראדיציאָנעלען אי־דען. דאָס איז דער המון וואָס געהט אין די שוהלען, אין די חסידים שטיבלאך, וואָס לערענט אליין וויפיעל ער קען, לויט זיינע אומשטענדען און שיקט די קינדער לערנען. אזא המון, פלייש און בלוט, געזונטער קערן פון פאָלק איז פאראן אין יעדער לאַנד, וואו אידען געפינען זיך אין א בעדייטענדען צאָהל.

אָבער די אזויגערופענע נאציאָנאַלע ריכטונג, די העב־רעאיסטיש־קולטורעלע ליטעראַרישע, האָט קיין פאָלק. עס זיינען ניטאָ קיינע מאסען וואָס זאָלען פיהרען א נאציאָנאַ־ליסטיש־העברעאיסטיש־קולטורעלען לעבען. דאָס איז א טע־אָרעטישער בעגריף וואָס איז געבליבען ביי יחידים, האָט ניט געפונען קיין פאָלקסמאסען וואָס זאָלען עס אָננעהמען, און וועט ניט געפינען.

איך בין איבערצייגט, אז דיזע ריכטונג, די דריטע, וועט ניט בלייבען אויף שטענדיג. זי איז אן איבערגאַנגס־עטאַפּ. די אזויגערופענע נאציאָנאַלע אידען וועלען מוזען קומען רעכטס אָדער אוועקגעהן לינקס. אָדער זיי וועלען קומען צו־ריק צום פשוט'ען יודענטום, געפינענדיג אין איהם די שוץ געגען די קרעפטען וואָס ווילען פארניכטען די אידישע נא־ציאָן, אָדער זיי וועלען אוועקגעהן צו די וואָס אינטערעסירען זיך ניט מיט דער אידישער נאציאָן.

די זיבען זיילען פון אנטיסעמיטיזמוס

ביז יעצט האָבען מיר אַרומגערעדט וועגען די אינערליכע קרעפטען פון יודענטום אין קאַמפף מיט די אַסימילאַציאָנס כוואַליעס וואָס רינגלען אונז אַרום. מיר האָבען אָבער ביז יעצט ניט אָנגעריהרט אַן אויסערליכע זאַך וואָס האָט אַ גרויסען איינפלוס אויף אונזער אינערליכען אידישען לעבען, אַ זאַך מיט וועלכער מיר קומען אין בעריהרונג יעדען טאָג: מיר מיינען ד ע ם אַ נ ט י ס ע מ י ט י ז מ ו ס. ווען מען רעדט פון דעם קאַמפף פון דער אידישער נאַציאָן פיר זיין עקזיסטענץ, קען מען ניט אויסמיידען זיך ניט אָבצושטעלען אויף דער ווירקונג פון דער גוי'שער שנאה צו אונז אויף אונזערע געדאַנקען און אונזערע געפיהלען.

בעפאָר אָבער מיר וועלען בעטראַכטען די ווירקונג פון אַנטיסעמיטיזמוס אויף דעם אידישען לעבען, אויף אונזער רעליגיעזען אָדער נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין, מוזען מיר וואַרפען אַ בליק אויף דעם גרונד פון דער דאָזיגער ערשיינונג, אום צו קענען פעסטשטעלען צו איז דער אַנטיסעמיטיזמוס אַ פאָראיבערגעהענדע ערשיינונג, ווי אַנדערע דיינקען, אָדער עס איז אַן אייביגע זאַך. ווען מיר וועלען וויסען דעם יסוד פון אַנטיסעמיטיזמוס וועלען מיר קענען ענטפערן אויף דיעזער פראַגע.

* * *

דער אַנטיסעמיטיזמוס איז געבויט אויף זיעבען זיילען. פיער פון די זיבען זיינען אַלגעמיינע פסיכאָלאָגישע אורזאַכען און דריי זיינען אורזאַכען וואָס זיינען ספּעציעל נוגע צו די אידען. מיר וועלען זיי אויסרעכענען אין פאָלגענדען סדר:

1. ג ר ו פ ע ן - ה אַ ס. עס ליעגט טיעף איינגעוואָרצעלט אין דעם כאַראַקטער פון מענשען דער געפיהל פון פריינדשאַפט צו דער אייגענער גרופּע צו וועלכער דער מענש בעלאַנגט און אונפריינדשאַפט אָדער געגנערשאַפט צו דער

גרופּע צו וועלכע מען בעלאנגט ניט. שטאַמען שטאַמט דיע־זער געפיהל פון דעם אויסגעשפּרייטען און פאַרברייטערטען עגאיזם פון מענשען. די גרופּע צו וועלכער איהר בעלאנגט איז פאַרבונדען מיט אייך, עס איז אַלזאָ אַ טהייל פון אייער "איך", פון אייער עגאָ, די גרופּע פון וועלכער איהר זייט אַ מיטגליעד איז בעלויכטען מיט אייער ליכט, בעשיינט מיט אייער גלאַנץ, און ליעב האָבענדיג אייער גרופּע האָט איהר דורכדעם ליעב זיך אַליין, גרויסענדיג זיך מיט אייער גרופּע גרויסט איהר זיך אַליין, איהר זייט אַ שותף אין איהרע שבחים, ו ו י י ל א י ה ר ז י י ט א י ן א י ה ר פ א ר א ן. ממילא איז אייער גרופּע ביי אייך דער אויס־דרוק פון פאָלקאָמענהייט. די אַנדערע גרופּע אין וועלכע איהר זייט ניטאָ איז אייך פרעמד, קאַלט, האָט מיט אייער עגאָ ניט צו טאָן, איהר זייט דארום צו איהר אונפריינדליך, נעגנעריש געשטימט, און איהר וואָלט שטענדיג געוואָלט, אַז אייער גרופּע זאָל שטענדיג איבערוועגען, איבערשטאַרקען דער פרעמדער גרופּע, ווייל דאַדורך פיהלט איהר אַז א י ה ר שטאַרקט־איבער, איהר פאַרשרייבט די זיעגע און אויסצייכ־נונגען פון אייער גרופּע אויף אייער אייגענעם חשבון. דער יונגער מאַן וואס לערנט אין האַרוואַרד, אפילו אויב ער איז נעהמט קיין אַנטהייל אין די רייסעס צווישען די האַרוואַרד־יעיל אַטהלעטיקס, איז צופריעדען און שטאָלץ ווען "האַר־וואַרד" זיעגט, ער נעהמט דעם זיעג אויף זיין אייגענעם פערזענליכען חשבון, דורך זיין גרופּע איז ער חשוב'ער גע־וואָרען. ער האָט ליעב האַרוואַרד און ער האָט פיינט (אין אַ געוויסע מאָס) יעיל. אַזוי איז מיט דעם יונגען מאַן פון יעיל אין בעצוג צו זיין גרופּע.

לאָמיר נעהמען אַ נעהנטערן און אַ מעהר וועהטאָגדיגען משל: צווישען ליטווישע און פּוילישע אידען איז פאַראַן אַ געוויסער סאָרט אַנטאַגאַניזם. דער ליטווישער איד איז שטאַרק בעוואוסטזיניג וועגען זיין גרופּע, די גרופּע פון ליט־וואַקעס, און אַזוי איז דער פּוילישער וועגען זיין גרופּע. און אָפט וואַרפט מען זיך מיט בעליידיגענדע ווערטער פון איין גרופּע צו דער צווייטער. ביי אונז אין אַמעריקא וועט זיין אומזיסט, אַז מיר וועלען פאַרלייקענען, אַז עס איז פאַראַן

א געוויסע פרעמדקייט צווישען די אידען פון ליטא, פוילען און גאליציען, טראָץ דעם וואָס אלע לעבען צוזאמען. דאָס איז די גרופען־נייגונג און די גרופען־אָבנייגונג וואָס איז פאראַן אין מענשליכען כאראקטער. די אידען זיינען א גרופּע אין אנדערע גרופען און ווערען אונפריינדליך בעטראַכט פון יענע גרופען צווישען וועלכע זיי געפינען זיך.

2. אנדערש־זיין. דער מענשליכער עגאָאיזמוס טרייבט איהם ער זאָל פאָדערן, אז דער צווייטער זאָל האָבען דיזעלבע מיינונגען, דיזעלבע אידעען, דיזעלבע נייגונגען א. ז. וו. אזוי ווי ער. עס טוט א מענשען הנאה אפילו ווען ער טרעפט אימיצען וואָס איז פארליעבט אין דיעזעלבע מאכלים אין וועלכע ער איז פארליעבט. אויב יענער שטימט מיט איהם אין געשמאַק, האלט ער עס פיר א קאָמפּלימענט פאר זיך, פיר אַן אנערקענונג פון צווייטען, אז זיין געשמאַק איז א גוטער. פונקט אזוי ווי ער איז צופריעדען ווען ער זעהט, אז דער צווייטער האָט דיעזעלבע נייגונגען ווי ער, אזוי רופט זיך ביי איהם ארויס א ווידערווילען ווען ער זעהט, אז אימיצער איז אנדערש ווי ער. ער נעהמט עס אַן אלס אַן ארויסרוף פון צווייטען, אלס אַן ערקלעהרונג, אז זיין געשמאַק איז ניט דער ריכטיגער, זיינע אידעען זיינען קרומע, זיינע מיינונגען ניט קיין ריכטיגע. ווען אימיצער זעהט מענשען וואָס האָבען אנדערע אידעען, אנדערע מיינונגען, אנדערע כאראקטער־שטריכען און אנדערע געזיכטסציגע, פיהרט עס צו אַן אונפריינדליכע שטעלונג צו זיי. דאָס איז געוויס ניעדריג, ענגהערציג, אונמאָראליש, אָבער אזוי איז עס. אין דער מענשליכער זעעלע איז פאראַן א סך ניעדריגעס, איבערהויפּט אין בעצוג צום מענשענ׳ס עגאָאיזם; און די געגנערשאפט צו דעם וואָס איז אנדערש, איז א טהייל פון מענשענ׳ס עגאָאיזם.

די אידען זיינען געווען, און מוזען זיין אנדערש, דורך גלויבען, דורך זיטען, דורך כאראקטערשטריכע, נאָך המן האָט דאָס אנדערש זיין בעצייכענט אלס אַן אורזאכע פארוואָס מען זאָל זיי פיינד האָבען: „ודתיהם שונות". און אין די שריפטען פון אפּיאָן, דער ביטערער גריכיש־עגיפּטישער אנטיסעמיט, זעהט מען שטארק ארויס דעם פארדרוס וואָס די אידען האָ־

בען א בעזונדער תורה און נעהמען ניט קיין טהייל אין די רעליגיעזע דיענסט פון זייערע שכנים. און נאך פאר'ן חורבן האט עס די רוימער פארדראסען, וואס די אידען פון רוים האבען א בעזונדער לעבען מיט בעזונדערע שוהלען און זייגען אנדערש ווי די רוימער. קיין רעליגיעזע שנאה אין דעם זינן ווי מיר פארשטעהען עס היינט, האט נאך דאן אין רוים ניט געקענט זיין, ווייל אין רוים זיינען געווען פארטראטען פיעלע רעליגיאנען פון פיעלע לענדער, און מען האט זיך ווע־גען דעם אין רוים ניט שטארק געקימערט. דער פארדרוס איז געווען דערפאר וואס דער אידישער דת איז געווען גאנץ אנדערש ווי אלע אנדערע רעליגיאנען (א גלויבען אהן גע־צען) און די רוימער האבען עס ניט געקענט אראבשלינגען.

3. קאנקורענץ. מענשען האבען ניט ליעב זייערע קאנקורענטען און מען דארף ניט ערקלעהרען די אורזאכע דערפון. קאנקורענץ ערוועקט אונצופריעדענהייט סיי דער קאנקורענט איז ערפאלגרייך אדער ניט. אויב אבער ער איז ערפאלגרייך, ווערט די אונצופריעדענהייט פערוואנ־דעלט אין קנאה און האס. און ווען מען האט אימיצען פיינט צוליעב קאנקורענץ, וויל מען פארדעקען די קוועלע פון דער שנאה, מען וויל פארלייקענען, אז עס שטאמט פון אייגענ־נוץ, זוכט מען חסרונות און חטאים אויף דעם קאנקורענט אלס אן אויסרייד פאר דער פיינדשאפט. ווען יענער אבער בעלאנגט צו א בעזונדער גרופע, טראגט מען אריבער די שנאה אויף דער גאנצער גרופע, מען זוכט חטאים און חסרונות אויף דער גאנצער גרופע, און מען זוכט אויסצו־גיסען דעם כעס אויף דעם כלל צוליעב דעם פרט. אנשטאט צו זאגען: "איך האב פיינט יענעם, ווייל יענער איז מיין קאנקורענט", זאגט מען: "מיר האבען פיינט זיי, ווייל זיי זיינען געגען אונז, זיי פארכאפען אונזערע געשעפטען, און אגב זיי־נען זיי פארדארבען א. ז. וו. א. ז. וו.". און אין קאמפף ווערט בענוצט יעדע מעגליכקייט צו ארויפפאלען אויף אלעס מיט וואס דער קאנקורענט האט א שייכות, זיין גלויבען, זיין דאסע א. ז. וו.

אונטער'ן ווארט קאנקורענט דארף פארשטאנען ווערען

ניט בלויז קאָנקורענץ אין עקאָנאָמישען זינן, נאָר אויך אין גייסטיגען. אידישע שטרעבונגען אויף דעם גייסטיגען פעלד רופען ארויס די קנאה און דעם האַס וואס עס רופט ארויס אַ אידישע אונטערנעהמונג אין געשעפט, שאַרפקייט און פייהיגקייט, טאַלאַנט און געניאַליטעט זיינען פונקט אַזעלכע אורזאַכען צו רייצען דעם פערדרוס ווי הצלחה אין האַנדעל. און אַזוי ווי אידען אַלס שטאָדטישע איינוואָהנער און אַלס מענשען מיט אַ נייגונג צו גייסטיגע ארבייט קומען אין קאָנקורענץ-בעריהרונג מיט אַנדערע אויף אַלע פעלדער פון טהעטיגקייט איז שטענדיג פאַראַן אורזאַכען פיר אַ נייע אויפפלאַקערונג פון שנאה צו אידען. אויב מרדכי איז געווען אַ סאָרט קאָנקורענט צו המן'ען ווייל ער האָט זיך פאַר איהם ניט געוואָלט בוקען, האָט ער געבראַכט המן'ען צו בעהויפטען אַ ליגען אַז די אידען זיינען ניט טריי צו די געזעצע פון לאַנד, און דער קאַמפף איז איבערגעטראָגען געוואָרען פון אַ קאַמפף נעגען מרדכי צו אַ קאַמפף נעגען עם מרדכי. דער גרונד איז אבער געווען קאָנקורענץ. די גרעסטע שונאים פון אַלטערטום נעגען אידען זיינען געווען די גריכען. דאַס איז דערפאַר וואס די אידען און גריכען זיינען געווען אין דער צייט פון פאַר'ן חורבן בית המקדש, קאָנקורענטען סיי אין האַנדעל און סיי אין קולטור. אין אַלעקסאַנדריען (מצרים) איז דאַן געווען אַ גרויסע אידישע געמיינדע וואס האָט געפיהרט אַ גרויסען האַנדעל און דאָרטען איז געווען אַ צענטער פיר אידישע געלעהרזאַמקייט. די גריכישע סוחרים האָבען געהאַלטען די אידען אַלס געשעפטס-קאָנקורענטען, און די גריכישע שריפטשטעלער האָבען געהאַלטען די אידען אַלס זייערע קאָנקורענטען אויף אַן אַנדער פעלד. עס האָט דאַן אויסגעבראָכען אַ פּאָגראָם וועלכען דער רוימישער גאָווערנאָר האָט געהאָלפען. און עס איז ניט געווען קיין צופאַל אַז וועָן אַן דער שפּיצע פון דער אידישער דעלעגאַציאָן וואס איז געפאָהרען קיין רוים צו מאָהנען גערעכטיגקייט איז געשטאַנען דער אידישער פילאָזאָף פילאָ, איז אַן דער שפּיצע פון דער גריכישער דעלעגאַציאָן וואס איז געפאָהרען קיין רוים מסר'ן אויף אידען געשטאַנען דער גריכישער שריפטשטעלער אַפּיאָן. אַפּיאָן און פילאָ זיינען געווען צוויי קאָנקורענטען

אויף דעם פעלד פון גריכישע שריפטשטעלעריי אין אלעק־סאנדריען אזוי ווי אנדערע גריכען און אידען זיינען געווען קאנקורענטען ביים האפען־האנדעל אין אלעקסאנדריען.

4. כעס־אבפיהרער. עס איז פאראן א ניעדריגע תאוה אין מענשען צו זוכען א קרבן אויף וועמען אבצופיהרען דעם צארן ווען עס איז ניטא דירעקט אויף וועמען עס אויס־צולאזען. געוועהנליך זוכט מען אין אזא געלעגענהייט א שוואכען אויף וועמען דעם כעס ארויפצואווארפען. אפט זוכט א שלעכטער מענש צו אויסגיסען זיין שלעכטע שטימונג אויף זיין ווייב ריכטיג ווי זי וואלט אין עפעס שולדיג געווען. ווען מען וויל אויף אימיצען אויסלאזען דעם כעס זידעלט מען, גרייפט מען אן, מען טראכט אויס בלבולים, פאלשע בעשולדיגונגען אין וועלכע די בעשולדיגער גלויבען אליין ניט, עס דיענט נאר אלס א תירוץ צו אויסלאזען די רציחה אויף אן אונשולדיגען, ווי איינער זאגט: סטייטש: דו אזעלכער און אזעלכער!... פארוואס האסטו אזוי און אזוי!... דאס איז נאר ווי א מאסקע צו קענען אנפאלען ווען מען פיהלט צוליעב אירגענד וועלכע אורזאכע שלעכט צום מוטה. די אידען אלס די שוואכערע גרופע אין דער געזעלשאפט ווערען אפט אויסגעקליבען אלס כעס־אבפיהרער. אלעס איז גוט פיר אזא אויסרייד: עלילת דם, עלדערס און זייאן, באל־שעוויזם, אום צו האבען אויף וועמען אויסצוגיסען די גאל. איז א וואליוטא געפאלען, דארף מען אויסלאזען דעם כעס צו אידען; פערלירט מען א מלחמה דארף מען אויסלאזען צו אידען. געוויס גלויבט קיינער אין דעם, אבער מען דארף אויף אימיצען זיך ארויפווארפען אום זיך צו גרינגער מאכען אויפ'ן הארצען.

מיר האבען בעצייכענט די פיער אורזאכען פון אנטיסע־מיטיזם וואס האבען צו טהאן מיט דער שנאה צו אידען אלס א מינאריטעטס גרופע צווישען מאיאר'טעטס גרופען. מיר וועלען יעצט בעטראכטען די אנדערע אורזאכען וואס האבען צו טהאן דירעקט מיט דער שנאה צו אידען אלס אידען.

זיי האסען אונז ווייל — זיי דארפען אונז דאנקבאר זיין

מיר האָבען אויסגערעכענט פיער פונקטען אויף וועלכע דער אַנטיסעמיטיזמוס שטעהט. יענע פיער פונקטען האָבען עקזיסטירט אין בעצוג צו די אידען וואָס האָבען געוואָהנט אין אַנדערע לענדער אפילו איידער די אידישע מדינה איז אונטערגעגאַנגען און איידער דאָס קריסטענטום איז געבאָרען געוואָרען. אָבער צוזאַמען מיט דיעזע צוויי ערשיינונגען, וועלכע זיינען געקומען אין איין צייט, זיינען צוגעקומען נאָך דריי אורזאַכען פיר אַנטיסעמיטיזמוס אויסמאַכענדיג צוזאַמען זיבען יסודות פיר דער פיינדשאַפט צו אידען. מיר וועלען אויסרעכענען דיעזע דריי אין פאָלגענדען סדר:

1. אן ערשיינונג אָהן א גלייכען. עס ליעגט אין דער נאַטור פון מענשען צו קוקען מיט פאַרוואונדערונג און מיט אונפריינדליכקייט אויף אַן ערשיינונג וואָס איז איין איינציגע אין איהר מין און האָט ניט צו זיך קיין ביישפיעל. מיר זיינען געוואָהנט ווען מיר זעהען עפּעס א זאַך, אַ לעבעדיגע אָדער אפילו א ניט־לעבעדיגע, צו ציהען א פאַרגלייך צווישען דאָס וואָס מיר זעהען פאר אונזערע אויגען און צווישען אַנדערע עקזעמפּליארען פון דעמזעלבען סאָרט. דאָס קומט דערפון וואָס אן ערשיינונג וואָס איז איינע אין דער וועלט צושטערט דעם גאַנצען בעגריף וואָס מיר האָבען וועגען דער וועלט. אין דעם מאָמענט ווען מיר זעהען עס, דאַכט זיך אונז: ווען ניט דיעזע אויסנאַהמע וואָלטען מיר פאַרשטאַנען גוט און קלאָר דעם סדר־העולם, אָבער דיעזער יוצא מן הכלל מאַכט חרוב אונזער כלל און פאַרניכטעט דאָס גאַנצע בילד וואָס מיר

האבען פון דער וועלט. וואס טוט מען מיט דער דאזיגער אויסנאהמע, וועלכע מען קען ניט קלאסיפיצירען, ווייל דאס איז א קלאס פיר זיך? אזא זאך זעהט אוים ביי אונז נ י ט נ א ט י ר ל י ך, און פאר אלעם וואס איז ניט נאטירליך שרעקט מען זיך. עס מאכט ניט קיין אונטערשיעד צו עס איז שעהנער ווי אנדערע זאכען אדער מיאוס׳ער, דער פאקט, אז עס איז צו קיין זאך ניט גלייך מאכט אז מען זאל זיך האלטען דערצו פון דער ווייטען, ווי צו א רעטעניש, וועלכען מען קען ניט דורכנעהמען.

די אידישע נאציאן איז זייט דעם אונטערגאנג פון דעם אידישען שטאאט אן ערשיינונג וואס איז איין איינציגע אויף דער וועלט. עס זיינען פאראן אזוי פיעל נאציאנען, גרויסע און קליינע, אבער יעדע זיצט אויף איהר ערד. און ווען אימי־צער דערמאהנט זיך וועגען א געוויסע אומה, וואקסט גלייך אוים פאר זיינע אויגען קודם־כל דער געאגראפישער בעגריף וואס איז מיט דיעזען ווארט פארבונדען, אויך דער פאלי־טישער בעגריף. א נאציאן הייסט א געוויסע פאלק וואס זיצט אויף א בעשטימטען שטח ערד און ווערט רעגיערט פון א געוויסע מלוכה. א נאציאן וואס האט ניט דיעזע צוויי זאכען, איז ניטא אונטער דער זונן אויסער דער אידישער. ווען אי־מיצער דערמאהנט זיך וועגען דער אידישער נאציאן, וואקסט ניט ארוים פאר זיינע אויגען, ערד, לאנד, גרעניצען, הויפט־שטאדט, מלוכה, נאר עס וואקסט אוים פאר די אויגען גאר אן אנדער סארט בעגריף: א גרופע מענשען, וואס וואהנען אין אלע לענדער, אונטער אלע קלימאטען, אונטער אלע רע־גיערונגען אין אלע הויפט־שטעדט, ריידענדיג אלע שפרא־כען, און דאך זייענדיג איין נאציאן, וואס איז פארבונדען פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער מיט איין באנד. עס איז אמת, אז מענשען פון אנדערע נאציאנען וואהנען אויך אין פארשיעדענע לענדער, אבער דאס זיינען נאר יחידים, דאס פאלק אלס א גאנצע האט איהר בעשטימטען געאגראפישען זיץ, און די יענע וואס געהען אוועק אין אנדערע מקומות געהען טאקע אונטער און פארמישען זיך אין די פרעמדע סביבות וואו זיי ווערע מגולגל. די אידען אליין זיינען אן אויסנאהמע: אט איז א פאלק, וואס האט בטל געמאכט דעם

כלל, אז א נאציאָן דארף האָבען א געאָגראַפישען זיץ און א מלוכה!

אָט איז א זאך וואָס האָט ניט קיין גלייכען, האָט ניט קיין חברים, קען ניט ארייננעשטעלט ווערען אין דער קאַטעגאָריע פון אומות און איז דאָך אן אומה מיט לייב און לעבען. א יוצא־מן הכלל! אן אוננאַטירליכער זאָנדערלינג, א פּלא! און דערפון קומען עס ארויס אזעלכע פאָרשטעלונגען ווי די פון "וואנדערענדען אידען", און עהנליכע זאכען וואָס די גוי'שע פאַנטאזי האָט געשאפען אלץ אויף דעם גרונד וואָס די עקזיסטענץ פון דער אידישער נאציאָן איז אזוי אונגלייך צו אנדערע נאציאָנען און איז דעריבער אונפארשטענדליך.

2. די רעליגיעזע תביעות. די צוויי רעליגיאָנען וואס זיינען ארויסגעקומען פון יודענטום איז אויסער וואָס ביידע זיינען געבויט אויף דעם ברענענדען חשק צו בעקעהרען אלעמען צו זייערע גלויבונגען, האָבען זיי נאָך ספּעציעלע טענות צו אידען. זיי האַלטען זיך, אז זיי זיינען די וויטערדיגע ענטוויקלונג פון יודענטום, דאָס הייסט אלזאָ, אז זיי זיינען דאָס יודענטום, און דאָס וואָס אידען האָבען דיעזע אמונות פארוואָרפען, ווערט ביי קריסטען און מחמדנער אָנגענומען אלס אן אָפענע ערקלעהרונג פון אידישען פאָלק, אז דער יסוד אויף וועלכע ביידע גלויבענס בערופען זיך איז א פאלשער, אז זיי זיינען א פאַלשע אויסטייטשונג פון יודענטום און אז זייער טענה האָט ניט קיין גרונד. אין דער האַלטונג פון מחמד'ן צו אידען זעהט מען קלאָר דיעזען פונקט. ער האָט ערוואַרטעט ווען ער האָט גענומען פון יודענטום דעם פּרינציפּ פון אחדות און האָט געהייסען זיינע נאָכפאָלגער צו תפלה טאָן מיט'ן פּנים צו ירושלים, אז די אידען וועלען אקצעפּטירען זיין אמונה אלס א פאָרטזעצונג און אויסטייטשונג פון יודענטום. ווען ער האָט געזעהן, אז די אידען זיינען איהם און זיין לעהרע מבטל, איז ער געוואָרען א שונא־ישראל.

דער צוזאמענשטויס מיט'ן קריסטענטום איז געווען נאָך א פיעל שארפערער. דער גרינדער פון קריסטענטום האָט אליין געשטאַמט פון אידען. ער און זיינע תלמידים האָבען געזאָגט, אז זיי זיינען נאָכפאָלגער פון יודענטום. די אידען האָבען זיי

ביין ערשטען שריט ארויסגעשטויסען, זיי און זייער לעהרע, פון אלע גרעניצען פון יודענטום און פון אידישען לאגער, אבשניידענדיג אירגענד וועלכע שייכות, פארבינדונג, בע־ציהונג צווישע יודענטום און די נייע סעקטע. דער טויט פון גרינדער פון קריסטענטום, וועלכער איז פארוויקעלט גע־ווארען אין א וואלקען פון לעגענדען האט פארשארפט די שנאה פון די, וואס האבען געגלויבט אין דער נייער אמונה צו דער געגנערישער שטעלונג וואס אידען האבען גע־נומען צום קריסטליכען גלויבען. ווען די קריסטליכע אמונה איז געווארען די הערשערין אין רוים האט זי זיך מיט רציחה געווארפען אוף די אידען, וועלכע האבען אזוי ווי זייערע אור־עלטערן ניט געוואלט געבען קיין אנערקענונג דעם קריסטענ־טום. אזוי ווי די קרייציגונג איז געווארען דער עיקר פון דער קריסטליכער אמונה און די אידען זיינען געוועזן פארמישט אין דעם, איז געוועזן א ברייטע פעלד פיר די פארשפרייטונג פון האס צווישען די בארבארען פון אייראפא, וואס האבען אקצעפטירט דעם נייעם גלויבען.

די דאזיגע שנאה האט נאך היינט אויך איהר קראפט. ערשטענס, איז נאך היינט אויך פאראן רעליגיעזער האס, עס איז נאך ניט אזוי לאנג די צייט ווען קריסטליכע סעקטען גופא האבען בלוטיגע מלחמות צווישען זיך געפיהרט. און צווייטענס, איז שנאה א זאך וואס ווערט א געוואהנהייט, זינקט אריין אין די בלוט און אין די מארך פון די ביינער און געהט־איבער בירושה פון דור צו דור. די דורות ווערען געבארען מיט דער שנאה און אויב דער רעליגיעזער האס איז ביי זיי שוין ניט שטארק, ווייל די אמונה איז ביי זיי שוואך, וועלען זיי אויסזוכען אן אנדער תירוץ פאר דער שנאה, זיי וועלען דעם אלטען געפיהל געבען א נייע פארם, אזוי ווי עס זיינען פאראן מנהגים וועלכע בלייבען ביי פעלקער פארהיי־ליגט טראץ דעם וואס די אורזאכען וואס האבען דיעזע מנהגים ארויסגערופען זיינען שוין לאנג פארשוואונדען, מען האט פיר די אלטע מנהגים נייע טעמים געפונען און אלעס איז אזוי ווי פריהער.

3. דער חוב וואס די וועלט איז אונז שולדיג. איינע פון די הויפט־אורזאכען און

אפשר די גרעסטע פון אלע איז דאָס וואָס די וועלט האָט ביי אונז אַזוי פיעל גענומען. מיר זיינען די קרעדיטאָרס פון דער ציוויליזירטער וועלט. וואו מען גיט זיך אַ קעהר זעהט מען אונזער פארמעגען, אונזערע אוצרות, וועלכע זיי האָבען גענומען ביי אונז. מעטיו ארנאלד זאָגט, אז יעדער ציוויליזירטער מענש האָט אין זיין גייסטיגען פארמעגען דריי־פיערטעל פון דאָס אידישע פאָלק און איין פיערטעל פון דער גריכישער. ווייל, זאָגט ער, פון אידען האָט די וועלט גענומען די כללים, ווי אַזוי צו פיהרען זיך אין לעבען, און דאָס בעדייטעט ניט ווענינער ווי דריי פיערטעל פון לעבען. ארנאָלד רעדט פון דעם וואָס פון אידען האָבען די קריסטען זייער גלויבען גענומען. אָבער אין אמת'ן האָבען די אידען בעאיינפלוסט די היינטיגע ציוויליזירטע וועלט אויך דורך אנדערע וועגען אויסער רעליגיאָן.

אזוי איז עס צום ביישפיעל אָנגענומען, אז וועהרענד די אידען האָבען געגעבען צו אייראָפּא אַ רעליגיאָן, האָבען די רוימער געגעבען צו אייראָפּא אלעס וואָס האָט צו טאָן מיט געזעצגעבונג. אייראָפּא איז געבויט אויף דעם לעקס ראָמאַנאַ, דעם רוימישען געזעץ. דאָס וואָלט געהייסען, אז אידען האָבען מיט דיעזען צווייג פון דער ציוויליזאציאָן גאָר ניט צו טאָן, קומט אָבער אונזער געוועזענער פרעזידענט וואודראו ווילסאָן, וועלכער איז אַ היסטאָריקער און אַ יוריסט און ער בעהויפּטעט, אז דער אידישער איינפלוס האָט זיך פארצווייגען אויך אויף דעם געזעץ פון אייראָפּא. ער שרייבט:

"די געזעצע פון משה אַזוי גוט ווי די געזעצע פון רוים
"האָבען געגעבען אידעען און בעגייסטערונג צו די מענשען און
"אינסטיטוציאָנען וואָס האָבען איינגעאָרדענט די מאָדערנע
"וועלט. און ווען מיר וואָלטען געהאַט אָפען די אויגען צו
"זעהן די איידעלע עלעמענטען, וועלכע שטעלען צוזאמען
"דעם עיקר פון אונזערע היינטיגע מנהגים, סיי אין פּריוואַט־
"לעבען און סיי אין די עובדות פון שטאַאט, וואָלטען מיר
"לייכט געעקנט בערעכענען ווי גרויס עס איז אונזער חוב
"צום אידען פאר אנדערע זאַכען אויסער רעליגיאָן!"

מען איז אונז שולדיג אַ גרויסען חוב. מיר האָבען דער וועלט פיעל טובות געטאָן. אָבער צו דעם פון וועמען מען

קריגט גרויסע טובות קען מען זיך האלטען אויף צוויי אופנים: אָדער מען צאָהלט איהם מיט פיעל פריינדשאַפט אויס דאַנקבאַרקייט, אָדער מען האַסט איהם טאַקע דערפאַר וואָס מען איז איהם א דאַנק שולדיג. די מענשען זיינען מעהר גענייגט צו דעם צווייטען וועג ווי צו דעם ערשטען.

צו פיינט האָבען פאר א טובה, דאַרף מען ניט זיין דוקא קיין שלעכטער מענש. דאָס איז א נאַטירליכע ערשיינונג ביי געוועהנליכע מענשען אויך. עס איז ניט אנגענעהם צו דאַר־פען אימיצען דאַנקבאַר זיין, עס איז ניט אנגענעהם צו זיין צו אימיצען פאַרפּפליכטעט, אז יענער זאָל האָבען א מאָרט־גיידזש אויף אייער נשמה. ווען איהר דאַרפט אימיצען דאַנק־באַר זיין, שטעלט עס יענעם א י ב ע ר אייך, עס מאַכט אייך ק ל ע נ ע ר פון איהם, ווייל איהר זייט דער מקבל טובה. די מעהרסטע מענשען האָבען ניט אזא מאָראַלישען כח. און ווען זיי זיינען אימיצען פיעל שולדיג, ווען זיי האָ־בען איהם א סך צו פערדאַנקען, קריגען זיי איהם פיינט.

גוים קענען צו אידען גלייכגילטיג ניט זיין. זיי זיינען צופיעל מיט'ן אידען פארבונדען. די ביבעל איז א אידישע. די הייליגע פּלעצער ביים קריסט זיינען אין ארץ־ישראל. ווען ער קומט אין קירכע הערט ער דעם געזאַנג פון אידישען תהלים. פיער הונדערט מיליאָנען קריסטען זיינען פאַראַן און זיי קענען קיין נייעם תהלים ניט מאַכען און מוזען נוצען דוד בן־ישי'ס. און אפילו ווען ער איז ניט פרום, קען ער משה, ישעיה און עמוס ניט מבטל זיין. ער מוז דאַרום, אָדער ליע־בען אידען פיר די גרויסעס וואָס זיי האָבען געטאָן, אָדער ניט פאַרגינען זיי דעם כבוד און זיי פיינט האָבען. צו געבען פולע אנערקענונג און דאַנקבאַר זיין צו א שוואַכע פאָלק וואָס איז אומעדום א מינאָריטעט, ווילט זיך ניט, קלייבט מען אויס די אנדערע וועג. לאָיד־דזשאָרדזש האָט געזאָגט: ס'זעהט אויס זעהר ניט־לאָגיש צו זינגען זונטאג אין קלויס־טער אידישע געזאַנגען און געהן מאָנטאַג מאַכען אן אָנפאַל אויף אידען. עס איז א סברה, אז דער אָנפאַל פון מאָנטאַג קומט דוקא צוליעב די אידישע געזאַנגען אום זונטאג. וואָס גרעסער דער חוב, אַלץ גרעסער די שנאה.

אנטיסעמיטיזמוס — אן אייביגע זאך

נאכדעם ווי מיר האבען בעטראכט דעם יסוד פון אנטי־סעמיטיזמוס, איז איבריג צו שיינקען אויפמערקזאמקייט צו די טענות, וועלכע די אנטיסעמיטען פון אלע דורות האבען ארויסגעזאגט געגען אידען. עס איז דאך קלאר, אז דאס וואס זיי זאגען איז נאר א תירוץ צו פארדעקען די אמת'ע אור־זאכען פון דער שנאה צו אידען. ווארום אויב זיי זאלען זא־גען דעם אמת וועט זיך דאן ארויסציייגען, אז די שולד ליעגט אין די גוים, אין זייער אונטאלעראנץ, אין זייער אונדאנקבארקייט א. ז. וו. די אנטיסעמיטען אבער ווילען דאך ארויפווארפען די שולד פון זייער האס צום אידען אויף די אידען און זיי זיינען געצוואונגען צו געהן פון איין שקר צום צווייטען, אום צו צייגען, אז מיר פארדיענען מען זאל אונז פיינט האבען.

זאמבארט זאגט: אידען האבען געשאפען דעם קאפיטא־ליזם, בעללאק זאגט: אידען האבען געשאפען דעם באלשע־וויזם, איינער שרייט: אידען זיינען רעליגיעזע פאנאטיקער, א צווייטער זאגט: אידען זיינען געפעהרליכע אטהעאיסטען, איינער זאגט: אידען זיינען בעלי־גאוה וואס פעראכטען זייערע שכנים, אן אנדערער זאגט: מיר זיינען שקלאפען פון־דער־נאטור־ארויס און מיר זיינען צופרידען מיט אלע בושות און חרפות אבי מען לאזט אונז מאכען א דאלאר. איינער זאגט מיר זיינען פייגלינגע און וועלען אנטלויפען וואו די אויגען טראגען פון א הונד'ס ביילל און א צווייטער זאגט: מיר קוילענען קינדער און עסען זייער בלוט. איינער האט פיינט די אידישע געטאס צוליב זייער דלות, א צווייטער האט פיינט די אידען צוליב זייערע גבירים. איינער האט פיינט די אידען, וואס זיי ריידען ניט גוט די לאנדס־שפראך, א צווייטער, דערפאר, ווייל זיי קענען צופיעל, לער־נען צופיעל און נעהמען אוועק די פרייזען אין די סקולס.

איינער זאָגט: אידען זיינען חנפים און קריכער, א צווייטער זאָגט: אידען זיינען חצופים און עסען אַלעמען אויף מיט די אויגען. איינער זאָגט, אז אידען האָבען קיינמאָל קיין זאך ניט אויסגעקלעהרט, זיי זיינען בלויז נאָכאהמער, א צווייטער זאָגט: אידען האָבען האָבען אויסגעקלעהרט אַלע שיטות פון איבערקעהרעניש און פארניכטונג. איינער זאָגט: אידען בעריהמען זיך מיט א שקר, אז זיי זיינען א ראסע, וועהרענד זיי זיינען עס ניט, זיי זיינען אויסגעמישט פון אַלע פעלקער, אן אינטערנאציאָנאַלער ליים געקנאָטען פון די פסולת פון אַלע נאציאָנען, א צווייטער זאָגט: די אידען זיינען אן אָבגעזונדערטע ראסע פון אור-אַלטע צייטען און האָבען בלויז איין צוועק, צו פארדארבען אַלעם וואָס אנדערע ראסען טוען. איינער שרייט: די אידען לעבען צוזאמען ווי א סטאדע, דער אנדערער זאָגט: אידען קריכען אריין אומעדום אין פרעמדע פעלדער.

אָבער דאָס אַלעס האָט אין אמת'ן גאָר קיין שייכות צום אנטיסעמיטיזם. די שנאה צו אידען איז ניט אָבהייננגיג אין דעם ווי אזוי אידען זיינען, ווי אזוי אידען פיהרען זיך, עס איז ניט אבהייננגיג ניט אין אונזערע מעשים, ניט אין אונזער כאראקטער און ניט אין קיין זאך, וואָס האָט מיט אידען אַלס אזעלכע צו טאָן. דער אנטיסעמיטיזם האָט צו טאָן מיט דער גוי'שער נאטור, מיט דער גוי'שער כאראקטעריסטיק און אַלע אורזאכען פון דער שנאה קומט פון זיי און ניט פון אונז. מיר האָבען אין דער העסליכער זאך קיין חלק ניט. און עס איז ניטאָ קיין מעהר לעכערליכע זאך ווי די אומזיסטע ארבייט וואָס די אסימילירטע אידען לייגען אוועק, אום צו געפעלען ווערען די גוים כדי צו קלענער מאכען, ווי זיי מיינען, די אורזאכען פארוואס די גוים האבען אונז פיינט.

מאנכע האָבען געפונען די ישועה געגען אנטיסעמיטיזמוס אין דעם וואָס אידען זאָלען אָנפאנגען צו ריידען דייטש על-פי-דקדוק אנשטאט אידיש. מאנכע אין דעם, וואָס מען זאָל מאכען די שוהלען עהנליך צו די קירכען, מען זאָל דאווענען אין דער לאנדעס-שפראך. מאנכע האָבען געגלויבט, אז די אידען דארפען אויפהערען צו מאכען מיט די הענד, ווי זיי זיינען געוואָהנט צו טאָן. אין אמעריקא האָט מען גע-

גלויבט אין געוויסע קרייזען, אז אידען דארפען זיך שפריי־טען איבער'ן לאנד ניט לויט דעם נאטירליכען גאנג פון די אומשטענדען, נאר מיט דער כונה, אז זיי זאלען חלילה ניט זיצען אין א בעדייטענדע צאהל איינע נעבען די אנדערע, עס זאלען חלילה קיין אידישע קווארטאלען ניט אויסוואקסען. דער גאנצער געיעג פון די האלב־אסימילירטע אידען איז געווען צו איבערמאכען דעם אידען אזוי אז מען זאל איהם אויפהערען צו פיינט האבען. אין זייער קורצזיכטיגקייט האבען זיי ניט פארשטאנען, אז אום צו באקעמפפען דעם אנטיסעמיטיזמוס דארף מען גאר דעם גוי איבערמאכען, און דאס איז געוויס ניט אין אונזערע קרעפטען.

ערשט נאכדעם ווי מען האט ארויסגעוויזען דיזעלבע שנאה צו די אידען וואס האבען גערעדט גוט דייטש, און גע־רעדט די לאנדעס שפראך, און געדאוועוועט אויף גוי'ש, אדער גאר ניט געדאוועוועט, האט אנגעפאנגען צו טאגען אין די מוחות, אז די אידען קענען גאר ניט העלפען אין דעם ענין פון אנטיסעמיטיזמוס. דיזער רעיון איז נאך יעצט אויך ניט קלאר ביי אלע אידען. די זאך איז אבער קלאר, אז די גוים זיינען אין כעס ניט ווייל דער איד איז אזוי אדער אזוי, נאר ווייל ער איז, און אזוי לאנג ווי אידען האלטען־אן זייער עקזיסטענץ, וועלען די גוים ניט צופרידען זיין און דער אנטיסעמיטיזם וועט ניט אויפהערען.

מיר זיינען אלזא געקומען צו דעם פונקט וועלכער איז פאר אונז אזוי וויכטיג: צו דער פראגע, אויב דער אנטי־סעמיטיזמוס איז א פאראיבערגעהענדע ערשיינונג, ווי אנ־דערע דיינקען, אדער עס איז אן אייביגע אונהיילבארע קראנקהייט? אויף דעם גרונד פון דאס וואס עס איז פריי־הער געשריבען געווארען איז ניט שווער צו קומען צו א בעשלוס. אזוי ווי דער אנטיסעמיטיזמוס איז ניט קיין רע־זולטאט פון קיינע אויסערליכע זאכען, נאר ער שטאמט פון דער נאטור פון מענשען קען ער פערשווינדען נאר דאן ווען די מענשליכע נאטור וועט געביטען ווערען פון ווארצעל ארויס, און אזוי ווי קיינער קען ניט ערווארטען, אז אזא זאך זאל פאסירען, קען מען ניט ערווארטען, אז דער אנטעסי־

טיזמוס זאָל זיך ווען עס איז ענדיגען אזוי לאַנג ווי אידען וועלען לעבען אַלס מינאָריטעט צווישען די נאַציאָנען. נעה־מענדיג אין אנבעטראַכט, אַז אידען וועלען שטענדיג לעבען צווישען די אומות אפילו אויב די אידישע נאַציאָנאַלע היים זאָל געבויט ווערען און זאָל קענען ארייננעהמען מיליאָנען אידען (אין קיין פאַל וועט דאָס אידישע לאַנד ניט קענען אריינגעהמען מעהר ווי א פינפטעל פון דעם צאָהל פון אונ־זער פאָלק) מוז מען קומען צום בעשלוס, אַז פון דעם אַנטי־סעמיטיזמוס וועט מען קיינמאָל ניט פטור ווער׳ען.

דער אַנטיסעמיטיזמוס האָט זיינע פארשיעדענע צייטען: אַ צייט ווען זיינע כוואַליעס שלאָגען הויך און אַ צייט ווען זיי זיינען עטוואָס רוהיגער. ווען עס שטאַרקט זיך דער נאַ־ציאָנאַליזם ביי די נאַציאָנען, ווי עס איז געווען דער פאַל אין דער אַנדער העלפט פון נייצעהנטען יאָהרהונדערט. און יעצט נאָך דער קריעג, שטייגט ער ארויף צו א הויכע מדרגה. ווען עס קומט א צייט וואָס דער קאסמאפאליטיזם שטאַרקט זיך און דער נאַציאָנאַליזם ווערט שוואַכער, דאַן איז דער אַנטיסעמיטיזמוס אויך שוואַכער. אַזוי איז געווען אין אנפאנג פון נייצעהנטען יאהרהונדערט, ווען די קאָסמאָפאלי־טישע געדאַנקען און געפיהלען האָבען זיך געטראָגען איבער אייראָפּא. דער וואוקס פון אַנטיסעמיטיזם אין אַמעריקא האָט צו טאָן מיט דער דאָזיגער ערשיינונג. אַמעריקא איז ביז ניט לאַנג ניט געווען נאַציאָנאַל אין דעם זינן פון ראַסע. דאָ האָט געהערשט די איבערצייגונג, אַז אַלע ראַסען וואָס קומען אהער זיינען גלייכע שותפים אין דער שאַפונג פון דער אַמעריקאַנער נאַציאָן, דאָס איז אַלזאָ געווען אַ נאַציאָן אין ווערען, קיין נאַציאָנאַליזמוס אין דעם ראַסען־בעגריף איז נאָך דאָ ניט געווען. יעצט ווערט עס אַנדערש, די אַמע־ריקאַנער האָבען אָנגעפאַנגען צו פיהלען, אַז זיי זיינען שוין אַן זוויסגעגאָסענע ראַסע, אַ ראַסע אין וועלכע די אַנגלאָ־סאקסישע בלוט איז שטאַרקער ווי אַנדערע און עס האָט זיך אנגעהויבען א שנאה צו די אנדערע ניט אנגלאָ־סאקסישע ראַסען און ממילא איז די שנאה גרעסער צו די אידען ווי צו אַלע אַנדערע צוליעב די פריהער אויסגערעכענטע אורזאַכען און אין א געוויסען טהייל צוליעב דעם וואָס די אידען ווילען

ניט ווערען אויפגעגעסען אָדער אסימילירט פון די אמע־ריקאנער. דער קאָסמאָפּאליטישער בליק, אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען, פון דעם אמעריקאנער אויף די פארשיע־דענע נאַציאָנאַליטעטען, וואָס קומען דאָ אריין, איז אזוי גוט ווי געענדיגט. דער נאַציאָנאַליסטישער, אין ענגען זינן, האָט זיך אָנגעפאנגען. אין דער אַמעריקאנער געשיכטע איז אריין אַן עפּאָכע, וועלכע איז ניט אזוי גינסטיג פאר'ן אידען ווי די עפּאָכע וועלכע איז אוועקגעגאַנגען.

דער אַנטיסעמיטיזמוס איז אַלזאָ אַ שטענדיגער תושב. אָבער די פאָרמען אונטער וועלכע ער ציינט זיך ארויס זיינען ניט שטענדיג די זעלביגע. דאס ווענדעט זיך אַן דער מאָס בילדונג און קולטור פון אַ לאַנד. וואָס ניעדריגער אַ פאָלק שטעהט אויף דעם שטאַפעל פון ציוויליזאציאָן אַלץ גרעבער זיינען די פאָרמען אונטער וועלכע זיין אַנטיסעמיטיזמוס ציינט זיך ארויס. אין מזרח־אייראָפּא ציינט זיך דער אנטי־סעמיטיזמוס ארויס אין דער פאָרם פון אָנפאלען אויף אידען, אין וועסט־אייראָפּא איז מען בעסער ערצויגען, אז מען זאָל זיך קענען בעשעפטיגען מיט פּאָגראָמען, דער אנטיסעמי־טיזמוס נעהמט דארום דאָרטען אַן די פאָרם פון אַ פיינד־ליכע האַלטונג, פון אַ געגנערשאפט אין דער געזעלשאפט, אָנגריפע אין דער פרעסע א. ז. וו. אין ענגלאַנד זיינען אויך פאַראַן אנטיסעמיטען, אָבער זיי וועלען קיין פּאָגראָמען ניט פארשלאָגען. מען דארף ניט האָבען קיין ווילדערן אנטיסע־מיט ווי בעללאָק, אבער ער וואגט ניט צו העצען פיר גוואלד־מיטלען געגען אידען, ער גיט צו אין זיין גיפטיגען בוך ״די אידען״, אז געזעצגעבונג, געטאָ־גזרות און דערגלייכען מיט־לען געגען די אידען, קענען ניט בענוצט ווערען און אז עס האָט זיך ארויסגעציינט אין דער פערגאנגענהייט אַלס אַ דורכפאַל.

די מורא אז דער מיטעלאַלטער געהט צוריק איז דארום ניט קיין בעגרינדעטע. די מענשהייט געהט ניט צוריק צו פערפאַלגונגען. נאָך אַלעמען איז דער גאַנג פון דער געשיכטע צו מעהר ווייכקייט און ניט צו מעהר הארטקייט. ניט בלויז וועט עס אין די ציוויליזירטע לענדער ניט קומען צו אזעלכע פערפאָלגונגען ווי אידען האָבען יעצט דורכגעלעבט און לע־

בען נאָך יעצט אויך דורך אין מזרח־אייראָפּא, נאָר עס וועלען קומען צייטען, ווען אין מזרח־אייראָפּא וועלען אויך אויפהערען די רויהע בארבארישע פאָרמען פון אנטיסעמיטיזמוס. מען קען וויסען דעם קולטור־צושטאַנד פון א פאָלק לויט די פאָרם פון זיין אנטיסעמיטיזמוס און ווי אזוי די שנאה צו אידען דריקט זיך בײ איהם אויס. און אזוי ווי פעלקער געהען צו מעהר קולטור און ניט צו וויניגער, איז צו ערוואַרטען, אז דער אַנטיסעמיטיזמוס וועט ווערען "איידעלער" צוזאמען מיט די אויסאיידלונג פון די פעלקער.

דער אַנטיסעמיטיזמוס וועט בלייבען אין דער פאָרם פון געזעלשאפטליכע געגנערשאַפט. די גוים וועלען דורך זייער האַנדלונג צייגען דעם אידען, אז ער איז ניט ווילקאָמען. ער וועט ניט זיין קיין אָנגעלייגטער חבר צווישען סטודענטען, וועט ניט זיין קיין בעליעבטער שכן אין א גוי'שע הויז אָדער אין א גוי'שע נאכבארשאַפט, ער וועט טרעפען קאַלטע בליקען אויף די טריינס, אין די לאָבבי פון גרויסע האָטעלען, מען וועט איהם מאכען פיהלען, אז מען בעטראַכט איהם פאר א פרעמדען פאר אן אנדערען, און פון צייט צו צייט אָנגריפע אָפענע און פארשטעלטע אין דער פרעסע, אין דער ליטעראַטור. קורץ, די אלע פאָרמען פון אַנטיסעמיטיזמוס, אויסער די גראָבע פאָרמע פון אכזריות און אויסנאהמסגעזעצע, וואס עקזיסטירען יעצט, וועלען עקזיסטירען אויף אייביג.

און עס וועט שטענדיג דעם אידען וועה־טאָן, און עס וועט שטענדיג האַלטען אין איהם וואַך דעם געפיהל און די איבערצייגונג, אז יעקב איז יעקב און עשו איז עשו, אז צווישען זיי איז פאַראַן א תהום איבער וועלכען קיינער קען קיין בריק ניט אויפבויען.

ווי די גוים העלפען אונז אידען צו זיין

עמיל זאלא האט אמאל ארויסגעזאגט א געדאנק וועגען די בעציהונג צווישען אידען און גוים, וועלכער קען איבער־געגעבען ווערען אונגעפעהר אזוי:

די אייראפעאישע נאציאנען וואס האבען געוואלט אז דער איד זאל פארשווינדען האבען געהאנדעלט זעהר נאריש אין דער דאזיגער פראגע. זיי האבען געדארפט דעם אידען אויפנעהמען אין זייער געזעלשאפט מיט אלע ליעבשאפט, האבען ניט געדארפט מאכען קיין שום פירוש וועגען די אונ־טערשיעדע צווישען איד און גוי. דער איד האט געדארפט געפינען ארום זיך נאר פריינדליכקייט און ברידערליכקייט פון דער זייט פון זיינע שכנים. עס וואלט דאן דער איד לאנג־זאם אבער זיכער ארייננעגליטשט זיך אינ׳ם קערפער פון די אייראפעאישע נאציאנען, און ער וואלט פערשלונגען געווא־רען אזוי אז ער וואלט ניט מעהר געוועזען אויף דער וועלט. אנשטאט דיעזע פאליטיק האבען די אייראפעאישע נאציא־נען און אנדערע נאציאנען זיך גענומען צו פערפאלגען דעם אידען, צו בעטראכטען איהם אלס א פרעמדער, אן אונגע־ווינשטער, אן אבגעזונדערטער. דער איד האט געענטפערט מיט שנאה און אבגעזונדערטקייט פיר שנאה און אבגעזונ־דערטקייט. און אזוי האבען די וואס האבען געוואלט דעם אידען פארניכטען, גאר געבראכט דערצו, אז דער איד זאל בלייבען אלס אזעלכער און ניט אויסגעמישט ווערען מיט אנדערע.

א טהייל אמת איז געווים פאראן אין די ווערטער פון זאלא. די געשיכטע פון אידען זייט דער עמאנציפאציאן האט געצייגט וואס פאר א ריזענשריט די אסימילאציאן מאכט אין אידישען לאגער אין דער צייט ווען עס ווייזט זיך אויף א צייט א צייכען פון אונזערע שכנים, אז זיי ווילען לעבען מיט אונז פריעדליך. דער אנפאנג פון נייצעהנטען יאהרהונ־

דערט האָט געזעהן אַ כוואַליע פון שמד און אַסימילאַציאָן אין דייטשלאַנד אַלס רעזולטאַט פון די אידעען פון גלייכ־הייט און ליבעראַליזם וואָס האָבען זיך דאַן ארומגעטראָגען אין יענער מדינה. די אַסימילאַציאָן פון די אידען אין פראַנקרייך האָט זיך אָנגעפאַנגען גלייך דערמיט וואָס זיי האָבען געקראָגען בירגעררעכטע. אַלס אַ פרייז פיר דעם לי־בעראַליזם פון די פראַנצויזען האָט זיך דערהערט אין אידי־שען לאַגער דער געשריי : פראַנקרייך איז אונזער ירושלים! די וואָס האָבען עס גערדיינקט, האָבען נאָך אַליין ניט גע־וואוסט וויפיעל פון זייער יודענטום זיי ווילען אוועקגעבען פיר דער גלייכבערעכטיגונג, אָבער זיי האָבען געוואוסט און געפיהלט, אַז זיי געהען אוועקגעבען איין זאַך פאַר דער אַנדערער, אַז זיי געהען פאַרהאַנדלען אַ טהייל, אַמ־ווייניגסטענס, פון זייער ירושה פיר די ביסעל רעכטע און פריינדליכען שמייכעל פון דעם גוי.

אַ היבשע צייט שפּעטער איז פאָרגעקומען דאָסזעלבע אין דעם גרויסען צענטער פון יודענטום, אין רוסלאַנד. די האָפנונג אויף גלייכהייט וואָס האָט אַ שיין געטאָן אין דער צייט פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטען האָט געבראַכט אַ מינימאַלע כוואַליע פון רוסישער אַסימילאַציאָן אין דער אי־דישער גאַס. די דאָזיגע אַסימילאַציאָנס כוואַליע איז פאַר־האַלטען געוואָרען ווען די וואָס האָבען געהאָפט אויף די פאַרברידערונג פון אידען און רוס האָבען געזעהן, אַז זייער חלום וועט ניט פאַרווירקליכט ווערען, ווען זיי האָבען דער־זעהן אַ פיינדליכע רוסישע אינטעליגענץ, אַ פיינדליכע רו־סישע פרעסע און אַ רעגיערונג וואָס מאַכט פּאָגראָמען. די ענטוויקלונג פון די אידישע אינטעליגענץ אין רוסלאַנד איז געקומען אַ ביסעל שפּעטער ווי די ענטוויקלונג פון די אידי־שע אינטעליגענץ אין דייטשלאַנד, וועלכע האָט געשטאַמט פון דערזעלבער אורזאַכע ווי די ענטוויקלונג פון דער אידי־שער אינטעליגענץ אין רוסלאַנד : די אונפריינדליכקייט פון די שכנים. די גוים האָבען ניט געגעבען דאָס וואָס זיי האָבען געדאַרפט געבען אין דעם געשעפט : די ברידערליכקייט און פריינדשאַפט, וועלכע מען האָט פון זיי ערוואַרטעט, האָבען דערפאַר די אידען ניט געגעבען זייער טהייל פון דעם מסחר :

די פארלייקענונג פון זייער שטאם און זייער זעלבסטבעוואוסטזיין.

מיר האבען נאר־וואס דערמאנט, אז אין דייטשלאנד איז די ענטטוישונג געקומען פריהער, דערפאר איז דער בוך "רוים און ירושלים" פון מאזעס העסס געשריבן געווארען מיט צוואנציג יאהר פריהער איידער דאס בוך "אויטאעמאנציפאציאן" פון דר. פינסקער. אין דעם גרונד פוןביידע ביכער ליעגט איין געדאנק: ישראל וועט ניט האבען קיין מנוחה נאר אין זיין אייגענע היים. די עמאנציפאציאן וואס די גוים האבען אונז געגעבען האט ניט געבראכט דאס גליק וואס מען האט ערווארטעט. דער "אויטאעמאנציפאציאן" איז געשריעבען געווארען נאך די פאגראמען אין 1881. אין פופצעהן יאהר שפעטער נאך פינסקער האט מען דעם צארטפיהלענדען אריסטאקראטישען דר. הערצל נאכגעשריען: "העפ! העפ!" און "זאו־יודע", איז ער געגאנגען און אנגעשריעבען דעם "יודענשטאאט"!

מיר זיינען, אלזא, געקומען צו דעם פונקט וועגען די ווירקונג פון אנטיסעמיטיזמוס אויף'ן יודענטום. עס איז קלאר, אז דער אנטיסעמיטיזם איז א שטיצע פיר די אויפהאלטונג פון דער אידישער נאציאן, אלץ איינס צו מיר וועלען עס זאגען אפען אדער מיר וועלען עס בעהאלטען מיט מליצה. ביסמארק און איגנאטיעוו, צוויי שונאי־ישראל'דיגע מיניסטארען, וואס האבען אדאפטירט דעם אנטיסעמיטיזמוס אלס פאליטישע שיטה, האבען א האנד אין דער ערוואכונג פון אידישען געפיהלביי דער אידישער אינטעליגענץ. טרייטשקע און דריומאן און זייער חבריא האבען אויך א טהייל אין דעם, און די אנטיסעמיטישע דבורים וואס מיר הערען לעצטענס אין אמעריקא האט געוויס דערמאנט פיעל אידען, אז זיי האבען א שייכות מיט'ן אידישען פאלק מעהר ווי זיי האבען גערעכענט. אלע ווייסען, אז די יאנג מענס היברו אסאסיאיישאן איז געשאפען געווארען, ווייל די יאנג מענס קריסטשען אסאסיאיישאן האט ניט צוגענומען אידען פריינדליך אין איהר מיטטע. די "אידישקייט" פון די יאנג מענס היברו אסאסיאיישאנס און עהנליכע ארגאניזאציאנען איז אן אנדער פראגע וואס געהערט ניט אהער. איך האב עס

דא בלויז בענוצט אלס משל, וואס אידען מוזען זיך קאמפאנירען בעזונדער אפילו ווען זיי וואלטען וועלען זיין צוזאמען מיט גויב.

עס איז דארום קלאר, אז ווען מען רעדט וועגען דער פראגע פון דער אידישער עקזיסטענץ אלס נאציאן, ווען מען רעדט פון דער געפאהר פון אידישען אונטערגאנג, טאר מען ניט ארויסלאזען פון זינען דעם אנטיסעמיטיזמוס, וועלכער איז א שטערונג פאר דיעזער געפאהר. דער אנטיסעמיטיזמוס, ווי מיר האבען געזעהן פריהער, וועט בלייבען אייביג. אידען וועלען אייביג פיהלען די אונפריינדליכקייט פון זייערע שכנים, און וועלען דארום שטענדיג פיהלען, אז זיי זיינען א בעזונדער פאלק. די נאציאנען וועלען גיט אנגעהמען זאלא'ס פארשלאג און וועלען ניט ארויפפאלען צו אונז אויפ'ן האלז, אום צו ווערען פון אונז פטור דורך פריינדשאפט. זיי זיינען נאך אלעמען צו שלעכט און צו גראב, אז זיי זאלען קענען בעהאלטען זייער שנאה און זיך בענוגענען דערמיט וואס זיי זאלען אונז געבען א מיתת־נשיקה. די גוים וועלען אונז שטענדיג דורך זייער פיינדשאפט העלפען אידען צו זיין.

* * *

דאס לעבען פון דער אידישער נאציאן איז אלזא אבהייניג פון צוויי זאכען : פון דער אינערליכער קראפט פון יודענטום און פון דער אויסערליכער בעהאנדלונג וואס מיר קריגען פון די גוים. פון דעם וואס עס איז פריהער געזאגט געווארען אין דיעזען קאפיטעל זעהען מיר, אז די אויסערליכע קראפט וואס העלפט אונז צו זיין אידען, וועט קיינמאל ניט פארשווינדען. עס וואלט אבער אויסגעקומען פאלש אויב אימיצער זאל בעהויפטען אויף דעם גרונד פון דאס אויבענגעזאגטע, אז אידען קענען זיך האלטען אייביג אלס א פאלק נאר דאדורך וואס די גוים האבען אונז ניט ליעב.

אום אז א פאלק זאל לעבען לאנגע דורות איז ניט גענוג דאס וואס די שכנים איהם האבען פיינט, עס מוז זיין אן אינערליכע קראפט וואס זאל האלטען פריש און שטארק די לעבענסקרעפטען פון דעם נאציאנאלען ארגאניזם. עס מוז זיין א פעסטער כח אין דער נשמה פון פאלק וואס זאל איהם

פיהרען פון יאָהרהונדערט צו יאָהרהונדערט און זאָל איהם ניט לאָזען ווערען פארטריקענט. אום אז אימיצער זאָל לעבען, מוז ער האָבען אונבעדינגט אַ ח ש ק, א װ י ל ע ן צום לעבען. קיין כח אין דער וועלט קען ניט אויפהאַלטען דאָס לעבען אין א באַשעפעניש וואָס וויל ניט לעבען. דאָס לעבען קען קיינמאָל ניט קומען פון דרויסען, עס מוז קומען פון אינעווייניג, אָבאָהל די דרויסענדיגע כחות קענען איהם פאַרשטאַרקען. צו דרינגען דאַרום אז דאָס אידישע פאָלק וועט ניט אונטערגעהן דערפאַר ווייל די גוים זיינען שלעכט צו אונז, איז ניט קיין ריכטיגע זאַך.

שטעלט זיך פאָר וואָס פיר א סאָרט לעבען וואָלט די אידישע נאַציאָן געקענט פיהרען ווען די קרעפטען פון אונזער דת, פון אונזער פערגאַנגענהייט זאָלען פאַרלירען זייער בעדייטונג, ווען דאָס וואָרט : "איך בין אַ איד" זאָל בעדייטען : "מען לאָזט מיר ניט ווערען אַ גוי". דאָס אידישע לעבען וואָלט אויף אַזאַ אופן זיין א שוידערליכער אונגליק, אַ פאַרזעהעניש, עס וואָלט געווען א פּלאָג פון וועלכען מען קען ניט פטור ווערען.

און וואָלט מען טאַקע ווירקליך ניט געקענט פטור ווערען ? אויב די אידען זאָלען ניט מעהר זיין צוגעבונדען צו די אוצרות פון יודענטום, אויב זיי זאָלען אַלע פיהלען נאָר איין זאַך, ווי אַזוי ווערט מען דערפון לויז און ווי אַזוי מען קען זיך אריינכאַפּען אין גוי'שען לאַגער, וואָלט דאַן ווירקליך די גוי'שע וואַנד פון שנאה וואָס רינגעלט אונז ארום געווען אַזוי שטאַרק, אַז די אידען וואָלטען שטענדיג געמוזט זיין אידען ?

דאָס גלויבט זיך ניט. סוף־כל־סוף האָבען שטענדיג די יעניגע אידען וואָס האָבען זיך געוואָלט אויסמישען מיט די גוים—אויסגעמישט. ווען עס וואָלט אין אָנפאַנג געווען אַ שווערער פּראָצעס, וואָלט עס אָבער אין פערלויף פון עטליכע דורות פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין א פאָלשטענדיגע פאַראייניגונג פון איד און גוי.

און פון די אידען וואָס האָבען זיך אומגעקעהרט פון מיטען דער וועג פון אַסימילאַציאָן, צוליעב די שנאה פון די גוים, איז אויך קיין בעווייז, אַז אַסימילאַציאָן איז אונמעג־

ליך, אויב אידען זאָלען נאָר וועלען. זיי קעהרען זיך אום צ ו ב פ אָ ל ק. דאָס הייסט, אז ווייל עס איז פאראַן פאָלק, וואָס לעבט א אידישען לעבען, וואָס פאַרמאָגט א געזונדעס יודענטום, קומען צו איהם צוריק די פארבלאָנד־זשעטע זיהן. וואָלטען אָבער אַלע אידען געווען אויף דעם וועג פון אַסימילאַציאָן, וואָלטען ניט זיין קיינע מאַסען אי־דען, וועלכע זיינען אידען דורך זייער איבערצייגונג, דורך דעם לעבעדיגען כח פון יודענטום, וואָלט זיך קיינער ניט אומגעקעהרט.

דער סוד פון אונזער לעבען איז אַלזאָ ניט אין די אויי־סערליכע אומשטענדען, נאָר אין די אינערליכע, דער שליסעל פון אונזער צוקונפט איז ניט אין גוי'שע הענד, נאָר אין אונזערע אייגענע הענד. אויב מיר וועלען וועלען זיין אידען איז גוט, אויב ניט וועלען אונז די גוים אין אידישקייט ניט קענען אויפהאַלטען. דער אַנטיסעמיטיזמוס איז געווים א קראַפט וואָס שיצט אונז אין א גרויסע מאָס נאָכדעם ווי מיר האַלטען זיך פון אונזער אייגענעם ווילעןביים יודענטום, ווען אָבער ביי אונז גופא ועט ווערען פארניכטעט דער גרונד פאר אונזער עקזיסטענץ, וועלען אונז קיין גוי'שע כחות ניט קענען העלפען.

דאָס אמעריקאנער יודענטום

די געגענוואַרט און די צוקונפט פון יודענטום אין אמע־ריקא איז אַ זעהר וויכטיגע פראַגע, ניט נאָר פאַר אונז, אמעריקאנער אידען, נאָר אויך פאַר די אידען פון דער גאַנ־צער וועלט. דאָס איז ניט נאָר דערפאַר, וואָס די אידען פון אמעריקא צעהלען שוין באַלד אַ פיערט־חלק (כן ירבו) פון דער אידישער נאַציאָן, נאָר אויך דערפאַר, ווייל אין אמע־ריקא ווערט יעצט געמאַכט די גרעסטע „פּראָבע" אין דער אידישער געשיכטע, אויב עס קען געשאַפען ווערען אַ ווירקליכער אידישער לעבען אין אַ לאַנד וואו אידען האָבען אַ גרויסע מאָס פרייהייט און גלייכהייט.

קלענערע „פּראָבען" זיינען שוין געמאַכט געוואָרען אין פאַרשיעדענע אַנדערע לענדער און די רעזולטאַטען זיינען ניט צופריעדענשטעלענד. מען קען ניט זיין צופרידען מיט דעם צושטאַנד פון יודענטום אין דייטשלאַנד, אין פראַנקרייך איז נאָך פיעל ערגער, אין דענעמאַרק האָט די אסימילאַציאָן ערדייכט די העכסטע שטופע, אין איטאַליען, אַן אמאָליגער גרויסער צענטער פון יודענטום, איז די לאַגע פון אידישקייט זעהר אַ טרויעריגע. אָבער אין די לענדער אין וועלכע מיר האָבען אויסגערעכענט זיינען די צאָהל פון די אידען קליין און די קליינקייט פון זייער צאָהל האָט געוויס צו טאָן מיט די שוואַכקייט פון אידישקייט דאָרטען. אמעריקא איז די ערשטע פרייהייטס־לאַנד, וואו עס וואָהנען מיליאָנען אידען. וועט זיי געלינגען צו שאַפען דאָ אַ געזונדען אידישען לע־בען ?

אויב יאָ, וועט עס ניט נאָר לעזען די פראַגע וועגען דער צוקונפט פון יודענטום אין אמעריקא גופא, נאָר עס וועט אויך זיין אַ תשובה אויף דער פראַגע וועגען דער צוקונפט פון יודענטום אין מזרח־אייראָפּאַ. וואָרום אין מזרח־אייראָפּאַ וועט דאָך דער צושטאַנד פון

ציוויליזאציאן סוף־כל־סוף אויך גרייכען צו דעם צושטאנד פון די הויך־ציוויליזירטע לענדער. און אויך דארטען וועלען די אידען דארפען דורכלעבען דעם שווערען קאמפף מיט מעכטיגע לאנד־קולטורען, ווי עס האבען די אידען פון די הויך־ציוויליזירטע לענדער אין וועסט־איירָאפא און אין אמעריקא. אויף אזא אופן איז די פראגע פון יודענטום אין אמעריקא א פראגע פון דער העכסטער בעדייטונג פאר די אידען פון אלע לענדער. אויף דעם באדען פון די פאראייניגטע שטאאטען קומט־פאר און עס וועט פארקומען דער גרעסטער קאמפף פון דער אידישער געשיכטע אין א פ ר י י ע גלות־לאנד פיר דער עקזיסטענץ פון אידען אלס א מינאריטעט, אלס א נאציאנאליטעט וואס וויל אויפהאלטען איהר אייגענע נשמה, איהרע אייגענע לעבענס־פארמען געגען א שטראם פון א מעכטיגע פרעמדע קולטור וואס סטראשעט עס צו פארשלינגען.

עס איז נאך צו פריה צו זאגען עטוואס בעשטימטעס איבער די אויסזיכטען פון אן ענדליכען ערפאלג אדער די נעפאהרען פון אן ענדליכע ניעדערלאגע אין דעם קאמפף וואס אידען פיהרען אין אמעריקא. עס וועט אבער זיין פאלש און זעלבסטנארעריי, אויב מיר זאלען פארלייקענען, אז אין די ערשטע שלאכטען וואס דאס יודענטום האט געהאט אין אמעריקא ביז יעצט האט ער פארלארען. די אמעריקאנער אידען האבען פארלארען צוויי וויכטיגע פעסטונגען, די וויכטיגסטע אין דעם שוץ פון דאס לעבען פון דער אידישער נאציאן: דעם שבת און די אידישע ערציהונג. דאס זייגען די צוויי זאכען וואס אידען האבען פארלארען אויך אין די אנדערע לענדער, וואו זיי האבען זיך צוזאמענגעשטויסען מיט דער פרעמדער וועלט, אין דייטשלאנד, אין פראנקרייך, אין ענגלאנד א. ז. וו. אבער עס שיינט מיר (איך האב ניט קיין ציפערן וועגען דעם), אז דער אונטערגאנג פון שבת איז אין אמעריקא פיעל שטארקער, פיעל פאלשטענדיגער ווי אפילו אין וועסט־איירָאפא (פון די אידישע מקומות איז ניטא וואס צו ריידען). איהר זעהט אין דער לאנדאנער איסט־ענד פיעל מעהר סימנים פון שבת ווי אין דער ניו־יארקער איסט־סייד, איהר זעהט דעם שבת

מעהר קענטיג אין בערלין, דער אַלטער צענטער פון אסימי־לאַציאָן, ווי אין נויאָרק.

וואָס אנבעלאַנגט צו אידישע ערציהונג, האָט מען מיט פופצעהן יאָהר צוריק קוים געקענט ריידען פון אזא זאך אין אמעריקא. היינט שטעהט די זאך בעסער. אָבער די מאיאָ־ריטעט פון אידישע קינדער קריגען נאָך היינט אויך קיין אידישען אונטערריכט. און דער אמת מוז געזאָגט ווערען, אז אפילו די וואָס קריגען א אידישען אונטערריכט, קענען אויך דערפון פיעל ניט ארויסנעהמען. פון אנדערטהאַלבען שטונדען א טאָג (א טהייל פון דיעזע אַנדערטהאַלבען שטונ־דען ווערען נאָך פארווענדעט אויף אַזעלכע למודים וואָס האָבען א קליינע בעדייטונג פאר'ן יודענטום), וועלכע ווערען געגעבען פארנאַכט, נאַכדעם ווי דער קינד האָט שוין ז י י ן סקוהל דורכגעמאַכט, קען ער ווייניג אידישקייט ציהען. אי־דישקייט איז א זאך וואָס איז גרויס ניט נאָר אין אינהאַלט, נאָר אויך אין קוואַנטיטעט. עס איז א מעכטיגע און ברייטע לעהרע, די שאַפונג פון לאַנגע דורות. דאָס קען מען ניט איבערגעבען צום יונגען דור דורך א צויבערשפּרוך. אידישע ערציהונג מיינט קיין אנדער זאך ווי ל ע ר נ ע ן און דאָס לערנען נעהמט צייט. איך מיין ניט צו קליין־מאַכען די בעדייטונג פון דאָס וואָס עס ווערט געטאָן אויף דיעזען פעלד מיט אזוי פיעל אנשטרענגונג און אָפט מיט אזוי פיעל זעלבסטאויפאָפּפערונג פון די עסקנים און מיט פיעל אי־בערגעבענהייט און אָפט מיט א גרויסען טהייל אידעאַליזם פון די לעהרער, אין דער לייננ און אין דער ברייט פון גאַנ־צען לאַנד, אָבער דאָס איז ניט דער אידעאַל פון א אידישע ערציהונג, אז אונזערע קינדער, נאַכדעם ווי זיי שפּייזען זיך א גאַנצען טאָג ביי א פרעמדען טיש, זאָלען קומען צו אונז צו פארבייסען מיט א אידישע קנוח־סעודה אין א שעה שלא יום ולא לילה.

אן אמת־אידישע ערציהונג קען גערופען ווערן אין אמערי־קא נאָר סקולס, וואו דאָס אידיש קינד פארנעמט דעם גרעס־טען טהייל פון טאָג מיט אידישע למודים, דאָרטען, וואו מען לערענט די לאַנדעס־שפּראַך און אַלע נויטיגע ידיעות אונ־טער איין דאַך מיט די אידישע למודים אויף אַזא אופן, אז

די אידישע לעהרע זעהט ניט אויס ווי א נאכשלעפעניש נאך אנדערע למודים. דאס זיינען די סקולס, וועלכע מען רופט דא ישיבות. אבער דיעזע זיינען אזוי ווייניג אין צאהל, אז בלויז צוויי אדער דריי פון הונדערט אידישע קינדער אין אמעריקא לערנען דארטען. אין אידישע ערציהונג זיינען די אמעריקאנער אידען פיעל הינטערשטעליג אפילו געגען די אידען פון ענגלאנד און דייטשלאנד, שווין ניט ריידענדיג וועגען די לענדער, וואו די אידישע ערציהונג איז אין אידישע הענד, ווי עס איז דער פאל אין מזרח-איראפא.

אלע ווייסען, אז דער דור אידען וואס איז אויסגעוואקסען אין אמעריקא אדער וועלכער איז דא געבארען געווארען, אינטערעסירט זיך ניט מיט קיין אידישע פראגען, אויסער אמאל מיט צדקה, וועלכע איז ניט קיין ספעציעל אידישע זאך אפילו אויב זי ווערט אנגעווענדעט צו אידען, אינטערעסירט זיך ניט מיט קיין אידישע פראבלעמען, א דור פיר וועמען דאס יודענטום איז ניט קיין לעבעדיגע זאך, ניט א אידעאל וואס פילט-אן די נשמה, ניט א וועלט-אנשויאונג, נאר עפעס א ירושה פון פריהערדיגע צייטען וואס דער "אלד-מאן" האט אריבערגעבראכט פון יענער זייט ים און צוליעב וועמען מען דארף געהן ימים נוראים אין שוהל, ווען ער לעבט און מאכען אן "הזכרה" נאך איהם ווען ער איז טויט.

* * *

אבער אפילו פון די וואס ווייסען יא עטוואס אין אידישקייט אין אמעריקא פון דעם היגען דור, ווערט עס ביי זיי לאנגזאם פארוואנדעלט אין א פארלעגטע סחורה, וועלכע ווערט ווייניג בענוצט. זיי ציהען ניט ארויס פון זייער ידיעה אין אידישקייט דעם פולען בענעפיט וואס זיי האבען געדארפט און געקענט ארויסציהען, צוליעב דער איינפאכער אורזאכע, ווייל עס איז דא אין אמעריקא ניטא דאס וואס מען קען אנרופען א אידישען לעבען — צווישען די וואס זיינען דא געבארען געווארען אדער ערצויגען געווארען.

קיין אמעריקאנער אידישער לעבען איז ניטא אין דיעזער לאנד. די וואס פיהרען מעהר אדער ווייניגער א אידישען לעבען דא אין אמעריקא, זיינען ניט קיינע אמעריקאנער, זיי

זיינען ווילנער, בריסקער און בערדיטשעווער אידען, וואָס זיינען אהער געקומען און האָבען אהער געבראַכט שטיקלאַך פון דעם אידישען לעבען דאָרטען. און די וואָס האָבען גע־האַט אַן אמעריקאַנער ערציהונג פיהרען שוין קיין אידישען לעבען ניט אויסער די צאָהל אָרטאָדאָקסען וואָס געפינען זיך צווישען די היגע געבאָרענע אָדער ערצויגענע. דאָס גיט אונז אַן ערקלעהרונג פאַרוואָס עס זיינען ניטאָ אין אמעריקאַ קיינע שריפטשטעלער אין ענגליש, וואָס זאָלען שרייבען איבער דאָס אידישע לעבען אין דיעזער לאַנד און פאַרוואָס די אי־דישע שריפטשטעלער וואָס האָבען פּרובירט אָנריהרען די פראַגען פון אידישען לעבען אין אמעריקאַ בעציהען זיך כמעט אויסשליעסליך וועגען דעם אריבערגעקומענעם דור. וועגען דעם היגען אידען איז ניטאָ וואָס צו שרייבען. אי־דישע קונסט קען נאָר געשעפּט ווערען פון א אידישען לעבען און דאָס איז אין אמעריקא ניטאָ.

ישראל זאנגוויל האָט אמאָל געזאָגט וועגען די וואָס גלויבען, אַז די אידישע ליטעראַטור (דאָס הייסט, די ליטע־ראַטור פון אידען אין פאַרשיעדענע שפּראַכען) וועט אויפהאַלטען דאָס אידישע פאָלק, אַז דאָס איז אַ טעות. אי־דישע ליטעראַטור — האַלט זאנגוויל — קען נאָר עקזיסטי־רען אַזוי לאַנג ווי עס איז פאַראַן אַ אידישעס לעבען, און אַ אידישער לעבען קען נאָר זיין ווען אידען לעבען לויט זייער רעליגיאָן, ווען אידען הערען אויף צו לעבען זייער בעזונדער אידיש־רעליגיעזען לעבען, איז ניטאָ מעהר קיין שטאָף פאַר דער אידישער ליטעראַטור.

אַמעריקא האָט בעוויזען, אַז זאנגוויל איז גערעכט אין דיעזער מיינונג. פון די אַמעריקאַנער אידישע מענער און פרויען ביי וועמען אין הויז אידישקייט פאַרנעהמט קיין אָרט, אין וועלכע אידישע שמועסען ווערען ניט געהערט, אידישע ענינים ווערען ניט דיסקוטירט, אידישע צייטונגען ווערען ניט געלעזען, איז ניטאָ וואָס צו שרייבען. דאָס יו־דענטום האָט אין אַזעלכע הייזער ניט קיין פּלאַץ און די אי־דישע ליטעראַטור קען מיט אַזעלכע הייזער ניט זיין פאַר־בונדען.

אונטער אַזעלכע אומשטענדען טרעפט זעהר אָפט, אַז

דער אידישער יונגער מאַן וואָס האָט יאָ געהאַט אַ אידישע ערציהונג און האָט אַרויסגענומען פון זיין אידישע סקול געוויסע ידיעות איבער אידישע ענינים, האָט ער עס נאָכ־הער ניט וואו צו פאַרווענדען. די גאַס אַרום אין וועלכער ער ווערט אַריינגעוואָרפען איז ניט אידיש, קיין אידישעס לע־בען פיר וועלכע זיינע ידיעות וואָלטען זיך געפּאַסט, געפינט ער ניט און ביסלעכווייז פאַרגעסט ער דאָס ביסעל וואָס ער האָט געבראַכט פון סקול, עס ווערט פאַרדאַרט אין דער אונגינסטיגער אַטמאָספערע וועלכע ער געפינט אַרום זיך.

דאָס איז די אַלגעמיינע לאַגע פון דער אידישער גאַס אין אַמעריקאַ. עס זיינען אָבער פאַראַן קרעפטען וואָס אַר־בייטען צו גונסטען פון אַ פעסטען יודענטום אין דיזער לאַנד. איידער מיר וועלען די דאָזיגע קרעפטען אונטערזוכען ווע־לען מיר אָבער נאָך וואַרפען אַ בליק אויף די שטערונגען אין דעם קאַמפף פיר אידישקייט אין אַמעריקאַ.

די שטיינער אין וועג פון אמעריקאנער יודענטום

עס איז פאראן א רייהע אורזאכען וואס האבען געפיהרט דערצו, אז דאס אמעריקאנער יודענטום זאל זיך געפינען אין דעם שוואכען צושטאנד אין וועלכע עס געפינט זיך. לאמיר זיי פרובירען אויסרעכענען.

1. ד י צ י י ט. דאס אידישע לעבען אין אלע לענדער, וואו עס זיינען פאראן אדער וואו עס זיינען געווען גרויסע קבוצים, איז געבויט געווארען אין צייטען פון אמונה און עס האט זיך דארום געקענט פארפעסטיגען גלייך פון אנפאנג. אין בבל, אין שפאניען, אין דייטשלאנד, אין פוילען, אומעדום וואו אידען האבען זיך בעזעצט האט די בעזעצונג שטאטגעפונדען אין א צייט פון גלויבען און דאס אידישע לעבען האט לכתחלה געקענט אננעהמען א שטארקען אידישען קאליר. אין אמעריקא איז עס אנדעריש געווען. דאס אמעריקאנער יודענטום, ווען מען רעדט דערפון אין א ברייטען זינן, איז געשאפען געווארען אין דער אנדער האלבער פון ניינצעהנטען יאהרהונדערט, אין א צייט ווען די אמונה איז געווען אויפגעטרייסעלט, ווען אלע קרעפטען פון פארניכטונג זיינען געווען אם שטארקסטען, ווען אפילו אין דער אלטער וועלט, וואו דאס אידישקייט איז איינגעווארצעלט פון לאנגע דורות, האט אלעס זיך געשאקעלט אונטער דעם שטורם פון צושטערונג, וואס האט געדראהט דער אידישער גאס. אזא צייט, אין דעם רעכטען ברען פון השכלה, איז געווים ניט מסוגל צו אזא ריזיגע ארבייט, ווי איבערצוטראגען דאס יודענטום אין א נייעם צענטער און איהם איינצופלאנצען אויף א נייעם באדען, אן ארבייט צו וועלכער מען דארף האבען פיעל גלויבען, טרייהייט און אידעאליזם.

2. ד ע ר ג י י ס ט פ ו ן ד ע ר א מ ע ר י ק א נ י ש ע ר צ י ו ו י ל י ז א צ י א ן איז אזעלכער וואס

מאכט שוואך דעם חשק צו קעמפפען פאר אידעאלען. אמע־ריקא איז געבויט אויף דעם בעגריף פון נוצען. דער אמעריקאנער גיט זיך וויינינג אב מיט אבסטראקטע אידעען, מיט פרינציפען וואס האבען ניט קיין שייכות צום טאג־טעגליכען לעבען. דער שטאנדפונקט פון נוצליכקייט איז דא דער ריכט־שנור צו אלעם וואס דער מענש טוט און אפילו צו אלעם וואס דער מענש דיינקט. דאס יודענטום וואס איז געגרינדעט אויף אן אידעאליסטישען בליק אויף דער וועלט האט זיך דא צוזאמענגעשטויסען מיט א גאנץ אנדער בעגריף וועגען דער וועלט. די אידישע העכערע געדאנקען און טיעפערע געפיהלען האבען דא בעגעגענט א הארטע און קאלטע אט־מאספערע, וואס איז געגען סענטימענטאלע ענינים. און טאמער איז פאראן אין אמעריקא אויך מאנכע טיעפע מחשבות אדער געפיהלען, האבען עס די איינוואנדערער ניט געקענט זעהן און אנטאפען, דאס וואס זיי האבען יא גע־קענט זעהן איז א מדינה וואס שטעהט נאר אויף איין כלל, אז מען טאר חלילה א רגע ניט מבטל זיין פון דער הייליגער ארבייט געלד צו פארדינען. "צייט איז געלד", דאס איז אויסגעקומען פאר'ן איינוואנדערער צו זיין די גאנצע תורה פון אמעריקאניזמוס. אין אזא מדינה קומט אן שווער דאס גרינדען פון א אידישעם לעבען אויף אידעאלע יסודות, מיט א רעליגיעזען אינהאלט, א לעבען אין וועלכען עס דארפען פארנעהמען א גרויסען פלאץ אזעלכע זאכען פון וועלכע מען קען קיין נוצען ניט האבען. איינע פון די הויפט־זאכען פאר וואס עס איז שווער צו פאראינטערעסירען דעם יונגען אי־דישען דור אין אידישע אנגעלעגענהייטען איז דאס וואס ער קען ניט זעהן אין דעם קיין פראקטישע נוצען און עס קומט אויס ביי איהם לופטיג. עס האט זיך דארום שווער געלא־זען איינצופלאנצען א אידישקייט אין דיעזער לאנד מיט א דור אדער צוויי צוריק.

דער אמעריקאנער איז ניט קיין מאטעריאליסט א י ן ז י י ן א נ ש ו י א ו נ ג, אדרבה ער איז פון דער נאטור געניינט צו רעליגיאן, אבער זיינע געדאנקען און בעגריפען זיינען קאנצענטרירט ארום מאטעריעלע זאכען, זיינע פראב־לעמען זיינען כמעט אויסשליסליך די פראבלעמען פון בויען,

פון "עקספאנשאָן" אין דער אינדוסטריע. דעם אמעריקאנעמס קוק אויף דער וועלט צייכענט זיך אוים מיט פשטות וואָס גרענעצט אָפט אין אויבערפלעכליכקייט. די שעהנסטע געביידע איז ביי איהם די גרעסטע געביידע: א סך שטיינער, א סך אייזען און א סך עטאזשען. די גרעסטע מענשען זיינען ביי איהם נאָר די וואָס זייער גרויסקייט האָט זיך ארויסגעוויזען אָדער אין גרויסע אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען, אָדער אין ברייטע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציאָנס־ארבייט. פון גרויסע דיינקער אָדער דיכטער ווערט דער אמעריקאנער ניט נתפעל. און אין קיין לאַנד אויף דער וועלט האָט מען ניט אזוי ווייניג דרך־ארץ, אזוי ווייניג רעספּעקט פיר דעם געלערנטען מענשען ווי אין אמעריקא. ווען דער אמעריקאנער זאָגט אויף אימיציען: "ער איז א ביזנעס־מאַן", איז ער ביי זיך זיכער, אז זיין מויל האָט ארויסגעזאָגט דעם גרעסטען טיטול וואָס מען קען אויף אימיצען זאָגען. די אידישע קולטור פון רוחניות, א קולטור וועלכע ווערט אויסגעדריקט אין אזא וואָרט ווי "תורה איז די בעסטע סחורה" און אין וועלכער א מאַמע פאַרוויגט איהר זוהן אין דער האָפנונג ניט אז ער וועט זיין א גביר, נאָר ער וועט זיין א רב, האָט ניט געקענט געפינען קיין וויכען גרונד אין א לאַנד וואו מען פרעגט יענעם וויפיעל ער איז ווערטה, און די ווערטה פון מענשען ווערט אקוראַט אָבגעשאַצט לויט דאָס געלד וואָס ער פאַרמאָגט. די אמעריקאנישע ציוויליזאַציאָן האָט זעהר שעהנע זייטען: איהר ברייטער ליבעראַליזמוס, איהר געזונטער חוש פון דן זיין יעדען לכף־זכות, צו פאַרגינען יענעם א. ז. וו. אָבער גראָד אין דער זאַך וואָס איז אזוי וויכטיג פיר די עקזיסטענץ פון יודענטום: אין דער אָבשעצונג פון דאָס הויכע און טיעפע, דאָס גייסטיגע, איז די אמעריקאנער ציוויליזאַציאָן פּיעלייכט פּונקט דער היפך פון דאָס יודענטום. די אידען, קומענדיג אהער, האָבען נאַטירליכערווייזע פאַרלאָרען דעם רעספּעקט און דעם אינטערעס פאַר די זאַכען וואָס זיינען ביי אידען שטענדיג געשטאַנען ווי מען זאָגט אין דעם מעכטיגען תלמודישען אויסדרוק "ברומו של עולם" (אין דער הויכקייט פון דער וועלט).

3. פרייהייט ווערט אָפט געטייטשט

אויף צוויי אופנים. פריי פון אונטערדריקונג און פריי פון פפליכטען. די געשיכטע פון ציוויליזאציאָן לערענט אונז, אז כמעט שטענדיג זיינען דיביידע בעגריפען אויסגעמישט געוואָרען און פרייהייט פון אונטערדריקונג האָט ארויסגערופען דעם חשק אויך צו בעפרייען זיך פון פפליכטען. די גרויסע מאַיאָריטעט פון אמעריקאנער אידען זיינען דורך דער רייזע קיין אמעריקא בעפרייט געוואָרען פון אונטערדריקונג און פארפאָלגונג, עס איז דארום געוועזען נאַטירליך, אז א גרויסע צאָהל פון זיי זאָל מיט דער דאָזיגער בעפרייאונג פון אויסנאהמס־געזעצע און אנדערע רדיפות אויך פארבינדען דעם בעגריף פון בעפרייען זיך פון אייגענע פפליכטען צום יודענטום. עס ליעגט סיי־ווי אין דער נאטור פון אן איינוואנדערער ער זאָל זוכען צו אויסבייטען זיינע מנהגים, און צו ענדערן זיין סאָרט לעבען, איז עס דען א וואונדער, אז א סך פון די איינוואנדערער אין אמעריקא האָבען אויסטוענדיג די קליידונג, וואָס זיי האָבען געבראכט פון יענער זייט ים, אויך אויסגעטאָן א טהייל פון זייער נשמה, פון זייער רעליגיעז־נאציאָנאלען „איך"?!

4. דער „שטאאט" איז איינער פון די הויפּט־קרעפטען אין דער געזעלשאפט. עס העלפט צו שיצען א טראדיציאָנעלען לעבען פון פלוצלינגע איבערקעהרענישען, די מאַיאָריטעט פון מענשען ווילען ניט געהן געגען אן איינגעפיהרטען „שטאאט" און ברעכען עפענטליך מיט די אָנגענומענע פאָרמען לויט וועלכע די געזעלשאפט לעבט. אָבער דער „שטאאט" עקזיסטירט נאָר דאָרטען וואו די געזעלשאפט איז שוין לאַנג איינגעוואָרצעלט. אין א נייע מדינה איז נאָך קיין „שטאאט" ניטאָ און די לייכטזיניגקייט איז אין אַזעלכע אומשטענדען א מעהר אָדער ווייניגער נאטירליכע זאַך. דאָס ברעכען פון אידיש־טראדיציאָנעלען לעבען האָט זיך אין רוסלאנד בעוויזען עפענטליך אין אדעס פריהער ווי אין אנדערע פלעצער אין רוסלאנד. דאָס איז דערפאַר, וואָס אדעס איז געוועזען א נייער ישוב און די וואָס זיינען אהין געקומען זיינען פריי געוועזען פון „שטאאט". אין א פיעל גרעסערע מאָס האָט זיך עס געמוזט ארויסצייגען אין אמעריקא.

5. די גרויסע שטעדט און צענטרען

אין וועלכע די גרעסטע טהייל פון די איינוואנדערענדע אידען האבען זיך בעזעצט זיינען ניט מסוגל אז עס זאל דארטען זיך ענטוויקלען א פולער אידישער לעבען. אידישקייט איז א זאך וואס דארף האבען, אזוי צו זאגען, א פאטריארכאלישע אטמאספערע, אדער אזעלכע אומשטענדען וואו א פאטריארכאלישע אטמאספערע זאל קאנען געשאפען ווערען. עס דארף האבען די אידישע הויז—ניט די טענעמענט רומס וואו איין שכן האט אזוי וועניג פארבינדונג מיט דעם אנדערן. עס דארף האבען דעם אידען דעם בעל־הבית, פשוט דער אייגענטימער פון א הויז מיט א טהייל פון דער משפחה ארום זיך אפילו נאכדעם ווי די קינדער האבען חתונה, עס דארף האבען די אידישע שוהל וואו די שכנים געהען אריין אין אבענד ניט נאר לערנען נאר אויך זיך דורכצושמועסען, און וואו עס ווערט געשאפען א געוויסע אלגעמיינע שטימונג, א געוויסע עפענטליכע מיינונג, ניט ווי אין די געוויסע שטעדט וואו די שוהל שטעהט געשלאסען און געשמידט אין אייזערנע טויערען און וואו עס פעהלט דער ווארימער געזעלשאפטליכער פארקעהר צווישען די וואס קומען דארטען. עס דארף האבען די סוכה ארום יעדער הויז אום סוכות, דאס מצה־באקען אום פאר פסח. קורץ, עס דארף האבען אזעלכע זומשטענדען וואו דאס גאנצע לעבען פון יעדען אידען אדער אידישער פרוי זאל זיין ארומגערינגעלט מיט דאס וואס איז אידיש, עס דארף האבען א *אידישע געזעלשאפט גאנץ און פאלשטענדיג אין זיך אליין*. עס דארף האבען דאס אידישע שטעדטעל וועלכע איז דער מארך־ביין פון אידישען לעבען.

די גרויסע שטעדט מיט זייער רעש און טומעל, מיט זייער צואווארפענהייט, מיט די פרעמדקייט פון איינער צום אנדערען, מיט דעם אונגעדולד וואס בעהערשט אלעמען, זיינען א צו הארטער באדען פאר די איינפלאנצונג פון א אידישעם לעבען. די סאסייעטיס, די מיטינגס, די טעאטערע, די ארגאניזאציאנס־טהעטיגקייט, אדער כלל־טהעטיגקייט וועלכע מיר רופען דא אן "אידישעם לעבען", קען קוים אנגערופען ווערען מיט דיזען נאמען. דאס איז אן אויסערליכע זאך און ניט קיין אינערליכע. עס האט ניט קיין פארבינ-

דונג מיט דאָס לעבען פון דעם אידען אינעווייניג אין זיין הויז, אין זיין פאמיליע, מיט זיין אינערליכען דיינקען און פיהלען און דער גאנצער טומעל ווערט געשאַפען פון א קליי־נע צאָהל מענשען פון וועלכע א טהייל טהוען עס אלס פראָ־פעסיאָן.

די קליינע שטעדט אין אמעריקא זיינען אויך ניט מסוגל צו שאפען א אידישעס לעבען טראָץ דעם וואָס דאָ פעהלט די חסרונות פון דער גרויסער שטאָדט אין בעצוג צו אידיש־קייט. דער צאָהל פון אידען איז דאָרטען צו קליין. מען דאַרף ניט פערגעסען אז די אידישע שטעדטעל אין די מזרח אייראָפּייאישע לענדער איז געווען א א י ד י ש ע שטעד־טעל מיט א גוי׳ישען קווארטאל און ניט א גוי׳ישע שטעדטעל מיט א אידישען קווארטאל. דער אונטערשיעד, ווי יעדער פערשטעהט, איז א געוואלדיגער. עטליכע אידען אין א פרעמדער שטעדטעל ווערען בטל ביי זיך, ווערהענד די אי־דישע תושבים פון א היימישע שטעדטעל פלעגען ניט בטל ווערען און דאָס לעבען פון דער שטעדטעל איז געווען און איז היינט אויך דאָרטען א אידישער.

6. ר ע פ אָ ר ם. ווען די מזרח־אייראָפּייאישע אידען וואָלטען געקומען אין אמעריקא און געפונען א ליידיגען פּלאַץ, וואָלט אויך געווען שווער פאר זיי צו עטאבלירען דאָ א פעסטעס יודענטום ווי מיר האָבען פריהער בעוויזען. ערגער אָבער איז געווען אז זיי האָבען שוין דאָ געפונען דאָס פארניכטענדע רעפאָרם־"יודענטום". מיט דער ביסעל אָר־טאָדאָקסישע שפּאניש־פּאָרטוגעזישע אידען וואָס זיינען גע־קומען אין דיזען לאַנד האָבען די מזרח־אייראָפּייאישע אידען געהאט ווייניג בעריהרונג. די, מיט וועמען זיי זיינען יא גע־קומען אין בעריהרונג, זיינען געווען די דייטשע רעפאָרמירטע אידען און דאָס איז איינע פון די הויפּט־שטערונגען פאר דער ענטוויקלונג פון א געזונדען יודענטום אין דיזער לאַנד.

מיר וועלען בעטראַכטען דעם קאַמפּף צווישען רעפאָרם און אָרטאָדאָקסי אין נעקסטען קאַפּיטעל.

די רעפאָרם אין אמעריקא

אין א פאָריגען ארטיקעל האָבען מיר זיך אָבגעשטעלט אויף דעם פונקט, אז דאָס יודענטום שטעהט אויף צוויי זיילען: רעליגיאָן און נאציאָן, תורת ישראל און עם ישראל. ווער עס נעהמט אוועק איינעם פון די צוויי זיילען פארניכ־טעט דעם יסוד פון אונזער עקזיסטענץ, ווייל אויב עס פאלט איינער פון די צוויי זיילען, פאלט דער צווייטער גלייך מיט איהם. די רעפאָרם האָט אָבער אומגעוואָרפען ביידע מיט אמאָל, עס האט מיט איין קלאפּ פארניכטעט אי תורת ישראל, אי עם ישראל.

רעפאָרם האָט אָפיציעל אָבגעלייקענט די עקזיסטענץ פון דער אידישער נאציאָן. רעפאָרם בעטראכט דעם חורבן פון ירושלים אַלס די ענדע פון פאָלק ישראל אלס א נאציאָן, און וויל ניט אז די אידען זאָלען ווען עס איז אין דער צו־קונפט ווערען א נאציאָן צוריק אויף דעם אמאָליגען אידישען באָדען. עס איז שוין ניטאָ וואָס צו ריידען, אז רעפאָרם אנערקענט ניט, אז מיר זיינען א נאציאָן אין די גלות־לענ־דער וואו מיר וואָהנען. דערמיט האָט רעפאָרם אונטערגע־האקט די וואָרצלען פון דעם אידישען בוים און האָט זיך גע־שטעלט מחוץ פון כלל־ישראל אין זיין היסטאָרישען און איינציגען בעגריף, וואָרים ווען איהר זאָגט כלל־ישראל מיינט איהר קיין אנדער זאך ווי די נאציאָנאלע אידישע קערפּערשאפט, וועלכע איז יעצט פונקט אזא נאציאָנאלע איינהייט ווי אין די צייטען פון דוד און שלמה.

רעפאָרם האָט זיך אָבער ענטזאגט פון דער אידישער תורה, פונקט ווי זי האט זיך ענטזאגט פון דער אידישער נאציאָן. די מצוות המעשיות זיינען אָבגעשאפט געוואָרען. אַלע געזעצע פון דער תורה זיינען פארוואָרפען געוואָרען און ערקלעהרט געוואָרען, אז זיי זיינען ניט מעהר גילטיג, פּונקט

ווי דאָס קריסטענטום האָט ערקלעהרט דורך פּאול און זיינע חברים מיט נייגצעהן הונדערט יאָהר צוריק. דער איינציגער אונטערשיעד צווישען רעפאָרם־"יודענטום" און קריסטענ־טום איז דאָס, וואָס רעפאָרם־יודענטום גלויבט ניט אין דעם גרינדער פון קריסטענטום. אָבער די רעפאָרם זוכט מיט אַלע איהרע כחות אָבצואווישען אויך דיעזען אונטערשיעד צווי־שען זיך און דאָס קריסטענטום, זי זוכט צו שטעהן מיט דעם מאַן פון נצרת אויף א זעהר פריינדליכע פוס. די ראבּים צו־רייסען זיך לויבענדיג איהם. דאָס וואָס די ראבּים זאָגען וועגען איהם, קען געזאָגט ווערען פון יעדער גלח אין יעדער קירכע. און א ראבּי האָט דיעזען ווינטער ביי דער גרויסער יובילעאום־קאָנווענשאָן פון די רעפאָרמער אין נויאָרק פאר־לאַנגט מען זאָל דעם גרינדער פון קריסטענטום אָפיציעל אריינגעהמען אין רעפאָרם־יודענטום, און די רעפאָרם־צייי־טונג פון נויאָרק האָט אויפגעפאָדערט די רעפאָרמער, אז מען זאָל זיך צוזאמענבינדען מיט די קריסטען, אז יענע זאָלען זיך אָבזאָגען פון געוויסע בעגריפע אזוי ווי די רעפאָרם האָט זיך אָבגעזאָגט און עס זאָל געגרינדעט ווערען א אוניווערסאַ־לע רעליגיאָן וואָס זאָל זיין אַלץ איינס פיר קריסט און איד. אַלזאָ, א פאַלשטענדיגער שמד!

רעפאָרם איז ניט מעהר און ניט וויניגער ווי א בריק איבערצופיהרען די אידען צום שמד, עס איז דער פּאַרמיט־לער פון דער אַסימילאַציאָן, דער יסוד פון רעפאָרם איז אראָבצומעקען פון אידען אַלעס וואָס טהיילט איהם אָב פון זיינע קריסטליכע שכנים, אום ענדליך צו שליסען די איי־ניגע "פריינדשאַפט", וועלכע מיינט קיין אַנדער זאך ווי דער אונטערגאַנג און פאַלשטענדיגע פארשווינדונג פון דאָס אי־דישע פאָלק אין דער גוי'שער סביבה. די וועג פון רעפאָרם צום קריסטענטום איז א קלאָרע. א סך האָבען עס שוין גע־פונען אין דער קריסטשען־סייענס קירכע, וואו עס זיינען פאראַן פיעלע אידען. דער אמת איז, אז צו קומען זונטאג אין טעמפּעל און הערען לויבענדיג דעם מאַן פון נצרת, איז ניט פיעל אַנדערש ווי צו געהן אין קירכע און עס איז ניט שווער צו מאכען די ענדערונג. מען דאַרף ניט פארגעסען, אז דער ענין פון שמד האָט דאָ אַן אַנדער בעגריף, מען פאַנגט אָן

צו געהן אין קירכע אָהן איבעריגע צערעמאָניעס און דער שמד איז געקומען ממילא.

רעפאָרם איז געבאָרען געוואָרען אין דייטשלאַנד אלס דער אויסדרוק פון דער אסימילאציאָנס שטרעבונג וואָס האָט ארומגעכאפט מענדעלסאָנ׳ס תלמידים און זיי געפיהרט צום שמד. אָבער, ווי עס זאָגט עמיל ג. הירש, איינער פון די זיילען פון רעפאָרם אין אמעריקא, איז דער גאַנג פון רעפאָרם פאר־האַלטען געוואָרען אין דייטשלאַנד ארום מיטען פון נייג־צעהנטען יאָהרהונדערט דורך אויסערליכע אומשטענדען (דאָס הייסט, דורך די אונפריינדליכקייט פון דער קריסטלי־כער בעפעלקערונג), איז עס דארום אריבער אין אמעריקא. מיט אנדערע ווערטער, אין אמעריקא האָט דער אסימילא־ציאָנס־רעפאָרם געפונען א ברייטערע פעלד, אזוי ווי שטענ־דיג איז לייכטער דער וועג פיר אסימילאציאָן אין א פריי־הייטס־לאַנד. מען דארף אָבער מוסיף זיין, אז וועהרענד אין דייטשלאַנד זיינען געשטאַנען אן דער שפיצע פון רעפאָרם מלומדים, איז די רעפאָרם אין אמעריקא אָנגעפיהרט געוואָ־רען און ווערט היינט אָנגעפיהרט מעהרסטענס פון עמי־הארצים. די רעפאָרם איז קיין יודענטום, עס איז א נ ט ל ו י פ ע ן פון דער אידישער רעליגיאָן און פון דער אידישער נאציאָן.

און ווען די אידען פון די מזרח־לענדער זיינען אהער אָנגעקומען האָבען זיי שוין געפונען די רעפאָרם עטאַבלירט אין אמעריקא. און דאָס האָט געווירקט און ווירקט היינט אויך געגען דעם, אז עס זאָל געשאַפען ווערען א פעסטעס יודענטום אין דיעזער לאַנד. אין דייטשלאַנד איז די רעפאָרם געשאַפען געוואָרען צו בעקעמפפען דאָס יודענטום, וועלכע איז געוועזען פעסט איינגעוואָרצעלט, אין אמעריקא אָבער זיינען די צושטערער פון דעם אידישען דת געקומען נאָך איידער דאָס יודענטום איז דאָ געבויט געוואָרען אויף א ברייטען מאַסשטאַב.

* * *

די רעפאָרם לעבט אויף דעם חשבון פון דער אָרטאָדאָקסי. די קינדער פון די רעפאָרם אידען זיינען שוין אזוי ווייט פון אידישע אָנגעלעגענהייטען, אז אפילו דער טעמפעל איז

שון פאר זיי איבעריג. אין די רעפארם טעמפלען זיינען פא־
ראן א סך רוסישע אידען, וועלכע וואלטען געווים געווען אין
שוהל ווען ניט די רעפארם. אזוי ווי די רעפארמער זיינע׳ א
רייכערער קלאס, פיהלען פיעלע פון אונזערע רוסישע און
גאליציאנער רייך־געווארענע אידען דעם חשק צו געהן מיט
די רייכערע. ניט די "פרינציפען" פון רעפארם ציהט זיי
אוועק אהין, נאר די רייכערע געזעלשאפט וואס זיי געפינען
דארטען. און אויף אזא אופן ווערען אוועקגעצויגען פון דער
ארטאדאקסי קרעפטען וואס וואלטען פיעל נוצען געבראכט.

דער רעפארם־טעמפעל קען ניט צוציהען די קינדער פון
ראדיקאלע אידען וואס האבען ניט מיט רעליגיאן קיין
שייכות, אויך יענע יוגענד אין אמעריקא וואס איז ערצויגען
געווארען אהן א שום אידישען אונטערריכט, געהט ניט אין
טעמפעל און האט מיט איהם קיין פארבינדונג. די וועלכע
דער טעמפעל וויל כאפען און כאפט זיינען דוקא די קינדער
וואס האבען געהאט א שטיקעל אידישע ערציהונג, די קינדער
פון עלטערן וואס זיינען מעהר אדער ווייניגער געניינגט צו
אידישקייט. דאס זיינען די קינדער וואס וואלטען געגאנגען
אין שוהל און וואלטען איבערגענומען די פיהרערשאפט פון
אידישע ענינים אין דער צוקונפט, זיי זיינען דער עלעמענט,
וועלכען די רעפארם זוכט אבצורייסען פון דאס ביסעל אי־
דישקייט וועלכע זיי האבען. וועגען פיעלע פון זיי קען דאס
יודענטום זאגען : אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם.

עס זיינען אויך פאראן אידען וואס געהערען צו ביידע,
אי צו ארטאדאקסי, אי צו רעפארם. עס איז זעלבסטפער־
שטענדליך, אז פון אזעלכע צווייזייטיגע אידען געווינט ענד־
ליך די רעפארם און ניט די ארטאדאקסי, און די קינדער פון
אזעלכע אידען וועלען געהן גיכער צו דער ערשטער איידער
צו דער צווייטער. דאס איז מעהרסטענס צוליב דעם וואס די
רעפארמער זיינען א רייכערע קלאס און אויך צוליעב דעם
וואס די רעפארם־ראבים שטעלען ארוים די רעפארם אלס
אן "אמעריקאנישעס יודענטום" און די ארטאדאקסי אלס א
"פרעמדע יודענטום" ("פאראיין דזשודאאיזם"). טראץ דעם
וואס די רעפארם איז קיינמאל ניט געווען קיין אמעריקאנער
יודענטום און האט מיט דעם אמעריקאניזם ניט צו טאן,

ווייל אין אמת'ן קומט עס גאָר פון דייטשלאנד, און מען דאַרף דאַרויף אָנשרייבען: "מייד אין דזשווירמעני".

די וויכטיגסטע אורזאכע וואָס די רעפאָרם האָט איינגעפלום, טראָץ איהר גוי'שקייט און ליידיגקייט איז דאָס וואָס די רעפאָרם אידען האָבען פארנומען אַלע וויכטיגע פּאָזיציאָנען פון אידישען געזעלשאַפטליכען לעבען אין אמעריקא. אַלע וויכטיגע אידישע אָרגאַניזאַציאָנען ווערען אָנגעפיהרט פון רעפאָרמירטע אידען. די מעהרסטע פּראָמינענטע אידען אין אמעריקא זיינען רעפאָרמער, און צווישען זיי זיינען פאַראַן פיעלע וואָס האָבען אַלס מענשען דעם רעספעקט פון אַלע אידען און דער ניט-אידישער וועלט. טראָץ דעם וואָס די רעפאָרמער זיינען ניט מעהר ווי אַ הייפעל אין פערגלייך מיט די אידען פון מזרח-אייראָפּא, איז די פיהרערשאַפט פון אַלע געזעלשאַפטליכע טהאַטען אין זייערע הענד.

די אַמעריקאַנער עפענטליכקייט הערט נאָכאנאנד פון רעפאָרמירטע אידען, פון רעפאָרמירטע ראַבים און הערט ווייניג פון די אידען וואָס זיינען קיינע רעפאָרמער, יועז מען רעדט אין דער ענגלישער פּרעסע וועגען יודענטום, ווערען רעפאָרמער אנגעגעבען אַלס די אויטאָריטעטען אין אידישע אנגעלעגענהייטען און אַלס די אידישע וואָרט-פיהרער. דאָס מוז מאַכען אַ ווירקונג אויף די אידישע יוגענד, איבערהויפּט די וואָס ווייסען ווייניג אין אידישע ענינים. דאָס וואָס עס זיינען דאָ עטליכע ציוניסטען צווישען די רעפאָרמער (אַ פערשווינדענדע מינאָריטעט צווישען די ראַבים, וועלכע זיינען ביטערע געגנער פון ציוניזמוס), דיענט אויך צו "כשר'ן" רעפאָרם אין די אויגען פון אַ טהייל פון אונזער יוגענד, וואָס איז נאַציאָנאַל געשטימט, און איז דערוויילע אַ הילף פיר רעפאָרם געגען אָרטאָדאָקסי. אין אַלגעמיין איז עס אַ גרויסע שטערונג איז וועג פון טראַדיציאָנעלען יודענטום אין אַמעריקא דאָס וואָס אין דער פראָנט-שורה פון דער אידישער בעפעלקערונג שטעהען אַנדערע און ניט די וואָס בעלאַנגען צו דער אָרטאָדאָקסי.

דאָס איז אָבער אַ פּראָבלעם ניט נאָר פיר דער אַמעריקאַנער אָרטאָדאָקסי, נאָר אויך פאַר דער אָרטאָדאָקסי פון דער גאַנצער וועלט. אין די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאָהר

זיינען די אידען וואָס לעבען לויט דער אידישער טראַדי־
ציאָן אַרויסגעשטויסען געוואָרען פון די וויכטיגע פּאָזיציאָ־
נען פון עפענטליכען לעבען. אַן אויסנאַהמע איז אין פּוילען,
וואו עס זיצען אין סענאַט און אין סיים אָרטאָדאָקסישע
אידען און רבנים געשיקט אַלס די שלוחים פון אידישע ביר־
גער. ווען אָרטאָדאָקסישע אידען ווילען האָבען זייערע פאָר־
שטעהער אין די אידישע פיהרערשאַפט, וואַרפט מען זיי
אויף פון די אַנדערע לאַגערן, אַז עס פּאַסט ניט פאַר פרומע
אידען צו זוכען פּאָליטיק, זיי דאַרפען עס לאָזען פיר אַנ־
דערע. די טענה איז פאַלש און אונגערעכט און עס האָט קיין
אַנדער כונה ווי צו וועלען פאַרטרייבען די אָרטאָדאָקסישע
אידען אין אַ ווינקעל. עס איז זעהר נאַטירליך, אַז די אָרטאָ־
דאָקסישע אידען זאָלען שטרעבען צו עראָבערן די פיהרער־
שאַפט אין דער אידישער וועלט אויף אַזוי ווייט ווי זיי קענען.
די פיהרערשאַפט פון די אידישע אינטערעסען און פון דער
אידישער פּאָליטיק איז אין דער גאַנצער אידישער געשיכטע
געווען אין די הענד פון אָרטאָדאָקסישע אידען און עס שיינט,
אַז די חסדאי איבן שפּרוט'ס, די אברבנאל'ס און די מנשה
בן ישראל'ס האָבען עס לכל־הפחות אַזוי גוט געפיהרט ווי די
היינטיגע ניט־טראַדיציאָנעלע אידישע פיהרער. די פאָר־
טרעטער פון היסטאָריש־נאַציאָנאַלען יודענטום, האָבען אַמ־
וויינגסטענס אַזאַ רעכט אויף פיהרערשאַפט ווי אַנדערע,
און זיי דאַרפען דערפאַר קעמפּפען צוליעב זייער אידעאַל,
ווייל דאָס וואָס רעפאָרמער אין אַמעריקאַ און ראַדיקאַלען
אין אַנדערע לענדער שטעהען אַן דער שפּיצע פון דער אידי־
שער כלל־טהעטיגקייט, מאַכט עס דעם טראַדיציאָנעלען
יודענטום קליין אין די אויגען פון יונגען דור.

עס איז פאַראַן נאָך אַ געפאַהר אין אַמעריקאַ, און דאָס
איז, אַז עס זאָל געשאַפען ווערען נאָך אַ רעפאָרם צווישען
דער אַלטער רעפאָרם און דער אָרטאָדאָקסי, דיעזע האַלבע־
רעפאָרם, וועלכע וועט ווערען אָנגעפיהרט פון די וואָס שטאַ־
מען פון רוסישע אידען און וועט זיין מעהר נאַציאָנאַל ווי
די אַלטע, וועט גיכער ווי יענע קענען איינדרינגען אין די רייד־
הען פון דער אָרטאָדאָקסי און וועלכעס וועט סוף־כל־סוף
פיהרען צו אַ גאַנץ־רעפאָרם.

אן איינטהיילונג פון אמעריקאנער אידען

די אמעריקאנער אידען צעהלען יעצט ארום דריי און א האלב מיליאן. מיר וועלען פרובירען איינטהיילען זיי, לויט זייער האלטונג צום יודענטום, אין פארשיעדענע גרופען. די איינטהיילונג איז ניט לויט ציפערן, וועלכע זיינען וועגען דעם ענין ניטא, עס איז נאר לויט די בעאבאכטונג פון שרייבער און זיינע פערזענליכע איינדריקע.

די איינטהיילונג מוז געמאכט ווערען אין צוויי בעזונדערע חלקים. צוערשט קומט דער חלק פון די אריבערגעקומענע, עס הייסט, דער טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג, וועלכער איז געבארען און ערצויגען געווארען אין אן אנדער לאנד און איז געקומען אהער מיט מעהר אדער ווייניגער א פארטיגע אידישע בילדונג. דאן — די היגע ערצויגענע אדער געבארענע. די שייכות פון דיזע צוויי הויפטגרופען צום יודענטום איז נאטירליכערוויייזע ניט דיזעלבע, עס וועט דארום זיין בעסער פיר אונזער צוועק צו בעטראכטען פריהער די פארשיעדענע גרופען פון די אריבערגעקומענע און נאכהער די פארשיעדענע גרופען פון די היגע ערצויגענע, די וואס זיינען דורכגעגאנגען די פאבליק־סקול און זייער שפראך איז ענגליש.

די אריבערגעקומענע.

צווישען די אידען וואס האבען געבראכט אהער זייער שפראך און זייער ערציהונג, קען מען איינטהיילען פאלגענדע גרופען :

1. סאציאליסטען־ראדיקאלען. כמעט אלע פון זיי שטעהען אויף א מאטעריאליסטישען שטאנדפונקט, האלטען זיך נעגנעריש צו רעליגיאן און צום נאציאנאליזם, טראץ דעם וואס זיי האבען ניט געקענט אין גאנצען אויסווארצלען אלע אידישע מנהגים פון זייערע הייזער, איבערהויפט די וואס זיינען פארבונדען מיט אידישע ימים טובים. דער איינ־

פלוס פון דיעזער גרופע אין אמעריקאנער יודענטום איז גע־
וועזן און איז א פארניכטענדער, א צערשטערענדער אין אלע
הינזיכטען. ניט נאר בויען זיי קיין זאך אין אמעריקאנער
יודענטום, נאר זיי לייגען שטיינער אין וועג פון די וואס
ווילען בויען. וואלט דיעזע גרופע געהאט איינפלוס אויף
איהרע קינדער, וואלט דער חורבן וואס זי האט געבראכט
נאך גרעסער געווען. עס וואלט דאן אויפגעשטאנען א דור
פון ביטערע שונאים צום יהדות און דער אידישער נאציאן.
גליקליכערווייזע האבען זיי קיין איינפלוס אויף זייערע קינ־
דער, וועלכע פארווארפען דעם סאציאליזם, דעם ראדיקא־
ליזם און אויך די שנאה צו רעליגיאן. די דאזיגע קינדער
זיינען נאטירליך אין גאנצען פרעמד פון אידישקייט, אבער
דעם אלץ־צופרעסענדען ניהיליסטישען גענאסענטום האבען
זיי ניט.

2. סתם אידען. צו דיעזער גרופע געהערט דער גרעס־
טער טהייל פון די אריבערגעקומענע אידען אין אמעריקא. זיי
האבען קיין בעזונדערע טעאריען וועגען יודענטום. זיינען ניט
ראדיקאל און ניט קאנסערוואטיוו, האבען א אידישען גע־
פיהל, וואס ווערט אמאל מעהר אמאל ווייניגער געווארימט
פון אלטע היימישע עראינערונגען. די אידישע שטעדטעל,
דער חדר, די מאמע ביי ליכט־בענטשען, די היימישע חתונה,
די שמחות, דער פולער אידישער לעבען, וועלכען זיי האבען
געזעהן — דאס אלעס איז איינגעקריצט אין די מחות און
מעגען זיי זיין אפילו דרייסיג אדער פערציג יאהר אין אמע־
ריקא, זויגט נאך די נשמה אלץ פון יענע קוואלען ביי וועלכע
זיי האבען דעם יוגענד פארבראכט. די סתם־אידען געהען
אמאל אריין אין א שוהל, גיבען אויף א תלמוד תורה, אויב
עס איז דא ווער עס זאל זיי שטארק בעטען, און שיקען אמאל
א קינד אהין, איבערהויפט פאר בר־מצוה. זיי לאזען אבער
זעהר ווייניג איבער אידישקייט צו זייערע קינדער. דאס
ביסעל אידישקייט וואס די עלטערן צייגען אמאל ארויס איז
קיין לעבעדיגע קראפט, עס לעבט נאר ווי א בלאסע אבשפיג־
לונג פון אמאל. עס האט קיין כח צו איבערגעהן פון איין דור
צום צווייטען. די קינדער פון די מעהרסטע פון די סתם־
אידען האבען שוין ניט וואס צו עראינערן זיך און האבען

ניט פון וואנען צו שעפען עטוואס פאר זיך, און מיט דעם צוועקגעהן פון דעם דור וואס האט געבראכט א ז כ ר ו ן פון יודענטום, בלייבט ביין דור־יורש גאר ניט. דער צוויי־טער דור איז דער גייסטיגער קינד פון א פרעמדען איינפלוס.

3. נאציאנאליסטען. דאס זיינען א קליינע גרופע וואס בעשטעהט מעהרסטענס פון תלמידים פון דער העברעאישער ליטעראטור פון די לעצטע דרייסיג יאהר. די דאזיגע גרופע פארמאגט א היבש ביסעל אינטעליגענץ אין איהרע רייהען. פון איהר קומען כמעט אלע לעהרער פון העברעאיש איבער'ן לאנד און די מעהרסטע פון די ציוניסטישע עסקנים.

4. ארטאדאקסען. די ארטאדאקסען פון אמעריקא צופאלען אין דריי טהיילען:

א. די וואס פיהרען זיך אליין לויט דעם אידישען דת, אבער האבען ניט גענוג גבורה צו קעמפפען געגען שטראם און איבערגעבען די ארטאדאקסישע ירושה צו זייערע קינ־דער. אין דיעזען פאל צייכנען זיך די קינדער פון אזעלכע ארטאדאקסישע אידען ניט אוים פון די קינדער פון סתם־אידען.

ב. די וואס האבען די קראפט און מוטה צו ערציהען א דור וואס זאלען היטען דעם דת, אבער גיבען ניט די קינדער א גענינגענדע מאס פון אידישע לעהרע און אידישע בילדונג. קורץ: די ליכט פון אידישען ל ע ר נ ע ן איז זיי פרעמד און זייער נשמה איז ניט דורכגענומען מיט דעם פייער פון דער אידישער תורה, אהן וועלכען דאס יודענטום קען קיינ־מאל ניט זיין פאלקאם.

ג. די וואס האבען געגעבען זייערע קינדער א פאלשטענ־דיגע אידישע לעהרע, האבען געשאפען פאר זיי א אידישע אטמאספערע, אין וועלכע די הויז און די סקול געהען צו־זאמען, און וועלכע דאס היטען פון דת געהט צוזאמען מיט א טיעפע ידיעה אין תנ"ך, תלמוד און אנדערע אידישע ספרים. דאס איז דער טהייל פון ארטאדאקסי, וואס האט דא פארפלאנצט דעם פולען יודענטום אויף דיזען נייעם באדען פון אמעריקא.

דאס זיינען די גרופען אין דעם דור וואס איז אהער אריבערגעקומען און וואס האט געהאט אויף זיך די גרויסע

אויפגאַבע צו איבערטראָגען די אידישע טראַדיציע און דאָס אידישע לעבען אין דער נייער וועלט. מיר וועלען יעצט אַ קוק טאָן ווי אזוי עס גרופּירען זיך די נייע אידען וואָס זיינען דאָ געבאָרען געוואָרען אָדער ערצויגען געוואָרען.

די היגע געבאָרענע

די גרופּירונג פון די היגע געבאָרענע אין וועלכע עס געהען אריין די דייטשע אידען און די אַנדערע וואָס זיינען שוין דאָ פון אַ פּאָר דורות, מוז זיין אַנדערש ווי די גרופּירונג פון די אריבערגעקומענע. אזוי, צום ביישפּיעל, פאַלען ארויס פון דיעזער גרופּירונג די סאָציאַליסטען־ראַדיקאַלען, וועלכע זיינען אזוי גוט ווי גאַר ניטאָ צווישען די היגע געבאָרענע און עס קומט אריין אַן אַנדער גרופּע, וועלכע פעהלט אין דער גרופּירונג פון די אריבערגעקומענע. די ע נ ג ל י ש ־ ר י י ד ע נ ד ע, אין אמעריקא־ערצויגענע טהייל פון די אידען אין דיעזער לאַנד קען ווערען איינגעטהיילט אזוי :

1. אידישע־אמעריקאַנער. זיי זוכען שטענדיג מעהר צו בעטאָנען זייער אַמעריקאַניזם, ווי זייער אידישקייט, ריכטיג ווי דאָס וואָלט געווען צוויי ענטגעגענגעזעצטע זאכען און מען מוז די צווייטע אונטערדריקען צוליעב דער ערשטער. זיי האַלטען אוים שעהנע טעמפּלען, אָהן אידישען אינהאַלט. דאָס יודענטום בעשטעהט ביי זיי הויפּטזעכליך אין צדקה. (עס איז שווער זיי צו בעווייזען, אז די צדקה זאָל פאַרוועגדעט ווערען אין איינקלאַנג מיט'ן אידישען געזעץ. זיי האַלטען אוים טרפה־האָספּיטעלער, טריפה בתי יתומים.) די מעהרס־טע פון דיעזער גרופּע בעלאַנגען צו רעפאָרם, וועלכען מיר האָבען בעהאַנדעלט אין פאָריגען קאַפּיטעל.

2. קאַלירלאָזע אידען. צו דיעזער גרופּע בעלאַנגט די גרויסע מאַיאָריטעט פון די וואָס זיינען געבאָרען געוואָרען אָדער ערצויגען געוואָרען אין דיעזער לאַנד, די קינדער פון סתם־אידען, סאָציאַליסטישע אידען און אויך פון דעם טהייל אָרטאָדאָקסישע אידען, וואָס האָבען ניט איבערגעגעבען בירושה די אידישקייט צו זייערע קינדער. די וואָס בעלאַנגען צו דיעזער גרופּע, די מעהרהייטס גרופּע פון צווייטען דור, האָבען קיין שטעלונג צום יודענטום, אידישע ענינים פאַר־נעהמען אין זייערע געדאַנקען זעהר ווייניג פּלאַץ, אַבוואָהל

זיי פארקעהרען אויסשליעסליך אין אידישער געזעלשאפט. דאס יודענטום איז ביי זיי ניט קיין רעליגיעזע אנשויאונג, ניט קיין נאציאנאלער אידעאל און אויך ניט קיין פאלקס־ירושה, וואס איז איינגעבאקען אין הארצען, עס איז ביי זיי א סארט שטאמס־געפיהל (זיי שעהמען זיך ניט מיט זייער ראסע און זוכען עס ניט צו פארדעקען) און עס בעשטעהט ביי זיי אין געוויסע צערעמאניען, וועלכע זיי האל־טען און וועלכע האבען קיין שטארקע פארבינדונג מיט זייער אינערליכען "איך". זיי האלטען אם שטארקסטען פון הזכרת נשמות, יאהרצייט, בר־מצוה, קאנפירמיישאן פיר מיידלאך. קיין אידישע צייטונגען לעזען זיי ניט. אינטערעסירען זיך ניט אפילו מיט דאס וואס מען שרייבט אין ענגליש איבער אידישע אנגעלעגענהייטען. ווייסען זעהר ווענינ איבער דער אידישער פערגאנגענהייט, פיהלען ניט, אז זיי האבען צו זארגען פיר א געוויסע גייסטיגע ירושה, וועלכע זאל ניט אונטערגעהן, ווייסען ניט די גרויסקייט פון דער אידישער רעליגיאן, איהרע אידעען, אידעאלען און צוועקען. זיי דער־זעהען אמאל צופעליגערווייזע אין אן אלגעמיינעם בוך וועגען די גרויסקייט פון דער ביבעל, אדער לעזען אין א צייטונג וואס א גלח, א ראבי, א רעדנער פון טשאטאקווא, א פראפעסאר פון ארכעאלאגיע האט געזאגט וועגען אזא סארט ענין און אין דעם בעשטעהט זייער "אבשאצונג" וועגען זייער אייגענע רעליגיאן וועגען וועלכער זיי האבען פון אידישער קוועלע גאר־ניט אדער אזוי גוט ווי גאר ניט גע־לערענט. וועגען צוקונפט פון יודענטום האבען זיי געוויס ניט צו זארגען. דאס יודענטום איז ביי זיי קיין לעבעדיגע זאך ניט אינדיווידועל, ווייל עס איז ביי זיי קיין אמונה ניט איינגעפלאנצט געווארען, און ניט קאלעקטיוו אלס די גייסטיגע קראפט פון אידישען פאלק. א טהייל פון דיזער גרופע איז יא עטוואס רעליגיעז גע־נייגט, אבער דאס קומט מעהר פון דעם איינפלוס פון דער ארומיגער אנגלא־סאקסישער קולטור, א קולטור מיט א רע־ליגיעזען פונדאמענט און א ליעבשאפט צו דער ביבעל, ווי פון דעם איינפלוס פון די אידישע עלטערן. דיעזע נייגונג פון דעם לאנד צו רעליגיאן איז פון די אידען ניט אויס־

גענוצט געוואָרען פיר די צוועקען פון יודענטום. די דאָזיגע גרופּע וועגען וועלכער מיר ריידען דאָ, איז אין גאַנצען אוועקגעגעבען געוואָרען אויף פרעמדע הענד: זאָלען גוים ערציהען אונזערע קינדער וועהרענד מיר זיינען פארנומען מיט אנדערע זאַכען! צו מאַכען די קינדער פאר בעוואוסטזיניגע אידען קאָסט געלד, צייט, אנשטריינגונג און געדולד, וועהרענד צו איבערגעבען אַלעס אין פרעמדע הענד און זיין פּטור פון קינדער־ערציהונג איז א לייכטע זאַך. דער שמעלץ־טאָפּ איז פארטיג, אריינגעוואָרפען אהין די נשמות פון אונזערע קינדער און פריי געוואָרען פון א שווערע פפליכט! אין די טויזענדער יאָהרען פון אידישע געשיכטע האָט קיין ביישפּיעל דערצו ניט פּאַסירט. צו דיזער גרופּע געהערען אַמווייניגסטענס אכציג פּראָצענט פון דעם געבאָרענעם אָדער אופגעהאָדעוועטען אידישען דור אין אמעריקא.

3. א זעהר קליינע הייפעל פון אמעריקאנער געבאָרענע אָדער ערצויגענע ציוניסטען. די נאַציאָנאַלע בעוועגונג איז זעהר וועניג אריינגעדרונגען אין דעם צווייטען דור פון אידען אין אמעריקא. די מעהרסטע פון דיזער גרופּע שטאַמען פון אָרטאָדאָקסישע עלטערען און זיינען געקומען צום ציוניזמוס אלס רעזולטאט פון היימישען איינפלוס.

4. אַמעריקאנער געבוירענע אָדער ערצויגענע אָרטאָדאָקסען. דאָס זיינען די וואָס זיינען די טריַיע טרעגער פון טראַדיציאָנעלען יודענטום אין אמעריקא. זיי שרעקען זיך ניט אָב פּאַר'ן שווערען קאַמפּף וואָס זיי האָבען דאָ דורכצומאַכען. בעוואפּענט מיט דער אַלטער אידישער עקשנות און מיט א לעבעדיגעם יודענטום אין הארצען זיינען זיי ענטשלאָסען צו שאַפען אין דיזער לאַנד א היים פאר אידישקייט ווי די היימען וואָס זיינען פריהער געווען און זיינען היינט אין אנדערע לענדער. אין יענע קרייזען הערט מען די שטימע פון יעקב שאַלען מיט פייער און התלהבות ווי אין די אַלטע צייטען און אין די אַלטע מקומות. יונגע לייט, געבאָרען אין דיזער מדינה, זיצען אין די אבענדען און לערנען תנ"ך, גמרא און משניות און אנדערע אידישע ספרים. צוזאַמען מיט די אָרטאָדאָקסען וואָס זיינען אהער אריבערגעקומען בילדען זיי די קעמפּפענדע אַרמיי וואָס געהט בעזיעגען

א פּלאץ אונטער דער אמעריקאנער זונן פאר דער כנסת־ישראל דורך דער גרינדונג פון אן אמת'ן אידישען לעבען, פון תורה און מצוות, לערנען און מעשים, נאָבעלע אידע־אלען און אייביגע אמת'ן. זיי זיינען עס די גרינדער פון די ישיבות, פון תלמוד־תורה'ס און פון אלעס וואָס איז לעבעדיג און קרעפטיג אידיש אין דיזער מדינה.

איך ווייס ניט דעם פּראָצענט פון דער אָרטאָדאָקסי אין אמעריקא. זי איז א קליינע מינאָריטעט. איך רעכען אז זי איז קוים צעהן פּראָצענט. איך ווייס אָבער אז אויף די אקסלען פון דיזער מינאָריטעט ליעגט די גאנצע צוקונפט פון אידען אין אמעריקא, אויב עס איז פאַראַן אזא צוקונפט. זיי זיינען דער אוואנגארד (חלוץ) פון דער אידישער נאציאָן אין דיזער לאנד. זיי טראָגען דעם פאקעל וועלכער בעלייכט ניט נאָר זייער אייגענעם לאגער, נאָר שיקט אויך א שטראהל צו די אנדערע טהיילען פון דער אידישער מחנה וועלכע וואָרימט זיך אָן דעם פייער פון אָרטאָדאָקסי און לעבט פון איהר זכות.

צאָהל פון אידען אויף דער גאַנצער וועלט

איידער מיר וועלען אונטערזוכען דעם סך־הכל פון אלעס וואָס איז ביז יעצט געזאָגט געוואָרען און פּרובירען קומען צו א בעשלוס וועגען דעם צוקונפט פון יודענטום, דאַרפען מיר זיך נאָך אָבשטעלען אויף דריי זאכען, וואָס וועלען האָבען אַ גרויסען איינפלוס אויף דעם גאַנג פון דער אידישער געשיכטע אין די שפּעטערדיגע דורות. דער איינפלוס וועט זיין צום גוטען; ער וועט העלפען דער אידישער נאַציאָן אין דעם שווערען קאַמפּף פון איהר עקזיסטענץ. די דריי זאכען זיינען:

די צאָהל פון אידען.

די נאַציאָנאַלע היים אָדער שיבת ציון.

די אָנשטרענגונג פיר דער היימלאַנד.

ווען מען דיסקוטירט די לעבענס־פראַגע פון דער אידישער נאַציאָן שפּיעלט אַ גרויסע ראָלע די צאָהל פון אידען. וואָס מעהר עס זיינען פאַראַן אידען, אַלץ מעהר האָפנונג איז פאַרהאַן, אַז דאָס פאָלק וועט איבערלעבען אַלע קריזיסען, וואָס קלענער עס איז די צאָהל אַלץ גרעסער איז די געפאַהר פון אַסימילאַציאָן. מיר וועלען דאַרום בעטראַכטען ווי אַזוי איז געוועזען די צאָהל פון די אידען אין פערלויף פון דער אידישער געשיכטע זייט חורבן בית־המקדש ביז היינט. פאַר אונז זיינען נאַטירליך ניט אַזוי וויכטיג דער צאָהל פון די אידען, ווען זיי האָבען געהאַט זייער לאַנד, ווי דער צאָהל פון אידען אין דער גאַנצער צייט פון דער צושפּרייטונג.

די צאָהל פון די אידען גענוי ביין חורבן בית המקדש איז ניט בעקאַנט. לויט אַלע קוועלען איז ארץ־ישראל אין יענער צייט געוועזען געדיכט בעפעלקערט. ירושלים אַליין האָט געהאַט אַ גרויסע בעפעלקערונג, אָבער די מלחמה מיט די רוימער האָט געמוזט פאַרניכטען אַ גרויסע צאָהל אידען, פיעלע

זיינען פאַרקויפט געוואָרען אין געפאַנגענשאַפט. נאָר אפילו אויב מיר זאָלען אָננעהמען א קאָנסערוואַטיווע השערה, וועט אַלץ אויסקומען, אז ביים חורבן איז געווען א מיליאָן אידען אין ארץ־ישראל. מיר האָבען די עדות פון פילאָ, אז אין זיין צייט האָבען זיך געפונען א מיליאָן אידען אין מצרים צווישען 8 מיליאָן עגיפּטיאַנער. מען איז משער, אז אַנדערהאַלבען מיליאָן אידען האָבען זיך דאַן געפונען אין די רוימישע און גריכישע לענדער, אין בבל און אַנדערע מקומות, ווייל די צושפּרייטונג פון די אידען איז שוין געווען גרוים נאָך פאַר'ן חורבן. לויט דיזען רעכענונג זיינען אידען געווען ארום פיער און א האַלב מיליאָן מענשען אין דער צייט ווען די מויערען פון ירושלים זיינען געפאַלען. בע־טראַכטענדיג דיעזע צאָהל אין פערגלייך מיט דער צאָהל פון אַנדערע פעלקער אין יענער צייט, זיינען אידען געווען ניט קיין קליינע אומה. אונטער געוועהנליכע אומשטענדען, ווען די אידען וואָלטען געזעסען אויף אן אייגענע גרויסע און ברייטע לאַנד פון דאַן ביז יעצט, וואָלטען יעצט געווען מעהר אידען ווי פינעזער, זיי וואָלטען געצעהלט הונדערטע מיל־יאָנען.

די אומשטענדען אָבער זיינען ניט געווען גינסטיג פיר דאָס חרוב געוואָרענע פאָלק זיך צו מעהרען און ניט האָבענ־דיג קיין גרונד אויף צו בויען סטאַטיסטישע השערות, מוז מען אָננעהמען, אז זייער צאָהל איז ניט געוואַקסען, נאָר פיעללייכט נאָך קלענער געוואָרען אין די פיעלע יאָהרהונדער־טע וואָס זיינען אוועק ביז עס האָבען זיך אָנגעפאַנגען די געוואַלדיגע פערפאָלגונגען פון די קרייצציגע, ווען די איי־ראָפּעאישע בארבארען זיינען געגאַנגען אָבנעהמען דעם קריסטליכען קבר פון די מחמדנישע הענד און האָבען בע־שלאָסען, אז איידער זיי קומען קיין ירושלים זאָלען זיי פאַר־טילינען אַלע אידען וואָס זיי וועלען געפינען אויפ'ן וועג. נאָך די קרייצציגע איז געווען די שוואַרצע מגפה, און נאָכ־העד האָבען זיך אָנגעפאַנגען דאָס נויטען צום שמד אין שפּאַניען און אין אַנדערע לענדער. נאָכהער האָבען זיך אָנ־געפאַנגען די גירושים, פון פראַנקרייך, פון ענגלאַנד, פון בעהמען, פון שפּאַניען, וועלכע האָבען געבראַכט פאַרניכטונג

פּאַר אידען. און בעפאָר נאָך דאָס אידישע פאָלק איז געקומען צו זיך האָבען זיך אָנגערוקט די גזרות ת"ח ביי וועלכע א פערטעל מיליאָן אידען זיינען אויסגע'הרג'עט געוואָרען אזוי, אַז ביין ענדע פון 17טען יאָהרהונדערט איז געווען די צאָהל פון אידען אויף דער גאַנצער וועלט ניט מעהר ווי א י י ן מ י ל י אָ ן. אין פערלויף פון זעכצעהן יאָהר־הונדערטע פון חורבן בית שני ביז'ן חורבן פון די אידישע גלות אין אוקראַינא איז די צאָהל פון אידען געפאַלען פון פיער און א האַלב מיליאָן אויף איין מיליאָן. דאָס איז דער שווידערליכער פּרייז וואָס די אידען האָבען בעצאָהלט פאַר'ן גלות. א בעמערקונג מוז אָבער דערביי געמאַכט ווערען, אַז אין מיטעלאַלטער האָבען זיך די גוים אויך ניט פיעל גע־מעהרט.

דער צאָהל פון אידען האָט אָנגעפאַנגען צו וואַקסען מיט רעם אָנפאַנג פון 18טען יאָהרהונדערט. אין פערלויף פון רעם דאָזיגען יאָהרהונדערט איז די צאָהל פון אידען גע־וואַקסען אויף דריטהאַלבען אָדער דריי מאָל אזוי פיעל. אַרום דעם יאָהר 1700 זיינען געווען אויף דער גאַנצער יועלט אַרום א מליאָן אידען, ווערענד אַרום דעם יאָהר 1800 זיינען שוין געווען אַן ערך פון דריי מיליאָן אידען אויף דער וועלט. די אורזאַכע פון דיעזען וואוקס איז געווען ראשית די פאַרקלענערונג פון פאַרפאָלגונגען און פון גירושים, און צווייטענס, די אויסבעסערונג פון עקאָנאָמישען מצב אין אייראָפּא. די צאָהל פון דער אַלגעמייגער בעפעל־קערונג איז אויך שטאַרק געשטיגען אין פערלויף פון 18טען יאָהרהונדערט, אָבער די צאָהל פון אידען איז געשטיגען נאָכ'ן ערך מעהר.

אָבער דער 19טער יאָהרהונדערט האָט געבראַכט נאָך בעסערע רעזולטאַטען פאַר דעם צאָהל פון אידען ווי דער 18טער. אידען האָבען אָנגעפאַנגען דעם 19טען יאָהרהונדערט מיט א צאָהל פון ד ר י י מ י ל י אָ ן אויף דער גאַנצער וועלט און האָבען געענדיגט דעמזעלבען יאָהרהונדערט מיט א צאָהל פון צ ו ו ע ל ף מ י ל י אָ ן. פון אַרום 1800 ביז אַרום 1900 איז די צאָהל פון דער אידישער פאָלק פאַר־גרעסערט געוואָרען א ו י ף פ י ע ר מ אָ ל אַ ז ו י־

פ י ע ל. פאַר דער וועלט־מלחמה איז געווען דער צו־וואוקס פון אידען א מיליאָן נפשות אין זעקס יאָהר. (לעש־צינסקי).

דעם וואוקס פון די אידען אין 19טען יאָהרהונדערט קען מען בעסער בעטראַכטען, ווען מיר ווילען זיך צוקוקען צו די צאָהל אידען אין רוסלאַנד. אין גאַנץ רוסלאַנד (מיט פוילען) זיינען געווען אין סוף פון דער ערשטער האַלב פון 19טען יאָהרהונדערט, צוויי מיליאָן אידען, וועהרענד די רוסישע פאָלקס־צעהלונג אין 1897 גיט אָן אָפיציעל די צאָהל פון די אידען אלס 5,215,805, דאָס הייסט, מעהר ווי פאַרדאָפּעלט אין פופציג יאָהר צייט, און אין יענע פופ־ציג יאָהר, דאַרף מען ניט פאַרגעסען, איז שוין געווען א שטאַרקע עמיגראַציאָן פון אידען פון פוילען און רוסלאַנד קיין אַמעריקא, איבערהויפּט אין די יאָהרען פון 1881 נאָך די פּאָגראָמען ביז 1897, ווען דער אויבענדערמאָהנטער צענ־זוס אין רוסלאַנד איז גענומען געוואָרען.

וויכטיג איז, אַז ניט נאָר איז די צאָהל פון אידען אין רוסלאַנד אין פערלויף פון 19טען יאָהרהונדערט פארגרע־סערט געוואָרען אין א בעדייטענדער מאָס, נאָר דער צו־וואוקס פון אידען איז געווען כמעט ווי דאָפּעלט ווי דער צו־וואוקס פון דער אַלגעמיינער בעפעלקערונג דאָרטען. אין די פינף און צוואַנציג רוסישע גובערניעס, וואו דער פּראָצענט פון אידען איז געווען אין אָנהויב פון 19טען יאָהרהונדערט ז ע ק ס - ז י ב ע ן געגען דער אַלגעמיינער בעפעלקערונג, איז אין מיטען פון 19טען יאָהרהונדערט געשטיגען ביז א כ ט - נ י י ן. און אין 1897 האָט שוין דער פּראָצענט דער־גרייכט ביז צ וו ע ל ף פּ ר אָ צ ע נ ט פון דער אַלגע־מיינער בעפעלקערונג. אָדער לאָמיר נעהמען די צאָהל פון די אידען אין די צעהן פוילישע גובערניעס. אין 1816 זיינען געווען אין די צעהן פוילישע גובערניעס 212,000 אידען, אין 1913 זיינען דאָרט געווען 1,954,898 אידען. דער פּראָצ. פון די אידען געגען־איבער דער אַלגעמיינער בעפעלקערונג איז געווען אין 1816 7.8 פּראָצענט און אין 1913 שוין 14.97. פון הונדערט פּערזאָן פון דער אַלגעמיינער בעפעל־קערונג אין 1816 איז געוואָרען 481 אין 1913, וועהרענד

פון הונדערט אידען אין 1816 איז געוואָרען 922 אין 1913 (לעשצינסקי). עס הייסט, אז דער אידישער צואוואוקס איז פאר דער צייט געווען כמעט צוויי מאָל אזוי גרויס ווי דער ניט־אידישער.

פון די אלע חשבונות קומט ארויס איין זאך קלאָר, אז אין פערלויף פון די לעצטע הונדערט יאָהר (ביז דער קריעג) זיינען אידען געוואָרען פארמעהרט פיער מאָל אזוי פיעל. די צאָהל אידען יעצט (1923) ווערט אָבגעשאַצט אויף פופצעהן מיליאָן. טריטש שאצט עס אויף זיבעצעהן מיליאָן). אויב, אלזא, די פארמעהרונג פון די אידען אין די קומענדע הונדערט יאָהר זאָל זיין אין דערזעלבער פראָפּאָרציאָן, ווי עס איז געווען אין די פערגאנגענע הונדערט, וועלען מיר האָבען איבער הונדערט יאָהרען זעכציג מיליאָן אידען. אָבער דאָס זעהט נאָר אויס אזוי פון אויבען. ביי אַ נעהנטערע בעטראכטונג פון דער פראגע וועלען מיר קומען צום בעשלוס, אז מיר קענען ניט ערווארטען אזא צואוואוקס אין די קומענדע הונדערט יאָהר ווי אין די פערגאנגענע.

די הויפּט אורזאכען פון דער פארמעהרונג פון אידען זיינען ביז יעצט געווען: גרויסע משפחות, יונגע הייראטען, ריינער פאמיליען־לעבען, ניכטער־זיין און זעהר שטארקע איבערגעבענהייט צו דעם האָדעווען פון קינדער. צו דער לעצטער אורזאכע איז צו פערדאנקען, אין אַ זעהר גרויסע מאָס, דער פאקט וואָס די שטערבליכקייט פון אידען איז אין דער גאנצער וועלט קלענער ווי ביי ניט־אידען. אָבער דיעזע אלע מעלות וואָס מיר האָבען אויסגערעכענט זיינען פארבונדען מיט דעם רעליגיעז־טראדיציאָנעלען אידישען לעבען. וואו די אידען ווארפען אוועק דיעזען לעבען, פאנגען־אָן דיעזע מעלות צו פערשווינדען, די משפחות ווערען קלענער, דאָס פאמיליען־לעבען ווערט שוואכער, און אלס רעזולטאט קומען קראנקהייטען, וואָס זיינען ביי אידען קיינמאָל ניט געווען, חתונות ווערען פיעל שפּעטיגער, די איבערגעבענהייט צו קינדער־האָדעווען ווערט קלענער, און אזוי ווערט אונטערגעגראָבען דער הויפּט־פונדאמענט פון דער אידישער פארמעהרונג, גיען די אידען קומען מעהר אונטער דעם איינפלוס

פון מאָדערנע אומשטענדען. אַט, למשל, איז אין ברעסלוי, אין 1906, געווען ביי אידען 309 טויטע און ניט מעהר ווי 306 געבורטען, „אַלזאָ אַ פארקלענערונג אנשטאט אַ פאר־גרעסערונג" (ראדלער־פעלדמאן).

דער אָנפאנג פון דעם 19טען יאָהרהונדערט האָט נאָך גע־פונען אַ פעסטען יודענטהום און נאָר אַ זעהר קליינע הייפעל זיינען געווען אוועק פון דעם אידישען טראדיציאָנעלען לע־בען, וועהרענד דער צוואַנציגסטער יאָהרהונדערט האָט שוין געפונען דעם אידישען לעבען אויפגעטרייסעלט פון זיינע פונדאמענטען, דער אידישער כח פון קאמפף געגען דער סביבה איז אָבגעשוואכט, געמישטע־הייראטהען אין די פרייע לענדער זיינען מעהר ווי פריהער. די אונטערשטע שורה איז, אז מען קען ניט ערווארטען, אז דער וואוקס פון אידען זאָל זיין אזוי גרויס ווי פריהער. און דאָס האָט גע־פיהרט דר. רופין, וועלכער האָט אויפגעזאמעלט אַ גרויסען מאַטעריאל וועגען די ענינים, צום בעשלוס, אז טראָץ דעם גרויסען צוואוואוקס וואָס אידען האָבען געהאט אין פערלויף פון אכצעהנטען און נייעצעהנטען יאָהרהונדערט, איז דער סוף פון אידען, אז זיי וועלען אין די גלות־לענדער אין גאנ־צען פארשווינדען, צוליעב דעם וואָס זייער צאָהל וועט אונ־טער די נייע אומשטענדען ניט נאָר ניט ווערען מעהר און מעהר, נאָר וויינינגער און וויינינגער.

דאָס איז אָבער אַ צו־פעסימיסטישער בליק און דער שכל־הישר איז געגען דעם.

לעשצינסקי שטעלט־אויף אַ ליסטע פון פאָלגענדע עלף גרעסטע אידישע געמיינדען אויף דער וועלט: נויאָרק, וואר־שא, טשיקאַגאָ, בודאפעסט, אדעס, וויען, פילאדעלפיא, לאדז, לאָנדאָן, בערלין, קיעוו. אין דיעזע עלף קהלות זיינען פאראַן 3,353,838 אידען, אַלזאָ מעהר אידען ווי עס איז געווען אויפ'ן גאנצען ערד־קוגעל מיט הונדערט יאָהר צוריק. די קאָנצענטרירונג פון די אידען אין גרעסערע שטעדט איז אַן ערשיינונג וואָס האָט צו טאָן מיט אונזער פראגע, ווארום דאָרטען וואו עס ווערען געבילדעט גרויסע אידישע געמיינ־דען מוז אידישקייט ניט־ווילענדיג קריגען אַ שטיקעל כח. אין גרויסע געמיינדען זיינען פאראַן פיעלע שיכטען פון דער

אידישער בעפעלקערונג, וואָס קומען כמעט גאָר ניט אין בע־ריהרונג מיט קיין גוים. דאָרטען וואו די אידען בילדען א בע־דייטענדען פראָצענט פון דער בעפעלקערונג, איז ניט אזוי לייכט זיי צו פארשלינגען. און מיר זעהען, אז אין יעדעם לאַנד איז דער טענדענץ פון די אידען צו קומען אין די גרויסע שטעדט אין די אינדוסטריעלע און האַנדעלס־צענטרען, און דאָרטען פון זיך אליין בויען אידישע קווארטאלען. אזוי, למשל, זעהען מיר אין אמעריקא אז באלד דריי פערטעל פון צאָהל פון די אידען פון גאַנצען לאַנד וואָהנען אין צעהן גרויסע אידישע קהלות. ווען מען זאָגט, דארום, אז די אידען זיינען אין אמעריקא דריי פראָצענט פון דער בעפעלקערונג איז עס ריכטיג נאָר אין דעם אלגעמיינעם צאָהל, אָבער אין בעצוג צו אונזער פראגע, די פראגע פון אסימילאציאָן, איז דער פראָצענט א גאַנץ אנדערער. אין ניו יאָרק צום ביישפיעל זיינען אידען 25 פראָצענט און א בעפעלקערונג פון 25 פראָצענט איז פיעל שווערער צו פערשלינגען ווי א בעפעלקערונג פון דריי פראָצענט. די גרויסע קהלות און די צאָהל פון אידען איז איינע פון די קרעפטען וואָס זיינען פ י ר און ניט געגען אונז.

אויב מיר קענען ניט ערווארטען זעכציג מיליאָן אידען הונדערט יאָהרען, אויב אפילו מיר זאָלען "אוועקגעבען" דריי פיערטעל פון דעם צאָהל פיר אלע צעשטערענדע עלע־מענטען קענען מיר דאָך אָבער נאָך אלץ האָבען א רעכט צו האָפען אויף א 15 מיליאָן אידען אין 2023, נאַטירליך אויב נאָר עס זאָל בלייבען א געזונדער קערן, ארום וועלבע דאָס איבעריגע זאָל זיך קענען האלטען.

די נאציאָנאַלע היים

ווען דער "פאַרניכטער פון נאַציאָנען" נבוכדנאצר פון בבל האָט געקוילעט די קינדער פון אידישען קעניג פאַר די אויגען פון זייער פאָטער, האָט דעם קעניג די אויגען אויס־געשטאָכען, האָט די אידען אוועק געפיהרט פון ארץ־ישראל אין ווייטען בבל, האָבען די געפאַנגענע אידען מיט פייער געשוואָרען: פאַרגעסען זאָל ווערען מיין רעכטע האַנד, אויב איך וועל דיר פאַרגעסען, ירושלים!

דאַן, אין יענעם מאָמענט איז געלייגט געוואָרען דער פונדאַמענט פון אַ נייע נאַציאָנאַלע היים אויף די נאָך רויכערענדע חורבות פון דער אַלטער היים, וועלכע נבוכדנאצר האָט צושטערט.

און ווען טיטוס האָט שפּעטער געטאָן דיזעלבע ארבייט ווי נבוכדנאצר, האָט פאַרברענט די ווידער־אויפגעבויטע נאַציאָנאַלע היים און האָט די געפאַנגענע אידען געפיהרט ניט קיין מזרח צו בבל, נאָר צו מערב אין רוים, האָבען די געפאַנגענע פייערדיג ווידערהאָלט די אַלטע הייליגע שבועה, וועלכע איז שוין געווען ניט נאָר אויסגעשריבען אויף פּאַרמעט, נאָר איינגעקריצט אין יעדער אידישער נשמה.

זיי האָבען די שבועה ניט פאַרגעסען.

אויף דעם טיבער, אויף דעם גוואַדאַלקאַוויר, אויף דער סעין, אויף דער רהיין, אויף דער ווייכסעל, אויף דער וואָלגאַ, אויף דער טעמזע און אויף דעם פרת האָבען זיי די שבועה ניט פאַרגעסען. פעסט זיינען די בליקען פון דעם עקשנות־פאָלק געווען איינגעגעסען אין דעם באַרג פון ציון אויף וועלכע די נאַציאָנאַלע היים וועט ווידער שטעהן.

און פון אַלע ברעגען פון דעם ערד־קוגעל, אין אַלע צייטען, אין אַלע דורות זינט די מחנות פון אדריינוס־קיסר האָבען אויסגע׳הרג׳ט די לעצטע גבורים פון בר־כוכבא און רבי עקיבא, האָבען זיך אידען געצויגען אהין, צו דער אידישער

לאנד, האָבען די שטיינער געקושט, און האָבען זיך דאָרטען בעזעצט — דער פונדאמענט פון דער נאציאָנאלער היים!

און עס האָט זיי ניט געקענט אָבהאַלטען דער שווערד פון בארבארען, די געפאהרען פון דער רייזע, ניט די שרעקען פון ים־רויבער און ניט די סכנות פון יבשה־פראים האָבען זיי געקענט שטערען אויסצופיהרען זייער שבועה. קיין מאכט האָט ניט געקענט אויסרייסען דעם אידישען ישוב פון דער אידישער לאנד.

און פרומע טאטעס אין אלע טהיילען פון דער וועלט האָבען געלד געגעבען אויסצוהאלטען די אידען אין ארץ־ישראל, און פרומע מאמעס האָבען מיט היילינע ציטערניש ביי ליכט־בענטשען זייערע גראָשענס געשענקט פיר די שומרים פון ציון. און פון די גראָשענס זיינען אין ארץ־ישראל אידישע הייזער געבויט געוואָרען, אידישע קווארטאלען גע־גרינדעט געוואָרען.

ביז עס איז געוואָרען מעגליך ארויסצוגעהן פון די שטעדט און אָנפאנגען צו פלאנצען אויפ'ן פעלד, און דער וועג צו קומען אין ארץ־ישראל איז גרינגער געוואָרען, האָ־בען זיך אידישע גערטנער פארפלאנצט און אידישע דערפער זיינען אויסגעוואקסען — מעהר און מעהר שאפט זיך און בויט זיך די נאציאָנאלע היים.

די אלטע שבועה איז ניט פארגעסען געוואָרען. קיסרים זיינען געפאלען און קאליפען זיינען געקומען, קאליפען זיינען בעזיעגט געוואָרען און קרייצפאָהרער זיינען געקומען, קרייצפאָהרער זיינען פערשוואונדען און סולטאנען זיינען געקומען. ביז וואנען עס האָבען אין א ליכטיגען פריה־מאָרגן אָנגעהויבען דונערן הארמאטען נעבען ברעג ים, פון א שיף אויף וועלכער עס האָט געפלאטערט די פאָהן פון דער גרעס־טער אימפעריע אויף דער וועלט, איז אראָבגעשטיגען א מאן מיט א אידישען פנים מיט א שווערד אויפ'ן זייט און ער האָט ערקלעהרט, אז דער ענגלישער קעניג האָט איהם גע־שיקט די נאציאָנאלע היים צו מאכען. און דער מאן איז אן אור־אור אייניקעל פון יענע וואָס האָבען מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק די גרויסע און היילינע שבועה פון אם אשכחך געגעבען!

וועט אימיצער וואַגען צו צווייפלען נאָך דעם אַלעמען, אַז די נאַציאָנאַלע היים וועט געבויט ווערען? וועט אימי־צער וואַגען צו זאָגען, אַז גראָד איצט, ווען ארץ־ישראל איז אין די הענד פון א מדינה, וואָס האָט צוגעזאָגט צו העלפען אידען בויען זייער היים, וועלען אידען פאַרגעסען זייער שבועה, נאַכדעם ווי זיי האָבען איהר הייליג געהאַלטען ביז יעצט?

דער וואָס זאָגט עס, האָט אַ קורצען בליק און קען ניט ארומנעהמען די געשיכטע פון דער ציון־"בעוועגונג" פון דעם ערשטען "אם אשכחך" ביז יעצטיגען מאָמענט, ער קען ניט ארומנעהמען א געוואַלדיגע ערשיינונג וואָס ציהט זיך צוויי און א האַלב טויזענד יאָהר און איז דער צענטראַלער פונקט פון דער פאָלקס־נשמה.

דער מאַנדאַט איז מעהר גוט אָדער ווייניגער גוט, דער ווייסער־פּאַפּיר איז האַלב־שלעכט אָדער דריי־פערטעל שלעכט, אָדער ער טויג גאָר ניט. די ציוניסטישע אָרגאַניזאַ־ציאָן איז שטאַרק אָדער שוואַך, פּיהיג אָדער אונפּיהיג אָנ־צופיהרען די ארבייט, דאָס זיינען ניט די הויפּט־פּראַגען. די נאַציאָנאַלע היים איז ניט אָנגעוויזען אויפ'ן מאַנדאַט, אויף דעם ווייסען אָדער דונקעלען פּאַפּיר און אויף דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן. איידער עס איז געווען א מאַנ־דאַט, און פּאַפּירען, און א ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן, האָ־בען אידען געבויט ארץ־ישראל, האָבען פערוואַנדעלט ירושלים און צפת און טבריה אין אידישע שטעדט, האָבען קאָלאָניען געבויט און האָבען געשאַפען די אידישע בעפעל־קערונג פון פּאַלעסטינא. ניט דער מאַנדאַט האָט געשאַפען דאָס וואָס מיר האָבען אין ארץ־ישראל, נאָר דאָס וואָס מיר האָבען אין ארץ־ישראל האָט אונז געגעבען דעם מאַנדאַט.

די אידען וואָס וועלען קומען אין ארץ־ישראל צו בעזע־צען זיך, צו זייען און פלאַנצען, צו אַרבייטען און האַנדלען, זיי וועלען מאַכען די נאַציאָנאַלע היים. און די אידען וועלען קומען, זיי קומען איצט אויך. און די וואָס קומען ניט וועלען העלפען מיט געלד, זיי העלפען יעצט אויך. זיי האָבען שטענ־דיג געהאָלפען. מיט פופציג, מיט הונדערט, מיט פינף־הונ־דערט יאָהר צוריק. יעדער צייט לויט איהרע אומשטענדען.

צו זאמלען די בעשיעדענע סומען געלד וואָס מען פלעגט מיט הונדערט יאָהר צוריק שיקען פאַר'ן ישוב אין ארץ־ישראל, איז דאַן געווען אזוי שווער ווי צו שאפען מיליאָנען פאַר ציון היינט. דער עיקר איז, אז די שבועה איז ניט פאַרגעסען.

וויפיעל וועט דויערען ביז די נאציאָנאַלע היים וועט פאַר־טיג ווערען? דאָס איז אַן איבריגע פראַגע. עס האָט געדוי־ערט אַ לאַנגע צייט איידער די ערשטע חיים אונזערע אין ארץ־ישראל איז פארטיג געוואָרען. עס האָט געדויערט לאַנג איידער די צווייטע איז פארטיג געוואָרען. אפשר וועט עס דיעזען מאָל געהן שנעלער, און אפשר ניט. עס ווענדעט זיך אָן די אומשטענדען, עס ווענדעט זיך מעהר ווי אַלעס אין אידען. ניט פאַר אונז איז צו זעהן דעם דאך פון דער אידי־שער היים, אָבער מיר קענען מיט זיכערהייט קוקען פאָראויס אין דער צוקונפט אריין, און מיר זעהען דאָרטען די דריטע היים עטאַבלירט אין ציון.

* * *

און פונקט ווי עס איז זיכער, אז עס וועט זיין אַ דריטע נאציאָנאַלע היים אין ארץ־ישראל, אזוי איז זיכער, אז זי וועט זיין אַ א י ד י ש ע היים, אידיש אין אינהאַלט, אידיש אין אויפפאַסונג, אידיש אין בעגריף, לויט דער אי־דישער טראַדיציאָן, לויט דער תורה.

דער קאמפף צווישען יודענטום און דעם נאציאָנאַליזמוס־אָהן־רעליגיאָן וועגען וועלכען מיר האָבען גערעדט אין די פריהערדיגע קאַפּיטלען, וועט ניט אויפהערען אפילו אויף אַ מאָמענט, און עס דארף ניט אויפהערען. דאָס זיינען צוויי שיטות, וועלכע קענען ניט צוזאַמענגעפּאַרט ווערען. די טראַ־דיציאָנעלע אידען קענען ניט מסכים זיין צו אזאַ סאָרט היים, וואָס זאָל מיט דם יודענטום ניט האָבען צו טאָן. וואו עס זאָל הערשען אַ קולטור וואָס נעהמט אַלץ פון די גוים, נאָר זי טראָגט עס איבער אין העברעאיש.

אַן ארץ־ישראל אָהן אידישקייט, אַן ארץ־ישראל, וואָס איז ניט מעהר ווי אַ שקלאַפּישע נאַכאַהמונג נאָך דאָס וואָס די משכילים האָבען געזעהן אין אַנדערע לענדער, וואו זיי זיינען געווען איידער זיי זיינען געקומען אין דער אידישער לאַנד — דאָס איז ניט די ארץ־ישראל, וואָס דאָס אידישע

פאָלק קען אַקצעפּטירען. דאָס אידישע פאָלק האָט שטענדיג אנערקענט און וועט שטענדיג אנערקענען נאָר אַן ארץ־ישראל, וועלכע איז איין זאַך מיט תורת ישראל.

און ניט אזא חנוך ווי דער וואָס איז איינגעפיהרט אין די ארץ ישראל סקולס (אויסער די סקולס וואָס זיינען אונ־טער דעם אויפזיכט פון "מזרחי" און די טראַדיציאָנעלע בתי־חנוך פון אַנדערע אָרטאָדאָקסען) קען צופרידען שטעלען די אידען, וואָס ווילען אַ אידישע ארץ־ישראל. עס איז נאָר־וואָס אָנגעקומען צו מיר אין האַנד דער זיבעצעהנטער באַנד פון "התקופה" און איך קען זיך ניט בעהערשען ניט צו געבען וואָס עס זאָגט דאָרטען איבער דער גימנאַזיע פון יפו און וואָס זי האָט געשאַפען, דער בעגאַבטער שריפט־שטעלער, ראַדלער־פעלדמאַן (ר' בנימין), וועלכער וואָהנט אין ארץ־ישראל זייט פופצעהן אָדער צוואַנציג יאָהר, איז אַ תושב פון תל־אביב אין שכנות פון דער גימנאַזיע. ער רעדט וועגען די גייסטיגע ליידיגקייט פון נייעם ישוב און ער שרייבט:

"די גייסטיגע פּרוכטלאָזיגקייט ברייננט צו פּאַרוואונ־"דערונג. זי שפּיגעלט זיך אָב אַם בעסטען אין דער העברע־"אישער גימנאַזיע אין תל־אביב, וועלכע איז שוין אַלט אַ "גאַנצען דור. מיר זועלען ניט דערמאָהנען די פּאַרהייליגטע "נעמען פון "מיר, איישישאָק, וואָלאָזשין", אום צו מאַכען "אַ פערגלייך. עס שיינט, אַז אפילו פּאַרוואָרפענע שטעדט־"לאַך אין די פּאַרוואָרפענסטע מדינות האָבען אויך אַרויס־"געבראַכט בעסערע פּרוכט ווי די פּרוכט פון דעם דאָזיגען "גייסטיגען "צענטר" (די גימנאַזיע) און גרויס איז דער "וואונדער: אָט איז אַ הויז ווי אַ פּאַלאַץ, ליכטיג, פיעל "ספרים, און גוטע "לעהרע־קרעפטען", מענשען מיט הויכע "בילדונג, די פּיאָנירען פון דער אויפלעבונג, אָט איז דער "לעצטער וואָרט פון פּעדאַגאָגיע — — — אָט זיינען פּאַ־"ראַן אין דיעזען און אין עהנליכע אנשטאַלטען אין ארץ־"ישראל טויזענדער תלמידים, די בעסטע יונגען און מייד־"לאַך, מיט גוטע קעפּ און פיהלענדע הערצער און דער רע־"זולטאַט איז — נול. אויב דו זעהסט איינעם פון זיי, וועל־"כער האָט אַ שטיקעל פּייכטקייט, זאָלסטו וויסען, אַז ער

"האָט עטוואָס פון דרויסען געבראַכט. דער עיקר איז, אַז "דער גאַנצער ישוב איז אַזוי ווי די גימנאַזיע: פּרובטלאָ־"זיגקייט און אויבערפלעכליכקייט, עס איז אַ דור פון רייד־"דען, און ריידען קען ער אויך ניט, איז ניטאָ אין דאָס אַלעס "עפּעס אַ אינערליכע פעהלער? איז דאָ ניטאָ עפּעס אַ טעות, "אַ פאַרבלענדעניש?".

אָט האָבען מיר די עדות פון אַן ארץ־ישראל שריפטשטע־לער און באָבאַכטער, אַז דער נאַציאָנאַלער חנוך, ווי זיי רופען עס, האָט געבראַכט נול. איך האָב געזעהן אין ארץ־ישראל, אַז אויב איהר ווילט אַ יונגער מאַן זאָל וויסען אַ פּסוק, דאַרפט איהר זיך ווענדען צו די וואָס האָבען געלערענט אין די שולען פון אַלטען ישוב, אָדער מזרחי־שוהלען. קענען די אידען אין ארץ־ישראל זיין צו־פריעדען מיט אַן ערציהונג, וואָס איז פיעל ניעדריגער אין אַלע הינזיכטען ווי די ערציהונג וואָס אַ אידישע קינד האָט געקראָגען אין אירגענד וועלכע שטעדטעל אין גלות?

און דאָס איז די אורזאַכע פון קאַמפף. אַ קאַמפף פיר אידישע ערציהונג, אַ קאַמפף פיר שבת אין דער אידישער לאַנד, אַ קאַמפף פיר'ן יודענטום אין דער לאַנד פון יודענ־טום. און דער קאַמפף וועט געוואונען ווערען פון די וואָס שטעהען פאַר'ן יודענטום. דאָס אידישקייט אין ארץ־ישראל וועט גיבר זיין די מאָסענזאָן'ס און די באַגראַטשאָוו'ס מיט זייערע גימנאַזיען און זייערע סקולס. די וואָס האָבען גע־זיעגט אין וואָלאָזשען, וועלען זיעגען אין ירושלים און יפו. אומזיסט, למשל, האָבען משכילים פון תל־אביב ניט געוואָלט אַז תל־אביב זאָל אָננעהמען אַ פעראָרדנונג פון שמירת שבת, עס האָט זיי ניט געהאָלפען. אַזאַ פעראָרדנונג איז אָנגענומען געוואָרען. עס ליעגט אַ גרויסער כח אין טראַדיציאָן אין ארץ־ישראל, אַז די אַלע וואָס שעפּען זייער חכמה פון זשענעוואַ, פון מאָסקוואַ אָדער פּאַריז וועלען עס ניט קענען גובר זיין. דער בעל־הבית אין ארץ־ישראל וועט בלייבען דער אָרטאָ־דאָקסישער איד!

אין ארץ־ישראל האָט דאָס יודענטום שטענדיג בעזיעגט זיינע געגנער, ער האָט בעזיעגט דעם בעל, ער האָט בעזיעגט די פאַלשע נביאים, האָט בעזיעגט די העללעניסטען, ער האָט

בעזיעגט די צדוקים, ער וועט בעזיעגען דעם משכיליזם, וואָס פאַר׳גנב׳ט זיך אונטער דעם נאָמען נאַציאָנאַליזם און וויל ארויסטרייבען אידישקייט פון דער אידישער היים.

אויב דארום מיר זיינען אין צווייפעל וועגען די צוקונפט פון דער אידישער נאציאָן און פון יודענטום אין די גלות־לענדער, זיינען מיר פאָלשטענדיג זיכער אין ארץ־ישראל מיטביידע, וועלכע זיינען אין אמת׳ן איינס און דאָסזעלבע. דאָר־טען, אויף די בערג פון יהודה, וועט אויפגעבויט ווערען א נאציאָנאַלע היים, וואָס וועט ניט פאַרשעהמען דאָס לאַנד פון די נביאים, דאָס לאַנד פון ר׳ עקיבא, ר׳ יהודה הלוי, דער רמב״ן און אלע גדולים פון דער אידישער טראַדיציאָן.

ווירקונג פון ארץ ישראל אויפ'ן גלות

די נאציאָנאַלע היים וועט זיכערן די צוקונפט, די אייביגקייט פון דער אידישער נאציאָן. וועהרענד דאָס לעבען פון דער אידישער נאציאָן אין גלות איז געבויט אויף איבערנאַטירליכע אָנשטרענגונגען, איז ער געגרינדעט אין ארץ־ישראל אויף אַ רעאַלען באָדען, אויף אַ פעסטען גרונד. און דערפון קומט עס וואָס ארץ־ישראל איז שטענדיג געוועזען דער קודש־הקדשים פון דער אידישער נשמה. דאָס פאָלק וויים און פיהלט, אַז די אמת'ע גאראַנטיע פיר די צוקונפט פון אידען איז אין ארץ־ישראל און אַז דאָס וואָס דאָס אידישע פאָלק בויט דאָרטען איז לעולם ועד. די גמרא זאָגט, אַז דער וואָס וואָהנט אין א"י איז גלייך צו איינעם וואָס האָט אַ גאָט, און דער וואָס וואָהנט אין חוץ־לארץ איז גלייך ווי איינער וואָס האָט ניט קיין גאָט. געוויס: אויב ער האָט יאָ אַ גאָט פאַר זיך, איז ער ניט זיכער פאַר זיינע אייניקלאַך אָדער אור־אייניקלאַך. פולעס יודענטום, פאָלשטענדיגעס יודענטום קען נאָר זיין אין דער אידישער לאַנד.

אָבער, ניט נאָר וועט די נאַציאָנאַלע היים פאַרזיכערן די עקזיסטענץ פון דעם טהייל פון פאָלק וואָס וועט זיצען אין ציון, עס וועט אויך האָבען אַ ווירקונג צו־גוטען אויף די אידען וואָס וועלען בלייבען זיצען אין די לענדער פון גלות, דאָס הייסט, אויף די פיער־פינפטעל פון פאָלק וואָס וועלען אין ציון ניט געהן, וואָרום אונטער די בעסטע אומשטענדען וועט אין דער נאַציאָנאַלער היים וואָהנען בלויז איין איד געגען פיער וואָס וועלען וואָהנען אין גלות.

די פראַגע ווי אַזוי וועט זיין די ווירקונג פון ארץ־ישראל אויף די אידען פון גלות איז בעהאַנדעלט געוואָרען אין פערשיעדענע אופנים און האָט אַרויסגערופען פערשיעדענע תשובות. הערצל האָט געגלויבט, אַז די גרינדונג פון אַ יודענשטאַאט וועט ענדיגען די אידישע פראַגע אויף דער

וועלט. אז א טהייל פון די אידען וועלען אוועק פון די גלות־לענדער אין אן אייגענע היים, וועט זיין וויינגער אורזאכע פאר'ן אנטיסעמיטיזמוס, ווייל די קאנקורענץ וועט קלענער ווערען, און אזוי וועט די אידישע פראגע צווישען די אומות קריגען איהר לעזונג. דער דאזיגער געדאנק פון דעם יודענשטאאט אלס לעזונג צו די אידישע פראגען אין גלות איז אנטוויקעלט געווארען ווייטער און עס איז דערפון ארויסגעקומען די אידעע, אז די גרינדונג פון דער אידישער היים וועט מאכען אן ענדע צו דער פעראכטונג מיט וועלכע מען בעציהט זיך צו אונז. ווען מען וועט וויסען, אז עס איז פאראן א אידישע מדינה, וועט מען אויף אונז לייגען מעהר כבוד, ווייל מיר וועלען דאן אויפהערען צו זיין דאס פאלק אהן א היים.

ביידע זאכען זיינען ניט ריכטיג. דערמיט וואס א פינפטעל אדער וויינינגער פון די אידען וועלען וואהנען אין אן אייגען לאנד וועלען די אנטיסעמיטען ניט אויפהערען אידען פיינט צו האבען. ניט די קאנקורענץ און ניט די אנדערע אורזאכען פון דער גוי'שער שנאה וועלען ווערען קלענער דורך־דעם וואס א ניט גרויסער טהייל פון דעם אידישען פאלק וועלען אוועקגעהן פון די גלות־לענדער. פון רוסלאנד זיינען אוועק קיין אמעריקא א בעדייטענדע צאהל אידען און דער אנטיסעמיטיזמוס איז דאדורך ניט קלענער געווארען. וואס אנבעלאנגט צו דער מיינונג, אז אויב אידען וועלען האבען אן אייגענע מדינה וועט מען אויפהערען צו קוקען אויף זיי מיט פעראכטונג, איז קלאר, אז די אורזאכען אויף וועלכע עס איז געגרינדעט די שלעכטע בעציהונג פון גוי צום איד וועלען ניט געענדערט ווערען צוליעב־דעם וואס אין ארץ־ישראל וועלען אידען האבען אן אייגענע היים. אויב דער פרעזידענט פון א געוויסע אוניווערזיטעט אין אמעריקא, אן אריסטאקראט פון פיוריטאנישע אנגלא־סאקסישע בלוט, האט ניט גערן די אידישע סטודענטען, וועט זיין שטעלונג ניט ווערען אנדערש, ווייל ירושלים וועט זיין א אידישע הויפט־שטאדט. ער און זיין גלייכען וועלען קלערען : הלואי געהען אלע אידען אוועק פון באסטאן און פון נויארק אין ירושלים און פארגעסען די וועג אהער צוריק צו קומען. אלס

א ווייטער ביישפּיעל קען דיענען פאָלגענדער פאַקט: אויף די איטאַליענער אין אַמעריקא קוקט מען פון אויבען אַרונטער, און עס העלפט זיי גאָר ניט, וואָס זיי האָבען אַ גרויסע מדינה מיט אַ גרויסע און שעהנע הויפּט־שטאָדט, מיט אַ קעניג און קעניגין און מיט אַן אַמבאַסאַדאָר אין וואַשינגטאָן.

אויב די אידען ווערען בעטראַכט אַלס אַ נ ד ע ר ע, אַלס פרעמדע, וועט די נאַציאָנאַלע היים דערצו גאָר ניט קענען העלפען. אדרבה, די אַנטיסעמיטען וועלען געפינען אַ נייעם אויסרייד פאַר אנגריפע: איהר זיינט ניט קיין פולע דייטשען, רוסען, אַמעריקאַנער א. ז. וו. ווייל אייער הארץ איז אין אַן אַנדער מדינה, איהר האָט צוויי מדינות און ווילט זיך ניט אוימישען מיט די בירגער פון די לענדער וואו איהר וואָהנט. עס איז נאַטירליך ניטאָ וואָס צו שרעקען זיך דערפון וואָס די אַנטיסעמיטען וועלען זאָגען, ווארום וואָס אידען זאָלען טאָן אָדער ניט טאָן וועלען זיי אַלץ געפינען וואָס צו זאָגען, אָבער דאָס בעווייזט, אָהנע צווייפעל, אַז די נאַציאָנאַלע היים וועט ניט לעזען די אידישע פראַגע אין גלות און וועט ניט ענדערען די בעציעהונג צווישען אונז און דער גוי׳שער וועלט. די ווירקונג פון דער אידישער היים אויפ׳ן גלות וועט זיין ניט אין בעצוג צו דער אידישער לאַגע, נאָר אין בעצוג צום יודענטום גופא, צו דעם אינערליכען זעלבסט־בעוואוסטזיין פון אידישען פאָלק.

* * *

מיט דער ווירקונג פון דער נאַציאָנאַלער היים אויף דעם אינערליכען בעוואוסטזיין פון אידען אין גלות האָט זיך בעשעפטיגט מעהר פון אַלעמען אחד־העם. ער איז דער וואָס האָט געשאַפען דעם אויסדרוק, אַז ארץ־ישראל דאַרף זיין אַ "מרכז רוחני", אַ גייסטיגער צענטער, וואָס זאָל נאָכאַנאַנד בעאיינפלוסען די לענדער פון גלות.

אין דעם געדאַנק, אַז אַ אידיש היים אין ארץ־ישראל וועט בעאיינפלוסען מעהר אָדער ווייניגער דאָס יודענטום פון גלות איז פאַראַן אַ געזונדער קערן. שלעכט איז נאָר וואָס אחד־העם האָט געמאַכט דערפון אַ שיטה און האָט מיט איהר בעקעמפפט הערצל און נאָרדוי און אַלע אַנדערע וואָס האָבען געוואָלט קודם־כל אַ אידישע מדינה אין ארץ־ישראל, און

ער האט זיך ארומגעקריעגט מיט די פראקטישע ציוניסטען וואס האבען געטאן און געבויט ביסלעכווייז וואס זיי האבען געקענט אין ארץ־ישראל. ביי איהם האט קיין זאך ניט געטויגט, סיידען עס איז געטאן געווארען לכתחילה צוליעב דעם גייסטיגען צענטר. א שולע איז ביי איהם געווען וויכטיגער ווי א קאלאניע, ווערענד יעדער וויים, אז ווען מען מאכט קאלאניען ווערען סקולס ממילא, און פון סקולס קענען קיין קאלאניעס ניט ווערען.

איבערהויפּט איז פאלש דער בליק, אז יעדער שריט וואס זאל געטאן ווערען אין ארץ־ישראל מוז לכתחילה געמאכט ווערען מיט כונות און יחודים פיר א "מרכז רוחני", און אויב מען ריהרט א פינגער אהן דיעזע כונות איז שוין די גאנצע ארבייט פסול. יעדער וויים, אז א גייסטיגער צענטר ווערט פון זיך אליין אין א לאנד וואו עס איז פאראן א פיזישער צענטר. אין בבל זיינען געווען א סך אידען, איז עס געווען א גייסטיגער צענטר, און אזוי איז געווען אין פוילען און דערזעלבער כלל איז אויך גילטיג אין ארץ־ישראל, וואס מעהר אידען, אלץ מעהר גייסטיגער צענטר. זאלען זיצען אידען אין פאלעסטינא "תחת גפנם ותחת תאנתם", וועט עס שוין ממילא זיין דער "מרכז רוחני". אין אמת'ן איז ארץ־ישראל ביז יעצט אויך געווען א גייסטיגער צענטר אין פיעלע הינזיכטען. די פשוט'ע אידען האבען עס פערשטאנען פיעל בעסער ווי די היינטיגע טעארעטיקער, די בעלי־קבלה זיינען אוועק אין ארץ־ישראל און האבען געמאכט די שטאדט צפת פיר א גייסטיגען צענטר, די חסידים ביין ענדע פון אכצעהנטען יאהרהונדערט האבען געטאן דאסזעלבע, און די אידען פון ירושלים האבען בעאיינפלוסט די אידען פון גלות דערמיט וואס זיי זיינען דארטען געזעסען. אז עס וועלען קומען אידען אין ארץ־ישראל וועלען געוויס אויפשטעהען פון זיי אידען מיט גרויסע גייסטער און וועלען ווירקען אויף די אידען פון דער גאנצער וועלט. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז ניט די יפו'ער לעהרער און ניט קלויזנער מיט זיינע אבהאנדלונגען וועגען ישו, און ניט די אנדערע תלמידים פון "אחד העם", וואס זיינען געקומען מאכען דעם "גייסטיגען צענטר", וועלען קענען בעאיינפלוסען די אידען סיי די וואס

זיצען אין גלות און סאי די וואס זיצען אין ארץ־ישראל גופא. דורך די "מרכז רוחני"־לייט וועט קיינמאל ניט מקוים ווערען דער פסוק "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

און דא ליעגט דער הויפט־טעות פון דעם גייסטיגען אדער דעם אחד־העם'יסטישען מרכז־רוחני'דיגען ציוניז־מוס. ער פאדערט א "גייסטיגען צענטער" סתם אין דער וועלט אריין, וועהרענד ארץ־ישראל דארף זיין א צענטער פון יו־דענטום. די אידישע וועלט, צושפרייט אין אלע ווינקלען פון דעם ערד־קוגעל, ערוואַרט פון ארץ־ישראל א פערשטארקע־רונג אין דער אידישער אמונה, א בעגייסטערונג פיר דעם דת ישראל, א פייערדיגען וואָרט פון אמת'ע יהדות, וואס זאל שטארקען זייערע הערצער אין דעם קאמפף פון יודענ־טום מיט די סביבות אין וועלכע זיי געפינען זיך. גוי'שע געדאנקען, פרעמדע אידעען האבען אידען גענוג אין די לענ־דער וואו זיי זיצען און זיי ווילען עס ניט דארפען קריגען איבערגעגעבען און נאכגעמאכט אין העברעאיש פון ירושלים. זיי ווילען זוכען פון ארץ־ישראל אידישקייט, און אויב ארץ־ישראל וועט עס געבען, וועט ארץ־ישראל זיין דער צענטער פון וואנען דאס גאנצע אידישע פאלק וועט ווערן בעלויכטען.

ארץ־ישראל, אום עס זאל זיין דער איינפלוסרייכער צענטער, דארף ניט בלויז זיין דער פלאץ פון אידישען נאציא־נאליזמוס, נאר וואס עס איז פיעל ברייטער: דער פלאץ פון יודענטום. די ערשטע איז געוואלדיג קליין אין פערגלייך מיט דעם לעצטען. נאציאנאליזמוס האט יעדעס פאלק, אפילו די קלענסטע אונבעדייטענדסטע אומה און מען דארף ניט זיין קיין "עם הנבחר" דערצו, וועהרענד אונזער הויפט־קראפט בעשטעהט אין דעם וואס מיר האלטען זיך פיר אן אויסערוועהלטער פאלק. עס איז ניטא אין נאציאנאליזם אליין קיין ברייטע אידעען, קיין וועלט־אנשויאונגען, וועה־רענד דאס יודענטום נעהמט ארום מיט זיין בליק די גאנצע וועלט. עס איז אמת, אז א פאלק קען אהן נאציאנאליזמוס ניט לעבען, אבער עס איז ניטא דערמיט וואס צו שטאלצי־רען. דאס יודענטום אבער מיט זיינע אייביגע אידעאלען, איז דער שטאלץ און די מאכט פיר אונזער פאלק. ניט דער־מיט האבען מיר גובר געוועזן אלע שונאים וואס מיר האבען

א נאַציאָנאַליזמוס, נאָר וואָס מיר האָבען א תורה וואָס עוסק'ט אין פיעל ברייטערע אידעען ווי דער נאַציאָנאַליזמוס. דער נאַציאָנאַליזמוס איז א טהייל, א וויכטיגער לעבענס־טהייל, אָבער דאָך ניט מעהר ווי א טהייל פון יודענטום. ווען דער ארץ־ישראל נאַציאָנאַליזמוס וועט זיין ווי אין די אַלטע צייטען, דער טרעגער פון יודענטום, וועט זי זיין דער גייס־טיגער צענטער פיר די גאַנצע תפוצות הגולה. עס איז קיין ספק, אַז די נאַציאָנאַלע היים וועט זיין א היים פון יודענ־טום (דער אומקעהר קיין ציון איז אייביג געווען פארבונדען מיט דעם געדאַנק פון א רעליגיעזע אויפלעבונג, און אפילו גוים וואָס האָבען איבער דעם געטרוימט אין פערשיעדענע צייטען, האָבען אויך אַזוי געהאַלטען) און דורך־דעם וועט זי וואַרעמען די אידישע הערצער אין אַלע לענדער פון דער וועלט.

אָט אַזוי וועט די נאַציאָנאַלע־היים אין ציון זיין דער לייכט־טורעם פאַר די אידען וואָס וועלען וואַנדערן אין די פאַרשיעדענע וועגען פון גלות, און וועלען ווענדען זייער בליק צו מזרח, און אויב ניט אַלע אידען, און אויב אפילו ניט א מאַיאָריטעט פון די אידען וועלען בלייבען אויפ'ן ריכטיגען וועג צוליעב דער ליכט פון ציון, וועט דאָך אַמווייניגסטענס א מינאָריטעט, די קעמפּפענדע מינאָריטעט, שעפּפען קראַפט און מוטה פון דער אידישער היים אויף די בערג פון יהודה.

* * *

אָבער ניט בלויז וועט די אידישע היים האָבען אן איינ־פלוס אויף דעם לעבען פון אידען אין גלות, נאָר די ארבייט פאר דער אידישער היים, די אנשטריינגונג וואָס די אי־דען פון דער גאַנצער וועלט וועלען דאַרפען נאָך אין פערלויף פון פיעלע דורות פאַרווענדען אום די נאַציאָנאַלע היים אויפ־צובויען, וועט געבען גרויס קראַפט צו אונזער נאַציאָן, וואַ־רום אין קיין זאַך ווערט דער מענש ניט אַזוי געשטאַרקט ווי אין דער ארבייט און אנשטריינגונג צו ערגרייכען א געווי־סען צוועק.

מאַקס נאָרדוי האָט אַמאָל ארויסגעזאָגט א שעהנעם רעיון וועגען די אידישע האָפנונג אויף ערלייזונג. די הויפּט־קראַפט — אַזוי אונגעפעהר האָט ער געזאָגט — פון א גרוי־

סען אידעאל איז וואס ער ווערט קיינמאל ניט פאלשטענדיג ערררייכט. די מענשען וואס שטרעבען עס צו ערררייכען, טרוי־מען און ארבייטען מיט אלע קרעפטען אום צו קומען צו דעם ענדליכען ציעל און דורך דעם גופא זיינען זייערע כחות שטענדיג פריש און שטארק און זייער ענערגיע ווערט ניט אנשלאפען.

עס איז קלאר, אז אום די נאציאנאלע היים זאל ווערען פארטיג וועט עס דויערען דורות, אין פערלויף פון דער דא־זיגער צייט וועלען די אידען פון די גלות־לענדער האבען די אויפגאבע צו שאפען די ציגעל פיר דער גרויסער געביידע, זיי וועלען דארפען צושטעלען די געלד און די מענשען און א סך כחות וועלען מוזען ווערען אריינגעלייגט אין דער אונ־טערנעהמונג און דיעזע ארבייט אליין וועט זיין א קראפט פון לעבען פאר דעם אידישען ארגאניזם אויף דער גאנצער וועלט. בויענדיג די אידישע היים וועלען די אידען אין גלות בויען זיך אליין און וועלען פון דער ארבייט ציהען כחות אין ביטערן קאמפף, וואס זיי וועלען האבען אום צו קענען ביי־שטעהן די כוואליעס פון אסימילאציאן וואס וועלען זיי דרא־העןן צו פערשלינגען.

דער סך־הכל

לאָמיר נעהמען, איידער מיר קומען צום שלום, א סך־הכל פון דאָס וואָס עס איז געזאָגט געוואָרען ביז יעצט:

די אידישע פאָלק איז אנדערש ווי אלע אנדערע משפחות פון דער ערד, דערמיט וואָס זי האָט געבראכט אויף דער וועלט אן אמונה אין וועלכער עס איז פארקערפערט דער העכ־סטער פילאָזאָפישער אמת וואָס די וועלט האָט געעקנט דער־גרייכען: די אחדות פון אלע כחות פון דער נאַטור און פון אלע וועלט־ערשיינונגען אונטער איין איינציגער געטליכער מאַכט.

צוזאַמען און ענג פארבונדען מיט דיזען גרויסען רעיון האָט דאָס אידישע פאָלק ענטפלעקט א פרינציפ וואָס דרינגט אריין טיעף ביז דעם גרונד פון דער מענשליכער עקזיסטענץ, נעמליך: אז דער יסוד אויף וועלכען די מענשהייט מוז שטעהן איז מ אָ ר א ל. אלע מענשליכע אימפולסען, אלע ליידענשאַפטען, אלע קרעפטען מוזען ווערען אונטערוואָרפען אונטער דעם מאָראַלישען געזעץ. מאָראַל איז די נשמה פון דער וועלט, גערעכטיגקייט איז דער זייל אויף וועלכען די גאנצע וועלט־עקזיסטענץ איז אָנגעשפּאַרט. די קרוין פון דער יצירה איז פפליכט, וועלכע גאָט אליין היט. דער מאָראַ־לישער וועלט־בליק איז די פאָלגע פון דער לעהרע פון אחדות־הבורא.

ביידע זאכען — דער פרינציפ פון אחדות־הבורא און פון די מאָראַלישע הערשאַפט אויף דער וועלט — זיינען ארויס־געגעבען געוואָרען אין דער געוואלדיגסטער שפּראכע וואָס מענשליכע אויערען האָבען וועגן געהערט, אין די פייערדיגסטע דבורים צו וועלכע עס איז ניטאָ און עס וועט ניט זיין קיין גלייכען אין אלע רייד און לשונות וואָס זיינען געוועזען און וואָס וועלען זיין אזוי לאַנג ווי די וועלט וועט שטעהן. א שורה גייסטיגע ריזען, נביאים, אין וועמעס ברוסט דער געט־

ליכער פייער האָט געפלאַקערט, וועלכע זיינען געווען "שטאַר־קע פעסטונגען, אייזערנע זיילען און קופערנע מויערן" (ירמיה א׳ י״ח) אין קאַמפף פאַר׳ן אמת, האָבען מיט גבורה און שטורם געטראָגען די צוויי לעהרען, די לעהרע פון גאָט־הייט און פון דער מאָראַל. אלעס צוזאַמען איז אויפגענאָ־סען געוואָרען אין דעם הייליגען ספר־הספרים וואָס נעהמט אַרום הימעל און ערד און איז די אָבשפּיגלונג פון גאַנצען יוניווערזום מיט זיין באַשעפער: דער תנ״ך, וועלכער איז אין גאַנצען אנדערש סיי אין אינהאַלט סיי אין פאָרם פון אלעס וואָס שטערבליכע האָבען געשאַפען.

די דאָזיגע צוויי לעהרען, די פון גאָטהייט און די פון מאָ־ראַל, וועלכע זיינען אונטהיילבאַר איינע פון דער אַנדערער, זיינען פאַרקערפּערט אין אַ רייהע פון מצוות המעשיות, אָהן וועלכע ביידע זאַכען קענען זיך ניט האַלטען און וואָלטען גע־בליבען הייגנען אין דער לופט. די דאָזיגע מצוות המעשיות האָבען געשאַפען אַ אידישען לעבען וועלכער איז שעהנער און ריינער און ערהאַבענער פון אירגענד וועלכען אנדער לעבען וואָס עס איז פאַראַן ביי אירגענד וועלכער אומה ולשון, אַ לעבען פון צוריקגעהאַלטענהייט און אין דערזעלבער צייט פון געניסען פון דער וועלט, ניט קיין טרינקען פון כוס פון די ליידענשאַפטען ביז שכרות און ניט קיין נזירות, נאָר אַ לעבען וואָס גיט קראַפט דעם גוף און דער נשמה, אַ האַרמאָ־ניע צווישען קערפּער און גייסט.

בעוואָפענט מיט אלע פיער זאַכען, וועלכע זיינען איין זאַך, מיט אמונה, מאָראַל, תנ״ך און מצוות המעשיות וועל־כע זיינען צוזאַמענגעגאָסען אין דאָס יודענטום אָדער די תורה, האָבען די אידען זיך געלאָזען איבער דער וועלט צו זיין אומעדום אַ מינאָריטעט צווישען אַ פרעמדער מאַיאָרי־טעט, און האָבען בעוויזען אַ וואונדער וועלכער האָט צו זיך קיין גלייכען אין דער געשיכטע: צו בלייבען לעבען אויף אַ פרעמדען באָדען. דעם דאָזיגען וואונדער אָבער איז ניט שווער צו ערקלערען. דער כח פון אמונה וועלכער קען ריהר־ען בערג, די מאָראַלישע יסודות וועלכע זיינען דער רעזול־טאַט פון אמונה, דער תנ״ך וועלכער פאַראייניגט ביידע זאַ־כען, און די מצוות המעשיות וועלכע פערבינדען אין זיך אלע

דריי פריהערדיגע — האָבען געגעבען דעם אידען גבורה צו קעמפּפען מיט די כוואַליעס וואָס האָבען איהם געוואָלט פאַרשלינגען, האָבען איהם געגעבען דעם שטאָלץ צו בעטראַכ־טען זיך אלס א סופּער־נאַציאָן, אלס א העכער פאָלק ווי אנ־דערע, וואָס וועט מאַכען א שריט אַרונטער אויב עס זאָל זיך אויפגיסען מיט די אנדערע פעלקער, האָבען איהם געגעבען די איבערצייגונג אז ער איז גליקליך מיט זיין הע־כערער אמונה, מיט זיינע העכערע מאָראַלישע בעגריפע, תורה ומצוות. צו טראָגען דאָס יודענטום, טראָץ אלע ליי־דען וואָס עס גיט דעם טרעגער, איז געווען פאַררעכענט ביי איהם אלס א בעזונדער טובה וואָס קיין פאָלק האָט ניט גע־קראָגען נאָר די אידישע. דאָס אידישע לעבען האָט איהם אויך אַרומגערינגעלט מיט א מויער, אזוי אז ער האָט זיך גע־פיהלט ווי ער וואָלט געלעבט אין אן אייגענע בעזונדערע געזעלשאַפט וואָס לעבט אין אן אנדערע גרעסערע געזעל־שאַפט, אן אויטאָנאָמיע וואָס איז געגרינדעט ניט אויף דאָ־קומענטען און אָבמאַכונגען נאָר אויף די אינערליכע קראַפט, נאָר אויף די לעבעדיגע איבערצייגונגען פון א פאָלק וואָס איז שטענדיג גרייט געווען עס צו פאַרטהיידיגען מיט דעם לעצ־טען טראָפּען פון זיין בלוט. און אזוי האָט ישראל געוואָהנט צווישען די פעלקער ביז דעם מיטען פון דאָס וואָס די קרים־טען רופען דעם אכצעהנטען יאָהרהונדערט, דאָס הייסט: אַרום זיבעצעהן הונדערט יאָהר זייט חורבן בית המקדש. עס איז געווען א לעבען פון רדיפות אָבער פון גרויס ליכטיגקייט אינעווייניג. אין מיטען פון שטורם האָבען די אידען וויי־טער געפלאָכטען זייער גאָלדענע קייט פון געדאנקען און אי־דעען, האָבען געקוקט אין דער אייביגקייט און געווען זיכער מיט דעם צוריקקעהר פון א אידישער צוקונפט אין דער אל־טער אמאָליגער היים.

אָבער אין מיטען פון אכצעהנטען יאָהרהונדערט איז דורכגעגאַנגען א כוואַליע פון געגען־אמונה אויף דער וועלט. דאָס איז אויך געקומען אין אידישען לאַגער. די יסודות פון גלויבען האָבען זיך אָנגעפאַנגען שאָקלען און דערמיט האָט זיך אָנגעפאַנגען שאָקלען די גאנצע געביידע אין וועל־כער די אידען זיינען געווען בעשיצט — די געביידע פון דת.

נאַטוראַליזמוס און מאַטעריאַליזמוס זיינען געוואָרען די אָבּ־געטער צו וועלכע מענשען האָבען זיך אָנגעפאַנגען בוקען. און דאדורך זיינען שוואך געוואָרען די הויפּט־זיילען אויף וועלכע דאָס אידישע לעבען איז געבויט. די אמונה אין נאַטור האָט שוואך געמאכט די אמונה אין גאָט. דאָס בוקען זיך צו דער נאַטור האָט אָבגעשוואכט די פּרינציפּען פון מאָראַל. דורך דער אָבשוואַכונג פון אמונה איז געקומען אַן אָבשוואַכונג אין די מצוות המעשיות וועלכע זיינען געבויט אויף דער אויטאָריטעט פון גלויבען. דורך דער אָבשאַפונג פון די מצוות האָט דאָס אידישע לעבען אָנגעפאַנגען צו פאַר־ליערען זיין קאָליר און ער האָט זיך אָנגעפאַנגען צו דער־נעהנטערען אַלע מאָל וויטער צום גוי׳ישען לעבען. אונטער די נייע אומשטענדען האָט מען אָנגעפאַנגען צו קוקען אויף דער גוי׳ישער וועלט מיט גרויס דרך ארץ און עס האָט זיך פאַרנאַנדערגעבּרענט דער חשק צו אסימילאַציאָן אין פערשי־דענע פאָרמען, צו דער עקסטרימער פאָרם פון שמד, אָדער אין אַ מאָדערנער פאָרם פון רעפאָרם, וועלכעס מיינט אַז אנ־שטאַט צו געהן אין דער קירכע זאָל מען די קירכע ברייננגען צו זיך, צו אין דער פאָרם פון השכלה וועלכע האָט ערקלערט קריעג דער אמונה און דאָס אידישע לעבען און אַלעס וואָס איז פאַרבּונדען מיט דער אידישער גאַס, וועלכעס ווערט גע־רופען מיט דעם שאַנד־נאָמען "געטאָ".

אָבער אין מיטען וועג פון דער השכלה זיינען די גוים אָנגע־קומען אנטקעגען — מיט שטעקענס. זיי זיינען מוחל די פריינדשאַפט און די חניפות פון די משכילים. אַ טהייל האָ־בען זיך דאן אומגעקעהרט און האָבען זיך גענומען צו בויען אַ יודענטום בלויז אויף דעם נאַציאָנאַלען געפיהל פון אי־דישען פאָלק. דער אידישער נאַציאָנאַליזמוס האָט געדאַרפט זיין פונקט ווי דער גוי׳ישער: אַן אומה ווי אַלע אומות גע־בויט אויף וואָכעדיגע יסודות: פאָלק, לאַנד, שפּראַך אָהן רעליגיאָן. אַזוי ווי אָבער אין דיזער שיטה פעהלט דער עיקר: די אמונה מיט דער בעגייסטערונג וואָס זי גיט, דער מאָראַ־לישער יסוד וועלכער איז מיט אמונה פאַרבּונדען, די מצוות־המעשיות וועלכע פאַרקערפּערען אין זיך די צוויי פריהער־דיגע פונקטען און אין וועלכע עס דריקט זיך אויס דער נאַ־

ציאָנאַלער אידישער לעבען, און אזוי ווי דער בעגריף איז גע־גען דעם גאַנג פון דער אידישער געשיכטע און קומט פון פרעמדע קוועלען, פון נאָכאַהמונג נאָך דעם גוי׳ישען נאַציאָ־נאַליזמוס וועלכער איז בעזונדער פון רעליגיאָן — איז דיזע וועג צו מאכען פון אידישען פאָלק א גאַנץ נייע בעשעפעניש וועמען עס זאָל פעהלען — דאָס יודענטום, א פאַלשע און קען צו קיין רעזולטאטען ניט פיהרען. די נייע העברעאישע לי־טעראטור איז ניט קיין פאָרטזעצונג פון דער אלטער. זי איז דער היפך פון דער אַלטער אין איהר טענדענץ. זי איז ניט דער שפיגעל פון פאָלק, ווייל דאָס פאָלק, אויף אזוי ווייט ווי ער איז נאָך אידיש, איז פארבונדען מיט דעם רעליגיעזען יודענטום און ניט מיט קיין אנדערען, ווייל קיין אנדערער עקזיסטירט ניט. דאָס איז רעליגיעז־נאַציאָנאַל אָדער נאַציאָ־נאַל־רעליגיעז, עס איז איין זאך וואָס קען ניט געטהיילט ווערען. און די פראגע פון אידישער צוקונפט קען נאָר פאר־ענטפערט ווערען דורך דער פראגע צי עס וועלען זיין אין דער צוקונפט אידען ביי וועמען דאָס יודענטום איז אַן אמונה, א דת און אַ פעסט איינגעאָרדענטער אידישער לעבען, אָדער חלילה ניט.

אין דערזעלבער צייט אָבער ווען דאָס יודענטום אין גלות איז אין אזאַ קריזיס, ווערט געשאפען די אידישע היים אין ארץ־ישראל און דאָרטען איז די צוקונפט פון יודענטום גע־זיכערט. וואָס וועט אָבער בלייבען מיט׳ן גלות־יודענטום, מיט דער גרויסער מאַיאָריטעט פון אידישען פאָלק? אום צו ענטפערען אויף דיזער פראגע דארף מען בערעכענען ווי מען בערעכענט אין יעדען קאַמפף, די קרעפטען פוןביידע צדדים וואָס שטעהען אין דער מלחמה. מיר האָבען דאָ צו טאָן מיט צוויי סאָרטען כחות: די כחות פון צושטערונג און די כחות פון אויפהאַלטען וועלכע קעמפפען אין דער אידי־שער גאַס, אין דער אידישער הויז. דאָס זיינען קרעפטען וואָס האַלטען מלחמה אָהן רחמנות אויף לעבען און אויף טויט, און וועלען קיינמאָל קיין וואפענשטילשטאנד ניט אננעהמען.

לאָמיר אויסרעכענען די הויפט־קרעפטען פון צושטערונג

אויף איין זייט און די קרעפטען פון אויפהאלטען אויף דעם צווייטען זייט.

די קרעפטען פון צושטערונג.

1. די אָבשוואכונג פון אמונה. דורך דער אָבשוואכונג פון אמונה פערליערט דער איד זיין התלהבות, זיין קאמפף־לוסט פאר דער אויפהאלטונג פון יודענטום, זיין עקשנות וועלכע איז די ערשטע נויטווענדיגקייט אין א שטענדיגער מלחמה. ער פערליערט דעם פּאָטעטישען בעגריף וועגען יודענטום, וועלכעם איז געבויט אויף די העכערע וועלטען פון בעגייסטערונג וואָס די אמונה גיט.

2. די אָבשוואכונג פון מצוות המעשיות. דורכדעם פערליערט דער איד דאָס אידישע לעבען, די זאכען וואָס האלטען אין איהם וואך זיין אידישען בעוואוסטזיין, די זאכען וואָס קענען איבערגעגעבען ווערען פון דור צו דור. ער פערליערט דורכדעם דעם בעגריף און דעם בליק אין דער אידישער געשיכטע, וועלכע ווערט ניט אָנגעהאלטען דורך ווערטער נאָר דורך מעשים. ער פערליערט דעם צאָם מיט וועלכען דער איד איז אָבגעטהיילט אלס מינאָריטעט פון דער ארומיגער סביבה. ער פערליערט די וואפען מיט וועלכע דער איד בעפעסטיגט זיין טאָג־טעגליכען געצעלט.

3. די מאטעריאליסטישע אנשויאונג. די מענשען זיינען היינט מעהר אָבגעגעבען ווי אין די פריהערדיגע צייטען צו אויסרעכענען יעדע זאך לויט די נוצען וואָס עס ברייננט. יודענטום קען קיין נוצען ניט ברייננען אין א מאטעריעלען זינן און דארום איז דער גייסט פון דער צייט אין א גרויסער מאָאָס געגען דעם און מען דארף בעזונדערע אנשטרענגונג עס צו היטען.

4. דער איד איז אין ציוויליזירטע לענדער אריינגע־טרונקען אין א פרעמדער אַטמאָספערע. א פרעמדע קולטור בעהערשט די מוחות און די הערצער פון דעם אידישען עולם, איבערהויפּט די וואָס ווערען ערצויגען אין ניט־אידישע סקולס. דאָס פאַרדריינגט אידישע גדאנקען און געפיהלען אָן א זייט אָדער עס שטויסט זיי ארויס אין גאנצען.

5. בטול־היש פאר'ן גוי.

די קרעפטען פון אויפהאלטען.

1. דאס לעבעדיגע יודענטום ביי דעם טהייל אידען וואס גלויבען און היטען און טהוען.

2. די ווירקונג פון ארץ־ישראל און די ארבייט פאר ארץ־ישראל.

3. די פארמעהרונג פון אידען וואס אונזער צאהל ווערט גרעסער און גרעסער.

4. דער אנטיסעמיטיזמוס וועלכער שטארקט דעם אי־דישען געפיהל.

דאס זיינען די צוויי מחנות פון אורזאכען. איין טהייל ציהט צום אונטערגאנג, די אנדערע — צום לעבען. דיזע צוויי מחנות שטעהען איינע געגען די אנדערע. ווער וועט זיעגען אין דער דאזיגער געוואלדיגער מלחמה וואס שטורמט אין דער נשמה פון א פאלק?

דער לעבענס קאמפף פון דער אידישער אומה

וואס פאר א מורא׳דיגע און געוואלדיגע ערשיינונג!

אין דער ברוסט פון א פאלק וועמען די גאנצע וועלט האט ניט געקענט בעזיעגען, קעמפפען: דער מלאך פון עקזיסטענץ מיט דער סטרא־אחרא פון אונטערגאנג; די קדושה מיט דער טומאה; דאס לעבען מיט דעם טויט. די נאציאנאלע נשמה פון פאלק ישראל רופט צום וויטערדיגען לעבען, צו דער פארטזעצונג פון דער גרויסער געשיכטע פון דער אומה, און דער מלאך המות פון פערשווינדונג שארפט לאנגזאם זיין שווערד, און ווער עס האט אויערען קען עס הערען...

און ניט נאר קעמפפט א נאציאן איהר לעבענס קאמפף מיט דעם אונטערגאנג, עס קעמפפט אן אמונה, א תורה, א רעליגיאן, א וועלט־אנשויאונג געגען פערניכטונג — אט די אמונה וואס איז געגעבען געווארען מיט דונערן און בליצען און איז געטראגען געווארען דורך פייער און ארויס גאנץ; אט די אמונה וואס קיין וואפען האט איהר ניט געקענט בעזיעגען שטעהט אין שלאכט מיט דעם מורא׳דיגסטען פון אלע שונאים וואס אן אמונה קען האבען: גלייכגילטיגקייט. ניט דורך שטורם און קאמפף קענען גלויבענס בעזיעגט ווערען, נאר דורך דער אלעס־פערניכטענדער, אלעס צופרעסענדער — גלייכגילטיגקייט, וואס טויטעט אלעם וואס לעבט אין דער נשמה.

דער גייסט פון דער פערגאנגענהייט וועלכער איז איינגעגעסען פון אזוי פיעל דורות אין אונזער בלוט רופט אין אונז, ווארנט אונז פון דער געפאהר, ערמוטיגט אונז ניט אראבצולאזען די פאהן, ניט אונטערצוגעבען זיך. ריעזיגע שאטענס פון די מענשען וואס האבען אונזער נאציאן געשאפען ווינקען צו אונז: גיט ניט אויף דעם קאמפף! מיר האבען פיר די אייביגקייט פון ישראל געלעבט און מיר זיינען דערפאר גע־

שטארבען, טראגט ווייטער ביז צו דער אייביגקייט די ירושה וואס מיר האבען אייך געלאזען. דאן דערוועקט זיך אלעס וואס איז שעהן און ערהאבען, אלעס וואס איז אידיש, אין אידישע הערצער, און עס שיינט דאן אז דאס לעבען איז גובר דעם טויט.

אבער דער גייסט פון דער געגענוואַרט ציהט דאן ארויס אויפ׳ן שלאכטפעלד און ער פאדערט מען זאל פערגעסען דאס געוועזענע, דאס פערגאנגענע: אלטע ירושות — טענה׳ט ער — דארפען פעשווינדען, מען קוקט ניט אויף דעם נעכטען נאר אויף דעם היינט; פערלאזט דאס וואס האט פאסירט אמאל, זאל אייער הארץ און אייער מארך זיין בעשעפטיגט מיט דעם היינט און מיט דאס וואס איהר קענט פון איהם ארויסציהען. די גרויסע מתים זאלען רוהען אין פריעדען אויף זייער געלעגער, לאזט זיך ניט שטערען פון דאס וואס זיי האבען געשריבען אין זייערע ספרים. ווען די ספרים און דאס לעבען קומען אין א צוזאמענשטויס בעזייטיגט די ספרים און טהוט ווי דאס לעבען הייסט אייך.

נאר צוריק רופט דאס העברעע און בעסערע אין אידען און זאגט איהם: די אידישע אמת׳ן זיינען אייביגע. זיי דאר־פען ניט ווערען געאפפערט צוליעב בעקוועמליכקייט. ניט בעקוועמליכקייט נאר פליכט איז די העכסטע זאך אין דער וועלט. די וועג פון קעמפפער איז ניט אויסגעבעט מיט בלו־מען אבער פאר׳ן אמת איז ווערט צו קעמפפען און ווערטח צו לעבען. מיר ווען ניט ווי פייגלינגע אנטלויפען פון שלאכטפעלד דערפאר וואס דער קאמפף איז שווער.

* * *

ווער האט מעהר שאנסען צו געווינען דעם קאמפף? עס איז זעהר שווער צו ארויסזאגען דעם ביטערען אמת. מען איז געוואהנט אין דער אידישער גאס צו אזוי פיעל שקרים, זעלבסטנארעריי, איינשמועסונגען, פערזיכערונגען אז ס׳איז ניטא וואס מורא צו האבען: אידען זיינען געוועזען און וועלען זיין. מען רופט עס אפטימיזם ווערענד דער אמת׳ער נאמען דערפון איז: א תירוץ אום מען זאל זיך ניט דארפען אנ־שטריינגען צו היטען אידישקייט, אום מען זאל פערשפארען אין גאנצען צו קלעהרען איבער די פראבלעמען פון יודענטום.

אזא אָפּטימיזמוס איז א געפעהרליכער. דאס איז געווען דער אָפּטימיזמוס פון די פאַלשע נביאים וואס האָבען פערזיכערט נאַכאַנאַנד אז "דאס שלעכטס וועט צו אונז קיינמאָל ניט קומען."

פון וואנען איז עס געגומען געוואָרען דיזער אָפּטימיזמוס? ווער האָט עס געגעבען די גאַראַנטי אז אידען וועלען אייביג לעבען אלס פאָלק? אזא גאַראַנטי איז פאַראַן ביי די נביאים אבער דאס איז נאָר פיר דעם פאַל ווען אידען וועלען וועלען זיין אידען, אויב אבער זיי ווילען אליין אוועקגעבען זייער ירושה ווער וועט זיי אָבהאַלטען פון אונטערגאַנג? מיר האָבען אין א פריהערדיגען קאַפּיטעל געזאָגט אז טראָץ דעם וואָס דער אַנטיסעמיטיזמוס איז איינער פון די אורזאַכען וואָס שטערען דעם אסימילאַציאָן קען מען אָבער ניט רעכענען אז דאָס וועט אויפהאַלטען די אידען אלס פאָלק ווייל א פאָלק קען ניט לעבען מיט אַן אויסערליכע קראַפט, עס מוז האָבען אַן אינערליכען כח.

די אידישע פערמעהרונג איז געווים א גרויסע חילף געגען אסימילאַציאָן אבער עס וועט זיין א גרויסער טעות צו גלויבען אז דער צאָהל אליין איז א גאַראַנטי פיר דער אידישער צוקונפט. אויב עס קענען זיך אסימילירען אביסעל קענען זיך אסימילירען א סך אויך. עס ווענדעט זיך ווי אזוי די קראַפט פון אסימילאַציאָן איז. די גבורה פון א קבוץ ליעגט ניט אין דער צאָהל אליין, נאָר אין די קוואַליטעט פון די איינצעלנע וואס שטעלען די צאָהל צוזאמען. אויב די איינצעלנע מיטגלידער, למשל, פון אַן ארמיי זיינען ניט גוט קען די אַרמיי ניט געווינען ווי גרויס איהר צאָהל זאָל ניט זיין. די וויכטיגקייט פון צאָהל איז נאָר דאַן ווען די יחידים זיינען גוט. די פראַגע פון א סך אידען איז וויכטיג נאָר דאַן ווען יעדער איד בעזונדער איז א גוטער איד, אויב אבער יעדער בעזונדער זאָל ניט זיין גוט וועט זייער גרויסע צאָהל דעם יודענטום ניט אויפהאַלטען.

אז די גרויסע צאָהל איז קיין שמירה געגען אסימילאַציאָן האָט שוין אונז בעוויזען די געשיכטע. מיר האָבען אין א פריהערדיגען קאַפּיטעל געבראַכט די עדות פון פילאָ אז אין זיין צייט (פאַר'ן חורבן בית שני) זיינען געווען א מיליאָן

אידען אין מצרים. דאס איז א גרויסע צאָהל אבערהויפט ווען זיי וואָהנען אין א ניט גרויסע לאנד פון געאָגראפישען שטאנדפונקט. די מעהרסטע פון דעם גאנצען מיליאָן האָט געוואָהנט אין איין שטאָדט אלעקסאנדריען. וואס איז געוואָרען פון דיזער גרעסטער געמיינדע וואס האָט געהאט ניט נאָר אייגענע קווארטאלען נאָר אויך אייגענע טריידס, א סאָרט יוניאָנס? (עס דערצעהלט דער תלמוד אז ווען א איד פלעגט קומען קיין אלעקסאנדריען, איז אויב ער איז געווען א וועבער פלעגט ער געהן צו די וועבער פעראייניגונג, איז ער געווען א גאָלדשמיד פלעגט ער געהן צו די גאָלדשמיד פעראייניגונג און אזוי אויך אנדערע בעלי מלאכות.) זי איז אונטערגעגאנגען.

די אידען אין אלעקסאנדריען זיינען געווען, אזוי ווי עס זיינען די היינטיגע אידען אין הויך ציוויליזירטע לענדער, שטארק אריינגעטהאָן אין דער קולטור פון זייערע שכנים. די אידען פון אלעקסאנדריען האָבען גערעדט גריכיש, געשריבען גריכיש, און זיינען געשטאנען אונטער דעם איינפלוס פון א פרעמדער ניט־אידישער סביבה. די אלעקסאנדריער אידען האָבען מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק נאָך אלע וואהרשיינליכקייטען איבערגעלעבט דעמזעלבען קאמפף וואס די אידען אין וועסט אייראָפּא און אין אמעריקא לעבען דורך יעצט און זיי זיינען ניט גערעטעט געוואָרען דורך זייער גרויסען צאָהל און אויך ניט דורך דעם אנטיסעמיטיזמוס וואס עס איז געווען שטארק דאמאָלס אין מצרים. די אידען אין אלעקסאנדריען האָבען געהאט ביידע זאכען, אי גרויסע געמיינדען אי געגנערשאפט פון די איבריגע בירגער, דאס וואס עס האָט זיי געפעהלט איז געווען תורה. אין זייער יודענטום האָבען זיי געמאכט פשרות מיט דער ארומיגער סביבה אזוי ווי עס טהוען אונגעפעהר היינט די רעפאָרמער, אויב מען קען בכלל מאכען א פערגלייך אין דיזען ענין. עס איז דארום קלאָר אז אויב דער נייגונג צו נאָכמאכען די גוים איז פאראן, ריכטיגע אידישקייט איז ניטאָ, איז די סכנה פון פערשווינדען זעהר גרויס אפילו פאר א גרויסע אידישע בעפעלקערונג. די קראפט מוז זיין אינעווייניג, אין דאס לעבען פון פאָלק גופא. אויב דאָרטען איז ניטאָ מעהר דיזע קראפט איז

עס ווי א קערפער אָהן א נשמה: דער גרויסער קערפער צו־פאַלט אזוי ווי דער קליינער קערפער.

אין דעם קאַמפף מיט דער ארומיגער סביבה, מיט דער ניט־אידישער אַטמאָספּערע זיינען די שאַנסען פון געווינס זעהר שטאַרק אויף דער זייט פון דער סביבה. זי נעהמט ארום דעם אידען מיט אַן אייזערנעם רינג און נאָר מיט גרויסע כחות קען מען זיך וועהרען געגען דעם, דער געוועהנ־ליכער עולם האָט אבער ניט אַזעלכע כחות. מען דאַרף אויך האָבען אין זינען אַז די סביבה ווירקט אַלע מאָל שטאַרקער און שטאַרקער וועהרענד די כחות פון בעשיצען זיך ווערען אַלע מאָל שוואַכער און שוואַכער ביים געוועהנליכען עולם, לויט ווי מען דערוויייטערט זיך פון דער אידישער טראַדיציאָן. א געגענד וואו עס וואָהנען אידען האָט נאָך היינט א מעהר אָדער ווייניגער אידישען אויסזעהן אפילו אין אמעריקא, אבער דאָס איז דערפאַר וואָס די אידען זיינען נאָך נאָהנט צו דעם ריכטיגען אידישען דור. וואָס ווייטער אבער די אי־דישע בעפעלקערונג רוקט זיך אָב פון דער אידישער טראַדיצ־יאָן אַלץ מעהר דרינגט אין איהר אריין דער גייסט און אפילו די כאַראַקטעריסטיק פון דער ארומיגער סביבה. עס איז א סברה אַז אפילו די פיזיאָגנאָמיע ווערט אויך לאַנגזאַם געענ־דערט.

אין דעם גרויסען קאַמפף וואָס עס שטורעמט ביי אידען האָט ליידער דער סטרא־אחרא פון אונטערגאַנג א סך וואָפען. דער גרויסער גלאַנץ פון דער גוי'שער וועלט העלפט איהם, די סקול העלפט איהם, דער חשק צו פערגעניגען העלפט איהם. די לאַנדעס שפּראַך העלפט איהם, (עס איז שווער זיך משער צו זיין ווי געוואַלדיג גרויס עס איז די וויכטיגקייט פיר אידען און יודענטום וואָס אין די מעהרסטע לענדער וואו אידען וואָהנען, האָט מען אין די לעצטע עטליכע הונדערט יאָהר גערעדט און מען רעדט היינט אויך א בעזונדער שפּראַך און מען בעזיצט דערצו א בעזונדער שריפט. ווען אידען הערען אויף צו קאָמוניקירען צווישען זיך אויף אַן אייגענעם לשון — עס מאַכט ניט אויס פון וואַנען דער לשון איז גענו־מען, עס איז גענוג אַז קיינער רעדט ניט אויף איהם אויסער אידען — פערלירען זיי א ריעזיגען טהייל פון זייער אידיש־

קייט. די משכילים און אסימילאַטאָרען האָבען דאַרום שטענ־דיג געאַרבייט אַז די אידען זאָלען אַוועקוואַרפען זייער לשון).

עס איז דאַרום קלאָר אַז אויב מיר ווילען זיך ניט לאָזען נאַרען מוזען מיר מודה זיין אַז אין דעם קאַמפּף צווישען די פעראייניגענדע און די אויפהאַלטענדע קרעפטען אין דער אידישער גאַם האָבען ניט די בויענדע כחות קיין גרויסע שאַנסען; די וואָגשאָל נויגט זיך אויף דער זייט פון די צו־שטערענדע כחות.

* * *

אבער טראָץ אַלע זיעגע פון די כחות פון צושטערונג וועלען זיי דעם זיעג, דעם גרויסען ענדליכען זיעג איבער דאַס פאָלק ישראל אין גלות ניט האָבען.

דאַס אידישע פאָלק אין די גלות לענדער וועט ווערען געראַטעוועט דורך אַ מינאָריטעט, דורך די קליינע צאָהל פון די וואָס האָבען ניט געקניעט פאַר'ן בעל, דורך די גבורים וואָס וועלען קיינמאָל די פאָהן ניט פערלאָזען און וועלען בלייבען טריי אַלס היטער און שיצער פון יודענטום.

אין דעם גאַנג פון דאַס אידישע פאָלק אין די ווייטערדיגע דורות אין די גלות לענדער, וועלען כסדר פאַלען פון אַלע זייטען, דורך געמישטע הייראַטען, דורך סתם־אַסימילאַציאָן, דורך פאַלשטענדיגע אָבפרעמדונג פון כלל־ישראל, דורך פער־שיעדענע סאָרטען שמד, אבער עס וועט בלייבען אַ מינאָרי־טעט, אַ געזונדער קערן, וואָס וועט ניט קוקענדיג אויף די געפאַלענע ביים זייט מאַרשירען ווייטער און ווייטער מיט אַ געהויבענעם קאָפּ, מיט מוטה און ענטשלאָסענהייט אין די אויגען און מיט אמונה אין הארצען. די דאָזיגע מינאָריטעט וועט טראָגען אין איהר האַנד די אייביגקייט פון דער אידי־שער נאַציאָן.

און אַזוי וועט זיין דער סדר פון דעם גאַנג פון פאָלק ישראל דורך דעם מדבר פון אַסימילאַציאָן:

וואָס ווייניגער אימיצער איז בעוואָפענט אַלץ גיכער וועט ער פאַלען. צום ערשטען וועט מען פאַלען אין די רייהען פון די וואָס ווייסען פון אידישקייט גאָר ניט און זיינען נאָר גע־באָרען געוואָרען אַלס אידען, נאָכדעם וועלען די קוילען פון

דער אסימילאציאן אנגרייפען אין די רייהען פון די גלייכגיל־טיגע ביי וועמען דאס אידישקייט איז ניט מעהר ווי א לייך־דיגער נאמען. די נעקסטע קרבנות וועלען זיין אין די שורות וואו עס איז שטארק די נאכאחמונג נאכ'ן גוי. נאכהער קומען די רייהען פון די וואס אנערקענען דאס יודענטום אין פרינ־ציפּ נאר היטען עס ניט. די עקזיסטענץ אבער פון פאלק הייננט אין דער קעמפּפענדער מינאריטעט, די געפאנצער־טע, די וואס זיינען בעוואפענט פון קאפּ ביז די פיס מיט תורה און בעשיצען זיך אין דער פעסטונג פון א פולען אידי־שען לעבען.

האט דאך ישעיה עס שוין פאראוים געזאגט: **שאר ישוב!**

שאר ישוב

אויף די בערג פון יהודה שטעהט דער גרויסער נביא ישעיה, קוקט אין די ווייטע צוקונפט און זאגט־פאראויס דאס וואס עס וועט טרעפען מיט זיין פאלק אין ווייטע דורות:

דאס איבערגעבליבענע וועט זיך אומקעהרען — דאס איבערגעבליבענע פון יעקב — צו דעם שטארקען גאט. ווארום אויב דיין פאלק ישראל וועט זיין ווי די זאמד פון ים, וועט (בלויז) דאס איבערגעבליבענע פון איהם זיך אומקעהרען. (ישעיה י׳ כ׳ כ״א)

ישעיה גלויבט אין דאס ביסעל, ניט אין דער סך. ער גלויבט אין די וועניגע, ני אין די פיעלע. ער גלויבט אין דער מינאריטעט און ניט אין דער מאיאריטעט.

דער בריליאנטענער ענגלישער שריפטשטעלער מעטיו ארנאלד האט שוין אויפמערקזאם געמאכט אויף דעם וואס דער גרעכטער פון אלע פילאזאפען, פלאטא, גלויבט אויך זעהר שטארק אז די מינאריטעט שטעהט העכער ווי די מאיאריטעט. אויך פלאטא האלט אז די אמת׳ן און די אידעאלען ליעגען ניט אין דער מאיאריטעט נאר אין דער מינאריטעט. וועהרענד אבער פלאטא — זאגט ארנאלד — איז פעסימיסטיש געשטימט אויב די מינאריטעט קען רעטען א גאנצע פאלק, איז ישעיה אפטימיסטיש. ער איז זיכער אז די מינאריטעט קען און וועט דאס פאלק העלפען, שאר־ישוב

אבער ארנאלד האט צו ווייניג געקענט דאס יודע אום צו וויסען אז די אמונה אין דער מינאריטעט איז איינגעווארצעלט אין דעם אידישען פאלק. דער גריכ פילאזאף האט נאר משער געווען די וויכטיגקייט דער מינאריטעט, אבער ביי אידען איז עס א יסוד. עס א א טהייל פון דער אידישער וועלט־אנשויאונג, און עיקר נדי אין דער אידישער געשיכטע און ניט בלויז ישעיה אליין, דאס גאנצע יודענטום איז א טיעפער מאמין אין דער מינאריטעט.

די אידישע תורה האָט ערקלעהרט און אוועקגעשטעלט דעם פּרינציפּ אז דער עיקר איז די מינאָריטעט און ניט די מאַיאָריטעט. הויך און שארף קלינגען איהרע ווערטער:

"ניט וויל איהר זייט מעהר ווי אלע פעלקער האָט גאָט אין אייך געגלוסט". (דברים ז' ז')

מיר זיינען אן אויסערוועהלטע פאָלק, און מיר פארגעסען ניט נאָכאַנאַנד צו דערמאָנען אז גאָט האָט אונז אויסגעקליבען פון אלע אנדערע נאציאָנען, א מינאָריטעט פון דער מאַיאָריטעט. אין דעם אויסקלייבען ליעגט דער סוד פון אונזער גרויסקייט. ניט אלע קענען זיך אויפהויבען צו דער הויכער מדרגה צו וועלכער געוויסע קענען זיך אויפהויבען.

ניט אין דער ברייטער, גרויסער און גלייכער פלעכע, דער טהאָל, די פּרעירע, ליעגט דאָס שעהנהייט. די שעהנהייט ליעגט אין די בערג וואָס הויבען זיך ארויס פון דעם פלאַכען טהאָל, שפּארען אָן מיט זייערע קעפּ די וואָלקענס און קוקען ארונטער אויף דעם גלייכען פּלאַץ וואָס ליעגט ביי זייערע פיס. די בערג זיינען די אויסגעקליבענע, ארויסגעהויבען פון דער אַלגעמיינער פלעכע. זיי זיינען די מינאָריטעט, אין זיי ליעגט די קראַפט, אין זיי ליעגט די שעהנקייט.

און דערפאר איז די אידישע תורה געגעבען געוואָרען אויפ'ן בארג, אין דער הויך, און דערפאר איז די שכינה קיינמאָל ניט אראָבגעגאַנגען ניעדריגער ווי צעהן איילען צו דער ערד. זי קען אונטען ניט שטעהן מיט אלעמען אין טהאָל... און דערפאר זינגט דער זיסעסטער זינגער און קעניג פון ישראל: ווער וועט ארויפגעהן אויפ'ן בארג פון גאָט. צו דער גאָטהייט מוז מען ארויפגעהן. און דער וואָס וויל עפּעס זעהן, עפּעס וויסען, מוז ער אויף א הויכען אָרט ארויפשטייגען: פון די שפּיצען פון די פעלזען זעה איך איהם, און פון די בערג בעטראַכט איך איהם. (במדבר כ"ג ט')

די מינאָריטעטען זיינען די שפּיציגע בערג וואָס הויבען זיך ארויס פון די פלאַכע מאַיאָריטעטען און דאָמינירען, בעהערשען די דאָזיגע פלעכען ניט מיט פיזישע גבורה נאָר מיט דעם כח פון גייסט וואָס עס ליעגט אין זיי. די מי־

נאָריטעטען קוקען ווייטער איבער די קעפּ פון די מאַיאָרי־טעטען.

און אזוי פּיעל איז שטארק אין יודענטום די איבערצייגונג אז די לעבענס־קראפט פון א נאציאָן ליעגט אין דער מינאָריטעט, אז עס איז אמאָל גענוג א מינאָריטעט פון איין מענשען צו איבערוועגען א גאנצע אומה. משה איז געוועגען — זאָגט די גמרא — געגען אלע זעקס הונדערט טויזענד אידען וואָס זיינען ארוים פון מצרים.

ווען ניט משה וואָלטען די זעקס הונדערט טויזענד קיינמאָל פון מצרים ניט ארויס. ווען ניט דער יחיד מיט זיין קראפט וואָס לייזט אויס די נאציאָן, וואָלט די נאציאָן אין אייביגע שקלאַפעריי פארבליבען. ווען ניט די מינאָריטעט וואָס טראָגט אויפגעהויבען אין האנד די ליכט, וואָלט די מאַיאָריטעט אין אייביגע פינסטערניש פארפאַלען געוואָרען. זעקס הונדערט טויזענד און אפילו זעקס מאָל זעקס הונדערט טויזענד פאר איין משה און זיבעציג אומות פאר איין אומה אויב זי האָט דעם אמת מיט זיך, זיבעציג מאָל זיבעציג מאַיאָריטעטען פאר איין מינאָריטעט וואָס טראָגט איהר גאָט אין הארצען. די אידען זיינען דער משה פון דער מענשהייט, און די מינאָריטעט פון טרייע פולע איבערגעבענע אידען זיינען דער משה פון דעם אידישען פאָלק.

* * *

און ניט נאָר משה, דער וועלכער פאר איהם און נאָך איהם איז ניט געווען און וועט ניט זיין איינער וואָס איז גלייך צו איהם, נאָר אפילו קלענערע מענשען, אויב זיי זיינען נאָר גרעסער ווי דער רבים, אויב זיי זיינען נאָר די בערג צווישען די טהאָלען, זיינען זיי געוועגען אזוי פיעל ווי דער גאנצער דור צווישען וועמען זיי לעבען. ניין! זיי זיינען פיעל וויכטיגער ווי דער גאנצער דור. ״די גאַנצע וועלט ווערט גע־שפּייזט — זאָגט דער כביכול לויט דער גמרא — צוליב מיין זוהן חנינא, און חנינא דאַרף ניט מעהר האָבען ווי א מאָאס טייטלען פון איין שבת ביז׳ן אנדערען״. חנינא דאַרף בלויז א מאָאס טייטלען, אָבער ער טראָגט די וועלט מיט זיין זכות.

און דאָס איז די אידעע פון צדיק הדור אין חסידות. דער צדיק הדור איז די מינאָריטעט. ער דער צדיק, איז דער

אויסערוועהלטער, דער בחיר האומה, דער זייל אויף וועמען די גאנצע געביידע האלט זיך. ער איז דער יסוד עולם, דער פונדאמענט אויף וועמען אלעס שטעהט, דער צענטראלער פונקט אין וועלכען אלע ליניען קומען זיך צוזאמען, דער גרויסער באסיין וואוהין אלע השפעות קומען אריין און פון וואנען אלע השפעות געהען זיך פארנאנדער.

דער צדיק־הדור, די מינאריטעט, טראגט די וועלט נימ נאר מיט זיין אייגענעם זכות, נאר דער עיקר דערמיט וואס מיט זיין זכות איז ער אויך "מ ת ק ן" דעם גאנצען דור. ווארום אין יעדען מענשען וואס וואהנט אין טהאל, אין דער פלעכע, איז פאראן א הייליגער פונק, א ניצוץ פון דאס ריינע, פון דאס ערהאבענע, פון דאס ליכטיגע, פון דאס אייביגע. דאס איז דער פונק פון גאט׳ס נשמה, חלק אלקה ממעל, אבער ער איז פארשטעלט און פארדונקעלט. דער צדיק־הדור לאזט נימ דער פונק זאל חלילה פארפאלען ווערען, אויסגעלאשען ווערען ביי די וואס זיצען אין טהאל. קוקענדיג אויף איהם ווערט ביי זיי, ביי די טהאל־זיצער, פון דאס ניי אנגעצונדען דער פונק, פונקט ווי קוקענדיג אויף דער זון ווערט ליכטיג אין יעדען אבר און עס ווערט ליכטיג אין אלע אונזערע חושים. דער צדיק איז דער כח־המושך וואס ציהט און וועקט אלע גוטע כחות. ער "פאררעכט" אלעס וואס ווערט פגום, און הויבט אויף מיט זיך די גאנצע מחנה פון טהאל, נימ צום שפיץ בארג, דאס קענען זיי נימ דערגרייכען, א ב ע ר א ו י ף ׳ ן ו ו ע ג צום בארג העכער און העכער, אויף דעם וועג פון שלמות. פערציג טויזענד תפלות — זאגט דאס חסידות — האט דער בעל שם טוב מ ע ל ה געווען מיט זיין תפלה. זיי האבען זיך אן זיין תפלה אנגעקלעפט און נאכגעגאנגען אזוי ווי די ניצוצות הקדושים פון דער גאנצער ערדה ציהען זיך צו און געהען נאך דער ליכטיגקייט פון דעם צדיק וועלכער מאכט אלעמען ליכטיגער, אזוי ווי ווען א מחנה שטעהט אין דער פינסטערניש און עס הויבט זיך פלוצלונג אויף איבער זיי א פאקעל ווערט די גאנצע מחנה בעלויכטען...

דער צדיק־הדור — זאגט אונז ר׳ נחמן בראצלאווער — איז אין דער בחינה פון משה — ער לייזט אויס דעם גאנצען דור. אבער דער צדיק איז דער סימבאל פון די ביסעל, וואס

בויגען ניט די קניה, אין די סך וואָס האָבען ניט די גבורה צום קאַמפּף. דער צדיק־הדור איז דער סימבאָל פון אידען צווישען די פעלקער. די גאנצע געשיכטע פון אידישען פאָלק איז א געשיכטע פון גלויבען, ניט אין די וויפיעל, נאָר אין די וועלכע; ניט אין די צאָהלען, נאָר אין די קוואַליטעט; פון גלויבען אין דער מינאָריטעט און ניט אין דער מאיאָריטעט.

אָבער פאר דער מינאָריטעט שטעהט שטענדיג א גע־פאַהר. די מינאָריטעט איז און מוז זיין אין א נאַטירליכער געפעהרליכער לאַגע. זי איז אין דער סכנה צו ווערען אסי־מילירט אין דער מאיאָריטעט, צו ווערען פארשלונגען אין דער סביבה.

וואָס איז דער מיטעל מיט וועלכען די מינאָריטעט קען בעקעמפּפען די דאָזיגע סכנה?

דער מיטעל איז, אז די מינאָריטעט זאָל גלויבען אין דעם כח און דעם פּרינציפּ פון מינאָריטעט, עס הייסט: זי זאָל זיין זעלבסטבעוואוסט אז זי שטעהט העכער ווי די מאיאָרי־טעט, אז זי האָט א בעזונדערע שליחות און אז זי דאַרף דאַ־רום ניט נאָכאַהמען די דרכים פון דער מאיאָריטעט. זי דאַרף זיין איבערצייגט אז די רעטונג ליעגט אין איהר.

אום אז א קליינע צאָהל זאָל קענען בלייבען ביי איהרע אידעען און ניט קאַפּיטולירען צו דער גרעסערער סביבה אין וועלכער זי לעבט, מוז זי האָבען דעם גייסטיגען כח מבטל צו זיין די סביבה. וואָרום אויב זי וועט ניט מבטל זיין די סביבה וועט זי סוף כל סוף מוזען בטל ווערען ביי זיך אין די אויגען און דאַן איז זי אויפ'ן שוועל פון אונטערגאַנג. דער צדיק־הדור איז געווים אַן ענו ווי א צדיק מוז זיין, אָבער בטל ווערען ביי זיך ווערט ער ניט. ער האָט דעם פולען בעוואוסט־זיין אז ער שטעהט אויפ'ן באַרג און ניט אין טהאָל.

ר' שמעון בן יוחאי האָט געזאָגט: אויב עס זיינען פאַ־ראַן צעהן מענשען אויף וועמען עס שטעהט די וועלט, בין איך און מיין זוהן צווישען זיי; אויב עס זיינען פאראַן פינף מענשען אויף וועמען די וועלט שטעהט, בין איך און מיין זוהן צווישען זיי; אויב עס זיינען פאראַן צוויי מענשען אויף וועמען די וועלט שטעהט, בין איך און מיין זוהן די דאָזיגע

צוויי. איז עס גאוה וואָס האָט ארויסגערעדט פון דער מויל פון דיזען גרויסען תנא און קדוש? חס ושלום! דאָס האָט פון זיין מויל ארויסגערעדט דער גרויסער כלל אז די מינאָ־ריטעט מוז זיין בעוואוסטזיניג פון איהר וויכטיגקייט, אז זי מוז האַלטען אז "לא נברא העולם אלא בשבילי". דאָס הייסט, אַז די אידעאַלען וועלכע זי, די מינאָריטעט, טראָגט זיינען די העכסטע וואָס זיינען פאראן אויף דער וועלט.

ווען אפילו צוויי מענשען טראָגען א גרויסען אידעאַל, מוזען זיי גלויבען אז זייער אידעאַל וועגט אריבער די גאנצע וועלט, מוזען זיי די וועלט מבטל זיין און זיין איבערצייגט אז דער אמת איז ביי זיי. איך און דער אמת — האָט אמאָל אימיצער געזאָגט — קענען בלייבען שטעהן אפילו אין דער מינאָריטעט. דאָס איז דערזעלבער פרינציפּ וואָס רבי שמעון בן יוחאי האָט פריהער אויסגעדריקט, אונטער דער פּאָעטי־שער פאָרם פון "איך און אלעזר מיין זוהן".

דאָס איז דער געזעץ פאר די קעמפּפער, פאר די וואָס טראָגען אידעען און אידעאַלען וואָס זיינען ביי זיי הייליג: דער ערשטער פונקט איז צו האַלטען זיך איבער דער סביבה. אן "אתה בחרתנו" אין אירגענד וועלכער פאָרם און אונטער אירגענד וועלכער צורה, אָבער אן "אתה בחרתנו" פון פפליכ־טען. קיין מענש קען ניט טראָגען מעהר פפליכטען ווי א צווייטער, אויב ער זאָל דערביי ניט וויסען אז ער ווערט דורך דער ערפילונג פון דיזע פפליכטען העכער ווי דער צווייטער, אז עס הויבט איהם אויף א י ב ע ר דעם וואָס טראָגט די־זע פפליכטען ניט.

און דאָס וועט געבען כח דעם שאר־ישוב אין זיין גאַנג.

* * *

און דער שאר־ישוב וואָס וועט בלייבען אפילו נאָך אלע חורבנות וואָס די אסימילאַציאָן וועט מאַכען, וועט זיין דער משה פון יעדען דור, עס וועט זיין דער ערלייזער וואָס וועט ניט נאָר אויסלייזען זיך אליין פון אונטערגאנג נאָר וועט אויך "מתקן" זיין אלע אידישע פונקען וואָס עס וועט זיין ביי דער שוואכער מאַיאָריטעט. עס וועט מעלה זיין די ניצוצות הקדושים פון אלע אידישע הערצער, פון דעם גאנצען כלל ישראל, וועלכער האָט א חלק לעולם הבא, פון די אלע

ישראל וואָס אַף על פּי שחטא ישראל הוא, פון אלע ביי וועד מען עס גלימערט א נאָך ניט אין גאנצען אויסגעלאָשענער קויהל, אלעס וועט ווערען געוואָרימט דורך דעם פייער וואָס עס וועלען טראָגען די מינאָריטעט־טרייע, פולע טראַדיציאָד נעלע אידען. דורך דעם זכות פון דער באָרג־מינאָריטעט וועט לעבען דער טהאָל, וועלען זיך האלטען אויך א טהייל פון די וואָס קיין אייגענע כחות האָבען זיי ניט. דער צדיק־הדור, דער מיעוט פון שומרי־הדת וועט אויף זיי מגין זיין...

פול מיט דער בעוואוסטזיניגקייט אז דער גרעסטער אוצר פון דער מענשהייט: די אידעאַלען פון יודענטום, און דאָס לעבען פון דער אידישער נאציאָן איז איבערגעגעבען געוואָד רען אין א י ה ר ע הענד, וועט די טראַדיציאָנס־טרייע מינאָריטעט טראָגען די אידישע תורה מיט דער גבורה פון די מכבים, מיט דער עקשנות פון אונזערע קדושים וואָס האָד בען מיט "שמע ישראל" זיך געשטעלט געגען דער מאַכט פון שווערד און פייער, און מיט דעם הויכען אידעאַליזם וועלכע נאָר א פאָלק וואָס האָט נביאים געהאַט קען האָבען. ניט די האנד פון אויסערליכען שונא, ניט דער דומער געלעכטער פון דעם שפּאָטער, ניט די קאלטע אַטמאָספערע פון גלייכ־גילטיגקייט אַרום וועט אָבהאלטען דעם מאַרש פון דער בראַד ווער מחנה. ווייטער און ווייטער אין די קומענדע לאנגע דורות פון דער פאַרנעבעלטער צוקונפט, ביז דעם אחרית הימים וועלען זיי געהן אין געשלאָסענע רייהען. פאַר זיי וועט געהן דער עמוד־האש פון דעם אייביגען אמת וואָס איז אָנגעצונדען געוואָרען אויפ'ן באַרג סיני, און הינטער זיי וועט שאַלען די שטימע פון אידישען גאָט, דער פיהרער פון ישראל: "אז דו וועסט געהן אין פייער וועסטו ניט פאַרברענט ווערען און אין וואסער וועסטו ניט דערטרונקען ווערען, וואָרום א י ך בין מיט דיר."

ע נ ד ע

אינהאלט פערצייכניס

זייטע

אין ירושלים צו נעילה
לאנגהייט פון גלות.—אידישע אייביגקייט אין געפאהר.—אינערליכער קריזיס. 16-11

פארוואס דער איד איז ניט געשטארבען
נאטור פיהרט צו אסימילאציאן.—אידען האבען זיך געהאלטען העכער.—היינטיגע אידען האל־טען זיך ניעדריגער. 23-17

הארווארד אדער וואלאזשין ?
ווי מען האט געקוקט אמאל אויפ'ן אידישען ספר, אויף אידישע ידיעות און ווי מען קוקט היינט.—די סכנה וואס ליעגט אין דעם וואס אידען גלוי־בען היינט אז די גוי'שע וועלט איז העכער. 28-24

די פאעזי פון דער געטא
די אידישע מאמע.—דער אידישער טאטע.—מלאכים פון שבת.—שבת־טיש.—חלומות פון אי־דישען קינד.—צניעות.—קדושה פון משפחה.—לערנען לשם לערנען.—בעלי מלאכות לערנען בין מנחה למעריב.—משיח און ארץ־ישראל. 34-29

די "משכילים"
מענדעלסאן און די שמד־השכלה.—פארקויפט דאס יודענטום.—בלינד געווען צו די מעלות פון דער אידישער גאס.—"ליכטיגקייט" האט ביי זיי געהייסען גוי'שקייט.—דרך־ארץ פאר אלעס וואס קומט פון גוי.—ליליענטאל דער משכיל. 40-35

די גרויסע מלחמה געגען דער אידישער גאס
משכילים ווילען פערניכטען די גמרא.—דער ספר וואס נעהמט ארום די גאנצע וועלט.—וואס די גמרא בעדייט פאר אידען.—תלמוד מאכט אונז פאר גבורים.—משכילים האבען געשריען : צוריק צום תנ"ך, אום צו מבטל זיין דעם תלמוד. 46-41

רעפארמער און אסימילאציאן
רעפארמער ריידען פון נביאים, מיינען אבצושא־פען אידישקייט.—פערניכטען מצוות המעשיות.—"סאציאלע גערעכטיגקייט" און "עטישע קול־טור".—רעפארמער ווי משכילים לערנען אלעס פון די גוים. 52-47

חסידים אויפ'ן שלאכטפעלד
חסידות בעשיצט יודענטום געגען השכלה־אסימי־לאציאן.—חסידישע וואפען : התלהבות ; אהבה ; דבקות. — אבשאצונג פון חסידות. — מיסטיציזם און קבלה. 58-53

די פאעזי פון חסידות
נגונים.—חסיד קוק איין דעם אינערליכען תוך פון א זאך.—ער קוקט מיט דיכטערישע אויגען אויף דער וועלט. — דער וואונש. — השתפכות הנפש.—"וועלט־שמערץ". — שכינתא בגלותא.—ר' לוי יצחק. 63-59

זייטע

חסידות, פאָלק ישראל און ארץ־ישראל
חסידות בעטראַכט די אידישע פאָלק אלס א קדושה.—אהבת ישראל.—בייגקשאַפט נאָך דער גאולה און ארץ ישראל. — בעש״ט׳ס תלמידים פאָהרען קיין ארץ־ישראל. 69-64

לערנען
לערנען איז דאָס העכסטע אין יודענטום. — די קראַפט פון ווערטער. — ווערטער קריגען וואָס ווייטער אלץ מעהר בעדייטונגען. — ווערטער ציהען זיך אויס. — כח פון ווידערהאָלונג. — ר׳ חיים וואָלאָזשינער בעקעמפפט השכלה מיט׳ן לערנען. 75-70

צוויי ארמייען — איין צוועק
די חסידים אונטער דער הערשאַפט פון די תלמידים פון בעש״ט און די מתנגדים אונטער דער פיהרערשאַפט פון די תלמידים פון ווילנער גאון בעקעמפפען השכלה; די ערשטע דורך פרומקייט, די צווייטע דורך תורה. 80-76

קענען אידען לעבען אָהן מצוות המעשיות?
השכלה־טרעגער, רעפאָרמער און אויך נאַציאָנאַליסטען בעהויפּטען אז מען קען זיין א גוטער איד אָהן מצוות המעשיות. 86-81

זיינען די נביאים געגען אידישקייט?
די פאַלשע בעהויפּטונג אז נביאים האָבען ניט געהאַלטען פון מצוות. — ירמיה, יחזקאל, ישעיה. 92-87

שניידט ניט דאָס יודענטום אין שטיקער
פילא, קריסטען, מתמד, קראים, משכילים, רעפאָרמער, נאַציאָנאַליסטען קלייבען אויס טהיילען פון יודענטום. — מען מוז נעהמען דאָס גאַנצע: פון אחדות הבורא ביז—פליישיגס און מילכיגס. 98-93

דער אידישער שמעלץ־טאָפּ
פערשיעדענהייטען אין מיינונגען זיינען שטענדיג געווען ביי אידען. — אָבער דאָס וואָס אלע אידען זיינען געווען פעראייניגט אין מצוות המעשיות האָט געמאַכט אייניג די נאַציאָן. 105-99

נשמות וואָס געהען נאַקעט
אלע אידעאַלען מוזען ווערען פארקערפּערט אין מעשים. — אז ניט ווערען זיי פאַרלאָרען. — קריסטענטום האַלט ניט פון מעשים. — שטאַנדפּונקט געגען מצוות געקומען פון גוים. 111-106

יעדער איד איז א פילאָזאָף
דער גרעסטער פילאָזאָפישער וועלט־רעיון איז אחדות הבורא. — יעדער איד ווייס און פיהלט טיעף דעם רעיון. — אלע מצוות געבויט אויף דיזען געדאַנק. 118-112

זייטע

איד און מענשהייט

בעגריף פון א פארברידערונג פון אלע מענשען איז געבארען געווארען ביים יודענטום. — א רעזולטאט פון אחדות הבורא. — די וואס האבען געדיענט צו דער נאטור האבען עס ניט געקענט אויסקלערען. 124-119

גאט און נאטור; ירושלים און אטהענס

חעללעניזם און העברעאיזם. — נאטור איז ניט־מאראליש. — יודענטום האט ערקלעהרט קריעג די נאטור־דיענסט און דערמיט געבראכט די חויבע מאראלישע בעגריפע. — גריכישע פילאזאפען בען פאר'ן ארימאן זיך ניט אנגענומען. 130-125

דער יצר־הרע און דער יצר־טוב

גריכען און אינדיער. — ערשטע האבען געלערנט אז אלץ איז גוט. — צווייטע האבען געלערנט אז אלץ איז שלעכט. — דער אמת איז אין־מיטען. — אלעם מיט א מאאס. 136-131

שקלאפען פון דער נאטור

נאטוראליזם איז א געפעהרליכע שיטה וואס מאכט דעם מענשען פאר א קנעכט פון זיינע ליידענשאפטען. — אדער עס ברייננגט גאר צו אסקעטיזם. — יודענטום אין קאמפף מיט נאטוראליזם. 144-137

די געבורט פון פרייהייט

נאטור־דיענסט דערלאזט ניט דעם מענשען צו האבען א פרייען ווילען. — דורך דער ערקלערונג פון א גאט איבער דער נאטור האט יודענטום געשאפען דעם פרייען ווילען. 151-145

מאָדערנע אידישע געצענדיענער

בעגייסטערן זיך פאר נאטור און געצענדיענסט. — טשערניכאווסקי, בערדיטשעווסקי. — רופען אידען "שאטענס" און "פגרים". 158-152

אידישע בלבולים אויף אידען

משכילים טראכטען אוים שקרים אויף אידען. — א בילד פון ווילנא פון פאר נייצינ יאהרען. 165-159

פינסטער אָדער ליכטיג?

פארשיעדענע סארטען משכילים וואס האבען בעהויפטעט און בעהויפטען אז די אידישע טראדיציאן איז א פינסטערע. — נאציאנאלע משכילים. 172-166

"וואָס וועלען די גוים זאָגען?"

חניפה און קריכערייי צום גוי האט זיך אנגעפאנגען מיט דער השכלה. — ארטאדאקסישער איד האט שטאלץ. — משכילים האבען גע'חנפ'ט טיראנען מיט דער גרעסטער שפלות. — אדם הכהן, יצחק בער לעווינזאן, ש"י פין. 179-173

זייטע

די אידישע גאס און די גוי'שע

די משכילים האבען געווארפען שמוץ אויף אלעם וואס זיי האבען געזעהן אין דער אידישער גאס און האבען בעזונגען אלעם וואס זיי האבען געזעהן ביי גוים. — אדם הכהן, מאפו, לעוואנדא, יהודה ליב גארדאן. 185-180

די רענאנסאנס

אלס א רעזולטאט פון דער קריסטליכער לעהרע פון אסקעטיזם האט די רענאסאנס גערופען צו־ריק צו דער נאטור. — וואס די השכלה האט דערפון געלערענט. 192-186

דער נביא און דער פילאָזאָף

דער פעסימיזם פון בודהיזם און קריסטענטום. — אידישער אפטימיסטישער בליק אויף דער וועלט. 198-193

דער שונא פון יודענטום — נאטוראליזם

דער קאמפף פון יודענטום געגען נאטוראליזם היינט ווי עס איז געווען א קאמפף אמאל. מאדערנער נאטוראליזם פון ביכנער, פאגט, מא־לעשאט און אנדערע. — לודוויג שטיין אייקען. 205-199

איז דער מענש א מאשין?

מאטעריאליזמוס פון די אלטע צייטען ביז יעצט. דעמאקריטוס. — אפיקורס.—דעקארט.—שפינאזא. בערגסאן'ס קאמפף געגען מעכאנישער וועלט־אנשויאונג. — דארנער. — דארוויניזמוס. 212-206

סאציאליזמוס און יודענטום — בלוטיגע שונאים

סאציאליזמוס געבויט אויף מאטעריאליזם. — געגען אמונה. — מארקס'עס היסטארישער מאטעריאליזם. — ענגעלס. — יודענטום אלס חכחשה פון היסט. מאט. 219-213

קארל מארקס און די אידישע געשיכטע

נאטור־דיענסט, עשתורת, בל, צעאוס, אפאלא, עבודת־כוכבים, עבודת־זרה, אותיות, נאטוראליזם, מאטעריאליזם, סאציאליזם — דער אלטער אי־דישער שונא. — אידישע סאציאליסטען אין סאוויעט רוסלאנד, אין אמעריקא. — זאמבארט. 225-220

ניהיליזם—א רוסישע קראנקהייט; באקונין

ניהיליזמוס געגען רעליגיאן. — רוסישער שווארץ־צער פעסימיזם. — דאסטאיעווסקי, נעקראסאוו. —באקונין'ס קאמפף פאר מאטעריע געגען גייסט. — פארווארפען דאס יודענטום פאר דער לעהרע פון באקונין. 232-226

זייטע

רוסישער איינפלוס אויף די משכילים

טורגעניעוו'ס "טאטעס און קינדער" און אבראַ־מאָוויץ'עס "האבות והבנים". — אורי קאָווגער. יהלל'ס מאַטעריאַליסטישע טענדענצען. — סאָ־ציאַליסטישער זשורנאַל אין העברעאיש. — ליליענבלום און זיין "חטאת נעורים". — שריי־בער האבען פיינט דעם פאָלקסלעבען. — דאָס פאָלק צאָהלט מיט דערזעלבער מטבע. 238-233

מאָזעס העסס און פּרץ סמאָלענסקין

אונטערשיעד צווישען העסס און סמאָלענסקין. —די געבורט פון נאַציאָנאַלען משכיל. — ליעבט זיין פאָלק אבער ירשן'ט שנאה צו אידישקייט פון פריהערדיגע משכילים. — "השחר". — "פינסטערלינגע". 244-239

שפאַלטען דאָס יודענטום אין צווייען

סמאָלענסקין, דער ערשטער וואָס טהיילט אָב נאַציאָנאַליזמוס פון רעליגיאָן. 251-245

דער גוואַלד־ריס

טהיילען רעליגיאָן פון נאַציאָנאַליזמוס איז סם־המות פאַר'ן אידישען פאָלק. — שטענדיג געווען איין זאַך. — געלערנט פון די גוים: "קירכע און שטאַאט". — בן־יהודה'ס ערקלעהרונג. 257-252

די תורה פון סיני און די "תורה" פון ארעס

אחד העם'יזם.—וויל שאַפען אַ נייע "יודענטהום" אָהן רעליגיאָן. — בעהויפּטעט אַז דער וואָס גלויבט ניט און היט ניט, שטעהט העכער ווי דער שומר־דת. 263-258

דער אידישער געזעץ און די הארץ

"תורה שבלב". — די הארץ איז ניט דער ריכ־טיגער וועגווייזער. — די שייכות פון מאראַל צו רעליגיאָן. — וויליאַם דזשיימס. — דזשיימס מאָנטגאָמערי. — שמעון ברנפלד. — ביאַליק איבער הארץ און מעשים. 269-264

אַ הויז פון קאָרטען

פיער פונקטען געגען די פיער בענדער "על פרשת דרכים" פון אחד־העם. — בלוט ניט גענוג פאַר נאַציאָנאַליטעט. — נאַציאָנאַליזמוס אָהן תורה און מצוות קען אַוועקפיהרען צום קריסטענטום. — דר. קלויזנער'ס בוך איבער דעם גרינדער פון קריסטענטום. — אונטערשיעד צווישען גוי'שען און אידישען נאַציאָנאַליזם. 276-270

הערצל, נאָרדוי, אחד־העם

תבת ציון געשאַפען ניט פון נאַציאָנאַלע משכילים. — פּאָליטישער ציוניזם. — הערצל און נאָרדוי ניט געווען געגען יודענטום. — טאָלעראַנץ פון דער אָרטאָדאָקסי. — אחד־העם'יזמוס אַ שטע־רונג פאַר ארץ־ישראל. 282-277

זייטע

פאר וואס קעמפפען אידען

מינאריטעט מוז האבען אידעאל. — העברעאיש אליין קיין אידעאל צו אויפהאלטען א פאלק. 288-283

אונזערע וואפען אין אייביגען קאמפף

שבת, כשרות א. ז. וו. מינאריטעט מוז זיין ארומגעצאמט. מצוות די פעסטונג. גרענעץ צווישען איד און גוי. "געפאנצערטעס יודענטום". ווען נאציאנאליסטען וואלטען נאציאנאליסטען געווען. 295-289

דובנאוו וויל מאכען נייע מצוות

אויך א "מחוקק". אויטאנאמיזמוס. א נייער "שולחן-ערוך". ספרי-קודש און מעשה-ביכלאך. 301-296

די "נאציאנאלע ערציהונג"

דורכפאל פון "נאציאנאלע" ערציהונג צוגעגעבען פון משכילים אליין. "תלמוד תורה" אדער תלמוד-לשון? גייסטיגע ארימקייט פון נאציאנאלען חנוך. 307-302

"חדר" און "בית ספר לאומי"

דער "חדר" איז געשטאנען העכער אין נאציאנאלען, אין אידעאלען, און אפילו פעדאגאגישען זינען ווי דער "בית ספר". ערציהונג איז ניט פראפאגאנדא. ערציהונג און כאראקטער. פארקירצטע ספרי-תנ"ך. חדר-תלמידים קענען א טיעפען העברעאיש. 314-308

די "נאציאנאלע" ליטעראטור

פרעמדע אידעען, פרעמדע געדאנקען און געפיהלען. אויפ'ן בעסטען אופן ניט מעהר ווי א שדכן צווישען אידישען לעזער און אייראפא, פארנאגראפי. דרך-ארץ פאר דער גוי'שער גאס. אפט געגען עצם פון יודענטום. 320-315

פון חסידיזמוס צום קריסטענטום

פרץ'ס חסידישע מעשיות. האראדעצקי און בובער. לעצטער איז פערליבט אין מאן פון נצרת. 326-321

ביאליק און די נאציאנאלע פאעזי

ביאליק'ס שירה. דער קאמפף צווישען איהם און דעם "משכיל" וואס איז אין איהם. 332-327

זיי בעדויערן אנשטאט צו בעוואונדערן

קיין סימן פון נאציאנאלע שטאלץ אין דער נאציאנאלער ליטעראטור. 338-333

א בעוועגונג אהן א פאלק

העברעאישע ליטעראטור איז געווען ווייט פון פאלק. איהר ניטריכטיגע האלטונג צו אידיש. סאציאליסטישער המון, ארטאדאקסישער המון. נאציאנאליסטישער המון איז ניטא. 344-339

די זיבען זיילען פון אנטיסעמיטיזמוס

גרופען האס. אנדערש זיין. קאנקורענץ. בעספיחרער. 350-345

זייטע

שנאה אנשטאט דאנקבארקייט

אן ערשיינונג אהן א גלייכען. רעליגיעזע תביעות צו אידען. ווילסאן וועגען אידישען איינפלוס אויף געזעצע. דער חוב. 356-351

אנטיסעמיטיזמוס — אן אייביגע זאך

אבער די רויהע פארמען פון פערפאלגונגען זיי־נע וועלען אבפאלען. יעקב איז יעקב און עשו איז עשו. 362-357

ווי די גוים העלפען אונז אידען צו זיין

עמיל זאלא איבער אסימילאציאן. ווי דער אנטי־סעמיטיזמוס האט געווירקט אויף העסס, פינס־קער, און הערצל. כח פון יודענטום איז אינע־ווייניג. 368-363

דאס אמעריקאנער יודענטום

די ערשטע שלאכטען וואס דאס יודענטום האט געהאט אין אמעריקא. אידישעס לעבען ניטא. שבת און ערציהונג. 374-369

די שטיינער אין וועג פון אמעריקאנער יודענטום

אורזאכען וואס האבען געשטערט צו שאפען א פולעס אידישעס לעבען אין אמעריקא. 380-975

די רעפארם אין אמעריקא

א בריק צו דער גוי'שער וועלט. רעפארם רויבט פון דער ארטאדאקסי. רייך געווארענע אידען. רעפארמער פארנעהמען דעם אויבען־אן. האלב־רעפארם. 386-381

אן איינטהיילונג פון אמעריקאנער אידען

בעזונדערע צוויי גרופירונגען; אריבערגעקומע־נע און היגע געבארענע. 393-387

צאהל פון אידען אויף דער גאנצער וועלט

דער וואוקס פון אידישען צאהל און זיין שייכות צו דער אסימילאציאנס פראגע. 400-394

די נאציאנאלע היים 407-401

די ווירקונג פון ארץ־ישראל אויפ'ן גלות 414-408

דער סך־הכל 421-415

דער קאמפף פון דער אידישער אומה 428-422

שאר ישוב

די מינאריטעט, צדיק־הדור. די גבורים. זיי וועלען רעטען דאס פאלק פון אונטערגאנג. 435-429